

KAZINCZY FERENC MŰVEI

KAZINCZY FERENC MŰVEI

ELSŐ OSZTÁLY
EREDETI MŰVEK

KRITIKAI KIADÁS

SOROZATSZERKESZTŐ

Borbély Szilárd

Debreczeni Attila

Kazinczy Ferenc

MAGYARORSZÁGI
UTAK

Sajtó alá rendezte
ORBÁN LÁSZLÓ

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2015

A kötet az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport
programja keretében jött létre.

A könyv megjelenését a K81585 sz. OTKA kutatási program támogatta

A kötet az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült

A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága által
elismert kritikai szövegkiadás

Lektor
VADERNA GÁBOR

© Orbán László, 2015
© Debreceni Egyetemi Kiadó,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is, 2015

ISBN 978 963 318 554 4

Kiadta: a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja

Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi főigazgató

Tördelés, tipográfia: Juhászné Marosi Edit

A nyomdai munkálatok a Kapitális Nyomdában készültek

Felelős vezető: Kapusi József
Készült Debrecenben, 2015-ben

TARTALOM

SZÖVEGEK

AZ 1789-ES UTAK

1. [Az <i>Orpheus</i> ban megjelent útirajzok]	9
Útazások. Első Levél. Kassa. [1789. június 19.]	9
Második Levél. Kassa. [1789. június 20.]	12
Útazások. Kassa. [1789. június 21.]	14
Utazások. Eger. [1789. október 22.]	17
Utazások. Füred. [1789. november 3.]	21
2. [Az <i>Orpheus</i> ban megjelent útirajzok átdolgozása]	24
Kazinczy NN-hez; Kassa, Jún. 21. 1789.	24
Kazinczy NN-hez. Eger, Octob. 22dikén, 1789. [I., II., III.]	29
Kazinczy NN-hez. Veszprém, Nov. 3d. 1789.	32

AZ 1824-ES ÚT

3. [A <i>Kedveskedő</i> ben megjelent útirajz]	37
4. [A <i>Kedveskedő</i> ben megjelent útirajz átdolgozása]	40

AZ 1828–1831-ES UTAK

5. [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]	43
6. Pestre. 1828.	101
7. [Pesten, 1828–1829.] [I.]	121
8. [Pesten, 1828–1829.] [II.]	123
9. [Pesten, 1828–1829.] [III.]	128
10. [Pesten, 1828–1829.] [IV.]	131
11. Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra.	138
12. Pannonhalma, Esztergom, Vác. 1831.	155
13. Nógrád, Gömör, 1831.	172

FÜGGELÉK

14. Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása	181
---	-----

JEGYZETEK

Bevezetés.....	219
A szövegforrás adatai, keletkezése és megjelenése.....	227
Az 1789-es utak.....	227
Az 1824-es út.....	229
Az 1828–1831-es utak.....	231
Függelék.....	251
Tárgyi és nyelvi magyarázatok.....	254
Az 1789-es utak.....	254
1. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 19.	256
2. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 20.	257
3. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 21.	258
4. jegyzetmező: Eger, 1789. október 22.	261
5. jegyzetmező: Balatonfüred, Veszprém, 1789. november 3.	264
Az 1824-es út.....	266
6. jegyzetmező: Debrecen, Nagyvárad, 1824.	268
Az 1828–1831-es utak.....	273
7. jegyzetmező: [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]	287
8. jegyzetmező: Pestre. 1828.; [Pesten, 1828–1829.] [I–IV.]	338
9. jegyzetmező: Pannonhalma, Esztergom, Vác, 1831.	361
10. jegyzetmező: Nógrád, Gömör, 1831.	375
Kapcsolódó szövegforrás: <i>Szemere Pálhoz Guzmics Iszidór.</i> <i>(Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonhalmi Utjára)</i>	383
Szótár és rövidítésjegyzék.....	391
Bibliográfia.....	395
Személynévmutató.....	401
Helynévmutató.....	423

SZÖVEGEK

AZ 1789-ES UTAK

1. [Az Orpheusban megjelent útirajzok]

254

[1. kötet, 1. szám, XVIII.]

ÚTAZÁSOK.

256

ELSŐ LEVÉL. KASSA.

Az út Miskóltztól Kassáig tart. Szikszó, Garadna, Szurdok, Regéztz, Enitzke, Bártza, Kassa. A' Vendég-fogadó. Az Útsza.

Kassa, Jun. 19d. 1789.

El nem képzelheted milyen nehezen jöttem-ki Miskóltzról! De az nem is lehete más-képpen, minekutánna benne öt napot a' leg-érdemesebb emberek' tarsaságában töltöttem-el. – Három órakor reggel már fogva voltak lovaim; 's nem tölt belé két óra, míg Szikszóra értem, noha azt ide egyy Staciónak tartják. Ennyit teve a' reggeli égett-bor, és a jó áldomás' ígérete!

Miskóltztól Zsoltzáig egyy három-fertályig tartó¹ töltés van, a' Sajó miatt, melly magában ugyan nem nagy víz, de mikor a' hegyeken a' hó olvad, vagy zápor esik, szélesen ki-önt. Erről most tisztán láttam-ki a' Carpathust, mellyre az Avasról* olly haszontalanúl kandikáltam, mert közöttte és Miskóltz közt semmi magas hegy nintsen. Bár tsak közelebbről láthatnám hamarább! De ha majd Kassán, Eperjesen és Lőtsén-is ollyan Barátokra akadok, mint Miskóltzon akadtam, közel belé telik egyy hólnap míg oda érek, 's vége lessz a' botanizálásnak.

A' töltésen túl (engedd el-beszélleni ezt, ha talám sietsz-ís Kassát esmérni) útam nagy darabon fel-felé ment. Híjába szollígtattam Kotsisomat, kinek rövid ümegie alatt barnás háta-gerintzét hízelkedve ölelgették a' kedves Etéziák a' nyeregben. *A' mi nem lehet, Uram, tsak nem lehet: de érzünk fel tsak ama' partra, majd úgy megyünk le-felé egész Szikszóig, hogy a' Tatár sem ér utól*, felele magyar szíves egyenes-séggel. Rá bízam a' hajtást; bé-feküdtem kotsim' szegletébe, 's a' leg-édesebb reggeli álmom szálla-meg, mellyből tsak a' nagy rázóadás vert-fel, midőn kotsisom a' meredek

*) Avasnak hívják Miskóltznak azt az Észak felé néző hegy-oldalát, mellyben gazdag pintzéi vannak.

¹ tartó [Emendálva.]

256 partról nyargalva szaladt a' *Tatárok előtt* le-fel! – Már előttem feküdt rétes völgyében a' Kálvinista *Szikszó*, (mert hogy az, Gothiai munkájú tornya 's szalma fedes házai velem ki-találtatták még minekelőtte szemeim a' vitorlán *keresztet* vagy *kakast* láthattak) bődög szőlő-hegyeivel, melyek dél és nyugot felől nem magas hegyeit egészen el-borították. Jobb-kéz felől mint-egy két mért földnyire a' Zemplényi Hegy-alljai hegyek' széleit, balkéz felől a' Kézsmárki² 's Forrai termékeny szántó földeket; középen pedig azt a' zöldellő rétet láttam, melyből néha a' Tiszába lesiető Hernád tsillámlott. Bővséget mutatott mind a' már sárgúlni kezdő vetés, mind a' föld' fekete agyagja, 's ehhez hozzá járúlván a' Környék' szépsége, leg-inkább pedig a' Miskoltz szomszédsága, azt óhajtottam, hogy bár csak ennek *à la Rousseau* lakosa lehetnék.

De bezzeg ellenkező az, a' mit Néked a' Forró és Szina közt fekvő környékről mondhatok. Apró domb, lapos keskeny völgy, ki-ritkított erdőség, félig ki-égetett el-tsonkított tölgy-fák azok, a' melyeket itt az Útazó lát. Bízvást ezt a' Környéket adhatta volna birtokul Judásnak Klopstock. – Hát útjai! Ójd ettől a' vad-ráztot is, Isten! – szörnyű rázását, 's lökéseit, egyedül a Regétzi Vár el-pusztult falainak meglátása türette-el velem melyet régente Fejedelem Rákóczy bírt. Most az, valamint hajdan-is, egyyüvé van kaptsolva a' Sáros Pataki Dominiummal, és – Cameralisch.*

Ez a' görbe-Ország Forró mellett kezdődik, és egész Hidas-Némethiig tart, és így jó három mért földnyire. Kotsisom azt beszéltte, hogy Abaújnak egy egész Szolgabírósa, melyet *Csereháti Járásnak* neveznek, szint olyan mint a' Garadnai Környék. – Kár, hogy azt Garadnai Járásnak nem nevezik. Ez a' fertelmes szó egészen hozzá illene görbeségéhez.

Enitzke, Kassa és Szina között, szalmás alatsony tóth házakat, 's egy tornyas 's négy oldal bástyás kastélyt mutat, en gout d'antique moderne, melyet én még rendetlen 's alkalmatlan volta mellett-is, annyira szeretek.³ Ezt a' B. Meskó Familia bírja. Parton fekszik, 's keletre szép tér-réteket, erdős magas hegyeket 's ezeknek nyílása között a' Szalántzi Vár' omladékjait látja sok apró falukkal.

Láttam innen *Ujvárt* is, mely a' Vármegyének nevet adott. Most az egy közönséges díszetlen falu, egy Kálvinista Templommal és Gróff Csákiaknak Udvarbírói lakásokkal. Föld-vára alatt megyen-el a' Hernád.

Zsebesnél, Kassához három fertálynyira már kezdődik a' Chaussée, 's egyenes lineában megyen szinté a' Városig. Bal kéz felől e' mellett nyugodalmasan, de minden ékesség nélkül fekszik földözött zsindelezetű épületeivel az agg diófák' árnyékában Bártza, mely a' még most is élő törzsökös Bárczay Familiának nevet ada. Kivánnám hogy Bártzát Kassához illy közel bírhatnám, 's Bárczaynak hívnának. Kő úgyan kö-

*) Azon idő óta, a' midőn ezen Levél íratatott, Mélt. Udvari Tanácsos 's Referendárius SEMSEY ANDRÁS Urnak vagyon általadva. Kit régi törzsökös 's fényes Nemből lett születése, tudományja, szíve, a' Fejedelemnek 's Hazának kedvellése egy közönségesen tisztelt Hazafi-társsá tettek.

² Kézsmárki [Emendálva.]

³ szerettek. [Emendálva.]

ven nem maradna épületeiben: de kedves vén diófáim úgy maradnának a' mint most 256 állanak, akármiként aber-ozna Kertészem, utat merő sinorjával.

De előttünk a' Város! – Egy hegyszögben fekszik az, körül-véve mindenfelől az apróbb vagy magassabb hegyektől, mellyek közzül az, a' melly túl rajta mintegy fél órányira emelkedik, leg-magassabb, és a' Bétsi néma Barátokéhoz hasonlít, tsak hogy tetején semmi Klastrom nints, és hogy oldalait darabonként szántogatják. Az enyészetre fekvő dombok gabonát, a' keletre fekvők pedig bort termenek. Ezek közt a' Város alatt le-folyó Hernád szép réteket mosott, 's nintsen-is más felé Kassának semmi nyílása azon kívül, a' mellyen én jöttem. A' Város hossza a' Chausséval egy lineában fekszik, s ez tsinálja hogy az idegen Útazó, míg a' Városba bé-nem ér, a' kevély nagy Templomon 's egynehány tornyon kívül nem lát egyebet hanem tsak setét zsidelyezetet. – A' külső-város széles helyen, de nyomorultt viskókból épül; 's a' min szemem nagyon fel-akadt az, hogy az Útazó, midőn Kassa felé közelít, leg-elől is *akasztó-fát* és *temetőt* lát. – Nem lehetett volna é a' temetőnek egyik vagy másik oldalon helyet találni? – 's be szép spectaculuma volna a' Chausséen kotsikázó Kassai Szépségeknek, ha közel hozzájuk holttestek lebegnének a' kötelen, 's a' Nap-enyészeti szellő dög-párát lehellne feléjük.

Nyóltz óra után vala az idő, midőn Kassára bé-értem. Kotsisom a' *fekete sashoz* vitt, azt állítván hogy a' Városban bent több Fogadó nintsen; 's én meg-is nyugodtam rajta, mert az épület külső formája sokkal biztatott: de ójjon az Isten minden útast tőlle. Közel kelle egy fertályig várokoznom, míg a' sok béna Vendég-fogadói Nymphák, a' konyhát üressen hagyván, fülön fogva hozták-elő a' Kellnert. Nem kaptam szobát az útszára, mert azok el-voltak foglalva egyről egyig, 's egy tömlöttz forma setét szurdékba vontam-meg magamat. – Parantsol valamit vatsorára Nagyságod? kérdé a' Kellner, mihelyt a' lábomat a' küszöbön bé-tevém. – Esznek itt Idegeknek? – Ó számosan! – Mikor? – Fél óra múlva. – 'S kik? – Gavallérok, 's más ifjú emberek ő Excellentiájától, a' Vármegyétől, 's az Unter-Commissiótól. – Jó! én köztök eszem. – Elő-vettem páltzámat, 's ki-mentem körül tekinteni a' Várost.

Kassának alsó kapujától a' felsőig, és így 1070. lépésnyire, egy annyira széles útsza nyúlik-el, hogy azon a' nagy Templom-is⁴ el-fért, még pedig nem hosszában, hanem keresztül rajta. Szerentséjére a' Városnak és minden jó izlésű Lakosinak nem Friedrich építette azt,* és így útszája nem schnurgrad épült, hanem irregularis tsavargású ellipsisre. – Centum capita appono (ezt a' fogadás formuláját a' Vatsora mellett tanúltam) hogy a' Berlin egyenes útszáji akár-melley punctum visust válasszon a' Néző rajta nem fogják szemeit úgy gyönyörködtetni, mint midőn Kassának felső kapujában meg-áll, 's a' házak' falain égő lámpásokat szinte az alsó kapu körül lévő házakig ki-láthatja. – A' mi nékem első körül-nézéssel leg-inkább tetszett, az a' Város nagy útszáját két ágba keresztül folyó⁵ *tsermely* patakotska. Úgy nevezem én is ezt a' Kassaiak után, mert a' mint a' vatsora alatt tapasztaltam, ezek nem tudják hogy a'

*) Friedrich egyenes lineában épí[te]tte az új-Város útszáit Berlinben.

⁴ Templom-is [Emendálva.]

⁵ folyó [Emendálva.]

257 Pataknak, melly a' Bachtól jó, szintén úgy mint a' Part a' Bordtól, igaz magyar neve a' tsermely. Mitsoda nagy szolgálatra van ez ha tűz támad! millyen nagyra a' szemet' ki-hordásában.

De jaj annak, a' ki itt gyalog jár! Az apró hegyes köveken, mert illyennel van kirakva a' Város, úgy el-fáradtam már is, mintha egész nap homokban jártam volna.

A' vatsora fellett, melly mind szegény, mind igen tsínatlan volt, egy ifjú Urral jutottam barátságos esmérettségbe. Ez az ifjú B – – – Én úti Surtoutomban, a' többiek frisirozott fejjel, 's a' leg-ujjabb szabású frakkokban, ültünk az asztalnál, midőn B – – – egy kis kurta arannyal ki-hánytt, de tsak fekete bárány prémes ég-szín mentéskében, veres nadrággal, széles ezüst kardját tsörtetvén, jött közinkbe. Helyet foglalt, 's olly különös, magának-tulajdon tréfát indított, hogy még én is, a' ki az egész asztalnál a' sang froidot akartam gardírozni* édes nevetésre fakadtam. – Egy pohár bor mellett lettünk Barátokká, 's a' Kávét házba vitt; hol mostan a' Nemesség között senki sem volt jelen. Három-négy asztalka körül egynehány Cancellista 's Kalmár-legény kergette a' Pagátot; én pedig B – – – t egy szál dákóra hívtam-ki. Tizenkét óra szakasztá-el egymástól. – Aludj tsendesen.

257

MÁSODIK LEVÉL. KASSA.

Héti-vásár. Metzenzöfök. Élés' drágasága. Physiognomiája 's öltözete a' Kassa körül lakozóknak. Hobér legény és kutya öldösés. Architecturai ízlés. Baróti Szabó Dávid, 's más Kassai Magyar Írók.

Kassa, Jun. 20d. 1789.

Ma későn mentem-ki az útszára, mert a' tegnapi éjtszakázás után méljen el-aludtam; 's azt annyival inkább sajnálom, mivel a' héti-vásár, mikor a' ki-sétálás nékem eszembe jutott, már oszlani kezde, és így sokat nem láttam azok között, a' miket láthattam volna. Tsak-nem fél-óraig tolongván a' pályinkát, vaját, tejet, tojást, zöldséget és gyümöltsöt áruló külföldi Asszonyok közt, kik között sokaknak zsidós öltözete Nemzeteknek külömbözését nyilván mutatta, egy vasat áruló Metzenzöffel kezdettem beszélteni. Ez már bé-rakodott volt, 's tsak azt várta hogy Kotsissa egynehány zsák meg-vett gabonát hordasson-elő, 's örült hogy míg emberei elő-kerültek, valakivel beszélgethete. – Im' ez az, a' mit tőlle tudok. Abaújnak Szomólnok és Jászó közt fekvő hegyeiben fekszik mind Felső, mind Alsó Metzenzöff. Ebben a' két Helységben van az egész Colonia, 's három esztendővel ez-előtt még a' Jászai Praemonstratensis Praelatus bírta, most a' fundus Religionariushoz van vetve, 's Cameralis Tisztek által administráltatik. Sovány határok elégtelen arra, hogy őket el-tartsa, 's e' szerint a' szegényebbek az esztendő nagy részét másutt töltik-el, 's árkok' hányásával, ortással 's zsidely-hasogatással keresik élelmeket. Bányájok vasat és ezüstöt 's rezet-is terem. Az Asszonyok Német Országból ki-hozott öltözetek' nemeit

*) Hidegen ülni, nevetni 's mások közzé egyeledni nem akarni.

ekkorág-is meg-tartották: a' Férfiak pedig setét kék posztóból készült Magyar ru- 257 hákban járnak, de közönséges Nyelvek érthetetlen Némettség. – Tiszta levegőjök, egészséges forrás-vizek, főképpen pedig a' sanyarú élet és a' munkásság őket izmos tagúakká, erős egészséges emberekké tette. Hitelesen beszélltetett előttem, hogy egy alsó-Mettzenzéli születésű – – a' telí hordó bort, mely 180. itzéből áll, fel-emelte, 's belőlle jó kortyot ivott.

Kassa mindennémü eleséggel bővülködik, valamit kívánhatni. A' Szikszó termékeny környékei, ide számlálván Borsodnak-is egy részét, néki gabonát; a' Zemplényi Hegy-allja; Göntz, Héjtze és Szikszó bort, Kassának környékei zöltséget, a' Szalántzi erdőség pedig bőv makkolást ad; e' szerint Kassán vagy óltsó lakásnak kell lenni, vagy ha az nintsen, azt nem a' Természet és a' Népesség, hanem a' rendetlen politia tsinálja.

A' fejez köz-nép, mely mind egyig tóth Leányokból áll, ábrázatjára 's termetére nézve szép. Mindég lehet két rútra nyóltz nem rútat fel-tenni: de motskos öltözetek természeti kedvességekből sokat el-veszen. A' Metzenzöfi és Mislókai Leányokat és Menyetskéket ellenben kedvesség nélkül való Nationalis Physiognomiájok szint olly könnyen ki-esmértetheti, mint a' tóthokat a' közönséges szőkeség. Ötven közt-is nehezen lelhetni egy barna hajú tóth leányt.

Még talám tovább fetrengettem volna a' Vásárlók között, ha egy Hundslóger (úgy nevezik azt a' hohér legényt itt, a' ki a' kutyákat öldösi) töllem nem meszire embertelen tsapásával el-nem iszonyított volna. Le-ütötte a' kutyát 's farkán fogva vitte egy veres színnel békentt ernyős lecticára. – Nem jobb volna é a' kutyák' pusztítására más napot rendelni? Miért kell a' falusi gazdák' kutyáit a' Kassai Tanátsnak pusztítani?

Tíz óra tájban fel-mentem a' felső kapu felé, hogy a' nagy-útsza' épületeit, 's a' Város külső fekvését láthassam. – Ezt az útszát Urak' útszájának (Herrn Gasse) hívják, melyet meg-is érdemel, mert a' házak rajta gustussal kezdenek újjúlni. Tsak az kár, hogy gyakorta a' leg-szebb szomszédságban füstös falú házak állanak, 's zsinde-lyezetekről hosszan nyúlnak, ki az útszára, a' fa tsatornak. – Külömben igaz architecturái ízt még a' leg-költségesebb épületeken sem találhatni. A' Város-házának facadja olly aranyos mint egy rázt templom: 's a' Toskánai vagy Dóriai Rend simplicítása helyjett, borostyán fonadékok ékesítik az Altánát tartó Oszlopok' Capi-táljait. Így, az igaz tzifrábbak: amúgy mezítelenek lettek volna.

(A' többi következik)

[1. kötet, 4. szám, VI.]

ÚTAZÁSOK.

KASSA.

(Lásd az Orpheus 1. Dar. 80dik öld.)

Jun. 21dik. 1789.

Tizenegy óra tájban Prof. SZABÓ DÁVID Urat kerestem-fel. Egy három sorú nagy épülethez vezettek, mellynek bádoggal bé vontt kettős tornya 's a' leg-szebb helyen fekvése ki-találtatták vélem, hogy az egykor Jézuitai birtok volt. Ők a' hely-választásban is Mesterek valának. – Szerentsém vala oda haza találni. Breviariumával járt fel 's alá szobájában, 's egész emberséggel fogadott ugyan, de úgy még is, hogy vehettem észre, hogy háta-gerentze Complimentekre hajlani nem tanúlt.* Litterátori atyafisággal szorította-meg kezemet, 's kért hogy üljek-le. Tsak hamar Versei felől kezdettünk szóllani. Halld azt, a' mit önnön magától tudok. – 1773ban Besztertzén Zólyom Vármegyében egy RAUCH IGNÁTZ nevű Jézuita Társa kérte, hogy a' Klopstock és Sined példája szerint próbáljon írni Magyar Verseket, hogy láthassák, ha a' Magyar hexameterek és Lyrikumok a' Görög 's Római hangzathoz hasonlítanak é inkább vagy a' Némethez? SZABÓ tőle kért thémát, és mértéket; 's képzeld melly kevés poétai ízléssel bírt a' Német! azt adá, a' mellyből az: *Egy izmos tsatlós és Imperiomban egy Prédikator Tiszteletes Úr nálunk* kezdetű nem tudom mi leve. – SZABÓ látta a' dolog' szerentsés sikerét, 's sietett koszorút fonni azon virágokból, a' honnan még senki homlokát nem kerítették-körül a' Muzsák. Sőt kevéssel azután meg-értvén hogy RÁJNIS már rég-olta ír illyeneket, né-melly darabjait közlötte véle; 's ohajtani látszott, hogy kettejeknek Munkáik a' Hoschius és Wallius példája szerint egygyütt lépjenek nap-fényre. Nem tudom min és kin múlt hogy ez a' szándék nem tellyesedett; elég az, hogy SZABÓ meg-előzte a' *No-num prematur in annumot váró RAJNIST*, 's tsak ugyan *előbb talált* a' mint Verseinek utolsó ki-adásában el-keseredve említi, *mint az, a' kinek már akkor ebédje, vatso-rája is kész vólt, mikor ő a' főzéshez fogott*. Mi leve a' dologból? Négy esztendő múlva az az 1781ben meg-jelene RÁJNIS a' Helikoni Kalaúzzal, 's nyilvánágossá tette idő-beli elsőségét, úgy mindazáltal hogy sem SZABÓT, sem RÉVAIT kik nálánál hamarább költek ki, (ámbar egyéb aránt Prosodiai törvényeiben SZABÓval ellenkező allításai nintsenek tzélozás nélkül) világosan és tsípösen nem bántotta. – Érzette SZABÓ mit vesztett ezen munka meg-jelenésével, a' bírtt elsőség ditsőségéből, 's ezen viszás 's kedvetlen érzések közt ír *ki nyertesét* mellyben hajdani szerzetes Társa

*) La Physionomie ne se montre pas dans les grands traits, ni le caractère dans les grands actions: c'est dans les bagatelles que le Naturel se de couvre. – A' Physiognomiát nem lehet nagy vonásokban, sem a' Characteri tulajdonságokat nagy esetekben ki-esmerni: ezek magokat kitsínységek által nyilatkoztatják-ki. – *Emile de Rousseau Tom. II. Livre IV.* – Az illyes festegetésekből esmerjük Archenholznak utazásaiban Angliának 's Itáliának nevezetes Fiait tsak-nem annyira mintha őket magunk láthat-tuk volna; 's ha Olvasóim közt tsak tíz lessz is a' ki meg-ért, keveset gondolok véle, ha a' nagy sereg mosolygani fog-is *gyermekségemen!*

ellen *ki-vezetvén a' derék dandárt*, RAJNISON *tsatázó martalékot szedett*, 's RÉVA- 259
IT is kedvetlen nevezetekkel illette.* – Tanácsosabb lett volna oda engedni RAJ-
NISnak az időbeli elsőséget, melyet verseiben úgy is meg-adott nekie,** 's el-hall-
gatni.

Ἀξομενος, Διος υἱον, εκηβολον Αππολλωνα.

Tudod hogy a' RAJNIS RÉVAI 's SZABÓ közt támadtt pör felől sokan sok-féle-
képpen ítélnék; tudod hogy mind RAJNISra, mind RÉVAIra is hogy SZABÓT *te-
hén úton tsammangónak* 's egyébnek nevezte, sokan nehezteltek; 's én kész vagyok
meg-vallani még a' Versengő Felek előtt is, hogy ezen ízetlenségben sem nem gyö-
nyörködtem soha, sem (ha szabad úgy szólni) azt jóvá nem hagytam; kész vagyok
meg-vallani azt is, hogy mind RAJNIS, mind RÉVAI élesebbek voltak, mint óhajtot-
tam volna: de más részről, ha a' *dándárt*, ha a' *martalékot*, ha a' RÉVAI által vissza-
mondott *tehén úton tzammogót* látom a' *ki-nyertesben*, öszve teszem a' kezemet,
mellyel talám már követ emeltem a' kettő ellen, 's azt tudakozom a' mit RAJNIS tu-
dakozott, hogy midőn *valaki bosszangatja, gyáva gyermek modjára fog é tsak fityogni?*

Talám majd vége lessz már ennek a' tsatáztatnak is. SZABÓ fel-tette magában,
hogy többé nem válaszol Ellenkezőinek *motskolódásaira*; illetén fogadással fejezi-
bé a' Magyar Museumhoz ragasztott levelét BATSÁNYI is; RÉVAI pedig midőn
utólszor véle voltam sajnálkodva beszélt a' dologról, 's azt állította hogy erre a' nem-
telen viadalra, ha el-szenvedhetne volna a' nyilvánosságos meg-bántást, soha sem szál-
lott volna. Egyedül RAJNIS, a' ἐκηβολος RAJNIS az, a' kiről nem hiszem hogy még
egyszer ne szóljon, mert őt olly Oroszlánnak esmerem, a' ki a' mellette szelíden el-
menőket nem bántja ugyan, de a' ki belé-kap, öszve-teperi, 's nyúgodalmasan mégyen
tovább.

Bútszásomkor egy kedves ajándékot ada nékem SZABÓ; e' napokban ki-jött
Verseit. A' nyomtatásbeli Correcturát BATSÁNYI barátja vitte, mellyel néki valóság-
os szolgálatot tett, mert tudjuk, előbbi ki adásaiban, mellyeket talám az olaj-lámpás
pislogása mellett maga corrigált, mint hemzsegték a' hibák. Ezt a' ki-adást nagy
gonddal készítette SZABÓ és a' RÉVAI intését (ámbár a' szók' el-tépését el-hányá-
sát most sem esmeri hibának*** úgy tetszik hasznára fordította. Én leg-inkább azt

*) Lásd a' 73. és 74dik öld. a' *ki Nyertesnek*; öszve-vetvén azzal a' mit *Révai* Po-
sonyban 1781ben ki-jött Elegyes Verseinek 108dik. öld. mond.

**) Költem. Munk. IIdik Kötet 55. öld. *Nálam most vettetik a' kert, Nálad már
ki-virúlt.* — — *tegnapi gazda vagyok.*

***) Költeményes Munkáinak első kötetében a' 224. oldalon ezzel rekeszti-bé a'
Komáromi Földindulásról írt költeményt: A' *Várost Isten győzhette, nem emberi kéz,
meg.* Nékem ez szenvedhetetlennek tetszik; valamint a' Vanier Mezei Gazdaságában
ez az újra meg-hagyott sora is; a' *kisded vidrát oktasd mint fogjon halat meg.* Igaz az,
a' mit a' *ki Nyertes* 73dik oldalán mond az illy el-hányásokról SZABÓ Úr; igaz az
hogy Erdélyben, 's Magyar Országban is sok helyt beszéllenek így; B. RÁDAYNAK
Evirallájában (lásd az Orpheus II. darabját) egynehány illyes el-tépés fordul-elő, ki-
ről tsak nem mondhatjuk, hogy Magyarúl tökéletesen nem tud, 's hogy magamat is

259 sajnálom, hogy az előbbi Orthographiájától el-állott, és még inkább azt, hogy ezen ki adásban az első helyet nem a' Milton⁶ *el-vesztett paraditsom-a****** foglalja-el. – Véletlenül a' Pyber halálára írtt Asclepiadæusokra akadtam, 's gondolatlanul ezen új eset felől kezdék tudakozódni. Egyszerre⁷ könnyek gyűltek-meg szemében 's el-akadott szóval 's tébolyogva felelt kérdéseimre. Ez világos jele jó szívének, 's akár miként kisebbítsék őt azok a' kik a' Cadentia nélkül írtt Verseket Versnek sem tartják, én őt mint jó embert igen tisztelném, ha Poétai érdemeit nem esmerném is.

SZABÓ nemes Szüléktől vette eredetét, 's a' Háromszegi Székelyek közt Baróton 1739. April. 10dikén született. 1757ben Trentsinben a' Jezsuiták Novitiátusába lépett.⁸ Onnan Besztertzére, (hol mulattában a' Szerzet el-töröltetett) Komáromba 's Kassára ment. Most itt Rhetorikát tanít. Termete magas egyenes, száraz; hajai igen lágyak, ritkák, és félíg őszek; orra hosszas, és vékony, szája élességet mutat,*****

elő-hozzam, Gesznerem Idylliumi (Kassán 1787.) teli vagynak az illyekkel; de próbáld bár RÉVAInak kívánsága szerint ragaszd-egygyűvé az el-tépett részeket, nem lessz é sokkal kedvesebb a' mondás: *A' Várost Isten győzhette meg, nem emberi kéz. – A' kiseded vidrát oktasd, mint fogjon-meg halat.* Ellenben azt tartom vagynak némelly esetek, a' hol az illy tépés nem csak meg-engedhető, hanem valóságos SZÉPSÉG is. Illyen a' VANIER elején: *sem jární szidalmas Verssel más nevében kedvem nem tartja keresztül. – A' jární a' keresztül-től igen messze el van hányva. De garbontzáskodás hozódik-elő, 's ez a' szélllyel-hányás titkosan érezteti az Olvasóval, hogy az illy nyughatatlan elméjű ember mint hány, dül-el mindent a' maga helyjéről. – Ezt a' szép sort meg-változtatta SZABÓ Úr. (Lásd a' M. Museum IIDik Kötetjét a' 118dik öld (sem más' nevében, zabolátlan haragra gyűladván, szegező verssel sérelmet okozni. – Ki tartja ezt jobbnak az elsőnél? KAZINCZY.*

*****) Melly szerentsétlen gondolat volt légyen az, hogy SZABÓ Úr a' Milton *El-vesztett Paraditsomát* fordítsa, azt minden meg-itélheti, ha az Anglust nem látta is, a' ki meg-gondolja, hogy az Epopæakat nem lehet úgy epitomisalni mint valamelly Theologiai Systemákat, és a' ki tudja hogy SZABÓ Úr az egy Deák nyelven kívül mást nem értvén ezt nem Anglusból, hanem egy Deák fordításból fordította. – Kevésbe múlt, hogy SZABÓ Úr ismét az Ilias fordításához nem nyúlt. – DENIS, vagy a' Poétai Nevét említvén SINED a' Deák Epitomatorrt előttem bosszankodva nevezte *Suprema papavera carpens*-nek, midőn nékie beszéltem, hogy SZABÓ Úr belőle fordítja Milont.

*****) Szájának szabásán kívül tökéletessen hasonlít hozzá a' KLIMESCH TAMÁS Bétsi Festő által készített, 's 1790ben Kohl által rézre véssett kép. Szerentsétlen gondolat vala hogy a' Festő, nem tudom magától é vagy másnak kívánságára? – egy Poétai Oestrumba ragadtatott *Attitüdot* adott Nékie: nyilván azért, hogy az össze-eggyezzen azzal a' más gondolattal, hogy bal-kezébe egy papiros festettség ezen szókkal: *Az el-vesztett Paraditsom.* De ez a' kéz szerentsére a' rézre-metszett darabra reá nem fért!

⁶ a' nem Milton [Emendálva a szórend.]

⁷ Egyszere [Emendálva.]

⁸ lépett. [Emendálva.]

fogai ritkák, 's tsinatlanok, 's ábrázatja tsak nem szederjes verességű. Őltözete nem sokkal jobb mint a' millyennek a' Keresztelő Jánosét festi az Evangyélom. Szobája tsinatlan, rendetlen, 's olaj lámpása miatt melly éjjel nappal asztalán áll, 's rigója hús eledeletől bűdös; könyve, ruhája, papirossai el-vagynak szórva, 's verseit coperta darabotskákra olly apró betűkkel irogatja, hogy azokon mesterség el-menni. Ő ugyan nem dadog; de beszédjét folyónak tsak-ugyan nem nevezhetném. Igen halkal mond mindent, a' mit száján ki-ereszt. Erköltsei tiszták, fedhetetlenek, azt első tekinteti is mutatja; 's szíve azt a' buzgó Hazafiúságot, a' mellyet az Olvasó verseiben fel-talál, valósággal érzi. Én ezt a' sort vetettem volna Terentiusból képe alá: *Tristis severitas in vultu est, in verbis fides*.

Prof. SIMAY KRISTÓF Úr BATSÁNYI JÁNOS Urral együtt lépének bé SZABÓhoz, kevéssel az előtt hogy tőle el-jöttem. Az elsőbb a' mint tudod múltat-ságos darabokat ír; a' második Ossziánt fordítja, 's inkábbára Cadentiás Verseket ír. Én azt tartom, hogy Osszián jobb kézbe nem akadhatott. Szava, járása, 's mozdulása, 's mindene egy régi *Rittert* mutat; nints rajta semmi Frantzia sikló könnyűség, semmi meg-előző, el-fogadni kész ajánlóság; tiszta 's velős Magyarsággal szóll és ír, noha Accentusa el-árúlja, hogy közelébb született a' Styriai, mint a' Móldvai hegyekhez,⁹ és tsudálást érdemlő munkássággal 's fáradhatatlansággal bír, azt a' mit ki ád, annak rendi szerint ki-költeni. Mutatja azt a' Rajnishoz írtt *Expostulatió*nak minden sora, kivel ugyan-tsak *turniermæssig* tördöse a' Lántsákat.

Hólnap még azokat látogatom-meg, kik Atyámfiak Apollóban. Engedd meg hogy azt a' mit dél után láttam másszor beszélljem-el, 's most néked jó ejtszakát kívánjak.

SZÉPHALMY.

[1. kötet, 2. szám, XIV–XV.]

UTAZÁSOK.

EGER.

261

Eger, Octob. 22dikén¹⁰
1789.

Ma az agyagos sár miatt hat triumphális ökrökön jöttem-bé a' Városba, keresztül a' piatzon. Paripáim, medve bőrrrel bé-vontt nagy bakom, 's a' kotsi hátuljára fel-kötött három szövétnekem figyelmetességre ragadták az Egrieket, minden akarta tudni ki vagyok, 's míg a' fogadóba másztam, egynehány tseléd szaladt meg-tudni, mitsoda Uraság érkezett? – Meg-változtattam öltözetemet 's ő Excellentiájánál¹¹ a' Püspök-nél akartam tenni udvarlásomat; de a' helyjett hogy bé eresztettem volna, ebédre hí-vattattam. A' Püspök délig el-vala foglalva. Így tehát az Udvarból *Gróff Sztáraynéhez*

⁹ hegyekhez, [Emendálva.]

¹⁰ 22dikén [Emendálva.]

¹¹ Excellentiájánál [Emendálva.]

261 mentem, a' ki a' mint tudhatod, a' meg-hólt Cancelláriusnak a' Püspök Testvérének, Leánya. – Egynehány esztendeje már, hogy én őt esmérem; 's a' betegség, melly nála most gyakor Vendég, előbbi Szépségéből sokat el-fonnyasztott: de azért még-is lehet látni mi volt ez-előtt még kevéssel. Az ellen nem mondhat senki egyebet, hanem hogy kitsíny; igen kitsíny; De – nem az é a' Florentziai Vénus-is? nem az é ez minden gemmáiban a' Régiségnek? – Azonban igen nagyon meg-tsalatkozol, ha azt hallván hogy igen szép, és azt azon felül, hogy igen kitsíny, azt gondolnád hogy a' Gróffné tellyes lessz naivetével-is. Éppen nem. Őt el-mosolyodni talám még senki sem látta. Férjfiúi komolyság ül parantsolásra teremtett fekete nagy szemeiben, 's ha setétben hallanád szóllani, azt gondolhatnád, hogy valamely igen olvasott ifjú Őr raisoniroz. De az ő beszéde távol van minden Pedantereytől, minden keresve-keresett eruditiótól. A' Frantzia Írók, kikkel igen esméretes, meg-vetették gondolkozásának fundamentumát; ő azt, a' mit egykor olvasott, tsak-nem szóról-szóra tudja, 's azt igen szeren-tsésen szokta a' maga tulajdonával úgy öszve-fűzni, hogy azon többé az idegen íz meg nem tetszik.

A' szépségen, elmésségen, olvasáson kívül még más tulajdonságokat-is tsudálhatnál benne, ha valaha olly szerentsés lehetnél őt látni, 's közelebből esmérni. Meg-tán-torodni nem tudó állhatatossággal tűr-el minden kedvetlen esetet, akár moralis légyen az, akár physikai; nem tud meg-rettetni semmitől, 's el-készülve 's tsendesen mégyen a' veszedelemnek, ha azt többé ki-nem kerülheti. Vidámsága 's magában meg-elégedést találó nem-esmértt szíve most sem hagyta-el, 's enyhülést és vigasztalást nyújt néki minden történeteiben. – Valóban, ha a' Természet azt, a' mit ő reá vesztegetve hintett, egy Asszony és egy Férjfi között osztotta volna is fel, nem vádolhatta volna irigy fösვნésséggel sem egyyike, sem másika.

Ő Excellentiájáa a' Püspök kegyes le-ereszkedéssel fogadott. Vídám volt az egész ebéd felett, 's fel-élesztette azokat, a' kik az eránta való tisztelet miatt némán ültek. – Jelentettem hogy Bétsbe szándékozom, és hogy ezen úttal Pápát is reménylem meg-látni; melly alkalmatossággal ott épített Temploma felől gyönyörködve szólla. Arról majd akkor írok, ha meg-látom; most tsak Önnön-személyjéről. – Ha Te-is azt¹² hiszed, a' mit némelly Protestánsok mondanak, hogy intoleráns, hogy üldöz, nagyon tsalatkozol. Sőt inkább semmit sem óhajt annyira, mint a' nyugodalmas egyyiséget; hanem hogy minden tselekedeteiben a' Hierarchia tekintete 's hatalma vagyon szemei előtt. Azért nints semmi, a' mit el-követni kész ne légyen. – „Az úgy vagyon! látja Kemed, édes ...y Uram! mondá egykor nékem, én a' fekete Uniformist viselem, az nékem kötelességem; én pedig kötelességemet tellyesíteni akarom.” – Különben a' Protestánsokat mind udvarában, mind azon kívül olly kegyességgel fogadja, mintha Catholicusok volnának. Sőt én tudok példát hogy a' jószágaiban lévő Prædicatorok eránt különös kegyességgel vala. Hogy nem mindeniket szereti 's szenved, azon én fel-nem akadok; mert egy Gróf Eszterháznak, Egri Püspöknek, Fő-Ispánnak, egy Fő-Cancellarius Testvérjének, némelly mozdulásokat nehezebb szenvedni, mintha az Apostolságra a' gyalom mellől, vagy vám keréktől hívatott volna.

¹² az [Emendálva.]

Az az épület, a' mellyet most Lyceumnak hívnak, olly jó ízléssel 's olly költséggel 262 tett épület, mellyhez hasonlót nem láttál. Egész négy szeg az, három sorra, 's szegleten áll, közel az udvarhoz. Elöl, a' Cathedrale Templommal által-ellenben az exameni Palota, jobb kéz felől a' Bibliotheca, balra az Oskolai Templom, hátul pedig a' Specula áll. Temérdek költséggel szereztetett mindene. A' Mathezisi eszközök inkábbára Londonból hozattattak, 's mutatják mit lehetett vala ezen minden hazai példákat felyül-múló igyekezetből reményleni, ha a' Püspök szándéka nem hátráltatott volna. Most a' Normális Oskola 's egynehány Pap kong benne, 's szobái rész szerint készületlenek, rész szerint üressek. A' Bibliotheca Mennyezetét Krakker Egri Képiró festette. Az a' Tridenti Zsinatot adja-elő, magának a' Püspöknek parantsolatjára; 's abban mind az architectura, mind a' grouppok, mind a' Drapperie jobbíthatatlanul vannak festve. Maulpertsch, ki az Oskolai Templom festésére hívatott vala le Bétsből, öszve-tsapta kezeit midőn a' Bibliotheca ajtaján bé-lépett; 's meg-vallotta, hogy ő ennyit nem tud. – Olly nagy gonddal és olly helyesen tett rajzolat és festést ugyan maga Krakker sem igen tett másutt; 's ez néki kétség kívül sokkal nagyobb munkája az egymás megett álló sorok egyenlősége mellett-is, melly a' szem előtt nem olly kedves, mint az itt meg amott hízakosan öszve-tsoportozott¹³ grouppok, a' Jászai Templom' Plaffondján. Már meg-hólt, 's egy púpos hátú Leányt hagyott maga után, kinél egy Rubensének állított festést, 's Norbert Grundnak némelly Mezőségét láttam.

Az meg-sirathatatlan kár, hogy a' Lyceum magassabb helyen nem épült. A' Püspök még akkor olly szándékkal volt, hogy ezt el-végezván egy Püspöki Templomot épít a' Római Péter Templomának hasonlatosságára, azon helyen, hol ennek igazság szerint állani kellett volna. Az illyen Profánus ember, mint én vagyok a' Religiót tekintvén, nem állhatja-meg hogy fel-ne kiáltson: *Tantum Religio poterat causare!* –

Melly kedvességben légyen a' Püspök a' Pápánál, azt ez az anecdotumotska eléggé mutatja: A' mint a' Püspökök Magyar Országból-is bé gyülekezének Bétsbe 1782ben Vidik Piusnak tiszteletére, a' szokás és Ecclesiái Etiquette¹⁴ szerint mindnyájan kezét tsókoltak, tsak Gróff Eszterházy nem. A' kéz-tsók helyjett leborúlt Előtte, 's lábát tsókolá-meg. Nem nézte ezt meg-indulás nélkül a' Pápa, 's még nem egyenesedett vala fel a' Püspök, midőn ez áldó tsókját tonsurájára nyomta a' Püspöknek. Ez a' történet Bétsben mind a' Papi, mind a' Világi Rend előtt szemet szúrt. –

Azt sem hallgathatom-el, hogy a' Püspök, a' Pápának Bétsből lett ki-indulása¹⁵ után tsak-hamar,¹⁶ a' Szent István Rend nagy keresztét 's tsillagát kapta ajándékban a' Fejedelemtől: de azzal mentvén Magát, hogy Papi alázatossága minden világi fényeségeket el-hárít, a' Királyi kegyelmet el-nem fogadta; 's így ez helyjett egy Püspöki gazdag keresztet kapott.

Estve felé P. Leo Mária Szaiczot, az *Igaz Magyar* Íróját látogatám-meg. Nem szégyenlem meg-vallani hogy róla való gondolkozásomban nagyon meg-tsalattattam. Írásait olvasván én őt egy mérges, homályosan gondolkozó, 's sok dolgokban járat-

¹³ öszve-tsoportozott [Emendálva.]

¹⁴ Etiquette [Emendálva.]

¹⁵ ki-indúsa [Emendálva.]

¹⁶ tsak tsak-hamar, [Emendálva; a Szemere-tár szövege alapján.]

263 lan embernek gondoltam vala: most pedig láttam hogy az ember igen sokat olvasott, sokat írt, fáradhatlan szorgalmatossággal bír, és kívált a' hazai történetekkel igen esméretes. Első meg-látása meg-érdekli a' nézőt; kantsalúl néz félre, bajuszát beret-válja, 's azonban röth szakálla hosszan nyúlik-le meljén. Ódálán a' szíj-övről az *Olvasó* tsörög, mellynek akkor apologiáján, szent tűznek hevülve, dolgozott. Módja monasticus alázatosságú: de ha a' szent Szék hatalma 's tekinteti fordul-elő, már akkor kész az Athletai viadalra. A' Protestánsokra sem nem haragszik, sem őket akár mit tanítsanak, írjanak, mondjanak, nem bántja: de a' Catholicusban a' leg-ártatlanabb heterodoxiát sem nézheti. Semmit sem betsül annyira mint a' Martyri koronát, és azt óhajtja, hogy neve a' P. Fast és Merz neve mellé tétetessen. El-szenvedi ő azt békességesen, ha tsak személyjét bántják; ha munkáiban tsak a' ki-dolgozást érdeklik: tsak a' hitet ne illesse senki; tsak az ő hyperorthodoxiájától ne térjen-el. Azt mondta, midőn élességét vetém szemére, hogy *ő nem olly kutya, hogy ne ugasson*: noha az is igaz, hogy nem vetemedne arra, a' mit munkájának tsak nem minden sora mutat, ha arra mások által nem volna kérlelve. Valóban mutatott egynehány levelet, a' mellyben K – – Ur tüzelte, 's kérte hogy ezt 's ezt támadja-meg: de ez a' K – – Úr nem *Kovachich*, tudod, mert az ő vele folytatott Levelezés nem a' leg-nagyobb barátságot 's egyenlő gondolkozást mutatja. – Ő rá P. Leo azért is bosszankodik, hogy véle viadalra szállani nem akar.

Szabó Dávid Urat a' Nagy-Asszonyhoz tett Eucharisticonjai miatt, 's Batsányi Urat a' Magyarok' vitézségéért indúlatoosan szereti: de Révait az Eroticumokért, azt mondja, már egynehányszor meg-akarta tsapkodni. Ha azokat Kazinczy írta volna (ezt veté hozzá) a' ki Kálvinista, rossz neven nem venné; de Révaitól... Néki bíztattam hogy Kazinczy az ilyen crizisen fel-nem akad, 's tsak azt kéri hogy meg ne dítsérje, mert nagyon szeret azok közzé számláltatni, a' kiket P. Leo veszedelmes embereknek tart.

Hidd-el Barátom, én P. Leótól gondolkozásunknak ennyire különbözése mellett is, titkos satisfactióval jöttem-el, és Egerbe nehezen jövök ezután, hogy őt meg-ne látogassam. Gondolkozása' módjától irtózom, mert haszontalan! én eretnekségben nevelttem: de az Emberben van valami, a' miért még az ilyen széllél-bélelt Tudós* is, mint én vagyok, reá nem haraghatik. Hadd mondja a' mi felől őt lelki-ismérete meg-győzte; minekutánna ez a' veszni indúltt Világ látni mer, 's nem állítja véteknék, hogy az értelem belső sugallását kövesse; nem lehet attól tartani, hogy tanítása veszedelmes legyen. 'S én ebben-is tisztetem Ő Excellenzijának a' Püspöknek böltsességét, hogy ezen munkát nem gátolja ugyan; de Egerben nem nyomtattatja; holott másoknak írásait, a' millyen például az Indusok Böltsessége (profanus mind maga a' Könyv, mind a' Fordító) tulajdon műhelyéből 's tulajdon költségeivel botsátatta ki.

Innen a' Várat és a' Metsetet nézni mentem. Az utóbbik a' maga épségében áll, 's keresztyén isteni-tiszteletre fordítatott; az elsőbb el-omladozott.

SZÉPHALMY.

*) *Széllél bélelt Tudós, Aufklärungs Phantaft* a' neve annak P. Leonak Irásaiban, a' ki a' lelki-isméret és meg-győződés szavát követi, melly ha meg-tévedt-is, minden jó szívű ember előtt szent szó, isteni hagyás!

UTAZÁSOK.

264

FÜRED.

Veszprém, Nov. 3dikán

1789.

Láttam Horváthot, 's olyannak találtam őt, a' millyennek képzeltem. Nem betsülöm most kevesebbé, mint az előtt betsültem, míg tsak az enthusiasmus ragadozott ölelésére. Ennél többet nem mondhatok.

Octobernek utolsó napja vala az, a' midőn én, Budáról 29dikben indulván meg, Füredre értem. Nem gondolhatsz kedvetlenebb időt. Ködös volt az Ég; sokszor alig lehetett három száz lépésnyire is el-látni, 's az ősz hideg szele a' parázs essőt kotsimba verte bé. – Már látszott a' Balaton; látsza a' Tihani fél-sziget, 's annak kő-sziklás hegyeinek bértzein az Apátúrság kettős tornya; de olly homályosan, hogy azt ki-láthatni szerentsének tartottam. Szőlők közt kellett egynehány egymás mellett épült kis helységeken keresztül-menni. A' környék olly bokros, követses, dombos, valamint a' Torna Vármegyeiek; 's engemet a' Balaton és a' szélén lévő szőlő-hegyek, (hol Gróff Szécsényinek benn a' szőlő közt egy két sorú nagy épületje van) a' Klopstock: *Schön ist Mutter Naturja* után a' Zürichi szőlőkre 's tóra, 's valamelly kedves el-tévesztés é vagy öszve-hasonlítás által Bodmerre, Breitingerre, Gesznerre, Hirzelre 's Horváthra álmodoztattak. Be sokszor mondtam azon Óda' végét, melyet Klopstock a' Bódmer látása után írt, egygy kevés változtatással az én gondolkozásom szerint:

Oft erfüllt das Geschick was das erzitternde
 Volle Herz kaum zu wünschen wagt,
 Wie von Träumen erwacht, sehn wir dann unser Glück,
 Sehns mit Augen, und glaubens kaum.
 Dieses Glücke wird mir, als ich das erstemal
 HORVÁTH's Armen entgegenil'.

Vége ki-buktunk a' szőlők közzül, 's Füredet, a' disztelen Füredet, magunk előtt láttuk.

Horváth Szántódon volt, túl a' Balatonon, hová Tihannak kelle menni. Emberei oda útasítottak, mert ezek engem annak a' Bárczaynak gondoltak, kit Urok, Munkátsról írtt levelem után, ezekben a' napokban várt vala. Lovaim nem mehettek tovább annyira ki-voltak fátadva; a' helységben pedig hirtelen ujjakat nem kaphattam, mert azok a' legelőn voltak. – A' Nap hanyatlani kezde, a' köd Szántódot és Tihant közelébb mutatta, a' mint van valójában; én repültem volna Horváthhoz; – ezek reá bírtak, hogy Aszalayval 's tselédemmel, egygy szövétneket vévén kezünkbe gyalog útnak indultam. – Te ezeket a' kitsínységeket el-úntad hallgatni, úgy é? – De tudjad, azon napon, a' mellyen én Horváthot leg-először szorítottam meljemre, nékem semmi érzés nem volt kitsínység, 's nem is lessz az, soha. – Az út alkalmatlan volt; majd vizenyős réteken, majd meredek 's nedves kő-sziklákon kelle mennem, 's Tihan nints közel: de a' nyughatatlanság szárnyakat fűze lábamra, 's míg a' révházhoz értem a'

265 Tihani fél-sziget tulsó oldalán, egészen el-estveledett. Kevéssel az előtt menének által a' Hajósok, 's tsak reggelre vártak-vissza. E' szerint én a' rév-házban vontam-meg magamat, melly annyira teli volt, hogy több ember belé nem férhetett volna; 's búsan képzeltem-el, melly hosszú fog lenni éjjelem, hol sem ágyat nem kaphattam, sem egészen által-ázott öltözetemen kívül egyéb ruhám nem volt. Végre meg-szántak az Istenek, 's valamelly lármázás azt jelentette, hogy a' hajósok vissza-jöttek. – Tsak másnap reggel akartak vissza-térni; de le-itattam lábokról, 's meg-ígértem, hogy ha majd hólnap vissza-jövök, ismét meg-itatom; 's égő fáklya mellett léptünk a' hajóba. A' Legények danóltak, hátra dültek, de sérelem nélkül, 's igen későre vették-észre hogy a' tsólnakot farral hajtják-előre. A' közepe táján a' víznek el-öltatták a' fáklyát, mert különben az útát el-tévesztették volna; 's az inasom félelme (a' kinek nem lévén Horváthja a' kihez siessen, szíve haldoklói kínokkal küszködött) végtére tsak ugyan el-oszla, mert szerentsésen el-jutánk a' parthoz, honnan Szántód felé a' feneketlen 's vermes ingoványon égő szövétnek mellett vezetett ismét a' három ittas legény.

El-űtötte vala a' tizeneggyet, midőn Szántódra bé-értem, de Horváth még fen volt 's dolgozott. Haszontalan volt fel-tenni hogy nevemet egy ideig el-titkoljam; nem emlékezem egyébre, hanem hogy ezt mondtam: Én vagyok –y, 's meljére szorúltam, 's ajakaink eggyé váltak. Öszve-fontt karral jártunk fel 's alá szobájában, dolgainkat emlegettük, 's szívünk érzette, hogy boldogok vagyunk, hogy szeretettünk. – Nulla ancilla fuit, quæ dicta foras evulget. Nem vala oda haza Felesége, 's e' szerint minden tartózkodás nélkül tettünk mindent annyira mintha régi esmérősök, testvérek volnánk. Mutatta azon helyet, hol Kazinczynak halálán kesergett, mutatta könyvei felett fityegő képét, verseit olvasgatta 's danolt, a' mi néki elementuma. Közel vala 1. óra¹⁷ éjjel midőn tsak számára készült vatsoráját fel-hozták, ettünk, danolt, 's le-fe-küdtünk.

Horváth harmintz esztendő, feleséges de gyermektelen, középszerű magasságú, igen nemes képezetű, de a' mellyet szokatlan különösségeivel defigüríroz. Igen sokat hasonlítanak lineamentumi, kívált fekvő homloka, 's nyerges orra IV. Henriknek Rúbens által festett 's Janinet által rézbe véselt 's színekkel nyomtatni szokott képéhez, tsak hogy ő ifjabb mint a' Király akkor vala mikor festettetett. Igen fekete szálas bajusza el-fedi száját; hajai pedig, mellyek természettől göndörök, mind oldalról, mind zopf gyanánt hátul tsombók módra vannak meg-kötve; veres paszomántos nadrághoz egy tenger színű rövid mentét veszen, 's egy kalpag formára metszett nyusztos 's veres bársonyú süveget. Víg, pajkos, tréfás, elmés és igen alkalmas mindenre: de minden tselekedeteiből érettség, philosophiai tsendesség és a' mértéken túl ható, de nem vak áhítatosság látszik. Innen van, hogy ő még verseibe is valahol elő-hozhatja, religiosumokat egyvelít; 's meg-vallja, hogy ha valamelly napon imádkozni el-felejtkezett, retteg, és magát nem tudja egy hamar meg-nyugtatni; innen van, hogy gondolkozásának módja azzal, a' mit az Oskolában bé-szívott és tanúlt, olly szorossan eggyezik; 's innen hogy a' halál után vártt állapotról mind verseiben olly gyakorta emlékezik, mind azt elmékedéseinek tárgyaivá olly gyakorta teszi. De tsak ugyan távol vagy on ő minden Lavateri phantastáságtól; elméje valósá-

¹⁷ 10. óra [Emendálva; a szövegösszefüggés és a Szemere-tár szövege alapján.]

gos elmélkedésekhez szokott, 's több férfiúi erővel bír, mintsem hogy Phantasmák²⁶⁶ által el-szédíttessen. – Szíve jobbíthatatlan, jól-tévő, szelíd, erköltsai tiszták, fedhetetlenek, 's társasága igen kedves. A' leg-kényesebb Parisi ízlésű Asszonyosság is el-felejtí hogy néki bajusz borítja-bé száját, hogy hajai tornyokra nintsenek fűrtözve, hogy dohány parfümírozta ruháit 's gyönyörködve mulat társaságában. Cancellarius Gróf Teleky, ő Exc. Gróf Szécsényi, Septemviralista B. Ráday, a' mi Rádayknak fia, a' vóltt Tihani Apátúr, őt kegyességekre 's társalkodásokra méltóztatták.

Mennyit tudnék még írni, a' mellyek az én Horváthomat közelebből esmértek. Férjfiúi érettség, elevenség, pajkosság, tréfa, tűz, a' leg-kedvesebb szelídséggel öszve-szóve, az, a' mi őt a' Néző előtt kedvessé teszi. – Novembernek 2dikán már tisztább vala az idő; által evezünk Tihanra, egynehány Magyar Verseket mondtunk a' Bala-tonnak, 's éjszakára Füredre menénk, honnan ma dél-után jöttem ide.

Nem képzelheted-el, Barátom, melly kiesén-rút Tihan. Ollyan ő mint a' Toilette mellett űlő borzas Lyányka, mikor bosszankodik hogy álmából fel-költötték. Cybele Anyánk a' maga bizarrságát akarta mutatni mikor ezt a' kis Cyprust tsinálta. Szebb Ánglus kertet nem lehetne készíteni sehol. Füredről jővén Tihannak darabos éktelen dombok, széles kő-repedések, két nádas tó, szántó földek, szőlők tolják magokat a' Néző elibe, 's mindene van, a' mivel a' Természet pusztaságát fel-piperézni lehetne. A' Helység kitsiny, és annak nagyobbodását reményleni nem is lehet, mert vidéki leányokat a' Lakosok a' víz fáradttságos fel-hordása miatt nem kapnak, 's tsak egymás házához házasodnak.

Füreden még fél napot mulattam. Az essős idő zárva tartott, annyira hogy tsak a' fürdőhöz sem mehettem-ki, 's Horváthnak a' Balaton szélén most épülő nagy házát tsak messziről láthattam. Szíves el-gyengüléssel váltam-el karjai közzül, 's áldottam azt a' bódog órát, a' melly őtet nékem, 's engem néki szűlt.

SZÉPHALMY.

2.

254

[Az Orpheusban megjelent útirajzok átdolgozása]

258

Kazinczy NN-hez; Kassa, Jún. 21. 1789¹⁸

IV.

BARÓTI-SZABÓ DÁVID.

Tizeneggy¹⁹ óra tájban Prof. Szabó Dávid Urat kerestem fel. Egy három ablaksoru nagy épülethez vezetének, mellynek²⁰ bádoggal bevont kettős tornya 's a' legszebb helyen fekvése kitaláltaták²¹ velem, hogy az egykor Jezsuitai birtok volt. Ők a' helyválasztásban is mesterek valának.

Szerencsém vala oda haza találni. Breviáriumával járt fel és²² alá szobájában, 's nyájassággal fogadott²³ ugyan, de látnom lehete, hogy²⁴ hátgerincze hajlongani meg nem tanúlt.²⁵

Csak hamar Versei felől kezdék²⁶ szökölni. Hald, a' mit²⁷ önnön magától tudok.

1773.²⁸ Beszterczén, Zólyom Vármegyében, eggy²⁹ Rauch Ignácz nevű Jezsuita-társa, szó lévén Dénis³⁰ felől, ki, a' Klopstock' példája szerint, hexametereket írt, kérdést teve, ha magyarban lehetne e ugyan ezt tenni, 's buzdítá Szabót, a' székelyszületésűt, ki, mint ilyen, magyarul jobban tudhat másoknál, hogy tenne próbát, 's láttassa, mi telhetnék e' részben³¹ a' mi Nyelvünkéből.³² Szabó³³ tőle kért témát és

¹⁸ [Ez a sor sötétebb tintával van írva. A szöveg egészében a törlések és pótlások mindegyike, továbbá a javítások túlnyomó többsége sötétebb tintával és Kazinczy kézírásával készült, a világosabb tintájú szöveg azonosítatlan leírója csak másolási hibákat javított.]

¹⁹ DÁVID. / <Kassa, Jún. 21. 1789 / – – –> Tizeneggy [A három gondolatjel a „Tizeneggy” elé utólag van beszúrva, majd törölve.]

²⁰ három <sorú> nagy épülethez <vezettek,> mellynek [Javítás a törlés felett.]

²¹ kitalálta<t>ták

²² 's [Átírás; a javítás a lap szélén megismételve.]

²³ 's <egész emberséggel> fogadott [Javítás a törlés felett.]

²⁴ de <úgy még is, hogy vehessem észre,> hogy [Javítás a törlés felett.]

²⁵ hátgerincze <complimentekre hajolni> nem tanúlt. <Literátori atyafissággal szorította meg kezemet, 's kért, hogy üljek le.>

²⁶ kezdette<m> [Átírás és törlés.]

²⁷ Hald <azt>, a' mit

²⁸ 1773<ban> [A rag helyett pont beírva.]

²⁹ [Innentől e bekezdés végéig Kazinczy sötétebb tintájú kézírása.]

³⁰ lévén <Klopstock> Dénis

³¹ részben<,>

³² Nyelvünkéből. Szabó und so weiter S. 27 [A német utasítás („és így tovább 27 oldal”) a kézirat eredeti számozás szerinti 26. oldalának utolsó sorában található és a kézirat következő lapjára vonatkozik, amelyen a 27-es oldalszám található. Ezen oldalszámozások pirossal vannak írva.]

³³ <egy Rauch Ignácz nevű Jezsuita társa kérte, hogy a' Klopstock' és Sined' példája szerint próbáljon írni magyar verseket, hogy láthassák, ha a' magyar hexameterek és lyricumok a' Görög 's Római hangzathoz hasonlítanak e inkább, vagy a' némethez?> Szabó [Átírások a törlésen belül ebből: „Ignácz”, „Társa”, „szerént”. Ez a szövegrész is a sötétebb tintával javítva, majd lehúzva négy ferde vonallal.]

mértéket; 's képzeld, melly kevés poetai ízléssel bírt a' Német! azt adá, mellyből³⁴ az: 258
Eggy izmos csatlós és Imperiomban egy Prédikátor Tiszteletes Úr nálunk kezdetű
nem tudom mi leve. – Szabó látta a' dolog' szerencsés sikerét, 's sieté³⁵ koszorút fon-
ni azon virágokból, honnan nálunk még³⁶ senki' homlokát nem kerítették-körül a'
Múzák. Sőt kevéssel azután, értvén,³⁷ hogy Rájnis már rég olta ír ilyeneket, némelly
darabjait közlötte véle; 's óhajtani látszott, hogy kettejeknek³⁸ Munkájik, a' Hoschius'
és Wallius' példája szerint, együtt lépjenek napfényre. Nem tudom, min és kin mult,
hogy a'³⁹ szándék nem tellyesedett; elég az, hogy Szabó megelőzte a' kilencz eszten-
dőt váró⁴⁰ Rájnist, 's elébb tálalt, a' mint⁴¹ Verseinek utolso Kiadásában elkeseredve
említi, mint a' kinek már akkor ebédje, vacsorája is kész volt, mikor ő a' főzéshez
fogott.⁴² Mi leve a' dologból? Négy esztendő múlva, 1781. megjelene⁴³ Rájnis⁴⁴ a' He-
likoni Kalaúzzal, 's nyilváná tette⁴⁵ időbeli elsőségét; úgy mindazáltal, hogy sem
Szabót, sem Révait, kik nálánál hamarabb költek-ki (ámbár egyéberánt prosódiai⁴⁶
törvényeiken Szabóval ellenkező állításai nincsenek czélozás nélkül) világosan és csí-
pösen nem bántotta.⁴⁷ Érzette Szabó, mit veszített így a' bírt⁴⁸ elsőség' dicsőségéből,
's e' visszás⁴⁹ 's kedvetlen érzések között ír *Ki nyertesét*,⁵⁰ mellyben hajdani Szerzeti
társa⁵¹ ellen *kivezetvén a' derék dandárt*, Rájnis *csatázó martaléket* szedett, 's Ré-
vait is kedvetlen nevezetekkel illette. Tanácsosabb volt volna⁵² oda engedni Rájnis-
nak az időbeli elsőséget, mellyet neki verseiben úgy⁵³ is megadott, 's⁵⁴ elhallgatnia.
Αξομενος, Διος υιον, εκηβολον Απολλωνα.

<Tudod, hogy a' Rájnis, Révai, és Szabó közt támadott pör felől sokan sokféle-
képen ítélnék; tudod, hogy mind Rájnisra, mind Révaira, hogy Szabót *tehén úton*
csammangónak 's egyébnek nevezé, sokan nehezteltek; 's kész vagyok megvallani, 's
még a' versenygők előtt is, hogy ezen ízetlenségben sem soha nem gyönyörködtem,

³⁴ adá, <a'> mellyből

³⁵ sieté<tt>

³⁶ virágokból, <a'> honnan még [Beszúrás a sor felett.]

³⁷ <meg>értvén,

³⁸ kettej/. /knek [Átírás.]

³⁹ hogy <az> a'

⁴⁰ megelőzte a <nonum prematur in annum-ot> váró [Javítás a törlés felett.]

⁴¹ 's <csakugyan> elébb tálalt, a' mint [A kiemelést jelző aláhúzás is törölve.]

⁴² mint <az> a' kinek már akkor ebédje, vacsorája is kész volt, mikor ő a' főzéshez fogott. [A kiemelést jelző aláhúzás is törölve.]

⁴³ múlva, <...> 1781 <ben> megjelene [A rag helyére pont beírva.]

⁴⁴ Rájnis [Az ékezet vélhetően utólag pótolva; e név esetében ugyanígy a következőkben is.]

⁴⁵ nyilván<ságossá> tette [A sor végén kettéválasztott szó javítása a sor végén.]

⁴⁶ prosódiai [Az ékezet pótolva.]

⁴⁷ csípösen <meg>bántotta. [Javítás a törlés felett.]

⁴⁸ veszített <ezen Munka' megjelenésével> a' bírt [Átírások a törlésen belül ebből: „munka”.]

⁴⁹ 's <ezen> visszás [Javítás a törlés felett.]

⁵⁰ *ki nyertes?*-ét, [Átírás; összevonás korrektúrajellel, de a kérdőjel nincs törölve, ez tehát emen-
dálva.]

⁵¹ Szerzete<s> Társa [Átírás és törlés.]

⁵² Tanácsosabb <lett> volna [Javítás a törlés felett.]

⁵³ mellyet verseiben *ugy* [Beszúrás a sor felett, az ékezet pótolva.]

⁵⁴ megadott <nékie,> 's [A vessző beírva.]

259 sem azt (ha szabad úgy szólni) jóvá nem hagytam; kész vallani, hogy mind Rájnis mind⁵⁵ Révai élesebbek voltak, mint ohajtani lehetett: de⁵⁶ más részről, ha a' *dan-dárt*, ha a' *martalékot*, ha a' Révai által visszamondott, *csammogót*⁵⁷ látom a' *Ki-nyertesben*;⁵⁸ összeszem kezemet, mellyel talán már követ emeltem a' kettő ellen, 's elhallgatok. Mint a' közönséges életben, úgy az Írói-pályán is, azoktól, a' kiket tűzők vagy a' bántás' érzése elkapott, legtanácsosabb elfordulni, míg magokhoz térnek, 's elébb csendesednek-el. A' kinek van szíve, nem akad-fel az emberiség' gyarlóságán, 's azt másnak úgy kész megbocsátani, mint magának; 's az ügy miatt akadni-össze más-sal, nem rút.

Búcsúzásomkor⁵⁹ Szabó nekem eggy⁶⁰ kedves ajándékot⁶¹ ada: e' napokban⁶² ki-jött Verseit. A' Betűszedő' botlásait Batsányi⁶³ barátja jegyezteté-ki, a' mivel neki 's Olvasójinak kedves szolgálatot⁶⁴ tett, mert tudjuk, előbbi Kiadásában, mellyeket talán az olaj-lámpás' pislogása mellett maga tisztongata, mint⁶⁵ hemzsegének⁶⁶ a' hi-

⁵⁵ elhallgatni. <Αξομενος, Διος διον, εκηβολον Απολλωνα. Tudod, hogy a' Rájnis, Révai, és Szabó között támadott pör felől sokan sokféleképen ítélnék; tudod, hogy mind Rájnisra, mind Révaira, <is> hogy Szabót *tehén úton csammangónak* 's egyébként nevezé, sokan nehezteltek; 's <én> kész vagyok megvallani, 's még a' versenygőké <Felek> előtt is, hogy ezen ízetlenségben sem *soha* nem gyönyörködtem, <soha,> sem azt (ha szabad úgy szólni) <azt> jóvá nem hagytam; kész *vallani*, <vagyok megvallani azt is,> hogy mind Rájnis mind> [Az „elhallgatni.”-ba az „a” beszúrva. Az oldal alján megismételve: „elhallgatnia. Αξομενος, Διος υιον, εκηβολον Απολλωνα.”, azaz a görög idézet utólag visszaigazítva az előző bekezdés végére, ezt egy korrektúrajel és egy sor előtti javítás is mutatja. A „Tudod, hogy” kezdetű mondat előtt a lapszélre írt megjegyzés mutatja, hogy itt kezdődik az új bekezdés: „neuer §”. A törölt bekezdésen belül több javítás, ebből a törlés a szokásos jellel, az átírás és beszúrás dőlttel jelölve. A törlés után következő félmondat a törölt rész folytatása, amely ezért maradt benne a főszövegben.]

⁵⁶ mint <ohajtottam volna:> de [Javítás a törlés fölött.]

⁵⁷ visszamondott, <*tehén úton*> *csammogót*

⁵⁸ *ki-nyertesben*; [Átírás.]

⁵⁹ a' kettő ellen, <'s azt tudakozom, a' mit Rájnis, <tudakozott,> hogy midőn *valaki bosszont-gatja*, *gyáva gyermek módjára fog e csak fityogni?* – Talán majd vége lesz már ennek a' csatáznak is. Szabó feltette magában, hogy többé nem válaszol Ellenkezőjének *mocskolódásaira*; illetén fogadással fejezi-be a' Magyar Museumhoz ragasztott levelét Batsányi is; Révai pedig, midőn utolszor vele voltam, sajnálkodva beszélt a' dologról, 's azt állította, hogy erre a' nemtelen viadalra, ha elszenvedhetne volna a' nyilvánosság megbántást, soha sem szállott volna. Egyedül Rájnis<,> (a' *ἐκβολος* Rájnis), az, a' kiről nem hiszem hogy még egyszer ne szöjjön, mert őt olly oroszlánnak esmerem, a' ki a' mellette szelíden elmenőket nem bántja ugyan, de a' ki belé-kap, összeteperi 's nyugodalmasan mégyn tovább.> Búcsúzásomkor [A sötétebb tintával, Kazinczy kezével írt javítás korrektúra jellel beszúrva a lap alján. A javításon belül utólagos beszúrás: „vagy a' bántás' érzése”. A törölt szövegrész két egymást követő oldalon található, habár több üres lap – más papírfajta – van bekötve közéjük; az oldalhatár: „oroszlánnak // esmerem”.]

⁶⁰ Búcsúzásomkor eggy [Beszúrás a sor felett.]

⁶¹ ajándék[.../ [Átírás.]

⁶² ada <nekem Szabó,> e' napokban [A kettőspont utólag pótolva.]

⁶³ Verseit. <A' nyomtatásbeli correctúrát> Batsányi [Javítás a törlés felett.]

⁶⁴ barátja <vitte, mellyel> néki <valóságos> szolgálatot [Az ékezet törölve; javítások a törlések felett.]

⁶⁵ maga <corrigált,> mint [Javítás a törlés felett.]

⁶⁶ hemzsegtek [Átírás.]

bák. A' Rájnis' és Révai' dorgálásaik, ámbár Szabó a' szók' eltépését,⁶⁷ elhányását, 259 hibának most sem ismeri⁶⁸ *)⁶⁹ nem voltak haszon nélkül.

*) Költeményes Munkájának Első Kötetében a' 224 oldalon ezzel rekeszti-be a' Komáromi Földindulásról írt költeményt: *A' Várost Isten győzhette, nem emberi kéz, meg.* Nékem ez szenvedhetetlennek tetszik; valamint a' Vanier' Mezei Gazdaságában ez az újra meghagyott sora is: *a' kiseded vidrát, oktasd, mi[n]t fogjon halat meg.* Igaz az, a' mit a' *ki Nyertes'* 73dik oldalán mond az illy elhányásokrol Szabó Úr; igaz az, hogy Erdélyben, 's Magyar Országon is, sok helytt beszélленek így; B. Rádaynak Evirallájában egynehány ilyen eltépés fordul elő, kiről csak nem mondhatjuk, hogy magyarul tökéletesen nem tud, 's hogy magamat is előhozzam, Gesznerem' Idylliumi (Kassán, 1787) teli vagynak az illyekkel; de próbáld bár Révainak kívánsága szerint ragaszd-eggyüvé az eltépett részeket, nem lesz e sokkal kedvesebb a' mondás: *A' Várost Isten győzhette-meg, nem emberi kéz. – A' kiseded vidrát oktasd, mint fogjon meg halat.* Ellenben azt tartom, vagynak némelly esetek, a' hol az illy tépés nem csak megengedhető, hanem valóságos szépség is. Illyen a' Vanier' elején: *sem járni szidalmas Verssel más' neviben kedvem nem tartja keresztül.* – *A' járni a' keresztültől* igen messze el van hányva. De Garabonczáskodás hozódik-elő, 's ez a' szélllyel hányás titkosan érezteti az Olvasóval, hogy az illy nyughatatlan elméjű ember mint hány, dül-el mindent a' maga helyéről. – A' szép sort megváltoztatá Szabó. (Lásd a' M. Museum' II Kötetét a' 118. old. *(sem más' neviben, zabolátlan haragra Gyűladván, szegező verssel sérelmet okozni...)* – Ki tarthatja ezt jobbnak az elsőnél?

⁶⁷ hibák. <Ezt a' Kiadást nagy gonddal készítette Szabó és a' Révai' intését (ámbár> a' szók' eltépését, [Javítás a törlés alatt.]

⁶⁸ elhányását most sem ismeri [Beszúrás a sor felett; átírás.]

⁶⁹ ismeri *) <hibának, úgy tetszik hasznára fordította. Én leginkább azt sajnálom, hogy az előbbi Orthographiájától elállott, és még inkább azt, hogy ezen Kiadásban az első helyet nem a' Milton hogy ezen Kiadásban Elveszett Paradicsoma *) foglalja-el.> nem voltak haszon nélkül. [Javítás a törlés felett. A törölt szövegrész több oldalon keresztül húzódik, mivel oldalanként csak egy-két sornyi szöveg van a lábjegyzet felett; a törölt szövegrész több ütemben keletkezhett, ez az oldalhatáron lévő „Milton” után újrakezdődő megfogalmazásából látható. A törölt főszövegben a második lábjegyzetet jelölő csillaghoz az alábbi, előbb Kazinczy kezével átjavított, majd szintén törölt lábjegyzet tartozik:]

<*) Melly szerencsétlen gondolat volt légyen az, hogy Szabó <Úr> a' Milton' *Elvesztett Paradicsomát* fordítsa, azt minden megítélheti, ha az Anglust nem látta is, a' ki meggondolja, hogy az Epopeákat nem lehet úgy epitomisálni mint valamely <Theologiai> Systemákat, és a' ki tudja, hogy Szabó <Úr> az egy deák nyelven kívül mást nem értvén, ezt nem Angolyból, hanem egy deák megkurtított fordításból fordította. – Kevésbe mult, hogy Szabó <Úr> ismét az Iliás' fordításához nem nyúla. Denis, vagy a' poetai nevét említvén, Sined, a' Deák Epitomátort előttem bosszankodva nevezte *suprema papavera carpens*-nek, midőn nékie beszéllem, hogy Szabó <Úr> belőle fordítja Milont.>

[A törölt szerzői jegyzetben átírás: „Deák”, „kívül”, „Anglusból”, „nyúlt”, „beszélttem”; a „megkurtított” sor elé írt beszúrás. A megmaradt szerzői jegyzetben az emendálások []-ben; az utolsó mondatokban szerzői javítások: „<Ezt> a' szép” (törlés és átírás), „megváltoztatta Szabó <Úr.>” (átírás és törlés), „118<dik>”.]

260 Szabó⁷⁰ nemes Szüléktől vette eredetét, 's a' Háromszegi Székelyek közt Baróton 1739. April. 10dikén született. 1757.⁷¹ Trencsinben lépett a' Jezsuiták' Novitiatusába.⁷² Onnan Beszterczére (hol múltatában a' Szerzet eltöröltetett), Komáromba 's Kassára ment. Itt Rhetorikát⁷³ tanít. Termete magas egyenes, száraz; hajai igen lágyak, ritkák, és félig őszek; orra hosszas, és vékony, szája élességet mutat, *)⁷⁴ fogai ritkák 's csinatlanok, 's ábrázatja csak nem szederjes verességű. Öltözetén kevés gondja van. Szobája⁷⁵ csinatlan, rendetlen, 's olaj lámpása miatt mely éjjel nappal asztalán áll, 's rigója hús eledelétől bűdös; könyve, ruhája, papirosai el vagynak szórva, 's verseit a' levelek' borítékjaira olly⁷⁶ apró betűkkel írogatja, hogy azokon mesterség elmenni. Nem⁷⁷ dadog; de beszédjét folyónak nem nevezhetném, halkkal⁷⁸ mond mindent, a' mit száján kiereszt. Erkölcsi tiszták, feddhetetlenek, azt első tekintete is mutatja; 's szíve azt a' buzgó hazafiúságot, mellyet⁷⁹ az Olvasó verseiben feltalál, valósággal érzi. Én ezt a' sort vetettem volna Terentiusból képe alá: *Tristis severitas in voltu est, in verbis fides*.

____80

*) Szájának szabásán kívül tökéletesen hasonlít hozzá a' Klimesch Tamás által Kassán 1788. olajban festett, és 1790. Kohl által rézre vésett kép. Igen jó, 's az itt említetténél még jobb, az is, mellyet Kininger tuschban rajzolt, de bár ügyesebben volna metszve.

⁷⁰ <Véletlenül a' Pyber' halálára írt Asclepiadæusokra akadtam, 's gondolatlanul ezen új eset felől kezdék tudakozódni. Egyszerre könnyek gyűltek-meg szemében, 's elakadt szóval 's tébolyogva felelt kérdésemre. Ez világos jele jó szívének, 's akármiként kiszebbítsék őt azok, a' kik a' rím nélkül írt verseket verseknek sem tartják, én őt mint jó embert igen tisztelném, ha poetai érdemeit nem ismerném is.> Szabó [A törölt bekezdést tartalmazó oldal és a „Szabó” kezdetű rész közé két üres lap – más papírfajta – van bekötve.]

⁷¹ 1757<ben> [A pont a törlés elé beírva.]

⁷² Trencsinben a' Jezsuiták' Novitiatusába <lépett>. [Beszúrás a sor felett.]

⁷³ ment. <Most is> Rhetorikát [Beszúrás a törlés felett.]

⁷⁴ [A szerzői lábjegyzet javításai: „Klimesch Tamás <Bécsi Festő> által <készített>, 1790<ben> Kohl” (javítás a törlés felett és a lap szélén; az évszám utáni pont beszúrás a törölt rag elé), „az említetténél” (az „itt” beszúrás), „vésett kép. <Szerencsétlen gondolat vala hogy a' Festő, nem tudom magától e vagy másnak kívánságára? – egy poetai Oestrumra ragadtatott Attitüdöt adott Nékie nyilván azért, hogy az összeegyezzzen azzal a' más gondolattal, hogy bal kezébe egy papíros festettség ezen szókkal: Az Elvesztett Paradicsom. De ez a' kéz, szerencsére, a' rézre metszett darabra nem fért.>” (e törlés helyett álló „Igen jó” kezdetű mondat Kazinczy kézírásával van beírva a törlés után.)]

⁷⁵ Öltözte <nem sokkal jobb, mint a' millyennek a' Keresztelő Jánosét festi.> az Evangyeliom.> Szobája [Átírás; javítás a törlés felett.]

⁷⁶ verseit <coperta darabocskákra> olly [Javítás a törlés felett.]

⁷⁷ elmenni. <Ő ugyan> nem [Törlés és átírás.]

⁷⁸ folyónak <csakugyan> nem nevezhetném, <igen> halkkal

⁷⁹ <a'> mellyet

⁸⁰ <<SIMAY KRIS>

(BATSÁNYI JÁNOS.)

Prof. Simay Kristóf Ur Batsányi János Úrral együtt lépének be Szabóhoz kevéssel az előtt hogy tőle eljöttem. Az elsőbb<, a' mint tudod,> Mulatságos darabokat ír; a' második Ossziánt fordítja. Én azt tartom, hogy Osszián jobb kézbe nem akadáhatott. Szava, járása, 's mozdulása 's mindene egy régi

Kazinczy NN-hez.
Eger,⁸¹ Octob. 22dikén, 1789. [I.]

261

— — — Megváltoztattam öltözetemet 's Ő Excellentiájánál a' Püspöknél akartam tenni udvarlásomat; de a' helyett, hogy béeresztettem volna, ebédre hívattattam. A' Püspök délig el vala foglalva. Így tehát az Udvarból Gróf Sz tá r a y n é h o z [mentem],⁸² a' ki (a' mint tudhatod) a' megholt Cancelláriusnak a' Püspök' testvérének⁸³ leánya.

Egynehány esztendeje már, hogy én őt ismerem; 's a' betegség, melly nála most gyakor vendég, előbbi szépségéből sokat elfonnyasztott: de azért még is lehet látni mi volt ezelőtt még kevéssel. Az ellen nem mondhat senki egyebet, hanem hogy kicsiny; igen kicsiny. De — nem az e a' Florencziai Vénus is? nem az e ez minden gemmájiban a' Régiségnek? — Azonban igen nagyon megcsalatkozol, ha azt hallván hogy igen szép, és azt azon felül hogy igen kicsiny, azt gondolnád hogy a' Grófné tellyes lesz naivetével is. Épen nem. Őt elmosolyodni talán még senki sem látta. Férfiúi komolyság űl⁸⁴ parancsolásra teremtett fekete nagy szemekben,⁸⁵ 's ha setétben hallanád szólni, azt gondolhatnád, hogy valamely igen olvasott ifju Úr raisoniroz. De az ő beszéde távol van minden Pedantereytől, minden keresve-keresett eruditiótól. A' Francia Írók, kikkel igen ismeretes, megvetették gondolkozásának fundamentumát; ő azt, a' mit egykor olvasott, csaknem szóról szóra tudja, 's azt igen szerencsésen szokta a' maga tulajdonával úgy összefűzni, hogy azon többé az idegen íz meg nem tetszik.

A' szépségen, elmésségen, olvasáson kívül még más tulajdonságokat is csudálhatnál benne, ha valaha olly szerencsés lehetnél őt látni, 's közelebből ismerni. Megtán-torodni nem tudó állhatatossággal tűr el minden kedvetlen esetet, akár⁸⁶ morális legyen az akár physikai; nem tud megrettenni semmitől, 's elkészülve 's csendesesen mégyen a' veszedelemnek, ha azt többé ki nem kerülheti.

Rittert mutat; nints rajta semmi Francia sikló könnyűség, semmi megelőző, elfogadni-kész ajánlóság; tiszta 's velős Magyarassággal szóll és ír, noha accentusa elarúlja, hogy közelebb született a' Styriai, mint a' Moldvai hegyekhez, és csudálást érdemlő munkássággal 's fáradhatatlansággal bír, azt a' mit kiad, annak rendi szerint kikölteni. Mutatja azt a' Rajnishoz írt Expostulatiónak minden sora, kivel ugyan-csak *turniermassig* tördöse a' Láncsákat. —> [A törölt szövegrész alatt, a javításoknak fenntartott részén az oldálnak Kazinczy kezével: „Nach zeile 3”. Az utolsó lap túloldala üres.]

⁸¹ <TIZENEGYEDIK RÉSZ. / ÉLET-RAJZOLATOK. / GRÓF SZTÁRAY MIHÁLYNÉ, / SZÜLETETT / GRÓF ESZTERHÁZY> Eger, [A törölt „GRÓF ESZTERHÁZY” az előbbiektől eltérő, de a „Kazinczy NN-hez.” sorral azonosnak tűnő tintával van írva, tehát mindkét sor utólagos beszúrás.]

⁸² Sz tá r a y n é h o z, [Emendálva az Orpheus szövege alapján.]

⁸³ Testvérének [Átírás.]

⁸⁴ *komolyság*<*> űl [Az aláhúzás és a javítást jelző csillag törölve; a lap alján szintén törölve a javítás: „<*> *Komolyság*.”; eszerint az aláhúzást törölte, majd a lapalji javítással visszaállította, majd ennek törlésével ismét törölte a leíró.]

⁸⁵ szemében, [Az ékezet törölve, az „i” beszúrva.]

⁸⁶ akár [Emendálva.]

261 Valóban, ha a' Természet azt, a' mit ő reá vesztegetve⁸⁷ hintett, egy Asszony és egy Férfi között osztotta volna is fel, nem vádolhatta volna irigy fös vénységgel sem egyike sem másika.

Kazinczy NN-hez.
Eger,⁸⁸ October 22dikén, 1789. [II.]

Ő Excellentiája a' Püspök kegyes leereszkedéssel fogadott. Vidám volt az egész ebéd felett, 's felélesztette azokat, a' kik az eránta való tisztelet miatt némán ültek.⁸⁹

Jelenttem hogy Bécsbe szándékozom, és hogy ezen úttal Pápát is reményilem meglátni; melly alkalmatossággal ott épített Temploma felől gyönyörködve szolla. Arról majd akkor írok, ha meglátom; most csak Önnön-személyéről.

Ha Te is⁹⁰ azt hiszed, a' mit némelly Protestánsok mondanak, hogy intolerans, hogy üldöz, nagyon csalatkozol. Sőt inkább semmit sem óhajt annyira, mint a' nyugodalmas egyességet; hanem hogy minden cselekedeteiben a' Hierarchia' tekintete 's hatalma vagy on szemei előtt. Azért nincs semmi, a' mit elkövetni kész ne legyen. – „Az úgy vagyon! látja Kemed, édes ...y Uram! mondá egykor nékem; én a' fekete Uniformist viselem, az nékem kötelességem; én pedig kötelességemet tellyesíteni akarom.” – Külömben a' Protestánsokat mind udvarában, mind azon kívül olly kegyességgel fogadja, mintha Catholicusok volnának. Sőt én tudok példát, hogy a' jószágaiban lévő Predikátorok eránt különös kegyességgel vala. Hogy nem mindeniket szereti 's szenvedí, azon én fel nem akadok; mert egy Gróf Eszterháznak, Egri Püspöknek, Fő Ispánynak, egy Fő Cancellarius' testvérének, némelly mozdulásokat nehezebb szenvedni, mint ha az Apostolságra a' gyalom mellől vagy vám keréktől hívatatott volna.

Az⁹¹ az épület, a' mellyet most Lyceumnak hívnak, olly jó ízléssel 's olly költséggel tett épület, mellyhez hasonlót nem láttál. Egész négy szeg az, három sorra, 's szegleten áll, közel az udvarhoz. Elöl, a' Cathedrale templommal által-ellenben az exameni palota, jobb kéz felől a' Bibliothéka, balra az oskolai templom, hátul pedig a' Specula áll. Temérdek költséggel szereztetett mindene. A' Mathezisi eszközök inkábbára Londonból hozattattak, 's mutatják mit lehetett vala ezen minden hazai példákat felülmúló igyekezetből reményleni, ha a' Püspök' szándéka nem hátráltatott volna. Most a' Normalis Oskola 's egynehány Pap kong benne, 's szobáji rész szerént készületlenek, rész szerént üresek. A' Bibliothéca' mennyezetét Krakker Egri Képiró festette. Az a' Tridenti Zsinatot adja elő, magának a' Püspöknek parancsolatjára; 's abban mind az architectúra, mind a' grouppok, mind a' drapperie jobbíthatatlanul vannak festve. Maulpertsch, ki az Oskolai templom' festésére hívatatott vala le Bécsből,

⁸⁷ vesztegetett [Átírás.]

⁸⁸ <II. / GRÓF ESZTERHÁZY KÁROLY> / Eger, [A „Kazinczy NN-hez.” sötétebb tintával van beszúrva.]

⁸⁹ ülte/.]. [Átírás.]

⁹⁰ [/s [Átírás.]

⁹¹ <>Az

összecsapta kezeit, midőn a' bibliothéca' ajtaján belépett; 's megvallotta, hogy ő eny- 262
nyit nem tud. – Olly nagy gonddal és olly helyesen tett rajzolást és festést ugyan
maga Krakker sem igen tett másutt; 's ez néki kétség kívül sokkal nagyobb munkája
az egymás mellett⁹² álló sorok egyenlősége mellett is, melly a' szem előtt nem olly
kedves, mint az itt meg' amott hézagosan összecsoportozott grouppok, a' Jászai
templom' plaffondján. Már megholt, 's egy pupos hátú leányt hagyott maga után,
kinél egy Rubensének állított festést, 's Norbert Grundnak némelly Mezőségeit lát-
tam.⁹³ – – Az megsirathatlan kár, hogy a' Lyceum magasabb helyen nem épült. A'
Püspök még akkor olly szándékkal volt, hogy ezt elvégezvén egy Püspöki templo-
mot épít a' Romai Péter' Templomának hasonlatosságára azon helyen, hol ennek
igazság szerint állani kellett volna. Az illyen profanus ember, mint én vagyok, nem
állhatja meg hogy fel ne kiáltson: Tantum Religio poterat causare! –⁹⁴

Melly kedvességben legyen a' Püspök a' Pápánál, azt ez az anecdotumocská eléggé
mutatja: A' mint a' Püspökök Magyar Országból is begyülekezének Bécsbe 1782ben
VIDIK Piusnak tiszteletére, a' szokás és Ecclesiai etiquette szerint mindnyájan kezét
csókoltak, csak Gróf Eszterházy nem. A' kézcsók helyett leborúlt Előtte, 's lábát
csókolá-meg. Nem nézte ezt megindulás nélkül a' Pápa, 's még nem egyenesedett vala
fel a' Püspök, midőn ez áldó csókját tonsurájára nyomta a' Püspöknek. Ez a' történet
Bécsben mind a' Papi mind a' Világi Rend előtt szemet szúrt.

Azt sem hallgathatom-el, hogy a' Püspök, a' Pápának Bécsből lett kiindulása után
csak-hamar, a' Szent István Rend' nagy keresztét 's csillagát kapta ajándékban a' Fe-
jedelemtől: de azzal mentvén Magát, hogy Papi alázatossága minden Világi fényessé-
geket elhárít, a' Királyi kegyelmet el nem fogadta; 's így ez helyett egy Püspöki
gazdag keresztet kapott.

Kazinczy NN-hez.
Eger, Octob. 22dikén, 1789.⁹⁵ [III.]

263

– – – Estve felé P. Leo Mária Szaiczot, az *Igaz Magyar** Iróját látogatám-meg. Nem
szégyenlem megvallani, hogy róla valo gondolkozásomban nagyon megcsalattattam.
Írásait olvasván, én őt egy mérges, homályosan gondolkozó, 's sok dolgokban járat-
lan embernek gondoltam vala: most pedig láttam, hogy az ember igen sokat olvasott,
sokat írt, fáradhatatlan szorgalmatossággal bír és kivált a' Hazai Történetekkel ismer-
retes.

Első meglátása megérdekli a' Nézőt; kancsalul néz félre, bajuszát beretválja, 's
azonban rőt szakála hosszan nyulik-le mellyén. Oldalán a' szíjövrről az Olvasó csö-

*) [Kazinczy lábjegyzete üresen maradt.]

⁹² [Az Orpheus szövegében: „megett”.]

⁹³ láttam.<)>

⁹⁴ causare! –<)>

⁹⁵ <III. // PATER LEO MÁRIA SZAICZ.> // Kazinczy NN-hez. // Eger, Octob. 22dikén, 1789.
[A „Kazinczy NN-hez.” sötétebb tintával vélhetően utólag beírva.]

263 rög, melynek akkor apológiáján, szent tűznek hevülve, dolgozott. Módja monasticus alázatossága: de ha a' Szent Szék' hatalma 's tekintete fordul elő, már akkor kész az Athletai viadalra.

A' Protestánsokra sem nem haragszik, sem őket akármit tanítsanak, írjanak, mondjanak, nem bántja: de a' Catholicusban a' legártatlanabb heterodoxiát sem nézheti. Semmit sem becsül annyira mint a' Martyri koronát, és azt óhajtja, hogy neve a' P. Fast' és Merz' neve mellé tétessék. Elszenvedi ő azt békességesen, ha csak személyét bántják; ha munkájiban csak a' kidolgozást érdeklik: csak a' hitet ne illesse senki; csak az ő hyperorthodoxiájától ne térjen el.

Azt mondta, midőn élességét vetém szemére, hogy *ő nem olly kutya, hogy ne ugasson*: noha az is igaz, hogy nem vetemednék arra a' mit munkájának csaknem minden sora mutat, ha arra mások által nem volna kérlelve. Valóban mutatott egynehány levelet, a' melyben K – Úr tüzelte, 's kérte hogy ezt 's ezt támadja-meg: de ez a' K – Úr nem *Kovachich*, tudod, mert az ővele folytatott Levelezés nem a' legnagyobb barátságot mutatja. Ő rá P. Leo azért is bosszankodik, hogy véle viadalra szállani nem akar.

Szabó Dávid Urat a' Nagy-Asszonyhoz tett Eucharisticonjai miatt, 's Batsányi Urat a' Magyarok' Vitézségéért indúlatosan szereti: de Révait az Eroticumokért, azt mondja, már egynehányszor meg akarta csapkodni. Ha azokat Kazinczy írta volna (ezt veté hozzá), a' ki Kálvinista, rossz neven nem venné; de Révaitól... Néki bízattam, hogy Kazinczy az ilyen crizisen fel nem akad, 's csak azt kéri hogy meg ne dicsérje, mert nagyon szeret azok közé számláltatni, a' kiket P. Leo veszedelmes embe-
reknek tart.

264

Kazinczy NN-hez.

*Veszprém,*⁹⁶ *Nov. 3d. 1789.*

Láttam Horváthot, 's olyannak találtam,⁹⁷ a' millyennek képzeltem. Nem becsülöm most kevesebbé, mint az előtt becsültem, míg csak az enthusiasmus ragadozott ölelésére. Ennél többet nem mondhatok.

Oktobernek utolsó napja vala az, midőn Budáról⁹⁸ 29dikben indulván meg, Füredre értem. Nem gondolhatsz kedvetlenebb időt. Ködös volt az ég; sokszor alig lehetett háromszáz lépésnyire, ellátni,⁹⁹ 's az ősz' hideg szele a' parázs esőt kocsimba¹⁰⁰ verte-bé. – Már látszott a' Balaton; látszék a' Tihanyi fél-sziget, 's annak kösziklás

⁹⁶ Kazinczy NN-hez. <V. // HORVÁTH ÁDÁM.> // *Veszprém*, [A sorszám felülírva a címzés sorával. A javítás itt és a továbbiakban is sötétebb tintával, Kazinczy kezétől.]

⁹⁷ találtam <őt,> [A „találtam” utáni vessző utólag beszúrva.]

⁹⁸ az, <a'> midőn <én,> Budáról

⁹⁹ három száz lépésnyire <is> ellátni, [A szóösszevonás korrektúrajellel, a vessző utólag beszúrva.]

¹⁰⁰ parázs <essőt> kocsimba [Javítás a törlés felett.]

hegyeinek bércein az Apátárság' kettős tornya; de olly homályosan, hogy azt kilát-²⁶⁴ hatni szerencsének tartottam. Szőlők közt kellett egynehány egymás mellett épült kis helységeken keresztül menni. A' környék bokros, kövecses, dombos, mint¹⁰¹ a' Torna Vármegyeiek; 's engemet a' Balaton és a' szélén lévő szőlő-hegyek, (hol Gróf Szécsényinek benn a' szőlő közt egy két sorú nagy épületje van) a' Klopstock: *Schön ist Mutter Natur*-ja után a' Zürichi szőlőkre 's tóra, 's valamely kedves eltévesztés e vagy összehasonlítás által Bodmerre, Breitergerre, Gessnerre, Hirzelre 's Horváthra álmodoztattak. Mi sokszor mondtam azon Óda' végét, melyet Klopstock a' Bodmer' látása után írt, egygy kevés változtatással az én gondolkozásom szerint:

Oft erfüllt das Geschick was das erzitternde
 Volle Herz kaum zu wünschen wagt,
 Wie von Träumen erwacht, sehn wir dann unser Glück,
 Sehns mit Augen, und glaubens kaum.
 Dieses Glücke wird mir, als ich das erstemal
 HORVÁTH's Armen entgegenil'.

Horváth Szántódon volt, túl a' Balatonon, hová Tihannak kelle menni. Emberei oda útasítottak, mert ezek engem annak a' Bárczaynak gondoltak, kit Urok, Munkácsról írt levelem után, ezekben a' napokban várt vala. Lovaim nem mehettek tovább, annyira ki voltak fáradva; a' helységben pedig hirtelen újakat nem kaphattam, mert azok a' legelőn voltak. – A' nap hanyatlani kezdte, a' köd Szántódot és Tihant közelébb mutatta, a' mint van valójában; én repültem volna Horváthhoz; – ezek reá bírtak, hogy Aszalayval 's cselédemmel, egygy szövétnekét vévén kezünkbe, gyalog útnak indultam.

Te ezeket a' kicsinységeket elúntad hallgatni, úgy e? – De tudjad, azon napon, a' mellyen én Horváthot legelőször szorítottam mellyemre, nekem semmi érzés nem volt kicsinység, 's nem is lesz az soha.

Az út alkalmatlan volt; majd vizenyős réteken, majd meredek 's nedves kő-sziklákon kelle mennem, 's Tihan nincs közel: de a' nyughatatlanság szárnyakat fűze lábamra, 's míg a' révházhoz értem a' Tihani fél-sziget tulsó oldalán egészen elestveledett. Kevéssel az előtt menének-álta a' Hajósok, 's csak reggelre vártak-vissza. E' szerint én a' révházban vontam-meg magamat, melly annyira teli volt, hogy több ember belé nem férhetett volna; 's búsan képzeltem el, melly hosszú fog lenni éjjelem, hol sem ágyat nem kaphattam, sem egészen általázott öltözetemen kívül egyéb ruhám nem volt. Végre megszántak az Istenek, 's valamely lármázás azt jelentette, hogy a' hajósok visszajöttek. Csak más nap akartak visszatérni; de leitattam lábokról, 's megígértem, hogy ha majd holnap visszajövök, ismét megítatom; 's égő fáklya mellett léptünk a' hajóba. A' legények daloltak, hátra dőltek, de sérelem nélkül, 's igen későre vették észre hogy a' csolnakot farral hajtják előre. A' közepe' táján a' víznek eloltották a' fáklyát, mert különben az utat eltévesztették volna; 's az inasom' félelme (a' kinek nem lévén Horváthja a' kihez siessen, szíve haldoklóí kínokkal küszkö-

¹⁰¹ környék <olly> bokros, kövecses, dombos, <vala>mint

265 dött) végtére csakugyan eloszla, mert szerencsésen eljutánk a' parthoz, honnan Szántód felé a' feneketlen 's vermes ingoványon égő szövetnek mellett vezetett ismét a' három ittas legény.

Elütötte vala a' tizenegyet, midőn Szántódra beértem, de Horváth még fen volt 's dolgozott. Haszontalan volt feltenni hogy nevemet egy ideig eltitkoljam; nem emlékezem egyébre, hanem hogy ezt mondtam: Én vagyok –y, 's mellyére szorúltam, 's ajakaink egyévé váltak. Összefont karral jártunk fel 's alá szobájában, dolgainkat emlegettük, 's szívünk érzette, hogy boldogok vagyunk, hogy szeretettünk. – Nulla ancilla fuit, quæ dicta foras evulget. Nem vala oda haza felesége, 's e' szerént minden tartózkodás nélkül tettünk mindent annyira mintha régi ismerősek, testvérek volnánk. Mutatta azon helyet, hol Kazinczynak halálán kesergett, mutatta könyvei felett fityegő képét, verseit olvasgatta 's dalolt, a' mi néki elementuma. Közel vala 1 óra éjjel midőn csak számára készült vacsoráját felhozták; ettünk, dalolt, 's lefeküdtünk.

Horváth harmincz esztendő, feleséges de gyermektelen, középszerű magasságu, igen nemes képezetű, de a' mellyet szokatlan különösségeivel defigüríroz. Igen sokat hasonlítanak lineamentumi, kivált fekvő homloka 's nyerges orra IV Henriknek Rubens által festett 's Janinet által rézbe véselt 's színekkel nyomtatni szokott képéhez, csak hogy ő ifjabb mint a' Király akkor vala mikor festettetett. Igen fekete szálas bajusza elfedi száját; hajai pedig, mellyek természettől göndörök, mind oldalról mind zopf gyanánt hátul csombók módra vannak megkötve; veres paszomántos nadrághoz egy tengerszínű rövid mentét veszen, 's egy kalpag módjára metszett nyusztos 's veres bársonyu süveget. Vig, pajkos, tréfás, elmés és igen alkalmazatos mindenre: de minden cselekedeteiből érettség, philosophiai csendesség és a' mértéken túl ható, de nem vak áhítatosság látszik. Innen van, hogy ő még verseibe is valahol előhozhatja, religiosumokat egyvelít; 's megvallja, hogy ha valamelly napon imádkozni elfelejtkezett, retteg, és magát nem tudja egy hamar megnyugtatni; innen van, hogy gondolkodásának módja azzal, a' mit az Oskolában beszívott és tanult, olly szorossan egygeznek; 's innen, hogy a' halál után várt állapotról mind verseiben olly gyakorta emlékezik, mind azt elmékedéseinek tárgyaivá olly gyakorta teszi. De csak ugyan távol vagyon ő minden Lavateri phantastástól; elméje valóságos elmékedésekhez szokott, 's több férfiúi erővel bír, mintsem hogy Phantasmák által elsédítessék. – Szíve jobbíthatatlan, jóltevő, szelíd, erkölcsi tiszták, feddhetetlenek; 's társasága igen kedves. A' legkényesebb Parisi ízlésű Asszonyosság is elfelejti hogy néki bajusz borítja-be száját, hogy hajai tornyokra nincsenek fűrtözve, hogy dohány parfümírozta ruhájit; 's gyönyörködve múltat társaságában. Cancellárius Gróf Teleky, Ő Exc. Gróf Szécsényi, Septemviralista B. Ráday, a' mi Rádaynknak fija, a' volt Tihani Apát Úr, őt kegyességekre 's társalkodásokra méltóztatták.

Mennyit tudnék még írni, a' mellyek az én Horváthomat közelebből esmértek. Férfiúi érettség, elevenség, pajkosság, tréfa, tűz, a' legkedvesebb szelídséggel összeszőve, az, a' mi őt a' néző előtt kedvessé teszi.

Novembernek 2dikán már tisztább vala az idő; általeveztünk Tihanra, egynehány magyar verseket mondtunk a' Balatonnak, 's éjtszakára Füredre menénk, honnan ma délután jöttem ide.

Nem képzelheted el, barátom, melly kieszen-rút Tihan. Ollyan ő mint a' toilette mellett ülő borzas lányka, mikor bosszankodik hogy álmából felköltötték. Cybele

anyánk a' maga bizarrságát akarta mutatni mikor ezt a' kis Cyprust csinálta. Szebb ánglus kertet nem lehetne készíteni sehol. Füredről jővén Tihannak darabos éktelen dombok, széles kőrepedések, két nádas tó, szántó földek, szőlők tolják magokat a' néző elébe, 's mindene van, a' mivel a' természet' pusztaságát felpiperézni lehetne. A' Helység kicsiny, és annak nagyobbodását remélleni nem is lehet, mert vidéki leányokat a' lakosok a' víz' fáradságos felhordása miatt nem kapnak, 's csak egymás' házához házasodnak.

Füreden még fél napot mulattam. Az essős idő zárva tartott, annyira hogy csak a' ferdőhez sem mehettem-ki, 's Horváthnak a' Balaton' szélén most épülő nagy házát csak messzéről láthattam. Szíves elgyengüléssel váltam el karjai közzül, 's áldottam azt a' boldog órát, a' melly őtet nekem, 's engem néki szűlt.

AZ 1824-ES ÚT

266

3.

[A Kedveskedőben megjelent útirajz]

268

Töredék egy Útazó' Leveléből.

Májusnak 20dika vala az a' nap, mellyen én, nyolcz esztendőök után, ismét meglátám Debreczent. Mihelytt szekeremből leszállék, bé sem lépvén szobámba, mentem Prof. Sárvári Urhoz, 's kértem, vezetne-fel a' Csokonai' mellyképe elibe, mellyet a' nemzet' dísze Ferenczy István faragott Rómában. Prof. Urat néhány perczekig tartóztaták halaszthatatlan dolgai, 's úgy ülék ott, mint a' ki tűhegyeken áll. De végre menénk, 's a' látni olly nyugtalanul vágyott 's e' vágyat olly igazán érdemlő Mes-termív előtt állék. Nem Csokonai; 's az nem is szükség, 's Ferenczy Csokonait soha nem látta. A' Plastica nem a' Hasonlóságot tette czéljává, hanem a' Szépítést; 's ez valóban szép fej. Ez vala a' szükség. Éljen, éljen Ferenczy!

A' fej természeti nagyságú, 's nem le néz, mint az olly büsztök, mellyeket magasan akarnak polczra állítani, hanem inkább fel, mint a' mellynek elrendeltetése az, hogy asztalon álljon. Az arcz gyönyörű, bájos; az orr nemes; a' szája szépmetszésű; a' szemcsillag gyengén van kijegyezve, 's nem egészen vakon hagyatott. A' hajfürtöknek szép a' játéka. A' borostyánág nem horizontális állásban keríti-meg a' főt, hanem felmegyen a' fül mellett, 's a' homlok' közepén ér egygyüvé, mint az Imperátorok' fejein látjuk. De óhajtottam volna hogy a' felöltött mente 's dolmány maradt légyen el, a' hogy a' kravát egészen elmaradt; mert a' nyak itt egészen meztelen. Meg nem foghatám, mi indítá a' mi Ferenczynket ennek a' poetai 's ennek a' modern ízlésnek egyesítésére. Végre elhitetém magamat, hogy azt az a' bajusz! cselekedte. Szegény Csokonai! ha te ezt tudád vala, nem növetted volna meg utolsó esztendeidben! Ferenczy tudta hogy bajuszt szakál nélkül ott csak a' Mirmillók hordának, 's a' mente 's dolmány által akará, úgy hiszem, motiválni, hogy a' büsztöt azzal a' szőrrel adá. – A' mente felett egy kisded részét látni a' palástnak; mint a' John' rezén.

Elbájolva állék sok ideig a' szépen gondolt, 's igen szépen dolgozott fő' szemléltében, 's óhajtottam volna hazánknak ezt az ifjú lelkes Mívészét szívemre szoríthatni. Mit fog ő adni ezután!

De mind ezekhez, az Iskola' Előljárójinak érdemlett védelmére, egy két szót kell mondanom azon hely és azon szokatlan 's botránkoztató mód eránt, a' hol és a' hogy az alabástromból faragott 's Carrárai márvány talpú büszt még most áll.

A' Bibliothéca' palotája egy közfal által két hasonló részre van hosszában osztva, 's a' közfalon három ív nyílik ajtó gyanánt. A' középső ívvel egy lineában áll az ablak mind az új Templom, mind a' Collégium felé; 's így a' Csokonai' feje jobbról és balról

269 kapja a' világosságot és az árnyékot, vagy inkább minden fény és árny nélkül áll. A' ki a' dologhoz ért, tudja, hogy így a' Ferenczy' míve épen ott van, a' hol lennie nem kellene. – Még irtóztatóbb gondolat vala, hogy szegény barátomat itt k a l i t k á b a z á r t á k. Egy lámpás forma tok alá van dugva, mint az ezen felakadott Néző gondolja, hogy meg ne lepje a' por. Ha majd a' Bibliothéca azon rendben lesz, mellyben lennie kell, most nem úgy van, marad hely az ablakkal általellenben álló fal előtt, hova egy oszlopocska állíttassék a' büsztnék. 'S félnek az Előljárók, hogy valamely gondolatlan ismét szennyet ejt a' faragványon, mint az, mellyet valamely ügyetlen kéz a' felállításkor a' bajusz' jobb fele mellett ejte.

A' Csokonai' íve felett függ Dr. Szombathy József Úrnak, a' Pest' felejthetetlen Orvosának, a' mint a' festéklés után hiszem, Dónát által igen híven és szépen festett portréja. Ez huszonöt ezer forintot hagyta a' Chemiai Tanítószer' alkotására.

A' Collégium és új Templom között el vagynak seperve azon viskók, mellyekben hajdan Prof. Varjas és Kocsi Urak szállásolának. Ha majd a' Város Erdőmestere, Szabó Ur felneveli a' maga Platanuszait, Bignoniájit, 's Jegenyéjit, 's Canádi Nyárait, Debreczennek ez a' hely lesz sétálója.

Ferenczynek¹⁰² csudálása után betértem a' Rajz Iskolába, 's Prof. Beregszászi Pál Úr, ennek Tanítója, megajándékozta az új Templomnak maga által metszett réztáblájával. A' krétával és törlővel dolgozott antik fejek a' megholt Prof. Kis Sámuel Úr' dolgozásai. Debreczennek ezen Iskolára nagy szüksége van. 'S bár minden tehetős szülék' gyermekei járnának-fel itt, hogy ha valaha építtetni fognak, tudják mit nem szabad tenniük.

A' betört zsindeleyezetű, kidőlt, 's gerendákkal támogatott falú Város-házának tő szomszédjában, de hogy ez és az között egy úca vonúl, emelkedik Mélt. Téglási Bek Pál Cs. K. Kamarás és Consil. Úrnak nagystílu palotája, melly Debreczennek kérdésen kívül első épületje lesz. Egyik szeglete már kész. Sok épületje Debreczennek ízetlenséget kiált, még ha czifra is, 's nagy részint épen az által, hogy czifra. Kevés érti itt, mint másutt, hogy a' czifra rutít és nem szépít; és hogy a' ki az Architecturához nem ért, vétkezik ha a' jó Architectust mesterezi.

A' Város-háza' kapuja felett látni az S. T. monogramját, az Enyingi Török Istvánt, 's az 1558 esztendő.

Az úczákon végig csatornák vonatnak; most a' Német-úca' kapujánál rakák azt; hogy a' mocsok kiszivárogon.

Külömben engem itt a' Város Consulának, Tekint. Fáji Fáy János Urnak, nekem kedves rokonomnak, – és régi kedves barátomnak Tekint. Nagy Gábor Prókátor Úrnak, kincseik foglalának-el, és sok napokig.

Nem képzelhetni, ez a' két lelkes férjfiu mit gyűjtött-össze, és mit bír. Ennek Bibliothecája, azon vesztesége után mellyet az 1811diki tűz által szenvedé, és a' mellyet az Erdélyi Múzeum' Olvasói az én Epistolámból ismernek, álmélkodást érdemlő bővségben bírja a' Typographiai luxus' cikkelyeivel, a' Bodoni királyi pompájú nyomtatványival, a' legdrágább rézmetszésű Munkákkal, a' mi a' régi és új Literatúrára tartozik; a' legdrágább cikkelyeket, gyönyörűsége és haszonra. De a'

¹⁰² Ferenczynek [Emendálva.]

Magyar Dolgokra tartozó Originálok' XXXVI Köteteit, melyek a' tűz által el- 271
emésztettek, semmi gazdagság, semmi gond nem adja-vissza!

Fáy, a' Püspök Klimó' testvérének gyermeke, nevezetes Pénz-gyűjteményt kapott nagybátyjától ajándékba, melly egykor negyvenezerre becsültetett; olajfestései házánál, 's a' Piaristáknál, egy Kereskedőnél, és a' miket Egerben hagyott, mivel el nem férnek szobájiban, húszezeret érnek; 's most a' Könyvvásárlás' szép dühe szállotta-meg. Az ő birtokában van a' Sylvester' Magyar Grammaticája, mellyet én 1804 lopva másoltattam-le; itt egy két úgy-nevezett Album (Stammbuch), mellyből az Isaacus Newton, az én iskolai kedves tanítóm, Samuel Werenfels és Joannes Alphonsus Turretinus, az ifjabb Apafi Mihály, Teleki Sándor, 's Cancellárius Bethlen Miklós névírásaikat, és sok másokét, lemásoltam. Itt Gaudentio Ferrarinak egy igen szép Nativitása, mellyet Fáynak 1200 forinton én alkudtam-meg 1812., itt Domenichinónak egy szép szenvedő Idvezítője 's Judithja, a' kettő négyezeren; és sok egyéb, mellyet a' hely mind megnevezni nem enged, de a' mellyről nem sokára bővebben fogok szólni.

És minthogy itt festések és névírások felől vala szó, nem hallgathatom-el, hogy Váradon Szolgabíró Kapolcsi Domokos László Úrnál ismét, ugyan-csak egy igen nevezetes Albumból, a' Fóris Otrokocsi Ferencz' névírását másolám-le, 's nála találtam nagyatyjának Domokos Lajos Bihari Táblabíró és Dietai Követ Úrnak magyarra halála előtt két esztendővel (1802.) fordított Telemachját. Ez a' halhatatlan érdemű férjfiu ellensége vala az úgy nevezett új Magyarorságnak. De ezt: o l v a s t a t j a m a g á t (Előbeszédében) mint igazi Neologus m e r t e .

Váradon a' Püspöki szép és nagy Templomban 's a' Vármegye' házában a' Mester-ség' barátja sok látni valót fog találni. Az oltártáblákat talán, a' Kuppolat és a' Vármegye' házában függő allegorikai képeket 's a' Szent Istvánét és Szent Lászlóét 's a' Báró Patatich Ádám Püspökét és Fő-Ispánét, bizonyosan, Schöpf (vagy talán Schröpf) festette; mert a' névre nem egészen emlékezem; negyven esztendeje hogy ötlet Rádaynál látám al fresco dolgozni. De a' Vármegye' háza' palotájában Therésiát, gyászában, Józsefet, a' Szent-István Rendje' talárisában, talpig, Hickel József Udv. Festő dolgozta, 1772.; Cancellárius Teleki Samuel, féltestben ugyan ő, 1790 után. Ott áll most hazánk' Fejedelme és Nádora, talpig, Krafft Pétertől 1822., a' fejek Isabey után, Feldmarschali magyar uniformisban. A' feje mentének olly játékot ada a' színleléssel, hogy azon nem lehet nem álmélnodni, 's arcz, állás, festéklés, minden gyönyörű.

Kazinczy Ferencz.

4.

266

[A Kedveskedőben megjelent útirajz átdolgozása]

268

DEBRECZEN, 1824.

Kedveskedő. III. Köt. Nro 10. l. 73.

Május' 20dika vala a' nap, mellyen nyolcz eszt. után ismét meglátám Debreczent. Mihelytt szekeremből kiszállék, bé sem lépven szobámba, mentem Prof. Sárvári Úrhoz, 's kértem, vezetne a' Csokonay' képe elébe, mellyet a' nemzet' dísze Ferenczy István Rómában faragott. Prof. Urat egy ideig tartóztaták halaszthatatlan dolgai, 's úgy ülék ott, mint a' ki tűhegyeken áll. De végre menénk, 's a' látni olly nyugtalanul vágyott, 's e' nyugtatlanságot olly igazán érdemlő mestermív előtt állottunk. Nem Csokonay; az nem szükség;¹⁰³ 's Ferenczy Csokonayt soha nem látta. A' Plastica nem hasonlóságra törekszik, hanem szépségre, 's ez valóban szép fej. Ez vala szükség. Éljen, éljen Ferenczy!

A' fej természeti nagyságú, 's nem lenéz, mint az olly büsztek, mellyeket magasan akarnak polczra állítani, hanem fel inkább, mint a' melly asztalon állítatik-ki. Az arcz gyönyörű, bájos; az orr nemes, a' szájt szépen metszett, a' szemcsillag gyengén van kijegyezve, 's nem egészen vakon hagyatott. A' hajfürt' játéka szép. A' borostyánág nem horizoni vonásban keríti-meg a' főt, hanem felmegyen a' fül mellett, 's a' homlok' közepén ér egyyüvé, mint az Imperátorok' fejein. De óhajtottam volna, maradt légyen el a' felöltött mente és dolmány, mint a' kravát marada-el; mert a' nyak egészen meztelen. Meg nem foghatám, mi indítá Ferenczyt, a' poetai és a' modern ízlést egyesíteni. Végre elhitetém magamat, hogy ezt az a' bajusz cselekedte. Tudta a' lelkes Művész hogy bajuszt szakál nélkül ott csak Mirmillók hordának, 's a' mente és dolmány által akará, gondolom, motiválni, hogy a' szájt szőrrel¹⁰⁴ adá. A' mente felett a' palástnak látni kisded részét, mint a' John' rezén.

Mind ezekhez, érdemlett védelmére az Iskola' Előljárójinak, egy két szót azon hely' és azon fonákság eránt, a' hol és a' hogy a' büszk még mostan áll. – A' Bibliothéca' palotája egy közfal által két hasonló részre van osztva, 's a' közfalon három ív nyílik ajtó gyanánt. A' középső ívvel egy lineában áll az ablak mind az új Templom mind a' Collégium felé, 's így a' büszk jobbról és balról egy mértékben kap világitást¹⁰⁵ és árnyékot, vagy inkább minden fény és árny nélkül áll. Rosszabb helytt így a' büszk nem állhatna. Még irtóztatóbb gondolat vala, hogy a' szegény Csokonayt itt egy kalitkába zárák; egy lámpa formájú tok alá van dugva, hogy el ne lepje a' por. Ha majd azon rendben lesz a' Bibliothéca, mellyben lennie kell, marad hely áltellenben az ablakkal, hol annak egy oszlopocska állítassék.

A' középív felett függ Dr. Szombathy Józsefnek, a' Pest felejthetetlen Orvosának, a' mint a' festéklés után hiszem, Dónát János által igen híven festett portréja, olajban

¹⁰³ <'s> az nem <is> szükség;

¹⁰⁴ szájt <azzal a'> szőrrel

¹⁰⁵ világitást [Emendálva.]

's természeti-nagyságban. Ez, egykor Séniora Debreczennek, huszonöt ezer forint- 270
tot hagyta Chémiai Tanítószerk' alkotására.

A' Collégium' két frontonos és corinthuszi rendű oszlopokkal kevélykedő épületéhez Generális Péchy Mihály csinálta a' rajzolatot. Ez is itten tanúlt.

A' régi Templom' helyén 18 épült¹⁰⁶ új Templom és a' Collégium közt el vagynak seperve azon viskók, mellyekben hajdan Varjas és Kocsi Professorok szállásolának. Ha majd a' Város' Erdőmestere Szabó Úr felneveli a' maga platanuszait, bignoniáját, Debreczennek ez a' hely lesz sétálója.

A' Templom elfedi a' Collégium' igen is pompás épületjét, 's az Útazó meg nem fogja érteni, mint ejthetének illy fonákságot, holott azt¹⁰⁷ minden más helytt állíthatták. Úgy akará a' tiszteletre külömben olly igen méltó Domokos Lajos Úr. Az nagy, és – ízetlen;¹⁰⁸ két rézzel-fedett, igen magas vitorlájú tornyát látni irtóztató.

Beregszászi¹⁰⁹ Úr, Rajz-Tanító, megajándékoza az új Templomnak rézre maga által metszett¹¹⁰ táblájával. Debreczennek ezen Iskolára nagy szüksége van. Bár minden tehetős szülék feljártatnák gyermekeiket, hogy ha majd idővel építeni fognak, tudják mit nem szabad tenniük, 's ne rutítsák-el a' Várost a' magok' szépítéseitekkel.

A' betört fedelű, gerendákkal támogatott falú Városháza' szomszédjában, de hogy ez és az közt egy úcza vonúl, félig készen áll a' Bek Pál Cs. K. Kamarás' palotája, melly Debreczennek kérdésen kívül első épülete lesz. A' Városháza' kapuja felett látni az S. T. monogrammot (Enyingi Török István), 's az 1558. eszt. számát. Nem sokára rá szorítja a' kénytelenség, hogy újat állítsanak, melly eddig is nem rajtok múlt.

A' nagy úczán egygy¹¹¹ gerendákból rakott híd mégyn végig, a' sár, nem a' víz ellen. Az őszi 's tavaszi holnapokban külömben itt lehetetlen volna járni. Most csatornák¹¹² vonatnak a' nagyobb úczákon, de a' mellynek kevés hasznót ígérnek. Nincs hová folyjon a' mocsok.

¹⁰⁶ [Az évszám utolsó számjegyeinek hely van kihagyva.]

¹⁰⁷ holott <az 18 elégett Templom' helyének üresen kellett volna hagyni, hely Templomnak elég lévén> azt

¹⁰⁸ nagy, <de> ízetlen; [Javítás a törlés felett.]

¹⁰⁹ <Prof.> Beregszászi

¹¹⁰ rézre-metszett [Beszúrás a sor felett, a kötőjel emendálva.]

¹¹¹ úczán <végig> egygy

¹¹² Most <úczák von> csatornák

AZ 1828–1831-ES UTAK

273

5.

[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]

PESTI ÚTAM. 1828.

Februarius.

11. Patak, Emíl fiammal, Wassermann Sámuel Arendásunkkal, Brunár János inassal. 287
12. Liszka, Zombor.
13. Csaba.
14. Szihalom.
15. Kápolna. Ott Szerdahelyi theatralista. Miskolczra mennek Pestről. – Gyöngyös.
16. Gyöngyösön egész nap, mert Samu a' szombatot üli. B. Orczy Lőrincz cifra háza.
17. VASARNAP. Áltfázom, 's tüdőgyuladásba esem. Hatvanban kilel a' hideg. Ejsz. Gödöllő. – Engem Gróf Dezsőffy Józsefnek ismer a' fogadás.¹¹³
Hó az egész úton, hazúlról szinte Pestig. Az igen nagy sár eggyyszerre fagyott meg, 's így az út mindenütt töretlen. Csak Bag mellett lehetne futva menni a' lovaknak. Külömben mindég lépve. Sűrű köd az egész úton. A' hó behártyázódott, 's a' lassú szél az utolszor esett havat sepergette.
18. Jankovics Miklóshoz kell vala szállanom, mert erre meghítt, sőt köteleze, de Szemere látván hogy betegen vagyok, elfogott; csak felgyógyulásom után menjek Jankowichhoz. Én tehát Szemere Pálnál vevék szállást, ki ekkor a' Vármegye házánál szállásola, mint a' Vgye Vice Fiscálisa. – Ma temetik az öreg Trattner Mátyást. A' temetésen híre megyen megérkezésemnek. Legelébb Schédel jó. Utána Vörösmarty és Stettner György. – Szemere Pál és hitvese Szemere Kristina vacsorára Fáy Andráshoz voltak híva.¹¹⁴ Miattam nem akarának menni. Én betegen is mentem velek. Schedel, Vörösmarty, Stettner oda kísérének, 's ott vacsorálának.
19. Szemerének születési napja, mint feleségemé. Bártfayné adá Szemerének a' vacsorát. Itt látom először Kisfaludy Károlyt, itt először Bajzát. – Helmeczi is ott.

¹¹³ Dezsőffynek ismer<nek>. [Beszúrás a sor felett és a sor végén; a „Dezsőffynek” toldaléka emendálva.]

¹¹⁴ voltak <vacsorára> híva.

- 288 És Speck Lajos. – Beszédem kongó, szenvedő tudóm miatt. Dr. Forgó György gyógyítja homoeopathián.
20. Kisfaludy Károlyhoz, Gróf Dezsőffy Józsefhez, ki az Országos Kiküldöttség miatt itt múltat. Prokátoromhoz Zsiday Sándor Úrhoz. Jankovicsnak csak levélben jelentem hogy itt vagyok.
21. Jankovics fekvő talál.
22. Fáy Andrásnál ebéd. Ott hagyom Ragályi Tamást, 's szaladok a' Ferenczy István ölelésére, ki az elsőbb szoba' kemenczéje mellett beszélle nem tudom kivel. Ezt a' díszét nemzetünknek itt látom először.
23. B. Prónay Sándor egész órákat tölt ágyam körül. Jankovics. Klauzál Imre.
24. VASARNAP. Jankowich jó, és Wesselényi.
27. Kraynik Imre. – Barkasy Imre, patvarista Agens Szathmáry Józsefnél. – Markos Mihály.
28. Poppel Agoston, egykor Piarista Ujhelyben, most Concionátor az Universitátnál. Ma hagyom el egészen az ágyat. – Ebéd Consil. Pest Vármegyei Első Vice-Ispány Bárczay Pál Úrnál. Ott Pázmándy Dienes, Komárom Vármegyei Követ.
29. Csak ma Mélt Szilassy József Administrator Úrhoz. – Fenyéri Gyulánál, azaz Stettner Györgynél vacsora és hálás.

Martzius.

1. Péchy Imre Septemvirnél. Ott Cleynmann egykor Bécsi, most Pesti Predik. Ott Radvánszky Antal Zólyomi Vice-Ispány.
2. VASARNAP. Szemere Pál és én Jankowicsnál ebédünk.
3. Gróf Teleki Józsefnél ebéden.
5. B. Prónay Sándornál ebéd. Fizsi nincs. – Szent-Györgyi János festőhöz.
6. Jankowicsnál ebéd, mert ott BESE JÁNOS¹¹⁵
Kárnerné Kazinczy Honoráta, 's Kazinczy András és Mária 's Ottília, ez ekkor még csak jegyese Lónyay Gábornak, a' Fő-Ispány Gábor fiának.
7. B. Prónay Sándornál ebéd. Ott látom ma először Fizsit, szüleinek halálok oltá.
8. Szent Györgyi festi Emilt. – Ebéd Consil. Szirmay Ádámnál, a' Kir. Tábla Assessoránál. Érkezik Super. Kis János, mint tagja a' Magyar Academia alkotása eránt tartandó Tanácskozásnak.
9. VASARNAP. Még rekedt hanggal, a' Palatínushoz, benyújtani a' Cons. Kriebel Manuscriptumait. – Délután ma látom elsőben Kisfaludy Sándort és Guzmicsot. – Super. Kis Urral Horváth Istvánhoz.
10. Ebéden Zempl. Vármegyei Administr. Mélt. Szilasy József Septemvir Úrnál. Ott Dr Eckstein, az ifjabb. – Bittnicz Lajos jó hozzánk. – Estve mi Guzmicsnál, ki Horváth Endrével egy szálláson. Ez sétálva declamálja és pereczet ropogtatva 's borozva az Academiára készített hexameterait.¹¹⁶
11. Gróf Széchenyi Istvánt és Gróf Károlyi Györgyöt ma látom először. – Ezekkel és a' Tanácskozás' meghívott tagjaival egyetemben Gróf Teleki József Tabulae

¹¹⁵ [A név előtt hely van kihagyva.]

¹¹⁶ declamálja hexameterait. [Sor alá és sor fölé írt beszúrás.]

Bárhoz, már kinevezett Csanádi Fő-Isphoz, mint Tanácskozásunk Elölülőjéhez egyetemben. Gróf Dezsőffy József köszönti meg.

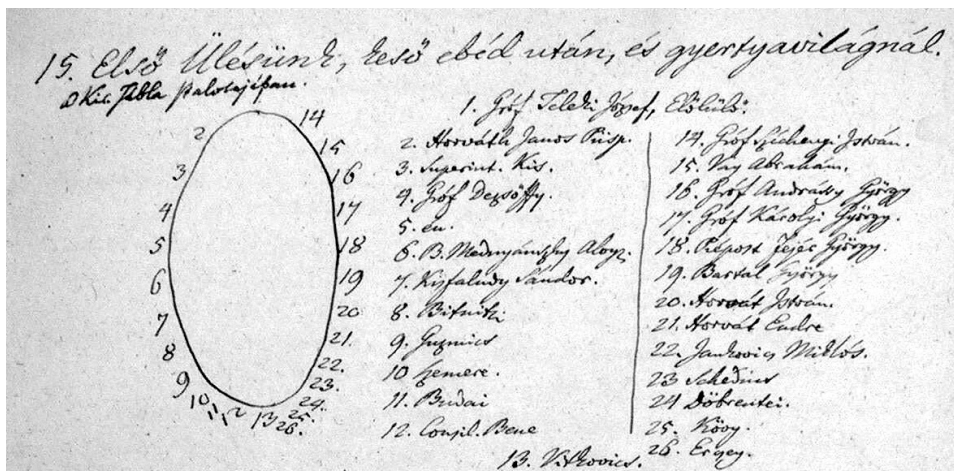
12. Szent-Györgyi engem fest. Simó igazítja. Ma látom először Báró Mednyánszki Aloyzt.
13. A' Palatínushoz egyetemben. Gróf Teleki és Dezsőffy az első szekeren, a' másodikon Prépost Fejér és Prof. Schédius. A' harmadikon, mellynek gazdájává Teleki engem teve, én és Szemere. Horváth János Bosoni titul. Püspök és Helytartói Tanácsos nincs köztünk. Teleki megköszönti a' Palatínust, deákul. A' Fő Herczeg felel, nem röviden és lelkesen. – A' Prímáshoz és Veszprémi Püspök Kopácsihoz, Teleki nélkül. Prépost Fejér tartja a' beszédet. A' Prímás: *Dinationes, Vestrae sunt tanquam pisces in aequore* (az az mindenféle vallásúak).²⁸⁷ Ego rem non consilio, sed aere etiam meo adjuvabo. Midőn Prépost Fejér engem mutata be, a' Prímás ezt mondá: Valde consenuit. Én magyarul feleltem hogy 1816¹¹⁷ óta, a' midőn Ő Herczegségét látni szerencsém volt, megöregedheték. Erre a' Prímás magyarul felel, 's társaim megköszönék nekem hogy megszóllaltatám. – Vacsora Vay Abrahámmal Vitkovicsnál.
14. Bene Gergely, Londonban járt Kertész, az Orczy kertjében nekem gyümölcs-fákat küld; mellyeket én Szemerének adtam, ő pedig Péczeli szőléjébe ültete el. – (1831. mondá hogy a' fák élnek.)
15. Első Ülésünk, keső ebéd után, és gyertyavilágnál.
A' Kir. Tábla palotájában.

1. Gróf Teleki József, Elölülő.

2. Horváth Janos Püsp.	14. Gróf Széchenyi István.
3. Superint. Kis.	15. Vay Abrahám.
4. Gróf Dezsőffy.	16. Gróf Andrássy György
5. én.	17. Gróf Károlyi György.
6. B. Mednyánszky Aloyz.	18. Prépost Fejér György.
7. Kisfaludy Sándor.	19. Bartal György
8. Bitnitz.	20. Horvát István.
9. Guzmics	21. Horvát Endre
10. Szemere.	22. Jankovics Miklós.
11. Budai	23. Schédius
12. Consil. Bene	24. Döbrentei.
	25. Kövy.
	26. Ercsey.

13. Vitkovics.

¹¹⁷ 1616 [Átírás.]

16. VASARNAP. Ebéd Consil. Bárczay Pálnál. Második ülés.

17. semmi nevezetes. Harmadik¹¹⁸ ülés.

18. Ebéd Vay Abránál. Ott a' felesége, és Erzsi lyánya.

„Mert Debreczen, Patak és PÁPA! Hátha még nekik klastromi csendet vagy Kánonoki bővséget adhatnánk!” Vay szava.

Szilasy József Septemvir Tornai Fő Ispának neveztetvén, a' Tornaiak tiszteletet ténének nála, 's ott ebédlének. Én be Gróf Andrási Györggyel. Ott Lánzy Békési Fő Ispán és Septemvir. Ott Visontai Kovács Kir. Tábla Assessora.

19. B. Prónay Sándornál. – Szemere¹¹⁹ Pálné és Emíl Péczelre.

20. Gróf Csaky Petronellát, Homonnáról, ma látom először. Ebéd Telekinél.

21. Ebéd Vaynál.

22. Ebéd Benyovszkinál. Ott Bartal Itélő mester. Simó festi Sátorán.

23. VASARNAP. Ebéd Fáy Andránál. Szilassynál B. Vay Miklós.

24. Gróf Teleki a' Conventbe hív. A' Pándi Pap baja felfordúl. B. Vay jól, egy híres szőlő rosszúl perorál.

26. Szemere Pálné reggeli ötkör meghal, veres himlőben. Felbontják. Péczelre viszik.

29. Ma először Richter Filep Antal festőhöz. – Somogyi Ferenc Fő Hadnagy később veje Gróf Bethlen Imrének.

30. VASARNAP. Kulcsár meghal.

31. Fejér kínjában németül beszéll.

Április.

1. Ebéd Széchenyinnél a' Casinóban. Kulcsárt temetik.

2. Fordítom a' Statútumokat. Búcsúzom Mednyánszkytól, ki megyen.

6. HUSVÉT. Fáyánál ebéd. Bártfaynál hálók.

7. Dercsényinnél ebéd. UTOLSÓ ÜLÉS, azaz HÚSZADIK.

8. Szemere, Bártfai, én Péczelre. Papp József a' Rádayak nevelője.

¹¹⁸ nevezetes. <Ma> Harmadik

¹¹⁹ Sándornál. Szemere [A gondolatjel sor fölé írt beszúrás.]

9. Vissza Pestre.
10. Sartóri Ajándéka Convers. Lexicon I–VII. Domahídi Antal. Pogány József.
11. Réz József Imre, ki 1795 fogva volt. – Czukkerlikre versek. Dercsényinél ebéd. Dercsényi Pál megveszi Bankházát 200,000 fnton. Rhédey és Pogány Józsefek. Hangyási Szbíró. Légrádi. Szemere Pál Consistoriálisnak esküszik.
12. Bártfay a' Gróf Károlyi György szobájiba vezet el.
13. VASARNAP. Szemere Péczelre. – B. Way Miklós és B. Gaimüller Katalin lakadalma Bécsben.
14. Lónyai Gábor és Kazinczy Ottília lakadalma Beretön. Urményi József Minis-ternéhez.
15. Telekinél ebéd. Mostoha anyja ma tesz első Palotadámai szolgálatot a' Nádornénál. – Ráday Erzsínél, a' B. Prónay Albert hitvesénél, látom az öreg Rádaynét és Ráday Lászlót. Krekk festőt ma temetik.
16. Richtert a' Jankowich grádicsán lelem. – SzentPéteri József híres ezüstművész. Huber pozsonyi szül. szobrász. – Muséum. Zrínyi táblája. – A' Széchenyi Ferencz képén Joh. Ender 1821.
17. Ebéd Czirákinál. Ott Péchy Imre, B. Prónay Sándor, Teleki József, Horvát István. Eötves az 1795diki. – Utolsó ülés Telekinél.
18. B. Prónay Sándornál ebéd. Kollár Luth. Prédikátor Radvanszky Antal.
19. Melczer Lászlónénál. PRÓRAY ISTVÁN a' Nini gyermek fija betegen¹²⁰ fekszik. SzentGyörgyi engem lithographolt. Irtóztató!
20. VASARNAP.
21. Urményi Ministernénél ebéd. Ott V. Judex Cur. Gosztonyi. Richter Fáy-t festi.
23. 150 f. C. M = 375 f. W. W.
24. Horvátnál ebéd. Richter festi Imrét. Fenyériné gyermekágyban. 75 f. R.
25. Báró Lakos Jánossal ebédlek.
26. Richter Bártfáit. Vászon 7 f. 20. posta 5 f. 30 x.
27. VASARNAP. Vitkovicsnál Virág, Horv. Istv. – A' NÉGY FUNDÁTOR KINEVEZI A' DIRECTOROKAT. TELEKI A' NÁDORNÁK BENYUJTJA DOLGOZÁSAINKAT. Donátnál.
28. A' Szent Gellértre Fáy, Huszár, Belanszky Palatinus Fiscális Úrral.
29. Richter engem en Face, Regmeczre.
30. Richternél Kraynik Imre és Jakab

MÁJUS.

1. Toldyt festik. – Zarkához először. Ebéd Horvát Istnál.
2. Kaposztás-Megyerre. Brunek Tisztartó.
3. Első visszafordulója a' Gróf Károlyi Istvánné szül. Gróf Dillon Georgina halálának. † 1827. Máj. 3d. 1827. Drezdában. – Fóton Mise. A' Predikátiót. Mogyoródi Plebanus és Esperest Mericzei Antal.

¹²⁰ ISTVÁN betegen [Beszúrás a sor felett.]

Kaposztás Megyer

Schweitzerey, Fóton.

Vues de Constantinople, par Melling.

Milton Paradise lost, par Martin.

Vue d' un moulin près d' Athènes

Vue d' un temple d' Apollon à Delphi

Claude Lorrain pinx.

J. A. Mauz sculps.

4. VASARNAP. Markos Mihaly Stanislaus Franciscánus Német Papolót hallani viszem. Ott a' Nádor leánya.
5. Meghal Szathmáry Mihály Prók. Pesten, Lónyai János Deregnőn. Farkas Sándor és Kis Samuel Erdélyből.
6. Gróf Csáky Petronella és Bártfay László születési napja.
7. Ebéd Röthnél. Temetik Szathmáryt.
8. Dercsenyinnél látom Mihanovics Fiumei¹²¹ Követet az 1825diki Diátára.
9. Botanicus kert.
10. Orczy kert. Köncs hozza a' hírt, hogy megholt Lónyai János. Elvév Vay Eulaliát 1827. Decemb. 26d. és így csak 4 holnap és 10 nap éltek együtt.
11. VASARNAP. P. Stanislaust ma hallom legelébb, mert minap egy szavát sem hallhatám a' cathedrán. – Horvát István soká nálam. Beszélli mint dechifrirozák a' francziák a' Hieroglyph írást.
12. Rudas ferdőbe Fáy Andrással.
15. Beniczky Lajos Zólyom Vgyei 2dik V.Ispán és Mihanovics ebéden Dercsenyinnél. Szirmay János Milanóba megyen. – Sütik a' Nepomuk raketájit.
17. Papaver bracteatum. Szijjártó Ferencz Körmöndről.
18. VASARNAP. Ambrózy Náni. Bugát Pál nálam.
21. Mocsári András.
22. Kacskovics Nográdból.
25. VASARNAP. Pünkösöd.
26. Ma communicálok együtt Emillel először, Cleymannnál. – Báró Bánffy Lászlóval az Erdély Historiájából sokáig beszéllek az első székben. Cleymann megszólít. Ich bitte.
27. Szirmay Théréz és Ambrózy Lajos lakadalma. Czuczort megpillantom. Délutáni 3kor lefekszem 's virradtig egy húzomban.

¹²¹ [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]

28. Kubínyi Ferenczet látom. – Richter festi Kazinczy Andrist.
 29. Úza Pál
 30. Szemere Lászlóné.

294

JÚNIUS.

2. Kazinczy Andr. indul haza. Cancell. Reviczky Borsodi Fő Ispán lesz, 's itt van, installatiójára menvén.
 3. a' Personalisnál.
 4. a' Lofuttatásra Jankowics Miklóssal.
 6. Gróf Gyulai Lajos nálam.
 7. B. Wesselényi nálam. – a' néma.
 8. VASÁRNAP. B. Bánffy László nálam.
 9. Szemere és Bártfay megszeretik profilémet, mit Richter feste.
 10. Luby. – Homonnay Imre.
 11. Informálgatok. Bezerédi; Bartal, Beőthy. Dir. Németh a' púpos. Pauer Szobrász. Kopper festő.
 12. Assessor. Visontai Kovács. – Sétálék Kis Jánossal¹²² a' Superintendens fijával.
 15. Richter Vitkovicsot.
 17. Szemerét és Ferenczi Istvánt. – Ferenczi az én büsztömet sárban.
 18. Bedekovicsnál. – Ebéd Horvát Istvnál.
 19. Stern Budai Juvelírtól egy kocsit 150 fnt.
 20. Ferenczynél a' sok vendég. Jankowicsnál vacsora Horvát Istvánnál.
 21. A' tegnap referált Kázméri perben Sententiám publicáltatik.
 22. VASARNAP.
 23. Jegygyűrűmet és a' Sophiét egyyüvé olvasztatom. A' betűket belé Winter Graveur metszi.
 25. Ferenczy elvégzi büsztömet.
 27. két lovat veszek 180 fnton. Rosenthálnak, a' lókerítőnek 12 f. 30 x. hám 23 f.
 28. Juhásznál Bruchstuhl Csanádi Megyebeli Pappal, ki a' bankó czédula csinálásért fogva vala a' Vgyeházánál
 30. Fáynál vacsora. Ferenczi oda hozatá büsztömet.

JÚLIUS.

1. El Pestről. Bártfai és Szemere Rákosig kísérnek. Gödölő.
 2. Hatvan, Gyöngyös.
 3. Kápolna, Kövesd.
 4. Harsány, Aranyos.
 5. Zsolcza. Csillag. Kisfaludi korcsma.
 6. Ujhely. haza.

AUGUSTUS.

12. Tornán install. Zempl. Administr. és Septemvir Mélt. Szilassy József Úr.

¹²² Kis <Lajoss> Jánossal

SEPTEMBER.

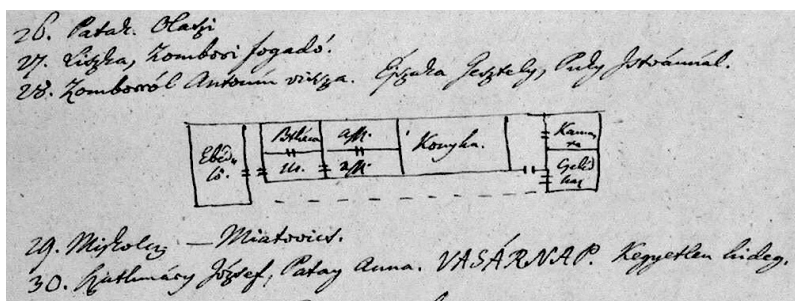
5. Mikoházán ebéd. Nem eresztenek. Gyalog haza. Vissza Mikóházára. Emíl és Antonín velem.
6. Ruszkán hálók.
7. VASARNAP. Forró, Zsolcza.
8. Kazincz. Mártonfalvi fogadó.
9. Jánosi. Szathmári Józsefnél. Leánya Biri.
10. Rimaszombaton Dr. Toth Pápaynál Sárközy Józsefet, ki keresztül lőtte a' térdét. Ferenczy Statuáriusnak az atyja. – Ozsgyán.
11. Losoncz. Hugyák.
12. Riba egy Juhásznál. – Rétság. Ma ostromoztam meg egy részt.
13. Vác. Ott Bata Bálint. – Zrínyihez szálllok.
14. VASARNAP. Szilassynál ebéd és ott Erd. Kir. Tabla Assessor Zeyk Daniel, a' Vay József veje. Ott Szűcs Ágens.
OLLY SETÉT NAP, HOGY AZ EBÉDNÉL GYERTYÁT KELLE GYUJTANI. MENNYKŐ ÚT A' VÁROS HÁZA' TORNYÁBA.
15. Manschgó János Thewrewknek fest engem, és B. Mednyánszkyt.
16. Álturczolódok Szemere szállására. A' Zrínyinél fizettem 26 f. 26 x. harmad napért.
18. Tihanyihoz.
21. VASÁRNAP. Ebéd Menlével. – Gróf Széchenyi Istvánnál estveli 6kor Budára gyalog. A' Theatrum ajtajáig. Visszakísér a' Palat[inus] mély útjáig.
22. A' Kapitány Bombárdi képeit nézem meg.
23. Peski fest a' Vitkovics kívánságára, igen rosszul.
24. P. Stanislaushoz. Szobája Nro 5.
25. Ebéd Telekinél. Láttatja Bthecáját. Heinrich Thugut festőhöz, Budán a' Krisztína-városban. A' Pataki Gróf Törökné.
26. Tihanyinál. Antonínval és Roró vizslával a' ferdőbe.
27. Therezia városi Templom, a' Schöffft oltára miatt. Orczykert.
28. VASÁRNAP. Fáy és Thewrewk velem Budára.
29. Antonint Richter festi. Theatrum.
30. Kerepes.

OCTÓBER.

1. Hatvan, Árokszállás.
2. Kály, Keresztes.
3. Köröm Szerencs.
4. Vámosujfalu. haza.
17. Tornán Restauratio.

NOVEMBER, 1828.

26. Patak. Olaszi
27. Liszka, Zombori fogadó.
28. Zomborról Antonín vissza. Éjszaka Gesztely, Puky Istvánnál.

296

[Ebédlő Bhéca Ur. Assz. Assz. Konyha. Kamara Cselédház.]

29. Miskolcz. – Miatovics.

30. Szathmáry József, Patay Anna. VASÁRNAP. Kegyetlen hideg.

DECEMBER.

1. Harsány, Kövesd. Ott egy csoport Russz Christián. Így nevezik magokat a' Jeruzsaleméből jövő Oroszok. Triestnek jöttek, a' Török háboru miatt. Undok és ostoba nép. Triesttől Petersburgig ötszáz ezüst ftot fizetnek a' szekeresnek.
 2. Eger. Ivánszky Antal Prof. Urnál. Az Érseket ma látom először – Pálma Secretarius. Makáry Prókátor. Balkay.
 3. Földváry és Rottenstein V Ispán Urakhoz. Durcsák János Kis Prépost. Prof. Tulsiczky Ferencz. Rada Prók. Adler Patikárius.
 4. Kápolna, Gyöngyös.
 5. Hatvan, Kerepes.
 6. Pestre. – Nincs Szemere. – Zsiday Urtól hír hogy az Ingressionális Onodi pert elbukánk, mert a' Referens Kárász meg nem állá szavát.
- VASÁRNAP.
7. Ebéd Jakabfalvy Danielné Szül. Fáy Erzsebetnél. Szemere érkezik.
 8. Tihanyi. Estve Horváth János Püspökkel sétálok.
 9. Dolgozom Biographiámat.
 11. Barcza Úr, Præfectusa a' Pápai Dniumnak, Kisfaludy Károlynál.
 12. Gróf Mailáth Jánoshoz.
 16. Fáynál Gróf Taxis, Máltai lovag, Münchenből.
Winternek a' Zseni pecsétnyomójáért 100 xt.¹²³
 21. VASARNAP. Beimel Esztergomi Typogr.
 23. Elvégzém az Erd. Leveleket.
 26. B. Way Miklósnak fija lesz Golopon. Miklósnak keresztelik.
 31. Vitkovicsnál Vulpéné. Dombyné ágyban. Elvégzem Sallustot.

¹²³ 100 <f.> xt.

1829.

JANUÁRIUS.

1. Szilassynál.
2. Jakabfalvy András és Csoma Zsanet mátkák, noha cousinsék.
3. Hír, hogy Szemere December közepe oltá nagyon beteg Péczelen. Ekkor kezdődék igen hosszas nyavalyája.
10. Drescher¹²⁴ Censor nálam.
11. VASARNAP. A' Carlsbádi vers kész.
12. Csománé a' Párizsi¹²⁵ úczában.
13. Dombinál ebéd.
15. Fáy László az András testvére.
16. Bártfaynéál Özv. Fáy Józsefné, szül. Csoma Borbála. Helmeczi mutatja a' Nagy Bencze levelét, melly felőlem szól.
18. VASARNAP. Patay Pálnéhoz. szül. Pogány Susánához, a' Referendarius Lajos leány[ához].¹²⁶
19. Szilassynál Péli, Péliné.
20. Hír, hogy ki van függesztve Kázméri perem.
21. Referáltatik. Péchy Tihanyinál.
29. Nálam Thugut Heinrich.

FEBRUÁRIUS.

1. VASARNAP.
2. Imre János Prof. Urnál, kit ma látok először, mint Hosszufalusi Ignáztot Abrányból.
3. Ismét Imrénél Tittel.
4. A' Casinóban Dezsőffy, Steinlein.
5. Tihanyinál a' szép Wagenfallné.
6. Fáy Andrnál vacsora. Ott Csoma Biri és Vitkovics.
10. Meghal a' Pápa Rómában.
13. Dercsényinél Gyúrky, Ibrányi Antal.
15. VASARNAP.
16. Gorovénál.
17. Heinricchal Wagenfallnéhoz.
18. Hír hogy megholt a' Pápa.
19. Horvát Istnál Szemerével, Vitkoviccsal. Prof. Szalay

¹²⁴ 11. Drescher [Átírás.]¹²⁵ Párizsi [Az ékezet átjavítva.]¹²⁶ Referendarius leány[ához]. [Javítás a sor felett.]

20. Canning Medaillja:

298

Liberté
civile
et
religieuse
dans l'Univers.

Az elsőbb felen
Canning profilban meztelen
mellyel
George // Canning¹²⁷

1827.

körül à la Concorde des peuples.

22. VASÁRNAP.

23. Tihanyi ebéd után elájúl a' Prímásnál.

24. Thewrewk a' maga szállására megyen által.

25. Horváth János Püspöknél estve.

MÁRTZIUS.

1. VASARNAP.

2. Cziráky Judex Cur. installaltatik az Universitas Praesesének. Röth Rector Magnificus perorál. A' Varnánál elfogott otromba Török Basa jelen van. Azt kérdi tolmácsától, hogy ha itt Cziráky az első, miért nem haragszik.

6. Horvát István éjféltkor megyen el tőlem. Beszélli a' Gróf Apponyi Magyar tánczát Párizsban. Lásd a' TudGyujt[ben].

7. Manschgónak szomszéd szobájában a' halálos betegségben fekvő 18 esztős Militz Balettista leányhoz vezet bé.

9. Halotti Mise a' Pápáért.

10. Mise pro felici electione Papae. A' Primás NOVO EXEMPLO magyarul imádkozik az oltárnál.

15. Vasárnap. A' púpos Caus. Regg. Dir. Németh és Kir. Tablai Assessor Báró Mikos Ferencz ma és holnap közt meghalnak, 's ez méreggel és önkényt.

21. Szlávy János Péchynél.

22. Fáy Józsefné és Jakabfalvi Danielné engem a' Fáy háznál lakó Polyák nevű Zsidóhoz vezetnek bálba. Mágási pompa rajtok és vacsorájoknál. Ott Szepesi Senátor. Ott Erdélyiné, a' Károlyi ház Directorának hitvese. Az Uhlmann leánya, felesége az Uhlmann testvérének, ki meg nem keresztelkedett mint atyja 's férfi testvérei, legalább ötven ezer ftnyi brillánsokkal.

23. Gróf Telekinél. Ott Kövy is.

28. dél után Péczelre.

29. VASÁRNAP. Szemere Pál és Fáy Józsefné szül. Csoma Borbála gyűrűt váltanak, 's Tóbi Mihály Péczeli Predik. azonnal kihirdeti.

30. Szenvey Józsefet Maglódról általhívjuk magunkhoz. Ejszakára vissza megyen.

31. Szenvey ismét jó.

¹²⁷ [A két hasáb egy függőleges vonallal van elválasztva.]

APRILIS.

8. Bolla Márton Piaristák Provinciális. Aigel Glycérius Director. Kertész Prof. a' Piaristák Gimnásiumában Exáment tartanak. Bolla száraz magos 80 esztűdös ember. Úgy fogad mint egy Spanyol Grand Inquisitóre; nyájassággal, de már harmadik szavában a' *religio* és a' *Fejedelemnek tartozott vak engedelmesség* vala szájában. Tovább megszelídül. – Fáy Berczi miatt oda, ki ott tanul. Tihanyinál ebéd. Steinlein, Szilassy, Lctlis Consil. Ambrózy, Péchy, Majthényi, Luby Kalchbrenner Luth. Pap, Majthényi Laszlónak fja Diétai¹²⁸ Követ 1827. HEINRICH MA FOG FEJEMHEZ.
9. Ki Péczelre.
10. Akácztot ültetnek a' Ráday kriptája mellé Papp József Úr jelenlétében. Megfogamzott; él.
Ráday Gedeon és Récsey Fő Hadn. Fáy Mózes és fja György, Ottlik és né, Onodi.
12. VASARNAP. SZEMERE PÁL ÉS FÁY JÓZSEFNÉ szül. CSOMA BORBÁLA ÖSSZEESKÜSZNEK A' PÉCZELI TEMPLOMBAN AZ ÉN JELENLÉTEMBEN. Tóbi Mihály Péczeli Predikátor az eskető.
13. Jó a' Szemeréné két gyermeke Fáy Joanna és Fáy Albert 's ennek praeceptora Vázsonyi Károly.
14. Én Pestre. Hőgyész Julienak orvosságot küldök ki, a' nagyobbik Magdaléna, vulgo Lilla, a' kisebbik Julie.¹²⁹
15. Estve Schédiussal theatrumba. Mad. Schröder declamál nagy javalással.
18. Irtóztató szél. A' cserép leesik a' házról, 's agyon üt egy asszt. Ki Péczelre.
19. HÚSVÉT. Communicálunk. – Bese János Kapitány indulni fog Petersburgba Humboldt után.
24. Fáy Györgynél neve napján. Stettner megajándékoz a' Grassalkovics képével.
25. Gróf Ráday Gedeonnál ebéd.
26. VASÁRNAP. Be Pestre Szemerével és nével.
27. Blaskó Mariet haza kísérem.
28. Garzó Mihály Exhadnagy Kecskeméten. 13 darabját fordítá Koczebűnek, Göthének nevét sem hallotta. Ovid Metamorphosis fordító.
30. Ki Péczelre.

MÁJUS.

1. Özvegy Gróf Nádasdi¹³⁰ Laszlónéhoz (szül. Ráday Ninához.)
2. Be Pestre Jakabfalvival.¹³¹ Fatovics Istv. Rádayak Jurium Directora megajándékoz a' Ráday első Pál életével.
3. VASARNAP. Ferenczy István Szobrász és József Theol. Dr. ki most jó Hollandiából. Fáy Andrással, Dombay Martonnal és hitvesével Meszáros Susánával a' Fáy kertjébe.

¹²⁸ [Hely van kihagyva a névnek.]

¹²⁹ Lilla<.> [Átírás és sor után írt beszúrás.]

¹³⁰ Ráday [Átírás.]

¹³¹ Jakabfalvi/[...] [Átírás.]

4. Estve Melczer Lászlónéhoz (Gr. Mailáth Mariahoz) leánya Farkasné (Mária) Pazi, Tretter.¹³²
6. HEINRICH MA FEST HARMADIKSZOR.
7. Heinrich és Manschgó nam.
9. Stettner és a' búcsuzó Schédel hozzám.
10. VASARNAP. Heinrich dél előtt és után fest. – Schédelt a' Budai várban lelem az úczán. A' Rogendorff kapujánál csókolám meg utolszor.
11. Szemere és né jönnek.
13. Heinrichnél látom Gróf Brunszvik Théréz Kisasszonyt. A' Palatinus kertjében sárgállik a' cytizus, vereslik a' cercis siliquastrum fejrlik a' gesztenye, kékellik az orgona. Heinrich ismét fest.
15. Első ebédén Lctlis Consil. Ambrózy Lajosnál. Szent János Nepom. innepe a' hídon. Az ÓBudai malmok illuminálva. Mozsarak, raketli.
17. VASÁRNAP. Cleynmannt is, a' Franciscánust is hallgatom. Várad Kanonok Exhortator Poppolnál ebéd. – Szemere és né azalatt Péczelre.
19. Horváth János Püspöknél. Ott Consil. Lovász¹³³ Ott Secretarius Gyurkovics.
20. Reggel érkezik Wékey Károly Ujhelyből.
21. Szemeréné el.
22. Ebéd a' Fortunánál. Ott Matolay. Heinrich elvégezi a' fejet. Estve Heinrichal a' Duna szélén.
23. Berta Antallal a' Botan. Kertbe. Ma is mint minden Szombaton Péchynél ebéd. – Dr. Bacsó, egykor Patikárius Debrben. Németh Lajos.
24. VASARNAP. Péczelre Széchi György Fiscalis Urral. Fáy¹³⁴ Zsenivel. Gr. Nádasdinével.
25. Vissza Pestre. B. Prónay Málinál Csabán és Saroltánál az Elisabethínáknál. Tóninak ma van lakadalma az Almásy József Septemvir és Gömöri Fő-Isp. fiával. Szegény Nini.
27. Simó Ferencz engem fest olajban miniatúrben. Jól, de hidegen.
28. ALDOZÓ CSÖTÖRTÖK. Gróf Teleki özvegy Józsefné, és leánya Borbála, a' Gróf Ráday¹³⁵ Gedeon jegyese a' Cleynmann predik. alatt. Gyönyörű leány.
29. Szerencsy István Palatin. Secretárius és Grosschmid Jankowicsnál. – Születik Lónyay Ída Olasziban.
30. Wohlfarth Pap árúlja képeit. Ott Bombárdy Kapitány. Ott Kisfaludy Károly és Dr. Forgó.
31. VASARNAP. Richter Sophiet Balkay után, engem Simó Ferencz után fest. – Szemere és né Péczelről be.

JÚNIUS.

1. El Pestről. Bártfay Lászlóné és a' gyermek Klobusiczky Matilde egyik kocsin, a' másikon Wékey Károly és én. – Éjsz. Gyöngyösre.

¹³² Trettel. [Átírás.]

¹³³ [A családnév után hely van kihagyva a keresztnévnek.]

¹³⁴ Urral. <Ká> Fáy

¹³⁵ Gróf <...> Ráday

- 301 2. Ebéd Kövesd. Ott Balásházi János. – Éjsz. Köröm.
 3. Liszka. – haza.
 7. VASÁRNAP. Pünkösöd.
 8. Eperjesre. Hollóháza. Exequenst kérni.
 9. Fizsit ma bérálják Antoniának. Eperjes.
 10. Anniversariuma azon napnak, melyben 1806. Széphalomra költöztem.
 11. A' Praesesnél. Lemesány. Kassa.
 12. Szkáros, Mikóháza.
 13. Haza. Estve B. Vay Miklósnál Ujhelyben.
 15. Kolozsi István. Broskó. Urbán István Prokator. Executio itt.
 22. Ismét Eperjesre. Hollóházi huta.
 23. Kassa. Lemesány.
 24. Eperjes. Vacsora Kolosi István Assessor Urnál. Rombauer Jánosnál. Toldi ma graduáltatik szemorvosnak.
 25. Ebéd Láczy Assessor Urnál.
 30. Toldy ma graduáltatik a' Medicinában. Déákul és magyarul disputál.

JÚLIUS.

1. FÖLDRENGÉS SZÉPHALMON két ízben egymás után estve 9ór. 19min. velem mozog az ágy.
 4. Betegen ébredek fel. Soos Pál Vice-Ispánnak esküszik fel. Kineveztetett Jún. 26d.
 22. érkezik a' Grasalkovics lithogr. képe.
 27. KÁZMÉRBA EXECUTIÓRA. Pepi nincs. Csak felesége, 's Leo Stiller Fisc. és Kossuth László.
 29. Haza Kázmérből. Az Executio differalva Sept. 10dikére. Ebéd Mikóháza.

AUGUSTUS.

2. VASÁRNAP. Sophie és én Kázmérba. A' Hegyaljai erdőkbe. Zámbánál ebéd.
 6. Emíl és Antonín Nervenfieberben.
 10. Elvégzem Sallustot.
 12. Pesten hagyott 243 fontot nyomó nagy ferslágom érkezik
 Vay Ábrahám és Fodor Pál VIspánok maradnak Borsodban a' Cancellarius Reviczky által tartott Restauration.

Spe[i]sen in Pest	--- 45x.
Fracht	----- 7'' 18.
Provision	----- 36
Porto	----- 50
Trinkgeld	----- 12

 9f 41x W. W.

18. Stentzel Márton és Asszonya Toronyáról.
 Gróf Kún Lászlóné szül. Gróf Gyulai Constance levele Bártfáról Fizsi eránt.
 21. Fizsit Knautné általadja Kérben.
 29. Kegyetlenül kilele a' hideg, 's ma először. – Minden beteg, 's sokan halnak.
 30. VASARNAP. Be a' franczia examenre a' Piaristákhoz. Ott nagy ebéd.

SEPTEMBER.

303

4. Emíl Patakra második esztdei Publicusnak, Bálint és Lajos Conjugistáknak. Ezeknek publ. Præceptorok Tordai Gábor, privatusok Vitányi Gergely. Antonín itthon repetál.
6. A' Júl. 23d. megholt Juris Prof.¹³⁶ Kövy Sandor Exequiái.
7. Gortvay János beköszön a' Prof. Kövy Successora.
9. VITKOVICS MIHÁLY meghal Pesten. – Püspök Horváthnak küldöm a' Catilinaí Oratiókat, Rumynak a' Sípos Értekezését német és deák nyelven. Ma éjjel lebetegedett Lehoczki Lászlóné Horn Tóni.
10. D'Ellevauxné érkezik.¹³⁷
14. Restauratio Kassán Subst. VÍspán Comáromy István Első V.Ispán lesz második Vitéz Kraynik József FőSzabíró.
15. Én harmad napot tölték a' köszvényben kínlódó Comáromy Náninál, de ma haza mert közelget a' Kázméri Executio.
18. Executio Kázmérban D'Ellevauxné és én oda. Ott Pepi, Pepiné, Bálint és Muki. Kossuth, Kordos. A' csúnya hadban csak leánya méltó a' szeretetre. D'Ellevaux-nénak nem akarnak adni szobát, nem mátráczot.
19. B. Wécsey Pál oda. – SZEMERE ISTVÁN Consil. és volt Zemplényi VÍspán meghal Azarban.
21. Kázmérból eloszlunk. Lánczy Assessor Ur Ungvárra Executióba.
29. Ma kezdem végső kézzel fordítani a' Sz. Hajd. Gyöngyeit.

OCTÓBER.

5. Sophie igen rosszul lesz éjjel.
8. Olly rosszul van, hogy halálát lessük. Én jobbát fogám jobbomba, 's csak azt vártam, hogy álla leesik 's szeme felfordúl. Baja bélgyúladás volt.
11. Horn Ur nála, 's olly hittel hagyja itt, hogy soha többé meg nem látja.
13. Ujhelyben fejét veszik egy embernek, ki feleségét megölte.
14. Moskovszki Antal 20 eszt. ifju Ujhelyben meghal.
17. SOPHIE MA JOBBAN KEZD LENNI.
21. Első dér és fagyocska.
22. Antonin szüretel a' Bányi hegyen. Lett mindössze NÉGY hordóval. Sehol sincs bor. A' sok beteg miatt a' Hegyaljaiak nem kaptak munkást.
24. Sophie ma kél fel először. Egészen előre görbült.
25. VASÁRNAP. Thalie érkezik Palágyról
27. Belépek 71d. esztendőmbe. Bálint fiamat hideg leli.
29. Első havunk, itt csak szállong. A' Viókán bokáig ér.
30. Emíl haza érkezik Keserűből.

¹³⁶ prof. [Átírás.]¹³⁷ [Ez a sor utólagos sorok közé írt beszúrás.]

304

NOVEMBER.

1. VASÁRNAP. Knautné viszi Kassára a' Gödölői csemetét Sihulzskinak.
2. Ujra fordítom Szallusztot.
3. G Török Józsefné Kassára viszi Samut. – Zelinka viszi Szemerének a' Mailáth Regéjit.
4. Meghal Pesten a' szép Wagenfallné.
6. Biquoniat és Gladicsiát a' Clavier szoba ablaka elébe.
7. G Törökné Kassáról.
9. Bartos korhely kőművesünk meghal. – Thalie Ungvárra Kárnernéhez.
10. Júl 4d. oltá ma először fedél nélkül. D'Ellevauxné Ujhelyben Pepinél, ki ott gyógyítja magát. Pepi fenevad módjára viseli magát. Marie bátran, de nemesen.
12. Marie Szent Mihályba.
13. Emíl, Bálint, Lajos Patakra.
16. D'Ellevaux és Marie érkeznek. MA FAGYOTT BE EGÉSZEN.
29. Antonín ma communicál először Hotykán, hova Vitányival ment ki.
30. Sophie és én Eperjesre Láczy Assessor Úrhoz. Huta. Kassa. Theréznél vacsora.

DECEMBER.

1. Ebéd Lemesány. Ott Kolosy József.
2. Ebéd ismét Lemesány. Kassa. – Felső Regmeczen elég a' Rátkayak csüre vetett tűz által.
3. Huta, haza. – Dobos János magához esketteti Ecsedi nét,¹³⁸ szül. Kossuth.
5. Rochfalvai Conceptpap. 7ft.
16. D'Ellevaux épen egy holnapot töltvén itt, megyen.
19. Kazinczy Ottilia¹³⁹ és férje Lónyai Gábor itt. Estve jó Antonín Keserűből.
29. D'Ellevauxné Szilvásról.
30. Toldy levele Berlinből.

15. 8br Kázmér 2 köből búza, 2 köből gabona ¼ old. szal. 3 iccze vaj. 1. v. tatárka, 1 v. muhar ½ véka assz. szilva 2 butella Tokaji.

16. Szilvas. 2. köből buza. 2. v. borsó. 2. v. lencse, 8. bárány bőr.

1830.

JANUÁRIUS.

- a' rettenetes hideg Nov. 16d. oltá mindég tart. Még Africában is hideg és hó.
- 6.¹⁴⁰ Zseni Lonyai Gábornéval Ungvárra. – Elvégzem Missz Sára Sampsont.
10. Elvégzem Barnhelm Minnát.
Szentés József Patakon meghal.
11. Újra kezdem a' Szívképző Regéket. Két és három lábnyi magasságú hó.
14. SZÉKELY JÓZSEF MIHALYIBÓL atyjával Józseffel, Antonínt tanítani.

¹³⁸ [A „nét” előtt hely van kihagyva a keresztnévnek.]

¹³⁹ [/ttilia [Átírás.]

¹⁴⁰ Z. [Átírás.]

22. Sophie hozza Horvát Istvántól a' 200fntot. Azt neki Prof. Somosi adta által. 305
 23. Virág Benedek Budán tegnap még kísétált, frisen volt. Azután éjjel megüté a' guta, reggel ma a' szoba közepén eldőlvé taláztatott. Estve megholt, szombaton 10½kor.
 24. Mikóházára. Nánit már ülve lelem. Fél esztdeig feküdt a' szoba' deszkáján párnáji közt mert forgatni kelle.
 25. Virág Benedek pompásan temettetik.
 28. WASSERMANN SAMUEL Zsidónk meghal.
 dolgoztam Januariusban tisztára írván:
 Miss Sára.
 Barnhelm Minna.
 Marmontel.
 Boufflers
 LaRochefoucauld.
 Atyák Iskolája.
 Todor és Flóra.

*Júl. Aug.*¹⁴¹ Mailáth Regéji
 Bibliai Történetek.
 Erdélyi Levelek Pestre Szemere által a' Cen-
 surára. Visszakaptam Septb. 1830.
 Bibliai történeteket elvégeztem 27. 8br.
 Sallust. Novbr.
 Ligarius, Xber.

—
 FEBRUÁRIUS.

1. D'Ellevaux Debreczen felé.
2. jó a' de Carró könyve Szemerétől.
16. Marie nem méne Debrbe, mert elől találta férjét. Érkezik férje nélkül.
18. Gróf Török Katinka és Holes Daniel lakadalma. Marie és Sophie jelen.
24. Sophie és én Egerbe. Ma látom először Szemere Bertalant.
25. Szeghi. Bekes.
26. Miskolcz. Harsány.
27. Kövesd. Eger. – Kövesden Baldovszki nevű Tisztartója Aspermontnak.
 Kis Prépost Durcsák Urnál szállok. Ma látom elsőben Kánonok Lonovics József Urat, a' Seminar. Præfectusát. Én vacsorán az Érseknél. – Goczig Károly Math. Prof. és Diós-Győri volt Plebánus Makovszki József a' Speculában. – Schmitt Pesti Festő festi az Érseket.
28. VASÁRNAP. az Érseknél ebédlünk Sophie és én. Idősb testvére Özv. Kapitány Szabóné. Kapitány Rubendunstné,¹⁴² Dozler leány; Gróf Trautmannsdorfné szül. Majthényi. A' Secretárius Lengyel Miklós.
 A' Bthecába, a' Disputatiók' Sálajába.

¹⁴¹ [Az alábbi 7 sor más tintával, az előző 7 sor mellé van beszúrva.]

¹⁴² Ruben[...]/nstné [Átírás.]

Martini János Egri Senátor egykor Artillarista felkeres.
Olvad a' hó, lucskos út.

MARTZIUS.

1. Egerben. Kis Prépost Durcsák Úrral csak estve szóllhaték a' délelőtti 's délutáni templomozás és Consistoriumozás miatt.
2. el Egerből. Kövesd. éjsz. Abrányban Hosszúfalusi Ignátz Úrnál. Nem meheténk tovább a' kiállhatatlan hideg miatt.
3. A' hideg irtóztató. Ábrányban a' kút befagyott az éjjel, hogy reggel meg nem lehetne itatni a' lovakat, míg a' kút jegét be nem verték rúdakkal. – Hosszúfalusi Úr nem ereszt; legalább ebédig múllassak. Ott maradánk. Délután be kelle állanom Vatan Major Szemere László Úrnál, noha a' hely csak egy órányira van Abrányhoz.
Major Ur a' Wartensleben gyalogjai közt szolgálta, együtt az öcsémmel, kivel szoros barátságban élt. Az asszony Karove leány; szeretetre méltó Asszonyság. Megszereték egymást Sophieval. László fajok Gárdistának készül.
4. – Emőd és Köröm közt szánunk felfordúlt. A' hó hártját, 's kemény hártját kapott az esőtől, 's a' szél prémmel bélelt kesztyűmet kikapta kezemből, 's vitte a' hó' hártáján. Az Egri, Miskolczi, Tokaji 's Hegyaljai hegyek üveghegyeknek látszottak. – Ebéd Köröm. Délután olly köd hogy tiz lépésnyire nem ismérheténk ki a' tárgyakat.
5. Zombor. – Patak. – Itt fogadtam volt szekerest szánomba, Nemes Szombathy Istvánt. Három lován 18 fntért vive Egerbe és vissza, 's én tartám ki.
6. Patakon egész nap. –
B. Vay Miklósnak és B. Gaymiller Katának ma születik második fajok neve Heinrich, Janos, László.
7. VASARNAP haza. A' nyár olta mindég hideglelés Emíllel.
9. Lónyai Gabor 's Kazinczy Ottilia és András nálam. (Bermann ma convincáltat Eperjesen.)
10. Sophie és Emíl Patakra.
13. Meleg eső, 's ma elsőben. – Prof. Márton József¹⁴³ Bécsből jelenti levélben, hogy a' Diéta Septemb. 8d. kezdődik.
14. VASARNAP.¹⁴⁴ tegnap és ma éjjel meleg eső szállong, 's így ma tavaszi nap 's az első ezidén. – EGGY RIZMA PAPIROS. – Decemb. olta ez a' második
15. Levél Lánczy Ferencz Assessor Úrtól, hogy Apr. 26d. fogja folytatni a' Kázméri Executiót.
17. Sophie Patakra. A' hó nagyon olvad, de kár nélkül. A' posta elmaradott a' romlott utak miatt.
19. Igen szép tavaszi nap. Kazinczy Máli jelenti atyja 's anyja izenetét, hogy testvérbátyja József (ki jelen volt Rhédey Józseffel) Mart. elsőjén eljegyzette Bay Cecíliát Surányban. Azt az öcsém maga kérte meg a' fijának levélben. – Gróf Ráday Erzsi, Báró Prónay Albertné Pesten meghal.

¹⁴³ [...] [Átírás.]

¹⁴⁴ [/]ASARNAP. [Átírás.]

21. VASARNAP. – 20, 21, 22. eső nélkül olvad a' hó. – D'Ellevauxné élet halál közt 307
jő Szilvásból. – 22. Sophie reggel a' fiaihoz Patakra.
23. Sophie Patakról. A' torzsás alatt a' réteken leszakad alatta a' jég.
27. Emíl, Bálint, Lajos Patakról.
31. Sophie és én Patakra hogy Kossuth Andr. Fő Fiscális Urral szállhassak.

—
—
APRÍLIS.
—

1. Sophie és én Kossuth Andr. Urhoz. Együtt a' várba a' kertbe a' vasrostélyú¹⁴⁵
kertben. Onnan által az országu'ra.
Székely József Tarczala. Sophie Nyírinél velem.
2. én Prof. Somosy Urnál ebéden.
3. délelőtt haza. – De-Carro Carlsbadja, 's Pesti barátim levelei Major Barthosné
Assz. kezéből.
4. VASÁRNAP.
8. a' kertben új spallért a' barkóczafa lineájában a' temetőig.
9. Schédel' levele Londonból. Martz. 15d írta.
10. Estve be Ujhelybe. Csak ma szállanak legelébb a' békák. Fő Notar. Dókus László
és Gönczi Sámuel Urak Inczédi Sam. Urhoz vezetnek. Ott¹⁴⁶ ér a' rettenetes
mennydörgés, villámlás, églobogás. Visszajövéen elesem az úczán, 's vart kap az
orrom. – A' Máramarosi havak nagy vízáradást csinálnak.
11. VASARNAP. HÜSVÉT' ELSŐ NAPJA. Rút sár. – Reiner Moricz Festőt ma látom
először.
13. B. Vay Miklós Első A'Iszán bejő Ujhelybe.
14. Gyűlést tart. Ebéd után a' Szőlőskei hídig. Annál 2 lábnyinál feljebb a' víz.
16. pénteken haza.
18. VASÁRNAP.
19. Sophie rosszul lesz
20. Ujhelyben. – Kedd. – egész nap hideg rút eső. Tolcsva körül felhő szakadás, a'
millyet ritkán látni. A' Bodroglak tenger. ESTVE FÖLDRENGÉSt érzene Pa-
takon, Lasztócson.
23. B. Vay Ujhelybe jő. – Sophienak orrából egy meszelynyi vér.
24. Ki Horn Urral. Sophie ágyban. Köhög. Bal melyét fájatja. Kovászt rakata fel a'
bal oldalára. – Gróf Gyulai Lotti levele, hogy ő az nap (husvét másodikán) írta
meg Kapitány B. Frimontnak, hogy övé lesz. – Bárczay Mihály Ur hozza a' Ber-
mann Abaujban már publicált Sententiáját.
25. VASÁRNAP. Láczy Assessor Urtól levél, hogy Május 24dikére tette által a'
Kázméri Executiót; nem jöhet a' romlott utak miatt, 's beteges

¹⁴⁵ a' <...> vasrostélyú

¹⁴⁶ [/]tt [Átírás.]

- 308 26. Estvére Ujhelybe. Sophie másodszor vérzik orrából. Horn Úr mondja hogy az könnyít; és valóban könnyülését is érezte. ¹⁴⁷
27. Requiem a' Febr. 19d megholt Gróf Eszterházy József Fő-Ispánért.
28. ismét Gyűlés. – 29. sár és szél, József Rozgnál. [?]
30. Ki gyalog. – Sophie az éjjel aludt először csendesen. – Appetitusa kevés. Lelke vidám. – Zseni sokat virrasztván anyja körül igen rosszul. Ez éjjel én nem vetkeztem le, hogy Sophie körül foroghassak. Félig ülve dől a' magas párnák közt a' falnak. Gyakran vérzik. Felkaptam orra vére' cseppjeit papirosra gyermekimnek. – Vígán bíz holmit rám hogy Ujhelyben mit végezzek. – Lábikrájin holtyagokat vont a' Senfmehl mustár liszt. ¹⁴⁸ – Dörzsölteti magát.

MÁJUS.

1. én vissza Ujhelybe, 's szekerem onnan Patakra Emílért, Bálintért, Lajosért. Ezek éjszakára haza. – Burián Pál Antiquárius Ujhelyben.
2. VASÁRNAP. Buriántól a' Stambbuch. Ezt írom belé.
A' jókhoz jó: a' rosszakhoz gonosz.
/ Bermann Icziket megrakom. ¹⁴⁹
- Ebéd Barthos Majornál. A' mint onnan jövék, Emil és Bálint vissza Patakra. Lajos hon marada, mert gugája nőtt.
3. Ebéd Fő Notár. Urnál. Horn Ur ma meglátogató Sophie-t. – Ma paroxysmusa, 's ma első, 's nagy.
4. Kedd. – RudaBányácskán Connumeratio Sessorium. Én reggel haza. – Sophie-t másodszor leli a' hideg. Ma kisebb volt a' paroxysmus.
5. Szereda. – Harmadik 's gyenge hideglelés. Ebéd után Székely Józival Ujhelybe. Előltaláljuk a' Bányácskára menő Connumeránsokat.
7. Érkezik a' Præfatiom a' Sz. Hajd. Gyöngyeihez.
Estve Fekesházy Mihály Tarczali Kir. Fiscalisnál.
8. Emil Bálint haza, anyjokat látni. – Sztankó László Úr exhibeálja ¹⁵⁰ a' sógornak az Executio Insinuatoriáját.
9. VASÁRNAP. Sophie nem eszik, nem alszik; ülve 's előre hajolva, vagy félig ülve dőlve a' falnak és párnának, szunnyadozik. – Emil, Bálint Patakra.
10. Dr Horn Ferencz Ur Kassáról a' feleségével. Azt hagyja hogy Sophie 6 vagy épen 8 nadályt is rakasson nyilaló részeire. Hogy kerülje az izadást. Mixtúrát ad és porokat. –
Sophie estve három nadályt teve fel, 's csendesebben aludt, köhögése szelídebb, 's a' nadályszívás után feketik.
11. Kedd. – D'Ellevauxné Czékére megyen. Fél a' nyavalya ragadástól. Nyolcz egész holnapot tölte itt. – Sophie két nadályt ma. Mind a' bal oldalára. Ma vidám napja de reggel paroxysmus, 's fantázirozással. Hericz és Kraynik Pali jönnek.
12. Szereda. – Sophie csendesen aludt, a' hogy igen régen nem. A' nyilalás most jobb melyébe költ által. Ismét nadályt tétet, és mustárlisztet. – Reggeli 8 után

¹⁴⁷ – <Papirosra kapom fel a' Sophie vérét.>

¹⁴⁸ [A „mustár liszt” sor alá írt beszúrás.]

¹⁴⁹ [Ez a mondat az előző sorok mellett balra található.]

¹⁵⁰ [...]/álja [Átírás.]

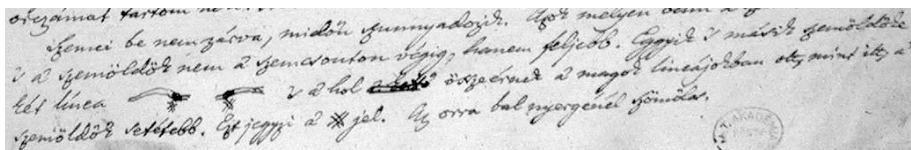
paroxysmus, de nem nagy. – A' nadályok¹⁵¹ nem szívnak, mert tele vannak még vérrel; Zseni a' tókba küld. – Ebéd előtt csendesesen aludt, ebédnél April. 19dik oltá ma evett először eddig¹⁵² csak három kalán leves volt ebédje. – Estve felé hat nadály jött a' patikából, 's négyet felrakatott. A' nyilalás békétlenné tette. Ma kezdte zsendiczét inni.

13. Csőtörtök. Egész éjjel csendesesen aludt. Én néhányszor mentem ágyához, 's mindig alva találtam. – Midőn napfelköltek fel ébredék, már fenn volt. Gyomrát fáj-tatta, szó nélkül intvén, és hónalját jobb oldalán. Baljával megfogta jobb kezem markát. Lábai hidegek voltak. – Megnyírette velem az egész fejét. Csak egy kevés üstöke maradt.

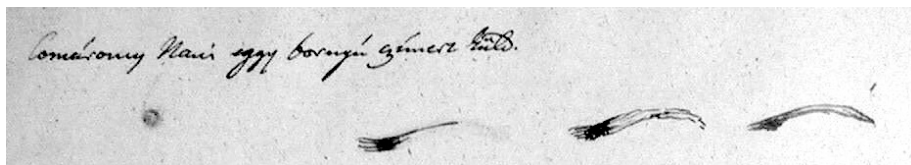
A' Gazdáné sír midőn a' szennyest számolja. Az nagyon érzékennyé teszi. Sír gyakrabban, és titkon. – Kraynik Klári jó. Sophie nagyon meg van illetve. / Kristély. Bodnár liktárioma.¹⁵³

Ebéd után vígan, hol csak csendesesen. – Az üvegesek csinálják ablakainkat. Én a' Bignóniát áltűtetem a' Gleditschia mellől az én ablakom elébe. – Sophie elakar aludni. Fejér párnájához az én párnámat kívánja hogy feje magasabban essék. Én lábánál ülök. Csendesesen nyujtja 's némán jobbát. Megmarkolom azt, 's ő job-bomat szájához, 's megcsókolja. Én vissza az övét, minden szó nélkül, 's jobb orczámat tartom neki. Hármaz csókot ad rá.

Szemei be nem zárva, midőn szunnyadozik. Azok mélyen benn a' szemcsontok alatt. 'S a' szemöldök nem a' szemcsonton végig, hanem feljebb. Egyik 's másik szemöldöke két línea 's a' hol összeérnek¹⁵⁴ a' magok lineájokban ott, mint itt, a' szemöldök setétebb. Ezt jegyzi a' # jel. Az orra bal nyergénél szömölcs.

Comáromy Nani egy bornyú czímert küld.

14. A' nap homályos, hidegecske, esőre hajlik. Sophie sokat és csendesesen aludt, de álma beteg álm volt. Reggel gyomrát fájtatja, mingyárt¹⁵⁵ elkezdte köhögni, 's hányt a' phlegmát. Csendes, de kedvetlen. Máli fris sütésű kenyeret küld. Abból megevett egy kisded szeletet, és egy kisded tányér levest, négysegű téstával.

¹⁵¹ nagy. – <A' köhögés [...] baljából jobbába ment által, 's az sokat köhögött.> – A' nadályok

¹⁵² először <...> eddig

¹⁵³ [Utólagos sor végére és sorok közé írt beszúrás.]

¹⁵⁴ a' hol <a' kettő> összeérnek

¹⁵⁵ Reggel mingyárt [Beszúrás a sor felett.]

309

Kristélyt vesz, 's effectussal. Zseni és Antonín Ujhelybe. – Viszi a' levelet Sztáray Kristófnénak. Estve rossz kedvű; nehezen köhög ki phlegmáját, 's az összerázza minden tagjaiban. Jobb oldalában két helyt és bal oldalában a' bimbó felett nyilallik. Hericz József öcsém meglátogatja délben. – A' kertben sok apróságot kapáltatok, igazítatok.

15. Sophia napja. – Rosszúl aludt nyilalásai, 's száraz köhögései miatt. Korán reggel négy nadályt hoztak Ujhelyből, 's kettőt feltétete. Megszűnt a' nyilalás, és valamennyire a' köhögés is, de szertelenül gyenge. Rántott csirkét is, becsináltat is délig kétszer evett. Evett kevés kenyeret is, mellyet velem tépdeltete, velem tétete szájába. Kazinczy Máli délben itt; mondja hogy az öreg Dercsényi Regmeczen. – Felül a' karos nagy székbe. – Dercsényi estve felé itt. Javalja a' pióczákat. E' nélkül a' betegség halált hozott volna. De csudálkozik hogy a' hideget el nem kergették, 's ezt rendeli a' Steer patikájában,¹⁵⁶ Kassán.¹⁵⁷

16. VASÁRNAP. Sophie aludt, de ismét beteg szenvedő álmat. Könnyebben köhög, de még is nehezen hánnya ki phlegmáját. Kedvetlen. Ebédig két ízben igen kevés grízt, vacsorára egy tojást. Délután Major Bartosné és Hornné¹⁵⁸ itt vannak. Azon elméje felderült, és egész elalvásig vidám leve. Paroxysmusa ma kicsiny. – Az ember reggel Kassára orvosságért.
17. hétfő. – Az éjjel valaha már eső esett. Egész nap ma gyengén, kedvetlenül. Nem köpheti ki a' phlegmát. Nem alhatik. – Náni csokolád.
18. Igen rossz éjjelünk. Nem alhatott. Megérkezett Béres Gyurka Kassáról. Steer Ferencz Ur a' két elsőbb orvosságtól 1f 37xr. Conv. pénzben kívánt. A' 3dikért Május 20dikán küldjek. – Spárgát eszik ebédre, nem rossz appetitussal, de nem sokat. – Thalie érkezik Miczivel és Tilivel. – Ismét két pióczát tettek fel. – Estve nem feketett, nem alhatott. – Négyyszer vett a' Kassai orvosságból.
19. Sophie jól aludt, de csorgott az izzadság róla midőn reggel felébredt. Gyomrát ma is nagyon fájtatta. Minthogy egész éjjel nem köhögött, most jöve az reá. – Kazinczy Józsefné és Mália. Én Mikóházára Lajos fiammal, gyalog. Nánit ma látom először több holnapok óta. Fenn van. Sophie midőn visszajöttem igen vidáman. Nyájas mindenhez. Ma spárgát, gerli levest és egy híg tojást evett.
20. Sophie az éjjel keveset aludt a' phlegma ki nem köphetése miatt. Ollyankor megizzad a' köhögésben. – Estve vidám.
21. Péntek. Rossz éjjele volt. Egész nap kedvetlen. Elúnta az álmatlanságot. Evett valamit, és nem rossz kedvvel. Gyenge nagyon. Bajza szava Döbrhez érkezik. Én Szalaynak.
22. Szombat.

¹⁵⁶ a' <Schöber> patikájában, [Javítás a törlés alatt; a törlés bizonytalan olvasat.]

¹⁵⁷ [Az oldal fele üres, egy beragasztott cetli nyoma látszik.]

¹⁵⁸ Horné [Emendálva.]

23.¹⁵⁹ VASÁRNAP.

309

Estve Ujhelybe Székely Józsiával. Túl a' torzsáson Antonín utánam a' Lánczy Assessor Ur levelével, hogy ma reggel Kázmérba megérkezett, és holnap vár.

24. Képes Urral Kázmérba. Ott az exequens Assessor. Delvóné hozza Csik¹⁶⁰ Fiscális Urat. Délután hozzá fognak a' becsülésekhez. – Kraynik József és Irínyi Johanna jegyet váltanak.

25. Kedd. Sophie levelét veszem ott, hogy jobban van.

26. Reggel el Kázmérból. Kazinczy Miczit és Tilit a' Sophie ágya körül. Ő valóban épül.

27.

28. Sophie kétszer megyen végig karomon fogva a' szobán. – Én Ujhelybe Zsenivel.

29.

30. VASARNAP. PÜNKÖSD.

31. Bermann és Kornstein itt. Én Mikóházán ebédlek.

JUNIUS.

1. Levél az Érsektől, hogy csak 12 explt veszen el a' Sz. Hajdan Gyöngyeiből. – Sophie Apr. 12d. oltá ma öltözik fel legelébb.

2. Sophie ma lép ki legelébb a' küszöbön, sőt a' kertbe is jó.

6. VASARNAP. Verbőczy Domcsó András Ur. – Keserűbe 's Debrbe indul Parnahaj Gyurka. 7. Vártam Zmeskált, 's nem jött.

8. Szörnyen fáj. – Levél Szalaitól.

9. ELVÉGEZEM SZALLUSZTNAK MOST DOLGOZOTT FORDÍTÁSÁT.

Holesch Dániel és Török Katinka első vizítje.

Otto Wigandhoz levelem 1. Jun.

Bowring 15f. W. W.

Denkmähler des alten Roms 60 Kupfer 42 Vign. nach Barbault. fol. Augsb. 1816. 20f. W. W.

11. Bernáth Sám. hozza Csányi László Urat
Keserűből jó Ondorkó György hoz 25 f. – 3f. 24x Bertalan Imre megtartott.

12. Sok hetekig tartott szárazság¹⁶¹ után ma éjjel eső esik.

SOPHIE MA ELŐSZÖR UJHELYBEN MIOлта FELGYÓGYÚLT

13. VASÁRNAP.

15. Kedden Regmeczen volt Sophie.

16. Párisból a' Fekete Gáspár levele.

17. Prof Csillay és Majoros itt.¹⁶²

18. a' Sz. Hajdan eránt Bártfay franco 50x. Sophie Patakra.

19 Sophie haza.

¹⁵⁹ 24. [Átírás.]

¹⁶⁰ [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]

¹⁶¹ tartott <...> szárazság

¹⁶² itt. <Sophie Patakra.>

- 310 20 VASARNAP. reggel Fő Notár. Dókus Ur levele, hogy Szemere Pál és Pálné nála vannak; hogy menjek bé. Bémentem. 13 holnap olta nem láttam, 's Palit beretvált bajusszal ma először. Ma látom nála Bowringot. (lásd itt a' Jún. 9diki jegyzést.) – Schertl Jetti Major Barthosnál. Ott hálók.
21. Ott ebédlek. Délután Pali és Paliné, Fő Notárius és Gönczi Samuel Úr velem ki Széphalomra. Sophie ma látja Palinét. – Ők vissza; és itt maradok a' holnapi posta miatt. Delvóné és az Ura jönnek, mennek.¹⁶³
22. Vay Abr. Beregi Adminisztrátor beül Fő Ispáni székébe Beregszászon.
23. Nem fáj. – Sophie Regmeczre. Anniversáriuma az ipam és a' Gróf Gyulainé halálának.
26. Ujhelybe jövök. Gratulálunk Fő Notárius Úrnak holnapi neve napjára.
27. VASARNAP.
Fáy Ferencz és Bernath Anna.
- ⏟
- tizennyolcz esztendei magtalansága után lett
1. Gyula Béla 182¹⁶⁴
2. Gyéza Ferencz 1828. 8. Mart.
- DAVIDOVICS REGEMENTJE FEJÉR GOMB, NEM SÁRGA.
- JÚLIUS.
7. Szemere Pál és Pálné megérkeznek Bereg és Ungvár Vgyéből.
8. egész nap itt. – Generális Gyűlés.
9. Szemere el.
10. Patakra examenre. – a' Sógorom Kázmérban meghal.
11. VASARNAP. Exámen. Gróf Teleki József Fő Curátor Úr hideglelése miatt nem jelent meg. – Ferenczy József Predikátor Ur predikál. – Ebédkor jó a' Török Napi levele, hogy az atyja megholt, 's hogy holnap temetik.
12. Deáky Zsigmond nekem olasz nyelven írt Magy. Grammaticáját küldi Szirmay Lajos Ur által. Ez Nevelője a' Luccai Herczegnek.
13. Ragályi Zsigm. és Pál. – ERDÉLYI LEVELEIMET a' Prof. Somosy János Urnál szállásoló Szilassy¹⁶⁵ praeptora által censurára Bártfayhoz.
14. Reggel el Patakról. Sophie hideglelési fázáskákat érez. – Én Ujhelyben maradok: de éjszakára haza sétálok.
15. Virradtakor Ujhelybe. – Consil. Szirmay Adám Fő Notarius Urnál ebédel. Én is ott. Fáy Zsigmond Úr nálam. – Emíl értem küld, mert Sophie nagyon beteg.
16. Fáy Zsigmond Úr Széphalmon. Végzek vele 1500 fntot Ungvárból neki, ahhoz 500 forintot.
17. Sophie hánytatót veve. Estve Emíl értem jó. – Major Barthosné int a' ház előtt, hogy egy órával ezelőtt Kovács Kisassz. Gouvernante a' Klobusiczky József Kamarás Ur gyermekei mellett, egy pakétet hozott Pestről.
- 10 expl. Sz. Hajdan Gyöngyei. (Ezeket nyomtatva ma látom először.)

¹⁶³ [Ez a mondat sor alá írt beszúrás.]

¹⁶⁴ [Az évszám utolsó számjegye hiányzik.]

¹⁶⁵ [A keresztnévnek hely van kihagyva.]

Szent Miklós

Szalay László Recenziója a' Muzáriónnak.

311

18. VASÁRNAP. Ma van a' keresztelő Olasziban.

LÓNYAI EMMA SZÜL. JÚL. 12d. reggel öt órakor. Anyja estve még Patakon theátrumban volt. Keresztatyja Kazinczy József, keresztanyja Kazinczy Honoráta.

19. szül. Gr. Sztáray Albertnek és Grof Waldstein Mariának fajok leve Pesten. Neve László.¹⁶⁶

20. Érkezik a' Fenyéry levele a' Bajza ellen nyomtatott feleletével G. D. J. Urnak.

FIZSI ÖZVEGY DR. WÄCHTERNÉNél SZEKENBEN. Sokat betegeskedik, valamely kiütésekben. Auschlägen. Így írja Gróf Gyulai Lotti.

Ezen egész holnapban nagy forróság mindég, az elolvadásig, 's eső csak egyszersen. Ma estve kezde esni, 's éjjelig csendesen de dörgések mellett esett.

23. Lónyai János Bereg Vármegyei V. Ispány levele a' Vgye parancsából jelenti hogy ott Assessorrá tétettem.

24. Reggel ki a' feleségemhez, éjszakára vissza Ujhelybe

- 25 VASÁRNAP.

Jászai születésű Kerekes Ferencz, Özvegy Ibrányi Miklósné¹⁶⁷ szül. Gróf Klobusiczky Maria Szerdahelyi Tisztartója, a' vadászaton ellőtte állát, nyelvét, orrát, 's tizenhárom egész napig kinlódván meghal Ujhelyben. Az ételt nem a' száján töltötték belé, hanem az orrának azon lyukán, melyet a' lövés ejte. Irtózatoss eset!

Talán épen ezen holnapban a' Kassai Posta valamely Tisztjének a' fija kiment puskázni, 's mivel a' kutyája nem jól ment a' fürjnek, megfordítá a' puskát, 's a' kutyát annak agyával verte. A' puska elsült, 's az ifju ember mellyén keresztül méne a' lövés. Három holnap mulva elholt.

26. Fenyéri küldi ezeket:

Bowring Poetry.....15. f. W. W.

Széchenyi a' Lovakról, *nyomt[atott] pap[ír]*.....3 „ 20

Hormayr Taschenbuch 1830.....10 „ –

Galettis Atlas.....17 „ –

Mednyánszkys Erzählungen.....6 „ 40

Gedichte des Königs v. Bayern.....

Gróf Mailáth Antal

honor. VNotár. Zemplben 1820. Jún. 6d.

B. Malonyai János Administ[atort] honor. Fő Notáriusnak nevezte ki
1823. Apr. 14d.

Fő Ispánnak install[álta] 1830. Aug. 5d.

Anthologia Graeca. edidit Frid. Jacobs. Lips. 1813.

¹⁶⁶ [Ez a két mondat utólagos lapszélére írt beszúrás.]

¹⁶⁷ Ibrányi <...> Miklósné

312

GRÜNFELD DÁVID 1821.

14 hordó 80 ftjával. Göncz Ruszkai Jakabnak 30ftnjával adták, az pedig 24 f.

WOLF SÁMUEL 1822.

elebb Decemb. 18d. azután 23d. volt nálam és Bermannál. A' pecsétemet kérte vagy Moskótól csak egy elnyomását.

Dordrehti¹⁶⁸ Synodus 1618.

ugy megkötötte a' dogmákat mint a' Trident. A' nem hívőket kitették a' szolgálatból, az Orszból kiűzték.

Leib Eldinger Kupecz

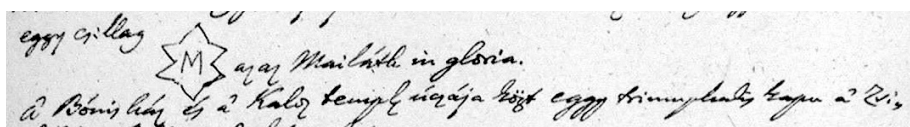
in Lemberg, Krakauer Vorstadt. Nro 187. 2tem Viertel. den 28sten. Jul. által adtam neki Ratio Studior. in Hungaria.

LEIB ELDINGER

Theresia Zichy vidua Josephi Gotthardi Vondernoth. Rouget de Lille írta a' Marseilli Marchot. Die Sprache pag. 305.

AUGUSTUS.

- 4 Szeredán. Personális Mailáth György Honth Vármegyei Fő Ispány és Gróf Mailáth Antal ebédelnék¹⁶⁹ Szerdahelytt, 's estve felé belépnek. – Illuminatio a' Cath. templomban *In hoc Signo Vincas*. A' Crucifixus alatt a' templom középső ablakában.¹⁷⁰ A' Kálvinista torony' legfelsőbb ablakán egy csillag

az az Mailáth in gloria.

a' Bónis ház és a' Kalvinista templom úczája közt egy triumphalis kapu a' Zsidóké. Pallásznak képe alatt

Éltednek ez volt hív vezére,

'S ím nyujtja már a' mit ígére.

Egy Génus ket koszorúval:

Ezt néktek Véd¹⁷¹ Angyala

Honh Györgye 's Zemplény Antala.

ÉN ebédnél Fábri Urral ülök. Jó 's már későn Gróf Andrásy György. Ettől hallom estve Dókus Fő Notarius Urnál hogy Ő Fels. a' Magy. Academiát confirmálta. – A' Personalis és a' Fő Ispán végig jár az illuminatiókat. Betérnek a' Fő Notarius illuminált kertjébe is.

¹⁶⁸ Dordrehti [Tollhíba.]¹⁶⁹ Antal <Szólóskén> ebédelnék [A törlés bizonytalan olvasat.]¹⁷⁰ a' temp<...>lom középső <ajtaj> ablakában.¹⁷¹ [A „Véd” előtt hely van kihagyva.]

5. Csötörtök. Ma van az Installátio.

6. Péntek. A' Personális megyen. A' Fő-Ispány Liszkáig kíséri.

7. Szombat.

5 Csötörtök.
Installátio. –¹⁷²

6. Péntek. A' Personálist a' Fő-Ispány és B Vay Miklós Liszkáig kísérik. Patakon meg tekintik a' Collégiumot. – Levél Gr. Bethlen Imrétől és Fenyérytól, estve ki. Sophiet phantasiák közt találok. Szörnyű paroxysmusban.

7. Szombat. Dr Horn betér Sophiehoz. Én estvére vissza Ujhelybe.

8. VASARNAP. Végre estve felé gyűlnek a' felhők, 's éjjel rövid szelid eső.

9.

10.

11. Gyűlés. Diétai Követek választatnak. B. Vay Miklós Vice-Ispány, és Szirmay Antal a' Vékei fja az Udv. Consiliáriusnak. Horváth Nani.

12. Deputatio az Instructio csinálására. – Veron.

13. Péntek. Gyűlés. Ebéd B. Vaynál Volucsics Fő Hadnagy. Isabella. – Estve hír a' Barkasi Imre levelében Páris felől, hogy ott kiütött a' Revolutio.

14. Szombat. Az ebédnél Fő Isp. Szerencsy Isthoz. Szőgyényi Ferencz én. A' Fő Ispán az én szavamra Szerencsyhez, hogy a' Fő Ispán házasodjék és legyen igen sok fja: „Nem lehet kettőnek szolgálni. – – –

15 VASARNAP.

16

17

18. estve haza.

19. reggel bé Ujhelybe. Ebéd Major Barthosnál. Ma van születése napja Paulinának. Be lép 12dik esztdejébe.

20 reggel értem a' szekér, hogy Grün Seelig Mikoházán. Estvére vissza Ujhbe. ESTVE Ujhelyben és Széphalmon 10 és 11 órakor FÖLDRENGÉS.

21 Szombat. Sophie Ujhelybe jó. Major Barthosnál. Kimondhatatlanul gyenge sápadt, száraz, a' hideglelés után.

23. Kazinczy József és Bay Cecilia összeeskettettek, – Surányban, Beregh Várm.

Hont Vármegyei Esperest Viski Plebánus – – – –

Szerencsy István.

Lónyai Flóri

Emmi.

Szerény

Alkalmat

kivívtuk

¹⁷² Installátio. – <Délután.>

314 22 VASARNAP.

23.

24. Berko Judkovics Kemenczei Zsidó, Abaujból, panasolja hogy megcsalta Seelig Grün.

29 VASARNAP. Ebéd a' Piaristáknál, nagy.

SEPTEMBER.

3dikán Pénteken. Kazinczy József öcsém és hozzá Aug. 23d. esketett felesége Bay Cecilia Regmeczről Szabolcsba visszamenvén, Ujhelyben kevés pillantatokig nálam. Máli testvérét eddig kísérte Zsenivel és Thalival, kik osztán velem Lónyai Gabornál ebédlének.

Levél a' Patriarcha Érsektől. de dato Aug. 30d.

Rumytól, Esztergomtól. ddo Aug. 23d.¹⁷³

a' Prímás Cardin. Rudnay vette leveletem 's végre könyvemet is, melyet a' levél melől valaki elvett, (a' Sz. Hajdan Gyt).

der bisherige Ceremoniaire [...] secretaire Wiber.

Prinzessin Nida. (Hessen Darmstadt és Szendrei Török leánya.)

így az 1831diki Pesti Nemzeti Magy. Kalendariomban is, a' Csillagkeresztes Dámák közt, férje neve mellett: Hessen Landgraf¹⁷⁴ Hitvese, Nidda Grófné, Ns. Szendrei Török Assz.¹⁷⁵

22 és 23 Septbr. közt rosszúl.

Nagyon szárad. de Ausschlag. 's azolta jobban¹⁷⁶

23 Sept. Deutsch Löbel Ujhelyi Kereskedőnek adós voltam 102 f. 30 x.

ma fizettem, 's beírtam a' könyvébe¹⁷⁷ – –

72 " 30.

restálok 30f. –

Ecclesia Catholica occidentalis credit Spiritum procedere a Patre et Filio. –
Orientales vero non uniti asserunt procedere a solo Patre.

26. VASARNAP. Megholt az öreg Velejbei Regmeczi jobbágygazdám.

28. Zmeskál Consiliárius exequál Bermannak.

29. Sophie megyen és Pénteken¹⁷⁸ estve már itthon.

OCTOBER.

1. Sophie az Ausschlag által jobban van.¹⁷⁹

5. Ujhelybe.

¹⁷³ Aug. <...d.> 23d.

¹⁷⁴ Landgraf<.>

¹⁷⁵ [Ez a mondat utólagos pótlás.]

¹⁷⁶ [Az utóbbi két sor a lap bal oldalán bekeretezve.]

¹⁷⁷ köny[...]/be [Átírás.]

¹⁷⁸ és <Szomb> Pénteken

¹⁷⁹ [Ez a mondat be van keretezve.]

9. A' Reform. templom tornyába itt e' napokban öntött nagy harangot ma szombaton dél után vona fel Vida¹⁸⁰ ácsmester. – 315
10. VASARNAP. hír hazulról, hogy a' Septemb. 13 és 14. közt való éjjel ólomból ellopott 6 darab sertés közzül négy¹⁸¹ megtaláltatott, 's Zemlényből¹⁸² vissza hajtattott. A' Grof Szapáry Peterné Sztanrovszki¹⁸³ István nevű Zemlényi Ispánya vette meg a' Grófné számadójától.
- 18, 19, 20. Gyűlés Ujhben. 18d. Lónyay Gábor és Balásházy János resignálnak.
24. VASARNAP. Balog Abrahám Borsod¹⁸⁴ Vgyei Fő Fiscalis és Kapitány Pfannschmidt Urakkal Fő Notarius Urnál ebédelek. – Dél után haza.
25. kertben ültetek eleven sövényt a' háztól a' csűríg. – Sophie jobban van.¹⁸⁵
26. Vay Lila és Péter, az öreg Szentes Józsefnével és Prof Csillayval nálam.
27. Belépek életem 72d. esztendejébe. Ma végzem el a' Bibliai Történeteket.
28. a' legszebb tavaszi nap. Egész légio légy száll az ablakokra téli álmából.
29. a' legirtóztatóbb szél és hideg. – Sztanrovszki István Zemlényi Ispány¹⁸⁶ nálam.
30. Csendes idő. – Reggel Ujhelybe.

VIDE NOVEMBER.

Prof. Márton így kívánja, és csak így, adreszaltatni leveleit,

AN HERRN JOSEPH VON MÁRTON PROFESSOR

auf der Landstrasse neben der Augustiner Kirche, in Wien. Nro 273. 1 Nro

v. Haykul Anton. Obere Bäckerstrasse. Nro 755.

Barkasy Imre Ur leveléből. 1830. Aug. 27d.

- 1, A' Becsi lithographiai Intézetek közt alkalmasint legjobb a' GRAMICHÉ. Pilizottit az utaztatja. Radmannsdorf Laxenburgban dolgozni állítatott.
- 2, a' lithographus munkája a' Thewrewk képeinek¹⁸⁷ nagyságokban 10–12f. Conv. pénz.
- a' kő' ára 2–2f 30x Conv. p.
- 3, a' nyomtatás árán változtat a' papiros minéműsége és a' példányok mennyisége. a' Devaux képe 50 példányban] nyomtat[tatott] 18f. Conv. p. Az árát a' pap. nagys. okozá

¹⁸⁰ [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]

¹⁸¹ közzül <kettő> négy

¹⁸² Zem<p>lényből

¹⁸³ Peterné <Tisztje hízlalá> Sztanrovszki

¹⁸⁴ Abrahám <...> Borsod

¹⁸⁵ [Ez a mondat be van keretelve.]

¹⁸⁶ Is[./]ny [Átírás.]

¹⁸⁷ [...]/einek [Átírás.]

189 178[./]. [Átírás.]

Szeldmayer József szül. 1762. Január. 22d.

LaFayette szül. 1757. Septb. 6d.

Ampringen szül. 1619. † 1684.

Seraphinka szül. 1823. Novembr. 7d.

Péli Nagy András megholt¹⁹⁰ 1830. Sept. 18d.

Török József Úr, Castellanus Ujhelyben 1754. 21. Apr. szül. testvére István Major a' Palatinus Huszaroknál Budán. 1825 körül.¹⁹¹

Boronkay Gáspár szül. 1764. Január. 13d.

felesége Szulyovszki Anna † 1830. Nov. 29. Rákócson.

Kisfaludi Károly † 1830. Nov. 21d.¹⁹²

Convers. Lexic. magyarul.....

Naturgeschichte. 13. Heft. [...] 20. x. C. M.....10,, 50

der feine Gesellschafter. 1. f. C. M.2,, 50

FerdKlugens Abendunterhaltg. 20 x.....– 50

Josephi, Worte des Ernstes. 1f. 20.....3,, 20

Júl. utolsó napjai.....¹⁹³

Novemb. 6d. Jettyvel voltam Ujhelyben.

7. VASARNAP.

8. Gyűlés – Wékey Károly Örmезőn meghal. szül 1801. Febr. 4d. p. mihi 136

Major József Ujh. Predik. szül. 1779. Septemb. 29d. p. mihi 208.

Georg. Lippay Eppus Veszprém et Cancell. sub Ferdinand II. 1636. Fasc. 152. Nro 207.

9. Gyűlés. ebéden Soos Pálnál.

10. Ujhelyi Predik. Major József †. dél előtt 11 és 12. közt vizi betegs. szül. 1779. Septbr 29d.

Emil. Verbőczy Domcsó András és Strauss Jakab ÉrSemlyénbe.

11. Ma éjjel megholt Horváth Gáspárné Széphalmon. Sophie Spisáknál halt. Én haza. (II.) – Wékey Károlyt ma reggel temették. Árkot a' kertben szőlőnek.

12. reggel Ujhelybe. Gyönyörű tavaszi idő. De Septemb. 13d olta nincs eső, 's a' föld minden szárazság nélkül van.

13. Boronkay Gáspár ma rekeszti be 66dik esztdejét. Szül. tehát 1764. Január.¹⁹⁴ 13d. Temetik Major Józsefet. Ferenczy Pataki Predik papol,¹⁹⁵ Nyíri Oratiót mond.

¹⁹⁰ András <...> megholt

¹⁹¹ [Ez a mondat az előző mondatok mellett a lap jobb oldalán.]

¹⁹² [A „Lenhossek Mihály...” kezdetű mondattól eddig a mondatig a sorok eleje egy vonallal össze van kötve.]

¹⁹³ [A „Convers. Lexic...” kezdetű mondattól eddig a mondatig a sorok eleje egy vonallal össze van kötve.]

¹⁹⁴ [A „Január.” más tintával be van keretezve és a sor mellett ugyanezzel a tintával: „téves!”]

¹⁹⁵ Ferenczy papol, [A „Pataki Predik” sor fölé írt beszúrás.]

- 317 14. VASÁRNAS. Wékey Károly tiszteletére halotti pompa. Ferenczy papol, Theol. Prof.¹⁹⁶ Somosy János Orátiót. Gyönyörű beszédek, 's mind, de kivált Ferenczy a' sok Catholicusnak nagyon megtetszik.

Wékey atyja Ferencz, anyja Kozma Ágnes. A' Szolgabíró Miklós testvére.

18. reggel haza. Estve vissza. Kelemen Erzsinek gratulálok. Ott csak Fő Notarius és Gönczy Samuel Urak. September 13d. olta ma esik először valami esőcske. Ezen egész idő alatt csak szemzett, ha esett. Az egerek nagy kárt tettek a' vetésben.

FARKAS UJHELYI ZSIDÓ

Pesten, Váczi út. Arany Csillag. Madarasi ház. Winter Jakabnál.

21. VASÁRNAS. Bártfaynéől levél. / PESTEN MEGHAL KISFALUDY KÁROLY

24. meghal Fancsikán Bodó Ferencz. Szeredán¹⁹⁷ reggel az Ujhelyi hegyek hóval vannak ezen a' télen elsőben békítve.

- 25 Katalin napja. A' Papista templom tornyába felvonják az új harangot. Donátus nevűt. Pechy Ferencz a' Septemvir fija itt a' Gyűlésben. Estve pedig Dókus Fő Notárius Urnál, hol szállva volt.

A' tiszta lelket, a' szerénnyt csodálta.

S szerette minden: senki nem gyűlölte

A' régi ház, baráti 's a' Megye

Együtt kesergik elhunyt fényeket.

} Wékey Károlynak

26. péntek. Sophie Patakra.

Döbrenteitől levél.

28. VASARNAP¹⁹⁸

29. estve 9 órakor meghal Rákócson Boronkay Gáspárné, szül. Szulyovszky Anna.

Bartos Majornak gratulálunk Inczédynél.

30. haza. – Rheumatism. a' fejemben.¹⁹⁹ Meghal Pius VIII.

DECEMBER.

1. vissza Ujhelybe.

3. Huszti Ferencz és Polyák József Keserűből. 6 eszt. 4000 f. – – Estve apprecalni Kelemen Bébi Kisassznak. Ott Kozma Ferencz és hitvese Gosztonyi Borbála.

Levél Schedeltől, ut Döbrentei.²⁰⁰

4. Borbála napja.

Kácsándy Mih. Notár. és Vice Ispán Butkay István Követek 1638 a' Pozsonyi Dietán 1642 ismet volt. De az 1643diki Dieta Decretumai nincsenek in Corp. Juris Hungarici.

Kácsándy antea Perceptor és Assessor.

¹⁹⁶ papol, Prof. [A „Theol.” sor fölé írt beszúrás.]

¹⁹⁷ 24. Szeredán [A „meghal Fancsikán Bodó Ferencz.” sor fölé írt beszúrás.]

¹⁹⁸ [Ez a sor utólagos beszúrás.]

¹⁹⁹ [Ez a mondat be van keretezve.]

²⁰⁰ [Ez a mondat utólagos beszúrás.]

Ausstellung in Wien, 1830.

317

Ermordung Caesars. Nach Füger, geschubt von Kininger.
 Maria Theresia (v. Neapol) nach Maron. [...] v. Joh Kovátsch.
 Gegend v. Fidisch. Eisenb. Com. Aquarel v. Joh. Nep. Schödelberger.
 Ginofsky Jos.
 Petter (Franz Xaver) Corrector.
 Kuppelwieser. portrait.
 Karl Sales.
 Denhauser.
 B. Malonyai. u. Prof. Joh. Ender.²⁰¹
 Alexanders Ubergang uber den Granicus. – Jos. Szent Pétery.
 Portrait des Palatinus in Wachs. bossir v. Elias Hütter.
 Buste des Kaisers, aus Gyps. v. Jos. Klieber.

Nyelvtudomány <i>K. K.</i> Vörösm. Schedel	Philos. <i>D.</i> Imre János	Történetírás <i>Horv. Istv.</i> Petrovics Fr.	Mathem. Tittel <i>Bitnicz</i>	Termeszet Tud. <i>Gebhart.</i> Bugát.	Törvény.
<i>K. S.</i> Kölcsey Horv. Endre Guzmics.	<i>Berzs.</i> Szilassy	<i>K.</i> Kis Ján.		<i>Horv. Józ.</i> Balásházy.	<i>Szlemenics.</i> Köteles S.

Elöl ül Gr. Tel. 2dik Gr. Széchényi
 Pénztárnok Helmeczi. Ellenőr Gr. Széchényi

5 VASÁRNAP.

10. Ciceró Catilináriai megerkeznak a' Devaux és a' Bäuerle lithogr. képével
 ALBERT RIEMENSBERG RITTER VON RADMANNSDORFF Lithograph.
 {gedruckt bei Mannsfeld et Comp.
 Seitten-stettengasse. Stadt Wien.} Ma vettem Correctúrára a' Bibliai Historiák
 első ívét Patakról.²⁰²

12 VASARNAP.

December 13. Nagy Lázár Úrnál organisáljuk a' Casínót a' Balásházy János Ur által
 1827. építeni kezdett nagy házban, a' Hartay Cúrián. – Farkas Zsido Pestre indul.
 14 egész éjjel havas eső. Fertelmes idő. Nagy sarak. A' hegyek mindenfelé be vannak
 hintegetve olvadó hóval.
 Hír a' Diétáról: 1, a' Helytartó Tanács a' Magyar Vgyékkal magyarul levelezzen.
 2, a' Curia magyar Sententiát hozzon a' magyarul folyó perekben.
 3, a' magyar pénzre magyar epigrapha.
 4, a' Só' mázsája 30 xrral alább szállítatik.

²⁰¹ Joh. <...> Ender.

²⁰² [A kéziratban itt beragasztva Márton József 5 levele és cédulája: l. a jegyzetek között.]

318 18 haza.

19. VASÁRNAP

20 Rozgonyi József és Görgey Fanny copuláltaknak. Ujhelyben²⁰³ vásár. Locumtlis Consil. Ambrózy Lajost megüti a' guta az asztalnál, 's meghal.

21 Domcsó András de Verbőcz. – Kazinczy Mária megesküszik Radban Turánszki al.²⁰⁴

Tántja Kárner Lászlóné elment a' háztól, hogy jelen ne legyen mikor a' nem kedves házasság megtörtént.

22

23 Vissza Ujhelybe.

24

25. Szombat. KARÁCSON Staféta a' Cholera nyavalya eránt, mely Oroszországban pusztításokat teszen.

26 VASÁRNAP. Nyargalva megyen a' katona Ujhelyen, Patak felé, a' katonai levéllel.

CSEREY MIKLÓS BRÉD, KLITZ.

31. érkezett meg Farkas Zsidó Pestről, 's hozza Richternél heverő képeimet.

A' rettenetes sár miatt 10 nap jött Pestről. (Miss Sara és Minna Fenyéritől.)

A' Dietáról haza jövő Követeknek bezzeg vala útjuk.

Ma Pesten béverik a' Judex Curiae Gr. Cziráky Antal ablakait, 's ezt kiáltozzák.

Haljon meg a' hazaáruló! – Az ablakokat helyre állítatá reggelig Cziráky, de véghetetlenül levolt verve a' történet által.

Hormayer Oester. Plutarch képei között

1. Carol. V.	6. Ferd. II.	11. Leop. II.	16. Montecucoli
2. Ferd. I.	7. Ferd. III.	12. Franc. I.	17. Zrinyi
3. Maxim. II.	8. Leop. I.	13 Eugen v. Savoy.	18. Hell.
4 Rudolph. II.	9. Car. VI.	14. Laudon.	19 Born.
5. Matth. II.	10 M. Th.	15 Kaunitz.	

PETRUS SZIRMAY et ANNA KECZER.

proles hoc ordine nominantur: Steph. 2., Nicol. 3., Petrus et Andreas. Protoc. A. Nro 9, pag 1113.

How do you do? olv. hau du ju du?

quomodo²⁰⁵

az az Comment faites vous faire?

²⁰³ 20 Ujhelyben [Beszúrás a sor felett.]

²⁰⁴ [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]

²⁰⁵ [A „quomodo” az előző sorhoz nyilazva.]

ZEMPLÉNY.

319

1827 fizetett Coronationale honorariumot 1024 $\frac{3}{4}$ aranyat.

1830. V. Ferdinándnak 880 $\frac{3}{8}$. aranyat

Portája volt 128 portaja és fizetett Contributiót 88154 f. 16 xr. pengőben.

1830 lett portája 110. elvesztett belőle 18 portát.

Testőrzőkre fizet 2049 f. 21 $\frac{1}{8}$.

1831.JANUARIUS.

1. Szombat. ebéd Bodó Urnál. dél után Pika és Fő Notárius Urakhoz. irtóztató sár.
2. VASARNAP. tavaszi melegségű idő. Nem mentem ebédelni Major Barthoshoz. Dolgom volt.
3. Fő Notarius Urnál ebéden.
4. Bodó Urnál. Reggel jó a' levél Fő Notarius Urhoz első Vispán B. Vay Miklóstól, hogy ő Borsodi Administrator leve. Prof. Márton József Úr nevében Tályai²⁰⁶ postamester Kardos Sámuel Úr nekem 91 fntot lefizettet az itt való postamesterrel azon 94 fntom helyett, melyet Prof. Ur veve fel Ocskay Antal Kanonok Urtól a' 20 exemplár Hajdan Gyért.

Reggel szépen tűnt fel a' nap: estve olly sűrű bűdös köd, hogy alig lehetett színi.

5. Kelemen Sámuel Urnál ebéd és vacsora Bodó Úrral. Tart a' fertelmes és bűdös köd.

6. VIZKERESZT. – Barthos Major Úrnál. Fogy a' köd.

SCHÉDEL FERENCZ ORVOS DR ÚR LAKÁSA.

Pesten, Maria Dorothea úcza. Szám 13. – emelet 2.

Herczeg Brezenheim statuáltatott Patakon 1808. Júl. 5d.²⁰⁷

7. Ma éjjel végre valahára megfagyott.
8. tart a' fagy.
9. VASARNAP. ebédkor haza sétáltam. A' réten már áltfagyott a' patak.
10. Otthon. Első havacska.
11. reggel bé. – Az éjjel Fő-Ispányunk keresztül ment Ujhelyen. Kir. Commissáriusnak van nevezve Cordont vonatni a' Lengyel széleken a' Varsói revolutionális mozdulatok vagy a' Moszkvai *Cholera* miatt, melly most támadt pestises nyavalya. Hír Barkasítól, hogy B. Vay Miklós Január. 31d. fogja tartani beülését a' Borsodi Administrátorságban, és hogy Lónyai János Loctlis Consiliarius lesz.
- 13 VASARNAP.
- 14d. B. Vay Miklós és Szirmay Antal Követeink referálják Dietai munkálkodásokat.

- 15 Vay viradtakor megyen. Sophie be jó, hívat. Így jelen nem leheték a' Gyűlésben, hol²⁰⁸

²⁰⁶ nevében <Bécsi> Tályai

²⁰⁷ [Ez a sor a lap jobb oldalán bekeretezve olvasható.]

²⁰⁸ [A mondat befejezetlen.]

319 18. Kazinczy Máli és Laczi hozzám. Vélek ki Széphalomra. – Gróf Teleki levele.

19. estve gyalog vissza Ujhelybe.

20 VASARNAP.

Sophie pióczákat rakatott fel. Fájdalmai megszűntek, de a' sok vérszívás elgyengítette.²⁰⁹

21. Kazinczy András öcsémekkel Miskolcra indulok. Bodónál ebéd. Kemény hideg és hófúvások. Éjsz. Olaszi Budai András Fiscális Urnál.

FEBRUÁRIUS.

1. ebéd Szerencs. Ott a' sok Zemplényi Deputatus. Azok Csanálosra. Mi éjszakára Miskolcra.
2. Vay Abrnéhoz. Lilla és Erzsi. Atyjok Beregszászon. Ragályi Jánosné. Ebéd Zsolcza. Ma látom legelőször B. Vay Lajosnét. – A' Banderium majd megfagy a' lovan. B. Way Miklós Miskolcra pompásan bemegegyen.
3. B. Vay Miklós beül a' Borsod Vgye Fő-Ispányi Administratorságába. Decretuma erről 30 Xbr. Csoma Zsigmondné. Szilasy Ferencz. B. Bémer Kanonok²¹⁰ kezét szorít a' Superintdnek. Füzéresy a' Sepsi Plebánus és Prépost. iszik²¹¹ a' Superintendens egészségéért az asztalnál.
4. Ragályi Tamás és Lónyai László Követek referálják Dietai munkálkodásokat. Lónyay Lászlóné Bónis Therézt ma látom eloszor miolta asszony.
5. K. Andr. haza. én Harsányban ebedelek. éjsz. Kövesd. – Éjsz. B. Vay Miklós Kövesdre kísérve HAT Magisztrátualistól. Én Kapitány Weiss és Főhadn. Szalay Urnak (a' Palatinus huszár²¹² Rgmtből) az ebédlőben. Okolicsányi FőSzbíro ott hagyja halálos betegségben fekvő fiját 's jó az Administrator tisztelgésére. Együtt vacsorálunk. Én Hutka István Fisc. Urral egy szobában hálók.
6. VASARNAP. Kövesd. – Estve Bajkor József.
7. Menzel nevű híres Pesti szakáccsal²¹³ ki Zsolczán és Miskolczon főzött Pest felé. – Kapolnán túl Dercsényi Pál elrepül szekere mellett. Áltűtet. Éjsz. B. Brudern Józsefnél Gyöngyösön.²¹⁴
8. Bagi fogadó. – Gödölöről jobbra Göd praediumnak. Ott hálók. Ma látom DPálnét először.
9. Gödölő és Göd közt a' nagy hoban és lucsokban sokat járván tudógyuladást kapok. Pestre reggel. Szemere nincs. Bártfay. Ágyba mingyárt. Kovász. – B. beszél Hel-meczynek hogy itt vagyok. – Veresmarti jó.
10. Schédelt ma látom először miolta haza jött Londonból és Parizsból. Bajza.
11. Stettner. Tovább Schédel. Bajza. – Nyomtatott jelentés a' Kisfaludy Károly Munkái felől.

²⁰⁹ [Ez a mondat a lap jobb oldalán az előző bejegyzések mellett, bekeretezve.]

²¹⁰ [Hely van kihagyva a keresztnévnek; a családnév bizonytalan olvasat.]

²¹¹ Füzéresy iszik [Beszúrás a sor alatt.]

²¹² Palatinus <Rgmt> huszár

híres szakáccsal [Beszúrás a sor fölött.]

²¹⁴ [...]/ngyösön. [Átírás.]

12. Szemere Pálné és Kölcsey Ferencz jönnek. – Estve Bajza olvassa Anti Döbrt. 320
Ködös rút nap. A' Császár születése napja. Zúgnak az ágyúk.

13. VASÁR NAP. Báró Prónay Sandor nálam. Szül. 1760. Apríl. 7d.

Pozsonyban az V. Ferdinand koronázásakor

AMOR -- PRINCIPIS

POPULI -- FELICITAS²¹⁵

RISCHEL.

Döbrentei Fáyhoz karddal kalppal jelteni hogy rendes tag lesz Kisfaludy Károly helyett. Fáy el nem fogadta.

Guzmicsot készítik Secretáriusnak.

Helmeczi Pénztárnoknak Szécsenyi Ellenőrnek felesküszik a' Directorok' mai HARMADIK ülésekben.

Az²¹⁶ első ülésben Cziraky Judex Curiae előlülése alatt 13, a' MÁSODIKBAN 10, a' maiban 8 vala jelen; ide nem értvén Döbrenteit, az ő Jegyzőjüket. – Ma érkezék meg a' Kir. Confirmazio is az ezidére választott Elölülők. (Teleki, Széchenyi).

MESE. 13. Febr.

Atyáink' idejében, midőn még a' Nagyok nem pirultak magokat bolondok által mulattatni, Egernek Ura valamelly Szentgyörgyi nevű illet elhalmoza kegyével. Nem lehetett el nélküle, 's széket adata neki vendégei sorában. A' bolond, Urak közt forogván, végre elhiteté magával hogy ő is Ur, 's a' melly csúszó mászó vala ezek közt, olly kevélyen viselé magát azok eránt a' kik felette nem valának. Lemenvén egy nap az istállóba, 's a' kocsist,²¹⁷ ki nem akará tenni a' mit ő akara, dölyfösen támadván meg, az kapá a' vasvillát, 's derekasan eldöngetvén nyelével, Eredj úadra, gazember, ugymond; te csak az Urak között vagy Ur; mielőttünk bolond vagy.

Valót jövendőle Iliumnak a'
Királyi Szűz; hiszen szemét neki
Isten nyitá meg; 's nem találá hívőkre.
Valokat hirdetsz itt²¹⁸ te is nekünk;
Mert a' koporsók' vak setéti közt
Lépésidet csak Isten hordhatá el;
És még is a' mindentudók' csoportja --
Oh a' mindentudók! a' józanok! –
Tompán koholt meséidet kaczagja.

²¹⁵ [Az „AMOR” és a „POPULI” között törölve: „PRINCIPIS”; a „PRINCIPIS” előtt törölve: „POPULI”. Az egymás alatt lévő szavak kapcsos zárójellel összekötve. A „FELICTAS” emendálva.]

²¹⁶ [Hely van kihagyva.]

²¹⁷ istállóba, a' kocsist, [A beszúrás a sor felett.]

²¹⁸ [...] [Átírás.]

Menzel János. Leopold úca 184. szám alatt.

Strapparola-Caravaggio. Tündér Ilona és sok egyéb Meséink a Magyar földön.²¹⁹

14. hétfő. Estve ötkör Gróf Telekinél első ülés.

Teleki.

jobb kéz.	bal kéz
1. Gróf Széchényi	1. ²²⁰ Kazinczy
2. Tittel.	2. Superintendens Kis.
	3. Prof. Imre.
	4. Kisfaludy Sandor
	5.
	6.
	7.

T. Megköszönti a' felgyűlteket rövid mondásban – Felolvastatnak a' nyomtatott Statútumok 's a' Pozsonyi és itt tartott²²¹ Gyűlések Protocollumai; 's jelentés hogy tegnap megérkezett a' Kir Parancsolat, melly javálja a' Teleki és Széchényi megválasztásokat az Elölülősségre.

Dictáltatnak azoknak neveik, kik közzül tiszteletbeli, rendes és levelező társak választathatnak nem exclusive, hanem tanácslatképen dictáltatnak, a' ki miként eggynek vagy másnak eszébe jutott.

Schédelhez ma először. Onnan Guzmichhoz. Fáy nálam.

15. Kedd. Szilasznál ebédlek. Maga a' Personalisnál. Ott Kleinmann és a' háziak.

második Ülés.

1 Széchényi	1 Kazinczy
2 Himfy	2 Kis
3 Tittel	3. Schedel
4 Gebhárd	4 Szilasy
5 Guzmics	5 Petrovics.
6 Kölcsey	6 Balásházy
7 Vörösmarty	7 Imre
8 Dr Horváth József	8 Horvath Endre
	9 Bittnicz.

Döbrentei.

²¹⁹ [„Menzel János...”-tól idáig a lap jobb oldalán, 90°-kal elforgatott bejegyzés.]

²²⁰ 2. [Átírás.]

²²¹ [Az „és” és a „tartott” előtt hely van kihagyva.]

Tiszteletbeli Tagoknak megválasztattak:
(a' rend a' vokskok többsége szerint.)

321

1 B. Mednyánszky Aloyz	8 Consil. Bene Ferencz Orvos
2 Gr. Dessőffy József	9 Görög Demeter Udv. Cons.
3 B. Wesselényi Miklós	10 Döme Károly Kanonok
4 Fáy Andras	11 Kolozsvári Sandor Kanonok
5 Budai Esaiás	12. Consil. Schédius.
6 Kopácsi József Püspök	
7 Jankovics Miklós	Nro 12.

Fáyhoz, Jankovicshoz a' hírrel.

16. Szeredán. Jelen voltak a' Tiszteletbeli²²² Tagok is, hogy az üres helyek kipótoltas-
sanak. – Az ülés az ebédlőben, nem a' nagy vizit szobában.

Teleki.

1 Széchényi	13. Gr. Dezsőffy
2 Consil. Bene	14. Fáy Andr.
3 Jankowich Miklós	15. Superint. Kis.
4 Vörösmarti	16. Mednyánszky Aloyz
5 Kölcsei	17. K. F.
6 Döbr.	18 Kisfaludi
7 Szilasi	19 Gebhárd
8 Prof. Imre	20 Tittel
9 Bittnicz	21 Schédius
10 H. Endre	22 Szlemenics
11 H. József.	23 Guzmics
12 Petrovics	24 Schédel
	25 Balásházy

Vizitek.

Jankovics

Kisfaludy ott G Dessőffy

Horváth István resignál. Az felolvastatik.

Szemere megválasztatik 24 vokssal. 1 Bajzára esett.

Prof. Schuster kapott 23 vokst Haliczki kettőt.

A' Sessióból írom meg a' hírt Szemerének, staféta által akarván küldeni. De
Kölcsei Præsidiálist is expediáltatja.

Teleki, Széchényi, Mednyánszky a' kandallóban. Én bemegyek, Kölcseivel és
Schédellel. De Mélt. Ur 11 pap; hiszen Klastrom lesz az Academia.

Tiszteletbeli Tagoknak választattak ma Pécsi Püspök B. Szepesi. Krasznovics,
Ragályi Tamás, Gr. Teleki Ferencz a' Paszmosi.

²²² voltak <az Igazgatók is és> a' Tiszteletbeli

321

ebéd Szilassinál, Báth. Gábor, Kleinmann és az Agens.

lájbli 8. f.

[...] 5f. [...] Sánd. 2f 30. [?] V. Ferd. 3 f.

17 Febr. Csötörtök. ebéd Jankovics
Teleki.

1. Szécsényi	1 Gr. Dezsőffy
2 Kisfaludy.	2 Kis János
3 Schédius	3 Fáy Andr.
4 Jankovics	4. K. Ferencz
5 Döbrentei	5 Guzmics.
6 Szilasi	6 Szlemenics.
7 Imre	7 Gebhárd.
8 Bittnicz ²²³	8 Tittel
9 Horv. Endre	9 Schédel
10. Petrovics	10 Kölcsey
11. Balásházy	11 Vörösmarty
	12 Horv. József.

Döbrentei.

LEVELEZŐK VÁLASZTATNAK.

I.

- 1 Balog Pál Dr. 14 vokssal.
- 2 Bajza 16.
- 3 Gróf Kemény 16.
4. Szeder Fábián 13.
5. Stettner 14.
- 6 Czuczor 18
- 7 Deáki Sám 17.
- 8 Dohovics 14.
- 9 Thaisz 14.
- 10 Gévai Antal 19.
11. Nyíri István 13.

II.

- 1 Forgó Dr. 15.
2. Szalay Imre 16²²⁴
3. Prof. Márton 18
- 4 Szenvei József 17.

én Gr. Dezsőffy Auréla.

Dulházi is egy vokst kap.

III.

1. Ercsei 14.
 - 2 Kis Károly 14
 - 3 Bártfay László 15.²²⁵
 - 4 Beszédes. 14.
 - 5 Perger 15
- mindössze húszan.

Thewrewkre egy vokst ment. – Erre Teleki mit mond.

Szemere megérkezik estve.²²⁶²²³ [...]nicz [Átírás.]²²⁴ [/]. Szalay I./re 16 [Átírás.]²²⁵ Bártfay – 15. [A keresztnév a hiányjel fölé írva.]²²⁶ [Ez a mondat be van keretezve.]

18. Szemeréhez korán reggel. Gr. Dezsőffinél a' Horvát háznál (Cziráky mellett) ³²¹
Deputatio Kölcsey. Tittel. Kisfaludy Sándor én. – későn Döbrentei. Dezsőffy
szava arra hogy nem veszik a' magy. könyveket. – Mint az örömlányait.

Fessler, Hammer. (a' külföldről.)

ebéd Szilassynál. Ott B. Bánffy²²⁷ a' Borbély Gábor veje és Grof Kemény
Domokos, ki²²⁸ most jó Párisból.

Deputációk.
abécze rendszerint.

I Folyó-Irás alaprajza' dolgozására.

Gr. Dezsőffy.

Dobr. / K. F. / Kisfaludi / Kölcsei / Tittel.

II. Szótár és Gramm.

Schédius.

Horv. Endre / Imre / Petrovics / Szemere / Veresmarty

III. Társaság Év könyvei:

Fáy Andr.

Gebhard / Super. Kis / Schédel / Szilasi. / Szlemenics.

IV. Jutalomkérdés feltétele. Recenziók.

Jankovics.

Balás / Bittnicz / Guzmics. / Horv. József.

Sztankovics Prælátusnál vártak: de nem akadtam a' házra.

Szilasinál az Agens declamálja a' Dezsőffi verseit. / Krainik estve hozzám.

19. Febr. Szombat. Szombat.²²⁹ Ebéd Bártfaynál Palival, Tittelrel és társainkkal. –
Estve felé a' Dunához.

20. VASARNAP. Űlés a' Kir. Tábla' palotájában. Præses Teleki. Mellette jobbra üres
hely. Azután Cziráky Antal JudCuriæ, Personalis Mailáth, Septemvir Szegedi.
Guzmics, Jankovics Imre. Bittnicz. K. F. Kölcsey. – A' bal oldalon Prónay Sándor
/ Pechy / Dezsőffy / Kis Superintendens / Döbr. / Mednyánszki / Szecsényi /
Szemere.

hátul Kisfaludi, Fáy, Schedius, Petrovics, Schedel, Vörösmarty

Döbr. megvalasztatik első Titoknoknak 20 vokssal. Schédel 8. Rám²³⁰ 2., Imre 1.
Másodiknak Schédel 24 vokssal. Vörösmarty 4. Imre 6. Helmeczi [.]
Suster eránt az Igazgatók megegyeznek. Helmeczi 1.

²²⁷ [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]

²²⁸ Kemény <Zsigmond,> ki [Javítás a törlés felett.]

²²⁹ Szombat. <VASARNAP.> Szombat.

²³⁰ vokssal. Rám [Beszúrás a sor felett.]

- 322 ebéd Károlyi István Typognál. – Horvát Isthoz. Oda Jankovics, Pap, [...] ²³¹
 – Jankovicsal Guzmicshoz. – (Imrénél jönnek össze a' Deputatusok ebéd után
 négykor Desőffy Tittel Kisfaludy Kölcsei én. –
 Kölcsey estve megbetegszik.
 21. hétfő. ebéd Gróf Telekinél (a' Grófné születése ²³² napja tegnap volt 47d. esztdejébe
 lépe bé.)

Olvastatik a' mi Deputatiónk munkája.

22. Prónay Sándornál ebéd, egyedül Gróf Dezsőffyvel.

Olvastatik a' Deputatio ²³³ Munk.

Helmezynek voks és ülés adatik. Fenyéri Redactor lesz 300 f. Conv. pénz fizet-
 téssel.

23. Szereda. ebéd Sztankovics Prælatusnál Guzmicsal, Szlemeniccsel, Horv. Endré-
 vel. A' Prælátust ma látom legelőbb. – Reggel Fenyérit vezetem Gróf Telekihez,
 ki Fenyérit ma látja először.
 Teleki. / jobb kézre 1 Széchenyi. 2. Kisfal. Sándor. 3. Schédius 4 Jankovits
 5 Döbrentei 6. Schedel. 7 Gebhard 8 Imre. 9. Bittnicz. 10. Horv. Endre. 11.
 Petrovics. – bal kez. 12. Dezsőffy. 13. Fay 14 Super. Kis 15. K. F. 16. Kölcsey. 17
 Schuster 18 Szlemenics. 19 Tittel. 20. Szilasy. 21. Veresmart. 22. Guzmics. 23
 Szemere. – Olvastatik a' 3d és 4d. Deputatio munkája és a' Diploma ²³⁴ mellyel
 társaknak fogadtatnak. Semmi választás. – Szemerét haza kísérem. – Cserei levele
 érkezik.
 24. Csötörtök. Ebéd Comáromy Györgynénél, ²³⁵ a' Tetétleninél. Utolsó Gyűlésünk
 estve. Választás a' Philosophiai Osztály rendes tagjára. Mind a' kétszer 13 Baj-
 zára, 's 13. Szalay Imre Professorra. Jelen voltak ezek: Teleki. – jobbra 1. Szécsé-
 nyi. 2. Kisfaludi. 3. Schédius. 4. Jankovics. 5. Döbr. 6. Schedel. 7. Helmezy.
 8. Vörösmarti. 9. Imre. 10. Bittnicz. 10. [!] Horv. Endre. 11. Dezsőffy. 12. Fáy
 Andr. 13. Kis János. 14. K. F. 15. Schuster. 16. Tittel. 17. ²³⁶ Gebhárd. 18. ²³⁷ Szle-
 menics. 19. ²³⁸ Petrovics. 20. ²³⁹ Szilasi. 21. Guzmics. 22. Balásh. 23. Szemere. 24
 25. 26. ²⁴⁰

²³¹ [A tinta elkenődése miatt olvashatatlan szó.]

²³² [...]ése [Átírás.]

²³³ [A „Deputatio” előtt hely van kihagyva.]

²³⁴ [...]putatio munk[ája] <..> és a' Diploma [Átírás és törlés.]

²³⁵ Györgyné/él, [Átírás.]

²³⁶ 20. [Átírás.]

²³⁷ 21. [Átírás.]

²³⁸ 22. [Átírás.]

²³⁹ 23. [Átírás.]

²⁴⁰ [A számok után hely van kihagyva a neveknek.]

13 voks esvén Bajzára is, Szalaira is, a' Prases újra voksolata. Akkor is ugyan 322
annyi, és így elhalasztatott a' voks. – Kisfaludi Károlynak Schédel, Széchenyi
Ferne és Festetics Gynek Superintendens Kis fog elégiumot mondani.

Helmeczi ma fogott űlést és voksol. – Fenyéri ma láttatja velem a' Kritikai lapo-
kat; – Kölcseynek már tegnap adta.

25. egész nap fekszem. – Ferdinándiné Asszonyság jó Bártfaynéhoz.

26. Szombat. ebéd a' Casinóban.²⁴¹

27. VASÁRNAP. Szilasinál ebéd. Gebler Nográdi Dr. – Fáynál Domby. –
Jakabfalvinénál²⁴² ma először. – Balog²⁴³ a' Palatinus második fija magyar
mestere.

28. Bártfainál ebéd. Szemerénél. Kalamárizs. Neue Zeit. – Az első Kis Gyűlés.
Mindössze tizenketten. Kassai József Lexicona. Kis Polycletus. – Szemerével
Casinóba. haza az Invalidenhausnál.

MARTIUS.

1. Ki Péczelre délután. – Vad lúdak repülnek. Változó szép és rút idő.

2. Periphrasisa a' Magy. Verseknek. Károlynak Dayka eránt.²⁴⁴ Kovács Zsigmond
Úrnál.

3. Fáy Mózes Ur estve hozzánk. Napfény, hó, csendes idő.

4. Szenvey itt ebédel.

5. be Pestre. Casinóban ebédelek, Széchenyi' vendége. Kapitány Huszár Elek és
Schédel közt Huszár Bthecáriusa a' Casinónak.

6. VASARNAP. ebéd Consil. Szirmay Ádámnál.

7. ebéd Prof. Imrénél Szemerével. –

A' Pesten és Budán megjelent könyvek Laistroma (mense Január. et Febr.) ki-
osztatnak vélemény adás végett. Döbrentei maga olvassa fel a' Kritikai Lapok
címjét.

8. kedd. Szemere ki Péczelre. Ebéd itthon. – Elviszem²⁴⁵ Stettnerhez a' Gyöngyök
Apológiáját.

9. Szerda. ebéd Comáromy Gynénél. eső esik. Sár. Szalay Lászlónál. Kalap 9f.
paraplú 5f.

10. Csötörtök. Sár.²⁴⁶ Vásárlások. Posztó a' fiaimnak. Ágytakaró, 55 f. reggel köd.
Délután a' legszebb tavaszi ELSŐ nap.²⁴⁷

²⁴¹ [A kéziratban itt egy papírcsíkkal leragasztott hajsza; a cédulán ismeretlen kézzel: „Vajon
ez K. F. haja?”]

²⁴² Jaka[./alvinénál [Átírás.]

²⁴³ [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]

²⁴⁴ Dayka <uta> eránt.

²⁴⁵ Péczelre. – Elviszem [Beszúrás a sor felett.]

²⁴⁶ 9. Szerda. ebéd <itthon.> eső esik. Sár. Szalay Lászlónál. Kalap 9f. paraplú 5f. 10. Csötörtök.
Comáromy Gynénél. <eső esik.> Sár. [A „Comáromy Gynénél.” korrektúrajellel áthelyezve a tö-
rölt „<itthon>” helyére.]

²⁴⁷ ELSŐ nap. <kalap 9f. paraplú 5f.>

- 323 11. péntek itthon. reggel által küldöm Engelnek a' Dókushoz szóló ferslágot.²⁴⁸
poszto, ágytakaró. könyvek. Kis tűkrök Balintnak, Lajosnak, festékláda. 19f.
30x. Lajos Filep, Ferdinand. La Fayette. Gróf Károlyi Gynél ebéd. A' hídon
Kraynik és Cleynmann.
12. Péchynél.
13. VASÁRNAP.
14. hétfő. Comáromyné. Ülés. Hajós János.
15. kedd. B. Prónay Sándor
16. Szerda. Szemere Pálnál ebéd.
17. Csőtörtök Péchy. – Licitatiója Kisfaludynak. Estve özvegy Nagy Barnabásné.
Miller, von Dresden. Pozsonyban Sattlergasse, Haus Kochmeister.
18. Péntek. Sándor napja.
19. Szombat József napja Bártfay.
20. VASÁRNAP. Jakabfalvi és Gr. Károlyi Györgynél ebéd. Ott Dezsőffy San[dor]²⁴⁹
Szécs. Andrásy. Gr. Bethlen Imre érkezik Pestre.
21. Kúnné. Ma olvastatik fel az én Recenzióm a' Bimbókról.
22. Kedd. Gróf Bethlent Jankovics Miklóshoz.
23. Szemerével Péczelre. Levél Kölcseyhez.
24. Ma látom először Gróf Ráday Gedeonnét Gróf Teleki Borbálát, 's 9 holnapos fiját
Palit. Szül. 21. Jan. 1830.²⁵⁰
25. Dercsényi és a' Gróf 's a' Grófné jönnek. Én ott vacsorálok. – Szalay László
bimbóji recenzióját tisztázom.
26. Toldytól visszakapom Verseimet. Új rendbe szedem a' darabokat.
27. VASÁRNAP. lásd a' következő lapot.

RENDES TAGOK.

Pozsony. 17. Nov. 1830.²⁵¹

I. Philologiai Osztály.

I. Helybeliek.

1. Kisfaludy Károly
2. Vörösmarty Mih.
3. Schedel Ferencz.

Szemere Pál. 16. Febr.

2. Vidékiek.

1. Kisfaludy Sándor
2. Kölcsey Ferencz
3. Horváth Endre.
4. Guzmics Izidor.

²⁴⁸ szóló <paketot> ferslágot.

²⁴⁹ [Bizonytalan feloldású ligatúra.]

²⁵⁰ Palit. [A dátum pótlása a sor felett.]

²⁵¹ Pozsony. 17. Nov. [Az évszám pótlása a sor felett.]

II. Philosophiai.

324

1. Helybeliek

1. Döbr.
2. Imre János, Egri Megy. Pap Philos. Theol. Dr. Philos. Prof. Heves Varm. Táblabírája.

2. Vidéki

1. Berzsenyi Dániel.
2. Szilasy János Szombathelyi Pap Philos Prof. a' Szombathelyi Lycéumban.

III. Historiai.*I. Helybeliek.*

1. Horvát Istvan Phil. Dr.
2. Petrovics Fridrich. Ügyvéd.

2. Vidékiek.

1. Kazinczy
2. Kis János.

IV. Mathematicai.*1. Helybeli*

1. Tittel Pál Egri M. Pap. Philos. Dr. Astronomus Prof.

2. Vidéki.

1. Bittnicz Lajos, Szombathelyi Pap Philos Dr. Szombathelyi Lyceumban Math. és M. Nyelv. Prof. a' Boroszlói Tudós Társ. Tagja Vas Varm. Tablabiró.

V. Törvénytudomány*I. Helybeliek.*

senki

2. Vidékiek.

1. Szlemenics Pál Jur. Dr. a' Pozs. Academia M. törv. Prof. Pozsony Vármegye Assessora.
2. Köteles Sam. Philos Prof. Enyeden.

VI. Természettudomány*1. Helybeliek.*

1. Gebhard Ferencz Orvos Dr. Therapia Prof. az Universitáson
2. Bugát Pál Orv. Dr. Prof.²⁵² az Universitáson.

2. Vidékiek.

1. Horvát József Hont Vgyei Orvos.
2. Balásházy János.

Pesten Febr. 2d. 6d. és 13d. az Igazgató Tanács Gyűlése a' Cziráky előlül. alatt a' Palatinus rendeléséből; mert még el nem érkezett a' Teleki és Széchenyi Præsességét confirmáló parancs. – A' Cassa dolgai. – Helmeczy Pénztárnok. – Széchenyi Ellenőr. Febr. 13d. megérkezett a' parancs. 14, 15, 16. Tiszteletbeli Tagok választattak írott voksokkal.

²⁵² [A „Prof.” előtt hely van kihagyva.]

- 324 1. Bene Ferencz Consil. Orvos Dr. az Egyetemen tanító²⁵³ Prof. az Orvosi Kar Seniora.
 2 Budai Esaias, Superintendens Bihar. Vármegye
 3 Grof Dezsőffy József rendbeli²⁵⁴ Országgyűlési Kovet.
 4 Döme Karoly Pozsonyi Kanonok, a' Sz. Imre Seminarium Igazgatója
 5 Fáy Andr Pest V. ass.
 6. Görög Demeter Kamarás, Udv. Tanácsos. Sz. István Commendansa.
 7 Jankowich Miklós Pesti Ass.
 8. Kopácsy Jozsef Veszpr. Püspök, Belső Titkos Tanácsos 7vir, Királynéi Cancellarius.
 27. VASÁR NAP. Verseimet írom tisztára. Estve Rádayhoz. A' Grófné Csabára B. Laffertnéhez, ki beteg. – Az istállóba. Bolívar hág. – Kovács Zsigmond Úrnál nagy társaság. – Szemere sokat tánczol. – Clementisz özvegy Keresztúri Luth. Predikátor özvegye mesterisen énekel. Gyönyörű estvét tölténk magunkban. Palinak régen nem volt jobb napja.
 28. Borongós rút idő; hó szállong. Verseimmel bíbelődöm. Bohus Jánosné és testvére Szőgyényi László itt, Gróf Rádaynál.
 29. Délig levelek. Délután Maglódra Liptay Sandorné szül. B. Rudnyanszki Thérézia. – Ottlik Sándorné, Onodi Theresia (Ez 10 esztős meddősége után tavaly Juniusban szülte Ottlik Géza fiját.) Levél Rumitól, Dókustól, hazúlról.
 30. Délután a' szép Grófnéhez Palival. Ott Gróf Wartensleben né,²⁵⁵ szül. Patay Borbála holnapos²⁵⁶ menyecske. A' kis Pali sokat sír, beteg. Beszéd Born felől. Gyönyörű tavaszi estve.
 31. *Délig az* Academiai Jelentés a' Szalay Bimbóji és a' Lassú Horatziusra tett Jegyzései felől. –
 1. Apr. Nagy Péntek²⁵⁷ délután a' Grófné és a' Gróf hozzánk. Szemere és én elkísérjük. Ott a' vacsora. Senki idegen mint mi. Gyönyörű estve a' kanapén. – A' Grófné mutatja a' Foldvárinak szóló, de a' Grofné convertjébe tett levelemet. Innen láttam hogy a' Grófné levelét viszont, tévedésből, a' Földváriéba²⁵⁸ tettem volt. – Földvári Miklós Urtól level Palinak nekem könyv.
 2. Szombat. Pali és én ebédre Péteribe Földvári Miklós Urhoz. VSzolbírāja Pest Vgynek. Az Asszony Kubínyi Amália Videfalváról, Losoncznál; (lapon) (Apátfalva dombon.)

²⁵³ [A „tanító” előtt hely van kihagyva.]

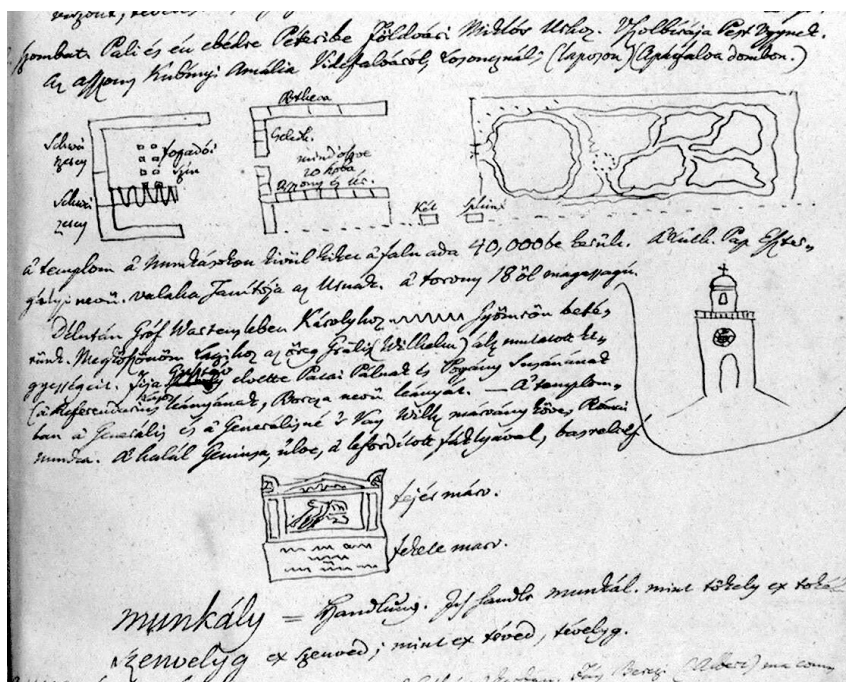
²⁵⁴ [A „rendbeli” előtt hely van kihagyva.]

²⁵⁵ [A keresztnévnek kihagyott helyre más tintával: „Gusztáv”.]

²⁵⁶ [A „holnapos” előtt hely van kihagyva a számnak.]

²⁵⁷ [Az „1. Apr.”; pirossal aláhúzva; a „Nagy Péntek” a dátum alá van írva.]

²⁵⁸ *Grofnééba* [Tollhiba.]

325

[Schweitzerzery / Schweitzerzery / fogadó szin / Btheca / Cselédh. / mindösze 20 szoba / Asszony és Úr / Két Sphinx]

a' templom a' munkásokon kívül kiker a' falu ada 40,000be került. A' Luth. Pap Esztergályi nevű. Valaha Tanítója az Urnak. A' torony 18 öl magasságú.

Délután Gróf Wartensleben Károlyhoz ---²⁵⁹ Gyömrőn betérünk. Megköszönöm Laczihoz az öreg Generális (Wilhelm) által mutatott kegyességeit. Fija Gusztáv elvette²⁶⁰ Patai Pálnak és Pogány Susánának (a' Referendarius Lajos leányának,²⁶¹ Borcza nevű leányát. – A' templomban a' Generális és a' Generálisné 's Vay Wilhelm márvány köve, Római munka. A' halál Geniusa, ülve, a' lefordított fáklával, basrelief.

fejér márv.

fekete márv.

munkály = Handlung. Ich handle munkál. mint tökely ex tokel.

szenvelyg = ex szenved; mint ex téved, tévelyg.

- 3 HUSVET VASÁRNAP. Communion. A' Grófné a' karban. Fáy Berczi (Albert) ma communicál először.
4. Ebéd a' Grófnál. A' Grófné rosszul. Azonban asztalhoz jön. Ebéd után lefekszik. B. Prónay Albert és B. Podmaniczky Károly.
5. Pestre. A' Bimbók²⁶² Recenziója az Academiában.

²⁵⁹ [Hullámvonal.]

²⁶⁰ Fija <...> elvette [Javítás a törlés felett.]

²⁶¹ Referendarius leányának, [Sor fölé írt beszúrás.]

²⁶² Pestre. <Uti készüllet.> A' Bimbók

- 326 6. Útra készület. – 7. a' gőz hajón Neszmélyig. Sadler Prof. Ur, az Assz. és Swobodáné, kinek férje Secretárius a' Commandírozónál. – 8 Gönyő, Győr,
 9. ebédkor Pannonhalma. 10 Vasárnap. Tisztek. 11. Zafiri Ur Ugocsából, és Baj Fiscalis²⁶³ [...] Szbiró 12. Az Apát útnak. 13. Szereda én Tömördön, ebédnél, Tatára.²⁶⁴ Fájzs József Rector, és Prof. Nequaszíl. 14 Esztergom. 15. Vác. 16. Pest.
 17 VASARNAP.
 18 Szemere jó. Ülés.
 # 19. Ki Péczelre. –
 20 Prónay Alberttel hozzánk.
 21
 22 ÚTAMAT ÍROM.²⁶⁵
 23 Gratulálni Fáy Gynek.
 24 VASÁRNAP. Ambrózy György énekel.
 25 Pestre, Borcsa is. Ülés. Drescherhez a' Censura miatt.
 26. Guerrock, kék frakk 55f. fek fr. és nadr. 50. D'Ellevaux.
 27
 28. Fejérnél. Haberle Botan. Prof.
 29 Orczy kert.²⁶⁶ Ma először a' Ludovicéát.
 30 Elkészül a' Typograph.²⁶⁷ Jakabfalviné.

Fáy²⁶⁸ György és Puky Borbála György fijknak halálára.

Szerelme voltál szüleidnek,
 Most mérges gyötrelmek levél.
 Miolta tőlük elkelél,²⁶⁹
 Nincs nyugta sebzett szíveiknek.

Oh enyhítsd őket fájdalmokban,
 'S ha elhagyhatod egedet,
 Mondd, megjelenvén álmaikban
 Itt is szeretlek titeket.

²⁶³ [A keresztnévnek hely van kihagyva.]

²⁶⁴ ebédnél, <...> Tatára.

²⁶⁵ [Az „ÚTAMAT ÍROM.” ferdén van bejegyezve a 21, 22, 23-as számok után, vagyis mindhárom napra vonatkozik.]

²⁶⁶ 28. 29 Fejérnél. Haberle Botan. Prof. Orczy kert. [A „Fejérnél. Haberle Botan. Prof.” korrektúrajellel áthelyezve az előző sorba.]

²⁶⁷ [../]pograph. [Átírás.]

²⁶⁸ [A vers a lap jobb oldalán az áprilisi bejegyzések mellett van.]

²⁶⁹ elkelél, [Az ékezet törölve.]

MÁJUS.

326

1. VASÁRNAP. Schedelnél Bajza. hozzájok. Bártfay²⁷⁰ Fejérvárra. 14 exemplár velint és 25 ordinariust áltveszek a' Typogróból a' 14 velint és 15 expt a' Compactorhoz. 10 magamnak.

Guzmics.....	1
Toldi, Bajza.....	2
Vörösm. és Fenyéri 2.	
Dezsőffy.....	1.
Kisfaludy Sándor.....	1.
Szemere.....	1.
Rumy.....	1
Szalay.....	1

Fenyéri nálunk. Casinóban.

2. hétfőn az Űlésben beadom.
 3. Reggel ki, de előbb az Érseknek, a' Casinóban. Gróf Gedeonné Ludányban.
 4.
 5
 6 Ebédre Almás. Délután a' 63 köblös kertbe.
 7 Vissza Péczelre. – Nálunk Gróf²⁷¹ Nádasdiné.
 8. VASÁRNAP. Gróf Ráday László és testvére Nína, özv. Gróf Nádasdi Lászlóné, a' Sukoróban ebédelünk.
 9. Pestre. Űlés. – Gr. László és Gedeon Ludányba. Meghal Róth.
 10.
 11. Schmidt. Az éjjel dér volt. Ma estve ismét igen hideg.
 12. Ki Péczelre. – Délután a' Kún Ludovicának emelt márványkövet Tóbi Mihály Ur felavatja.
 13. a' Muzárion' számára.
 14. M. Academia historiája HIDEG IDŐ.²⁷²
 15. VASARNAP. Sophie napja. M. Acad. történ.
 16. Reggel bé Pestre. Meghal Kovács Tamás. Tänzer Lilla beteg. 17d. Májusban a' Grófné rosszúl lesz Ludányban. A' Jatekszíni²⁷³ darabok fordít. Dr. Eckstein. Kraynik.
 17. Reggel ki Péczelre. Schédiushoz. Nankin nadrág 7f. –
 Medny. 1.
 Mailáth 1.
 Kraynik 2.
 Szathm. 1.
 Schedius 1.
 Szilasi 2.
 Tessedik 1.
 Hőgyészi 1.

²⁷⁰ VASÁRNAP. Bártfay [Beszúrás a sor felett.]

²⁷¹ Péczelre. – <A' Grófné n>álunk Gróf [Törlés és átírás.]

²⁷² [A „HIDEG IDŐ.” ferdén van bejegyezve, vagyis az előző napra is vonatkozik.]

²⁷³ beteg. A' Jatekszíni [Beszúrás más tintával a sor felett.]

328 18.

19 dolgozom az Atlasz Papucsot.

20 RÚT IDŐ ESŐ ÉS HIDEG.²⁷⁴

21 Sőt gyönyörű nap, bár esős és hideg, mert ez nap hala meg Pesten Gróf Rhédey Lajos, egyszer Bihar, tovább Bereg Várm. Administrátora, de a' ki rossz maga viseletei miatt mind a' két helyről gyalázattal elmarada.

22 VASARNAP. Pünkösöd.

23 RÚT HIDEG IDŐ.

24 Be Pestre. Űlés. Béadom az Atlasz papucsot. Leczke.

25

26 Grof Rádayval ebéd Tivoliban. Dezsőffy Bertalan. LÓVERSENY.²⁷⁵ Tessediktól levél és könyv.

27 Levél Guzmicstól. Bárczay Ferencz és Kaczkovics – – Megferdem.

28 Perbeli dolgok. Jakabfalvinál ebéd.²⁷⁶Mart.²⁷⁷ 24d. először.

25 Dercsényi

30 Wartens. Born.

Apr. 1. értünk. – kanapé. Foldvaynak levél

2 Péteribe 4 beteg 19 #

[...] 19 #

= 8.

24 Ambrózi énekel

31. Május levél Rytól. [?]

4 Jun. Sukoróra

7. Jun.²⁷⁸ Wurumhoz.²⁷⁹ 11 nálunk

12. ebédnél búcsú.

29. VASÁRNAP. Szalay Laczi. – Bártfainál ebéd. Vele a' löversenybe. – A' Palatínusnét ma láttam legelsőben: elébb midőn a' Luth. templomból Gróf Telekinétől kísérvé 12kor kijött, délután a' löversenyben férjével és Telekinével. – Marmont fr. Generális ma hagyja el Pestet. – B. Wess. ma hagyja el Pestet. – Kós Istvánné a' löversenyben.

30. Széchenyi nincs az Űlésben. – Ebéd Markosnál. – A' Grófné ma érkezik Ludányból Péczelre.

31. Ki Péczelre. – A' Grofné küldi a' Phigie válaszát. (Ma két hete az az Május 17d. leve²⁸⁰ rosszul Ludányban.) A' Grófné szól velem a' Bthéca eránt.

²⁷⁴ [A „RÚT IDŐ ESŐ ÉS HIDEG.” ferdén van bejegyezve, vagyis az előző két napra és 21-ére is vonatkozik.]

²⁷⁵ Tivoliban. LÓVERSENY. [Beszúrás a sor felett.]

²⁷⁶ [A kéziratban szövegtől független számok a lap alján, a jobb oldalon.]

²⁷⁷ [A következő jobbra igazított bejegyzések megtörik a dátumok folyamatosságát. Részben nehezen olvashatók, halványak, az előző sorok egy része is e bejegyzésekre van ráírva.]

²⁷⁸ [Innentől a korábbi tintával, de az előző sorok folytatásaként.]

²⁷⁹ [Bizonytalan olvasat.]

²⁸⁰ két hete leve [Az „az az Május 17d.” sor alá írt javítás; de a beszúrás pontos helye nincs megadva.]

JÚNIUS.

329

1. Levél a' Btheca eránt. Eső.
2. a' Grófné beteg. URNAPJA.
3. Tessedik Ferencz Utazását kivonom. – Estve a' szőlőbe.
4. A' Grófné Csabára. Sukoróra. Ott látom VNotarius Eckstein Urat.
5. VASARNAP. Mi Pestre. – A' Grófné szekerek mellett el, inoculáltatni Palit.
6. Felolvassák a' Tessedik Utazása kivonását. – (Döbrentei kérdi, ha a' munkában e a' Színész – A' szó és stílus enyém. felelék. – Midőn ez fordúla elő Tessedikben, hogy St. Cloud csak olyan mint Gödölő, Telekinek és Tittelnek mondom, hogy azt nem hiszem. Döbrentei a' szót meghallja, 's ki akar pattanni. Teleki és Tittel megszólalnak, hogy én velek St Cloud felől beszélek. Döbrentei a' Tessedik Munkáján piszkálgatott; ezt mutatja a' Kegyed benne.) Elbúcsúzom az Academiai Ülésben, haza indulván.
7. Híres Gyűlés a' Vgye²⁸¹ házában. Kubínyi Fer. a' Lengyelek²⁸² mellett szól. – Wess. Mikl. nagy Orátornak bizonyítja magát. Tapssal eresztetik ki. – A' Grófnéhoz a' Bibl. Historiákkal. – Első Angaria 75f ezüstben.
8. Kraynik Imrénél lelem testvérét Laczit. Irtóztató eső tegnap és ma. – Ebéd Tihanyinál. Ott Tolnai Vispán Csapó
9. SOPHIE.
10. a' Fáy Ferenczné Péczeli lovain Péczelre ki.
11. a' Grófné dél után hozzánk.
12. VASARNAP. Gróf Nádasdi Lászlóné érkezik. – Ebédelnek. Én búcsúzni. – A' Grófné levelet ír Ludányba általam. – Isaszegnek, Besnyőnek, Domony. Onody Zsigmondnál. Ott Otlik né²⁸³ Maglódról. Fáy Györgyné. – Ikladra György, vadászni.
13. Adonyi volt²⁸⁴ FőSzbíró Urhoz. – ebéd Acsán – éjsz. Franyó Dániel Fiscalisnál Nándoron. Hirgeist Ferencznek az atyja Leopold Nándoron hala meg.
14. Balassa Gyarmat. Vispán. Gyurcsányi Gábor Ur a' rabokhoz viszen. éjsz. Kürtös.
15. Nagy Kürtösön, özv. Loctlis Consil. Ambrózy Lajosné szül. Gyürky Erzsébet. Erzsí és Náni. – Bouton a' francia-Mester a' kis Maithényi Laczinál, az Antal Honti Vispán fijánál
16. Pöstyénben ebéd Pap Jozsef Urnál. Högyészi Mag[.]al. – Éjsz. Ludány.
17. Ludány délig. – Fizsi és Mocsári Borcsa Ságnál tesznek le szekerekről. Ott a' Szemeréére ülök. – Lapujtó; Gróf Bercsényi Miklós Karancs-Berényről.
18. Lapujtó. – Veszprémi Szabó István Káplány Karancs-Kesziben az Anthol. fordítója. Szül. Szent Királyon Veszprémben 1801. Júl. 6d.

²⁸¹ Gyűlés <...> Vgye [Javítás a törlés felett.]²⁸² Kubínyi a' Lengyelek [Beszúrás a sor felett.]²⁸³ [A keresztnévnek hely van kihagyva.]²⁸⁴ [A névnek hely van kihagyva.]

- 330 19. VASARNAP. Etesre Manczi és én. Consil. Kapy Józsefné, Szent Iványi²⁸⁵ Náni. Baranyai Mihály már nem kancsal.²⁸⁶ Egykor nagyon az. 1768. 3. Nov. Éjszakára Losoncra. – Fatovics István Urhoz. Bál. – Fráter Pál igen sok kellemmel tánczol. – Gróf Forgács Augustus, VNotar.
20. Gyűlés. Gyurcsányi Gábor. – Tihanyi Ferencz. – Kubinyi Fer. a' Lengyelek²⁸⁷ mellett szól, 's Metternichet megillenti. – Prónay János²⁸⁸ volt Dietai tiszta Követ fog mellette, legalább simítja. Kubinyi Ferencz csak ezt és nem többet: Herczeg Metternichről nincs mit szólanom sokat; elég ha azt mondom, hogy legjobb barátja Polignacnak. – Szijjártó Assessor ellenkezik, 's csak maga. Ozsonnára Videfalvára Kubinyi Ágoston Urhoz. hitvese Gosztonyi²⁸⁹ Oologiai, Numismaticai Mineralogiai, Btheca. – Chinai disznó. Báró Brudern Jozsef hozatott legelőbb Magyarorszára. – Szélim Aga két levele. Ezt Kubinyi tavaly Orsován látta. Nálunk Szőlősi volt.
21. Podrecsányba Török Jánoshoz, az András és Lanzer²⁹⁰ fijához, ebédre. hitvese Zolyom Vgyei VIszán Holecz²⁹¹ Ur Carolina leánya. fiai Sándor és Béla, az 10 ez 5 esztűdős.
– a' Reform. Collég. Azután a' Lutheranus examenbe, melly a' templomban. Valenti Sziráki Senior.²⁹² 1804. Szirmay Andrnál Pazdicson Nevelő. Kub. Ág. az Inspector. Ott Sz. Iványi Bogomér. – Huszár József és Sréter János VNotárius. Zimeskálné, Mariási Susana.
22. Gácson. A' fabrikában. A' Várban. Gróf Forgács²⁹³ . – Ebéd Fabiánfalván. – Zsigmond fija declamal. Éjsz. Ozsgyán. B. Luzsinszky János Obester és Kapitany Kevy József. – Özv. Korponayné szül. Mázsáry²⁹⁴ . Assz. – Malatinszky Júlie, elvált Kirinyiné. Csemniczky²⁹⁵ nekem deakversekkel²⁹⁶ improvisál, Szemerének németül auf der gelehrten Reise.
23. Rima-Szombatban cseresznyézünk. Bátján SzentKereszti [?]²⁹⁷ Commissárius. – Tornalja.
- 24 Tornalja. – Berzsi Mihály Predik. Szül. 1767. Almási Balogh Sám Sajó Keszi Predik. – a' Dr. Pál testvére 1796. Jún. 6d. szül. Sonntagh Ádám patvarista társam, Gusztáv' atyja 1759. Mart. 1. Tornaljai Károly szül. 1761. Mart. 30. mh. 1822. 15. Apr. Július – 1808. Mart. 15d. a' Bodrogba fúlt 1823. 1. Júl.

²⁸⁵ Józsefné, <.> Szent Iványi

²⁸⁶ kancsal. [Átírás.]

²⁸⁷ Kubinyi a' Lengyelek [Beszűrés a sor felett.]

²⁸⁸ [...] [Átírás.]

²⁸⁹ [A „Gosztonyi” után hely van kihagyva.]

²⁹⁰ [A „Lanzer” után hely van kihagyva.]

²⁹¹ [A „Holecz” után hely van kihagyva.]

²⁹² [...] [Átírás.]

²⁹³ [A „Forgács” után hely van kihagyva.]

²⁹⁴ [A „Mázsáry” után hely van kihagyva.]

²⁹⁵ [A név után hely van kihagyva.]

²⁹⁶ deak/.../rsekkkel [Átírás.]

²⁹⁷ K/.../i [Átírás.]

25. Újházy Samuelné Radvánszky Polyxén. 's leánya Clementíne, Draskóczy Samné, ³³²
's három gyermeke Gyula, László, Lőrincz. 's férje ki 14 ifjat vive Dietára 's ipa
mindketten Sámuelek. –Ránkra²⁹⁸ feredni. – Szemeréné Berzétére.

Losonczy Klári, (egykor Domokosnénál.)

—— Máli.

- 26 VASÁRNAP. Tornaljai Márton nőtelen.

Antal, Losonczy Joanna.

Lucián, B. Szőrényi Amália. Lakadalma 1830. Nov. 18d.

Dr. Marichovszki.

Almási Balog Samuel papol.²⁹⁹

Szuhai József a' ház Fiscalisa.

27. Putnokon ebéd. – SzentPéteren hálás. Losonczi Józsefnél. – Ragályi Tamásnál.
28. Ragályi Tamás nalunk. – Éjsz. Miskolcz. Pálóczi László, Apostol Pál, Németh
József.
29 Szerencs, Patak. – Prof. Somosy János Urnál. Ott Kolosy József. Beszélik hogy
Cholera van Zemplben is.
30. Szemerét kérjük forduljon vissza, mert Ungvárbán el találják³⁰⁰ rekeszteni. –
Én már 9kor Ujhben. Partic. Congreg[.]. – Emíl a' Patikában jó hozzám. –
Zseni Ránkon. Thalie Deregnyőn.

JÚLIUS.

1. a' Pataki ifjuság szellyel oszlik a' Cholera miatt.
2. Zseni jó.
3. VASARNAP. FÖLDRENGÉS. LAJOS vereshimlőt kap.
6. Erdélyi Leveleimet újra dolgozom. – Kraynik Pepie itt. – 1.
9. Tamási József. Piarista Rector Úr nálam, hogy az Abauji örök be nem eresztik.
Vissza kelle térnie. Hoz leveleket Bártfaitól és Schédeltől.
10. VASARNAP.
11. Nánitól levél. – Elvégzem az Erd. Leveleket Júl. 16d. Péczelt bezárták.³⁰¹
17. VASARNAP. 1. Nógrád és Gömör. Ma eloszor.
18. Rátkay itt – (Pesten történt lármát lásd itt ad 25^m Jul.)
20. 1. Nográd és Gömör, újra is, le is tisztázva.
GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF szül. 1772. Febr. 13d.
Dietai Követ 1802. Sarosb. 1805 es 07 Zempl. 1811. 1825 Szabolcsban.
GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN. szül. 1791. Sept. 23d. (1825. Nov. 3d. teszi ajándékot.)
Cs. K. Kamarás, az Orosz Vladimir a' Prussziai Érdem, a' Sard[.] SzLázár és
Móricz és a' Sicilai Érdem Rend³⁰² Vitéze.

²⁹⁸ Ránkra [Az ékezet törölve.]

²⁹⁹ Balog <Pál> papol. [Javítás a törlés felett.]

³⁰⁰ Ungvárbán találják [Az „el” sor fölé írt beszúrás.]

³⁰¹ [Ez a mondat az oldal jobb szélére utólag lett beírva és be van keretezve.]

³⁰² Sicilai <Rend> Érdem Rend

333 BOHUCZKI³⁰³ Sajó-Királyi Plebanus, ott maga copulálta magát és³⁰⁴ egyszerre a' gazdasszonyával. Ezért elfogattatott, és a' Füleki Franciscánusoknál szenved.

- 9.³⁰⁵ Kresznerics Ferencz Szombathelyi MegyPap Philos. Dr. Kemenes aljai AlEsperes, Sági plebanus;³⁰⁶
10. Kolozsvári Sándor Veszpr. Kanonok.
11. B. Mednyanszky Alajos Kamarás, Helytartói Tanácsos
12. Ragályi Tamás Borsodi Országgyűlési Kovet.
13. Schedius Lajos Tanácsos, Æsthetica Prof. Charkóvi Göttingi, Jénai Társ. Philos. Kar Seniora.
14. B. Szepesi Ignác Pecs Püspök Exc.
15. Gr. Teleki Ferencz Kamarás Paszmoson.
16. B. Wessel. Miklos.
Horv. István resignal.
Szemere Pal.
Schuster János Prof. és Orvos Dr. rendes Tagok.³⁰⁷
- Febr. 17. Levelező Tagok választatnak
1. Almási Balog Pal. Orv. Dr.
2. Bajza József Ugyvéd.
3. Bártfay László Gr. K. Gy. Titoknok Szathm. Várm. Ass.
4. Beszédes József Sarvízi Igazgató Vízmerő.
5. Czuczor Gergely Bened. EkesenSzolas Prof. Komaromban
6. Deáki Samuel SzamvevőTiszt. az Erdélyi Kormány Szeknel
7. Dohovics Vaszily Alesperest Ungvármegyében
8. Ercsei Daniel Phil. Prof. Szabolcs.
9. Forgó György Orv. Dr Pesti Phys. és Ass.
10. Gévay Antal Scriptor a' Bécsi Ud. Biblioth.
11. Gr. Kemény Józ. Secretarius az Erd. Kincstartoi Tanácsnal.
12. Kiss Karoly FőHadnagy Mariasinál
13. Marton József M. Ny. és Lit. Prof. Bécsben, Beregi Ass.
14. Nyíri István Phil. Prof.
15. Perger János Ugyvéd és Tablabíro. Kbi? [?]
16. Stettner György Ugyved és Tornai Ass.
17. Szalay Imre Szombathelyi Pap Theol és Phil. Dr. Theol. és Egyhazi Ekesszolás tanító Prof. az Univers.
18. Szeder Fabian Ph. Prof. Pannonhalma
19. Szenvey József Házi Tanító

³⁰³ [A név után hely van kihagyva.]

³⁰⁴ [A névnek hely van kihagyva.]

³⁰⁵ [A kézirat 32b oldala után a 34a oldalnak kellene következni; a 33ab (autográf) lapnak az írásképe is eltér, és februárra vonatkozik.]

³⁰⁶ p[...]/anus; [Átírás.]

³⁰⁷ [Ez és az előző sor kapcsos zárójellel összekötve.]

20. Thaisz Andr. Ugyved és Várm.³⁰⁸ Ass.
Cs. K. Udvar és Status Cons. Hammer József
és Fessler Ignácz Superintendens Saratowban.

333

Febr. 20d. ülés a' Kir. Tabla palotájában Teleki praeses. Jelen Cziráky és a' Personalis Septemvir Péchy és Szegedi Ferencz 's B. Prónay Sándor Kamarás 's az Igazgató és Tiszteletbeli Tagok kozzül Szechenyi Medny Dezsőfy és Fáy Andr. – Secretarius lesz Döbrentei Segedjegyző Dr Schédel Ferencz voks[olás] al[tal]

Febr. 24d. utolsó Ules. Helmnek voks és ülés. A' Nyár végével Nagy Gyűlés. Schedel Kisfaludy Karoly, Kis Széchenyi és Gr. Festetics Gynek. Ezzel a' Nagy Gyűlés bérekeszt[.]

Az olta az Academia mind hetfőn az Előlulonel. Azutan Dervm. [?] Az Alaprajz és a' Rendtartás nyomtatásban megjelentek.

frakk varrása -----8 ---
selyem, bélés, selyemgomb 3 30³⁰⁹ 11 f 30x.
nadrág varrás ----- 2 15
vászon, gomb etc. ----- 45³¹⁰ $\frac{3}{14}$ m.
14 f. 30x.

Barátim mellett felkelni, 's magamat az újrakezdett gázlásoknak ellenökbe vetni tisztemnek ismertem. Úgy hiszem, bátor de szükséges tettemet minden jók javalni fogják; igen egykor még azok is, a' kiknek az most kedvetlen volt. Magamért szólani nem fogok.

Die wichtigsten Schicksale der evangelischen Kirche, Augsb. Bekenntnisses in Ungarn, von der ersten Einführung desselben in diesem Lande bis zu ihrer Begründung u. Sicherstellung durch ein feierliches Reichsgesetz, das ist, vom Jahre 1520 bis 1608, ein nach glaubwürdigen Thatsachen, besonders bewährten Handschriften, entwerfener historischer Versuch.

Leipzig bey C. H. F. Hartmann 1828. p. 294.

6 tábla egyenlő. Szélessége 14 ½ zoll hosszas. 16 zoll.

Libertas, inquit, populus quem regna coercent,
Libertate perit; cujus servaverit umbram,

³⁰⁸ [A „Várm.” előtt hely van kihagyva.]

³⁰⁹ [A két sor kapcsos zárójellel összekötve.]

³¹⁰ [A két sor kapcsos zárójellel összekötve.]

334 Si quidquid jubeare, velis.

LUCANUS.

Historischer Etni, oder chronolog. Übersicht der merkwürdigsten Weltbegebenheiten bis 1830.

1830. 18. Gr.

Tacitus. Edidit Georg. Henr. Walther. IV. T. maj. 5 Rthlr.

Wolfs Encyclopaedie der Philologie. Leipzig 1831. 1. Thl. gr 8. 12 Gr.

Morgenstern erhabene Stellen und Lebensregeln aus den Werken v. Franklin, Lampe, Knigge, Ehrenberg 12 Gr.

[...]on.³¹¹

[...] [R]áday Erdélybe indult, Rofra ért, ott két ember hirtelen megholt, 's így R. vissza

[...] hogy Bugyiba vonhassa magát a' Cholera elől. – Ezt Pesten megtudták, 's így Péczel

[...] [J]akabfalviné az nap ment Pestre Péczelről, a' melly nap Ráday Rofról vissza. Így egész

[...] [kí]sértetett a' Contumacialis házba, melly a' tábori ispotály. Ott orrvérfo-lyás-³¹²

[...] Szemere az nap ért Péczelre, midőn Péczel elzáratott.

[...] Somosyt extrahálom Encyclopediámhoz. Bárczay³¹³ Mih. Szbíró itt.

[...] a' Somosy Extractusát.

[...] [...]ks Józseftől, hogy Pesten Júl. 18d. az ifju B. Palocsay zendülést csinált. –

[...] 40 megsebesítetett. A' Vármegye zászlóját erővel kivették a' Praetóriumából. –

[...] [...]ák Pestről, Radványba.

[...] ma pénteken szép eső mennydörgésekkel.

[...] [Szirmay J]oanna, Szirmay Tamásné, meghal

[...] [Pócsi] Elek Ungvári Püspök † 11. Júl.

[...]zné és Máli 's Laczi itt. MEGHAL KÉZY Prof. estvéli 7 órakor Patakon.

jószág
eszmélet
adás.
hasztalan.
Fejedelem
szerep³¹⁴

AUGUSTUS.

[...] Pesten Júl. 17 és 18 történt zavargásról.

[...] a' Dogmaticát, hálát adva hogy valaha vége van, 's az emberi ész megbolon-

³¹¹ [A kézirat 34a oldalának bal felső és a 34b oldalának jobb felső sarka hiányzik.]

³¹² Ott <vérma> orrvérfolyás-

³¹³ [A „Bárczay” előtt hely van kihagyva.]

³¹⁴ [Ez a hat szó a kéziratban a lap jobb oldalán, az előző sorok mellett.]

[dul]ása' végig tekintésétől megszabadultam. – Levágattam a' nagy galagonyát [me]lly az első pinczém ajtajánál nőtt. 335

[M]ikoházára reggel. Irtóztató felhőszakadás. – Prof. Rozgonyiné meghal. Velejtén³¹⁵ a' nép kivonja a' VIszán Dókus László kocsiját 's kényszeríti hogy menjen. Azzal vádolták hogy ő Emissáriusa a' Császárnak 's Nemességnek, 's méreggel akarja előltni a' pórnépet. – Dókust Mihályiban, Legenyén, Toronyán kaszával, sarlóval bottal tiltják a' bémenéstől. Csörgön hál a' Cordont vonó gyalogság Kapitányánál. 16 paraszt körülveszi a' házat, hogy ki ne lépjen. Más nap katonáktól kísérve megy Ujhely felé.

4. Hericz³¹⁶

és K. László, Kozma Fer. Urral össze akadnak. Ez is osztogatta a' Magisterium Bismuthit. Virradtakor házára a' sok Kisztei és Ujlaki vasvillás.³¹⁷ Ő ötöt lelő, és a' hegyeken keresztül megy Ujhbe, magát feladja, 's két Huszár (a' Wilhelmi Rgtjéből) kíséri vissza. – Deszcicska Commissariust Terebesen addig verték, míg az vallást teve, hogy igen is, ez méreg. Az uraság tisztjeit elfogdossák.

5.³¹⁸

6. Levél Szemerénétől de dato 28 Jul. Guzmicstól 27. – Rumitól 22. – Szalay Laczitól Júl. 26.³¹⁹ és két Ujság. – Hír, hogy megholt Kézy, Rozgonyiné.

VASÁRNAS. Hír Ujhelyben hogy 14 krajnai falu jó Ujhely ellen. Ujhely egész éjjel ébren van.

8. Hétfő. National Garda organisálja magát. 400 ember. A' Comandírozó Major Barthos. – Négy Kapitány.

Lajos Mikoházáról hasfájással jó haza Aug. 4d. – Ma 8dikban délután hasát fájlalja. Hány és laxál. Eczetes posztóval dörgöljük kezét lábát. Először meg nem emésztett étket hány; azután keveset, de epést.³²⁰

Gróf Forgácsné, B. Meskó Antalné, Kossuth József, a' Varannai Doktor és Patikarius agyon verve. – Assessor Klobusiczky alig szabadul meg. Fiscalisa Hunyor nehezen épül fel. – Reviczky János és Szulyovszki József agyon löve. –

Abara és Terebes eszéhez tér, 's írva adja be, hogy bánja tettét.

9. Kedd apró, sűrű, hideg eső, mint ősszel. – Mátyás Kassára. – Lajos jobban van, 's felkél.

10. Egész nap igen nagy szél. – Regmeczen kezdődik a' Cholera.

1. Barthos alatt Kapitányok. 1, Hidegkövy. 2, Bernáth Sám 3, Balásházi János. 4, Körtvélyesi István

2. Ma Ulánusok mentek Terebesre.

3. Tegnap 3 Compania gyalogság Varannó tájára. Oda

³¹⁵ felhőszakadás. – Velejtén [Beszúrás a sor felett.]

³¹⁶ Hericz <hírt,>

³¹⁷ sok vasvillás. [A sor fölé írt beszúrás bizonytalan olvasat.]

³¹⁸ 5. <Hericz hírt hoz, hogy Magda megholt.> [A törlés bizonytalan olvasat; az „5”-ös számjegy két sorral feljebb van, de a külön sorba írt törléshez át van nyilazva.]

³¹⁹ 22. [Átírás.]

³²⁰ [Ez a bekezdés félig be van keretezve.]

- ³³⁷ 11. Má[n]yái Molnárné jó Kassáról, 's hírt hoz, hogy Kassán látták azt a' csoport katonaságot, a' kik 36 embert és assz 's leányt kísértek ki Kassára Szalánczról és Ujszálásról, kik valamelly Esküdtnek ki akarak metszeni a' Nyelvét. – Kassa armirozza magát, mert Nagy Sárosban rebellio van.

Mikoházára – 4.

16. Aug. ---14

Mikoháza 4x.

Máli --- 30³²¹

HORN. Kálló --- 18³²²

----- 6³²³

54,³²⁴

Mali adott 1f C. M.

Horn³²⁵ fizetett 30 x

20 mar adtam

10 még itt van.

14 VASARNAP.

16. Levél Telekitől, hogy differálva van a' Nagy Gyűlés a' Cholera miatt

Horn ma nekem – – 30 f. C. M. restál 45 f. [...] ³²⁶

³²¹ 30<x>

³²² HORN. <...> --- 18 [Sorok közé írt javítás.]

³²³ <...> ----- 6

³²⁴ <46> 54,

³²⁵ 1f C. M. / <én neki vissza küldtem 80 x. / maradt itt 40 [...] ő 14> / Horn

³²⁶ [A sor vége hiányzik; a lap többi része üresen maradt; ismeretlen kéz írásával: „21-én betegedik meg! / 23-án meghal!”]

6.
PESTRE.
1828.³²⁷

273

Melly szép, mely sok örömet ígértem magamnak útamra, és mely kevésbé érem-el a' ³³⁸ mit vártam! rosszabb órában indulnom nem lehet. E' szomorú hat nap új csorbája életemnek. A' tél keményen érezteté uraságát a' már már közelítő³²⁸ tavasszal; kerekem csikorga a' hóban, és minthogy a' mély sár hirtelen fagyott-bé 's³²⁹ a' nyílások bé nem verődhettek, minden nyomon el-el-akadt. Az eget borongó fellegek fogták-el, hó a' földet egész útamban, és köd azonfelül, 's a' bús homályt nevelé a' szél, úntalan sepergetvén a' hó' fagyos hártájáról a' mi tegnap és az éjjel szárazon hullonga 's a' régiebbhez nem tud ragadni; hogy a' Gesztelyi tetőről az óriási Tátra' szirtcsúcsait, Kövesdnél a' végig-láthatatlan lapály' helységeknek sokaságát, hegyes tornyaikkal mint az árboczos gályák, 's az Eger' tetőjét és tovább³³⁰ a' királyi Mátrát, melyeknek látása az úttal³³¹ minden alkalmatlanságot és bajt felejtethet, most, mint másszor, nem láthatám. És mintha valamely visszas Istenség előre akart volna lakoltatnom rám váró örömemért, egész hosszú útam alatt nem találék ismerőst, nem idegent, ki figyelmem' kívánható.

De baj nem tarthat mindég, mondám, 's szenvedésem Bag mellett valóban véget érték; a' homok itt inkább engedé magát ellapítatni³³² mint amott a' fekete agyag, 's lovaim, a' mit egész útamban nem tehetének, elkezdettek ügetni.

El vala sötétedve az est midőn a' Gödölői Vadas' palánkjai mellett elmenék, 's már fájlalám, hogy a'³³³ gyönyörű völgyet, mely itt bús szépségben fut szinte Besnyőig, bár téli ékeiben, meg nem fogom láthatni; de íme teljes fényében kele-fel a' hold, 's a' tündértáj ennek poetai világánál még tündéribbé leve mint midőn azt egyébkor a' nappal' prózai fényében történt vala látnom. Kedves borzongások alatt repültem-el a' boglyas tölgyek' és az ifju kor' erejében vénhedő topolyák' csoportjai közt,³³⁴ 's a' szokatlan bájvilág, ezek a' feketéllő árnyak, kedves játékban a' hóval, köddel, még új dísz adának a' szép helynek.

Az első Grasalkovicsnak mind két szemére elvakult hitvesét egy Angyal, erdőn völgyen keresztül, egyenesen vezeté a' Gödölői Kastély' kapujából Besnyő pusztáhegyig, 's megállván vele egy domb' szélén, parancsolá hogy³³⁵ ott Templom keljen. A' Grófné elmondá férjének a' mi vele álmában történt, 's más nap keresztül vala vágva az erdő, 's a' homokhegy' oldalában, szorosan az országút mellett, pompásan emel-

³²⁷ PESTRE. / <PEST ÉS BUDA.> / 1828. [Az autográf javított cím alatt azonosítatlan kéztől: „64?” [?]. Ez a szám két nyíl között található, amely egy segédvonalal talán az áthúzott „PEST ÉS BUDA.” sorhoz kapcsolódik.]

³²⁸ a' közelítő [Beszúrás korrektúrajellel a lap szélén.]

³²⁹ fagyott-bé<, > 's

³³⁰ [./ovább [Átírás.]

³³¹ úttal [Átírás.]

³³² ellapítatni [Az ékezet törölve.]

³³³ hogy <ezt> a'

³³⁴ topolyák' <gruppjai> közt, [Javítás a törlés fölött.]

³³⁵ szélén, <meghagyá> hogy [Javítás a törlés fölött.]

³³⁸ kedék a' Templom, hol most az első és a' II. József által Herczeggé nevezett második Grasalkovics nyugszanak. A' sírbolt' őrzésére Capucínusok hozatának-elő, 's egy falucska álla-fel hét házból, a' Bold. Szűz' sebeinek száma szerint. A' báldog fedelével ragyogó torony körül³³⁶ agg vinczek árnyéklanak, elszórt rendben, mintha őket vak történet ülteté vala, 's a' Klastrom mellett egy szőlőkert terüle-el, körülkerítve téglával, mulatságul inkább a' világ' örömeiről lemondottaknak mint hasznokra; nagy Eremitázsa a' természet-alkotta nagy ángolykertenek. – Így lakosíták-meg Istenekkel hazájokat a' Hellász' Mythographuszai, hogy az nemesedjék, hogy az³³⁷ nagyság' érzését végye, 's ki ne örvendjen, itt elmenvén, hogy a' szép példa nálunk is lele köve-tőt?

Az érdem' és szerencse' nagy fijának emléken felül – alsóbb iskolájiban énekelgetve koldulál ablakok alatt mindennapi élelmét, 's eléggé nagy vala, csuprát, mellybe koldulgatott, örömmel mutogatni vendéginek, még midőn Personális, és végre a' Kamara'-Előülője, 's a' Szent-István' Nagykeresztése volt is már – kit nem fog, midőn a'³³⁸ gyönyörű völgyen elmegyen, körüllebegni egy szegény Capucínusé is, ki e' magány' falai közt lakozék – a' F e s s l e r é! A' szerencsétlen elhagyá Szerzetét, elhagyá Egyházát, elhagyá Honját, 's annyi hánykódásai után, a' Volga mellett, hol Ásia's Európa egymást³³⁹ érintik, találá nem megnyugvást, – az őt mind végig kerülte – hanem csak menedéket. De Nemzete³⁴⁰ szeretetét nem hagyá-el, 's annak történetit Saratowban dolgozá, viasszasohajtozván az anyaföld felé, ha itt Klastromba kellene is magát ismét záratnia. Melly igen igaz, a' mit Voltaire mondat Tancrédjével: „Meg nem romlott szívnek oh melly szent a' haza.”³⁴¹

Némelly Útas itt menvén-el Hatvan felé, visszapillant majd a' dombjának déli oldalán elterült Aszódra, melly a' Podmaniczky ház' két pavilonával kevélykedik, 's emlegetni fogja, hogy ott, a' Predikátor' házánál, született, hogy ott neveltetett egy férfi, kit én lelke, tudományai, szeplőtlen szíve miatt szerencsétlenségemre szerettem, kinek barátsága életem' legfőbb öröme,³⁴² legfőbb kevélysége volt. Bár az ifjabbak azt is érezzék, hogy veszélyes időkben a' gondolatlanság annyi mint a' véték, és mind azt, a' mit ez tovább gondolat.

*) A tous les coeurs bien nés que la patrie est chère! [Kazinczy lábjegyzete a kéziratlap alján.]

³³⁶ ragyogó <Templom> körül [Javítás a törlés fölött.]

³³⁷ a' [Átírás.]

³³⁸ midőn <ezen> a'

³³⁹ el- [A sorhatáron lévő szó első szótagja átírva.]

³⁴⁰ De <szeretett> Nemzete'

³⁴¹ <„Minden jól termett szív mint > lángol a' hazáért!” <(À tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!) -> [A javítás a törölt magyar félmondat felett van, az eredeti mondat második fele új sorba lett írva, ezt – vélhetően figyelmetlenségből – nem törölte ki Kazinczy.]

³⁴² öröme<.>,

Gödölő nem az többé, a' minek egykor ismerém, mert a' miolta az a' SZÉP ÉS JÓ 339 Györgyén lakott, arra vevém inkább útamat. A' nagy Királyné által, ittléte emlékére (176)³⁴³ Várnak nevezett Kastély' tornyas fedeleit balra, jobbra a' földművesek' nyomoru lakjaikat ákáczerdő fedé-el, 's azok a' Liliputi kerítések, azok az árkok, mellyeket nem vala nehéz átlépni, azok a' gyűszűnyi vártaházak, nem látszanak többé. A'³⁴⁴ harmadik Grasalkovics most a' legszebb ízlésű kertben lakik, 's a' kevély lak a' szegény viskókat, a' szegény viskók a' hercegi³⁴⁵ lakot, kölcsönösen nem pirítják.

Egyenesen vont út viszi az útast egész Kerepesig, 's a' szekérút mellett, balra, két sor olasznyár közt megyen a' gyalogló. Itt már sejtí az idegen hogy Metropoliszhoz közelít. De túl Kerepesen ismét pusztaság veszi-elő; az egész táj' birtokosai, távol³⁴⁶ lakván innen, nem ismerik köteleességnek, dísz adni annak, a' mi nekik hasznót ad.

Sűrű köd borította-el az eget, midőn itt elmenék, hogy nem láthatám Péczelt, balra, a' maga dombjai között; sőt a' Gróf Festetics János' angolyízlésű mezei-lakját sem Rákoson, noha útam kertje' kerítése alatt méne-el. De alig hagyám-el a' szép lakot, midőn a' ködöt egy jóltevő szél felkapá, 's előttem fekvék a' királyi³⁴⁷ Buda, a' maga tornyaival, és a' királyi Buda lábai³⁴⁸ előtt elterült, saját nagysága' érzésében boldog Pest.³⁴⁹ Látám az Observatóriumot a' Szent-Gellér'³⁵⁰ hegye' ormán, látám az Orczy-kert' sűrű ernyőjit, látám azt a' vadon bércezt, hova Gróf Mailáth János Collínt kivivé, és a' mellyet osztán Collín egy Ódájával teve nevezetessé, látám a' Margit' árnyékos³⁵¹ szigetét, 's ezer képzeletek, ezer édes és keserű emlékezetek váltogaták egymást lelkemben. De fátyolt a' képre, mellyet látni nem minden szem méltó.

Sieték elrendelni dolgaimat a' fogadóban, hogy egy fiakeren körüljárhassam a' Város' új építésit, 's úgy tölthessem osztán ágyamban az estvét, körülfogva régi és még nem látott új barátimtól; mert Hatvanban kiráza a' hideg, 's tudóm gyuladást kapott, szavam el vala rekedve. A' vak történet olly kocsist szállítata-meg³⁵² velem, ki egy rokon-ízlésű idegentől megtanulá, mit kell láttatni. Csak³⁵³ bízza rám magát az Uram, mondá fület-hasgató dialektjén, 's végig-sujtván lovai hátokon³⁵⁴ ostorával, 's őket szóval is nógatván, repült, 's a' Magyar Theátrum' számára megvett telek előtt megállá.

³⁴³ [Hely van kihagyva az évszám utolsó számjegyének.]

³⁴⁴ vártaházak, <el vannak seperve.> A' [Javítás a törlés fölött.]

³⁴⁵ <H>erczei [Javítás a szó előtt a lap szélén.]

³⁴⁶ birtokosai, <túl lakván> távol

³⁴⁷ fekvén <Buda> a' királyi

³⁴⁸ Buda <el> lábai

³⁴⁹ Pestet. [Emendálva.]

³⁵⁰ [Sic!]

³⁵¹ Margit<-szigete'> árnyékos

³⁵² szállaltata-meg [Átírás.]

³⁵³ láttatni. <Rajta megvolt ugyan eredeti bűne, de már szelídülni kezdett, jobb ég alá transplantáltatván.> Csak

³⁵⁴ végig-sujtván <...> hátokon [Javítás a törlés után a lap szélén.]

³⁴⁰ Itt kimutatá a' Szentgyörgyi-Horvát József Úr' házát,³⁵⁵ és a' telek 's ezen ház közt nyitott úczát, melly Szép-úcza nevet visel, 's érdemből. A' Horvát-ház gyönyörű egyszerűséget mutat; két udvarra, négy ablaksorral három³⁵⁶ emeletre. Frontonai, oszlopai nincsenek. Balkonját pompás karkövek tartják.

Balra hagyván most a' Franciscánusokat, és azokkal áltellenben a' Cúriát, jobbra a' Jankowics Miklós³⁵⁷ házát, hol majd szállva leszek, ismét megállá, 's mutatá a' Báró Brúdern József Úr' házát, a' Kígyó- és az Urak-úczája' szegletében, négyszögre faragott 's bé nem vakolt kövekből; 's behajtván az Urak-úczájába, kényszeríte, szálljak ki, 's járjam-végig a' Párizsi-úczát, melly a' Brúdern-házon keresztül, az Urak' úczájából a' Kígyó-úczába viszen. A' gondolat játékos inkább mint nagy; gazdagokhoz illik olykor szilajkodni is. A' telken két fal egyenes lineában, 's egyenlő távolságban fut-végig, egy emeletre. Alól egymást érik a' kézmíves boltok, tele gyönyörű növéssű, arczú, öltözetű lánykakkal, kik ott asszonyi ékességeket dolgoznak; felül az ottlakók' ablakai. 'S a' két sort, az ablakok felett, kőmívesi ívek csatolják-össze, 's ív és ív közt³⁵⁸ üvegtáblák töltik-be a' hézagot, hogy a' két kapu közt a' legnagyobb záporban is szárazon lehessen sétálni. Az üvegtáblákat a' jégeső³⁵⁹ ellen drótból font róstély védi. Hossza a' szép sétálónak ö, ³⁶⁰ szélessége három. ³⁶¹ Estve korán meggyujtatnak a' lámpások, 's a' mint képzelhetni, nagy számban.

Az Urak-úczájában több nagy stílú házak költek, 's a' régiek meg vannak újítva. Illyen a' három emeletű Horváth Nepomuké³⁶²

A' Servíták' klastroma és kertje még mindég bosszantja a' VI. Károly alatt Fischer von Erlach rajzolatja szerint épült Invalidus-házat, melly most nem az többé. A' Felírás még hirdeti³⁶³ hogy azoknak készült. Közepében a' Templom, kised tornyával, de colossális két oszlopával. Atlász görbed a' csillagos-ég' terhe alatt. Az épület ki van fejezítve, mintha³⁶⁴ most készült volna el. Eljön az idő előbb utóbb, hogy a' Servíták ezen királyi mív elől elsepretnék.³⁶⁵

Kocsisom itt általcsapott a' Váczi-úczába, mellynek vége 1782. vége vala a' Városnak is; a' Nagy-Hídúcza annak kerítése' falain épült; 's a' Theátrum' pompás tornácza alatt akara megállani, de én azt rég olta ismerem. Tovább hajtván tehát a' Magyar-Király előtt álla-meg, hogy a' Maria-Dorothea úczáján nézzek-végig, mellynek szeg-

³⁵⁵ Szentgyörgyi-Horvát házát, [Beszúrás a sor felett; a toldalék emendálva.]

³⁵⁶ mutat; <...> három [Beszúrás a törlés felett; a beszúráson belül törlés: „két udvarra, négy < sor> ablaksorral”.]

³⁵⁷ Jankowics <.> Miklós'

³⁵⁸ közt<t>

³⁵⁹ jégeső<'>

³⁶⁰ [Az „öl” előtt hely van kihagyva a számnak.]

³⁶¹ [A „három” az íráskép alapján utólag beírva.]

³⁶² [A „Nepumoké” után nincs mondatvégi írásjel, alatta kb. 10 sor üres hely van kihagyva.]

³⁶³ még <azt> hirdeti

³⁶⁴ mint ha

³⁶⁵ elsepretnék<, 's azt minden óhajtja, a' ki itt elmegyén>.

letében balra a' Vurum-udvar,³⁶⁶ jobbra a' Vögel-háza áll. Pestnek ez a' legszebb 341
 úczája, ugymond, 's a' francziák is úgy vallják, hogy Párizsba³⁶⁷ is beillene. Az úcza
 tágas, 's a' házak egymagasságúak, igen szép stílusban. Nevét a' Nádornak³⁶⁸
 Würtembergi Herczegasszony hitvesétől vette, kétségen kívül azért, mivel a'³⁶⁹ Jó-
 zsef-név, melyet a' Nádor is, nagybátyja is viselt, nem jegyezhetett volna világosan.
 Az úcza' végében, balra, a' Duna felé, áll, fedél alatt már, de még ablakok nélkül és
 vakolatlan, a' Börse. Nagy mint a' czél, mellyért alkottatott.

A' Börsével áltellenben egy új négyszeg' déli végén,³⁷⁰ homlokkal Budának, áll a'
 Dunaferdőnek nevezett ház. Kocsisom szinte kényszeríte hogy itt szálljak-ki, 's
 nézzem-körül magamat az udvarban; csudámat fogom ott látni, ugymond. A' ház'
 fenekében, áltellenben a' kapuval, a' Dunával és Budával, két temérdek oszlop tart
 egy háromszegű frontont, melly alatt egy nyári-szoba nyílik, előfal nélkül, azok'
 szolgálatjára, kik itt ferednek 's együtt akarnak mulatozni. A' szűk udvar' közepé-
 ben egy teknő szökteti-fel vizét, 's a' teknőt virágtáblák veszik körül. – A' ház³⁷¹
 Gyönyör lakja! kiáltám; mert még akkor nem tudtam hogy a' Dicsősége. – Széchenyi
 itt szállásol. – Emlegesse azt a' legkésőbb maradék.

Betegem nem mulathaték tovább, 's kértem a' Németet, fordúljon-le a' Duna' szé-
 lén a' Lövőhelyig. – Láttam azt, 's alig merem mondani mit láttam. Három kapuív,
 dóriai-rendű hornyolt oszloppal, rekeszti-el a' kertet az úczától. Lövőhelyhez ez a'
 rend illett. A' belső épület kicsiny a' nagy kapuhoz, de az nem hiba: az hiba, hogy a'
 királyi portál el van dugva.

Mivé leve Pest három fejedelmeink, József, Leopold, Ferencz alatt, 's mit köszön-
 het a' Nádor' gondjainak, védelmének, és mi lesz egy század alatt! mondám magam-
 ban, midőn szállásomra térék; 's ezt vetém mellé keserű fájdalomban: Mi volna most,
 ha Mátyás, a' rakoncátlan, el nem idegeníté vala magától 's derék fijától az ötlet sze-
 rető Nemzetet!

Jankowich Miklóshoz kell vala szállanom; megígérém vala azt a' halhatatlan férfi-
 únak, 's kevélykedném barátságával ha vendége leheték vala; de Szemere, kit minden
 mások előtt³⁷² kerestem-fel, elijede színetlen arczomtól, nehéz³⁷³ pihegésemtől, kon-
 gó hangomtól; kért, kényszerített, erővel élt, maradjak nála; állapotom gondot kíván,
 melly ott is lesz ugyan, de a' fényes háznál nem lehetek eléggé csendesen, 's az elsőbb-
 séget e' bajomban rokonságunk is kívánhatja. Engedék a' kedves erőszaknak, 's
 Jankowichnál egy levelkém mente-ki, 's ígérem, hogy jóságaival felgyógyulásom
 után élni fogok.

³⁶⁶ [Sic!]

³⁶⁷ hogy <az> Párizsba

³⁶⁸ Nevét <a' Nemzet' [szerelmének]> a' Nádornak<,> [A törlésen belül bizonytalan olvasat.]

³⁶⁹ azért, <mert> a'

³⁷⁰ négyszeg' végén, [Beszúrás a sor felett.]

³⁷¹ ház<'>

³⁷² <f>elet [Átírás.]

³⁷³ nehéz<en>

³⁴² A' nyolczvanhárom esztendő's Trattnert azalatt temeték míg engem a' Fiaker hurczolgata, 's ott híre ment megérkezésemnek. Toldy első jöve, 's utána Vörösmarty és Fenyéri, 's az estvét ezen először most látott barátim' társaságában töltém, és a' Fáyéban, egy Kazinczy' leány' unokájáéban. Csak Kisfaludy Károlyt még, mondám, és Bajzát, az édes Dalköltőt,³⁷⁴ 's első napom adta volna meg, a' mi után olly rég olta vágyakodtam.

Az a' szerencse, hogy őket is láthassam, a' következő nap' (Február. 19d.) ajándéka volt; Bártfay és az ő mennyei szíve 's mívelt lelke által tiszteletes Josephínája Szemerét születése' napján vacsorájához várá. Szemere le akara mondani örömeiről hogy mellettem maradhasson, vagy magánál³⁷⁵ látni inkább mindnyájokat; de én együtt mentem vele Bártfayhoz, 's ott éltem-el életemnek egyik felejthetetlen estvését, éjszakáját. A' többiek virradta felé oszlának-el; az a' tisztelt asszony engem megtartott.

A' Zalán' Éneklője és a' szerény lelkű Fenyéri, valamint viszont Toldy és Bajza, a' szép körben két külön kört csinálnak; a' legszebb két pár, 's mind a' négye, de a' két utolsóbb még inkább, a' ferfi kor' és az³⁷⁶ ifjúság' zsengejében, 's mindnyájan megkoronázva nagy tetteikkel. A' mire mi csak késziténk még az utat, ezek adák-meg, 's Vörösmarty a' ferfiúi év' első szakában, a' többi még csaknem gyermekek. Toldynak most nyomtatják Poetai Kézi-könyve' második Kötetét, 's az olly hézagját tölti-be Literaturánknak, mellyet annak régibb barátjai nem érzének kevésbbé mint a' kik³⁷⁷ a' pályára most lépnek-fel. Kisfaludy Károly a' maga nemében szint úgy váratlan, csuda jelenés, mint testvére, Himfy, a' magáéban. Előkészületek nélkül jelene-meg a' pályán, 's már első fellépésében is nagy, páratlan. A' scandált sorok' nehéz nyügebén könyvedén tánczolja a' rhythmusz' tánczait, 's teremtséi nem üres klingklangok. Mint Granadíros Fő-Hadnagy lelépe a' katonai pályáról,³⁷⁸ hogy két szerelmének, a' Festésnek és Költésnek, élhessen. 'S az elsőbbet nem mint Naturalista űzi, hanem tanulás után. Szobája tele van Vészeivel, a' Lutherbourg' ízlésében; de neki vannak nyugalmas teremtséi is, és nem mind tájfestések. Rézgyűjteménye több ezerekből áll.

Ágyam körül látom Jankowichot; ott látom ifjúságom' tisztelt barátját Báró Prónay Sándor Urat, a' Koronaőr Teleki' vejét, a' Báró Prónay László' fiját, 's a' Ráday Pálné³⁷⁹ testvérét; ott látom a' hajdani Triászt, Horvátot, a' legtudósabb Magyarat, Vitkovicsot, és Szemerét, 's a' hármat egykori barátságok' még ma is szoros³⁸⁰ kötelékiben. Úgy lenni betegen, mint én vagyok itt, irígylést érdemlő létel.

³⁴⁴ Horvát elbeszélé nekem, a' Francziák³⁸¹ Egyiptusban mint dechiffrirozák a' Hieroglyph írást, 's előmbé téteté az ide tartozó munkákat. A' Rozettei kapu felett

³⁷⁴ Dalköltőt, [Emendálva.]

³⁷⁵ vagy <őket mind látni inkább magánál; de> magánál

³⁷⁶ inkább, az [Beszúrás a sor felett.]

³⁷⁷ mint <az ..> a' kik

³⁷⁸ [../-Hadnagy lelépe a' katonai <szolgála> pályáról, [Átírás és törlés.]

³⁷⁹ Pál<'>

³⁸⁰ is <fenn-álló> szoros

³⁸¹ francziák [Átírás.]

hieroglyphi, coptusi, és görög betűkben vala³⁸² kitéve egy felülírás, 's Denon látta³⁴⁴ hogy két szó mind a' háromban boglári czifrázattal vala körülfogalva. Innen azt következteté,³⁸³ hogy a' két elsőbben is az a' szó van körülczifrázva, melly³⁸⁴ az utolsóban; megszámlálá a' betűket, 's egyike Ptolomaeus, másika Berenice névre mutatott. Egy negyedik³⁸⁵ kövön ismét találának egy boglárt, a' Cleopatra névvel, 's így a' hieroglyphi alphabétum ki vala csinálva. Megverettetvén Abukírnál a' Napoléon' serge, az Anglusok kivéteték a' követ, 's elvitték honjokba, de a' felírást rézmetszésben kiadák, melly Münchenben nagy hűséggel, de kissebb mértékben lemásoltatott. Horvát meghozatá a' munkát. Bibliothecája³⁸⁶ hatvanöt ezer forintba került. Temérdek pénz egy nem gazdag férfitől, ki egy leány és két férfi gyermek' atyja. De áldozat nélkül még soha nem leve nagy tett.³⁸⁷

Fejem' szenvedései, míg fel nem melegedik az idő, tiltanak³⁸⁸ megtekinteni a'³⁴⁵ Nemzeti Múzeumban a' Ferenczy' Graphídionát, 's az Universitas' épületében a' Zrínyi' vesztét és a' Ferencz' koronázását. De Krafftnak a' Vármegye-háza is bírja két nagy művét, 's a' palota itt nem mindég fűtetlen. Látni akarám azokat.

Szebb és nagyobb Gyűlési-palota a' hazában nincs; hossza tizenegy öl, szélessége hét, 's galeria futja-körül a' négy falat. A' szalát nagy³⁸⁹ festések ékesítik.

Itt függ a' két Első Ferencz' képe, 's a' most országlóé Krafftól, fejr mentében,³⁴⁶ veres dolmánnyal és nadrággal. A' fej felől ki van kiáltva, hogy Urunk, a' Király, jobban eltalálva sohol nem lehet; de Krafftnak kérni kellett volna az ezt talán kívánó Rendekeket, hogy a' Nemzet' Fejedelmét engedjék ne katonává öltöztetni, hanem inkább a' Szent-István³⁹⁰ Rende' Nagymesterévé; 's a' figura' jobb térdét rosszul görbítette. Itt függ a' Nemzet' két szerelme, a' két egytestvér Nádor Fő-Herczeg; Sándor³⁹¹ felöltött aranyfonalu, térdig-érő mentében; József fejrben ismét, mint Generális. Itt függ Wesselényi Ferencz, meggyzínű bársony dolmányban, veres posztó nadrággal, 's fekete sárga-sarkantyús csizmával; itt gyilkos szelindekével³⁹² Eszterházy Pál; itt Pálffy Miklós, és a' Huszár Generálisból Vasassá átalváltoztatott János, a' Szatmári Békekötő, beburkolva undok parókájába, 's az Aranygyapj' talárisába. Itt függ Batthyáni Lajos, 's mind ezek egész, Albert Sax-Teschani és Lengyel-Királyi Herczeg Helytartónk pedig fél testben. Religiósus tisztelet rázza-meg a' Nézőt, ha

³⁸² görög <írásban> vala [Javítás a törlés felett.]

³⁸³ azt <hiszik> következteté,

³⁸⁴ körülczifrázva, <a'> melly

³⁸⁵ 's <a' dolog azt mutatá, hogy> egyike Ptolomaeus, <a'> másika Berenice. Egy *harm* [Törlés; beszúrás a sor felett; átírás.]

³⁸⁶ munkát. <Az ő> Bibliothecája

³⁸⁷ [E mondat az oldal alján található, a lap túloldala üres, az autográf oldalszámozás folytatódagos: 15. oldal, számozatlan üres oldal, 16. oldal: tehát nincs folytonossági hiánya a szövegben; de a 16. oldal száma 13-ról lett átjavítva, vagyis itt két különböző keletkezésű szövegrész lett összeszerkesztve.]

³⁸⁸ tilt [A toldalék utólag beírva.]

³⁸⁹ A' <falakat> nagy

³⁹⁰ Szent-István [Emendálva.]

³⁹¹ szerelme<..>, a' két egytestvér Nádor Fő-Herczeg<..>; <'s> Sándor

³⁹² itt <a'> gyilkos szelindekkel [Átírás.]

³⁴⁷ ide³⁹³ ezeknek isméretekkel lép, midőn azoknak körökbe látja magát emelve, kiknek nevek a' Nemzet előtt örökre szent marad. Bár a' gyönyörű példát egyéb Megyéink is – bár minden Megyéink – követnék!

A' két kisebb Szála' egyikében az Eugénus Szabaudiai Herczeg' egészen elromlott és rosszúl festett képe függ, fél testben; másikában a' Gróf Barkóczy Ferenczé, ki, elébb hogy Abauji Fő-Ispánná nevezetett, Pestet mint Fő-Ispáni Helytartó kormányozta, egész testben, setétkék, arannyal elhintett mentéjét bal válla elébe vetvén. Krafft ezen szerelemmel dolgozott, 's arcz³⁹⁴ és növés igen szerencsésen el vagyon találva. A' ki a' Szennyetlent ismeré, gyönyörködve fog a' Hamlet' szavaival felkiáltani: „Ez volt a' férfi!” 's könyű képzelni, hogy a' szép kép mely tüzet lobbant fíjának és egy közel rokonának, Gróf Barkóczy Jánosnak és Gróf Dessewffy Aurélnak, lelkeikbe, kik most e' Megyének Vice-Notáriusai. – A' Relígio törvényűl tevő az Indusnak, hogy legalább egy fát ültessen: bár itt azt parancsolná, hogy magát kiki festesse, igen még a' rossz is. Kedvesbb hagyományt a' bennünket szeretőknek nem hagyhatunk, 's az is jó, ha láthatjuk a' gonoszokat; eliszonyodunk tőlök.

A' Kígyó-úcza Pesten az, a' mi Bécsben a' Kohlmarkt, a' Váczi, a' mi amott a' Gráben; egymást érik benne a' czifraságokkal tömött boltok. Ezek³⁹⁵ közt négy a' szemeket réznyomtatványival vonja magára. Tizenöt eszt. előtt itt ollyat csak egy olasz árúla, 's az is egyedül az által tarthatá-fenn magát, hogy cselédit széllyel-küldözgeté a' Vármegyékben geographiai mappákkal, 's olcsó, rossz, vagy módi darabokkal. Hogy most négy Képkereskedésünk van, jele haladásunknak; ha nem kelnének a' képek, nem volna négy boltja. – A' bolt elébe kirakott darabokat Urak és Asszonyok, ifjak és öregek, tanulók és katonák, reggel olta estig csoportosan csudálgatják; 's szép látni, a'³⁹⁶ katona mint gyúlad tűzre a' csatadarabok mellett, 's mint magyaráztatja hogy volt, mint volt; mint a' Mesterség' titkaiba fel nem avatott ifju a' Népkövet Generális Foy' képénél, hol ez a' tribünön, franczia pathósszal nyujtván-ki jobbát, e' szókat mondja: „A' ki többet akar mint a' törvény, kevesebbet mint a' törvény, egyebet mint a' törvény, megszögte eskét.” A' kép nem sokáig függ az üveg alatt, 's nem váltatott-fel más nyomtatvánnyal; jele, hogy a' bolt nem bírta több példányban. A' Vevő nem a' Mesterséget tekintette a' képben; de³⁹⁷ az sem rossz; a' jó szem azon is gyarapodik.

Legszámasabb csudálót, és a' számos csudálók közt vevőket is, a' Canning' szépen lithographolt képe talált, Engelmanntól, Maurin után, és a' Reichstadti Herczeg' gyönyörűen dolgozott portréja,³⁹⁸ egész testben, 's huszár uniformban, ez nyolcz, amaz tíz for. Örültem, látván hogy a' Canningok szedettek, míg a' Bolívar', Byron', 's Walter Scott' képeit senki nem kívánta; mert ez mutatá, hogy itt a' Művészi darab

³⁹³ tisztelet<tel érzi magát megrázatva> a' Néző, <a' ki> ide [[Javítás a törlés felett, ill. beszúrás.]

³⁹⁴ 's <ke> arcz

³⁹⁵ Ezek<.>

³⁹⁶ látni, <hogy> a'

³⁹⁷ tekintette <benne>; de [[Javítás a törlés felett.]

³⁹⁸ gyönyörű portréja, [Beszúrás a sor felett.]

kerestetett, nem a' Hisztoriai. A' nagy Szerencsétlen' tableauja, mellyen fíja' fejét a' 349 magáéhoz szorítja, míg hitvese gyönyörködve nézi férje' karján keble' magzatját, 25 fnton árultatott, 's az Pesten sok; de Vevőt még is találá. A' fekete-héten a' Képarosok is követék a' Rendet, 's szent darabokat raktak-ki, kivált Müller, a' Kis-Hídúczán, 's az első rendű Művészektől, 's gondjok javalást érdemel. Az afféle nekik Vevőket szerrez, a' Mesterségnek új barátokat. Úgy vala az ott is elejénte, a' hol ránk mosolygással néznek-le, 's nálunk is menni fog, mint nálok ment.

A' Mártziusi 's Júniusi Vásárban még öt idegen raká-ki portékájit, sátorban vagy kapuk alatt. Melly sok rossz, melly sok haszontalan darab!³⁹⁹ De ki hinné? az egyik-nél meg vala a' Transfiguráció is, Morghentől, 's ötvenöt aranyon tartva egy nyomtatványát; meg vala egy Napoléon, fél karral, deéleti-nagyságban; – dessiné par Eugène Bourgeois élève de Mons. David, gravé sous la direction de Mons. David; melly kezességül szolgál, hogy utolsó éveiben ez vala leghívebb képe. A' ravasz a' darabért 36 fntot kívánt papiros pénzben, holott az Bécsben húszért árultatik, 's így a' kép nála marada. Bár ők is Catalogust nyomtattattnának,⁴⁰⁰ 's a' darabok' igaz árával. Nyernének általa.

Páter Albach Szaniszló szerelme Pestnek, 's híre eltölté az országot. Tömve van a' 350 Templom, valamikor ő predikál; pór nép és főrend, együtt és összekeveredve; Uraságok, Asszonyaságok, polgári és Hadi-Tisztviselők; maga a' Fő-Herczeg Nádor és serdülőni kezdő Herczegasszony⁴⁰¹ leánya; a' Clérus' elsője, a' Herczeg-Prímás, a' Kalocsai Érsek, a' tudományai által is ragyogó Patriarcha-Érseke Egernek, 's az elébb Erdélyi, most Pécsi⁴⁰² Püspök Báro Szepesy, és a' Veszprémi, 's az Universitásban tanító Professorok, 's ezek nem kötelességből. Többször történt-meg ittlétem alatt, hogy hallgatójit betegen vivék-ki, vagy elájúlva. Való e tehát a' panasz, hogy romlott időnk elhidegedett a' Vallás eránt? Több Stanislausokat, 's elnémúl a' vád.

Pater Stanislaus jól nőtt, bágyadt színű, de épen nem kedvetlen arczu férfi, inkább harmincz mint negyven eszt. felé. Hangja tiszta, kedves; állása, mozdulásai nevelésre mutatnak; 's midőn karját felemeli, vagy lefordított tenyerével nyomdos, kedves hatást csinál hallgatójira. Tetszik az is, hogy midőn szerzete' ruhájában, templomi ing nélkül, cathedraba lép, veres kendőjével mingyárt letörli maga előtt a' port, a' fejjel pedig osztán arczát száraztatja; mind a' kettő csínosságra emlékeztet. Javít inkább mint tanít, 's a' szív' titkos óhajtasit emlegeti, a' mi mindnyájunknak bibénk. Beszéde foly, 's tisztán, szelíden, 's virágosan. „A' Mindenható' lehellete elfújta életének végső szikráját” – ugymond; melly ennyit teszen: „megholt.” De hogyan ne tessék az, kivált egy Szerzetesben, mikor érezzük, hogy beszédét nyelve' Classicusainak gondos⁴⁰³ stúdiuma által nemesítette? Stanislaus érdemli a' tiszteletet, 's igen nagy mértékben; 's a' jókét még inkább mint azt az igen is olcsót. Vasárnapokon kívül nem lép cathedraba.

³⁹⁹ sok <irtóztató> darab! [Javítás a törlés felett.]

⁴⁰⁰ nyomtatta[...]/ná[...]/ak, [Átírás.]

⁴⁰¹ Herczegasszony <'>

⁴⁰² most <Szepes> Pécsi

⁴⁰³ Classicusainak <szorg> gondos

350 Stanislaus után hallani akarám azt is, kit Bécsben sok ízben hallottam, és a' kinél több gyönyörűséggel soha még senkit nem hallottam: Pesti Reform. Predik. Cleyermann Urat; 's megmaradtam régi szerelmem mellett.

Stanislaus élte' legszebb virágában van: Cleyermann hanyatlik; amaz szálás szép-arczu férfi: ez nem az, 's szemei mutatják az elgyengülést; az szívhez szóll: ez szívhez, fejhez, 's szabadon, bátran, merészen; a' Franciscánus szelíden csiklándozza hallgatójainak szíveiket: ez láng, 's hatalommal ragadozza a' sokaságot, nem Szollnoki fortélyokkal, hanem gyulongásával, melyeket neki meggyőződése sugall. Protestans Tanítóban én ennyi unctiót még nem találtam. A' szentetlennek nincs semmi szent, 's a' lelketlen a' legtüzesbb beszéd alatt is ásítozik: de körültekinteni a' hallgatók' sorain, mikor Cleyermann szóll, nagy gyönyörűség. Brockmannja az Egyházi Tanítóknak, 's azon mellékképzetet nélkül, melyet itt a' hely tilalmaz.

Pesten a' Zsidó felekezet kétfelé szakadva; a' haladni-akarók oda-hagyák⁴⁰⁴ a' vesztegleni-szeretőket. A' Neologusok' Tanítója Cleymannnt kérte, hogy⁴⁰⁵ tanításait tekintse-meg, 's Cleymannért a' felekezet húsvét' másod napján hintót küld, hogy ennek tanításán⁴⁰⁶ légyen jelen. – Bohóbb népet mint a' mit Prometheus gyúra, alig képzelhetni; és még is embernek lenni kimondhatatlan öröm, 's épen nem csuda, hogy ott az Istenek kedvet kaptak olykor, egy lépbe keveredni velünk.

Fáy sok ízben előzé-meg immár kívánságimat, de ma olly örömet ada nekem, melyet reményleni nem mertem. Ebédre híva némelly Dietai Követeket, 's ezek közt lelém – Ferenczit. Elragadtatva rohantam karjai közzé, 's felejtém a' Követeket.⁴⁰⁷

Fáy nem lél határt, nem mértéket, barátsága' bizonyításiban, 's ismét ebédjéhez híva-meg. Ott lelék néhány Dietai Követeket is. Egyiknek jobbját minden szó nélkül nyomtam a' fiam' fejére. De melly öröm vára itt rám! itt lelém Ferenczyt, a' Szobrászt. Elragadtatva rohantam karjai közzé, 's felejtém a' Követeket.

Ferenczy István Rima-Szombatban szül. 1792. Február. 24d. A' gyermek már gyermekkorában nagy ügyességgel faraga holmit, 's atyja, egy jó birtokú Lakatos, ötlet választá-ki, hogy házát az ő mestersége által tartsa tekintetben. Budára küldetvén mesterségét tanulni, vasárnapokon feljára a' Normális Iskolába, 's Professora látá hogy a' gyermek többre született mint rostélyokat rajzolni. Ennek buzdítására felméne Bécsbe, 's látván ott, hogy a' vele egykorúak antikokat rajzolnak, aczélban, márványban dolgoznak, általméne a' Graveurök' iskolájába, 's első examenjére egy Szólont készít, aczélban, 's jutalmat nyere. A'⁴⁰⁸ következő exámenben egy más jutalmat nyere a' Császár' képéért, ismét aczélban. Eltökélé hogy meglátja Rómát, 's

⁴⁰⁴ odahagyák [A kötőjel utólag beszúrva a sor felett.]

⁴⁰⁵ kérte<-meg> hogy [A vessző utólag pótolva.]

⁴⁰⁶ tanításán [Emendálva.]

⁴⁰⁷ [Ezután másfél oldal üres. E bekezdés az eredeti – de már javított – számozás szerinti 19. oldalon van, a lap túloldala számozatlan, a következő lap rektójának oldalszáma szintén 19. A találkozás újrafogalmazásának ez az oka.]

⁴⁰⁸ 's <elnyerte a'> jutalmat. A' [Beszúrás a sor felett.]

Canovával,⁴⁰⁹ kinek munkáját Bécsben az Augustiniánusoknál sokat másolgatta,⁴¹⁰ 351 magát megkedvelteti. Atyja csak akkor tudá-meg a' szándékot, midőn az tellyesítve volt, 1818. Június' 15d.

Canóva, betegen, kiizene hozzá, hogy bé nem fogadhatja, de Thornwaldsen neki helyt ada. Egy darab márványt teve elébe, hogy onnan láthassa, mennyire ment. Az olaszok lesék, mit fog csinálni a' tartaruga⁴¹¹ tedesca. De a' Bécsi tekenős-béka őket csak hamar csudálkozásra ragadá. Szaladtak Mesterekhez. Az inte cselédjének, hogy a' követ hozza utána, 's ment Canóvához, hogy az neki engede illy tanítványt.

Ferenczy csak hamar tekintetbe hozá magát, 's a' mesterségeket mind ápoló mind értő Bonaparte Lúcián' leánya ötet kéré-meg, hogy büsztjét faragná. Midőn a' Fő-Herczeg Nádor Rómában múlata, Ferenczy magyar⁴¹² nyelven szállítá-meg Gróf Eszterházy Kamarását, 's ez ötet sieté bemutatni a' Nádornak. A' Fő-Herczeg tudni akará Thornwaldsentől, hogy Ferenczytól⁴¹³ mit várhatni, 's 350 forintot rendele neki esztendőnként ezüstben. De Canóva azt tanácslá, hogy Ferenczy váljon-el Thornwaldsentől, 's dolgozzék kényére, nem követvén sem⁴¹⁴ Mesterét, sem ötet, hanem önmagát.⁴¹⁵

Érzé Ferenczy, hogy a' Művésznek egyedül Róma a' helye; de győzött benne a' haza' szerelme, 's azon volt, hogy a' Mesterség' szeretete itt is terjedjen; 's előre bocsátván Graphídionát, melly most az Ország' Muzéumában Pesten áll, és a' Csokonai' büsztjét, maga is megjelent. Prímásunk ötet szállítá-meg, hogy az Esztergomi Basilicához a' szobrokat készítse. Haza érkezett 18⁴¹⁶

Fejér márványt Csetnek körül kerese, 's talált, de csak kis darabokban;⁴¹⁷ Dog-nácskán 1821. bálványokat is, de a' márvány kékes-fejér volt. A' mit ittmulátásom alatt ismét Krassóból hozá, olly fejér, hogy a' Pároszi meg nem haladja, a' Carrári utól nem éri.

Lakást neki Gróf Sándor ada saját házánál, Budán, a' várban; dolgozója alól van, a' Duna' szélén.

Szent-István, a' Protomartyr, és a' mi a' Váli templom' számára márványban⁴¹⁸ fog készülni, még csak gipszben áll nála. Amaz, egy deli ifju, térdre rogyva altestével, de derekát egyenesen tartva, 's fejét 's jobbját az égre emelve, szent resignatióval: ezen a' Relígio, két tenyere közzé fogva a' keresztet, lefolyó hajjal,⁴¹⁹ redőtlen öltözetben emelkedik-el a' világ' sphaerájáról. Mellette egy gyermek Génusz tartja a' szövétneket, és egy táblácskát, mellyen ez olvastatik: ÜRMÉNYIJÓZSEF. MDCCCXXV.

⁴⁰⁹ Canóvának, [Átírás.]

⁴¹⁰ Augustiniánusoknál másolgatta, [Beszúrás a sor felett.]

⁴¹¹ a' <Bécsi> tartaruga

⁴¹² magyar<úl>

⁴¹³ Ferenczyből [Átírás.]

⁴¹⁴ nem követvén <sem ötet,> sem

⁴¹⁵ magát. [Beszúrás a sor felett.]

⁴¹⁶ [Az évszám utolsó két számjegyének hely van kihagyva.]

⁴¹⁷ darabukat; [Átírás.]

⁴¹⁸ márványban [Emendálva.]

⁴¹⁹ lefolyó <f> hajjal,

353 Két Ország-Bíráinknak, Ürményinek és Gróf Brunszvik Józsefnek, Generális Gróf Beckers Józsefnek, Gróf⁴²⁰ Sándornak és Marczibánnénak büszteiket félig-készen láthatni márványban; lepel nélkül a' Beckerszé, a' többi az nélkül.⁴²¹ A' Sándoré helyt kívánhat a' legszebb antikok közt; egy gyönyörű athléta fej; Szépség és Erő egyesülve vannak benne. Ferenczy⁴²² az egyik fültől a' másikig szakált vona itt, de az orczát, az áll' szegletéig, megkoppasztotta, 's így szerencsésen elkerülé azt a' szem-bántó inconvenienst, hogy a' bajusz szakál nélkül jelenjen-meg.

Pestnek és Budának, ha való a' hír, hatvan Festője van, 's én a' nevezetesebbeket eljárám. Midőn Scheffhez vezetének, nem tudtam egyebet róla mint azt, hogy neki fija is Festőnek készül, 's most a' Bécsi Academiában tanul;⁴²³ és hogy Festő vala atya is, 's az úcza, mellyen háza áll, tőle vevé a' Képiró-úcza nevet. De mint lepetém-meg, midőn nála egy még el nem készült oltártáblát láttam-meg; a' vászon' felső részét, az Angyallal, még tekercei közzé görgetve! Therézia térden áll, testtel a'⁴²⁴ Néző felé, de szemeit az égre emelvén. Soha még Festő a' vállairól lefolyó fejrposztó pallástot [szebben] nem⁴²⁵ festette; látni, hogy az posztó, és nem gyolcs; nem soha szebben a' carmelitszín scapulárét. Az Angyal perpendiculáris arányzatban ereszti rá a' menyeyi szerelem' nyilát. Ha az Angyal is olly jó mint Therézia, úgy oltártáblát csak Scheff és Hess polgártársaink által kellene festetni.⁴²⁶ Ha a' Szépítési Biztosságnak arra van gondja, hogy hibás épületeink ne légyenek, miért ne arra is, hogy rút oltáraink?

Pesky arczképeket ad, híven, és szemnek csapodarkodó ecsetléssel, szelíd árnyéklásokban, hihetőleg mert az avatlanok' ítéletétől tart. Dolgozásai úgy érdemlik a' megtekintést mint ő⁴²⁷ maga, mert ő egyike a' szeretetre legméltóbb embereknek. Szobája falait elborítják stúdiumai, leginkább Vandyck után, mert itt függ a' Rembrand' tiszteletes anyja is, 's három portréval Kreutzingertől. A' Lövőhely' palotájában övé a' Császár és a' Nádor, egész testben, nyolcz kisebb formájú portrékkal. Sógora, Varsághi, historiai darabokat dolgozik, 's a' Pesky' maníerjában. Övé a' Magyar Királyné' táblája egy bolt előtt a' Párizsi úczában, és a' Kígyó-úczában⁴²⁸ a' Magyar Ifjué.

A' kilenczven esztendő's Dónát még mindég dolgozik, 's ifju tűzzel. Sok darabjai készen várják a' Vevőt. Ha valaki, a' tiszteletes öreg érdemel polgári koszorút, és hogy Prytanéumban tartassék, mert felékesíté a' hont, 's ifju esztendeji olta sok jónak tartá-fenn emlékezetét. Füle teljesen el van siketülve, 's vele lennem most úgy kín, mint egykor nagy gyönyörűségem.

⁴²⁰ Józsefnek, <és> Gróf

⁴²¹ [Sic!]

⁴²² fej; Ferenczy [Beszúrás a lap alján korrektúrajellel.]

⁴²³ Academiában <műlat> tanul;

⁴²⁴ áll, <arcczal,> testtel<,> a'

⁴²⁵ pallástot nem [Emendálva.]

⁴²⁶ feste[./]i. [Átírás.]

⁴²⁷ [./] [Átírás.]

⁴²⁸ Párizsi úczá[./], és a' Kígyó<ban> [Átírás és törlés.]

Jankovicsot Kohn festette, 's igen szépen, igen jól. Nem örömet viszen mindent 354
belsőbb szobájába, 's én e' kedvezésével nem dicsekedhetem, noha talán csak azért,
mert alkalmatlan időben jövék. Azonfelül a' min két három zsidó-születésű tanítvá-
nyai dolgozának, nem láték nála egyebet egy még el nem készült asszonyfejnél, pré-
mes ruhában, mellynek bársonyát az alföldi iskola' gondjaival dolgozta-ki, 's elébb
mint a' fejet. A' carmoisin bársonyszelet, melly neki modelül szolgálta,⁴²⁹ még el vala
vetve asztalán. Bár nevezetesebb embereink általa festetnék magokat.

Kärglinget vízfestékben senki Pesten utól nem éri; e' nemben a' többiek mázol-
nak. Eggernél asszonyfejeket találtam, Lampi után, sok saját dolgozásaival. Övé a'
Királyi-Tábla' palotájában a' Császár is, 's igen jól; a' fej Krafft után. Krechnél két
négy vagy öt lábnyi táblát, már csaknem készen; egyikén⁴³⁰ kedvesét festette, egy
pár gyönyörű fekete szemmel, egy eldőlt oszlop' törzsökén, 's a' lány lábait az osz-
lopon nem innen vetve, hanem túl, melly mindent elront; a' szél tépi a' leány' fekete
haját 's zöld pántlikáját, míg a' kép' fenekében vad zajban hánykolódik a' tenger. A'
leány vállba van öltöztetve, 's a' ruha horizontális vonásban húzódik-el a' lány' keb-
lén, 's látatja a' kar' csuklyóját is, melly ismét mindent elront. Hogy érheti Művészt az
a' gondolat, hogy kedvesét illy ízetlenséggel fesse? A' másik táblán egy szép Asz-
szonyságot ada, szállongva mint Íriszt a' szívárvány' íve alatt, nem jól vetett redővel
a' zöld selyem öltözetben. A' szép Irisz virágokat hint a' lábai alatt lebegő világra.
Nem új sem az egyik gondolat, sem a' másik, de azt nem kérde senki: ezt kérde, jól⁴³¹
van e exequálva. A' szegény Krech Aprílisban megholt.

Müller Képárosnál egy Nádor vala kitéve; nem jól, mert a' Fő-Herczeg nem ül
mindennek; de bátor szabad kézzel, a' mit⁴³² én inkább szeretek a' pepecsléseknél.
Azt Richter dolgozá. Felkerestem a' lelkes embert, 's azt lelém benne a' mit óhajtot-
tam, de csaknem minden munka nélkül. Szeret eltérni a' természettől, a' mit nem
minden javal, mert az okot nem érti; de a' lelket megkapja, attitűdjei jól vannak vá-
lasztva, az öltözetre kevesebb gondot fordít mint az arcra, 's minden⁴³³ fejének, a'
mit csinál, egy gondolatot ad, a' lelket kapja-meg, a' mi fő dolog. Staffeleya hever;
asztalának veti a' rámát,⁴³⁴ mellyre vászna vagy papirossa fel van vonva, 's festékeit
nem paletjén⁴³⁵ keveri, hanem egy köszörült üvegen, 's a' kép fél óra alatt, első fes-
tésében, kész. Nála töltött óráim bizonyosan azok közzé tartoznak, mellyekről ha
majd Pestet elhagyom, legtöbb⁴³⁶ örömmel fogok emlékezni. Én benne egy sok ta-
pasztalású, mívelt embert, és egy szeretetre igen méltót találtam, a' ki fel tud mele-
gedni mikor kell, 's sem megvallani nem szégyenli hol van hátrább másoknál, sem
örömét nem titkolja, midőn dolga óhajta szerint sűlt-el.

⁴²⁹ szolgált, [Átírás.]

⁴³⁰ készen; <az> egyikén

⁴³¹ senki: azt kérde, <ha> jól [Átírás és törlés.]

⁴³² kézzel, <de> a' mit

⁴³³ arcra, <de> azt a' fény' és árnyék' vetése által kedvességbe hozza, > 's minden

⁴³⁴ hever; <előkapja> a' <kép>rámát, [Javítás a törlés felett.]

⁴³⁵ vonva, <az asztalnak veti,> 's festékeit nem <hüvelykén> paletjén

⁴³⁶ elhagyom, <legink> legtöbb

355 Én ötet legelőbb arra kértem, hogy egy képemet, a' Monarchia' egyik legnevezetesebb portraitírózójától, másolná, elkerülvén annak szokott⁴³⁷ hibáját, hogy a' test jobbra, a' fej balra, a' szem ismét jobbra forduljon; mert ki néze úgy valaha? 's hidegen látszék venni kérésemet. De a' kérést úgy tellyesíté, a' hogy reményleni nem mertem, 's így Fáy, mint később Bártfay, Vitkovics,⁴³⁸ Szemere, Toldy festeték magokat és társaikat. Thewrewk az enyémet kívánta, 's Richter engem mind en face feste, mind profilban, 's az utolsóbb minden képeimnél jobb. Hasonlatlanabb képet mint a' fiamé alig képzelhetni; és még is a' kép annyira ő, mint a' mit egy más valaki feste, minden hasonlatossága mellett nem⁴³⁹ ő. És mit csinála a' könyü kézzel festett gyönyörűen világított ruhájával! De ezek olly beszédek, a' mit kevés fog érteni tudni, 's érteni akarni.

Fáy ismét ebédjére hívá Ferenczyt, 's én kértem ezt, hogy velünk jönné Richterhez, 's adná ítéletét képeinkről. Nem hajla kérésemre,⁴⁴⁰ tartván, hogy az Richtert megbánthatná. Végre engede a' kérésnek. Midőn el akaránk jőni, hirtelen támadám meg Ferenczyt, hogy üljön számomra, 's Richter azt a' szerencsét köszöné leginkább barátságomnak, hogy hazánknak ezt a' díszét ő dolgozhatja. Szinte reszketett örömeben, és midőn tőle eljövénk, kénytelen vala megváltoztatni öltözetét; izzadsága csorgott róla. A' kép Ferenczyt olly jól fogja adni, mint az Ehrenreiché nem jól.

Ferenczyn kívül Rima-Szombat még egy Művészt szüle a' hazának (1781. Apríl. 12d.), Szent-Péteri József Ezüstmívest, a' Kígyó-úczában. A' házasság, de szerencsésjére 's szerencsénkre gyermektelen ember nem gondol azzal, a' mi neki hasznót hajtana: azzal gondol, a' mi neki örömet, a' hazának fényt ad. Lelkes embernek ez több, – mint⁴⁴¹ a' bolondnak és rossznak; a' kettő abban különbözik, hogy amaz szép és hasznos örömeket keres, ha koplal is mellette, míg amaz veszedelmest és rútát.

Szent-Péteri, az önmaga tanítványa, egy csaknem két lábnyi réztáblán veré ki a' Nagy-Sándor' és Dárius' csatázását, Le-Brünnek ismeretes darabja után; csudálást igen nagy mértékben érdemlő ügyességgel. A' lapos táblát addig ütögeti fonák oldalán, míg figurái előlről kidomborodnak. Görögök és Rómaiak az illy művet toreumának mondták. Esztendőnk olta dolgozik ezen, 's munkája még nem egészen kész. Figurái hibátlanok, sőt tökéletesen hasonlítanak a' Le-Brúnéjéhez, a' legvékonyabb vonásokig. A' maga nemében őt vallják a' Monarchia' első Művésznének még a' Németek is. Ha elkészül munkája, ki fog küldetni Londonba és Párizsba; de úgy hiszem, onnan visszajő, 's Muzéumunkba fog betétni. A' haza nem engedi szegénységben halni meg, a' ki neki dicsőségére élt.

Szent-Györgyi Jánost, ki Pataki Deák⁴⁴² korában ott virágfestésben ada leczkékét, a' Collégium' Fő-Curátora, Ungvári Fő-Ispán Lónyay Gábor Úr, Bécsben tanítatá

⁴³⁷ elkerülvén szokott [Javítás a sor felett.]

⁴³⁸ később Vitkovics, [A javítás korrektúrajellel besúrvá a lap szélén.]

⁴³⁹ mellett <épen> nem

⁴⁴⁰ kérés[...]/re, [Átírás.]

⁴⁴¹ több, mint [Besúvás a sor felett.]

⁴⁴² Deák<...>

hat esztendeig, hogy idővel Patakon festést és architectúrát tanítson. Önként mon- 356
da-le ezen⁴⁴³ kinézéséről, 's most itt maga⁴⁴⁴ kezére dolgozik. A' derék ifjú valóban
érdemli a' pártfogást, 's dicséretére kell mondanom, hogy munka⁴⁴⁵ nélkül soha nem
találtam. A' természet őtet Virágfestőnek teremtette, és ha ő Hollandiában született
volna, a' Huysumok ismét találtak volna egy hozzájuk méltó tanítványt. Az kár,
hogy tőle is minden kívántatik, 's erejét 's idejét kénytelen felosztani; hogy⁴⁴⁶ a' kik
magokat véle festetik, hasonlóságot kívánnak, 's szép ruhát inkább mint szép arcot.
Szent-Györgyi nagy ügyességgel fest tájdarabokat is, és valamit az idő kíván. Szül.
1793. Pünkösöd' első⁴⁴⁷ napján.

Simó Ferencz Udvarhelytt született 1801. April. 11d. Prókátor⁴⁴⁸ atyától. Festege-
tési egy Hadi-Tisztet rá-bírák, hogy őtet Bécsbe vigye-fel Erdélyből. Kevés idő
alatt nagy reményt támaszta maga eránt,⁴⁴⁹ 's el vala halmozva munkával. Wesselényi
's Gyulai Lajos, Mailáth János, Himfy, Horvát Endre, igen⁴⁵⁰ jól vannak eltalálva, de
senki sem jobban ezek közt mint a' Csanádi Fő-Ispán Gróf Teleki József; sőt
Dezsőffy is igazábban⁴⁵¹ mint a' Hormayr' Zsebkönyvében, 1828. Ecsetje szelíd, 's
tetszik a' szemnek, kivált hogy darabjait kisebb formában dolgozza. Ő és Szent-
Györgyi szoros barátok, 's egyike kölcsönösen segíteti a' másikat.

A' három Művész mellett említek egy férfit, ki nem e' nemhez tartozik, de mint
ők, köz figyelmet érdemel, nem közönséges ízlése⁴⁵² 's törekedései által; Farkasfalvi
Farkas Károly Táblabíró és Curiális Prókátor Urat. Szül. Fejér-Gyarmaton⁴⁵³ Szat-
már Várm. 1785. Martz. 30d. Tizenöt ezer⁴⁵⁴ lépét bír Gyűjteményében, nagy rész-
ben vásárlottakat, nagy részben a' mit maga fogott és hernyókból nevelt.⁴⁵⁵

Azon Választottság' tagjai, melyet a' Fő-Herczeg Nádor a' Magyar Tudós Társa- 357, 281
ság' organizálására összehítt, összegyülekezének Pesten. Mártziusnak 9dik napja
volt életemnek az a' nevezetes napja, mellynek reggelén, még mindég gyengélkedő
tüdővel, rekedt hanggal, sápadt arccal, a' Fő-Herczeg Nádor⁴⁵⁶ elébe lépheték; és a'
mellynek estvéjén a' nemzet' szerelmét Himfyt, és Guzmicsot, először látám. Hogy
a' Fő-Herczeg köztünk

⁴⁴³ tanítson<,> <lemonda> ezen [Javítás a sor felett.]

⁴⁴⁴ itt <...> maga

⁴⁴⁵ hogy <ötet> munka

⁴⁴⁶ felosztani; <'s a' kik> hogy

⁴⁴⁷ első<jén>

⁴⁴⁸ 11d. <egy> Prókátor

⁴⁴⁹ maga <felől> eránt,

⁴⁵⁰ <A'> Wesselényi 's Gyulai Lajos<' képeik, a'> Mailáth János<é>, Himfy<é>, Horvát
Endré<é>, igen [Törések; az „Endre” szóban az ékezet törölve.]

⁴⁵¹ is <jobban> igazábban

⁴⁵² érdemel <szokatlan> ízlése [Javítás a sor végén és a sor felett.]

⁴⁵³ Fejér-Gyarmathon [Átírás.]

⁴⁵⁴ 30d. <Ez a' ...> Tizenöt ezer

⁴⁵⁵ [Ezután másfél oldal üres: vagyis a kéziratlap 29. számú oldalának az alsó fele és a 30. számú
túldala is üresen maradt; a következő lap kezdő oldalszáma: 35.]

⁴⁵⁶ Nádor<unk>

357

Azért legelső, mert legérdemesbb –

tudják, a' kik Dietáinkon lelkét 's tudományait csudálták: szíve⁴⁵⁷ nemességét azok ismérhetik, a' kikkel négy szem közt szöll.

Himfy erős alkotású férfi, de nem kövér; nem kicsiny, de nem szálas; szög hajai elhagyták feje' lányát; veresbe csapó bajusza lefoly szája mellett. Szemei kékek; módja egészen magyar, mintha honunk' határain soha által nem lépett volna.

Ez nap látám ismét azt a' férfit is, kit⁴⁵⁸ ifjabb esztendeim olta soha meg nem lankadt tűzzel szeretek, Superint. Kis Urat. Együtt menék véle elébb Horváthoz, a' legszélesebb tudományú Magyarhoz, azután Himfyhez, kit első látogatásunk alatt nem találtunk.

Közelítvén a' nap, melyen tanácskozásinknak el kelle kezdődni, Gróf Dessewffy József Úr vala megkérve, hogy a' Nádor által Elölülönkké nevezett Csanádi Fő-Ispán 's Táblai Báró Gróf Teleki József Cs. K. Kamarás Urat, Lászlónak fiját, 's a' Koronaőr Józsefnek unokáját, megköszöntse, 's a' Küldöttség⁴⁵⁹ tagjait mutassa-bé, 's ez megtörtént 11dikben.⁴⁶⁰ A' Küldöttség' tagjainak neveik:

281 Fundátorok:

1) Gróf Széchényi István, Cs. Kir. Kamarás, az Orosz Vladimír, a' Prussziai Érdem, a' Sardíniai Szent Moricz és Lázár, 's a' Sicíliai Érdem Rendjeinek Vitéze; fija a' halhatatlan Ferencznek, a' Magyar Muséum' Alkotójának; szül. 1791. Septemb. 23d.

2) Vajai Vay Ábrahám, Cs. Kir. Kamarás, és Borsodnak Elsőbb Al-Ispánja; fija a' hon' nagy férfiának, a' Pataki Collégium' Újra-alkotójának, Józsefnek; szül. 1789. Júl. 13d.⁴⁶¹

3) Gróf Andrásy György, Cs. Kir. Kamarás, és Torna Várm. a' legközelebbi Ország-Gyűlésen Követje; szül.⁴⁶²

4) Gróf Károlyi⁴⁶³ György, Cs. Kir. Kamarás; szül.⁴⁶⁴

Felhívtak:

1) Bartal György, Personális: Itélő-Mester, Pozsony Várm. volt Elsőbb Al-Ispánja, és a' legközelebbi Ország-Gyűlésen Követje; szül.⁴⁶⁵

2) Bene Ferencz, Cs. Kir. Tanácsos, Orvos Doctor és az Universitásban Professor; szül.⁴⁶⁶

3) Bittnicz Lajos, Papja a' Szombathelyi Megyének, 's Mathes. és Magy. Nyelvet tanító Professor Szombathelytt, szül.⁴⁶⁷

⁴⁵⁷ csudálták: <lel->ke' [A sorhatáron lévő szó első szótagja törölve, a javítás a sor után, az utolsó előtti betű átírva.]

⁴⁵⁸ <a'> kit

⁴⁵⁹ [/Jöldöttség' [Átírás.]

⁴⁶⁰ 13dikben. [Átírás.]

⁴⁶¹ 13d. <- tizeneggy gyermeknek apja.>

⁴⁶² [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁶³ Károlyi [Az ékezet törölve.]

⁴⁶⁴ [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁶⁵ [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁶⁶ [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁶⁷ [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

- 4) Budai Esaiás, Superintendens Debreczenben, Bihar Várm. Táblabírája; szül.⁴⁶⁸ 281
- 5) Gróf Dessewffy József, Ország-Gyűléseinken Sáros, Zemplény, Szabolcs Vármegyéknek Követje; szül. 1772. Febr. 13d. Lakik Nagy-Mihálytt, Szabolcsban.
- 6) Döbrentei Gábor, Tartománybeli Al-Bíztos a' Budai Kerületben; szül. 1786. Decemb. 5d.
- 7) Ercsei Dániel, Philosophiát tanító Professor Debreczenben, Szabolcs Várm. Táblabírája; szül.⁴⁶⁹
- 8) Fejér György, Cs. Kir. Tanácsos, a' Pesti Újhegy' Prépostja, a' Magyar Univerzitás Könyvtárnokja; szül.⁴⁷⁰
- 9) Guzmics Iszidór, Benedictínus, Theol. Dr. és Prof. Pannonhalmán; szül.⁴⁷¹
- 10) Horvát Endre, Téli Plebánus, Győr mellett; szül. 1778. Novemb. 25d.
- 11) Horváth János, Bozoni Püspök, Rudinai Apát, Veszprémi Kanonok, Consiliáriusa a' Helytartó Magyar Tanácsnak, szül.⁴⁷²
- [12)]⁴⁷³ Horvát István, Bibliothecáriusa az Országos Könyvtárnak; a' Magyar Univerzitasban Diplomaticát tanító Professor, Fejér Várm. Táblabírája; szül. 1784. Máj. 3d.
- 13)⁴⁷⁴ Jankovics Miklós, Pest Várm. Táblabírája; szül.⁴⁷⁵ lakik Pesten és Wadason.
- 13)⁴⁷⁶ Kazinczy Ferencz, Zemplény Várm. Táblabírája; szül. 1759. Octób. 27d.; lakik Széphalmon, Újhely⁴⁷⁷ mellett.
- 14) Kis János, Superintendens, Soprony Várm. Táblabírája; szül. 1770.⁴⁷⁸ Sept. 22d.; lakik Sopronyban.
- 15) Kisfaludy Sándor, Szala Várm. Táblabírája; szül. 17 lakik S⁴⁷⁹
- 16)⁴⁸⁰ Kövy Sándor, Magyar Törvényt tanító Professor⁴⁸¹ Patakon; Zemplény Várm. Táblabírája; szül.⁴⁸²
- 17) Kulcsár István, Komárom Várm. Táblabírája, Magyar Újságíró; szül. 1761. Sept. 16d.
- 18) Báró Mednyánszky Aloyz, Cs. Kir. Kamarás; szül.⁴⁸³ lakik V⁴⁸⁴ Nyitra Várm.

⁴⁶⁸ [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁶⁹ [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁷⁰ [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁷¹ [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁷² [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁷³ [A sorszám általunk pótolva; ez a bekezdés utólagos beszúrás a lap alján.]

⁴⁷⁴ 12) [Átírás.]

⁴⁷⁵ [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁷⁶ [Sic!]

⁴⁷⁷ Széphalmon, <Abaujban> Újhely

⁴⁷⁸ szül.<17> 1770.

⁴⁷⁹ [Hely kihagyva a dátumnak és születési helynek.]

⁴⁸⁰ <16) Kulcsár István, Komárom Várm. Táblabírája, Újságíró; szül. 17 > 16)

⁴⁸¹ Professor<,>

⁴⁸² [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁸³ [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁸⁴ [Hely van kihagyva a helynévnek.]

- 281 19) Schédius Lajos, Philos.⁴⁸⁵ Dr., Aestheticát tanító Prof. a' Magyar Universitásban; Pest⁴⁸⁶ Várm. Táblabírája; szül.⁴⁸⁷
- 20) Szemere Pál, Pest Várm. Ügyvédje 's Táblabírája; szül. 1785. Február. 19d.; lakik Péczelen, Pest mellett.
- 21) Vitkovics Mihály, Curiális Prokátor és Várm.⁴⁸⁸ Táblabírája; szül. 1778. Aug. 26d.; lakik Pesten.⁴⁸⁹

Az Elölülő Mártzius' 13d. a' Küldöttség' minden tagjait, egyikünkön kívül, ki rég olta betegeskedék, Ő Csász. Kir. Fő-Herczégységénél a' Nádornál bemutatta. A' nagyobb részben igen pompás hintók az Elölülő' házatól indúltanak-ki, 's elfogák az⁴⁹⁰ hidat, a' Budai hegy' útját, és a' Királyi lak' udvarát. Nagy sokaság gyűlt a' hídra, hogy láthassák azon jelenést, mely egyike vala a' nemzet' legforróbb óhajtásainak, és a' melyre a' legkésőbb idők is gyönyörködve fognak emlékezni. Az Elölülő a' maga harmadik hintájában, két fekete ménnel, engem teve gazdává; maga az elsőn Gróf Dezsőfit vitte; 's én Szemerével⁴⁹¹ osztószám megtiszteltetésemben. Zenge az áldó sikoltozás a' mellettek elmenőkre, 's messzére hallatszott-el a' Széchényi', Vay', Andrásy', Károlyi⁴⁹² neve, kik közül az a' dicső ifju-férfi az ügynek, első példával, százötven ezer forintot ajándékoza, a' tizenegy gyermekü második húszat, a' harmadik huszonötöt, a' negyedik százat! 'S⁴⁹³ melly kebel ne gyúladt volna lángokra, midőn őket itt pillantá-meg; mert ez a' nagy nap az ő munkájok volt; ki⁴⁹⁴ nem áldja őket némán is, valamikor megpillantja!

- 358 Az Elölülő' beszédére a' nemzet' Védangyala 's kevély szerelme hosszan tartá buzdító feleletét, hogy a' Király' és az Ország' nagy óhajtásinak, nagy reményeinek, megfelelni férfias erővel igyekezzünk.

Az Ország' Prímásánál Prépost Fejér vala szollnokunk, valamint az Ország' Bírójánál is, ki már gyermekkorában, a' hív Dugonics' vezérlése alatt, a' Pesten tanuló ifjúságból egy kisdéd Magyar Társaságot alkota. A' Herczeg-Prímás emlékeztete bennünket, hogy ámbár itt a' szerint gyülekeztünk-össze mint a' halak a' tengerben, ne nézzünk egyebet, mint a' mit a' nemzet' java és⁴⁹⁵ dicsősége kíván; Ő Herczégsege igyekezetünket mind tanácsa mind pénze által segéleni mindég készen lesz: Gróf Cziráky buzdíta⁴⁹⁶ úgy vinnünk-elő a' Nyelvet, hogy hajdani férfias szépségétől el ne távozzék; melly igen is bölcs és idvezséges óhajtás. Eszes Író nem új Nyelvet és más

⁴⁸⁵ Lajos, <Pest Várm. Ügyvédje 's Táblabírája, szül. 1785. Febr. 19d.; lakik Péczelen, Pest mellett. Aes> Philos.

⁴⁸⁶ Universitásban; <szül.> Pest

⁴⁸⁷ [A „szül.” után hely kihagyva a dátumnak.]

⁴⁸⁸ [Hely van kihagyva a helynévnek.]

⁴⁸⁹ [A kéziratoldal fele üresen maradt.]

⁴⁹⁰ [Sic!]

⁴⁹¹ Szemerét [Átírás.]

⁴⁹² Andrásy', <és> Károlyi'

⁴⁹³ 's [Átírás.]

⁴⁹⁴ volt<!> ki

⁴⁹⁵ mint a' nemzet' java<t> és [Az ékezet törölve.]

⁴⁹⁶ Cziráky <arra> buzdíta

Nyelvet igyekeznek csinálni, hanem azon van hogy ez a' szép a' maga nagy erejét ki-³⁵⁸ fejtven, és mind azt, a' mi ennek, nem egy nemeiben, használhat, másoktól általvé-
vén, még szebbé, bővebbé váljon; 's a' ki tudja a' mit kellene tudni, tudja, hogy így
méne-elő minden Nyelv, vagy örökre elmaradott. Erre törekedék Dugonicsunk is, 's
az Ország-Bírája nem egyébre inte bennünket.

A' tudományai 's szíve által egyaránt tiszteletes Veszprémi Püspök is Fundá-
toraink közzé tartozván, a' Küldöttség' tagjai tiszteknek ismerték megköszönni ha-
zafiúi adakozását. Nekünk illy férfiat látni úgy vala kedves, mint néki azt, hogy álta-
lunk szerettetik.

Első Ülésünk kezdődött Mártzius' 15dikén, 's azon szálában, hol a' pereket a'
Királyi-Tábla szokta ítélet alá venni. Ennek fenekében az Uralkodó' képe függ, a'
Szent-István Rende' talárisában, Egger által festve, a' fej Krafft után; az oldalfalakon
a' Száraz György, Grasalkovics Antal, Koller Ferencz, Szvetics Jakab, Fekete György,
Végh Péter, Ürményi József, Felső-Bükki Nagy József, Semsey András, Aczél Ist-
ván, Mailáth György, Szőgyényi Zsigmond Personalisok' mellyképeikkel olajban;
Grasalkovics, Fekete, Végh és Ürményi a' Szent István' csillagával, de a' mellyet
Personális korokban még nem hordottak.

Áljon itt a' rend is, mellyben a' Küldöttség' tagjai, a' mint ezen első Ülés alatt
nem elrendelés, hanem történet ejtette, 's így osztán minden Üléseiken végig, helyt
fogának: – jobbra az Elölülő mellett Horváth János Bozsoni Püspök, Superint. Kis,
Gróf Dezsőffy, Kazinczy, Bárány Mednyánszky, Kisfaludy, Bitnicz, Guzmics, Szeme-
re, Superint. Buday, Bene, 's szembe az Elölülővel Vitkovics; – balra a' négy Fundátor,
Gróf Széchényi, Vay, Gróf Andrássy, Gróf Károlyi; 's ezek mellett Itélő-Mester Bar-
tal, Prépost Fejér, Horvát István, Jankovics, Schédius, Horvát Endre, Döbrentei,
Kövy és Ercsey. A' Jegyző-tollat az Elölülő köz akarattal Horvát István társunknak
adta-álta.

De öröminket kettős szomorúság szakasztá-félbe; mert Szemerének hitvesét, a'
sok adományokkal megáldott Szemere Christínát, poetai nevével Képlaki Vilmát,
Martzius' 26d., a' rég olta ágyban fekvő Kulcsárt pedig Martz. 30d. a' halál közzülünk
kiragadta. A' Küldöttség' tagjai éreztették részvéteket a' mély bánatba süllyedt Sze-
merével, Kulcsárnak temetését pedig, Apríl. elsőjén, az idő sanyarúságával nem gon-
dolván, jelenlétek által tisztelék-meg.

-----⁴⁹⁷

Második Ülésünkben felolvastatt a' Törvényczikkely (1827. XI.), melly összehí-
vattatásunknak alkalmat ada, 's a' Fels. Nádornak Leírása az összehívattak' neveik'
lajstromával; 's meghatározott, hogy vizsgálat⁴⁹⁸ alá vétetvén előbb az Ország-
Gyűlése alatt készült Plánun, a' Társaság' újabb Alapintézetei 's Statútumai dolgoz-
tassanak-ki, 's vétessék számba, mit bír-el a' Társaság' Pénztára, hogy annak jövedel-
meihez képest a' dolog azonnal elindíthatassék, mihelytt mostani dolgozásaink a'
Felségnél helybenhagyást nyerendenek. Mind ezeknek elkészítésére egy Kikül-

⁴⁹⁷ [A kéziratoldal fele üresen maradt.]

⁴⁹⁸ vizsgálat <ba>

döttség rendeltetett, a' magyar dolgozás Horvát Endre, a' deák Bitnicz társainkra bízattván.

Kilenczedik Ülésünkben Ő Csász. Kir. Fő-Herczagsége a' Nádor általküldé Jan-kowics társunknak az eránt tett ajánlását, hogy ez a' Magyar Nyelv' elterjesztésére ezer fntot, a' Magyar Literatúra⁴⁹⁹ gyarapítására ugyan-annyit áldozza, ezüstpénzben, a' hazának.⁵⁰⁰

⁴⁹⁹ Magyar <Nye> Literatúra'

⁵⁰⁰ [A kéziratoldal alsó harmada és a lap túloldala üres.]

7.

273

[Pesten, 1828–1829.] [I.]

Szemere⁵⁰¹ rám bízta, hogy a' mit csak magadnak⁵⁰² akarék elmondani, mondjam el az ő Muzárona' Olvasójinak is, mert a' dolgok ezeknek is érdemlik figyelme-
ket. Engedek kívánságának. Végye azt az Olvasó mint csak neked mondottat.

I.

Péczellen a' mi Szemerénénk, akkor még Fáy József Úr' özvegye, engem azon 359
szobájába szállított, honnan a' Rádayak' Kastélyára legkedvezőbb a' kilátás. Tiszte-
let' érzéseivel pillanték által azon falakra, mellyek közt ifjuságom' legszebb szakában
olly szép napokat 's éjjeleket éltem; 's vettem tollamat, 's lerajzoltam azt, hogy Éle-
temhez vignettként metszethessem. Péczel, hol három Rádayt ismertem, és a' hol a'
mi Szemerénk született és lakik, felejthetetlen lesz a' nemzet előtt, még mikor ezen
Kastélyt⁵⁰³ a' sok századok eltemetik is.

Meglátám az udvarról a' Kápolnát a' köz temetőben,⁵⁰⁴ hol a' három Ráday - Ge-
deon, a' tudós; a' második Gedeon, a' Koronaőr; 's annak és ennek⁵⁰⁵ hitvесеik Szent-
Pétery Katalin és Gróf Fáy Susána; 's ennek és a' Koronaőrnek fíja Pál, a' Játékszín'
nagy barátja, már alszák az örök álmot. A' Kastély⁵⁰⁶ mostani Ura, Gedeon, testvére
Lászlónak és Annának a' Gróf Nádasdy László' özvegyének 's Erzsébetnek Báró Pro-
nay Albertnének, megengedé, hogy a' Kápolna' déli oldala mellé egy ákáczt ültessenek.
Hajtson az gyökereket, 's hirdesse hűségemet a' nagy és nemes-lelkű Megholtakhoz;
és ha majd a' sok esztendők kidöntik is tövéből, neveljen új sarjadzatokat, mint⁵⁰⁷ a'
Ráday ház, melly többször vala már [közel] kidőléséhez,⁵⁰⁸ de a' mellynek jó fíjait 's
két gyönyörű leányait virágzani, sok századok' lefolyta után is örömmel látjuk.

II.⁵⁰⁹

Közelít az idő, édes barátom, mellyben hat holnap múlva elhagyom⁵¹⁰ Pestet, 's 360
visszatérek egy szeretett jó asszonyt 's négy fiamat és három leányomat meglátni,
kiket a' példátlan igazságtalanság tizenkilencz eszt. olta nyomorgat.⁵¹¹ Mint az élet'

⁵⁰¹ [A szöveg és az előtte található fogalmazvány eredetileg folytatólagosan lett beszámozva, így az „V.” fejezetszám olvasható a „Szemere rám bízta, hogy a' mit csak magadnak akarék elmondani...” kezdetű rész felett. E három mondat utólag be lett keretezve – nem állapítható meg, hogy ez Kazinczy változtatása-e. A bekarikázás vonala metszi az „V.”-ös fejezetszámot, azaz törlésnek is tekinthető. E sorok alatt utólag lett beírva az „I.”-es fejezetszám, és utólag lett átjavítva az eredetileg „VI.”-os fejezetszám „II.”-re a „Közelít az idő, édes barátom...” kezdetű rész felett.]

⁵⁰² /.../agadnak [Átírás.]

⁵⁰³ kastélyt [Átírás.]

⁵⁰⁴ teőz temetőben, [Átírás.]

⁵⁰⁵ ennek és annak [Átírás.]

⁵⁰⁶ kastély' [Átírás.]

⁵⁰⁷ tövéből, mint [Beszúrás a sor alatt.]

⁵⁰⁸ már kidőléséhez, [Emendálva.]

⁵⁰⁹ VI. [Átírás.]

⁵¹⁰ mellyben elhagyom [Beszúrás a sor felett.]

⁵¹¹ olta <ront és> nyomorgat.

- 360 szélén nézünk vissza eltűnt esztendeink' sorára, úgy én azon tizeneggy holnapra, melyeket tavaly és ezidén itt éltem el, Szemerének⁵¹² vendége, két egymásból nyíló szobában. Melly szép sors juta a' megbecsülhetetlen embernek, ki Péczelen reggel befogat, 's három óra alatt⁵¹³ Pesten van, 's ismét Péczelen estve, ha úgy akarja. Illy közel az ügy' embereihez, mindent láthat, hallhat, tudhat, a' mire szüksége van. Tanulónak,⁵¹⁴ dolgozónak anyavárosban kellene lakni; de nekem falu az elementumom.
- 340 Midőn tavaly lejöttem Februáriusban, Jankowics, a' halhatatlan⁵¹⁵ férfi, levelei által híva meg vendégének, 's olly jelentéssel, hogy Kézírateinak szobájában leszek
- 341 szállva. Lakhatik e Király kevélyebben? De tüdőgyuladást kapván az úton, Szemere elfoga, valamig felgyógyulandok, 's így osztán megmaradék nála. Ismét láttam, 's annyi esztendőök mulva régibb barátimat, Prépost Fejér Györgyöt, Vitkovicsot,
- 281 Sztrokayt; itt⁵¹⁶ az újakat, kiket látni olly igen óhajtottam, Kisfaludy Ká-⁵¹⁷

⁵¹² el, <mint> Szemerének

⁵¹³ óra <múlva> alatt

⁵¹⁴ Tanulónak, [Átírás.]

⁵¹⁵ Jankowics, <az> a' halhatatlan

⁵¹⁶ barátimat, <Vitikovicsot, Sztrokayt,> Prépost Fejér Györgyöt, Vitkovicsot, Sztrokayt; <Helmeczit> itt

⁵¹⁷ [A szó és a szöveg vége hiányzik, a következő lapok ismeretlenek.]

8.

273

[Pesten, 1828–1829.] [II.]

I.⁵¹⁸

Tizenhárom esztendő óta nem láttam vala Pestet. 'S melly változásban láttam most; 's leginkább a' művészet' tekintetében!

Akkor egy Olasz árula geográfiai abroszokat, 's némelly semmi vagy kevés becsű rézmetszeteket: most négy bolt előtt vannak kifüggesztve a' legszebb réz és kő-
metszetek, 's nem csak portrék, hanem historiai darabok is, mint péld. a' Horace 348
Vernet által festett 's Jazet által hánytott munkában dolgozott Arcole; mellyben
gondolat és elrakás és rajzolás gyönyörűek, csudálást érdemlők. Mit adnék érte, ha
nemzetünk vitézeinek valamelly nagy tettét így festhetném! Irígylem Vernet sorsát:
nem, mikor mívét csudáltatni láttam; hanem, mikor azt dolgozá. Ő is győze
Arcolena; mert festette a' győzedelmet.

A' portrék közt leginkább becsülöm a' Canningét, a' mint egy levelet tart jobbja- 348
ban, és a' X. Károly királyét vonásos munkában. Lichtl, Tomala, Miller és Conzi va- 349
lóságos jóltevőji a' nemzetnek, hogy darabjaikat az utczára függesztik: az által lángot
lobbantanak a' gyúladható szívbe, 's a' művészet' szeretete terjed. – A' vásárok alkal-
mával idegen képárosok is jelennek meg, 's igen szép, igen drága darabokkal: de a'
kiket jó kikerülni. Egy nyomtatványát Raphael transfigurációjának Morghen Rapha-
eltől egyik nap ötven, más nap hatvannégy aranyon tartotta. Rendes képárosnál min-
dennek szabva van ára. Ócska képeket az egyiktől igen jutalmasan és igen jókat vet-
tem. De itt egy intést. A' ki nem ért a' dologhoz, ne vásároljon értő tanácsa nélkül, és
soha ne vásárosoktól: vagy drágán adják, vagy rossz darabokat.

Napoleonnak egyiptusi utazását, az igen nagy táblákra nyomtatott metszésekkel, 350
Gróf Teleki József Urnak bibliothecájában, a' Voyage pittoresque en Sicile-t Vigyázó
Urnak gazdag gyűjteményében vala örömem látni. Egy példánya az elsőbb munká-
nak háromezer forint. Szép gyűjteménye van Kisfaludy Károlynak is mind olaj fes-
tékben mind metszésben; 's ő nem csak ír, hanem festeget is. Nála láttam egy nagy
táblát: kinézés a' tengerre, Rebelltől, a' bécsi galéria directorától, egy vad vetésű
hegygel; 's másolatban Spinoza' arczképét. Szent Benedek! mint irígylem szerencsé-
det, hogy illy művészt kapál. A' fej sokat emlékeztete a' Vay Józsefére: noha a' voná-
sok, egyenkint tekintve, nem hasonlítanak. 'S szavam közönséges javalást találá.

Mostani Uralkodónk' képe fő díszé a' Pest vármegye' gyűlési palotájának Krafft- 346
tól; 's én is úgy hiszem, hogy fejedelmünk itt hívebben van eltalálva, mint minden
egyéb festésben vagy rézmetszetben, mellyet ismerek. Melly kár, hogy a' vármegye
fejér mentében 's veres dolmányban és nadrágban kíváná azt, és nem Szent István'
Rende' talárisában, a' mi mind méltóságához inkább illet, mind alkalmat adott volna
a' művésznak, hogy a' redőlésben mutassa ki magát. Krafft festé egykori helytartón-
kat Albert herczeget is, 's ezt is fejér mentével, ezt is görbe térddel, melly a' szemnek 347
fáj. Mostani nádorunkat Stunder festette; 's mind arczbán mind állásban igen roszul:
a' másik főherczeg nádorunk jobban; de a' színek elfeketültek egészen. Itt Wesselé-

⁵¹⁸ [Az *Aurora* címadása, amely utal két másik szövegre is: „PESTEN ÉS KÖRÜLE, / HÁRMAN. / ELSŐ. / 1828 és 1829”]

347 nyi Ferencz, megyszín bársony dolmányban, veres nadrággal, itt herczeg Eszterházy Pál (ennek neve tévedéssel iratott atyja képe alá a' Kassai Minerva' egyik kötetében – Pál nem viselt szakalat, a' szakálás szép fej Miklósé); itt a' békekötő Pálffy János, duelluma óta nem huszár generalis többé, egy iszonyú allonge-parókában; itt a' Pálffy Miklósé (Salistól) csuda világitásban, 's a' Batthyáni Lajosé, mellynek legalább arcza igen szép (ha szemem jól kapta fel a' manírt, Meynestől). Mit nyerne a' hon' historiája, mit nyernénk a' művészet' tekintetében, ha minden gyűlési palotáinkat illy képek ékesítenék! A' kisebb palotában Gróf Barkóczy Ferencz abaúji főispány képe áll, ki e' megyét mint főispányi helytartó igazgatá: Krafftól ez is; 's felette híven, felette szépen.

344 Gróf Széchenyi Ferenczet Ender festette a' Muzéum számára, híven és szépen. A' kép mutatja a' nagy, a' nemes lelkű embert; 's mutatná, ha nem tudnók is, kit mutat. Csak a' tudományos attributumokat szeretném körüle kevésb számban. Ha a' kép felelevenednék, ki nem tudna lépni ezek miatt.

345 Zrínyi Miklós és mostani Uralkodónknak budai koronáztatása az universitásnak egy nagy szobájában tartatik. Az utóbiakban Krafft el nem kerülheté a' monotóniát; de ügyességét megbizonyította: az elsőbb jobb, mint lipcsei ütközte.

351 Fáy ebédre hívatott. Elvalék ragadtatva, midőn itt látám meg egy diétai követ barátomat, kinek jobbát Emil fiam fejére nyomám; de kibontakoztam ennek karjai közül, hogy magamat olly férfi karjaiba vethessem, ki külföldön is fényt, 's nagy fényt vona a' magyar névre, a' ki Canovának megnyerte barátságát – Ferenczy karjaiba. Egyike vala legfőbb óhajtásimnak, 's még midőn egymásnak Romába és Romából iránk, hogy a' honnak ezt az örök díszét megláthassam valaha; 's íme meglön, a' mit két esztendő előtt remélni még nem mertem.

Graphídiona a' muzéumban áll. Lehet e jobb gondolat, mint az volt, hogy a' kezdő művész a' művészség kezdetét dolgozza? A' leány jobb térdével a' tenger' fövényébe hajlik le, 's eltelve a' kedvelt ifju képevel lelkében, annak profilját vesszejével a' fövénybe rajzoló; 's most feleszmél, hogy őt a' szerelem melly találmányra vezeté. A' felső test ruhátlan, hogy a' termet bájai látathassanak, az alsó szép vetésekben van elfedve. Gyönyörű kis teremtés; 's érdemli, hogy ujom a' kőre nyomja csókomat.

352 Dolgozójában áll gipszmodellben István, a' protomartyr, már térdeire rogyva, feltekintve az egekbe, 's felnyújtván oda jobbát is, 's magát megadva várván kövezőjítől nem a' halált, hanem a' halál pálmáját. Gipszben áll még azon dolgozása is, melly a' Váli templomot fogja ékesíteni: egy ifju leány összetapasztott⁵¹⁹ tenyereivel emelkedik fel a' földről az egek felé, 's egy gyermek génius mellette táblát tart, mellyre Űrményi József neve van felírva. Szép képe a' földi' gondjain túl emelkedett gyermeki ártatlansága 's tisztaságú léleknek.

Gróf Károlyi Istvánné született Gróf Dillon Georgina sírköve márványban készül. Ez a' minden testi és lelki szépségekkel gazdagon megáldott angyalasszony halva fekszik, bevonva fátyolával; 's hozzá méltó férje a' legmélyebb keserőség nyugal-mában ül lábainál, lehajtván homlokát jobb tenyerébe, idealis öltözetben. A' basrelief Foltra fog vitetni a' Megholt sírja felibe.

⁵¹⁹ összetapasztot [Emendálva.]

A' büsztök közül legnevezetesebbek a' cardinalis primás Rudnyayé, a' két ország- 352
birája Ürményi és Gróf Brunszvik Józsefeké, generalis Beckersé, a' szép athléta Gróf
Sándor Moriczé, és a' Marczibáni Asszonyságé. – Ferenczy tűzzel, kedvvel, szere-
lemmel dolgozik; 's mívein el van öntve a' plastica bájos nyugalma. Kár, hogy a' fejér
márvány' keresésével olly sok időt veszte, míg végre azt Krassó vármegyében találta
fel, honnan igen nagy darabokat is vehet.

Heinrich Ur, kereszt neve Thugut, Budán vőn lakást, pártfogolva a' minden jót és 353
szépet becsülni tudó Gróf Brunszvik ház és annak tiszteletet érdemlő Theréze által,
ki maga is fest. Egy nagy táblán adá lábszáriglan Gróf Brunszvik Ferenczet, a'
házasági boldogság' nyugalmaiban grouppirozván össze a' Grófot és hitvesét; magát
medvével prémzett sötétes kék fel nem öltött mentében, a' Grófnét carmoisin bár-
sony öltözetben fátyollal. A' kép közelről nézőnek is van dolgozva, nem azon
világításban, mellyet Krafft ada a' császárné; 's ha valami, ez érdemli a' csudálást a'
két városban. – Engem Heinrich olajban, Ferenczy márványban dolgozának; 's ez a'
két barátom nekem halhatatlanságot ada.

Kis-Solymosi Simó Ferencz nagy szerencsével festé Döbrentei számára Gróf Te- 356
leki és Dezsőffy Józsefeket, Himfyt, Horvát Endrét, Virágot, Berzsenyit, Báró Wes-
selényi Miklóst, Gróf Mailáth Jánost, Gróf Gyulai Lajost, és magát Döbrenteit, 's ezt
jobban mint a' Ruprecht lithographolt, affectált nézésű darabja, a' magyarul rosz
inscriptióval: é r d e m e i t b e c s ü l ő j e – jól *érdemei*-nek –. Simó valóban érdemli
a' pártfogást, valamint Szent-Györgyi János is, a' zempléni születésű, kinek fáradha- 355
tatlan szorgalma, kivált a' virág- és gyümölcs-darabokban, sok jót adhatna, ha fizet-
tetnék.

II.

Legfőbb vágyásom az volt, hogy minél előbb láthassam azon Dicsőket, kik 357, 281
1825.⁵²⁰ Novemb. 3d. elfelejthetetlenek levének a' haza' évkönyveiben.

Irigy tisztelettel pillantám meg Mart. 11d. 1828. Gróf Széchenyi Istvánt, a' Nagy-
nak nagy fiját; 's Gróf Károlyi Györgyöt, a' minden jóltevők' legszerényebbikét,
Gróf Dezsőffy József szobájában, ki velünk Gróf Teleki Józsefet, mint tanácskozá-
sink előlölőjét megköszönté (a' két társat, Vay Ábrahámot és Gróf Andráshy Györ-
gyöt, nem itt előszer).

Zúgolódnám sorsom ellen, ha régi nyugtalan ohajtásomnak el nem érhettem volna
bételjesedését. –

III.

Péczellen a' mi Palinénk, akkor még Fáy József' özvegye, engem azon szobájába 359
szállított, honnan a' Rádayak' kastélyára legkedvezőbb a' kilátás. Tisztelet' érzései-
vel pillanték által azon falakra, mellyek közt ifjuságom' legszebb szakában olly szép
napokat 's éjjeleket éltem; 's vettem tollamat, 's lerajzoltam azt, hogy Életemhez
vignettként metszethessem. Péczel, hol három Rádayt ismertem, és a' hol a' mi Pa-

⁵²⁰ 1826. [Az évszám toll- vagy nyomdahiba; emendálva.]

link született és lakik, felejtethetlen lesz a' nemzet előtt, még mikor ezen kastélyt sok századok eltemetik is.

359 Meglátám az udvarról a' kápolnát a' köz temetőben, hol a' három Ráday már aluszák⁵²¹ az örök álmot. A' kastély' mostani ura, Gedeon, megengedé, hogy a' kápolna déli oldala mellé egy ákáczt ültessen. Hajtson az gyökereket; 's hirdesse hűségemet a' nagy és nemes lelkű Megholtak iránt!

IV.

340 Midőn tavaly lejöttem Februáriusban, Jankovics, az érdemes férfi, levelei által híva meg vendégének, 's olly jelentéssel, hogy kéziratának szobájában leszek szállva.
341 Lakhatik e király kevélyebben? De tudógyúladást kapván az úton, Palink elfoga, valámig felgyógyulandok, 's így osztán megmaradék ennél.

342, 360, 281 Ismét láttam, 's annyi esztendőök múlva, régibb barátimat, prépost Fejér Györgyöt, Vitkovicsot, Sztrokayt; itt az újakat, kiket látni olly igen óhajtottam, Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt, Fenyérit, Toldit és Bajzát, 's régibb ismerősömet Helmeczyt, hol magoknál, hol Palinknál, hol Bártfaynál.

Itt a' közönséges szeretetet érdemekkel nyert Fáy Andrást – hadd vessem kevélyen hozzá, Kazinczy leány' dédunokáját! – Itt a' Tud. Gyűjtemény kiadása által is ismeretes Thaiszt, főhadnagy Kis Károlyt, curialis prokátor 's magyar nemes Paziázi Mihályt, Trettert, a' minden íróink legöregebbikét, Virágot, és a' legifjabbikát, a' még iskolájit járó kedves Szalay Lászlót.

Szenvey a' szomszéd Maglódról általjöve hozzánk, 's minthogy erre megkérém levelemben, hozta Schiller után dolgozott fordításait. Felolvasá Resignátióját, Don Carloszt, Mária Stuartot, a' Messzínai Hölgyet. Alig hihetni, hogy harmincz esztendőös ifju ennyit tehessen; alig hihetni, hogy illy szerencsésen annyit dolgozhasson. Másatlan jelenés a' fordítók közt; hajlékony minden formába általömleni; 's nyelve tanúlt, csinos, bájos, 's hév mint keble. – *Pectus est, quod disertum facit.*

343 Úgy bánék, mint a' költő, ki a' legsúlyosb gondolatot az utolsó sorra tartja; 's itt akarám említeni nevét Horvát Istvánnak, kit lelkem huszonhat évek óta a' barátság és tisztelet forró érzéseivel szeret.

Midőn én ötet, még akkor iskolájiban láttam, megjövendölém, mi leend egykor; de hogy illy nagyságra lépjen fel, miként lehetett volna azt álmodnom!

Révainak ő vala legkedveltebb tanítványa, 's midőn már haldokolt ötet kérte ki, annak jutalmául a' mit egész éltében teve, tanító székében követőjéül. A' kérés nem lele teljesedést; 's mindnyájan érezzük, ügyünknek melly nagy kárával! De a' nagy ember mindenhol a' maga helyén van. Azóta mit teve a' pályán, egész hon tudja; 's leczkéjin a' diplomatikában neki azon öröme van, hogy tanítványaival együtt hallgatják az ország elsőb tisztviselőji is, 's nem egyszer 's kétszer, hanem sokan folyvást.

Nem rég magára zudította a' sokaságot, azt hirdetvén, hogy Ádám törzsatyánk m a g y a r volt... 's egyik recensense nem tartózkodék kimondani, hogy a' megmérhetetlen tudományu férfit szertelen tudományai megkábitották. De ő analytical úton erede nemzetünk nyomait keresni fel a' legrégibb idők homályiban; semmit nem

⁵²¹ [Sic!]

mond egyebet, mint a' mit nyomozásaiban másoknál talált. És, hogy a' Magyar is 344
Ádám' maradéka, az nem szenved kétséget; sem az nem lesz lehetetlen, hogy Magya-
rok voltak Scotiában, a' mit Báró Podmaniczky József által Párisból küldött kérdés is
hihetőnek nézethet.

Mennyiben van Horvát tanításainak hitele? tribunáлом elébe tartozónak nem
néztem, és nézni soha nem fogom. De nincs olly eset, mellyben kevéltedve ne néz-
zem barátomnak azt a' nagy tudományu, nemes lelkű férfit, ki saját becsét nem
függeszté fel a' mások' ítéletétől, hanem keble' sugallatitól; 's a' mi tiszte a' jónak,
híven teljesítette: míg erőlködőink csak titkon szurdalгатják, valakik reájok homályt
vetnek; és mivel ezek őket nem becsülhetik, gőgöt vetnek mosolygó gonoszsággal
szemőkre.

V.

Mint az élet szélén nézünk vissza eltűnt éveink' sorára, úgy én azon tizenegy hol- 360
napra, mellyeket tavaly és ez idén itt éltem el, Palinknak vendége, két egymásból nyíló
szobában. Melly szép sors juta a' megbecsülhetetlen embernek, ki Péczelen reggel
béfogat, 's harmadfél óra alatt Pesten van, 's ismét Péczelen délre, ha úgy akarja.

Tanulónak dolgozónak anyavárosban kellene lakni: de neki és nekem falu az ele-
mentumunk.

355 [a' Mester]ségnek⁵²² minden nemeire osztja fel; ha jól fizettetik,⁵²³ virágot és gyümölcsöt igen ügyes kézzel fest.

Schöfftnak már atyja is Pesti lakos volt, 's ecsetje által olly tekintetbe hozá magát, hogy a' városnak egyik úczája, hol háza állott, Képíró-úczának nevezteték, a' Kecskeméti kapu mellett. Midőn nála felvezetének, még nem tudám miben ragyog; de szobájában vala, tekercein, a' Szent Therézia nagy oltára, melly azolta⁵²⁴ a' Theréziai külváros' templomában fő helytt állítatott fel, 's elragadtatással látám a' szent szűzön azt a' mesteri kézzel festett karmelita-színű scapulárét és a' fejér posztó köpenyeget, mellynél ugyan szebbet, igazabbat nem képzelhetni. Felette egy Angyal lebeg, 's perpendiculáris esésben eresztí a' térden 's a' Nézővel szemben álló szűzre a' szent szerelem' nyílat. A' tekercs miatt az Angyalt látnom nem lehete, sem az egész compositiót; de a' szent szűz, az égbe tekintő arcczal, a' hogy fejeit kivált Guido szerette festeni, gyönyörű. 'S a' Művész fiatal ember még, 's víg kedvű, eleven, nyájas; érzi becsét, de hiuság nélkül.

353 Minden örömeimet, mellyekkel Pesten a' Festők' dolgozójiban élék, az hagyá igen messze maga megett, a' mit Heinrich Úrnál (keresztneve Thugut) találtam. Budán lakik, a' Kristina-városban, a' Mesterségeket becsülő 's pártfogoló Gróf Brunszvik-ház' baráti kegyeiben, melly a' nyomorgó⁵²⁵ emberiségre kiterjesztett, nem egy nemű, gondjai által is tiszteletessé tette magát a' hon és az idegen föld előtt. Hazánk, Kupeczky olta, nem bírt értelmesebb és tanultabb⁵²⁶ Művészt a' festésben, 's óhajtani lehetne, hogy fárasssuk ki dolgozásaiban.

Nála függ a' Gróf Brunszvik Ferencz' képe, vászonra, térdi darabban, melly a' Művésznek⁵²⁷ még élteben érdemlené hogy bár melly Galériába felfüggesztessék. A' Gróf és a' Grófné a' házasság élet' boldog nyugalmaiban vannak összegrouppolva, a' Gróf medvével prémzett hosszú kék mentéjében 's dolmányában, a' Grófné carmoisin bársonyban, körül lebegve fejér fátyolával. Igazság mindenben, 's a' carnatio gyönyörű, minden manírozás nélkül. Ha csak egy körömnit nézünk is a' testen, látjuk hogy a' mit⁵²⁸ látunk, test, és nem egyéb; holott Guídó zöldes, Furíno kékes testet
354 ada, a' mi Dónátunk pedig a' testszínbe mindég lakkot kevert, 's így carnatióját mindég elrontotta. Melegebb ecsetet mint a' Heinriché én nem ismerek, 's örök kevélységem hogy engem ő feste, Ferenczy faraga.

355 Richter, ez a' szabadkaru Festő, gond⁵²⁹ nélkül adja darabjait, 's sokszor szerencsésebben mint a' kik munkájikat igen nagy gonddal. Így adá az én profíletem is, mellyet osztán hírem nélkül kőre metszett. A' lithographolt darab nem tűri a' Kriti-

⁵²² [A szó és a szöveg eleje hiányzik, az előző lapok ismeretlenek.]

⁵²³ fizettet[...]/ [Átírás.]

⁵²⁴ melly <mar> azolta

⁵²⁵ melly <sok jóltevő> a' nyomorgó

⁵²⁶ és <gyako> tanultabb

⁵²⁷ melly <mar> a' Művésznek

⁵²⁸ hogy <az> a' mit

⁵²⁹ Festő, <sok> gond

kát, de a' festett képen mindenek' ítélete szerint el van találva az arcz, 's azért eltalálva, mert a' character van eltalálva, a' mi portrétekben mindég legfőbb⁵³⁰ dolog. Minden képeim⁵³¹ közt a' Kiningéré, Stunderé, Kreutzingeré után, mellyek a' magok³⁵⁴ korokban igen jók voltak, ez a' Richter által festett profilom és egy háromnegydedben festett más a' legjobb.

Pestnek⁵³² még egy Művésze van, a' kit kevélykedve nevezek: Szent-Péteri József³⁵⁵ Ezüstmíves. Született Rima-Szombatban, .⁵³³ Ez a' Nagy-Sándor csatáját a' Granicusz mellett LeBrünnek sok figurákból álló festése után réz táblára pörölyözte ki, 's olly ügyességgel, hogy a' Bécsiek is ötet vallják a' Monarchia' első Művészenek e' nemből. A' pörölyözés hátulról esik, 's a' figurák kidomborúlnak ezen bas-relief nemből, mellyet a' Rómaiak görög névvel toreumáknak mondtak. A' lovak' lábai, 's kard és dárda szabadon áll ki a' táblából, 's a' proportio olly tökéletesen el van találva, hogy azt a' leggyakorlottabb rajzoló sem adhatná⁵³⁴ jobban. Ki fogja tenni a' sok eszt. olta készített⁵³⁵ munkát, sőt elküldi vagy elviszi Londonba és Párizsba.

2.

Nem felejtém el azt a' férfit, kinek barátsága 's huszonhat esztendő olta már, életemnek³⁴³ egyik nagy öröme, sőt kevélységét teszi, 's nem felejténém, ha az egyik Nevetlen a' maga csípős gáncsaival reá nem emlékeztetne is: de úgy bánok, mint a' Költők, kik a' legsúlyosabb gondolatot az utolsó sorra⁵³⁶ tartják, 's itt emlitem a' tisztelt férfit' nevét. Midőn én ötöt 1803. még iskolájában látám, megököndöltem mi leend egykor; de hogy e' nagyságra emelkedjék, miként lehetett volna azt álmodnom, kivált annyi példákat látván, mellyek azt bizonyítják, hogy a' korán érő gyümölcs igen ritka esetekben ér valamit, és a' ki pályáját futva kezdi, hamar kifárad. Révainak ő vala legkedveltebb tanítványa, 's ő ezt kérte ki, életének már utolsó órájában, követőjéül a' tanítói székben. A' kérés nem találta teljesedést, 's mindnyájan érezzük, az ügynek melly nagy kárára. De a' nagy ember mindenhol helyén van. Azolta mit tevé a' pályán, az egész hon tudja, 's Diplomaticai leczkéjén tanítványai közt látja az Ország' első Tisztviselőjét, 's a' Cúria' legtiszteltebb Törvénytudóit, 's némelyeket folyvást. Hív tanítványa, hív tisztelője, hív⁵³⁷ magasztalója vala Schwartnernek, de még inkább⁵³⁸ híve a' hazának és az igazságnak, 's így ezt bátran, tűzzel, egész maga elszánásával támadta⁵³⁹ meg midőn a' haza' becsülete 's az igazság kívánta hogy ellene keljen. Az Horvát Istvánnak balúl véteték; vadnak, irigynek kiálták ki, 's hálátlan-

⁵³⁰ mindég <a'> legfőbb

⁵³¹ Minden <régibb> képeim

⁵³² profilom a' legjobb. Pestnek [Az „a' legjobb.” a lap utolsó sora alatti beszúrás, ezt egészítette ki az íráskép alapján később Kazinczy e szavakkal: „és egy háromnegydedben festett más<a>”.]

⁵³³ [A születés idejének hely van kihagyva.]

⁵³⁴ adhatná [Emendálva.]

⁵³⁵ készített [Emendálva.]

⁵³⁶ sorra [Emendálva.]

⁵³⁷ tisztelője, <vala> hív

⁵³⁸ még <hívebb> inkább

⁵³⁹ tagadta [Az ékezet utólag behúzva; átírás.]

³⁴³ nak, tiszteletlennek egykori tanítója éránt; de ő a' maga becsét nem függeszté fel a' mások' ítéletétől, 's tette a' mit a' szent kötelesség parancsolt, 's az idő kívánt. Most magára zúdítá a' sokaságot, melly meg nem foghatja, mint juthat eszes ember azon gondolatra, hogy az Isten m a g y a r t teremte az első emberben, 's egyik Recensense nem tartózkodék kimondani hogy a' megmérhetetlen tudományú férfit a' sok tudomány megkábította; 's hogy a' csak józanok itt megkábúlást gyanítanak, azon ki álmélkodhatnék? De midőn a' synthetici út is azt mutatja, hogy a' magyar is Ádámtól jó, ő az analyticai úton nyomozgatja nemzetünk' eredetét, 's vissza megyen a' legrégebb idők' homályába, 's semmit nem mond e g y e b e t, mint azt, a' mit nyomozásai közben a' legrégebb Iróknál talált; 's így azt is, hogy Scótiában voltak ott honosult Magyarok, a' mit a' Báró Podmaniczky József által Párizsból küldött kérdés is hihetőnek nézethet. Az Etymologia' útján indulni el ez éránt, általában veszedelmes, de olykor nem az; 's van e annak legkisebb ismerete a' Philológiában, a' ki el nem tudná hinni, hogy vannak dolgok, mellyeket mi mostaniak is úgy nevezünk mint még Azsiai atyáink? 's mit tud itt nevetni az, a' ki többet tud valamivel, mint a' csak józan? Én érzem hogy a' dolog nem az én tribunálom elébe tartozik; de azt is érzem, hogy a' dolog jó lehet, ha én nem értem is, 's a' mit Horvát itt monda a' *Kaján* szó felől, arra int, hogy mind ne kárhoztassam a' mit nem értek, de a' józanokkal, ha Otrókocsi 's Kalmár mondaná, én is nevetnék. A' dolgot intézzék el a' kik ahhoz értenek; 's ítéletek légyen a' millyen lenni akar, én mindazáltal kevélykedem⁵⁴⁰ 's kevélykedni mindig fogok azon nemes-lelkű, 's szertelen tudományú férfi' szeretetével, a' ki előfizetessel segélette az ellene dolgozott munkát, és a' ki gondolatlan 's vakmerő szidalmazóját, mivel a' szidalmazóban érdemet lele, nem mivel a' szidalmazó vagy valaki más erre megkéré, hanem ön szíve' mozdultából, tisztársúl ajánlá maga mellé, egyedül azon meggyőződésénél fogva, hogy az üres helyre érdemesebbet állítani nem lehet. Így van egyesülve szelídség és vadság a' Nemesben, míg azok a' simák t i t k o n szurdalják le magok körül, a' kik rájuk homályt vetnek. Erre⁵⁴¹ vannak példáink. –

⁵⁴⁰ kevélyked[../] [Átírás.]

⁵⁴¹ vetnek. <-> Erre

10.

273

[Pesten, 1828–1829.] [IV.]

Guzmicshoz Kazinczy.

360

I.

[...]

II.

Pesten, Május 27d. 1829.

Közelít az idő, melyben elhagyom Pestet, 's hat holnapi távolylétem után visszatérek egy szeretett és becsült asszony' 's négy fiam' és három lányom' karjaikba, kiket a' legigazságtalanabb bántás és egy gonosz per, de a' melyben győztem végre, nyomorgat⁵⁴² és egészen elrontott. Mint az élet' szélén nézünk vissza eltűnt éveink' sorára, úgy én e' tizenegy holnapomra, melyet azzal, a' kit minden barátim közt leginkább szeretek, mert gondolkozása, érzése, ízlése az enyémmel leginkább egyez, Szemerével, két egymásból nyíló szobában töltöttem; 's azzal hat holnapot, a' kivel mind eddig három négy napnál [többet] soha⁵⁴³ nem. Nevezetes szaka életemnek, 's mi gazdag ismeretekben, örömekben! Tanulni szeretőnek mindég anyavárosban kellene lakni, 's Szemerének e' részben is iríglyendő sors juta: reggel megindul Péczelről, 's három óra alatt Pesten van, 's ismét Péczelen éjszakára.⁵⁴⁴ Így együtt éli a' városi⁵⁴⁵ és falusi élet' örömeit. De nekem falu az elementumom.

A' mit egy más barátomnak egy két vonással mondtam el, úgy akarja Szemerénk, hogy mondjam el előbbi levelem' folytatásaként néked, és ezt azért, hogy a' Muzáron' Olvasóji ismérhessék a' kiket és a' miket festek; különösen pedig az Artistai cikkelyt, 's ezt bővecskébben, hogy a' Művészség' szeretetét terjessze. Úgy hiszi ő, hogy a' mit a' Nyelv' dolgában (IV. Köt.) mondtam, azért tesz olly Olvasóknál, kik nem hasonlítanak Superint. Kishez, kevesbb hatást, mert repülve megyek el tárgyaimon, 's Olvasóimat elkészültebbeknek képzelem mint illenék. Engedek hát akaratjának. –

Midőn tavaly lekészültem ide, Wadasi Jankowich Miklós, a' hon' halhatatlan fija, úgy akará, úgy kíváná, hogy vendége légyek; 's képzeld jóságát, képzeld kevélységet! ő engem Kézírateinak szobájába készüle szállítani. Lakott e valaha Király pompásabban mint én fogtam volna e' kincsek közt? De tudógyuladást kapván az úton, Szemere elfoga, míg veszedelmen kívül leendek, 's a' mely nap Pestre beérkezém, Február. 18d., 's így megmaradék nála. Ismét látám itt, 's tizenhárom eszt. után régiebb társainkat, Prépost és Bibliothecárius Fejér György 's Prof. Schédius Lajos, 281

⁵⁴² győztem<, > nyomorgat [A „végre,” beszúrás a sor végén.]

⁵⁴³ napnál soha [Emendálva.]

⁵⁴⁴ éjszakára<.>.

⁵⁴⁵ [/]árosi [Átírás.]

342, 360, 281 Curiális Prokátor Vitkovics Mihály és Sztrokay⁵⁴⁶ 's Doctor Kovács Mihály Urakat, és a' kiket látni olly igen óhajtottam, a' még eddig nem látottakat, Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt, Fenyéryt, a' Poetai Kézi-Könyv' Kiadóját Toldyt, Bajzát, és az ezek' barátját, Helmezyt, hol magoknál, hol Szemerénél, hol Bártfaynak, 's minden tekintetekben olly igen tiszteletes hitvesének szép vacsorájiknál, 's a' legszebb, a' legszabadabb egyességben, melly a' közös ügy' szabad híveihez illik. Pesten láttam nem először, de először a' miolta iskolájit elhagyá, a' jóktól és nem jóktól eggyeránt kedvelt Fáy Andrást, és muzsikai compositióji által kedvelt testvérét, Lászlót – 's hadd vessem kevélykedve hozzá, dédunokájit egyy Kazinczy-leánynak! – Itt először Thaiszt, Fő-Hadnagy Kiss Károly,⁵⁴⁷ Prof. Imre és Bugát Urakat, kik tudományait magyarul dolgozák; itt a' minden magyar Költők' legöregebbikét, a' szeretetre olly méltó Virág Benedeket, és a' két legifjabbját Szalay Lászlót és Gaal Józsefet. 'S elnézvé a' választottak' e' sergét, kedves reménnyel tölte el az a' gondolat, hogy a' mit a' Német Literatura nyere az által, hogy a' Klopstock' két neveltje Stolberg Christián és Friedrich-Leopold, Bürger, Voss, Miller, Boie, Hölty, egy időben valának Göttingában, a' miénk is meg fogja az által hogy ezek most itt.

357, 281 Péczelen mulatván, megkérém levelem által Szenvey Józsefet, hogy a' szomszéd Maglódról jönné által hozzánk, 's hozná által Schilleri fordításait. Jött, 's felolvasá a' Resignátiót, Don Carlosznak, Maria Stuartnak és a' Messzínai hölgynek némelly darabjait. Ritka adományú fiatal férfi, 's eggyetlen a' mi fordítóink közt. Hajlékony áltönteni magát minden idegen formába, 's képzelhetetlen könnyűséggel dolgozik, 's nyelve tanult nyelv, csínos, 's hév, mint keble.

Pesten látám beteljesedni nyugtalan óhajtásomat is, azt, hogy szemlélhessem azon négy dicső férfiaink' kettejét, kiknek neveiket 1826. Novemb. 3dika ír be a' Haza' Évkönyveibe,⁵⁴⁸ Gróf Széchenyi Istvánt és Gróf Károlyi Györgyöt; mert Gróf Andrassy Györgyöt már ismertem, Vay Ábrahám pedig, a' nagy Vay József' fija, az atyám testvére⁵⁴⁹ leányának Kazinczy Sophiának férje, 's régi szeretett tisztelt barátom. Néma tisztelettel pillanték⁵⁵⁰ fel arra, ki első tevő meg a' halhatlan tettet, 's három legelső követőjire, tavaly Mart. 11dikén, midőn a' Gróf Dezsőffy József' szobájában összegyűlénk, ki meg vala kérve általunk, hogy tanácskozásinknak kinevezett Elölülőjét Csanádi Fő-Ispán Gróf Teleki Józsefet megköszöntse. Az nap látám és ott először, 's dobogó meleg szívvel, a' feje, szíve, 's tudományai 's nyájassága által tiszteletes Püspök és Helytartói Tanácsos Horváth János, ott először Bárány Mednyánszky Aloyz 's Itélő-Mester Bartal György Urakat. Pesten először Mart. 9dikén Himfyt, az nap téged is először, a' rég olta szeretett; itt először Bitniczet. Melly örömek! melly rég olta óhajtott örömek! Zúgolódnám sorsom ellen, ha ezek tőlem megtagadtattak volna. Áldott nap, mellyben azokat láttam, kik⁵⁵¹ a' nemzetre fényt vontak, kik annak nemesítésén igyekeztek!

⁵⁴⁶ [A keresztnévnek hely van kihagyva.]

⁵⁴⁷ Kiss Károly <t>,> ,

⁵⁴⁸ Haza' <Év' ko> Évkönyveibe,

⁵⁴⁹ testvére <nek> [Az ékezet aposztrófá javítva.]

⁵⁵⁰ pillant[../] [Átírás.]

⁵⁵¹ láttam, <örökké emlékezetes> kik

Tizennégy eszt. olta melly pompás és melly ízlésű házak emelkedtek itt! 's melly úczák! Illyen az, a' mellyben Gróf Széchenyi lakik, az úgynevezett Dunaferdő, a' Börsével álaellenben, szembe a' Dunával, Hild Pesti születésű Architectus építménye. Akkor (1815.) egy Képárosnál több nem vala Pesten, 's az Geographiai abroszokat 's némelly kevés becsü rézmetszéseket árúlgata,⁵⁵² és csak egy figyelmet érdemlő festője, az akkor hatvanhárom esztendő Dónát olajban, vízi festékekben Kaergling. Most négy Képáros⁵⁵³ van itt, Lichtl, Tomala, Miller, Conzi; 's a' boltok^{349, 354} előtt csoportosan állanak az Uraságok és Asszonyaságok, az ifjak, a' Curia' Jurátusai³⁴⁰ közül és az iskolából, és – köz katonák, 's ezek, a' csatadaraboknál, nagy tűzzel beszéllgetik hogy volt mint volt, mint mindenütt,⁵⁵⁴ a' hol illy boltok vannak. Hogy a' boltok fenn állanak, mutatja hogy vannak vevőjik, és ha innen minden Vármegyébe esztendőnként csak húsz jó darab mégyen is, melly nyereség ez a' hazának és a' mesterségnek! A' Pesten nem lakók látják azt, megszeretik a' mesterséget, 's a' húsz után ötven megyen, 's elébb utóbb száz.

Lichtnél valóban gyönyörű darabokat láthatni,⁵⁵⁵ 's kár hogy ezek közül a' nem³⁴⁹ tanúlt szem a' kevesebb becsüeket választja. Illyen a' Horace Vernet által festett, 's³⁴⁸ Jazet által igen szépen hánytott ARCOLE, a' legszebb hisztoriai darab, mellyet valaha festve vagy metszve láttam. Ára ezüstben húsz, papiros-pénzben ötven forint. – Túl a' hídon lobognak az ágyúk' tüzei, 's füstjök miatt alig látni egyebet mint a' zászlót. El van seperve minden a' ki a' hídra lépni mer; a' tolakodók visszafordultak, a' híd üres. A' Vezér megragadja a' zászlót, megyen, 's int hogy kövessék. Egy fiu merészen lépdell mellette, pergeti a' dobát, 's ezt látszik kiáltani: Caesarem vehis! – Közel ehhez egy Generálisnak kendővel van átkötve feje, de ő a' vett sebbel nem gondol; a' kendőre nyomta fel háromszögű kalapját, 's parancsolja a' menést. A' kép hátuljában, jobbra,⁵⁵⁶ egy ifju Generális össze akar roskadni; jobb czombja lövést kapott; egy éltes huszár ölelte által hátulról, hogy el ne aléljon. Egy bátor neki ment a' hídnak, de látván a' bizonyos veszést,⁵⁵⁷ megfordúl 's futni akar, lába megbotlik elesett társába, 's négy kéz láb esik el arczra, 's⁵⁵⁸ bajonettes puskája leesik a' hídról. Motiválva van itt minden, 's a' ki a' mesterséghez vagy mivel a'⁵⁵⁹ természet lelket ada neki hozzá, vagy mivel ezt az adományt stúdium által nevelte, ért, érteni⁵⁶⁰ fogja, mi teszi ezt a' tableaut olly igen nagy becsűvé. Három kicsinységnek nézhetett nem kicsinység megrázza az érző nézőt; egyike az a' leeső puska, másika egy vitéz, ki a' sereg megett kinéz az ágyúk' tüzébe, 's ernyőként tartja szemei felébe bal karját, hogy szeme el ne vakúljon, és a' híd' összetördelt karfája, melly csuda alakjával, körülfogva a' füsttől, 's perpendicularis állásban, megtéveszti szemünket, hogy első megpillantásakor alig tudjuk mit látunk. – Irígylem a' Vernet' sorsát, nem midőn

⁵⁵² rézmetszéseket <lehető> árúlgata,

⁵⁵³ négy <ilyen> Képáros

⁵⁵⁴ mindenből, [Átírás.]

⁵⁵⁵ darabokat <leh> láthatni,

⁵⁵⁶ hátuljában, <ba> jobbra,

⁵⁵⁷ vesz, [Átírás és betoldás.]

⁵⁵⁸ arczra, <. > 's

⁵⁵⁹ mivel <azt> a'

⁵⁶⁰ nevelte, érteni [Beszúrás a sor felett.]

munkája csudálatos, hanem midőn azt dolgozá. A' Művész' legszebb öröme a' teremtésben áll, nem a' csudálatásban. Midőn mások csudálják, de maga magát nem csudálhatja, az neki pirulást hoz, nem örömet.

349 Claude Lorrainnek egy pár tájdarabja *Vue d'un moulin près d'Athenes* és *Vue d'un temple d'Apollon à Delphi* nagy figyelmet érdemel; a' két darab Lorrainnek legjobb munkája. De a' nyomtatvány színekkal vala eltarkítva. Melly szín adhatja papirosan a' mit ő ada!

Vásárkor idegen Képművészek is jelennek meg, 's nálok igen becses darabokat találhatni. Illyen a' Raphael' Transfiguratioja, Raphael Morghen által metszve, mellyet az olasz ember első nap ötven, másnap hatvanöt aranyon tart. Az illyennél a tapasztolatlan megcsalhatja magát; jobb mindég boltos Képművéstől venni, hol nem fizet többet mint illik, és nem vesz el hibás nyomtatványt. Ezt intésként. És még egyet: inkább egy jót, bár igen drágán, mint négyszáz közepszerűt. A' ki magához nem bízhatik, kérje meg⁵⁶¹ a' választásra olly barátját, a' ki ért a' dologhoz, 's ha meg nem veszi is a' mit az ajánl, olyanra ne vesztegessen pénzt, a' mit az tilt.

346 Ha valami Pesten, a' Vármegye Gyűlési palotája érdemli a' látást, 's ez artistái 's historiai tekintetekben⁵⁶² egyszersmind. Itt⁵⁶³ függ Krafft Pétertől most uralkodó Fejedelmünk, 's Albert Sax-Tesseni Lengyel Királyi Herczeg, egykori Helytartónk, 's Gróf Barkóczy Ferencz; itt I. Ferencz Római Császár, ennek két unokája Sándor és
347 József Nádoraink, Wesselényi Ferencz, Herczeg Eszterházy Pál, Pálffy Miklós és János 's Batthyáni Lajos Nádoraink. Mostani Fejedelmünknek minden ismert képei közt ez a' leghívebb; 's a' Krafft' három darabjain kívül a' többinek kevés artistái⁵⁶⁴
345 becse van, de annál több historiai. Érző szívnek nagy öröm ezen kisded Pantheonba belépni.

Zrínyi Szigethnél 's mostani Fejedelmünk' koronázása, Krafftól, az Univerzitás' épületében tartatik. Becses darab az utóbbik minden tekintetben; de az ollyan a' Művészt nagyon elakasztja, mert nem kerülheti ki a' monotóniát, 's teremtő lelke nem lel nyitott mezőt, hol magát kimutathassa. Egy fehér mentébe 's topánkás nadrágba öltözött Úr, ki háttal áll a' Néző felé, gyönyörű redőket láttat, 's Krafftnak legalább azt a' szerencsét adá, hogy megmutathatá mint tud bánni a' színekkal. A' Zrínyi' tábláján⁵⁶⁵ igen nagy a' zavar; 's az nagy érdem: de Zrínyi egy vitéz ember' merészségében⁵⁶⁶ van felkapva, a' mint ölni megyen az ellenséget, nem annak a' hősnek nyugalmában, ki el van szánva, hogy honjéért meghalja a' szép halált.

344 Gróf Széchényi Ferencznek szép képét alkotása,⁵⁶⁷ a' Múzeum, bírja Ender Jánostól⁵⁶⁸ 1821. festve, ki a' mi Istvánunkat, ezen Ferencznek nagy fiját, Constantinápolyi 's Athénei útjában is kísérté, 's becses⁵⁶⁹ rajzolatokkal 's festésekkel gazdagította. A'

⁵⁶¹ kérje <n> meg

⁵⁶² Artistái 's Historiai tekintet/.]kben [Átírás.]

⁵⁶³ egyszersmind Itt [Emendálva.]

⁵⁶⁴ többinek <semmi> artistái [A „kevés” sorvégi beszúrás.]

⁵⁶⁵ színekkal. Zrínyi' tábláján [Beszúrás a sor felett.]

⁵⁶⁶ Zrínyi <nem> egy vitéz ember' <bátorságában> merészségében

⁵⁶⁷ [Sic!]

⁵⁶⁸ Jánostól [Emendálva.]

⁵⁶⁹ 's <gazdag> becses

kép lelkesen van gondolva 's igen helyesen, igen szépen végezve, 's mutatja a' nagy, a' 345
nemes lelkű halandót, a' nemzet' örök büszkeségét; de el van halmozva a' tudomá-
nyok' attributumaival. A' hős, felelevenedvén, ki nem tudna jönni ezen holmik rette-
netes sokasága közzül.

Az öreg Dónát él, de már elsíketülve és elvakúlva. Még tavaly dolgozott. Sok port- 354
rékkal⁵⁷⁰ gazdagítja a' hazát, 's néhány oltártáblákkal, melyek figyelmet érdemlenek.
Pestnek és Budának most közel hatvan Festője van, 's dicséretre válik,⁵⁷¹ hogy ma-
gok fizetnek egygy eleven modelt. Heinrich Úr (keresztneve Thugut) Gróf Brunszvik 353
Ferenczet hitvesével élet-nagyságban festette olajban, 's a' kép méltó hogy bár melly
Galeriába felfüggesztessék. A' Gróf és a' Grófné a' házassági boldogság' nyugalmá-
ban vagynak összegrouppolva; a Gróf setetkék régi szabású magyar öltözetben med-
veprémmel, a' Grófné karmazsin bársonyban fátyollal, 's az aljban lakjok, Mártonvásár.
Élet és igazság van a' képben, 's a' carnátiót nem rontja el a' maníer.

Simó Ferencz, Udvarhelyi Székely, igen nagy szerencsével talál, és nagy gonddal 356
dolgozza ki munkájit. Legjobb darabjai Báró Wesselényi Miklós, Gróf Teleki József,
Gróf Mailáth János, Himfy, és Horvát Endre, Döbrenteinél. A' Zemplényi születésű
Szent-Györgyi János minden nemekre osztja fel erejét, de ötet a' természet Virág és 355
Gyümölcs festőnek rendelte. Dicséretére⁵⁷² kell mondanom a' derék férfiúnak, hogy
szerelemmel dolgozik, és hogy soha munka nélkül nem találtam. Mi lehetne a' mi
embereinkből, ha fizettetnének!

Schöff Pesti születés, 's oltártáblákat fest. Festő vala már atyja is, 's olly tekintetű,
hogy azon úcza, mellyben lakott, Képiró-uczának tőle neveztetett. Midőn nála valék,
a' Szent Thérézia' oltártáblája, melly most már a' külváros' templomában függ, fel-
görgetve áll a szobájában. Elálmélkodám mit teve a' Szűz' scapularéjával⁵⁷³ és fejr-
posztó pallástjával; az áltatással vala dolgozva. A' felette lebegő Angyalt a' tekercs
miatt nem láthatám, 's arról 's az egész darab' alkotásáról nem szólhatok.

Igen nagy tekintetet érdemel Clarot is, kit a' Muzáron' Olvasóji az Auróra' 354
némelly darabjaiból ismernek. Portréji szerencsésen el vannak találva, 's nagy ízléssel
vannak dolgozva. Jankowichot Kohn dolgozá, 's ecsetének⁵⁷⁴ becsülésére. A' Királyi
Tábla' palotájában mostani Uralkodónk, a' Szent István' talárisában, az ő munkája, 's
értelemmel van dolgozva; az arcz Krafft után. De színei halványodnak ott.

Ferenczy István, a' nemzet örök dicsősége, már Rómában fényt vona a' magyar 351
névre. Canóva barátságára méltóztatá, 's mestere Thornwaldsen megjövendőlé nagy-
ságát. Graphídiona, mellyet⁵⁷⁵ Rómából küldé Budára az ötet pártfogoló 's pénzzel
segélő Nádornak, a' Muzéumban állítatott fel. A' kezdő Művész a' Művészség' kez-
detét adá a' szerelmes leányban, a' mint az, elteleve a' kedves ifju' képével, jobb térdé-
vel a' tenger' fövenyébe dől, bal karját bal térdén nyugtatja, 's vesszejével⁵⁷⁶ a' föveny-

⁵⁷⁰ dolgozott<, élete> Sok portré<τ> [Javítás beszúrással és átírással.]

⁵⁷¹ valik, [Emendálva.]

⁵⁷² Dicséretére [Emendálva.]

⁵⁷³ scap[../]laréjával [Átírás.]

⁵⁷⁴ [../]etének [Átírás.]

⁵⁷⁵ Graphídiona, <a' Muzeumba> mellyet

⁵⁷⁶ 's <jobbjával> vesszejével

- 352 be vonja kedvese' profiljét, rá ismer a' profilén⁵⁷⁷ kedvese' képére, 's csudálkozva eszmélkedik. Dolgozója Budán, két házzal feljebb mint a' katonai kenyérsütő, mely hajdan a' Mátyás' istállója volt, tele van gipsz, és⁵⁷⁸ három vagy négy márvány bűsz-tökkel; ilyen a' Cardinális Prímás Rudnayé. Ürményi József és Gróf Brunszvik Jó-zsef Ország-Bíraiaé, Marczibán Úré 's Asszonyé, Generális Gróf⁵⁷⁹ Bekerszé, Gróf Sándor Móriczé, Kulcsár Istváné. Készen áll gipsz modelben, de már márványban is faragtatik, a' Cardinális Prímás által most⁵⁸⁰ épített Esztergomi Basilica' számára Szent István a' Protomartyr, és az Ürményi⁵⁸¹ által épített Váli templom' számára az égbe vágyó emberi lélek' emblemaja, 's a' Főti templomban fekvő Gróf Károlyi Ist-vánné, szül. Gróf Dillon Georgína' sírja felibe a' basrelief. A' Protomartyr térdeire rogyott, 's az ég felé emelvén jobbját és szemeit, várja a' halált, szent maga megadásá-ban; az emberi lélek, egy gyenge leány képében, fűrtözetlen hajjal, játéktalan redők-kel a' föld' golyóbisán térdel, 's kezeibe szoritván a' Vallás' emblemáját, a' keresztet, a' kemény⁵⁸² kő emelkedni látszik az ég felé szemeink előtt. A' sírkőven ki van terítve az angyal jószágú 's angyal szépségű asszony, bevonva fátyollal, 's vígasztalhatlan férje ideális öltözetben ül lábainál, jobbjaival által szoritván homlokát, baljaival jobb térdét. Kulcsárné férjének bűszteje előtt ül keseregve, kisdéd fiával, ki tavaly megholt férjét ezidén követé. – Ferenczy, ki az életben merő nyugalom, tűzzel, kedvvel, sze-relemmel dolgozik, 's mívein el van öntve a' Plastica szent nyugalma, az a' classicaí báj. Örök dicsőségére szolgál a' megbecsülhetlen férfinak, hogy ámbár Rómában nagy tekintetben állott, 's nagy reményekkel maradhatott volna, ott hagyá a' Mű-vészségnek is szent várost, (megérkezék Bécsbe 1824. Septberben) hogy honjában a' Mesterség' szeretetét⁵⁸³ felébressze, hogy a' hon' dicsőségének éljen. – Richter által nagy szerencsével festett képét a' Pataki Collégium' Bibliothecájában függesztettem fel.
- 355 Richter sebes ecsettel dolgozik, 's életet, lelket tud adni fejének, a' mit nem min-den tud, és a' mit a' pepecslések ki nem pótolnak; mert mi a' leghasonlóbb kép is, hahogy a' character nincs eltalálva? Engem profilban olly szerencsével találta el, hogy azt kénytelen vala sokak számára lemásolni, lemásolá egy régibb képet is híven, de a' holt előképbe belé lehellvén egész tüzet; feste három negyed profilban is már hetvenedik esztendőmben, 's ezt is mindennek javalltára. Feste Simó is, igen is híven, de szárazon; feste Heinrich, arczközépben,⁵⁸⁴ a' legmelegebb ecsettel, 's kemény ár-nyékban, mely a' fejnek gömbölyűséget ad. Én úgy tapasztaltam, hogy akkor ka-punk végre jó képet, ha egy ügyes Művész nem csak magunkat lát maga előtt, ha-

⁵⁷⁷ profilén<, >

⁵⁷⁸ gipsz <bűsztokkel>, és

⁵⁷⁹ Asszonyé, Gróf [Beszúrás a sor alatt.]

⁵⁸⁰ által <épít> most

⁵⁸¹ Ürményi [Emendálva.]

⁵⁸² keresztet, <szinte> a' kemény

⁵⁸³ szeretetén<ek> [Átírás és törlés.]

⁵⁸⁴ Heinrich <Úr, teljes [közép] arcban> arczközépben, [A törlésen belül a „közép” feltehetően utólagos beszúrás, a sor végére írva.]

nem a' mások munkáit⁵⁸⁵ is, 's kilesheti, ki mit talált el, ki miben vétett. Akkor⁵⁸⁶ 355 midőn elveszténk a' kihez⁵⁸⁷ a' természet vagy a' szív kötelékeinél fogva vagyunk csatolva,⁵⁸⁸ nincs kedvesebb kincsünk mint a' megholtnak⁵⁸⁹ vagy távolylevőnek⁵⁹⁰ képe, 's félek hogy abban a' ki magát festetni nem akarja, több hiúság van mint abban, a' ki magát festeti. Nekem barátim nem adhatnak semmi kedvesebbet mint ha képeiket adják, 's magamat és barátimat azért is festetem, mert a' Mesterséget szeretem. Ferenczy, Heinrich, Richter és Simó nekem halhatatlanságot adtak.

Pestnek még egy magyar születésű, nevű, 's nyelvű Művésze van, kiről a' Bécsiek is megvallják, hogy a' maga pályáján ő az első az egész Monarchiában – Szent-Péteri József, ezüstmíves. Ez domború munkában dolgozza sok eszt. olta a' Nagy Sándor' csatáját a' Granicusznál, Le Brünnek egy figurákkal tele halmozott darabja után.⁵⁹¹ A' figurák hibátlanok, mintha ő egész életét rajzolásban töltötte volna, 's a' lovak' lábai, 's kard és láncsa kiállanak a' képből, úgy hogy alájok sinórt lehetne vonni. A' munka így dolgoztatott. Egy tökeletesen sima rézdarabnak hátúljára ki van rajzolva a' Le Brün' képe, 's addig pörölyöztetett minden figura⁵⁹² hátúlról, míg előlről a' maga igazi idomában domborodott elő. Nem sokára a' darab egészen el lesz készülve, nagyjában már el van, de a' Művész ezidén már majd elvakult. Született Szent-Péteri Rimaszombatban 1781. Ápríl. 12dikén.⁵⁹³

Képekről lévén itt szó, nem lehet elhallgatni a' Ponori Thewrewk József Úr' Pantheonát, melly még mindég folytattatik. Kezdette azt az 1825diki Dietán, profilban rajzoltatván és metszetvén a' képeket Báró Lütgendorff Ferdinánd által; most *en face* adja, Manschgó János Úrnak rajzolatjai után, kőre metszve. A' ki ezen Gyűjtemény' becsét megszabni csak históriai tekintetekben is akarja, mert ennek célja nem artistai, hanem historiai, gondolja meg, melly kincsnek tartanánk, ha Nemzetünknek minden félszázadaiból bírnánk illy Gyűjteményt.

⁵⁸⁵ mások <M> munkáit

⁵⁸⁶ vétett. <Nem Richt> Akkor

⁵⁸⁷ a' <kit szerett> kihez

⁵⁸⁸ vagyunk <..> csatolva,

⁵⁸⁹ mint <ezeknek> a' megholtnak [A törölt szó utolsó betűje csak félig kiírva.]

⁵⁹⁰ távolylevőnek [Emendálva.]

⁵⁹¹ darabja<ban> után. [Az ékezet is törölve.]

⁵⁹² figura<,>

⁵⁹³ [Ez a mondat utólagos beírás az előző sor utáni helyre, és a sor alá; az évszám megismételve a lap szélén.]

KAZINCZY'
ÚTJA
PANNONHALMÁRA,
ESZTERGOMBA,
VÁCZRA.

PESTEN,
Megjelent 1831. Ápríl. 30.

Nyomtatta Landerer.

BÁRÓ
EÖTVÖS JÓZSEFNEK
ISKOLAÉVEINEK UTOLSÓJÁBAN.

*Nevekedjél, kedves ifju, 's légy a' kit várunk.
És ha majd felhágsz a' hová érdemeid ragadozni fognak,
emlékezzél barátodra. De emlékezzél, hogy csak a' tiszta ragyog.*

I.

361

Pesten, April 7d. 1831. reggeli 3kor.

Két óra mulva indul a' hajó, 's én azon Győr alá, honnan Pannonhalmára megyek, meglátni Guzmicsot és társait; 's áldásodat jövők kérni, életem' édes barátnéja – a' tiédet, és egy Angyalét, ki úgy leve szép ideáljává öreg napjaimnak, mint első ifjúságomnak a' félszázad után is Szentül-tisztelt. – Melly örömek várnak itt engem! De én örömeim' közepette sem fogom azt felejtetni, kihez óránként vágyok vissza, és még mindég ifju szívvel. Addig ójjanak az egek minden kedvetlenségtől, 's enyhítsék terheidet; mellyeket örömmel viselnék együtt veled, ha távolyléteket nagy okok nem kívánnák.

II.

Még csillagos vala az ég, 's a' lámpák az úczákon nem aludtak el egészen, midőn kimentem a' hajóra, nehogy e' vízi-utazás' örömeitől elessem, ha késni találnék. Lábam alatt, midőn a' hajó' teknőjére felléptem, már pezsge a' kisded Vulkán, 's a' füst feketén tekerge ki kéményéből. Végig mentem a' hajón, 's megállék a' nyilások mellett, látni mint égne a' kemenczék, 's a' gépely' csudás alakú rúdjai 's kerekai mint mozganak lassú nehéz lökődésben. A' féléjszaka' és félreggel' kétes fényében még ki nem lehet ismerni a' körültem ingó formák' arcaikat. De végre virrada, 's a' csillagok tűnni kezdenek. A' hajó' Kapitánya indulót lövete. Az útasok eggyenként vagy barátjaiktól kísérvé futának a' hajóra, 's ott sírva 's ölelgetések közt váltak el. A' hajóról a' vízszélre 's a' vízszélről a' hajóra repültek a' néma köszönetések, kalapokkal és kezekkel, 's észre sem vevénk midőn hajónk a' kedvünkért elbontott híd' hézagján általfutott.

Hogy a' kelőknek mozgóknak akadályúl ne légyek, végig nyúlék egy hosszú karszéken, 's lestem, az előttem ismételten sokaság közt kivel fog itt legelőbb szólni össze a' történet. Alig kérdém ezt magamtól, midőn egy valaki meginte, hogy olly közel a' kéményhez főfáját kaphatok, 's a' gőz megáztathat. Azon széken nyúltam el most, mellyen ő foga helyt, 's ő folytatá a' szót, 's beszélé, hogy míg nálunk ezen eggynél nincs több gőzhajó, Petersburgban számtalan vagyon már, és hogy ő ilyenén jött onnan Lübeckig. Egy más valaki, hihetőleg hallván mit beszél az én mulattatóm, és magyarul, közel hozzánk telepedett le. Éneklősen ejtett szólása Erdélyinek gyanítatá velem, 's az volt. Kitaláltatám vele nevemet, de ő a' magáét meg nem mondotta, igen azt, hogy Kapitány, és hogy Bécsbe megyen. – De íme megállá hajónk, midőn azt épen nem vártuk, olly köd ereszkedvén, hogy sem eget sem földet nem láthatánk többé. Három óráig kelle az helyt vesztetlenünk.

Azalatt én is lemenék a' szobába, 's minthogy a' gőzhajó nálunk egészen új jelenés, festeni fogom azt. – Ez abban is különbözik a' Duna' egyéb hajóitól, hogy ezeknek teknője üreg, 's a' vendégszoba rajtok a' teknőből kiáll: de a' gőzhajó ollyan, mint ha két teknőt egymásra borítottak volna, 's két vendégszobájába 's a' kemenczéhez grádicsokon esik a' lemenés. A' régibb alakú hajókat evezők hajtják: ezt a' gőz' segédje által kerekék, mint a' vízi-malmoké. – A' jobb vendégszoba a' hajó' farában van, a'

362 közembereké a' hajó' közepében, 's a' kettő közt emelkedik a' füst' vastagabb, 's a' gőz' vékonyabb kéménye, közel négy öl magasságra, fejérre mázolt vas pléhekből; 's hogy ezt a' szél' dühe össze ne törhesse, a' füst' kéménye vitorla-kötelekkel van csatolva a' hajó' széleihez és egy magasán felnyúló árboczhoz. A' kémény' és árbocz' sorában három négyszögű nyílások vannak, körülfogva vas rúdakkal, hogy az ott elmenők belé ne essenek, 's a' fűtők és a' gépely' intézője ezen vesznek világot.

A' jobb vendégszoba gyönyörű. Meredek grádicsának deszka-lépcsőji sárgaréz pléhbe vannak szegve, 's innen jobbra is balra is egy kised rekesz nyílik a' terítő' portékájának. Asztalok 's karatlan székek kőrösfá-szeletekkel vannak kirakva, 's a' talpazat parkételt. A' falak világossárga színűek, zöld czifrázatokkal; így a' négy vékony oszlop is, melly a' fedelet a' betörhetés ellen védi. Ablaka egyik oldalon három, annyi a' másikon, 's ovális metszésű. A' két tűkör is ilyen, melly az ajtó mellett a' falba van vésve, hogy a' szobát nyolcz ablak látszik világítani. Innen nyílik, szinte a' hajó' farában, egy kised hasonló csínosságú cabinet, a' Kapitány' lakásául, 's hálásul az asszonyságoknak. – Az útasok, egyenként vagy kis társaságokban, a' nagyobb szobában ebédelnek, 's a' főző' konyhaczedulája el van vetve az asztalokon, hogy az útas tudhassa mit és mennyiért kívánhat.

Két új ismerősem, a' Petersburgot látott magyar, az Erdélyi Kapitány, és én, ismét együtt mulatánk, midőn most Zs... Úr is hozzánk csatlá magát, 's magasztalá Gróf Széchenyit és a' Hitelt, míg a' Kapitány a' Gróf Dessewffy' felén állá, 's a' Taglatatnak adá az elsőséget. Hallgattam, nem tartalékból, mert a' nemes-lelkű két férfi külömböző gondolkozásom által megsértve magát bizonyosan nem érzené; hanem azért, mert azok közt, kiket lelkem szeret, csudál, áld, Bíró lenni, nagy szükség nélkül, nem akarok. Tudnám én szeretni, csudálni, áldani egyikét és másikat, bár világos tévedésben, bár világos véteken látnám.

Végre, végre tisztult az ég, 's hajónk megindúla, 's a' nap legelső sugárát a' Margitszigete' nyárfájira lőtte ki. Lestem; 's kiesmértem a' helyt, hol én és az idegen Óbester 1800. Július' 30d. a' Dunában megferdénk, míg atyját váró társam a' víz' szélén járkála; kiesmerém a' helyt, hol az, és gyönyörű leánya, mint egy újabb Vénus-Anadyomene, kilépének csolnakjokból, 's a' szép leány édes könnyek közt ölelé meg öt év olta nem látott testvérét, és mingyárt testvére után engemet. 'S ez a' szent barátság, 's talán szeretet, öközötté és énközöttem, haláláig tarta a' szentnek, 's addig fog eránta 's gyermekei eránt tartani, míg a' sors engem is oda ránt.

Kapitányunk, Sir John Andrews, együtt viseli módjaiban az angoly nyugalmat és a' francia hideg melegséget, 's a' helyre, hol ő áll, talán épen ez kelle, mert csak így érzik magokat kényökre a' kiket viszen. Tisztelem az illy kicalculált charactert, de én azokhoz érzem vonszatva magamat, a' kiknek lelkek lángolni tud. – Fő személy az utazók közt egy középkoru, deli asszonyság vala, ki eránt a' Kapitány szinte jobbágyi tiszteletet mutatott, hihetőleg hogy másoknak példát adjon. A' csak olaszul 's francziául szóló asszony únalmában elővette német Grammatikáját, 's a' zordon nyelv' hangjait olykor csikorogtatá édesb modulációhoz szokott ajkain. Hogy láttassa velem, mennyire ment a' német nyelv' tanulásában, gyötrelmes erőlködések után, ezt nyögte ki: *Ik bin vitve, – und ábe – ájne zón – und szváj enkel.* – Nem hallhatám mosoly nélkül; kimutatám botlását, mellyet minekelőtte a' szót kimondám, maga is feltalála, 's elbeszélém, mit felele Maria-Theresiának egy Bécsben negyven eszten-

dőket töltött 's németül még is meg nem tanúlt olasz Consiliárius, ki felakadott, ³⁶³ hogy ez nem németül tevő előadását. – Az én olasz asszonyságom különben jó vélekedéssel hágy el bennünket, de egy panasz van: férfaink nincsenek elég tekintettel asszonyaink eránt. – Még viseljük orientális eredetünk' fanyarságát, mondám; mert pirulék vallást tenni, hogy ez a' hideg mód miveletlenség. Hanyadik ifjunk tudja, mennyivel édesebb, félénk meleg tisztelettel állani egy szép, lelkes és jó Psycháron' csudáltában, mint érzés nélkül üritgetni az öröm' kelyhét. De egy bájos Psycháront látni, 's bájait ismerni, érteni, az ég nem engede mindennek. Azzal ő nékem tartozott, 's kevélykedve vetem mellé – jutalmúl.

Asztalnál ülénk, midőn a' Kapitány felkele hitvese mellől, 's az egyedül evő olasz asszonyságnál jelentést teve, hogy Visegrádnak romjai látszani kezdenek. Az olasz asszonyság ott hagyá csemegéit 's narancsait, 's kitekinte egyik ablakon, a' legközelebbiken ahhoz, melly előtt én ebédeltem, hogy láthassa egykori Királyinknak ezt a' lakát. Elmondám neki a' mit kelle, de nem a' Felicián' történetét; féltem a' fanyarság' újabb vádjától. – Egy asszony férjétől a' Salamon Király' tornya eránt teve kéréseket, mellyet együtt-jövő barátnéjával a' Gróf Majláth' szép regéjéből ismerek.

Kiérven végre a' romantos völgy közzül, 's azon kietlen tájba jutván, melly a' Duna' jobb szélén rút alakú homokdombokat és hegyecskéket, bal szélén pusztá lapályt mutat, elfogtam volna zárkozni, ha egy jelenés nem tartóztatott volna künn, mellyet öröm nélkül látni soha nem lehet. A' nap az előttem elterült tengerbe királyi fényében, setét-eresre festve, 's nagyobbra növe szállott alá. Már elsetétedék, de a' Kapitány még is hajtata, hogy helyre hozhassa a' köd' vétkét. Végre Neszmély alatt megállapodánk. – Jó éjszakát nektek, kiket természet és szív csatla hozzám! sohajtám, 's áldást kértem magamra az égtől, és attól, a' ki nékem az ég' kedves képviselője.

A' cajütben társaim már elfoglalák a' háló-helyeket a' kipárnázott két lóczán, melly a' szobát körülfogja. Az említett két asszony felfordíta egy asztalt, 's annak üregében fekvék; az egyiknek férje, három taboureten, hitvese mellett. Én csak anynyi helyt találtam a' polczozaton, hova fejem fért, 's testemet és lábaimat két taboureten nyújtottam el, 's vagy azért, mert hozzá vagyok edzve az élet' alkalmatlansághoz, vagy mivel a' múlt éjet levelek' írásában töltém, olly csendesen alvám, a' hogy kevés a' bíboros alkóvokban. Angyalom kedves képeket lebegtete lelkem előtt.

A' hajó már ment, 's én még aludtam. – Almás alatt tisztelettel pillanték által Vire, 's kápolnája előtt láttam a' keresztet, mellynek tövében a' honhoz-hű Baróti fekszik. – Nyúgodjál békével, áldott öreg! kiáltám, 's valaki itt elmegy, valaki tudja, mit tevél te, és mikor már, kiáltsa rád: „AVE!” Hűséged még akkor is tiszteletessé teszi nevedet, mikor tisztultabb ízlésünk írásidat nem fogja többé kedvelhetni.

A' hajónak tűzi-fára, a' főzőnek konyhabelire való szüksége; Komárom alatt tehát megállánk. A' Kapitány kérte a' kiszállókat, hogy egy óránál tovább ne mulassanak. Én veszteg maradék a' hajón. Egy angol utazó, 's egy Berlíni Kereskedő, ki Budáról öt hordó bort vive a' honjába, és én, együtt forgatánk az újságleveleket. Mint-hogy a' gőzhajó ismeretlen látvány vala itt, a' városbeliek, kik azt már tegnap estve várták, hallván lövésünket mellyel az a' várost megköszönté, csoportosan tolakodtak a' partra, 's a' hajó' Író-deákja a' jobbsorsúaknak nem tiltá a' bėjövetelt. Az Uraságok' 's Asszonyságok' csoportjaiban belépe hozzánk két Benedictínus is, 's hallván ezektől hogy Czuczor honn vagyon és egészséges, megkövettetem ezt, hogy hozzá el

363 nem mentem. Azok 's közel a' hajóhoz előtalálták ezt a' társamat. Jött, de már akkor, midőn a' hajó indulni akara, és így mingyárt ment is. Az ángoly utazó engem az asztalok közzé rekesztett; azonban megszoríthatám a' Pap Czuczor' kezét, 's megölelém. Az ángoly, olly heves ellensége az emancipationnak mint én heves barátja, álmélnodni látszék csókomon. – *L' habit est noir, mais l' ame est blanche* – mondám neki, meg sem álmodván hogy ezt és előbbi beszédünket valaki hallhatta 's hallgatta volna, 's a' szóra az asztal' üregében hált két asszony egyszerre hangos kaczagásra pattana ki; felszöktek csendes üléseikből, 's el akarván titkolni a' mit igen nyilván jelentettek, le le hajlottak az asztalra. Bár mint igyekeztek rajta, világos volt hogy mondásomon nevettek, 's örülve, javalva, hogy nem a' színt nézem, hanem az embert. – Mi történt tovább az Episcopális hitű 's tűzű ángollyal, nem tudom, mert én áltmenék a' két asszonyhoz, 's velek és az egyiknek férjével töltött időm a' gyönyörű útnak legszebb óráji közzé tartozik. – Eszes, legalább gondolkozó ember nem lehet más értelemben; ezt kiki érzi: és még is csudálkozunk, és még is váratlannak vesszük az illy szót! Nem gyaláztatja van e ez természetünknek és a' XIX. századnak? Hála érte az egeknek, nekem hallgatásom is kiált. Sokszor lakoltam érte; de sokszor vettem jutalmát is, 's gazdagon.

III.

Cátó keservesen emlegeté, hogy midőn tengelyen mehetett, tengeren ment. Én azt bánnám, ha tengelyen tettem volna ezt az útamat. Úgy az olasz Asszonysággal, az asztalban-hált két asszonnyal és az egyiknek lelkes férjével, az Episcopális hitű 's tűzű emberrel, a' Helvétziai születésű, de Berlinben lakó Kereskedővel, az Erdélyi Kapitány-Auditorral, 's Zsoldos Urral, talán a' megszállások' órájiban szólottam volna egy két szót, de nem tettem volna azt a' szép ismeretséget. Az illy örömeket nem vásárolhatjuk drágán.

A' hajó' emberei, Gönyő alá érvén, intettek a' parton bámuló csolnakosoknak hogy kiszállójak van, 's egyszerre jött két csolnak felénk, vetélkedve egymással, mint Manó Pál a' maga társával a' lóversenyben. Asszonyaink rettegetek hogy egyik csolnak a' másikat felforgathatja; de én tudtam hogy a' ki mer, bízik is magához, 's még gyönyörködtem a' versenyen. Végre az egyik diadali örömben veve fel engem és egy Zimonyba és Belgrádba e' hajón lement Győri Kereskedőt, a' másik *decisis humilis pennis*, 's néma nehezteléssel fordult vissza. – Melegen vevék búcsút útítársaimtól, 's itt is mindaddig repülgetének a' búcsú' köszönetesei, míg Első-Ferencz, a' maga hosszú kéményével, szemeink előtt el nem tűnt.

Legjobb világ e ez, a' mint Pangloss Urak tanítják, nem tudom; eléggé ismerem bajait: de hogy ez a' világ igen jó világ, az nekem tántoríthatatlan hitem. Szerencsétlen a' ki ezt nem hiszi.

Az ifju Kereskedő megfogadá a' Gönyői fogadós' kocsiját és lovait, 's én felezve vele mentem Győrbe. Két óra alatt ott valánk. Ez is tudja melly szomorú ez együtt-létel a' némák közt, 's beszélé miket látott Zimonyban, Belgrádban, Velenczében, Veronában, Milanóban, és mik történtek e' sikon 1809. Június' 14dikén. Bús vissza-emlékezések! Szőnynél kezdvén, még látszanak bateriáink' maradványai.

Canaider Úr, beérvén Győrbe, a' Benedictínusok' háza előtt téve le. Megnevezém ³⁶⁴ magam' a' Konyhamesternek, 's az úgy fogada mintha én is a' Szent Benedek' fíja volnék, mert Guzmics elkészítette útamat. A' ház' Superiora Vekerle Úr, 's két Professorai az Academiának, az egyik Bresztyenszky Adalbert, a' Philosophiában, a' másik Maar Bonifác, a' Historiában, e' kettőt Eperjesen már láttam, annyi jóssággal jövének előmbe, a' mennyit még Guzmicsom' barátjainál is sokaltam. A' vacsoránál a' szerint látám magamat közöttök, mintha mindég együtt éltünk volna.

El vala végezve, hogy más nap (szombaton, Apr. 9d.) Prof. Maar Úr fog kivinni Pannonhalmára; mert ez kilenczig általesik dolgain, Bresztyenszky Úr pedig kilencz után lesz elfoglalva. Így ez láttatá velem saját könyveit és némelly interesszáns képét, 's a' ház' Bibliothecáját és Muzéumát, 's elvive a' Vármegye' házához, hol Kisfaludy Mihály Fő-Notárius 's Schédius Kristóf Archivárius Uraknak juttata ismeretségébe. A' Püspöknél és Sztankovics Praelatus Úrnál visszatértemkor akarám tenni tiszteletemet.

A' Vármegye-háza ezelőtt Franciscánusok' Klastroma volt, 's szerencsésen van elváltoztatva; a' rabok nem tartatnak föld alatt, 's azt örömmel láttam. A' palota nem nagy, de nagyra itt nincs is szükség. A' Levéltár 1580. kezdődik. Két Szolgabíró a' maga szállását itt Olvasó-háznak engedte, 's így Casínója már Győrnek is van. –

Kilenczkor szekérre ülénk. Prof. Maar Úr egy majorjokban megpihenteté lovait, hogy előmutathassa életpajtájakat, mellynek falai a' francziák' golyóbisaitól olyanná valának téve mint a' rosta. Emlékezetül némelly golyóbisaitak belé rakaták a' falakba.

Pannonhalma mint egy thronon lebeg az alatta ellapúlt síkon, 's hosszan elnyúlt a' szőlőkertek' végében. Szent-Márton a' Monostor' hegye alatt fekszik, kedves gyümölcsöseivel. Mindenfelé láttam nyomait az itt bölcsen és erővel munkálkodó kéznek. Új csavargó út van nyitva a' Monostorhoz kőoszlopú stakétek vagy faoszlopú szelencze-sorok közt, végig a' szőlővel elhintett hegy' oldalán; 's mind ez a' kormányt negyvenöt eszt. alatt, noha nem mindég, viselt Novák Chrysostóm' Apátsága olta, ki később vala rossz felmenőn járni, mint új útát vonatni és csináltatni. Azolta épült fel a' Monostor' éjszaki szárnya is, és a' fedelen túl nyúlt torony, 's ez négyszög-re faragott kövekből. Ennek alapja a' föld' színéig 7 öl; túl ezen a' keresztig 22 lesz. Köve a' helynek 's a' Monostornak vize nincsen, 's úgy képzelhetni, mibe kerül itt az építés. A' faragott kövek Visegrád mellől hordatnak.

A' Monostor' keleti szárnya alá jutván, Maar Úr mutatá Guzmics' ablakát – az első a' legfelsőbb emeleten, éjszak felé 's az ebédlő' kiugrása mellett – de ez nem vala az ablakban. Ellenben mások lenéztek, 's rá ismervén Maar Úrra, vagy mivel itt a' ház' fíjait nem vezeté, hanem szerzeti neveiken szólítják, Bonifácra, 's képzelvén hogy ez a' Guzmics' barátját hozza, hirt adának neki, 's a' barna hajú kis barát rohant fejér hajú kis barátját megölelni a' grádicon. A' Fő-Apát már ebédjénél ült négy vendégével és némelly társaival. Ötet ismertem volna itt elsőnek, ha széke 's keresztje annak nem mutatták volna is. Arczán egész lelke.

Ebéd után Guzmicsnál gyűltek össze az ő szorosb barátjai, kik engem az ehhez írt minden leveleimből ismertek, 's arra kényszerítettek, hogy nézném őket viszont én is

365 rég olta ismért barátimnak. Látván hogy ők Guzmicshoz tartoznak, nem játszám a' lelkemnek idegen játékot, 's elteltem erántok tisztelettel, bizodalommal, mert láttam hogy itt gondolkozó, tanuló, meleg lelkek közt vagyok, 's azok közt, a' kik egymást szín nélkül szeretik. Maar Úrnak mingyárt ebéd után vissza kelle menni, a' mit szívesen sajnáltam. Ő a' legjobbak' legjobbjai közzé tartozik.

Az én Iszidórom, a' maga talán leginkább szeretett társával, levive kertjekbe, melly a' Monostor' dombja' keleti felén kezdődik 's a' völgyig megyen. A' nap igen szép volt. Tavaszí lágy leblek fogtak körül a' violák' illatjával, mellyek kékelének a' szilvás' árnyéki közt. Szeder vette által a' kert' intézését, 's alkalmasb utakat von benne, 's nekem az vala örömem, hogy itt látám elsőben virággal ellepve a' mandola és baraczkfákat. Pesten és egész útamban eddig még minden fa kopaszon állott, 's telet mutata.

Más nap a' Fő-Apát ebédre hívatá Horvát Endrét, Pázmánd helységnek, hol született, Plébánusát, a' most megjelent Arpádiás' Íróját. Ebéd után nehanyan gyalog menénk le az ő magányába, 's az én kívánságomra gyalog. Ez az ő szőlőháza közel áll a' Monostor' kertjéhez, 's ő itt lakik inkább mint benn a' faluban, mert Plébánusi lakja egészségtelen és szűk. Lelke' elevensége egészen elhagyta; ritkán lobban dévaj-ságra, vagy csak erővel. Társaimnak nehéznek tetszett gyalog menni vissza a' hegyre, 's két szekeret kértek ki, mellyen felmehessünk, 's Endre is feljött.

Az Apát tudni akará, ha Endre adá e' az én nevemet is valamelly fájának, a' mit tenni szokott, midőn Író látogatja meg; 's kénytelen vala megvallani hogy az most eszébe nem juta, ámbár ott szó vala arról, hogy egy elbérált fája a' múlt télen kifagyott. Guzmics úgy akará hogy menjünk le a' Pázmándi magányba még egyszer, hogy a' mit Endre elműlaszta, helyre hozathassék; de én azt óhajtám inkább, hogy a' Monostor' kertje tartsa fenn ittlétem' emlékezetét. Szavamon fogtak. Lemenénk tehát a' sűrűség' partiájába, 's hogy a' mit csinálunk félig-téve ne légyen, egy Ailanthus' kérgére a' Guzmics' betűjét, egy Fekete-nyáréra a' Szemeréét, egy Gleditschiára a' magamét, egy Rhusra egy S betűt, egy Platánra egy mást metszettem fel, alá vetve a' magaménak az esztendő' számát is. - *Crescetis amores!* mondám elkészülvén munkámmal. - Nem játék e' 's illő e' koromhoz? De akarom hogy Pannonhalmá ne felejtse hogy látott; 's Klopstock nem tartá illetlennek egy-egy fát avatni magának és azoknak a' kiket szerete. - Melly igen nem boldog a' ki mindég bölcs!

'S piruljak e mondani, hogy épen akkor midőn egy nekem szent nevet metszék, és nem elébb, nem utóbb, szólala meg az első fülmile, mellyet ez idén hallottam.

Negyedfél napot tölték a' nékem felejtethetlen helyen, 's a' sok hol vígan, hol bölcsen töltött órák után, ideje volt megtekinteni a' Monostor' nevezetességeit is. Szeder a' keze alatt álló pénzek' gyűjteményét és a' természeti dolgok' Muzéumát a' Homonnai születésű Könyvtárnok Colomannus pedig a' Bibliothécát láttatá velem, 's ez reggel olta délig; egész öllel hordozgatván előmbé Incunábulájit 's a' sok Bibliát, 's arab kéziratokat, nevezetesen egy török sikárlott papirosra írottat, mellyre előbbi birtokosa ezt jegyzette: *Le Gulistan et le Bostan de Saadi – Rosarium Muslahi Addini Saadi Siraschensis.* – Egy más kéziratban áll Hafíznak egy Ódája is, persza nyelven.

– Nékem mind ezeknél, és a' miknek címjeit ott kijegyztettem, kedvesb vala a' De- 366
non' Egyiptusi útazása, mellyet a' Gróf Teleki' Pesti Könyvtárából ismertem ugyan
már, 's ott a' csuda nagyságú táblákkal; de az illet mindég végig kell forgatni, mikor
lehet. – Elragadtatva örömem által, ezt írák, míg a' Bibliothecárius a' maga Bibliáját
előmbe hordá, a' könyv' táblájára: „Emberi nagy nagyság, mi volnál te Ész, Rény, és
Honszeretet nélkül!” – A' szót megsejték benne, 's értették, és szerették. – Nem e'
három emeli e az embert a' maga méltósága' fő pontjára? 's nem szédelg e, a' ki De-
nonnal az Egyptus' pyramisaiba léphet?

A' Bibliothéca' palotája nagy és magos. Hossza a' palotának 12 öl; szélessége 7., 's
ebből éjszakra 's délre egy-egy cabinet nyílik. A' palotának karja van, 's az húsz
oszlopon áll, a' cabinet kar nélkül. A' palota, melly a' Monostor' éjszaki szárnyát fog-
lalja el, hármass ablaktól kap világítást nyugot felől, 's a' két cabinet felett három há-
rom kissebből, 's így éppen nem setét. Közel a' hármass ablakhoz a' belépő maga előtt
látja Szent-Istvánt, az Alapítót, 's Ferenczet, a' Feltámasztót, márvány polczozaton;
amaz talárisban áll, oltári pallástjában, koronás fővel, jobbában az almásbotot, baljá-
ban az Adománylevél' tekercsét tartván: Ferencz lobogó huszárméntében, tarsolyos
karddal; 's könyöke alól legördül a' feltámasztás' diplomája. Mind a' két szobor a'
Bécsi képelő Academia' Directorának Klieber Józsefnek igen értelmesen gondolt,
igen ügyesen dolgozott munkája, 's a' Ferencz' arcza idealizált, szépített, de hű. Plas-
ticusnak úgy kell, 's még inkább mint Festőnek. Sokan az István' arczában Papot
találnak inkább mint Királyt, 's felejtik hogy az nem hiba. – A' Novák' büszkje, itt
még most csak gipszben, Schrott Andrástól, erővel teljes férfit mutat, 's Novák az
volt. Sokszor bizonyítá magát ilyennek. Midőn a' francziák ötezer forint harácsot
kivántak tőle, semmit nem ada nekik, 's tűrte hogy azok pinczéjit, majorjait kirab-
lották. Szenvedni az erőszakot nem rút: rút megegyezni elkövetésében.

Klieber azon nemben is mere valamit, mellyben magát nem gyakorlá; egy Miner-
va a' plafondon neki dicsőséget nem szerez. Szerencsére a' stukk lefog vettetni, 's a'
gerendák helyett boltozat vonatik. – A' honját-szerető Szerzet a' plafondnak egyik
és másik felére tizenennyolcz boglárt festete, mellyek közzül nyolcz még nem kapa
nevet. A' jobb oldal' boglárin áll Nro 3. Verbőczy István, 4. Hunyadi János (itt, bár
igen nagy, helyén kívül), 5. Mátyás, a' Király, 6. Vitéz, a' Püspök, 7. Révai Miklós; a'
baléin Nro 3. Szabó Dávid, 4. Zrínyi Miklós, 5. Kálmán, a' Király, 6. Pázmány Péter,
7. Gróf Gvadányi József.

A' tiszteletünkre méltó 's nagyon méltó Szerzet, itt és leányházaiban, százezer
kötet könyvnél többet bír. Jele ez, melly jó, ha a' gazdagság jók' kezében áll; azok
kezében, kik méltók hogy gazdagok légyenek, mert tudják melly végre kell élni vele.
Hogy a' Szerzet visszaállítatott, a' Praemonstratensisekével és Cistercitakéval, azt
leginkább a' Somogyi János Al-Cancellár' tiszteletes hazafiságának lehet köszön-
nünk.

A' Fő-Apát' kormányja alatt három Al-Apátság áll, a' Tihanyi, Bakony-Beeli, és
Dömölki, 's az ezidén tett összeírás szerint áll 141 Papból és 39 Nevendékből. Doc-
tora a' Theológiában van 5, a' Philosophiában 15; iskolákat tanít a' Győri és Pozsonyi
Academiában, 's a' Győri, Komáromi, Kőszegi, Pápai, Sopronyi, Pozsonyi, Esztergo-
mi, 's Nagy-Szombati Gimnásiumokban. Tagja, a' ki magyarul nem tudna, egy
sincs, bár tót vagy német születés.

367 Eltöröletett a' Szerzet 1786. Decemb. 4d., visszaállítot 1802. Apríl 25d. - Novák megholt 1828. Octób. 20d.; a' mostani Fő-Apát beiktattot méltóságába 1830. Február 14d.

A' nagy-templom, mellynek elébe, egy kisded pitvarral együtt, most építetik a' torony, még a' Szent-István' ideje olta áll, de ennek oltára előtt egy igen kisded nyílik, melly még régibb. A' kettőt ósága teszi tiszteletessé, nem architecturája, nem szobrai és képei. Építi a' tornyot Páckh János Baptista, ki az Esztergomi Basilicát is.

Kormányászéki-Tanácsos Kriebel János Úr, Brzánban, Lemberg mellett, rám bízta, hogy Pannohalmáról hoznám meg neki a' Szent-István' Diplomájának úgynevezett fac-similéjét, a' kisded templom' rajzát profilban, és a' Monostor' képét, hogy mind hármát Magyar-országi Historiájának egyik kötetéhez adhassa, mellynek most általam fogja ő Cs. K. Fő-Hercegségének a' Nádornak a' Magyar Muzéum' számára benyújtani VII-dik Kötetét, mint az előbbent három esztendő előtt, regál papirosra írva, calligraphiai gonddal. A' mi kevés ügyességgel bírok, örömmel teljesítem vala a' hazáját még idegen földön is szentül szerető férfi kívánságát, 's a' Monostor' képét, Guzmicsnak és Szedernek jelenlétében, lerajzolám; de nem a' kisded templomét, mellyre több idő kívántatik, 's még inkább nem a' Diploma' fac-similéjét, mellyhez hozzá sem férhetni. Az tokban tartatik rámában, üveg alatt, kiterítve ugyan, de azon görbülésekkel, mellyeket a' nyolczszáz harmincz évű irhán a' sokszori penész ejte; hogy ha az üveg alól kivétnék is, áltlátszó papirost reá teríteni nem lehetne. 'S az Apáttól én azt a' kedvezést, hogy a' Diplomát láthassam, csak hétfőn dél után kértem, mikor más nap egy halaszthatatlan útjára indúlt; 's így meg kell vele elégednem hogy a' szent ereklyét csak láthatám. Annak némelly sorait, fájdalom, nem egészen! Novák rézre metszeté, 's elég híven; a' Diplomát pedig szóról szóra le nyomtattatá, *Vindiciae* czimű munkájában, 1782.

Magunkban maradván, Guzmics jelenté hogy ezentúl a' Convent' ebédlőjében fogunk enni, úgy kívánván szerzetesei; 's kért, hogy ott mutatnám magamat olly szabadon, mint ha csak az ismértékkel volnék; társai, öregek és ifjak, mind érdemlik bizodalomat, 's szeretnének saját színemben látni, nem abban, mellyet a' bevett rend parancsol. Teljesítem kérését. Egy hosszú asztal el vala töltve a' Benedek' fiaival, 's ezen kívül két mellékasztal, hol a' nevendékek ültek, de ugyan-azon és ugyan-annyi étkekhez mint mi a' nagyobbbnál. A' bornemisza vendég kötelességnek ismerte hogy itt toastozzék, 's felelevenítette a' gazdákat. De nem szokva az ollyan látásához, csak nem meg vala zavarva, midőn az étel előtt és után az egész sereg fenn szóval, sőt chórusi hangon, mondá el asztali könyörgését, ollykor egyszerre elhallgatván, 's azután ismét rá kezdván. De rendtartásai minden háznak, minden corporatiónak vannak, 's azon a' bölcs, hanemha váratlanúl látja, fel nem akad.

A' hol sokan laknak együtt, 's kívált ha nem nyűg nélkül, ott ritkán kerülhetni el a' visszálkodásokat; úgy a' beteg, ki még barátjait is bántja, mert szenved. Pannohalma e' vétektől ment, 's a' Szerzet' tagjai itt nyugalomban, barátságban, bízakodva

élnek együtt. Guzmics bizonyossá teve, hogy itt semmi összeütődésektől nem tart-³⁶⁸ hatok. Melly tiszteletessé teszi előttem ez a Szerzet' mostani Igazgatóját! melly tiszteletessé ezt az itt élő, tudományt és mind azt a' mi jó és szép, híven szerető serget! Öröndöttem hogy Szent-István őket így egyesítette; de bár mindég illy főt kapjanak, 's mindég magokhoz hasonló társakat végyenek fel. Egy két setét fő 's egy két hiú epés szív felzavarhatná nyugalmokat.

Az estvéket mindég, de kivált az utolsót, vagy a' Guzmics' szobájában tölténk, vagy az enyémben Fabiánnal, Maurussal, olykor Vinczével; 's itt maradt időnk nem csak a' vígadásra, hanem a' bölcsekedésre is. Guzmicsnak kedves ideája az Únió, 's ámbár ő Theologus, és hív, alig van kedvesebb könyve mint a' Herder' írásai, nevezetesen *Ideen zur Geschichte der Menschheit*. Szabad lélek, de korlátjai közt, és a' mit alig tudok érteni, ő is heves barátja a' Coelibátusnak. Én tőle olly sok új és nagy ideát kaptam, hogy felejtém a' magaméit, 's érzettem, hogy a' kinek nem stúdiuma a' felvett tárgy, legbölcsebben bánik, ha azzal, a' kinek az stúdiuma, nem ellenkezik, hanem attól a' jót eltanúlja.

IV.

Szeredán (April. 13d.) Farkas Vincze Úr, most Spirituális, ezelőtt Directora a' Sopronyi háznak, az Apát' parancsolatjából velem jött, 's dél után Tatára értünk, meglát-
ni a' Piaristák' Rectorát Fájzs József Urat, és az Ujhelyből ismért Prof. Nequasilt, 's a' Gróf Eszterházy' már 1803. látott kertjét. Ámbár sieték a' kertbe, felejtém vágyamat a' tiszteletre olly igen méltó Rector' társaságában. 'S itt egy heves szenvedelem vala kielégítve: a' még eddig nem látott rézmetszetek' végig forgatásában.

A' kisdéd vár, azolta hogy itt jártam, némelly igazításokat veve, 's igen elmés rajz szerint 's a' régi kor' ízlésében. De azt megtekinteni tiltá az estvére hajlott idő. Közel ehhez, a' malom' szomszédjában, szemembe tűnt az olasz-nyárfák' hihetetlen vastagsága, mellyhez én ugyan messzeről hasonlíthatót sem láttam. Vincze társammal megjegyeztetém a' helyt, honnan a' mérést kezdém, 's a' fa' derekát kétszeri ölelésem sem tudta keresztül fogni. Nem hinném ezt, ha magam nem láttam és nem mértem volna. 'S illy buja növéssű minden a' kertben is. Platánokat sem láttam sohol vastagabbakat.

Itt lévén huszonnyolcz év előtt, neheztelék a' Kertészre, ki annyira elborította volt bokrokkal és fákkal a' kertet, hogy abban alig talált gypet a' szem, hol megnyughassék. Azolta a' régibb csalitokat kihányák, és már most e' panasznak nincs helye. Gyönyörű magány, 's szép kinézései vannak a' Vértes' hegyeire és a' pinczházakra, mellyek ott sűrűen egymáshoz, egy kis gazdag falut gyanítatnak. A' kert' ékességét kivált gazdag vízi-partiáji adják. Eléggé széles és tiszta taván százanként úszkálnak a' hattyúk.

Esztergomba ebédkor érénk. Útunk a' Szent-Anna' Rotondája mellett menvén el, mellyet a' Cardinális Prímás a' templomokban-gazdag városnak ezen távolýfekvő végében most állít, kiszállánk szekerünkéből. Oh ha annak lámpát nem adnának! oh

369 ha tornyocskákat nem! mondtam, mikor itt a' gőzhajón mentem el, és most midőn azt már Nyerges-ujfaluból megpillantottam. De a' keresztyén cultus harangokat, 's az új ízlés a' kuppolára lámpát kívánt, 's így itt nem látjuk a' mit Rómában az Agrippa' Pantheona láttatott. Gyönyörű Toskáni oszlopozat áll a' tornác előtt, 's a' nagysága által tiszteletes mívhez az illett. A' templom belől tömve vala a' kőművesek' állásaival, 's nem engede szabad nézést.

A' várba egyedül és vezető nélkül akarék felmenni, de Prof. Félix, egyik szeretetre-méltó tagja a' Benedictínusok' Esztergomi házának, nem gondola protestatiómmal, és minthogy attól tarték, hogy magyarázásai a' tárgyak' első rám hatását meg fogják vagy zavarni vagy gyengíteni, fogadást teve, hogy néma vezetőm lesz. Most köszönöm hogy meggyőzé makacsságomat; nem láttam volna mind a' mit láttam, vagy nagy idővesztéssel.

A' várba a' rövidebb gyalogúton is felmeheténk vala, de szeretetre-méltó barátom megkerülteté velem a' Kanonokok' házát, melly mellett a' szekérút fordul fel a' Basilicához. Az egymással szembe álló két ház sor közt egy nagy domb álla, úgy hogy innen oda nem leheté látni; de a' dombnak három negyede már elkapartatott; az egyik negyed még várja az elsepretést, 's ez a' hat öl magasságú, hosszan elnyúlt domb arra emlékeztete, a' mit Horátz és Szalust emlegetnek, hogy a' Róma' nagyjai hegyeket döntetének el. 'S mi ez az óriási munka ahhoz, a' mi ezután vára itt reám! Ma már nem látunk Isteneket; melly nagyok vagyunk, midőn isteni miveket láthatunk!

Prof. Félix Úr vezetőm elvive a' Basilica mellett, egy nyomorú régi szurdékba, hol most az Architectus Packh János Úr lakik. Ezt nem lelénk: igen testvérét, 's ez jó vala láttatni velem a' modelt, melly az egész dombot azon állapotjában mutatja, mellyben a' nagy munka' teljes elvégzése után fog állani. Ezen az épületek, és a' kert melly a' domb' oldalait körülöleli, kártyaházakként állanak. Srófjain felemeltetvén az asztal, az alsóbb tábla a' hegyet, minden régibb épületeivel, a' szerint adja, a' hogy az a' Cardinális' építései előtt állott, 's haki tudni akarja, péld. hogy a' Protomartyr' kápolnája' helyén az új építés előtt mi volt, ennek helyét az alsó táblán felkeresi, 's látja, hogy az ott állott épület az vala, mellyben, a' traditio szerint, Vajk Herczeg Istvánná kereszteltetett. Ezt talán nem vala felesleges azoknak kedvéért elmondanom, a' kik ily modelket nem láthattak.

Azon szobában, hol ez tartatik, állanak mind azon régi fegyverek, 's egy irtóztató buzogány, 's a' vas és egyéb nemü edény' sokasága, mellyet a' föld' elsimitásakor a' napszámosok találtak, 's a' megtekintést ez is érdemli.

Schrott András Urat, ki a' Novák Apát' Pannonhalmán látott büsztjét dolgozta, termében találánk, sáros kezekkel, mert épen a' Pannonhalmi torony' ajtaja' figurájit tapasztgatá. Nagy része ezeknek már leöntve áll, úgynevezett lágy érczben: a' Császár, a' Nádor, Somogyi János Al-Cancellár, 's Novák Apát, 's ez egy írást vévén által a' Császár' kezéből, mellyen ez az egy szó áll: DOCETE, és sokan mások. – Magasztalám a' Novák' fejét, mellyet már Pannonhalmán láttam; 's elbeszélé, hogy nem találván festett képét, megnyittatá a' koporsót, 's úgy fogott munkájához; 's a' mint azok mondják, kik Novákot ismerték, a' büszt jól hasonlít hozzá. Új okom, hogy ismét nehezteljek azokra a' kik magokat festetni nem engedik. Nováknak szerénysége makacsság volt, nem szerénység; melly olykor csak annak rettegése, hogy

hiúnak fogunk ismertetni. A' ki szereti látni a' mások' képeit, igazságtalan ha másokat foszt meg attól, a' mi magának kedves.

Most végre a' Basilicát menénk látni.

Külső fala annak faragott négyszögekből áll, míg a' Váczinak három oldala termés kő, el nem simított vakolással. A' templom' testének fala, melly a' kuppolat fogja tartani, minden ablak nélkül, görögösen, melly temérdek nagyság! a' nézőt elfogja kicsinységének érzése; de el egyszersmind nagyságának érzése is, 's örvend ennek. Tíz esztendő alatt mennyire ment itt a' munka! De még kell tíz, míg teljesen elkészül. Ez időt is kíván, nem csak gazdagságot.

A' sírokhoz széles, alkalmas, világos grádics vezet. Egyiptusi lélek szállja meg a' nézőt, midőn itt a' temérdek izmú oszlopokat látja, 's azt a' két colossális Angyalt, melly az alól szélesb küszöbű veresmárvány ajtó előtt őrt áll, 's a' pályáját megfutott-nak nyújtja a' diadal' koszorúját. Az ajtó felett ez olvastatik: PRINCIPIS A RUDNA SUCCESSORUMQUE SOPORI. 'S harmincznál több nyílás mégyen be a' falba, hova a' koporsók betolhatnak.

A' templom' jobb végébe előbbi helyéről a' Bakács Tamás' kápolnája vitetett által, 's ezzel áltellenben áll a' Protomartyré, mellynek oltárán a' mi Ferenczynk' Istvánja fog állani, térdre bukva már kövezőjének veresései alatt, de felegyenesedett testtel 's égre nyújtott jobbal. Az oltár' márvány táblája már fel van állítva, az égből leszálló Angyallal, ki hozza a' pálmaágot, és a' sok fejből és szárnyakból álló apróbbakkal. Maga a' Martyr még Budán van, munkában. – Áltellenben ezzel bevonva fejér kárpittal áll a' Károly Ambrus Fő-Herczeg Prímásunk' emléke, Pisánitól Milanóban, Carrari márványból. Az ifju Herczeg félig-fekve ül ágyában, melly megett egy Angyal hívja, felfelé-emelt karjával, egy másik, lábainál, háttal fordul el a' nézőktől, mély fájdalomban. A' mű' fala feketés márvány, pyramisi háromszögre.

A' templom' belsője veres-márvány táblákkal van kirakva; oszlopai fejeérek lesznek. Melly kár hogy Esztergomnak más színű márványa nincs, fehéres, vagy sárgás! Ezt, azonfelül hogy a' szemnek nem kedves, még az a' tekintet is sajnáztatja, hogy a' kik ide jönnek, a' megúnásig látván a' veres márványt Almáson és a' szomszéd helyeken, meglepve sem érezhetik magokat.

Prof. Rummy Úr, most Magyar Törvény' Tanítója a' Presbytériumban, elvezete a' Bibliothecába, melly itt most egy templomban tartatik. Vágytam látni a' Homonnai Bálint' kezével magyarul írt Naplót, de az alkonyodásnak indult estve ezen örömemtől eltiltott. Az helyett az Egri születésű Bécsi Prof. Hess Mihály' két oltártábláját néztem igen nagy gyönyörűséggel: a' nagyobbik a' Basilicában a' nagy oltárra vitetik, a' másik a' Rotonda' számára készült. Gondolat, rajzolás hibátlan, az ecset velős. Itt Anna asszony ül, 's térdén tartja a' könyvet; Joachim mellette áll a' tábla' jobb felén; a' szeretetre méltó gyermek Anna előtt, lesüllyesztett fővel profilban, egymásra tapasztott kezekkel, 's jobb válláról igen szép vetésekben foly le a' kék lepel. Bájos kis figura! – Amott Vajk, keresztbe vetett karjaival, lehajtja fejét a' medencze felett; Astricus, erővel eltölt öreg, oltári igen gazdag öltözetében, infulás fővel, önti fejére a' vizet; Geysa és Sarolta székekből, mások az Oratóriumból nézik a' szent munkályt, 's a' Császár és az ifjú' nagybátyja mellette állanak, mint tanúk. A' Pap megett szolgáló társai. – A' templomi styl tökéletesen el van találva; a' képet Maurer sem adhatja szebben, 's látszik hogy Hess ennek dolgozása alatt stúdiumává tette az Olasz-iskola' hőseit.

Az én régi barátom Prof. Rummy Úr elkísére vacsoránkhoz, hol egy először most látott barátom is, Esztergomi Plebánus Argauer Máté Úr, megjelen, a' Vármegye' Orvosával, a' Zemplényi eredetű Kamenszky István Úrral. Örömeinket elkeseríté egy tárgy, mellyről a' jók szeretnének hallgatni, ha felejteni lehetne: az az undok pör, melly Literatúránk' körében egy idő óta foly, és a' mellyet, midőn azt hívének hogy végre el fog aludni, a' Kritikai Lapok újra lángba hoztak. Rummy javalá hogy a' Tud. Gyűjtem. Februáriusi darabjában egy nagy férfi mellett, ki a' Kritikai Lapokban szemtelen vadsággal támadtatott meg, mert másatlan szépségű munkáit nem a' készülő, hanem a' kész nyelven írta, 's felolvasá előtt a' mit azok mellett a' kik nem magyarul írtak, ő tevé fel. Örömeink hogy ő is felszólala; 's nem pirúlok megvalani, hogy a' párduczos Arpád' tömjénzőjítől végre borzadok, 's szégyellek tekintetni társoknak. Én nem tudom, az a' becsületes ember mit véthete olly nagyot az Istenek ellen, hogy ezer esztendeig csendesesen fekvethén sírjában, most onnan minden által felrángattatik, a' ki elhitette magával, hogy hexametert pörölyözni, 's valami ollyanformát mint az Éposz, összefirkálni ő is tud.

És melly igazságtalanságokat követének el ezek mind ellenségeiken, mind barátjaikon! Csendesesen nézem én, midőn a' megbántott botot kap és magának nyugtot csinál, 's nem neheztelek midőn látom, hogy az energicus Doctor Martin Luther az Ó-Testamentom' egyik helyét e' szókkal adja: *Den Narren muss man mit Kolben lausen*. 'S nem csak csendesesen nézem, de javalom is, midőn azt verik, a' ki a' csípkedőt nem visszacsípkedi, – a' mi mindég szabad, ha nemtelenül nem esik, és mindég elég; – hanem a' legneveltségesb naívsággal mellyet valaha látánk, önmagát óriásnak, ellenkezőjét törpe gnómnak akarja tekintetni, 's kevély bosszúban osztogatja gondolatlan leckéjét; csendesesen nézem midőn a' záp tojás visszarepül az azt hajítgatóra; a' bántók így némúlnak el, 's látjuk hogy a' drasticus gyógyszernek volt foganatja. De a' mi egy feje, szíve, polgári tekintete, polgári érdemei által tiszteltünket 's szeretetünket kívánható férfi ellen, kit a' pörbe (a' mint egy helye nyilván mutatja) vagy világosan vagy ravaszúl tett, de bizonyosan tett kérés csavara be, és annak felejtése hogy a' ki mocskosok közzé elegyíti magát, nem maradhat tisztán; a' mi az ellen nem védelemképen, hanem túl azon, 's nem nemes bátorsággal, hanem képtelen vakmerőséggel 's hideg bosszúval követtetett el, – azt úgy hiszem, minden jó utálattal fogja nézni.

Igen is, Író és Író közt az Írói pályán nincs különbség, 's itt a' nem nemes születésű, szegény, de szegénységét méltósággal viselni tudó Virág több mint Zrínyi, ha ez nem egyéb mint Horvát-országi Bán, 's Horátz a' maga ajándékul kapott Sabínumban több mint a' Sabinumot ajándékozó királyi gazdagságú Meczén. De az Író, bár teljes igazzal nagyobbnak nézheti magát mint a' szent körön kívül nagy, tisztelni fogja a' bevett rendet, 's az elsőséget, a' hol illik, ennek megadja. – Őszülő fej érdemet senki nem ad, sőt világos jele a' test' gyengülésének, melly többére a' lélekét is magával hozza. És még is Rómában, úgy beszéli Juvenál, az ifjabb le nem mere ülni a' négy esztendővel idősb előtt. Itt egy nemes lelkű, igen nagy érdemű ember, férje az Ország' Cancellárja' unokájának, egy angyal-lelkű leány' és három nagy kimiveltetésű fiu' atyja, nem kémélve sujtatik vissza egy ifjúsága' napjait élő által, hanem hideg dühvel tiportatik.

Körünkben fonák pártoskodások űzik dúlongásaikat. Berzsenyit, Kisfaludy Károlyt, Kölcseyt, Vörösmartyt én irigység nélkül hallhatom magasztaltatni; gyászfátyolt kötéek fel midőn a' Kisfaludy Károly' halála' hírét meghallám, és csak én minden barátjai közt; Berzsenyit és Vörösmartyt korunk' és körünk' nagy díszének vallom, 's Kölcseynkben szeretem, 's kevélykedve tisztetem az Író, az Embert, azt a' hív és bátor Barátot, a' kit tolt lelke kimondani, hogy ő az Academiában Az nélkül, a' kinek szertelen érdemeit leginkább ő alkalmas megmérni, űlni pirúlna; 's az Író, az Ember, és a' Barát mellett a' legszerencsésebb Szólót is mind azok közt, a' kik körünkben magokat hallaták. Sem az a' hiúság nem bánt, hogy nevem e' négy között nem áll: a' magasztalótól én kikaptam a' magamét máshol. – De ez a' kevélyen elharsogtatott ítélet, ha igazságos e ez? Minden jó e e' négynek munkájiban? 'S miként felejtheté ez a' Kritikus, Kisfaludy Károlyt tömjénezvén, Kisfaludy Sándort, ki a' maga nemében kérdésen kívül nagyobb mint Károly volt a' magáéban, és a' ki ezzel a' kifogyhatatlan gazdagsággal, az érzésnek ezzel a' csudálást érdemlő hevével, egyetlenegy közötünk, és talán századokig egyetlen fog maradni. Miként felejtheté Kist, Fáy, Szent-Miklósy, Dessewffyt, és lelke' rokonát, a' Paszmosi lantost? miként Szemerét, a' bájos, mély tudományú, és a' mi neki egyik ritka dísz, szerény lelkű Embert, Kritikus és Poetát? Miként felejtheté a' saját bájú Guzmicsot, 's a' philosophusi lelkű 's tudományokban gazdag Fenyéryt? Miként azt, hogy Toldy a' mi legjobb prosaicusaink' sorában fényesen ragyog? és ki énekle édesebb dalt mint Bajza, kinek prózai dolgozásai is láttatják a' szép reményű ifju férfit. 'S Cserneczky az e, a' ki felől kegyes mosollyal kelljen szólni? Én a' derék ifjúból, mingyárt első fellépésekor, igen sokat ígértem ügyünknek. – Nem hon' és mesterség' szeretete az, a' mi embereinket e' dúlásokra ragadozza, hanem szilaj tűz, neveletlenség, éretlen gőg. Ha a' vázakat döntik, azzal nem gondolok; még örvendek neki; de azt tenni méltósággal illik, nem vadsággal. Hol a' Kritikai Lapokban legkisebb nyoma a' szív' meleg érzéseinek? Pedig a' Kritika ki nem zárja a' szívet, a' mint azt a' nemes-érzésű Kis Pope után, 's Horátz az ismért Epistolában, tanítják. Én részemről inkább szeretnék annak tekintetni, a' ki barátim' botlásit meg nem sejtettem, sőt még annak is, a' ki azokra leplet tudtam vonni, mint egy gladiátornak, a' ki ellenségeimet 's barátimat összevagdaltam hogy kardomat villogtathassam; hát még annak, a' ki tiltott 's alacsony fegyverrel is éltem, csak hogy csudáljanak!

V.

Útam eddig a' tavasz' legtisztább, legmelegebb napjaiban folyt; ma eső esett, melly nekem mindég kedvetlen ha nem éjjel jön, és soha nem inkább mint útban. Társamat balom mellett elnyomta az álom, 's így én újra emlékezém azokra, a' miket Esztergomban láttam, 's visszavágyék hol Pannonhalmára, hol Pestre, hol azokhoz, a' kiket Januárius' utolsóján elhagytam. – Kedves búsongás fogta el lelkemet.

A' romántos táj egygyezésben áll a' lelkem' busongásával. Beértem a' csavargó Duna' szűk völgyébe, mellynek bokros hegyei olly meredek eséssel a' víz' szélén, zöldelni kezdenek. Boldog szegénységet mutata minden a' mit láték. Egy igen meredek szirtű igen magas ormon, melly a' víz' szélén kele, messzére tűnt ki a' Vallás' szent jele,

373 vígasztalásokra azoknak, kik itt szenvedő szívvel mennek el, 's több hatással itt, kö-
zel a' fellegekhez, mint ha a' völgyben állana. Önts azt az enyémbe is, szerencsétlen
jel! kiáltám, 's elmondám egyik énekemet:

Az oktalan Bölcs téteket, Istenek,
Tagadni akarna. De ti felette meg
Dördítetek bosszús ütéssel
A' ropogó tüzeket, hogy Újhely'

És a' Hegyalják' tornyai rengenek,
'S fortyanva csap ki partjain a' Tisza;
'S ő sápadozva rogyan össze:
Erzi hatalmatokat, 's tagadja.

Ekként dühültek egykor az elfajult
Tellus' szülöttjei ellenetek; de Zeüsz
Felkölt; futának ők, 's az ádáz
Enceladust leteríté az Etna.

Engem szerény szív vonz tifeleitek, és
Nem ingható hit, 's magzati félelem.
Áld szenvedésim közt nyögésem;
Áld poharam, ha virág övedzi.

Az éj' sötétét tiszta nap, a' fagyos
Telet tavasz 's nyár váltja fel, és az ősz,
Gerézddel ékesítve fűrtjeit,
'S újra sötét jön elő, fagy újra.

Hadd jöjenek! tí gondotok az. Nekem
Örvendeni illik, túrni, reményleni.
Ég föld szakadjon össze, szórja
Lángjait a' Phlegeton; ti védtek.

Most feltűne előttem Visegrád, szomorú romjaival. Királyok' lakja egykor, most
baglyoké! –

—

VI.

Délre Vácson valánk. – Társam, nagy barátja a' virágoknak, a' Püspöki kertecskét
akará megtekinteni, hol piroslott a' Salvia splendida. Onnan a' Migázzi által új alakba
öntött lak' szobájit, és osztán a' templomot, hol hat öreg Kanonok egy tűzes arcú
fiatal Succentorral éneklék zsolozmájokat, chórusi hangjaikon. A' belőlről és előlről
igen szép és nagy templomnak semmi képe nincs a' mi érdemlene figyelmet, 's elbar-

núlva állanak az elsőn kezdve az utolsóig, barnák már a' festéskor is. Az egyik oltár³⁷⁴ tabernaculum előtt irtózatossá mázolában áll a' Mesterség' egyik legbájosabb műve, a' Madonna della Seggiola – és azt senki sem ismeri blasphemiának a' Mesterség' istensége ellen, 's e' szent helyt. A' templomnak minden festéseit ki kellene hányni; egyedül a' Cardinális Migázzi' muzív-munkájú profilképe érdemli a' megtartást, és három társaié.

Vincze barátom a' Misericordiánusokhoz vive el. A' talárist viselő nem pap Patikás rá ismere benne kedves tanítójára, 's érzékeny szívvel láttam, melly melegséggel mentek egymásnak. Tiszteletes Szerzet, mert jóltévő. Egy összesugorodott, összegörbedett, öreg de eleven németke elvive kórházába, melly templomnak vala építve, 's így is templom. Az most üresen állt. Két kisebb szobában hét beteget találtam, mind férfi-betegek. Az asszonyi-neműek Pesten gyógyítatnak, az Elizabethínáknál.

'S most a' Siketnémák' Intézetébe menénk. Schwartzert magyarul tökéletesen tudó 's magyar születésű Director Úrnál gyönyörűséggel folyt el egy egész óráig; érett lelkű, gondolkodó férfi. Áltada bennünket Professor Királyi Úrnak, 's ez iskolájába vezetete, de tanítványai közül csak két serdülő német fiút 's egy kisedet fiút-, 's egy nyolcz esztendőss leánygyermeket tudá előnkbe állítani. Elmondván hogy ezekkel mint kezdi oktatásait, a' német nyelv' hét vocálisait felírta táblájára, német jelekkel, úgy a' consonánsokat is, 's mondatá hangjait a' siket és így néma leánykával. Ha az hibásan vagy nem tisztán adá a' kívánt hangot, nem igazíthatván füle által, ujját betolta a' gyermek' szájába, 's annak ajakait és nyelvét fel vagy le vagy összetolta, míg a' kívánt hang jött.

Most a' már csaknem kitanúlt ifjat vevé elő, 's egy Catechismusnak valamelly kérdését az én kezembe adá, egy másik⁵⁹⁴ nyomtatványát az egyik legénykéébe, hogy ez diktálja le a' feleletet az írónak az iskola' rángatásaival. Az író szóról szóra adá a' feleletet, 's az gyanút támaszta bennem, hogy a' feleletet nem társa jelei 's keze' rángatásai után adta, hanem könyv nélkül tudja. Megkérdeven a' Professortól, ha tanítványaihoz a' többes szám-harmadik személyében kell e szólanom, vagy az egyes' másodikában, ezt írtam a' táblára, itt sem felejtven, hogy az örömben szűk életnek minden percében örömet kell szedni 's adni: *Kannst du tanzen?* A' két néma fiú elnevette magát. Tudni akarám, 's még világosabban, mert a' nevetés gyanítanom engedé a' feleletet, melly ideát ragaszt a' leírt ígéhez, 's a' fiú kerengést feste ujjával a' levegőbe. – Német, mondám, ha magyar volnál, bokáidat ütéd vala egyyüvé.

Míg itt állánk egy gyönyörű 's jól öltözött ifjacska lépe mellénk. Úgy hittem, hogy az fija az egyik vagy másik Tanítónak; de az is a' ház' tanítványa volt. Nógrádi Vice-Ispány Gyurcsányi Gábor Úrnak egyetlen fija; a' gyermeket dajkája tette siketké. Ez magyarul tanúla írni 's érteni, mert magyarok közt élend. „Mikor voltál szüleidnél?” kérdém, 's felele: „Husvétkor.” – „Örölsz e hogy ide hoztak iskolába, 's érzed e mivel tartozol tanítóidnak.” – Felele ismét, a' mint illet. – Most ő vevé kezébe a' krétát, 's ezt kérdé tőlem: „Micsoda az Úr szolga?” – Professora kitörle a' hibásan tett kérdést, 's ezt írta helyébe; „Micsoda hívatásban van az Úr?” – „Pap vagyok,”

⁵⁹⁴ kezembe adá, *már csaknem* egy másik [A nyomdahiba emendálva, azaz törölve; a Kazinczy által kommentált OSZK. Oct. Hung. 725. lelőhelyen található példányban is ki van törölve, a jegyzettel azonos színű tintával.]

felelém. De a' kedves gyermek elneveté magát, 's a' tábla' végére mutata, hova ezt írtam volt jóval elébb: „Én egy jó asszony' férje és hét gyermek' atya vagyok,” 's nevette hogy megpiríthatott. – „Hát minek gondolsz?” kérdém. – A' gyermek felelt: „Kapitánynak.” – 's azon én nevettem, és az én Vinczém.

Miért nincs itt a' kivel e' szép örömet megosztani szeretném! sóhajtám magamban, 's megcsókolám a' nyolcz esztendő's leányt. – Melly boldog az atya, a' ki szerencsétlen gyermekét ide hozá, 's emberré teremtve viheti el! Áldás hamvaira, a' ki a' szenvedők' könnyeit felszáraztani tanítá, és a' kik, ennek példája után, miközöttünk szárazstják!

12.
PANNONHALMA,
ESZTERGOM,
VÁC.
1831.

273

I.

Pesten, Ápril. 7d. 1831. 361

reggeli 3kor.

Két óra múlva indul a' hajó, 's én azon Győr alá, honnan Pannonhalmára megyek, meglátni Guzmicsot és társait; 's áldásodat jövők kérni, éltem' édes barátnéja – a' tiédet, és egy Angyalét, ki úgy leve szép ideáljává öreg napjaimnak mint első ifjuságomnak a' félszázad után is Szentül-tisztelt. – Melly örömek várnak engem! De én örömeim közt sem fogom azt felejteni, kihez óránként vágyok vissza, és még mindig ifju szívvel. Addig óvjanak az egek minden kedvetlenségtől, 's enyhítsék terheidet, mellyeket örömmel viselnék együtt veled, ha távolylétemet nagy okok nem kívánnák.

II.

Még csillagos vala az ég, 's az úczák' lámpái nem aludtak el egészen, midőn ki-menék a' hajóra, hogy el ne essem a' vízi-utazás' örömeitől, ha késni találok. – Lábam alatt, midőn a' hajó' teknőjére felléptem, már pözsge a' kisded Vulkán, 's a' füst feketén tekerge ki kéményéből. Végig menék a' hajón, 's megállék a' nyílások mellett, látni mint égnek a' kemenczék, 's a' gépely' csudás alakú rúdjai 's kerekei mint mozganak lassú nehéz lökődésben. A' féléjszaka' és félreggel' kétes fényében még ki nem lehet ismerni a' körültem ingók' arczaikat. De végre virrada, 's a' csillagok tűnni kezdenek. Kapitányunk indulót lövete. Az útasok, egyenként vagy barátjaiktól kísérve, futának, 's sírva 's ölelgetések közt váltak el. A' hajóról a' vízszélre 's a' vízszélről a' hajóra repültek a' néma köszönetések, kalapokkal és kezekkel, 's észre sem vevénk, midőn hajónk a' kedvünkért elbontott híd' nyílásán áltfutott.

Hogy a' mozgóknak akadályúl ne légyek, végig-nyúltam egy hosszú karszéken, 's lestem, az ismeretlen sokaság közt kivel fog⁵⁹⁵ legelőbb szőni össze a' történet. Alig kérdém ezt magamtól, midőn meginte valaki, hogy olly közel a' kéményhez főfáját kaphatok, 's a' gőz megáztathat. Azon széken nyúltam el⁵⁹⁶ most, mellyen ő foga helyt; 's ő beszélé, hogy míg nálunk ezen eggynél nincs több gőzhajó, Petersburgban számtalan vagy már, 's ő ilyenén jött onnan Lübeckig. – Eggy más valaki, hihetőleg, hallván mit beszél mulattatóm, és magyarul, közel hozzánk telepődött⁵⁹⁷ le. Éneklősen ejtett szólása Erdélyinek gyanítatá velem, 's az volt. Kitaláltam vele nevemet, de ő a' magáét meg nem mondotta; igen, hogy ő Kapitány és hogy Bécsbe

595 fog<ok>

596 el<m>

597 [Sic!]

362 megyen. – De íme megáll a hajónk, mert egyszerre oly köd ereszkedik, hogy sem eget, sem földet nem láthatánk többé. Három óráig kelle az helyt vesztetlenünk.

A' gőzhajó nálunk egészen új jelenés lévén; első útját tavaly tette, Septemberben, Bécsből Pestig; festeni fogom azt. – Míg a' Duna' egyéb hajóinak teknője üreg, 's a' vendégszoba rajtok kiáll a' teknőből, a' gőzhajón a' vendégszoba egy felfordított teknő' üregében látszik lenni, 's a' vendégszoba rejtve van. Oda, és a' kemenczéhez grádicsokon esik a' lemenés. A' régibb alakú hajókat evező-legények hajtják: ezt a' gőz' segédje által oly kereknek, mint a' vízi-malmokéi. A' vendégszoba a' hajó' farában van, a' közembereké a' közepében, 's a' kettő közt emelkedik a' füst' vastagabb, 's a' gőz' vékonyabb kéménye, a' füsté öt hat öl magasságra, fejeire mázolt⁵⁹⁸ vas pléhéből; olyan a' gőz is, de az sokkal kurtább. Hogy ezeket a' szél' le ne törhesse, a' füst' kéménye vitorla-kötelekkel van a' hajó' széleihez és egy magasán kinyúló árboczhoz csatolva. A' kémény⁵⁹⁹ és árbocz' sorában néhány négyszögű nyílások vannak, 's a' fűtők és a' gépely' intézője ezen vesznek világot.

A' vendégszoba gyönyörű. Meredek grádicsának deszkalépcsőji sárgaréz pléhbe vannak szögve; 's innen jobbra és balra két kisdud rekész nyílik, a' terítő' számára, ki ide zárja tányérait, üvegeit. Asztalok 's karatlan székek kőrösfá szeletekkel vannak borítva, 's a' talpazat parkételt. A' falak' deszkája⁶⁰⁰ világossárga színnel van⁶⁰¹ befestve, erekkel, hogy az asztal' és szék' fájához hasonlítson, 's a' vesszőzet és egyéb cifra rajta⁶⁰² zöld; így a' négy vékony oszlop is, mely a' padlást, a' szoba' közepén, a' betörhetés⁶⁰³ ellen védi. Ablaka egyik és másik oldalán három, 's hosszaskerek metszésű, 's üvegtáblás és zsalús. Az ajtó mellett jobbra és balra két tükör, épen oly metszésű mint a' hat ablak, 's így a' szobát nyolcz ablak látszik világítani. A' hajó' farában még egy szoba, hova⁶⁰⁴ innen esik a' bemenés, hálásul az asszonyaságoknak. – Az útasok egyenként ebédelnek, vagy⁶⁰⁵ ha úgy tetszik, kisebb társaságokban, 's⁶⁰⁶ a' konyhaczedula el van vetve a' terített asztalokon, hogy kiki tudhassa, mit kívánhat, és mennyiért. – A' falak mellett párnázott pad fut el, 's az éjjel ágyúl szolgál az útasoknak.

Két új ismerőseim, az Erdélyi Audítor-Kapitány, és a' Petersburgot látott magyar, és én együtt beszélgetünk a' hajó' egyik végében, 's váránk hogy a' köd szálljon el valaha, midőn most egy harmadik csatlá hozzánk magát, 's magasztalá Gróf Széchenyi és Hitel című munkáját, míg az Audítor-Kapitány a' Gróf Dessewffy' felén áll a' Taglatatnak adá az elsőséget. Hallgaték, nem tartalékból, mert a' nemes-lelkű két férfi különböző gondolkozásom által megsértve magát bizonyosan nem érzene,⁶⁰⁷

⁵⁹⁸ mázolt [Emendálva.]

⁵⁹⁹ kémény [Emendálva.]

⁶⁰⁰ deszkáj[./] [Átírás.]

⁶⁰¹ van<nak>

⁶⁰² rajtu<k> [Átírás, törlés.]

⁶⁰³ oszlop is, mely a' szoba' közepén, a' <szoba> padlást, a' betörhetés [A szórend számozással javítva.]

⁶⁰⁴ honna<n> [Átírás, törlés.]

⁶⁰⁵ egyenként vagy [Beszúrás a sor felett.]

⁶⁰⁶ társaságokban <ebédelnek>, 's

⁶⁰⁷ érzene[./] [Átírás.]

hanem azért, mert azok közt, kiket lelkem szeret, csudál, áld, Bíró lenni nagy szükség nélkül nem akarok. Tudnám én szeretni, csudálni, áldani egyikét is, másikat is, bár világos tévedésben, bár világos vétekben látnám.

De végre feltisztult az ég, 's hajónk megindula, 's a' nap legelső sugárit a' Margit-szigete' nyárjaira lőtte ki. Lestem, 's kiösmérem a' helyt, hol én és az idegen Óbester 1800. Júl. 30d. a' Dunában megferdénk, míg atyját váró társam a' víz' szélén járkála; kiösmérem a' helyt, hol az, és gyönyörű leánya, mint egy újabb Venus-Anadyomene, kilépének csolnakjokból, 's a' szép leány édes könnyek közt ölelé meg öt év olta nem látott testvérét, és mingyárt testvére után engemet. 'S ez a' barátság, 's talán szeretet, haláláig⁶⁰⁸ tartta a' Szentnek, 's addig fog eránta 's gyermekei után tartani, míg a' sors engem is oda ránt.

III.

Kapitányunk Sir John Andrews, együtt viseli módjaiban az ángoly nyugalmat és a' francia hideg melegséget, 's a' helyre, hol ő áll, épen ez kívántatik, mert magokat csak így érzik kényökre, a' kiket⁶⁰⁹ viszen. Tisztelem az illy kipontozgatott character-t, de én csak azokhoz érzem vonzatni magamat, a' kiknek keblek lángolni, a' kik vétkeket⁶¹⁰ ejteni is tudnak. – Fő személy az útazók' társaságában egy középkorudeli Asszonyság⁶¹¹ vala, ki eránt a' Kapitány szinte vazalli tisztelést mutatott, nyilván, hogy másoknak adjon példát. – A' csak olaszul és francziául szóló asszony az únalom' órájában elővé német Grammaticáját, 's édesb zengésekhez szokott ajkain csikorogtatá a' zordon nyelv' hangjait. Láttatni akará velem mennyire ment ennek tanulásában, ezt nyögte kínosan: *Ik bin vitve, – und ábe – eine zón, – und szváj enkel.* – Nem hallhatám mosoly nélkül, 's kimutatám megbotlását, mellyet minekelőtte a' szót kimondhatám, magától találá fel; 's elbeszélém, mit felele Maria-Theresiának egy Bécsben negyven eszt. olta lakott 's németül még is meg nem tanult olasz Consiliárius. Élő nyelvet élő Grammaticákból kell tanulni. – Az olasz Asszonyság külömben igen jó vélekedéssel hágy el bennünket, de egy panasza van 's az egész nem' nevében: Férfiaink nincsenek elég tisztelettel asszonyaink eránt. Még viseljük orientális eredetünk' fanyarságát, mondám; mert pirulék vallást tenni, hogy ez módivá vált pimaszság. Ifjaink az elvadulásban találják örömeiket; hanyadik tudja, mennyivel édesb félénk meleg tisztelettel állani egy szép, lelkes és jó Psycháron' csudáltában, mint érzés nélkül üritgetni az öröm' kelyhét. Én, ősz fejjel, ifju vagyok előregedett ifjaink közt.

Asztalnál ülénk, midőn a' Kapitány felkele hitvese mellől, 's jelentést teve az egyedül evő olasz Asszonyságnál,⁶¹² hogy Visegrádnak romjai látszani kezdenek. Az ott hagyá csemegéit 's narancsait, 's kitekinde egyik ablakon, a' legközelebbikén ahhoz

⁶⁰⁸ szeretet, <ez között és énközöttem> haláláig

⁶⁰⁹ mert csak így érzik kényökre <magokat>, a' kiket [Beszúrás a sor felett.]

⁶¹⁰ lángolni, <'s> vétkeket [Javítás a törlés felett.]

⁶¹¹ asszonyság [Átírás.]

⁶¹² asszonyságnál, [Átírás.]

363 mely előtten én ebédelttem, hogy láthassa hajdani Királyinknak⁶¹³ ezt a' lakát. Elmondám neki a' mit kelle, de nem a' Felicián' történetét is; féltem a' fanyarság' újabb vádjától. – Egy Asszonyság⁶¹⁴ férjétől a' Salamon' tornya eránt teve kérdéseket, melyet a' Gróf Majláth' szép regéjéből ismere.

Kiérven végre a' regényes völgy közzül, 's azon kietlen tájba jutván, mely a' Duna' jobb felén rútalakú homokdombokat és hegyecskéket, bal felén pusztá lapályt mutat, el fogtam vala zárkozni, ha egy jelenés nem tartóztatott volna künn, melyet öröm nélkül látni soha nem lehet. A' nap, sötétvörösré⁶¹⁵ festve 's nagyobbra nőve, királyi fényében szállott az előttem elterült tengerbe alá. Már elsötétedék, de a' Kapitány még is hajtata, hogy helyre hozhassa a' köd' vétkét. Végre Neszmély alatt megállapodánk. – Jó éjszakát nektek, kiket természet és szív csatla hozzám! sohajtám, 's áldást kértem az égtől magamra, és Attól, a' ki nekem az ég' kedves képviselője.

IV.

Társaim a' kipárnázott lóczákon már elfoglalák a' háló-helyet. Én csak annyit lelék⁶¹⁶ köztök, hova fejem fért; testemet és lábamat elnyújtottam három taboureten; 's vagy azért, mivel hozzá vagyok edzve az⁶¹⁷ élet' minden alkalmatlanságihoz, vagy mivel a' múlt éjszakát levelek' írásában töltöttem, olly⁶¹⁸ csendesen alvám, a' hogyan kevés a' bíboros alkóvokban. Angyalom kedves képekben lebege lelkem előtt.

Hajónk már ment, 's én még aludtam. – Almás alatt tisztelettel pillanték által Virtre, 's kápolnája előtt láttam a' keresztet, mellynek tövében a' honhoz-hű Baróti fekszik. – Nyúgodjál békével, áldott Öreg! kiáltám; 's valaki itt elmegyen 's tudja mit tevé te, és mikor már, kiáltsa rád: „AVE!” Hűséged tiszteletessé teendí nevedet, mikor tisztultabb érzésünk írásidat már kedvelhetni nem fogja is.

Komárom alatt meg kelle állanunk; a hajó⁶¹⁹ kemenczéjének fára vala szüksége. A' Kapitány intette a' kiszállókat hogy egy óránál tovább ne müllessanak; én veszteg maradék. – Egy ángoly, egy Berlíni Kereskedő, ki Budáról öt hordó bort vive honjába, és én, együtt forgatánk az Újságleveleket. A' gőzhajó ismeretlen látvány lévén itt is, a' városbeliek, hallván lövésünket⁶²⁰ mellyel az a' várost megköszönté, csoportosan tolakodtak a' partra, 's a' hajó' Írója nem tiltá nekik a' bájövetelt. Az Uraságok' és Asszonyságok' seregében belépe hozzánk két Benedictínus is, 's én, hallván ezektől hogy Czuczor társunk honn vagyon és egészséges, általok követém meg, hogy látogatására ki nem menék. Azok, 's közel a' hajóhoz, előtalálák⁶²¹ Czuczort. Jött ő is,

⁶¹³ láthassa Királyinknak [Beszúrás korrektúrajellel a lap szélén.]

⁶¹⁴ asszonyság [Átírás.]

⁶¹⁵ sötétveresre [Átírás.]

⁶¹⁶ háló-helyet<;> én csak annyi <helyt> lelék [Törlés, beszúrás és átírás.]

⁶¹⁷ hozzá vagyok <szokva> az [Javítás a törlés felett.]

⁶¹⁸ töltöttem <el,> olly

⁶¹⁹ hajó<nak>

⁶²⁰ lövésünket<,>

⁶²¹ előtalálák [Emendálva.]

de⁶²² későn, midőn a' hajó már indulni akara, 's ez miatt mingyárt is ment. Én a' két idegen közt ültem, honnan a' bontakozás nehéz volt volna, de a' Czuczor' búcsúzásakor az asztalon által⁶²³ megszoríthatám jobbját, 's megöllehetém. – Az ángoly, olly heves ellensége az emancipationnak mint én heves barátja, álmélkodni látszék a' Pappnak adott csókon. – *L'habit est noir, mais l'ame est blanche* – mondtam neki; meg sem álmodván hogy ezt és előbbi beszédünket valaki hallhatta 's halgathatta; 's a' szóra a' Salamon' tornya eránt kérdést tett Asszonyság⁶²⁴ és barátnéja hangos kaczagásra pattanának ki, 's el akarván rejteni a' mit nyilván jelentgettek, le le hajlottak az asztalon. – Mi történt tovább az episcopális hitű 's tűzű ángollyal, nem tudom; mert én áltmenék a' két asszonyhoz; 's velek és az egyiknek férjével töltött pillantásaim a' gyönyörű útnak szebb scénáji közzé tartoznak.

V.

Cátó keservesen emlegeté hogy midőn tengelyen mehete, tengeren ment. Én azt bánnám, ha tengelyen tévém vala ez útam.⁶²⁵ Úgy az olasz Asszonysággal, 's a' két kaczagóval, 's az egyiknek lelkes férjével, 's az episcopális hitű 's tűzű emberrel, a' Berlíni Helvetziai-születésű Kereskedővel, az Erdélyi Kapitány-Audítorral,⁶²⁶ 's Zsoldos Úrral, 's a' Petersburgot látott Szemgyógyítóval, a' megszállások' órájiban talán szólék egy két⁶²⁷ szót, de nem tévém⁶²⁸ volna e' szép ismeretségeket. – Illy örömeket nem vásárolhatunk soha drágán.

Gönyő előttünk álla. A' hajó' emberei intének a' parton bámuló csolnakosoknak hogy kiszállójak van; 's azonnal jöve felénk két csolnak, vetélkedve egymással, mint Manó Pál a' maga társaival a' löverseny' téréen. Asszonyaink rettegve nézék hogy egyik csolnak a' másikat felforgathatja; de én tudtam, hogy a' ki mer, bízik is magához, 's még gyönyörködém vetélkedésökn. Végre az egyik diadali örömben veve fel engem és egy Zimonyba és Belgrádba e' hajón lement Győri Kereskedőt; a' másik néma nehezteléssel fordult vissza. Melegen vevék búcsút úti-társaimtól, 's itt is mind addig röpülgetének a' búcsú' köszönetései,⁶²⁹ míg Első-Ferencz, a' maga hosszú kéményével, szemeink elől el nem tűnt.

Legjobb világ e ez, a' mint Pangloss Urak tanítják, nem tudom; nem sok embernek jutott az a' sors, hogy úgy ismerje bajait, mint én ismerhetem; de hogy ez a' világ igen jó világ, azt is kevés tudja úgy mint én. Szerencsétlen, haki ezt nem tudja hinni.

Az ifju Kereskedő megfogadá a' Gönyői fogadós' lovait, 's én, felezve, együtt mentem vele Győrig. Két óra alatt ott valánk. Ez is tudja, melly szomorú ez együttlét némák között, 's beszélé miket látott a' mocskos Belgrádban, miket Velenczében,

⁶²² is; de [Átírás.]

⁶²³ búcsúzásakor<, az asztalon által<,>

⁶²⁴ eránt <tudako> kérdést tett asszonyság [Törlés és átírás.]

⁶²⁵ vala <ezt az> útam. [Javítás a lap szélén.]

⁶²⁶ Erdélyi<->Kapitány-Audítorral, [Az ékezet javítva.]

⁶²⁷ szólék <vala> egy két

⁶²⁸ tettem [Átírás.]

⁶²⁹ köszönetései<k>,

³⁶⁴ Veronában, Milanóban, és hogy e' síkon mik történtek 1809. Június' 14d. – Bús viszszaemlékezések! Szőnynél kezdve még látszanak bateriáink maradványai.

A' Benedictínusok' háza előtt szállék le szekerekünkből. – Guzmics elkészíté⁶³⁰ útamat. A' ház' Superiora Vekerle Úr, 's az Acadiának két Professorai, Bresztyenszky Adalbert, a' Philosophiában, és Maar Bonifác, a' Historiában, úgy fogadának, mintha régi ismerősök volnánk. Bresztyenszky és Maar Urakkal, kevés eszt. előtt, midőn a' Tátra és Máramaros vidékit 's a' Hegyalját járák be, Eperjesen hozza össze egy szerencsés történet, 's így benne már ismerőseimet lelém.⁶³¹

A' vacsoránál el vala végezve, hogy más nap (szombaton, Apríl. 9d.) Prof. Maar Úr fog kivinni Pannonhalmára, mert ez reggeli kilenczig áltesik dolgain, Bresztyenszky Úr pedig addig lesz el nem foglalva. E' szerint ez velem saját könyveit és némelly látást érdemlő képeit⁶³² láttatá velem, 's a' ház' Bibliothecáját⁶³³ és Muzéumát; elvive a' Vármegye-házához, 's ott Kisfaludy Mihály Fő-Notárius és Schédius Kristóf Archivárius Uraknak juttata ismeretségébe. A' Püspöknél és Sztankovics Praelátus Úrnál visszatértemkor akarám tenni tiszteletemet.

A' Vármegye-háza ezelőtt Franciscánusok' klastroma volt. Szerencsésen van elváltoztatva, 's elég hely maradt benne, hogy a' rabok nem föld alatt tartathatnak. A' palota nem nagy, de a' nem nagy Megyének nagyra nincs is szüksége. Levéltára 1580. kezdődik. Két Szolgabíró a' maga szállását ezen háznál Olvasó-szobának engedte, 's így Casinója már, tavaly olta, Győrnek is van.

Kilenczkor szekérre ülénk. Prof. Maar Úr beszélé, merre jöttek a' francziák az Eugén Olasz-országi Vice-Király' vezérlése alatt; hol várták őket a' mieink; hol volt a' verekedés, 's egy majorjokban megpihenteté lovait, hogy előmutathassa⁶³⁴ élet-pajtájakat, mellynek falai a' francziák' golyóbisaiktól olyanná vala⁶³⁵ téve mint a' rosta. Emlékezetül sok golyóbis belé van rakva a' falakba.

Pannonhalma mint egy királyi-széken lebeg az alatta ellapulót sík felett, hosszan elnyúlt szőlők' végében. Szent-Márton a' Monostor' hegye alatt fekszik, játékos gyümölcsöseivel. Mindenfelé látni nyomait az itt bölcsen és erővel munkáló kéznek. Csavargó út van nyitva a' Monostorhoz, kőoszlopú stakétek és szelencze (orgonafa) sorok közt, végig a' szőlővel elhintett hegyoldalon, 's mind ez a' kormányt negyvenöt eszt. alatt, noha nem mindég, viselt Novák Chrysostóm' apátsága⁶³⁶ olta. Azolta épült a' Monostor' szárnya is, és a' fedelen már túlemelkedett torony, 's ez négyszögekre faragott kövekből. Ennek alapja a' földben hét öl, túl ezen a' kereszt' hegyéig huszonkettő⁶³⁷ lesz. Köve a' tájnak, 's a' Monostornak vize nincs; 's a' kő ide Visegrád mellől hordatik.

⁶³⁰ elkészíté<tte> [Az ékezet javítva.]

⁶³¹ történet. [A mondatvégi pont vesszőre javítva, az utolsó tagmondat utólag beírva.]

⁶³² némelly <interesszáns> képeit [Javítás a törlés után és alatt.]

⁶³³ ház' <Kony> Bibliothecáját

⁶³⁴ előmuta[../assa [Átírás.]

⁶³⁵ [Sic!]

⁶³⁶ apátsaga [Emendálva.]

⁶³⁷ hegyéig <2> huszonkettő

A' Monostor' keleti szárnya alá fordulván be, Prof. Maar Úr mutatá a' Guzmics' 365 ablakát – az első ablak a' legfelsőbb emeleten éjszak felé, az ebédlő' kiugrása mellett – de Guzmics nem vala szobájában. Ellenben mások letekintettek, 's rá ismervén Maar Úrra, 's képzelvén hogy ezzel a' Guzmics' barátja jó, hírt adának neki; 's a' barnahajú kis barát rohant őszhajú kis barátját megölelni a' grádicson. – A' Fő-Apát már ebédjénél ült négy⁶³⁸ vendégeivel és némelly szerzeteseivel. Őt ismertem volna itt elsőnek, ha széke és keresztje annak nem mutatták volna is. Arczán egész lelke.

VI.

Maar Úrnak ebéd után vissza kelle menni Győrbe, a' mit szívesen sajnáltam. Ő a' legjobbak' legjobbjai közzé tartozik.

Guzmics, vagy Iszidór inkább, mert a' szerzet' fiai egymást szerzeti neveiken nevezik, levive kertjekbe, melly a' Monostor' dombjának keleti felén kezdődik 's a' völgyig megyen. A' nap igen szép volt. Tavasz lágy leblek fogtak körül a' violák⁶³⁹ illatjával, mellyek kékellének a' szilvás' árnyéki közt. Szeder vevé által a' kert' intézését, 's alkalmasb utakat von benne, 's értelemmel. Itt láttam legelőbb ellepve virágokkal a' mandola- 's barackfákat. Pesten, és egész utamban eddig, még minden fa kopaszon állott, 's telet mutata.

Más nap velünk ebédle Horvát Endre is, Pázmánd helységnek, hol született, Plebánusa, a' most megjelent Arpádiás' éneklője. Ebéd után gyalog menénk le magányába, 's az én kívánságomra gyalog. Ez az ő szőlőháza közel áll a' Monostor' kertjéhez, 's ő itt lakik inkább mint benn a' faluban, hol Plebaniája szűk és egészségtelen. Sokat szenved lábaira, 's baját neveli testessége. Ritkán lobban dévajságra, vagy csak erővel.

A' Fő-Apát tudni akará, ha Endre adá e az én nevemet valamelly fájának, mit tenni szokott, midőn Író látogatja meg, 's megvallá hogy az most eszébe nem juta. Iszidór úgy akará hogy menjünk le hozzá még egyszer, 's így hozassék helyre a' mit elmulasztottunk; de én azt óhajtam inkább, hogy a' Monostor' kertje tartsa fel ittlétem' emlékezetét. Szavamon fogtak. Lemenénk tehát a' sűrű' szakába, és hogy félig-téve ne légyen a' mit csinálunk, egy Ailanthus' kérgére a' Guzmics' betűjét, egy Kanádai-nyáréra az Endréét, egy Fekete-nyáréra a' Szemeréét, egy Glediciára a' magamét, egy Rhusra egy S betűt, egy Platánra egy mást metszettem fel, alá vetvén a' magaménak az esztendő' számaint is. – *Crescetis amores!* mondám, elkészülve munkámmal. – Klopstock nem tartá magához és öreg esztendejihez illetlennek egy egy fát avatni a' maga' és az azok' neveikre,⁶⁴⁰ a' kiket szerete. – Melly igen nem boldog a' ki mindég bölcs!

'S pirúljak e mondani, hogy éppen akkor, midőn egy nékem szent nevet metszék, és nem előbb és nem utóbb, szólala meg az első fülmile, mellyet ezidén hallottam?

⁶³⁸ *ném <elly>* [Átírás, törlés.]

⁶³⁹ *vi./../ák'* [Átírás.]

⁶⁴⁰ *neveire,* [Átírás.]

VII.

Negyedfél napot tölték a' nékem felejthetetlen helyen, 's a' sok hol vígan, hol bölcsen töltött órák után ideje vala megtekintenem a' Monostor' nevezetességét.⁶⁴¹ Szedder, Guzmicsnak talán leginkább kedvelt társa, a' keze alatt álló⁶⁴² pénz-gyűjteményt és a' természeti dolgok' Muzéumát, a' Homonnai születésű Könyvtárnok Colomanus pedig a' Bibliothécát láttatá velem, 's ez reggel olta délig; egész öllel hordozgatván előmbé Incunábulájit és a' sok Bibliát 's arab kéziratokat. Egy török sikárlott papirosra írt munkára egykori birtokosa ezt jegyzé: *Le Gulistan et le Bostan de Saadi - Rosarium Muslahi Addini Saadi Siraschensis*. – egy⁶⁴³ másikban a' Hafíz' ódája áll, persza nyelven.

Nékem mind ezeknél, és a' miknek címjeit ott fél nap kijegyeztem, kedvesb vala a' Denon' Egyiptusi utazása, melyet a' Gróf Teleki' Pesti Könyvtárából ismertem ugyan már, 's ott a' csuda-nagyságú táblákkal, de az illetet mindég végig kell forgatni, mikor lehet. – Elragadtatva örömem által, ezt íram, míg a' Bibliothecárius a' Bibliákat előmbé hordá, a' könyv' táblájára: „Emberi nagy nagyság,⁶⁴⁴ mi volnál te Ész, Rény és Honszeretet nélkül!” – A' szót eljövetelem után megsejtették a' könyv' tábláján, 's értették és szerették. – Nem⁶⁴⁵ e' három emeli e az embert méltósága' fő pontjára? 's nem szédelg e, a' ki Denonnal az Egyptus' pyramisaiba léphet?

A' Bibliothéca' palotája nagy és magos. Hossza 12 öl, szélessége 7, 's ebből éjszakra 's délre egy-egy cabinet nyílik. A' palotának karja van, 's az húsz oszlopon áll, a' két cabinet⁶⁴⁶ kar nélkül. A' palota, melly a' Monostor' éjszaki szárnyát foglalja el, hármass⁶⁴⁷ ablaktól kap világítást nyugot felől, 's a' két cabinet felett⁶⁴⁸ három három kissebből, 's így épen nem sötét. Közel a' hármass ablakhoz az ezzel áltellenben megnyitott ajtón belépő maga előtt látja Szent-Istvánt, az alapítót, és Ferenczet, a' feltámasztót, márvány polczozaton. István talárisban áll, oltári pallástjában, koronás fővel; jobbájában az almás-botot, baljában az Adománylevél' tekercsét tartván: Ferencz lobogó huszárméntében, tarsolyos karddal; 's a' feltámasztás' diplomája könyöke alól gördül alá. Mind a' két szobor a' Bécsi Képelő-Academia' Directorának Klieber Józsefnek igen értelmesen gondolt, igen ügyesen dolgozott műve, 's a' Ferencz' arcza idealizált, szépített, de hű, a' hogyan plasticusnak kell, és még inkább mint festőnek. Sokan az István' arczában papot találnak inkább mint királyt, 's felejtik hogy az nem hiba. – A' Novák' büszkje itt most még csak gipszben, Schrott Andrástól, erővel teljes férfit mutat, 's Novák az volt. Sok ízben bizonyítá magát illyennek. Midőn a' francziák ötezer forint harácsot kívántak tőle, semmit nem ada, 's tűrte hogy haragjokban majorjait, pinczéjit kirablák. – Szenvedni erőszakot nem rút: rút megegyezni elkövetésében.

⁶⁴¹ nevezetességei <t>. [Átírás, törlés.]

⁶⁴² keze <k> alatt <. > álló

⁶⁴³ [Sic!]

⁶⁴⁴ [A „nagy nagyság” után folytatódólagosan írva és bekeretézve a nyomtatónak adott utasítás: „zweymal das nagy”.]

⁶⁴⁵ szerették. Nem [A gondolatjel utólag beszúrva.]

⁶⁴⁶ a' cabinet [Javítás a sor felett.]

⁶⁴⁷ hármass [Emendálva.]

⁶⁴⁸ cabinet <felől> felett

Klieber azon nemben is mere valamit, mellyben magát nem gyakorlotta, 's Miner-³⁶⁷ vája a' plafondon neki dicsőséget nem szerez. Szerencsére a' stukk le⁶⁴⁹ fog vettetni, 's a' gerendák helyett boltozat vonatik. A' honját szerető Szerzet a' plafond' egyik felére kilencz boglárt, a' másakra ugyan-annyit rajzoltata, 's azok közül nyolcz még nem kapa képet és nevet. A' jobb oldal' boglárjaiban Nro 1. és 2. 's 8. és 9. üres. Nro 3. áll Verbőczy István, szürkébe szürkén, 4. Hunyadi János (itt, az Irók közt, helyén kívül) 5. Mátyás Király, 6. Vitéz, a' Pécsi Püspök, 7. Révai Miklós; – a' baloldal' boglárjaiban Nro 3. Szabó Dávid, 4. Zrínyi, a' Költő, 5. Kálmán, 6. Pázmány, 7. Gróf Gvadányi József. –

A' tiszteletünkre méltó 's nagyon méltó Szerzet, itt és leányházaiban, százezer kötet könyvnél többet bír. Melly szerencse, ha a' gazdagság jók' kezében áll!⁶⁵⁰ olyanok' kezében, kik méltók hogy gazdagok légyenek.⁶⁵¹ – Hogy a' Szerzet visszaállítattott, a' Praemonstratensisekével és Cisterciákéval, azt leginkább a' Somogyi János Al-Cancellár' tiszteletes hazafiságának köszönhetjük.

A' Fő-Apát' kormányja alatt három Al-Apátság van,⁶⁵² a' Tihanyi, Bakony-Beeli, és Dömölki, 's a' Szerzet ezidén áll 141 Papból és 39 Nevendékből. Doctora a' Theologiában van 5, a' Philosophiában 15; iskolákat⁶⁵³ tanít a' Pozsonyi és Győri Aca-
demiában, 's a' Győri, Komáromi, Kőszegi, Pápai, Sopronyi, Pozsonyi, Esztergomi 's Nagy-Szombati Gimnásiumokban. Tagja, magyarul nem tudó, egyetlen-egy sincs.

Eltöröltetett a' Szerzet 1786. Decemb. 4d., visszaállítattott 1802. Apríl 25d. – Novák megholt 1828. Octób. 20d.; a' mostani Fő-Apát beiktattott méltóságába 1830. Február 14d.

A' nagy-templom, mellynek elébe, egy kisdéd pitvarral együtt most építetik a' torony, még a' Szent-István' ideje olta áll, de ennek oltára előtt egy igen kisdéd nyílik, melly még régibb. A' kettőt kora teszi tiszteletessé, nem architectúrája, nem szobrai és képei. Építi a' tornyot Páckh János-Baptista, ki az Esztergomi Basilicát is.

Kormányzéki Tanácsos Kriebel János Úr, Brzánban, Lemberg mellett, rám bízta, hogy Pannonhalmáról hoznám meg számára a' Szent-István' Diplomája' fac-similéjét, a' kisdéd templom' rajzát profilben, és a' Monostor' képét, hogy mind hármát Magyar-országi Historiájának egyik Kötetéhez adhassa, mellynek most általam fogja Ő Csász. Kir. Fő-Herczegségének a' Nádornak a' Magyar Muzéum' számára benyújtani VIIIdik Kötetét, mint az előbbeni VIIdikát három eszt. előtt; regál-papírosra calligraphiai gonddal írva. A' mi kevés ügyességgel e' részben bírok, örömmel telje-

⁶⁴⁹ le <.>

⁶⁵⁰ áll<;> olyanok' [A felkiáltójel utólag beírva.]

⁶⁵¹ légyenek! [Törléssel átjavítva.]

⁶⁵² Al-Apátság <áll>, [Javítás a törlés felett.]

⁶⁵³ <'s> [../]kolákat [Törlés és átírás.]

368 sítém vala a' hazájához⁶⁵⁴ még idegen földön is szentül-hív⁶⁵⁵ férfi' kívánságát, 's a' Monostor' képeit, Guzmics' és Szeder' jelenlétekben, lerajzolám; de nem a' kisdéd templomét, melyre több idő kívántatik, 's még inkább nem a' Diploma' fac-similéjét, melyhez nem is férhetni. Az tokban tartatik, üveg alatt, és rámában, kiterítve ugyan, de azon görbülésekkel, melyeket a' nyolczszáz harmincz évű irhán a' sokszori nedvesülés ejte, hogy nem lehetne átlátszó papirost teríteni rá, ha kivennék is az üveg alól. Némelly sorait, fájdalom, nem egészen! – Novák rézre metszeté, 's elég híven; a' Diplomát pedig szóról szóra nyomtattatá le *Vindiciae* című munkájában 1782.

VIII.

A' Fő-Apát kedden reggel egy halaszthatatlan útjára indúlt. Magunkban maradván, Guzmics jelenté, hogy ha nem lenne ellenemre, a' Convent' ebédlőjében fog-nánk enni; úgy kívánják Szerzetesei; 's hajlandónak találván erre, kért, mutassam ott magamat tartalék nélkül, 's saját színemben, nem a' mellyet a' bévett rend az először látottak előtt parancsol. – Örömmel teljesítém kérését; kedves nékem mindég azokat látni, kik eggykor majd fényt vetnek a' hazára.⁶⁵⁶

Egy hosszú asztal el vala töltve a' Benedek' fijaival, 's ezen kívül két mellékasztal, hol a' nevendékek ültek. A' bornemisza vendég kötelességnek ismerte toastozni, 's feleleveníté a' gazdákat. De nem szokva az olyan' látásához, csaknem meg vala zavarva, midőn étel előtt és után az egész sereg, fenn szóval, sőt chórusi hangon, mondá asztali hosszú könyörgését, olykor eggyyszerre elhallgatván, azután ismét rá kezd-vén. De rendtartásai minden háznépnek, minden társaságnak vannak.

A' hol sokan laknak eggyütt, 's kivált ha nem nyög nélkül, ott ritkán kerülhetni el a' visszázkodásokat; így a' beteg, ki még barátit is bántja, mert szenved. Pannonhalmi ment e' vétektől, 's a' ház' tagjai itt nyugalomban, barátságban élnek eggyütt. Guzmics bizonyossá teve, hogy itt semmi kedvetlenségtől nem tarthatok. Melly tiszteletessé teszi előttem ez a' Szerzet' mostani Igazgatóját! melly tiszteletessé az itt élő, tudományt és mind azt, a' mi jó és szép, híven szerető⁶⁵⁷ serget! Áldám István Királyunkat hogy őket egyesítette. De bár mindég illy Apátot kapjanak, és mindég magokhoz hasonló társakkal szaporítsák szerzeteket! Egy két sötét fő, egy két hiu 's epés szív nyugalmodat felzavarhatná.

Az estvéket mindég, de kivált az utolsót, Guzmicsnak szobájában vagy az enyém-ben tölténk, 's itt már inkább komoly beszélgetésekben, mire bennünket az idő' csende is meghívott. Guzmicsnak kedves ideája, kedves tiszteletes álma az Unio. – Ki⁶⁵⁸ ne óhajtaná azt? de ki merje reményleni, míg olyanok vagyunk, mint vagyunk?

⁶⁵⁴ hazáját [Átírás.]

⁶⁵⁵ szentül-<szerező> [Javítás a törlés felett.]

⁶⁵⁶ látni, <a'> kik <a'> mi elhullásaink után vetnek> majd fényt a' hazára. [Beszúrás és javítás a törlés alatt és a sor mellett.]

⁶⁵⁷ híven->szerező

⁶⁵⁸ Unio. Ki [Beszúrás a sor felett.]

Ő Theologus, és hív; és még is alig van kedvesb könyve mint a' Herder' Ideái *zur Philosophie der Geschichte*⁶⁵⁹ *der Menschheit*. De miként is történhetné az, hogy az illy korlátozott, de szabad, hogy az illy meleg lélek mint az övé, Herdert ne szeresse? Guzmics sok holmit fejtegete, így a' Coelibátus' cikkelyét is, 's én tőle sok új ismerteteket fogtam fel, mellyek felől nem hittem hogy enyéimékké is lehessenek; 's érzettem, hogy a' kinek nem stúdiuma a' tárgy, nem bánhat bölcsebben, mintha hallgatta azt, a' kinek az tárgya, 's tőle a' jót eltanúlja.

VIII.

Szeredán, Apríl. 13d. elhagyám Pannonhalmot. A' Fő-Apát meghagyá, hogy Farakas Vincze Úr, most Spirituális, ezelőtt Director Sopronyban, vigyen vissza Pestre.

Tatára térénk ki útunkból, hogy ismét láthassam a' Gróf Eszterházy' kertjét, melly felől tudtam, hogy az, 1803 oltá, midőn először valék itt, nevezetes változtatásokat kapott. Akkor nehezteléssel láttam, hogy a' rajzoló azt annyira⁶⁶⁰ elborította fákkal és csalitokkal, hogy a' szem⁶⁶¹ alig találja helyt megnyughatni. Most a' panasznak nincs helye. Gyönyörű paradicsom minden tekintetben, 's szép kinézései vannak a' Vértes' hegyei és a' pinczeházak felé, mellyek sűrűen egymás mellett, egy kis gazdag falut képzeltetnek. 'S szebb vegetációt nem gondolhatni. Eggy⁶⁶² olasz-nyárfá⁶⁶³ derekát kétszeri ölelésem által sem foghattam keresztül. De ékességét kivált gazdag vízi-partiái adják. Széles és hosszúan elnyúlt taván százanként úszkáltak a' hatyúk.

A' kisded vár azon nagy habokat hányó tó' szélében, mellybe II. Lajos a' Szolimán' békét-ajánló⁶⁶⁴ Követeit behányatta, eledelül a' halaknak, igen elmés igazításokat veve, 's a' régi kor' ízlésében. De azt megtekinteni tiltá az estvére hajlott idő.

A' nap' örömeit nevelé a' Piaristák' Collégiumának Rectora Fászs József Úr és az ide már sok eszt. előtt Ujhelyből jött Prof. Nequaszil,⁶⁶⁵ 's a' Rector Úr' szobájában végig forgatott Rézmetszések' Gyűjteménye, és az Eszterházyak' képei a' Refectórium' falain.

IX.

Esztergomba ebédkor érénk. Útunk a' Szent-Anna' Rotondája mellett menvén el, mellyet a' Cardinál Prímás a' templomokban-gazdag városnak e' távolýfekvő végében most állít, kiszállánk szekerünkől. – Oh,⁶⁶⁶ ha annak lámpát nem adnának! oh,

⁶⁵⁹ *zur Geschichte* [Beszúrás a sor felett.]

⁶⁶⁰ a' <kert>rajzoló annyira [Beszúrás a sor felett.]

⁶⁶¹ csalitokkal <a' kertet,> hogy a' szem

⁶⁶² nem <képzelhetni.> Eggy [Javítás a lap szélén, korrektúrajellel beszúrva.]

⁶⁶³ olasz-nyárfá <t> [Az ékezet átjavítva aposztróffá.]

⁶⁶⁴ békét ajánló [A kötőjel a sor fölött beszúrva.]

⁶⁶⁵ Prof. <Nequasz..> Nequaszil, [A törlésen belül bizonytalan olvasat.]

⁶⁶⁶ szekerünkől. Oh, [A gondolatjel utólag beszúrva.]

369 ha tornyocskákat nem! mondtam, mikor ezt a' gőzhajóról, és most midőn Nyerges-Ujfaluból⁶⁶⁷ megpillantottam. De a' keresztyén cultus harangokat, és az új ízlés a' kuppolára lámpát kíván; noha Nápolyban a' Franciscus de Paula' templomában sem tornyocska, sem lámpa nincs. Gyönyörű Toskáni oszloposzat áll tornácza⁶⁶⁸ előtt. A' templom tömve vala a' kőművesek' állásaival, 's így nem láthaték fel szabadon a' kuppolába.

A' várba egyedül és vezető nélkül akarék felmenni; de Prof. Félix Úr, egyik szeretetre-méltó tagja a' Benedictínusok' Esztergomi házának,⁶⁶⁹ nem gondola ellenkezéssel, és mivel attól tarték, hogy magyarázásai a' tárgyak' első rám hatását meg fogják vagy zavarni vagy gyengíteni, fogadást teve, hogy néma vezetőm lesz. Most köszönöm hogy makacsságomat meggyőzte, 's óhajtom hogy mindég olly értelmes vezetőm legyen. Nem láttam volna mind a' mit láttam, vagy nagy idővesztéssel.

Ismertem az Esztergom' fekvését, ismertem rajzolatokból a' mi itt készül, 's tudtam melly rettentő nagyságú munka ez; de⁶⁷⁰ a' valóság felülmúlta minden nagy képzeletimet. A' már teljesen felálló Kanonoki-lakások' két sora közt egy széles és magas domb áll, melly miatt innen amoda általlátni⁶⁷¹ nem lehetett. De a' domb' három negyede már el van hordva,⁶⁷² egyik⁶⁷³ még várja az elsepregetést, 's a' hat öl magasságú hosszan elnyúlt domb arra emlékeztete, a' mit Horácz és Szalust emlegetnek, hogy a' Róma' Nagyjai hegyeket döntetének el. 'S mi ez az óriási munka ahhoz, a' mi ez után vára itt reám! – Ma már nem látunk Istenekeket: melly nagyok vagyunk midőn isteni miveket láthatunk!

Sajnálják hogy a' Cardinál-Prímás ezt a' nagy munkát nem a' királyi fényű, és semmi nagy templomot nem bíró Pesten, hanem⁶⁷⁴ az elhagyott, és sok templomokat bíró Esztergomban építeté; de én ezeknek gondolkodásokban nem osztozhatom. Esztergomi Érsektől kívánhatá Esztergom ezt az áldozatot, 's a' hely, hol⁶⁷⁵ Szent István megkeresztelteték, hogy tiszteletes legyen a' nemzet előtt. Egy más Prímásunk teljesítse majd a' Pestiek' kívánságát.

És még egy ok, 's talán nagy ok. – A' régiek hegyeken nyujtották be áldozatjaikat Istennek és Isteneiknek; úgy hitték, hogy úgy közelebb állának hozzájuk. A' józan hideg ész mondhatja a' mit akar; míg emberek vagyunk, nem csak a' józan hideg ész hat reánk. Szóljon az, a' ki majd elő fog fordulni a' Kanonoki-lakok' jobb sora mellett, 's fel lépeget⁶⁷⁶ a' templom felé, ha azt érzi e ekkor a' mit akkor fogna, ha a' templomba síkon lépne, vagy mélységbe tetőről. – Én részemről vallást teszek, hogy mi-

⁶⁶⁷ Nyerges-Ujfaluból [Az ékezet törölve.]

⁶⁶⁸ áll <a'> tornác [Beszúrás a szó után.]

⁶⁶⁹ házának, [Emendálva.]

⁶⁷⁰ munka <készül itt;> de [Javítás a törlés előtt, a lap szélén.]

⁶⁷¹ általlátni [Emendálva.]

⁶⁷² van <seperve>, [Javítás a törlés felett.]

⁶⁷³ [Az 1831-es kiadás szövegében: „együk negyede”.]

⁶⁷⁴ templomot <biro> nem bíró Pesten <nem ep> hanem

⁶⁷⁵ 's <az> a' hely, <a'> hol

⁶⁷⁶ lépeget<t>

dőn a' Basilicát e' magasságban látám magam előtt, a' Sion' emlékezete fogott el, 's a' 369 Capitóliumi Jupiter' temploma, 's az⁶⁷⁷ Athéni Pallasz' Parthenona.

Prof. Félix Úr elvive a' Basilica mellett, egy nyomorú régi szurdékba, hol most az Architectus Páckh Úr' testvére lakik. Magát a' nagy Építőt nem lelénk, de testvére jó vala láttatni velünk a' modelt, melly az egész dombot azon állapotjában mutatja, mellyben⁶⁷⁸ a' nagy munka a' teljes elvégzés után állani fog. Ezen az épületek kártyaházakként állanak, körülölelve a' kerttel. Srófjain felemeltetvén az asztal, az alsóbb tábla a' hegyet, minden régibb épületeivel, a' szerint adja, a' hogy az a' Cardinális' építései előtt volt; 's haki⁶⁷⁹ péld. tudni akarja, hogy a' Protomartyr' kápolnája' helyén az új építés előtt mi állott, felkeresvén ennek helyét az alsó táblán, látni fogja, hogy ez a' kápolna ott épült, a' hol nyolcz századok előtt Vajk Herczeg Istvánná kereszteltetett.

Schrott András Urat, ki a' Novák Fő-Apát' Pannonhalmán látott büszktjét dolgozá, termében találánk, 's sáros kezekkel, mert épen a' Pannonhalmi torony' ajtaja figurájit tapasztgatá. Nagy része ezeknek már leöntve áll, lágy-érczben: a' Császár, a' Nádor, Somogyi Al-Cancellár, 's Novák Apát, 's ez egy írást vévén által a' Császár' kezéből, mellyen ez az egy szó áll: DOCETE, és még mások. – Schrott Úr beszélé, hogy nem találván Nováknak festett képét, megnyittatá a' koporsót, 's úgy foga munkájához; 's úgy mondja minden a' ki Novákot ismeré, hogy a' büszkt jól hasonlít hozzá.

Most végre a' Basilicát menénk látni.

Külső fala annak faragott kövekből áll, míg a' Váczinak három oldala termés kő, el nem simított vakolással. A' templom' testének fala, melly a' kuppolát fogja tartani, minden ablak nélkül, görögösen, melly temérdek nagyság! A' nézőt elfogja kicsinységének érzése; de el egyszersmind nagyságának érzése is, 's örvend ennek. – Tíz év alatt mi leve itt! De még kell tíz, míg mind ez elkészül. Illy munka időt is kíván, nem csak gazdagságot.

A' sírokhöz széles, alkalmas, világos grádics vezet. Egyiptusi lélek szállja meg a' nézőt, midőn itt a' temérdek izmú oszlopokat látja, 's a' két colossális Angyalt, melly az alól mint felül szélesb küszöbű ajtó előtt őrt áll, 's a' pályáját megfutottnak nyújtja a' diadal' koszorúját. Az ajtó felett ez olvastatik: PRINCIPIS A RUDNA SUCCES-SORUMQUE SOPORI. Harmincznál több üreg megyen a' falba, hová a' koporsók betolassanak.

Bakács Tamásnak kápolnája előbbi helyéről a' templom' jobb végébe vitetett által, 's ezzel áltellenben áll a' Protomartyré, mellynek oltárán a' mi Ferenczynk' Istvánja fog állani, térdre bukva már a' kövezők' veresései alatt, de felegyenesedett testtel 's égre nyújtott jobbal. Az oltár' feje-márvány fala már fel van állítva, az égből alá szálló Angyallal, ki hozza a' pálmaágat, és a' sok fejből és szárnyakból álló apróbbakkal.⁶⁸⁰ Maga a' Martyr még Budán van, munkában. Áltellenben ezen oltárral, bevonva feje kárpittal, áll a' Károly Ambrus Fő-Herczeg Prímásunk' emléke, Pisánitól, Milanóban, Carrári márványból. Az ifjú Herczeg félig-fekve ül ágyában, melly

⁶⁷⁷ a' [Átírás.]

⁶⁷⁸ állapotjában <fogja mutatni>, mellyben [Javítás a törlés felett.]

⁶⁷⁹ előtt <állottak>; 's haki [Javítás a törlés mellett a lap szélén.]

⁶⁸⁰ apróakkal. [Javítás a sor felett, és megismételve a lap szélén.]

370 megett egy Angyal hívja, felfelé emelt karjával; egy másik, lábainál, háttal fordul el a' nézőktől, mély fájdalomban. A' műv' fala feketés márvány, pyramisi háromszögre.

A' templom' belsője veres-márvány táblákkal van kirakva; oszlopai fejérek lesznek. Melly kár hogy Esztergomnak fejjeres vagy sárgáló márványa nincs. A' márvány erőre mutat, gazdagságra, melly maga is erő; de azonfelül hogy ez nem kedves a' szemnek, ezt még azon tekintet is sajnáltatja, hogy a' kik ide Almás felől jönnek, a' megúnásig látván mindenütt a' veres márványt, itt általa meglepve sem érezhetik magokat.

Prof. Romy Úr, most Magyar Törvény' Tanítója a' Presbyteriumban, elvezete a' Bibliothecába, melly itten most egy templomban tartatik. Vágytam látni a' Homonnai Bálint' kezével magyar⁶⁸¹ nyelven írt Naplót, de az alkonyodásnak indult estve ezen örömetől eltilta. Az helyett az Egri születésű Bécsi Prof. Hess Úr' két oltártábláját néztem igen nagy gyönyörűséggel; a' nagyobbik a' Basilicában a' nagy-oltárra fog tétetni,⁶⁸² a' másik a' Rotonda' számára készült. Gondolat, rajzolat hibátlan, az ecset velős. Itt Anna asszony ül, 's térdén tartja a' könyvet; Joachim a' tábla' jobb felén áll; a' szeretetre-méltó gyermek pedig Anna előtt, lesüllyesztett fővel, profilben, egymásra tapasztott kezekkel, 's jobb válláról szép vetésekben foly alá kék leplezete. Bájos kis figura. – Amott Vajk, keresztbe-vetett karjaival, lehajtja fejét a' medencze felett; Adalbert Prágai Püspök erővel eltölt öreg, oltári gazdag öltözetében, infulás fővel, önti a' vizet; Geysa és Sarolta székjekből, mások az Oratóriumból, nézik a' szent munkályt, 's a' Császár és az ifjú Herczeg' nagybátyja, Mihály, mellette állanak, mint tanúi. Adalbert megett⁶⁸³ szolgáló társai. – Hessnek⁶⁸⁴ a' kép' dolgozása alatt szemei előtt lebegtek az Olasz-iskola' hősei és az erővel eltölt Rúbens.

X.

Útam eddig a' tavasz' legtisztább, legmelegebb napjaiban folyt; ma eső esett melly az útasnak mindég kedvetlen, ha nem éjjel jó és hamar el nem fut. Társamat mellettem elnyomá az álom, 's így én újra emlékezém azokra a' miket Esztergomban láttam, 's visszavágyék hol Pannonhalmára, hol Pestre, hol azokhoz, a' kiket Januárus' utolsóján elhagytam. Kedves búsongás fogta el lelkemet.

A' regényes táj egyezésben állott lelkem' búsongásaival. Beértem a' csavargó Duna' szűk völgyébe,⁶⁸⁵ mellynek bokros hegyei zöldelleni kezdenek. Boldog szegénységet mutata minden a' mit láték. Egy meredek hegy' ormán⁶⁸⁶ egy igen meredek szirt emelkedett⁶⁸⁷ a' Duna' jobb szélén, 's a' szirt' végében messzére tűnt ki a' Vallás' szent jele, vigasztalásokra azoknak, a' kik itt szenvedő szívvel mennek el, 's

⁶⁸¹ kezével <írt> magyar

⁶⁸² tétetni; [Átjavítva.]

⁶⁸³ Adalbert <mellett> megett

⁶⁸⁴ társai. Hessnek [Beszúrás a sor felett.]

⁶⁸⁵ völgyébe, [Az ékezet javítva.]

⁶⁸⁶ Egy <magas és> meredek' <hegy orom> hegy' ormán [A „meredek” szó utáni aposztróf emendálva.]

⁶⁸⁷ emelkedett<,>

több hatással itt, közel a' fellegekhez, mint ha völgyben állana. – Önts⁶⁸⁸ azt az 373
enyémbe is, szerencsétlen jel! kiáltám, 's elmondám egy Ódát:⁶⁸⁹

Az oktan Bölcs titeket, Istenek,
Tagadni akarna. De ti felette meg
Dördítetek bosszús ütéssel
A' ropogó tüzeket, hogy Ujhely⁶⁹⁰

És a' Hegyalják' tornyai rengenek,
'S fortyanva kél ki partjain a' Tisza,
'S ő sápadozva rogyan össze,
Érzi hatalmatokat, 's tagadja.

Ekként dühültek egykor az elfajult
Tellus' szülöttjei ellenetek: de Zeüsz
Felkölt; futának ők, 's az ádáz
Enceladust leteríté az Etna.

Engem szerény szív vonz tifeletek, és
Nem ingható hit, 's magzati félelem.
Áld szenvedésim közt nyögésem,
Áld poharam, ha virág övedzi.

Az éj' sötétét tiszta nap, a' fagyos
Telet tavasz 's nyár váltja fel, és az ősz,
Gerézddel ékesítve fürtjeit,
'S ujra sötét jön elő, fagy újra.

Hadd jőjenek! ti gondotok az; nekem
Örvendeni illik, túrni, reményleni.
Ég föld szakadjon össze, szórja
Lángjait a' Phlegeton; ti védtek.

Most feltűne előttem Visegrád, szomorú romjaival. Királyok' lakja egykor; most
baglyoké!

XI.

Délre Vácson valánk. – Társam, nagy barátja a' virágoknak, a' Püspöki kertecskét
akará megtekinteni, hol piroslott a' *Salvia splendida*. Onnan a' Cardinál Migázzi által
új alakba öntött lak' szobájit nézénk meg, és osztán a' templomot, hol hat öreg Ka-

⁶⁸⁸ állana. Önts [Beszúrás a sor felett.]

⁶⁸⁹ Ódát: [Emendálva.]

⁶⁹⁰ [Az „Ujhely” után egy nyomtatónak adott utasítás: „kein Punkt”.]

374 nonok egy tüzes arczu fiatal Succentorral éneklék⁶⁹¹ zsolozmájokat, chórusi hangjaikon. A' belőlről és előlről igen szép nagy templomnak semmi képe nincs a' mi érdemlene figyelmet; 's elbarnúlva állanak, az elsőn kezdve az utolsóig, barnák már a' festéskor is. Az egyik oltár' tabernaculumá előtt irtóztatós mázolatban áll a' Művészség' egyik legbájosabb munkája, a' Madonna della Seggiola; és azt senki nem ismeri blasphemiának a' Mesterség' istensége ellen, és e' szent helyt. A' templomnak minden festéseit ki kellene hányni; egyedül a' Cardinál Migázzi' muzív-munkájú profilképe érdemli a' megtartást, és három társaié.

Migázzi Vácznak egy arcus triumphálist is ada, melly itt úgy áll nyomorúlt házak' szomszédságában, mint a' Rómaiak, mellyekhez⁶⁹² az által is nem rosszúl hasonlít, hogy már elkezde avúlni.⁶⁹³ – A' Duna' bal felén egy Római Villa tekint ki az erdőből az ott elmenőkre, mellyet Migazziburgnak nevezte el.⁶⁹⁴

XII.

Vincze barátom a' Misericordiánusokhoz vive el. A' talárist viselő nem pap Patikás rá ismere benne kedves Tanítójára, 's érzékeny szívvel láttam, melly melegséggel mentek egymásnak. Tiszteletes Szerzet, mert jóltevő. Egy összesugorodott, összegörbödött, öreg de eleven németke elvive kórházába, melly templomnak vala építve, 's így is templom. Most üresen állt, de benne készen állanak az ágyak. Két más szobában hét beteget találtam. Az asszonyi-nem' betegek Pesten gyógyítanak, az Elizabéthínáknál.

'S most a' Siketnémák' Intézetébe menénk. Schwartzert magyarul tökéletesen tudó 's magyar születésű Director Úrnál gyönyörűséggel folyt el egy egész óránk. Érett lelkű, gondolkodó férfi. Áltada bennünket Prof. Királyi Úrnak, 's ez iskolájába vezete; de tanítványai közzül a' pihenés' órájában csak két serdülő németet, 's egy kisdéd fiú-, 's egy nyolcz esztendőös leány-gyermekeket állíthata előnkbe. Elmondván hogy ezekkel mint kezdi oktatásit, a' német nyelv⁶⁹⁵ hét vocálisait felírta táblájára, 's német jelekkel, úgy a' consonánsokat is, 's mondatá hangjaikat a' siket, és így néma, leánykával. Ha az hibásan vagy nem tisztán adá a' kívánt hangot, nem igazíthatván füle által, ujját betolta a' gyermek' szájába, 's annak ajakait és nyelvét fel, le, vagy össze nyomta, míg a' kívánt hang jött.

Most a' már csak nem kitanúlt két fiút vette elő, 's egy Catechismusnak valamelly kérdését az én kezembe adá, ugyan-annak egy más nyomtatványát az egyik leánykéébe, hogy ez a' feleletet diktálja le társának az iskola' rángatásaival. Az író szóról szóra adá a' feleletet, 's az gyanút támaszta bennem, hogy a' mit ír, nem társá' jelei 's ujjá' rángatásai után adta, hanem könyv nélkül⁶⁹⁶ tanulta meg. Megkérvdén

⁶⁹¹ eneklék [Emendálva.]

⁶⁹² mellyekhe./ [Átírás.]

⁶⁹³ hasonló<tanak>, hogy már elkezde<ének> avúlni. [A hiányzó „e” az „elkezde” után emendálva.]

⁶⁹⁴ [Sic!]

⁶⁹⁵ német' nyelv [Az aposztróf emendálva.]

⁶⁹⁶ nélkül [Emendálva.]

tehát Professorokat, ha hozzájok a' többes szám⁶⁹⁷ harmadik személyében szoktak e 374
szólani, vagy az egyes másodikában, ezt írtam a' táblára,⁶⁹⁸ itt sem felejtven, hogy
az örömben szűk életnek⁶⁹⁹ minden perczében örömet kell szedni 's adni: *Kannst du
tanzen?* A' két fiu elnevette magát. A' nevetés engedé gyanítanom a' feleletet, de még
világosabban akarám érteni, melly képet ragaszt a' leírt ígéhez; 's a' fiu kerengést feste
ujjával a' levegőbe. – Német, mondám magamban, ha magyar volnál, bokáidat ütnéd
eggyüvé!

Míg itt állánk egy gyönyörű 's jól öltözött ifjacska lépe mellénk. Úgy hittem, az
eggyik vagy másik Tanító' fija; de az is a' ház' tanítványa volt. Nógrádi Vice-Ispány
Gyurcsányi Gábor Úr' egyetlen fija. Ez magyarul tanul érteni 's írni, mert magya-
rok közt élend. – „Mikor voltál születéidnél?” kérdém. – „Husvétkor.” – „Örölsz e
hogy ide hoztak iskolába, 's érzed e, mivel tartozol Tanítóidnak?” – Felele ismét, 's a'
mint illet. – Most ő vevé kezébe a' krétát, 's ezt kérdé tőlem: „Micsoda az Úr szol-
ga?” – Professora kitörlé a' hibásan ejtett kérdést, 's ezt írta helyébe: „Micsoda hí-
vatalban van az Úr?” – Pap vagyok; ezt felelém. De a' kedves gyermek nevéte, 's a'
tábla' másik végére mutata ujjával, hova jóval elébb ezt írtam volt: „Én egy jó asz-
szony' férje és hét gyermek' atyja vagyok.” Tetszék magának, hogy megpiríthata. –
„Hát minek gondolsz?” kérdém. – Felelt: „Kapitánynak.” – Azon én neveték, és az én
Vinczém. Hihetőleg a' gyermek semmit sem ismért irígylésre méltóbbat, mint ha
valaki Kapitány.

Miért nincs itt a' kivel e' szép örömet megosztani szeretném! sóhajtám magam-
ban, 's megcsókolám a' nyolcz esztendő leányt. – Boldog⁷⁰⁰ atya, a' ki szerencsétlen
gyermekét ide hozá, 's emberré teremtve viheti el! Áldás annak hamvaira a' ki a'
szenvedők' könnyeit felszárasztani tanítá, és mind azokra, a' kik ennek példája után,
miközöttünk száraztják!

⁶⁹⁷ a' <második> szám' [Javítás a törlés felett.]

⁶⁹⁸ írtam táblára, [Beszúrás a sor felett.]

⁶⁹⁹ életben [Átírás.]

⁷⁰⁰ esztendő <gyermeket.> - Boldog [Javítás a törlés felett.]

13. NÓGRÁD, GÖMÖR, 1831.⁷⁰¹

1.

³⁷⁵ Szemere és Szemeréné Nógrád, Gömör, Borsod, Zemplény, Ung, Bereg és Szathmár Vármegyékbe akarának tenni utat, rokonaikhoz, barátjaikhoz, és mivel Szemere azt, mellyet Orvosa' tanácsából tavaly Júniusban teve, igen szerencsés következésűnek találta. Én együtt menék velek. – Pesttől hazáig, a' szokott úton, harmadnap alatt elmeheték: most Péczeltől Patakig tizenhét nap értem. – Melly idővesztés! De melly örömekeket ada nékem ez az út!

Domonyból, a' szép Aszód mellett, ebédre Acsán valánk. Szemere nem jól érzé magát, 's így Acsán a' fogadóban szállánk meg, de a' két kastély' kertjeit megjártuk. Negyven esztendeje hogy nem voltam itt. Nagy idő, 's a' változás nem kisebb. Akkor a' tornyos régibb kastélyban, a' hegy' fokán, Báró Prónay Gábor lakott, a' maga nagy becsű Bibliothecájával, Fő-Igazgatója a' Pozsonyi Kerület' iskolájának,⁷⁰² 's Gömörnek Fő-Ispánya: a' hegy'⁷⁰³ gerinczén bátyja László, elébb Nógrádi Al-Ispány, tovább Helytartói Tanácsos, végre Királyi⁷⁰⁴ Commissárius a' Zólyomi Kerületben, és mint az, Zólyomi, 1790 olta pedig Csanádi Fő-Ispány; – Cátói rényű 's komolyságú férfi, szíves barátja ébredező Nyelvünknek és Literaturánknak; a' fénynek nem nagy ahítója de nem is kerülője; úgy nézte azt, mint születése 's hivatalai által rá rakott 's gazdagságai által bírt terhet; mindenben szerencsés, csak öccsével nem az, és némellyik gyermekével. A' két kastélyt, amaz atyait, és a' mellyet itt László építe, a' templom választja el egymástól. Nehány öllel alább mint a' templom, áll famíliai kriptájok, hol az egy helyen lakott, de egymást esztendőig sem látott két testvér most nyugalomban fekszenek együtt.

2.

Kiérénk az örök dombok közzül, 's elterüle előttünk az Ipoly' szép síkja. – Balasza-Gyarmathon vágyánk látni a' Megye' országszerte tisztelt Al-Ispányát. Űlést tart a szobájában. Így az egykori Fő-Ispány Gróf Brunszvik József Ország-Bírájának, Henriette leánya által olajban festett, képéhez vezetettünk magunkat, melly hogy itt függ, sok esztendőik olta tudtuk az Újságlevelekből. – Az valóban a' hű gyermek' műve, 's idegen kéz rajta sem a' rajzolásban, sem a' festéklésben nem igazított. A' verset hozzá Versegheynek kelle csinálni; egészen rajta van ennek caractere. – Itt függenek a' régibb Fő-Ispányok is, nagy számban; Grasalkovics, a' sok Forgács, 's ezek közt Zsigmond, a' Nádor. De mind ezeket nem jó nézni.

Itten függ I. Ferencz is, 's József Fő-Herczeg Nádorunk, Krafft Pétertől; amaz az Aranygyapj' talárisában, ez Generálisi feje mentében, veres nadrággal és dolmány-

⁷⁰¹ [A cím előtt: „KÖNYV”. A könyvfejezet értelemben használt kifejezés előtt hely van kihagyva a sorszámnak, ez a szöveg ugyanis egy utazások tematikájú kéziratgyűjtemény része.]

⁷⁰² Kerület' < Igazgatójnak > iskolájának,

⁷⁰³ hegy' < . >

⁷⁰⁴ királyi [Átírás.]

nyal – de miért nem a’ Szent-István’ Rende’ scapuláréjával inkább, mely a’ képnek 377 több innepiséget ’s gyönyörű vetéseket adhatott volna! A’ Császár arcza mása annak, mellyet épen ez a’ Művész a’ Pest⁷⁰⁵ Vármegye’ palotájának készíte, de valamelly változtatással: a’ Fő-Herczegé Isabey után van festve; húsz eszt. előtt még jól, de nem már ma. A’ két testvérnek most bírjuk igazán hív képeiket ’s kőmetszésben is, a’ Császárt Ender, a’ Nádort Lieder után; ’s a’ két kép mind arcaikat, mind lelkeiket igen híven adja. Az elsőbből Títuszi lélek pillant ki, a’ Liederén azt látjuk, kit Dietáink a’ legelső fejnek vallottak. – A’ Stieler’ Ferencze épen nem Ferencz.

3.

Vice-Ispány Úr láttatá velünk, a’ mivel Nógrád méltán kevélykedik; azt az épületet, hol negyven rab gypjat ecsetel és fon,⁷⁰⁶ ’s azt pokrócczá szövi. Nem új megjegyzés hogy a’ tömlöczök gonoszságok’ iskoláji, és hogy a’ rabok onnan nem megjavulva, hanem teljesen megromolva jönnek ki, ’s az nem lehet másképen: a’ durva bánás elmérgesíti lelkeiket, ’s egyyüvé zárva, a’ gonoszok azokat is megrontják tanításaik által, a’ kik oda csak botlás miatt jutottak. A’ Nógrádi rab nappal szem alatt ’s a’ jobbak’ társaságában lévén, feleszmél, jobbá lenni megszokik, ’s nem megalacsonyító munkára fordítván mint a’ hol vele úczákat sepretnék, ’s így keblében a’ becsület’ érzéseit elfojtják, végre kedvet kap a’ munkás életre, holott gonosszá az által leve mert kerülte ezt. Már vannak szép jelei az intézet’ helyességének: egyy rab, kitöltvén a’ reá-ítélt időt, ’s a’ szövés’ mesterségébe belé tanúlván, vesztég marada, ’s most itt szabadon keresi élelmét, ’s tanítgatja az újabb rabokat. A’ rosszak, kiszabadulván innen, fenyegetőzve mennek el, hogy őket a’ Nógrádi tömlöcz többet ugyan meg nem látja, ’s más Vármegyékbe mennek által, mert ott, ha rajta vesztenek is, csak megverik, de nem dolgoztatják.

Szelíd bánás mindig javít, durva bánás mindig ront; ’s mi szükség ott keménységre, hol czélhoz vezet a’ szelídség?

4.

Nagy-Kürtösön a’ tavaly megholt Helytartói-Tanácsos Ambrózy Lajos Úr’ tiszteletes özvegyénél egyy szép napot tölténk. – Szent érzésű háznép! – És melly csendes rend! melly nyugalom!

A’ hely keskeny völgy’ oldalán⁷⁰⁷ fekszik, ’s kevés lépésnyire a’ házhoz emelkedik egyy domb, mellyen az esők és a’ hóvíz mély árkokat ásott. A’ hasznavehetetlen földben vad bokrok és nagy tölgy és nyír fák nevededtek meg. De épen ezek a’ vad árkok az értelmes kertészt felette szerencsés gondolatokra vonák az utak’ rajzolásában. Én szebb magányt nem ismerek. Szenvedő szív itt leli magát kénye szerint.

5.

Most Ludány veve által bennünket a’ maga gazdag lapályában; másfél század előtt Ráday Pál’ birtoka, tovább az első, a’ második, a’ harmadik Gedeoné, a’ második

⁷⁰⁵ Művész Pest [Beszúrás a sor felett.]

⁷⁰⁶ fön, [Az ékezet törölve.]

⁷⁰⁷ hely <egy szük> völgy’ <domb> oldalán [Javítás az első törlés felett.]

378 Pálé, most a' Lászlóé. Itt lelém az özvegy Pálnét, ki 1790. egyike vala a' magyar föld' első szépségű leányainak, mint mostan legszebb asszonyainknak egyike, 's látása elevenebben emlékeztete boldog ifjuságom' napjaira. De mind azon jóság mellett, mellyel itt magunkat elfogadva látánk, engem kínos aggás foga el, nem látván a' kívül itt kiélhetni reménylém végre magamat: a' Niny' méltó leányát, Báró Prónay Iphigéniet. Rettegvén hogy azt⁷⁰⁸ veszem feleletül a' mi előli reményemet, nem merém tudakolni hol van. Két társával egy igen közel fekvő helyre sétála ki. De végre megjöttek, 's az öreg Grófné a' Ráday Pál' agg köröse mellől még messzére kiálta reá: „Fizsi, találod, ki vár itt rád?” – Fizsi még távolról rám ismert, jött, 's némán ölelénk meg egymást.

Megcsalt vala emlékezetem, midőn a' tiszteletes fát, mellynek árnyékában most a' hatodik ízű Rádayak, a' László és a' Wartensleben Idda' Istvánja és Gedeona, 's a' Gedeon' és a' Teleki Biri Palija múlatnak, egy helyt nyárnak mondtam. Az körös, és nem nyár. Még áll a' kétszázadot keresztülélt fa, 's teljes erejében, 's fiakat nevel maga körül. Oh hogy ez, és ha majd ez⁷⁰⁹ végre kidől, azok, emlékeztessék a' tiszteletes ház' maradékit az én itt 1803ban és most élt örömeimre, 's beszéljék ügyünk' barátjainak, hogy én ennek árnyékában együtt valék azzal kit pályám' minden⁷¹⁰ más társainál, kit minden más barátimnál inkább szeretek. Ötet és engem nem csak gondolkozásaink, érzésink, hanem még ízlésünk is egyesít, 's bár soha semmit ki ne ereszthessek kezeimből, míg az az ő javalását megnyerheti.

Még áll a' ház, 's régi alakjában áll, hol az első Gedeon 1713. Octób. elsőjén született, 's még bírja az asztalt, bár némelly igazításokkal, mellynél Rákóczy Ferencz a' Szécsényi mezőn, 1705. Septemb. és Octób., tartott Conventből ide áltjövén ülést tartott és ebédelt; 's nékem kedves vala képzelnem, hogy ez mellett üle az atyám nagyatyja is, András, akkor Ungvári Vice-Ispány, 's a' Conventnek egyik tagja.

6.

Fizsi és barátnéja Ságra menének, meglátogatni betegeskedő barátnéjokat. Arra méne a' mi útunk is, 's így én általültem az ő szekerekre. Beszédünk itt is szüléjiről folyt, mert Fizsi némelly történeteket senkitől nem tudhata mástól. – De most útunk elhajlék, 's én Szemeréhez ültem által.

Kevés idő múlva azután Lapujtőn valánk, vagy – mivel a' rút hangzású neveket kerülni illik, mint a' rossz ómenűeket, Bocsáron⁷¹¹ inkább; mert a' két hely egygyé forradott, 's Bocsár a' Mocsáry háznak praedicátumot ada, – Mocsáry Antal Úrnál. Ez a' lelke, szíve 's Nógrádnak leírása által tiszteletes ember kedves veje volt Helytartói-Tanácsos Darvas Ferencznek, kedves sógora Consil. Puky Ferencznek.

Itt lelénk Gróf Berényi Miklóst, Karancs-Berénynek is urát; de ez, estvére hajolván az idő, paripájára ült, 's nem gondolván a' szakadó esővel, 's ajánlásinkat hogy köpenyegeinket vigye, el nem fogadván, Karancs-Berényre átvágtatott. Nem gondolatlan emlitem ezt; mutatja hogy a' nagy birtoku 's a' kilencz gyermek' atyja magát el

⁷⁰⁸ Rettegvén azt [Beszúrás a sor felett.]

⁷⁰⁹ majd <azok> ez

⁷¹⁰ kit minden [Beszúrás a sor felett.]

⁷¹¹ ómenűeket, <-> Bocsáron

nem kényezteté. – Mi vendégei a' háznak vígasztalhatatlanok valánk, hogy magát⁷¹² 379 barátunk és gyermekei által megmarasztatni nem engedé, és hogy az a' reményünk sem marada fenn, hogy más nap itt vagy Berényben ismét megláthatjuk, mert a' Gróf egy szomszéd helyre vala lekötelezve. Örömmel hallánk minden szavát, 's azok kedvesen zengének vissza kebleinkben. Barátja a' jónak, még a' hol az áldozatokat, 's tetemes áldozatokat kíván is, de nem úgy, hogy a' képzelt jó bizonyos károkat, 's nagy károkat tegyen. Hányat nem kell most hallanunk, a' ki elmelegülve képzeletiben, és talán azért mert nekik csillog az új gondolat, olykor csak azért, mert azt akartatják vele, ezzel nem gondol!

7.

A' hely a' Karancs' lábainál egy szomorú völgyben fekszik. Mi kiesebb táj' lakosai ide nehezen szokhatnánk. De e' lelkek' társaságában semmi táj nem kietlen. 'S ki hitte volna, hogy itt egy valaki görög nyelven olvassa az Anthológiát, 's a' Meleáger' virágait magyar földre ülteti által. – „Hova is tévedtetek ide, görög lélek' szép mívei!” ezt kiálthatnám fel a' Molière' ismert szavai után. – Szent-Királyi Szabó István Káplány Karancs-Kesziben, Ludány és Bocsárd közt, fordítja őket. Ismeretsége, valamint érdemes Esperestjéé is, mind kettőnknek igen kedves vala.

'S a' tájnak még két lakója, kik az én szívemnek igen kedvesek: – Consil. Kapy Jó-zsefné, leánya Szent-Iványi Ferencz Ország-Bírájának, ifjú szerencsés éveim' egyik barátnéja, Etesen, 's Baranyay Mihály Úr, egyik barátja ifjú nem szerencsés éveimnek. Mind ketten testvéri csókkal fogadák a' huszonnyolcz esztendőök olta nem látottat. – Melly⁷¹³ viszontlátás! melly keserűen-édes emlékezések! – Szemeinkben rezgő könnyeink áldák a' Gondviselést, melly bennünket az örvények' nyeldeső torkaikból kikapott, 's virágos és tövises partokra teve ki. Baranyinak kevesebb tövis juta, nekem több, 's épen utolsó napjaimra a' leggyilkolóbbak! – Azon elfojtó érzéssel válánk el, hogy utolszor látánk egymást.

8.

Nógrád Június⁷¹⁴ 20d. Losonczon tartá Gyűlését Első Al-Ispányának Gyurcsányi Gábor Úrnak előlülése alatt. – Megtölt a' tánczpalota, 's melly férfiakkal!

Csak egy tárgy volt, melly közönséges figyelmet vont magára. Ahhoz legelőbb a' második Vice-Ispány szóla, Tihanyi Ferencz Úr, fíja a' Tolnai Fő-Ispálynak és Septemvirnek. Utána sokan, szükség nélkül is, quo studium suum in rem publicam clarior esset. – Kubinyi Ferencznek szavára Próday János Dietai szeretett Követ teve jegyzést, tűz nélkül, mire amaz kevés szóval felele. A' tanácskozás meleg nyugalomban folyt, csaknem minden szóba-ugratások nélkül. Egy értelemben valának mindnyájan, csak egy különzött, gondolom, bölcseségből. Az Előülő nyugalomban hallá a' vélekedéseket; semmi tekintete nem mutatá mit érez; nem sietteté a' bérekesztést, és midőn többé senki nem szóla, kimondá a' többség' akaratját.

⁷¹² hogy <meg nem tudánk tartani> magát

⁷¹³ látottat. Melly [Beszúrás a sor felett.]

⁷¹⁴ <Losonczon> Június' [Javítás a törlés felett.]

380 Életem' éveinek hosszú sorában illy nyugalmas férfit kormányon még csak egy másat láttam,⁷¹⁵ 's talán nem még szebb Gyűlést soha.

9.

Kubínyi Ágoston Úr, Videfalván, testvére Ferencznek, meghíva bennünket, 's egy délután kimenénk hozzá. Mutatta Oologiai, Numismaticai, Mineralogiai, Ornichtologiai Gyűjteményeit, Könyveit. – Oh ha illyet minden Megyéinkben lehetne látnunk! Az illyenek' szerzésére pénz is kell, de néha elég a' gond is.

Midőn tavaly Gyürky Pál Krassó Vármegyében a' Fő-Ispányi hívtal' Helytartó-jává neveztetett, rokonai 's baráti közzül sokan lekísérék Lugosra, 's onnan a' Mehadiai ferdőket és Orsovát is lementek meglátni. Orsován őket egy török Aga magyar nyelven szólítja meg, tolmácsokkal pedig francziául és olaszul szóla. Neve most Szélím, honjában, Erdélyben, Szőlősi vala; Pesten Jurátus volt, 's nem tudom mellyik theátrumunkon Színész. Kérte Kubínýt, hogy írjon neki 's felelni fog, 's Kubínyi mutatá két levelét, mellyet a' Contumáztzionális háznál szinte feketére füstöltek. – Általtettem magamat képzeletemben az ő helyére, 's elborzadtam. Barátim láták néma elváltozásomat, 's oka eránt tudakozódtak. Nem értém, mint hagyhatja el valaki hazáját, nemzetét, szüléjit, véreit, barátit, hogy reménye sem lehet őket, 's a' helyt a' hol nevedett, a' hol annyi örömet és keserűséget élt, ismét megláthatni; hogy magát mint vetheti egy neki egészen új, egészen ismételten elementumaival egészen ellenkező világba; hogy a' ki itt Színész volt, mint élhet olly földön hol a' Játékszín, a' táncz tilalmaztatik; hogy a' ki ismeri az asszonyi nem' lelket élesztő társaságának örömeit, mellyekért a' soknőűség igen igen szomorú poltolék, miként mondhat le ezekről; 's lelkemből feltolódék Voltairnek ismeretes szava: *Meg nem romlott szívnek oh mi szent a' haza!* – Szeretném látni, mondám magamban, mit csinál most ez a' Szélím,⁷¹⁶ midőn napjában háromszor imadkozni kergetik, 's ő ott összefont ujjakkal, szakálás állat mellyének szegezvén, azt a' tompult arcot hazudja, mellytől az eszes ember borzad. – Rá vevének, írjak neki, 's írtam, alkalmasint a' mit itten mondok; azzal szelidítvén a' mi külömben keserűnek találtathatott volna, hogy a' Gondviselés őtet talán azért vetette oda, hogy az Európai cultúra' magvai, mellyen a' Szultán most már kap, általa is elhintessenek, 's így az emberi nemnek ez a' faja nemesedjék. – Melly rendes volna ha Szélím azt kérdené tőlem, ha nem látok e magam körül mindennap illy Szélímeket, nem egy nemben? – Én honi palánt vagyok; elsorvadnék idegen ég alatt.

10.

Szendrői Török János Úr Podrecsányban ebédre köteleze bennünket magához. A' hely útjában fekszik Zólyomnak. A' ház dombon áll, 's előtte egy ültetett fenyves erdőcske vonja magára az ott elmenők' szemeit, mert a' tájnak itt még nincsenek fenyvei. Az udvart ángoly ízlésű kert öleli körül. A' hegyeket szép erdők lepték el mindenfelé, 's a' Gács' várhegye, 's a' Karancs, melly magasán nyúl ki alantabb társainak sorából, új dísszel nevelik a' táj' szépségét.

⁷¹⁵ egy<et> láttam, [Javítás a törlés felett.]

⁷¹⁶ Szélím, [Az ékezet átjavítva.]

Innen vevé el a' ház' urának testvérét, Gräfin Nidda nevezet alatt, a' Hessen- 380
Darmstadti Herczeg⁷¹⁷ 1805 körül, mellyet velem csak a' dolog' szokatlansága
említet.

11.

Gácsnak vára⁷¹⁸ királyisan lebeg az alatta elterült völgy felett, nyolcz pavilonával. Uj alakját délfelé Forgács Zsigmond Nádortól vevé; mostani ura elsepreté kapuja elől a' hasztalan épületeket, 's így a' kilátást szabadabbá tette. A' hegy déli oldala⁷¹⁹ bort terem, keleti oldala erdős kert. A' helység nyugot és dél felé fekszik alatta.

Hazánknak ez a' legnevezeteseb posztóműhelye. De Gács csak nemes posztókat készít, 's felel a' színekért. Hatszáz embernek ad dolgot szünet nélkül, 's hetenként másfél ezer ezüstpénz forintot tart forgásban. Lerakója Pesten van. Oda küldi műveit mihelyt elkészültek, 's azok ott azon áron adatnak, mellyen itt. – A' melly posztót én Kassán 1793. hat forinton fizettem ezüsttel, melly papiros pénzen tizenöt forintot tesz, az⁷²⁰ ugyan-azon jóságút itt hat forinton lehet megvenni papiros pénzben, és így kilencz forinttal olcsóbban mint akkor. De itt készülnek igen drágák is.

12.

Losoncznak egy Reform. Collégiuma van, és öt eszt. olta egy Luther. Gymnásiuma is; abban⁷²¹ háromszáz gyermek és ifjú tanul, ebben nem szinte kétszáz gyermek. Amabban Theológiát, Mathesist, Historiát Kovács Benjamin Úr tanít, Debreczenből; Philosophiát,⁷²² Physicát, Római Literatúrát Steller János, Logicát és Poesist Cseh Miklós Urak, Patakról, de az alsóbb osztályokban egyet Lutheránus Tanító vezet. A' Bibliothéca ezután fog szaporodni, 's az a' régibb Professorok' vétke. Lesz könyv tőkepénz nélkül is, csak akarják a' Tanítók. Az előmenetel, hízelkedés nélkül mondvá, igen szép, melly onnan is jöhet, hogy a' Tanulók' száma egy egy osztályban nem nagy, míg péld. Patakon egy classisba kétszáz gyermek is szorítatik.

A' Luther. Predikátor igen értelmes paedagogus, 's egész erővel rajta van hogy az iskola tekintetbe jusson. A' tót és német nyelvű Vármegyékből ide küldetnek a' gyermekek, megtanulni a' nemzet' nyelvét, 's örvendve látánk hogy a' tót és német gyermekekből fél esztendő alatt magyarul folyvást beszélők váltak.⁷²³ Gyönyörűen és idegen származást el nem áruló hangon declamálák a' Kis', a' Berzsenyi',⁷²⁴ a' két Kisfaludy' 's Vörösmarty' énekeiket, 's egyike a' Dayka' homályos bánatját is. Áldás a' szent igyekezetre, 's annak érdemes lelkesítőjére!

⁷¹⁷ [A „Herczeg” előtt hely van kihagyva, bizonyára a névnek.]

⁷¹⁸ vára<, >

⁷¹⁹ oldalá<t> [Az ékezet is törölve.]

⁷²⁰ tesz, <azt> az

⁷²¹ <am>abban [A törlés bizonytalan, lehet, hogy csak véletlenül folyt meg a tinta.]

⁷²² Philosophiát [A vessző emendálva.]

⁷²³ beszélők <..> váltak.

⁷²⁴ Berzsenyi, [Az aposztróf emendálva.]

Gömörnek mindenfelé egyenesen vont 's igen jó karban tartott útjai vannak. Szántóföldjei nagy gonddal műveltetnek, mert a' hegyes Murány' tája inkább ad vasat mint gabonát, 's a' lakosok' száma ott nagy. Szépek az erdők is, 's Ozsgyán körül már lehete látni gyalogfenyőt, de szálkás erdeje a' tájnak itt még nincs.

Rima-Szombatban kevés pillantatig múltánk. Nyitva lelém a' Catholicusok' templomát, 's megtekintettem azt. Három oltártáblája van, 's nem rossz kéztől. A' János' fővételén jó musculatúra látszik, de a' színek nem jók. A' két oldaloltár a' Theresiáé és a' Nepomuké; czélzásúl a' Therésia alatt 's Karaba⁷²⁵ későbbi Rozsnyai Kanonok Urral történt dologra.

Tornalja mindnyájunknak, de kivált nekem, csoportosan ada felejthetetlen örömköket. Már maga a' ház' szeretetre, tiszteletre méltó asszonya, özvegye iskolai barátomnak, Tornaljai Károlynak, méltó leánya Losonczy Károly Úrnak, kit Borsod felejteni soha nem fog, 's sógorának Tornaljai Mártonnak fiai, kiket a' gyermektelen asszony a' magáéinak néz, 's ezeknek menyek: Antalné Losonczy Joanna és Luciáné Báró Szörényi Amália – melly lelkek!

Itt látám Szontágh Ádám Urat is, atyját a' lelkes Gusztávnak, kivel Eperjesen két holnapig egy szobában laktam, és a' kit negyvenkilencz esztendő olta nem láttam; –

itt Draskóczy Sámuelnét, született Ujházy Clementínát, nemének egyik nagy díszét, anyjával a' hasonlíthatatlan Radvánszky Polyxénnel, ipával, férjével, a' minden jóktól szeretettel, ki a' múlt Dietára tizennégy ifjat vive magával, 's Gyula, László, Lőrincz fijaival, – 's Szemere a' könnyezésig vala ellágyúlva midőn látá, Polyxén és Clementíne mint fogadák a' nem vélt helyen barátjokat; –

itt Gróf Pletrik Lászlót, egykor társát Kisfaludy Sándornak a' Testőrök közt; –

itt Almási Balogh Sámuel, kit Értekezéseiért, mellyeket a' Tudom. Gyűjt. közle, látni nagyon óhajtánk, és a' kinek itt egy igen lelkes Predikatióját hallánk; –

itt a' helybeli Predikátort, Berzsi Mihályt. Ez nő nélkül tölté életét, de sok gyermekei vannak; azokat neki menyek szíve adá. Árvákat, szegényeket nevel, segéli a' szűkölködőt, minden jövedelmecskéjét jótételekre vesztegeti; magának sok soha nem kelle, most, elgyengült öregségében, még kevesebb kell. – De öregsége nem teszi hideggé az eránt a' mi új, ha jó az új, 's haladó ifju társait nem irigy szemmel és bosszúsán nézi, hanem örömmel, gyönyörködve, 's akarja hogy tiszteltessenek, mert érzi hogy érdemlik azt. Szemere és én forró csókkal jöttünk el a' szeretetre méltó öregtől.

Tornaljának szép partiájú kertjei vannak, 's az akkor is fogja hirdetni lelkes alkotója emlékezetét, midőn fogadott gyermekei 's ez a' szeretetre méltó két meny magát majd siratni fogják. 'S a' kertben egy igen nagy szikla, melly lesz annyi mint a' mellyet Katalin a' tengerből vonatott elő, hogy Péternek lovagszobrát állíttassa reá, 's a' melly még meredekebb a' Petersburginál, alakjára még csudásabb. Ez ide az égből szakadhatott, mert itt ezen egy darabon kívül semmi egyéb kő nincs. – De Tornaljára égből szívek szállottak⁷²⁶ alá nem kövek.

⁷²⁵ Nepomuké. Czélzásúl a' Therésia alatt <történt> 's Karaba [Átírás és törlés.]

⁷²⁶ szív szállott [Beszúrás a szavak fölött.]

15.

382

Rima-Szombattól Miskolczig gyönyörű völgy húzódik, 's az út rajta Jánosin, Rima-Szécsen, Bánrévén, Putnokon, Dobicsányon, Kazinczon, Szent-Péteren keresztülfut, eltöltve mindég Gömör Vármegyei szekerekkel, mellyek a' Miskolczi gazdag piacról oda életet visznek. A' völgy nem széles, de termékeny, 's hegyei sok és jó bort adnak.

De az örömeiben gazdag út' színe már Miskolczon borulni kezde, Szerencsen pedig már világosabban érténk, hogy Szemere Péter Fő-Szolgabíró Tokajt bé akará záratni, mert a' Máramarosból söt szálakon hordó oroszok az Indiai epemirígyet⁷²⁷ (*cholera morbus*) oda is elhozák, 's két ember közzülök és egy harmadik, kivel dolgok volt, egyszerre összerogyott,⁷²⁸ 's meghaltak; hogy a' nyavalya Tisza-Ujlakon Ugocsában, 's Zemplényben Tárkány, Agárd, és Czigánd⁷²⁹ helységeiben kiütött, 's ezek zárva vannak. Nem merénk hinni a' szót, 's Patakig hajtátánk. Ott bővebben 's bizonyosabban hallánk a' hírt, 's képzelvén mi fogna történni, ha Szemere bémenne ugyan Ungvár Vármegyébe, de oda záratnék, mind én, mind Prof. Somosi 's Kézy és Nyíri Urak kérénk ötet, hogy fordulna meg mingyárt Patakról, 's magát a' veszélynek, legalább a' bajnak, ki ne tegye. Engede tanácsunknak, 's Június' 30dikán egymástól elválánk. – Már más nap Ujhely is elzáratott, és ha huszonnégy órával később jövék, el voltam volna rekesztve házam' népétől. A' Pataki Professorok, képzelvén melly elakadásba jutna az ifjúság, ha a' Július' tizedikére rendelt Exámenek' napjáig fenn tartatnék, Július' elsőjén szét ereszték azt, és hogy a' tett bölcs tett volt, mutatta a' következés.

⁷²⁷ Indiai <choler> epemirígyet

⁷²⁸ összerogy<tak,> [Javítás a törlés felett.]

⁷²⁹ Tárkány<ban>, Agárd<on>, Czigánd [Beszúrás a sor felett.]

FÜGGELÉK

251

14.
MAGYAR
ORSZÁG
GEOGRAPHICA,
AZ AZ,
FÖLDI ÁLLAPOTJÁNAK
LE-RAJZOLÁSA,
mellyet
egynehány fő-Geographusok munkájából
ki-szedetetett,
és
azoknak, a' kik Hazájokhoz illendő
szivességgel viseltetnek, szemeik eleibe
terjesztett,
KAZINTZY FERENTZ

KASSÁN,
LANDERER MIHÁLY
betűivel.

PATRIÆ
MEMORIA DULCIS.⁷³⁰

⁷³⁰ [Ez a mottó a belső borítón található.]

ELSŐ RÉSZ.

Magyar Ország a' Deákoktól, Hungariának, vagy Ungariának neveztetett, minden kétség nélkül a' mi eleinkről az Hunnosokról vagy Unusokról, a' kik az napkeleti Ásiából, a' Caspium Tengere mellől, az ötödik Százban ki-indulván, itt telepedtek le, el-foglalván hatalommal Magyar, Erdély, Tót, 's Horvát Országokat.

A' Német-is ezen okból nevezi Magyar Országot: Das Königreich Ungarn, a' Francia: le⁷³¹ Royaume d' Hongrie,⁷³² a' Tót: Uhersska Kragna.

Ez az Ország (melly az 48. Polus alatt fekszik) határoztatik

Északról, Lengyel Országtól, és Silesiától.

Napkeletről, Erdély, és Oláh Országtól.

Délről, Servia, és Tót Országtól.

Napnyugotról Austria, és Horvát Országtól.

A' főbb hegyek közzül valók.

Első a' *Tatra*, Montes Carpatici. Ennek oldalán télbe nyárba hó vagyon, mivel a' nap nem vetheti sugárait ennek völgyeibe. Teli van ez hideg forrásokkal, mellyek a' leg-nagyobb kősziklákból folynak-ki. Egy nagy hírű Tudós azt írja, hogy, midőn ezeken a' hegyeken járt volna, talált egy zöld színű tóra, a' mellyből valami dészkat ki-rántván és meg szemlélgetvén, hajó darabnak találta; és innét azt hozta-ki, hogy annak a' tónak a' tengerrel közösülése légyen. Legnevezetesebb az volna, hogy az Országot el-osztja Lengyel-Országtól.

A' második a' *Fatra*, Liptó Vármegyében; ez ugyan nem olly magas mint a' Tatra; mindazáltal híres arról, hogy az Orzágnak tzimere közzé számláltatik.

A' harmadik a' *Matra* Heves Vármegyében, melly nem annyira magas, mint hosszu.

Vannak még több híres hegyek-is, úgy mint a' Budai, Tokaji, Tartzali, Tóltsvai, Tályai, Ujhelyi, Liszkai és az Hegyallyaiak; de azok nem annyira magasságokról, mint borokról híresek az egész Európában.

A' Tokaji mind azáltal elég magas, melly arról híres a' Historiákban, hogy annak tetején Turzol fel-hajtván egy kantsó bort, lovát meg-sarkantyúzta, és a' hegytetejéről meg-indulván, ott állapotodott-meg, a' hol Tartzal építettett. Ezen a' helyen még akkor falú se vólt, hanem annak a' jeles szaladásnak emlékezetire építettett a' Turzol nevééről Tartzal.

A' nagyobb tók közzül

Első a' Fertő, Mosony Vármegyében, mellyet Deákúl Lacus Peisonis neveznek, Németül Neusieder See.

Második a' Balaton, melly, mivel igen hosszu, Mare Hungaricum, az az, Magyar Tenger nevet kapott, 12. mértt földnyi a' hosszúsága.

⁷³¹ la [Emendálva.]

⁷³² Hongrie. [Emendálva.]

A' nagyobb folyó vizek ezek.

I. A' Duna.	}	Ezek a' négy vizek az Ország tzimere közzé számláltattanak.
II. A' Tisza.		
III. A' Száva.		
IV. A' Dráva.		

Grán, Vág, Rába, Hernád, Szamos, Körös, kisebb folyó vizek.

Ez az Ország IV. kerületre van osztva, ugy-mint:

- I. Duna mellyéki kerület,
- II. Dunán túl-való kerület,
- III. Tisza mellyéki kerület,
- IV. Tiszán túl-való kerület.

Némellyeknek pedig tetszik az Országot kétfelé osztani, a' kik fel-földet felső, az ál-földet pedig alsó Magyar Orzágnak nevezik. A' felső Magyar Orzágon értik némellyek a' Duna mellyéki, és a' Dunán túl-való kerületet; az alsón pedig a' Tisza mellyéki, és a' Tiszán túl-való kerületet.

De mi kerületenként és Vármegyénként járjuk és szemlélgessük. Annak okáért lássuk

I. A' DUNA MELLYÉKI KERÜLETET,

Mellyben XIII. Vármegye találkozik,
ugy-mint:

1. Posony.	8. Bárs.
2. Nitra.	9. Hont.
3. Trencsin.	10. Nográd.
4. Árva.	11. Pest, Pilis és Zolt.
5. Liptó.	12. Báts.
6. Turótz.	13. Bodrog.
7. Zolyom.	

I. POSONY Vármegye.
Comitatus Posoniensis.

Posony Vármegyében Posony Városára
Akadsz, Nagy Szombatra, Szent Györgyre, 's Modrára,
Bazingra, Vajkára, Szentzre, Galanthára,
Dévénre, Lévárdra, és Királyfalvára.

Itt van azért

I. *Posony* Pisonium, vel Posonium, Preßburg, Szabad Királyi Város, melly igen szép helyen építettett a' Duna partján. A' várban, (melly egy mellette lévő hegynek tetején vagyon,) tartatik Szent István Királynak, a' Magyarok első Keresztyén Kirá-

lyoknak, Második Sylvester Római Pápától küldtetett arany koronája, és kettős ezüst keresztje, Királyi páltzája, pallástja, kesztyűje, sarúja, és pántzélya, mellyekben a' koronázáskor, a' koronázandó személy fel-öltözik. Itt szokott lenni az Ország Gyűlése, az az, a' Diæta. Itt van a' Felséges Hely-tartó Királyi Tanács, vagy a' Locumtenentiale Consilium, mellynek Præsese a' Felséges Albert, Saxoniai Hertzeg, és Felséges Királyné Aszszonyunknak veje. Itt vagyon a' Kamara és a' Kommando-is. Vagyon itt a' Szent Ferentz, Szent Klára, és Szent Ursula szerzetjén lévő Apáczáknak templomok és klastromok. A' Város kerítésén kívül vagynak Capucinusok, Trinitariusok, Misericordianusok, és a' Szent Ersébet szerzetén lévő Apátzák-is. A' Vár lakó Residentziája a' Felséges Albert Hertzegnek, és Kristina Fő-Hertzeznének. Ez a' Város anya Városa az egész Országnek, melly hires a' Király hegyről, mellyen a' leg közelebb koronázott Király lovaglani⁷³³ szokott. A' Városnak vagyon két Kaszárnája, és két szép Typographiája. A' Lutheranusoknak van itt oskolájok, Magyar, Német, és Tót Templomok.

II. *Nagy-Szombati* Tyrnavia, szabad Királyi Város és a' benne lévő sok templomok és oskolák miatt Kis-Rómának nevezetett. Épittette ezt Kunigunda, Harmadik Béla Király Felesége. Universitást fundált Cardinalis Pázmány Péter, Második Ferdinand Tsászár pedig lábra állította, és a régi Jesuiták keze alá bizta. A' Dicasterialis Törvényes Táblájával ezen kerületnek hires lehet ez a' Város, nem külömben Lajos Királynak itt történt haláláról; Sambuk Jánosnak, ama' fő Philosophus, Mathematicus és Poétának itt lett világra jöveteléről; úgy Tzeglédi Istvánnak, Kassai Prædikátornak, haláláról. Ebbe a' Városba Zsidónak és Tzigánynak lépni se szabad; mellyet 1683. Tökölyi Imre meg vévén, földig égetett. 1704ben pedig Fejedelem Rákóczy Ferencz itt meg-veretett.

III. *Szent György* Szabad Királyi Város, Piaristák oskolája.

IV. *Bázings* Szabad Királyi Város.

V. *Modor* Szabad Királyi Város, a' Benedictinusok klastroma; a' Lutheranusoknak oskolája, és Superattendenseknek lakó helye.

VI. *Galantha* Gróf Eszterházyak kastélyával kevély.

VII. *Tsalóköz-sziget*, Schütt, ebben a' szigetben veretettek-meg az Hunnusok, az V. Nagy Károly Tsászár által. Ez bővségéért és szépségéért arany kertnek és gyümölcs Paraditsomnak nevezetik. Mátyás Király ebben mulatozott.

VIII. *Vajkán* (Sedes Vajkensis) laknak az Esztergomi Érseknek Nemesei, a' kik magok Palatinusától, és több Tisztjeitől igazgattatnak.

IX. *Királyfalva* Gróf Pálfi János kertjével méltán kevélykedik.

X. *Nagy-Lévárd* ékes a' Kolonits Familia kastélyával.

XI. *Szentz* a' Mólnár Albert hazája, a' Suche Hausról hires.

XII. *Maria Völgy*, a' Paulinusok klastromáról nevezetes.

Ebben a' Vármegyében a' Fő Ispánság a' Méltóságos Pálfi Házhoz köttetett.

⁷³³ lovag lani [Emendálva.]

II. NITRA Vármegye. Comitatus Nitriensis.

Láthatod Szakóltzát Nitra Vármegyében,
Bajmótzot, és Nitrát a' Nitra mentében;
És posztó fabrikát Privígyen hírében
Nemes Galgótz bizott hát erősségében.

I. *Szakólcza* Szabad Királyi Város, második Bélának születése helye, ditsekedik Typographiával.

II. *Nitra* a' Piaristáknak Collegiuma, a' Franciscanusok klastroma, az ide-való Püspöknek Residentiája. Az ide-való Püspökséget fundálták a' régi Magyarok; Szent István Király pedig meg nagyobbította. Geysa Király annak utána jószággal-is megajándékozta, Káptalant fundálván.

III. *Ujvár* Neuhausel. tiz ostromot állott-ki. 1725ben ő Felsége parantsolatjából el-ronttatott.

IV. *Bajmotz* Praepositura, fördővel, és sáfránnyal kedveskedik.

V. *Privígye* népes hely, a' Piaristák oskolája és posztó fábrica.

VI. *Holits* a' Király mulató helyével, és portzellányával kevély.

VII. *Sassinban* a' Paulinusoknál tartatatik a' Boldog Szűz Mária tsudálatos képe.

VIII. *Galgócz* és Leopold-Vára, Leopold-Stadt, erős hely,

IX. *Ghymes* Gróf Forgáts kástélya, és a' familia magát innen nevezi.

X. *Komjáth* ugyan Gróf Forgáts kástélya.

XI. *Selye* a' Catholicusoknak Collegiuma.

XII. *Nagy-Tapoltsán* vásáros hely.

XIII. *Vág-Ujhely*, Praepositura.

Ezen Vármegyebéli Fő-Ispányság a' Nitrai Püspökséggel együtt szokott lenni.

III. TRENTSIN Vármegye. Comitatus Trenchiniensis.

Trentsin Vármegye-is Trentsin Városával
Hires, a' melly ékes pompás templomával,
'S az Illyesházyak ékes kástélyával.
Letava 's Lednitze erős két várával.

I. *Trentsin* Szabad Királyi Város. Ékes ez az Illyesházy Familia kástélyával, az Catholicusoknak Collegiumával és pompás templomával. Az Augustana Confessiót Tartóknak vagyon itt kis oskolájok és templomok.

II. *Betzkov* kerített hely, mellette van a' Bolondotz vára.

III. *Puchov* posztó fabrika.

IV. *Illaván* vár vagyon.

V. *Letava* és VI. *Lednitze két vár*.

VII. *Kis-utza Ujhely*, népes helység.

IV. ÁRVA Vármegye.
Comitatus Arvensis.

Sovány földé vagyon Árva Vármegyének.
Sok hasznát vészi ez sajtjának, tejének.
Tsak a' zab, 's az árpa disze mezejének.
Árva Tót kis Város feje vidékének.

I. *Árva* magas hegyen épültt vár vólt, a' hová rekesztette Mátyás Király Cancellariusát illy sententiával: *Arva fuisti, Petre, Arva eris, & in Arva morieris.*

II. *Velitsna.*
III. *Kubiny.*
IV. *Twardossin.* } *Sovány Tót helységek.*

V. LIPTÓ Vármegye.
Comitatus Liptoviensis.

Nem ditsekedhetik Liptó buzájával;
Hanem néhol néhol zab, 's gabonájával.
Ékes Rosenberggel, Liptsével, 's Botzával
Szent-Miklóssal, ez szép szép oskolájával.

I. *Szent-Miklós* Nicopolis, oskolájával, és kereskedésével tette magát elő.

II. *Rosenbergen* rakják-le a' sőt és itt van a' Piaristáknak oskolájok.

III. *Német Liptse.*

IV. *Botza* számos népü Tót helység.

V. *Verbitza*, a' régi Jesuitáknak oskolájok.

VI. TURÓTZ Vármegye.
Comitatus Turotzensis.

Sokan járnak Mosótz hires vásárára.
Ugy Znio, és Netzpál, szép oskolájára.
Szklabnyitza, 's Blatnitza fénylik hires Vára.
Stuben fürdőjére járnak 's Szent-Mártonra.

I. *Mosótz* vásárával hires.

II. *Szent Márton* népes és vásáros hely.

III. *Szklabnyitza.* és IV. *Blatnitza* két hires vár.

V. *Znio* a' régi Jesuiták oskolája.

VI. *Netzpál* Lutheranusok temploma és oskolája.

VII. *Stuben.* meleg fürdő.

VII. ZOLYOM Vármegye.
Comitatus Zoliensis.

Zolyom négy Királyi Szabad Városáról:
Zolyomról, Besztertze, 's Libet Bányájáról
Hires lehet, 's Radvány kettős kastélyáról.
Utóljára hires Liptse 's Korponáról.

- I. *Brezno Bánya.*
- II. *Libet Bánya.*
- III. *Zolyom* három Szabad Királyi Városok.
- IV. *Korpona* Piaristák oskolájáról és gyümölcstéréről hires.
- V. *Radvány* Radvánszky Urak két kastélyaival ékeskedik.
- VI. *Besztertze Bánya*, Szabad Királyi Város veres rézéről, heti vásárjáról, és szép épületiről hires.

VIII. BÁRS Vármegye.
Comitatus Barsiensis.

Hires Körmözt-Bánya van Bárs Vármegyében,
Melly fekszik a' sebes Garan viz mentében.
Sok rezet 's aranyat ásnak üregjében,
Pénzt-is vernek itten; mellyért nagy hírében.

I. *Körmözt Bánya* igen kis város magában, úgy hogy két templomon, egy Francis-
canusok klastromán, és egy váron kívül alig van benne harmintz ház. De a hustát
kipótolja a' Város kitsinységét, holott mind a' Romano-Catholicusoknak, mind a'
Lutheranusoknak templomok vagyon, ezen kívül ispitály-is.

A' Kamara-is itt vagyon, nem külömben pénzt-is vernek itten, a' Grán meszsze
foly ettől.

II. *Uj-Bánya.* Königsberg, Szabad Királyi Bánya Város, mellyet mivel a' hegyek
köröskörül el-fognak, kőfalakkal nintsen be kerítve.

III. *Szent Kereszt*

IV. *Verebély*

V. *Nagy-Sarló* az Esztergomi Érsek-alatt vannak.

VI. *Szent Benedeket*, az Esztergomi Kánonokok birják.

VII. *Léva* Mező Város.

VIII. *Bársról* neveztetett a' Vármegye.

IX. NAGY ÉS KIS-HONT Vármegye.
Comitatus Hontensis.

Nagy 's Kis Hont Vármegye Lett Selymetz Bányáról
Hires, nem különben Ságról, és Osgyánról,
Bozzoki Conventről és Præpostságáról,
Tsabragról, Rahóról és Rima-Szombatról.

I. *Selymecz Bánya*, Schemnitz, Semnícium, Szabad Királyi Bánya Város. Hires lehet arról, hogy a' Város alatt lévő földet egészen ki-ásták az értzekért, és hogy az egész város gerendákon áll, melyekre az átsok szorgalmasan vigyázni tartoznak.

II. *Rima-Szombat* szép népes tágas Mező-Város, a' Rima partján építettett, vásárjáról hires. Többnyire a' Helvétziai Confessiót tartók lakják.

III. *Tsabragról* nevezi magát a' Kohári Familia.

IV. *Bozzok* Convent és Præmonstratensis Præpositura.

V. *Ság* a' volt Jesuiták Collegiuma.

VI. *Raho*, és VII. *Osgyán* két kástély.

X. NOGRÁD Vármegye.
Comitatus Neogradiensis.

Vesd szemed' Nográdnak kies vidékére,
Zölde, kövér, gazdag rétje, 's mezejére,
Losontzra, Fülekre, Gyarmatra, Szétsényre.
Nográdra, Bujákra, 's Érsek Vad-Kertére.

I. *Losontz*, a' nagy sár miatt Lutetia Hungarorum népes és vásárjáról hires helység. Az H. C. tartóknak vagy itt oskolájok és templomok.

II. *Szétsény* Gróf Forgáts keze alatt van, várával ékes.

III. *Fülek* várával hires.

IV. *Balassa Gyarmatról* nevezi magát a' Gróf Balassa Familia.

V. *Vad-Kert*. az Esztergomi Érsek helysége.

VI. *Buják* Hertzeg Eszterházy Miklós helysége.

VII. *Nográd* ez előtt hires város.

XI. PESTH, PILIS ÉS SÓLT Vármegye.

Pest Vármegye ékes ékes mezejével,
És veres bort termő egynehány hegyivel,
Fényes, 's kevély meltán szép épületjével,
Ékes vidékével, 's gazdag tér földével.
Hires Pest és régi Buda városáról.
Vátzról, Gödöléről, Aszód, 's Kalotsáról,

Pilis, Tzegléd, Pataj, Vissegrad váráról,
Kőrös, Ketskémétről, Tökölyről, Sól márról.
Itt mulathatsz

I. *Pesten*, Pesthum, Pestinum, Szabad Királyi Város Budának által ellenébe fekszik. Itt van a' Septem-Viralis, és a' Királyi Tábla. Ugyan itt láthatod a' nagy emlékezetű VI. Károly Tsászártól az meg-nyomorodott katonák számára építtetett ispitályt. Ez ékes még a' Piaristáknak oskolájával, templomáival, és szép épületjével. A' várostól nints igen meszsére a' Rákos mezeje, mellyen a' Királyokat választani szokták régenten a' mi eleink. Ebben a' városban a' Duna ki-öntésével 1775. esztendőbéli Februarius havának 16. 17. és 18. napján a' lakosoknak, kivált a' hustáton 171000. forintra betsültt kárt tett.

II. *Buda*, Ofen, Szabad Királyi Város, énnelölte,⁷³⁴ mig Hazánkat Magyar Király kormányozta, a' Királyoknak lakó-helye vólt. A' Vár közepén vétetett Hunyadi Lászlónak feje; kinek ötse Mátyás annak-utána nagy hatalommal urálkodott, és lakott ezen várban. Hires ez a' város a' régi Jesuitáknak Akademiájokról, Szent Gellert hegyéről, fürdőjéről, és Typographiájáról. 1771. Felséges Királyné Aszszonyunk MARIA THERESIA leküldé nagy pompával Szent István Magyar Királyunknak meg-nem rodhatt jobb kezét Budára, az Udvar Templomába.

III. *Vázt* népes Püspöki város, az ide-való Püspöknek lakó helyéről, a' Theresianumról, a' Piaristáknak oskolájáról és typographiájáról hires.

IV. *Gödöle* Gróf Grassalkovits Antal ő Nagysága pompás vára, mellyben bámúlva 's tsudálkozva járhatsz. Itt láthatod a' Nagy Sándor feje márványra ki-faragott valóságos képét, ugy az Eugenius Herczeg ágát székeivel együtt.

V. *Aszód*. Podmanitzky Urak pompás Udvara, mellyben mindenféle nummismákat szemlélhatsz.

VI. *Pilis* hajdanában hires város; most Generális Beleznay Miklós és Obrist Lieutenant Beleznay Mihály ő Nagyságok kastélyai ékesitik.

VII. *Tzegled*.

VIII. *Kőrös*.

IX. *Ketskémét*.

X. *Pataj* népes gázdag Magyar Helységek.

XI. *Kalotsa* az Érseknek lakó helye, mellyet a' Törökök igen el rontottak; de Gróf Tsáky Érseksége alatt lábra állott.

XII. *Vissegrad* romlott vár.

XIII. *Tsépel* szigetje, insula Leporum, Szent Klára Szerzetjén lévő Budai Apátzák innen neveztetnek.

XIV. *Sól márr* a' Királyoknak hajdan mulató helye vólt, de már igen el-romlott.

XV. *Eugenius hegye*, Eugeniusberg, Eugenius Hertzeg mulató helye.

XVI. *Tököly* innen származtak a' Tökölyiek.

XVII. *Rátszkövi* Eugenius Hertzeg kástélya.

⁷³⁴ én nekelölte, [Emendálva.]

XII. BÁTS Vármegye.
Comitatus Batsiensis.

Báts Vármegyét némely Bodrog Vármegyével
Öszve-köti, kevély Báts Püspökségével,
Zomborral-is kevély, kövér helységével,
Baja-is ditsekszik jó kövér földével.

- I. *Báts* Püspöki Város, a' Kalotsai Érsek alatt vagyon.
II. *Zombor* és *Baja* kövér helységek.

XIII. BODROG Vármegye.
Comitatus Bodrogiensis.

Ha akarod látni az ország határát,
Jöszte, nézzed Titul Præpositúráját,
A' Rómaiaknak sántzát, 's romlott várát,
Siratta az ország itt kapott nagy kárát.

- I. *Futak* közép szerű hely.
II. *Titul* alatt foly a' Tisza a' Dunába.

II. DUNANTÚL-VALÓ
KERÜLET.

Mellyben vagyon XII. Vármegye.

1. Mosony	7. Komárom
2. Soprony	8. Esztergom
3. Vas	9. Székes-fejér-Vár
4. Szala	10. Tólna
5. Veszprém	11. Somogy
6. Győr	12. Baranya.

I. MOSONY Vármegye.
Comitatus Mosoniensis.

Forditsd két szemedet Mosony határára,
Hol akadsz előszer Mosony Városára,
Köptsinre, Lébenre, 's a' Fertő tavára.
Orosz-vár szemedbe tűnik 's O-vár vára.

- I. *Köptsin*, Kitzee, népes helység.
II. *Oroszvár* Carlbург.
III. *Ovár* ő Felsége vára és a' Piaristák oskolája.
IV. *Mosóny*, Mieselburg, népes hely, itt állanak-meg a' gabonás hajók.

V. *Fél-Torony*, Halb-Thurn, a' Király mulató helye, és a' Fátzán madarak kertje.

VI. *Nezider*, Neusiedel, népes hely.

VII. *Galos*, kövér földi helység.

VIII. *Szent Miklós*nak szép kastélya ván.

IX. *Leben* Apátúrság.

II. SOPRONY Vármegye.

Comitatus Soproniensis.

Német országgal és Mosony Vármegyével
Szomszéd, a' melly hires Fraknó nagy hegyével,
Rusttal, Kis-Mártonnal 's a' fertő vizével
De kivált Sopronnyal egyik fő helyével.

I. *Kis-Márton*, Eisen-Stadt, szabad Királyi Város, Hertzeg Eszterházy pompás palotájával, és Páraditsomával fénylik.

II. *Soprony*, Oedenburg, Szabad Királyi Város az oskolát ennek előtte a' Jesuiták igazgatták. Vagyon itt az Augustana Confessiót tartóknak oskolájok és templomok. Vagyon itt gesztenye erdő, és Typographia.

III. *Fraknó*, Forchtenstein, Hertzeg Eszterházy vára.

IV. *Raba-Köz*, a' Raba szigetje, itt van *Kapuvár* Hertzeg Eszterházy vára.

V. *Rust*, Szabad Királyi Város.

III. VAS Vármegye.

Comitatus Castriferrei.

Vas-Vármegyének-is van hosszú határa,
Hól vagyon Szombathely, Szent Márton hazája
Körmönd, Rohontz, a' Gróf Batyányi szép vára.
Sokan járnak igen Kőszeg Táblájára.

I. *Körmönd*.

II. *Rohontz* Gróf Batyányi jószág.

III. *Güssingen*, Német-Uj-Vár, népes város.

IV. *Pinka-felda* szép és nevezetes helység, mind mulató, mind vadas kertjéről.

V. *Szombathely*, Stein am Unger, Szent Márton Püspök hazája, és a' Kánonokok lakó helye.

VI. *Kőszeg*, Szabad Királyi Város, a' Dunan túl-való kerületnek Dicasterialis Törvényes Táblájáról nevezetes.

VII. *Dömölkön* vagyon a' Boldog Szűz Mariának képe, ez a' Benedek Apátúrságról és a' nagy butsú-járásokról nevezetes.

VIII. *Szent-Gotthárd*nál igen meg-veretettek a' Törökök 1664. esztendőben.

IV. SZALA Vármegye.
Comitatus Szaladiensis.

Jöjj-által, ha tetszik, Szala Vármegyére,
'S Vesd szemed' Tsak-tornya gazdag mezejére,
Kanisán omlott-ki sok Töröknek vére.

- I. *Kanisa* nagy erősség 1702. el-rontatott.
- II. *Lindva* Hertzeg Eszterházy jószág.
- III. *Stridon* egy völgyben épített helység, a' mint mondják, Szent Hieronymus hazája.
- IV. *Tsaktornya* nevét a' Méltóságos Tsáky Familiának köszönheti, borral és étellel gazdag.
- V. *Sümeg* az Veszprémi Püspök mulató helye.
- VI. *Legrád* ennek előttte igen erős helység.
- VII. *Keszthely* Festetich Familiának jószág.
- VIII. *Szala-vár* hajdan erős vár, most közép szerű helység.
- IX. *Egerszeg*, Szaladinum, ez előtt erős vár volt.
- X. *Kopornakon*⁷³⁵ Apátúrság vagyon.

V. VESZPRÉM Vármegye.
Comitatus Vesprimensis.

Tekints ama' hires Balatón távára,
'S kies partján épült Tihány Városára,
Veszprémre, 's Vásonyra, Pápa 's Palotára,
Hunyadi Mátyásnak mulató házára.

- I. *Pápa* népes helység, hajdan erős vár volt, de 1702. meg-rongyosodott.
- II. *Palota* Mátyás Királynak kedves mulató helye, és a' Törökök ellen erős vár volt.
- III. *Veszprém* Püspöki Város. 1702. el-pusztított a' vára, a' Veszprémi Püspöknek lakó helye.
- IV. *Vásonykő* Kinisi⁷³⁶ Pál hazájáról hires.
- V. *Tihány* váráról, és a' Szent Benedek Apátúrságáról nevezetes.

VI. GYŐR Vármegye.
Comitatus Jaurinensis.

Győr Vármegye kevély Győr szép Városával
Melly fénylik a' Püspök szép palotájával
Szent Márton-is kevély Apát úrságával;
Élt, él, fog is élni nagy szabadságával.

⁷³⁵ *Kopornak* on [Emendálva.]

⁷³⁶ *Kinisi* [Emendálva.]

I. *Hedervár* Gróf Vitzy familia jószágá.

II. *Nagy Győr*; Jaurinum, Szabad Királyi Város, a' Győri Püspöknek, és Kánonokoknak lakóhelye, a' régi Jesuiták itt Akademiát kezdtek építeni. A' Franciscanusoknak, és Carmelitáknak templomok, és klastromok vagyon. 1595ben a' Török ezt a' várost meg-vette; de két esztendő alatt Méltósságos Generális Pálfi Miklós által onnat el-kergettetett.

III. *Szent-Márton* S. Benedicti Archi-Abbatia, de S. Monte Pannoniæ, legfőbb Apátúrság Magyar Országban, mellyet Geysa, Szent István Király atya, építeni kezdett; Szent István pedig el-végezett, és nagy szabadsággal meg-ajándékozott.

VII. KOMÁROM Vármegye. Comitatus Comaromiensis.

Komárom Vármegyét, jöszte, szemlélgessd-meg,
Komárom Városát itt elébb tekintsd-meg,
Mellyet az ellenség még nem vehetett-meg,
Ha van időd, Tátát 's Neszmélyt szemlélgessd-meg.

I. *Komárom* 1751. esztendőttől fogva Szabad Királyi Varos, ott fekszik, a' hól a' Vág a' Dunába foly. Ebben a' városban van az a' vár, mellyet még soha meg nem vehetett az ellenség. A' régi Jesuitáknak, Franciscanusoknak és a' Trinitariusoknak van itten templomok, és klastromok. 1763. esztendőbbéli Juniusban nagy föld-indulást szenvedett,⁷³⁷ ötödik László Király itt született.

II. *Táta*, Totis, ennek várában Mátyás Király sokat lakott. Abban a' helyben, mellynek tetején építettett a' város, igen szép veres márvány vagyon.

III. *Neszmélyben* holt-meg Albert Tsászár 1439ben, a' midőn Budáról Bétsbe ment volna.

VIII. ESZTERGOM Vármegye. Comitatus Strigoniensis.

Esztergom Vármegye kevély fő helyével
Esztergommal, kevély ez Ersekségével,
Szent István Király itt lett születésével.
Párkány-is kevély volt nagy erősségével.

I. *Párkány* régen erős vár, 1684 esztendőben itt veretett meg a' Török.

II. *Bátorkézi* gazdag népes helység.

III. *Esztergom*, Gran, Strigonium, Szabad Királyi Város, az Esztergomi Érseknek, a' ki ez előtt Primás is volt, és a' Kánonokoknak lakó-helye, a' régi Jesuitáknak Collegiuma. Itt született Szent István Király és itt kereszteltetett-meg, mellynek emlékeztire itt fundálta az Érsekséget. 1683ban innét el-kergettetett a' Török.

⁷³⁷ szen vedett, [Emendálva.]

IX. SZÉKES FEJÉR Vármegye.
Comitatus Albensis.

Székes Vármegyében Székes-fejér-vára
Az első, ez híres volt hajdan sokára,
Szent István választá koronázására,
Ezt temetésére, 's néha lakására.

I. *Tsóka-kő*, Petra Monedulæ, rongyos vár.

II. *Mór* népes falu.

III. *Székes-fejér-Vára*, Stuhlweissenburg, Alba Regalis, Szabad Királyi Város, igen erős erősség volt hajdan, de 1702. el-rontatott. Szent István Király ezt választotta koronázására, és el-temettetésére, és első Ferdinand Tsászárig mind itt koronáztattak. A' régi Jesuitáknak Collegiumokon kívül vagyon itt a' Franciscanusoknak, és Karmelitáknak-is klastromok, és templomok. 1543ban Soliman Török Tsászár ezt el-foglalta.

X. TÓLNA Vármegye.
Comitatus Tolnensis.

Székes-fehér-Várról⁷³⁸ jöjj-által Tolnára;
Hol akadsz Szekszárdra, és Simon-tornyára.
Ha tetszik, 's van időd, vesd szemed' Tolnára.
Ha ezt meg-tekinted, menny-által Földvára.

I. *Simon-Toronya* erős és népes helység.

II. *Földvár* Szent Ilona Apátúrsága.

III. *Tolnán* tartott második Lajos Király Gyűlést 1518ban.

IV. *Szekszárd* nevezetes Apátúrság.

XI. SOMOGY Vármegye.
Comitatus Simegiensis.

Somogy Vármegyére visz az út Tólnáról,
Melly híres volt hajdan Kapos-Vár váráról,
Somogyról, Szigetről,⁷³⁹ 's Koppan, Bábotsáról,
Leghiresebb pedig Balaton tavaról.

I. *Koppan*.

II. *Somogy*.

III. *Bábotsa* ez előtt erős, de már most gyenge három várak.

⁷³⁸ Székes-fejér-Várról [Emendálva.]

⁷³⁹ Szigetről, [Emendálva.]

IV. *Sziget* ennek előtte erős vár volt. Hires ez 1566ban Soliman Török Tsászárnak itt történt haláláról.

V. Itt vagyon a' *Balaton* tava, mellynek hossza 12. mért földnyire terjed-ki.

XII. BARANYA Vármegye.
Comitatus Baraniensis.

Ha Somogyról ki-jösz, akadsz Baranyára,
Hol mehetsz-elő szép Pétsre, 's Váradjára
Az után Mohátsnak véres határára;
Mellytől nem meszsze van az Ország határa.

I. *Péts*, Quinque-Ecclesiæ, Fünf-Kirchen, Püspöki Város. Az benne lévő öt Basilikáról Deákul és Németül *öt Templomnak* nevezetett. A' Püspöknek és a' Kánonokoknak lakó helyéről, és a' volt Jesuitáknak Collegiumáról hires.

II. *Péts Váradján* Præpositúra vagyon.

III. *Siklós* a' Sigmond Tsászár tömlöztetéséről,⁷⁴⁰ és váráról hires.

IV. Nevezetes hely *Moháts* a' Magyar Országai Historiákban második Lajos Királynak 1526dikban történt siralmas meg-győzetetéséről, ki-is 22000. emberével együtt itt el-veszett. A' honnan így szóllott egy Poëta.

Romulidæ Cannas; Ego Varnam strage notavi.
Díscite mortales, non temerare fidem.
Me nisi Pontifices jussissent frangere fœdus,
Non ferret Scythicum Panona terra jugum.

De 1687. Leopold Tsászárnak a' Törökökről vett hires győzedelméről-is nevezetes.

III. A' TISZA MELLYÉKI
KERÜLET,
Mellyben vagyon XI. Vármegye.

1. Szepes,	7. Gömör,
2. Sáros,	8. Borsod,
3. Zemplén,	9. Heves,
4. Ung,	10. Tsongrád,
5. Aba-Uj,	11. Torontál.
6. Torna,	

⁷⁴⁰ tömlöztetéséről, [Emendálva.]

I. SZEPEs Vármegye.
Comitatus Scepusiensis.

Késmárk, 's Lőtse, disze Szepes Vármegyének,
Szepes-vár, és Lublyó, tzimere földének.
Kevés hasznát veszi sovány mezejének,
De azt ki-pótolja fája erdejének.

I. *Késmárk*, Cæsareopolis, Käßmarkt, seu, Kayßmarkt, vel etiam Kayßersmarkt, Szabad Királyi Város, ide gyűltt Sigmond Tsászár és Jagello Wladislaus. Az Evangelikusoknak vagyon itt oskolájok, és templomok.

II. *Lőtse*, Leutschovia, Leutschau, Szabad Királyi Város, itten-is van az Augustana Confessiót tartóknak oskolájok és templomok.

III. *Szepes-Vár* nagy kősziklán épített vár, mellyben született Zápolya János. Ennek alatta vagyon.

IV. *Várallya*, mellytől nem meszsze van egy forrás,⁷⁴¹ mellynek a' vizébe ha a' fát belé vetik, kővé válik.

V. *Szomólnok* itt ásák a' veres rezet hires a' tzimment vizéről.

VI. *Tsötörtök hely*, Donnerst Marckt, Quintoforum, Fanum S. Ladislai. Itten vólt annak előtte a' Kamára, mellyet Kassára vittek-által.

VII. Abrahams Dorf, *Abraham-falva*, népes falu, azok közzül a' tiz Lantsa-hordók közzül-való, a' kik a' Királyt a' hartzban lantsákkal követték. Mellyért nagy szabadságot nyertek.

A' XVI. Városok közzül-valók ezek:

1. Lublyo 2. Podolintz 3. Kniz 4. Béla 5. Mátyásfalva 6. Szombat-hely Georgenberg 7. Felka 8. Poprád 9. Strása Michelsdorf 10. Menyhard-falva 11. Lubitza, 12. Ruskontz, 13. Durand-falva 14. Igló 15. Várallya 16. Olaszi: mellyeket Sigmond Tsászár 's Magyar Országának Királya Uladislausnak Lengyel Királynak el zálogositott 1412. de a' mostanában országgló Koronás Királyné-Aszszonyunk MARIA THERESIA, ő Felsége vissza nyerte 1772 esztendőben Gállitzia és Lodomeria országgal egyetembe a' Lengyel Országtól.

IX. *Podolintz* közép szerű helység, melly a' Piaristák oskolájával és a' Szent Mária tsudálatos képével ékeskedik.

X. *Drusbak* fördőjével hires.

II. SÁROS Vármegye.
Comitatus Sarosiensis.

Sáros Vármegye-is kevély Bártfájával,
Eperjessel, a' melly hires Táblájával,
Nem külömben Szeben szép 's kis Városával.
Só-vár kevély lehet bizvast sós kútjával.

⁷⁴¹ orrás, [Emendálva.]

I. *Eperjes*, Fragopolis, Szabad Királyi Város, Tisza mellyéki kerületnek Dicasterialis Táblájával, a' volt Jesuitáknak és Lutheranusoknak oskolájával ékeskedik.

II. *Bártfa* Szabad Királyi Város a' Tatra alatt fekszik. Az Evangelicusoknak va-
gyon itt oskolájok.

III. *Kis-Szeben* Szabad Királyi Város.

IV. *Sárosnak* a' vára magas hegyen épültt.

V. *Sebes* közép szerű helység.

VI. *Só-vár* sós kútjairól hires.

III. ZEMPLÉNY Vármegye.

Comitatus Zempliniensis.

Ha Zemplény Vármegyét az útas vi'sgálja;

Itt vagy a' jó bor 's azt termő Hegyallya:

Liszka, Tokaj, Ujhely, Mád, Keresztúr, Tálya,

Lelesz, Tartzal, Patak, Músák Oskolája.

I. *Zemplény* ennek előtte váráról igen hires volt, most inkább hiresedett-el vásár-
járól.

II. *Terebesre* járnak sóért.

III. *Sátor-allya* Ujhely jó borával kedveskedő tágas helység.

IV. *Sáros Nagy Patak*, ennek előtte Fejedelem Rákótzý Ferentz várával, és a' volt
Jesuitáknak oskolájával; most pedig a' Trinitariusoknak klastromával, és a' Helvetziai
Confessiót tartóknak Collegiumával tette magát elő.

V. *Lelesz* Káptalanjáról, és a' Præmonstratensis Præpositurájáról hires.

VI. *Tálya*.

VII. *Tokaj*.

VIII. *Tartzal*.

IX. *Mád*.

X. *Zombor*.

XI. *Tóltsva*.

XII. *Keresztúr*.

XIII. *Liszka*.

XIV. *Szerents*.

XV. *Szada*.

XVI. *Szántó*. Hegyallyai Városok, mellyeknek bora egész Magyar Országban, sőt
más országokban-is hires. A' többi közt Tokaj hires, a' holott a' Piaristáknak
oskolájok, a' Capucinusoknak klastromok van. A' sőt, mellyet Maramárosból hoznak
a' Tiszán, itt rakják-le.

IV. UNGHVÁR Vármegye.
Comitatus Ungvariensis.

Nem detsekedhetik sok erős várával
Ungvár, hanem csak az egy híres Vinnával,
De az-is alább száltnak sok idő jártával.
Ungvár nevezetes maga vásárával.

- I. *Oroszvégen* lakik az Orosz Püspök.
- II. *Vinna* egy magas hegyen épült erős, de már el pusztult vár.
- III. *Ungvár* a' volt Jesuitáknak iskolájok volt. Nevezetes ez még vásárjáról-is.
- IV. *Palótz* Barkótztyak kastélya.

V. ABA-UJ Vármegye.
Comitatus Aba-ujvariensis.

Aba-Uj-Vármegye híres lett Kassáról,
Országunknak egyik híres Városáról,
Es az benne lévő Akademiáról,
Jászhai Káptalan 's Præpositúráról.
Szikszó tette magát két győzedelmével,
'S a' Törökkel kétszer tett ütközetével
Hiressé. Dítsekszik ez kövér földével,
Vásárjával, 's zöldséges gazdag mezejével.

I. *Kassa*, Cassovia, Kaschau, felső Magyar Országnak leghíresebb városa, ez alatt foly-el a' Hernád és a' Tsermel pataka foly a' városon keresztül.

Az Akademiát annak előtte a' Jesuiták igazgatták, mely 1657ben fundáltatott. Bátori Sófia Fejedeleme Rákótzty Ferentzné építtetett itt a' volt Jesuitáknak pompás két tornyú templomot. Kinek Urától úgy mint Fejedeleme Rákótzty Ferentztől megvétel, és az ő keze alatt igen épült. Vagyon itten jól el-keszítettett fegyveres ház és két kaszárnya.

II. *Jászó* Káptalanjáról híres, a' Jászhai Præpost keze alatt van.

III. *Felső*, és

IV. *Álsó Metzenzöf*, ennek lakosai Német Nemzet, a' kik igen éktelenül, 's azért is érthetetlenül ejtik a' szokat, úgy, hogy még a' jó tiszta Német-is nagy nehezen megértheti és kiveheti értelmét beszédjeiknek, szavaiknak p. o. geht ma Vaßa *adjatok nekem vizet*. Woper a Krug *Valami kantsó, korsó*. Vo von thal *mi végre, mi okból*. Igen jó munkás és erős emberek, a' kik 'sindel hasogatással, árkoknak ásásával, és többnyire vassal keresik élelmeket.

V. *Szikszó* nevezetes és népes helység. A' tornyát, a' mint mondják (mely négy szegletű kövekből áll,) még a' Gothusok építtették. A' Törököt kétszer verték-meg a' miéink itten.

VI. *Göntz* népes helység.

VII. Szepsi tágas helység.

VIII. *Ujvár, Aba-Ujvár Várát* meredék hegy tetején építtette Aba Palatinus.

VI. TORNA Vármegye.

Comitatus Tornensis.

Nem ditsekedhetik Torna nagyságával,
Sem meszsze terjedő kövér határával,
Meg-kell elégedni ennek tsak Tornával,
Szilítzének híres setét barlangjával.

I. *Torna* hajdan igen erős vár, de már most tsak Gróf Keglevich szép kastélyával fénylik.

II. *Szilitze* híres barlangjáról, mellyben nyárban igen nagy hideg van, télben pedig igen meleg.

VII. GÖMÖR Vármegye.

Comitatus Gömöriensis.

Nagy kősziklán épült Murálynak Várával
Kevély Gömör. Híres lett Tsetnek vasával.
Dobsina-is híres Tzinobriumával
Rosnyó aranyával és oskolájával.

I. *Murány* híres és nevezetes a' Historiákban, nagy 's meredek kő-sziklán épült várával, mellyet Gen. Vesselényi Ferentz más fortéllyal meg-nem tudván venni, Szétsényi Máriának szerelme által vett-meg.

II. *Tsetneken* leg jobb vasat ásnak.

III. *Kraszna-Horkán* szép formájú vár láttatik.

IV. *Dobsina* papirosával, és Tzinobriumával kedveskedik.

V. *Rosnyó* szép város, a' volt Jesuitáknak oskolájával híres volt az előtt; most nevezetes aranyával, veres rézével, kénessőjével, és Tzinobriumával.

VI. *Gömör* az Evangelicusoknak templomok, és oskolájok vagyon itten.

VII. *Putnok* népes helység.

VIII. BORSOD Vármegye.

Comitatus Borsodiensis.

Sok 's jó buza terem Borsod Vármegyében,
Holott épült Miskóltz egy kis hegy tövében
Itt Keresztes, Ónod a' Hernád mentében
Fekszik a' Vármegye szélső mezejében.

I. *Szendró* közép szerű helység.

II. *Diós-Győr* első Mária Királynétól építtetett hely.

III. *Miskóltz*⁷⁴² népes és tágas város, jó borával, és étellel kedveskedik, a' *Helvetziai Confessiót tartóknak oskolájok vagyon itt.*

IV. *Ónod* a' Kurutzoknak 1707. itt történtt siralmas össze-gyűlések miatt nevezetes.

V. *Keresztes* népes város.

VI. *Aszaló* jó helység.

IX. HEVES Vármegye.
Comitatus Hevesiensis.
unitus cum Exteriore Szólnok.

Heves Vármegye lett Szólnok Vármegyével
Egygyé, a' melly kevély a' Matra hegyével,
Országunk 's Hazánknak egyik tzimerével;
Egerrel, Szólnokkal 's kövér mezejével.

I. *Eger*, Erlau, Agria, Püspöki város, itt lakik az ide-való Püspök, melly Barkótz Ferentz ő Excellentiája Püspökségétől fogvást mind ez ideig igen épül. Az Egri Káptalan híres az Országban. Egy Metset, az az, egy Török torony láttatik a' városban. A' Fort contre tristesse, az az, a' mint a' hely neve mutatja, *Szomorúság ellen-való helyét* Gróf Barkótz Ferentz ő Excellentiájának el-hányatta Gróf Eszterházy Károly ő Excellentiája, a' mai Püspök.

II. *Gyöngyös* a' Matra hegye alatt fekszik, népes helység. A' volt Jesuiták Collegiumáról, vásárjáról és boráról híres.

III. *Hatvan* ennek előtte nagy erősség, most Gróf Grassalkovits Ur jószágá.

IV. *Poroszló* tágas helység.

V. *János-hidjának* Præpositurája vagyon.

VI. *Szólnok* Tisza partján épültt erős hely.

X. TORONTÁL Vármegye.
Comitatus Torontaliensis.

Köszönje Maria Theresiájának
Lételét Torontál, kegyes Aszszonyának.
Thúr, 's Betse, tsupán tsak feje határának.
Nagy hasznát veszi ez a' sebes Tiszának.

I. *Thúr* erről neveztetett a' Vármegye Túruntál Vármegyének.

II. *Betse, Betsetek* Tisza partján épültt Mező-Város.

⁷⁴² *Miskóltz* [Emendálva.]

XI. TSONGRÁD Vármegye.
Comitatus Tsongradiensis.

Ezen kerületnek Tsongrád a' határa,
Holott, ha vigyázol, a' Tisza folytára,
Akadsz legelőbb is Tsongrádra magára,
Az után Szentesre, 's Szeged-Városára.

I. *Szentes* tágas és népes falu.

II. *Tsongrád* nagy és népes helység.

III. *Vásárhely* Gróf Károlyi jószágá.

IV. *Szeged* Szabad Királyi Város, Piaristák oskolájával, barom vásárával, halával és életjével igen hires.

IV. TISZANTÚL-VALÓ
KERÜLET,
Mellyben vagyon XIV. Vármegye.

1. Temesvár,	8. Közép Szólnok,
2. Tsanád,	9. Kővár Vidéke,
3. Árad,	10. Szathmár,
4. Zaránd,	11. Szabólts,
5. Békes,	12. Ugotsa,
6. Bihár,	13. Bereg,
7. Kraszna.	14. Maramaros.

I. TEMESVÁRI BANÁT.
Banatus Temesiensis.

Temesvári Banát a' Duna mentében
Vagyon, a' hol fekszik kövér mezejében
Pantsova, 's Temes-vár, a' melly nagy hírében.
Almás, és Orsova épen a' végében.

I. *Temes-vár*, *Tömös-vár*, Temesium, a' Töröktől sokat szenvedett 1552. a' Töröktől el-foglaltattatott; de 1716. innét el-kergettetett. Ebben a' városban volt a' Jesuitáknak oskolájok, és a' Franciscanusoknak klastromok. Itt van az Administratio-is, és a' General-Commandó-is itt. Ugy a' Görög Püspök-is itt lakik.

II. *Lippa*, *Lipp*, igen kitsiny, mindazáltal erős erősség, melly 1716. ismét a' Magyarok kezek alá jött.

III. *Fatsád* várával ékeskedik.

IV. *Lugos* erős helység.

V. *Karánsebes* hajdan erős és hires város.

VI. *Almás* jó helység.

VII. *Versetz* népes helység.

VIII. *Uj-Palánka*, és

IX. *Pantsova* föld sánttztal erős.

II. TSANÁD Vármegye.
Comitatus Tsanadiensis.

Tömös-Várról az út Tsanád Vármegyére
Viszen, a' melly kitsiny, de hasznos földére.
Itt mehetsz Egresre, 's Makó mezejére,
'S Tsanádra, a' Püspök szép lako-helyére.

I. *Tsanád* a' Püspök lakó-helye, mellyet fundált Szent István Király. Itt valaha
Diáta-is tartatott, és Kun, az az, negyedik László Király itt temettetett-el.

II. Egresen Apátúrságot fundált második András Király.

III. *Makó* kövér földű Magyar Város.

III. ÁRAD Vármegye.
Comitatus Aradiensis.

Igen kitsiny Árad Vármegye határa,
De kövér. Ha tetszik, mennj Tót Váradjára
Ó-Árad 's Uj-Árad szép 's erős várára
Solymosra, a' kinek tsupa rongy a' vára.

I. *Tót-Váradja* erős vár.

II. *Ó-Árad* romláshoz közelit.

III. *Uj-Árad* erős vár, a' Görög Püspök helye.

IV. *Solymos* rongyos vár.

IV. BÉKES Vármegye.⁷⁴³
Comitatus Békesiensis.

A' Historiákban hires Gyula vára,
A' melly nevezetes vólt hajdan sokára,
El-mehetsz Ötsödre, Békesre, 's Gyomára,
Szent András, Birinke, Szarvasra, 's Tsabára.

I. *Gyula* hajdan a' Török ellen hires vár.

II. *Ötsöd*,

III. *Békes*,

IV. *Gyoma* jó földű Magyar helyek.

V. *Tsaba*,

VI. *Szarvas* népes Tót helységek.

⁷⁴³ [Sic! Zaránd vármegye kimaradt, ezért a sorszámozás is elcsúszott.]

VI.⁷⁴⁴ BIHAR Vármegye.
Comitatus Bihariensis.

Kevély lehet méltán Nagy-Várad várával,
És a' Püspököknek szép palotájával,
Telegddel, 's Debretzen híres városával,
Táblájával, és szép Collegiumával.
Ha tetszik, itt mehetsz bátran Margitára,
Bajomra, Deretske, Székely-híd, 's Kabára,
Bihárra, és Szent Jób Apátúrságára
'S Dioszegre, honnan mehetsz Nagy-Létára.

I. *Nagy-Várad*, Groß-Wardein, Magno-Varadinum, Püspöki város, ez alatt foly-el a' Körös, híres erős várával, Szent László Királynak, és Sigmond Tsászárnak tetemivel és fürdőjével híres. 1692ben a' Török innen el-veretett. Cardinális Pázman Péter itt lett e' világra; a' Paulinusoknak, és Franciscanusoknak van itten klastromok.

II. *Debretzen*, Szabad Királyi Város, mely, mind a' Piaristáknak oskolájával, mind a' Helvetica Confessiót tartóknak Collegiumáról, leg főbbképen Dicasterialis Törvényes Táblájáról híres. Ez a' Város annakelőtte, se Bihár Vármegyében nem vólt, se Szabóltsban, hanem ő Felsége parantsolatjából egyikhez kellett magát kaptsolni. Debretzen azért magát Bihárhoz kaptsolta. Lonyai Ferentz Ur irtt erről következő fellyül-írást:

Virgo fuit condam, iam desponsata marito est
Debretzen, hanc bini deperiére proci
Carne Szabólts & pane placet, sed munera Bacchi,
Credibile est, illi plura dedisse Bihár
Circumquaque Szabólts ambit; Bihár attamen illam
Demulsit nimia fertilitate soli.
Amplexumque proci sic dedignata prioris,
Despexit modicas dives amantis opes.

III. *Bihár* föld-váráról híres.

IV. *Szent Jób* Apátúrságáról és sántzáról nevezetes.

V. *Telegd* kertjével híres.

⁷⁴⁴ [Sic.]

VII. KRASZNA Vármegye.
Comitatus Krasznensis.

Nem ditsekedhetik pompás városával
Kraszna, hanem tsak az Valkó-vár várával,
Az-is alább szállott sok idő jártával,
Hanem tsak jó buzát termő határával.

- I. *Somlyó* Bátori István, Lengyel Országi Királynak, és Bátori Sofianak, Fejedelelem Rákótzty Ferentznének születéséről hires.
- II. *Valkó-vár* hajdan erős vár.
- III. *Nagy-falú* népes falú.

VIII. KÖZÉP SZÓLNOK Vármegye.
Comitatus Exterior Szolnok.

Tasnád vagyon közép Szólnok Vármegyében,
Jó ros 's buza terem gazdag mezejében.
Itt Hadad és Zilaj a' Meszes szélében,
Melly hegy igen hires 's nagy nevű hirében.

- I. *Tasnád* népes tágas hely.
- II. *Hadad* Vesselényi Familia innét nevezi magát.
- III. Zilaj⁷⁴⁵ kősziklán épült vár.

IX. KÖVÁR VIDÉKE.
Districtus Kővár.

Kővár ditsekedik Kapnik Bányájával,
Melly igen hiressé lett bőv aranyával;
Kővár sem útolsó vólt hajdan várával,
De hírét el-ásták sok idő jártával.

- I. *Kővár* magas helyen épültt, de már el-pusztúltt vár.
- II. *Berkesz* közép szerű helység.
- III. *Kapnik*nak arany, és ezüst kis bányája van.

⁷⁴⁵ [Sic!]

X. SZATHMÁR Vármegye.
Comitatus Szathmariensis.

Szathmár Vármegye-is kevély Nagy-Bányával,
Nem különben Felső-Bánya aranyával,
Nagy-Károly Károlyi Gróf szép kastélyával,
'S a' kegyes Atyáknak szép oskolájával.

- I. *Nagy-Bánya*, Rivuli Dominarum, Királyi Bánya Város.
- II. *Felső-Bánya*, Királyi Bánya Város, gazdag arany 's értztzel.
- III. *Medjes*, *Aranyos-Medjes* népes és tágas helység.
- IV. *Erdőd* ennekelőtte erős vár volt, de az Erdélyi habórúban földig rontatott.
- V. *Szathmár-Németi* Szabad Királyi Város.
- VI. *Nagy-Károly* tágas helység, Gróf Károlyi kastélyával, és a' kegyes Atyák oskolájával, ugy Typographiájával hires.

XI. SZABÓLTS Vármegye.
Comitatus Szaboltsensis.

Szabolts ditsekeszik⁷⁴⁶ szarvas marhájával,
Gulyája, 's dinyéje, 's kukuritzájával,
Jó buzát, 's gabonát termő határával,
Kallóval, Várdával, 's Hajdú-Városával.

- I. *Kalló* népes kövér földű helység, a' Vármegye házával fénylik.
- II. *Nyir-Bátorból* származtak a' Bátoryak.
- III. *Etsed*⁷⁴⁷ erős vár, de 1701. el rontatott.
- IV. *Kis-Várda* a' Tiszától nem meszsze építettett.
- V. A' hét Hajdú város. 1) *Nánás*, 2) *Dorog*, 3) *Hatház*, 4) *Vámos-Pirts*, 5) *Böszörmény*, 6) *Szoboszló*, 7) *Pólgár*.

XII. UGOTSA Vármegye.
Comitatus Ugotsensis.

Ha tetszik, Szaboltsról mennj-el Ugotsára,
Holott legelébb-is akadsz a' Tiszára,
Majd szemedbe szára tűnik Nyaláb régi vára,
'S Nagy-Szőlős. Víz az út innét Kankóvárra.

- I. *Kankóvár*, és
- II. *Nyaláb* hegyen épültt várak.
- III. *Nagy-Szőlős* Prinyiek kastélya.

⁷⁴⁶ [Sic!]

⁷⁴⁷ [Sic!]

XIII. BEREG Vármegye.
Comitatus Beregiensis.

Ugotsa Vármegye Bereg Vármegyével
Szomszed. Ez ditsekszik Munkáts erejével,
'S épen győzhetetlen nagy erősségével.
Helmetz, Beregszászszaal 's Vári helységével.

I. *Munkáttsal* ditsekedhetik ez a' Vármegye, melly győzhetetlen vár, magas kősziklán építetve; ennek a' kősziklának alatta van a' város, mellyben lakik az Görög Püspök.

II. *Vári* jó helység.

III. *Beregszászról* neveztetett a' Vármegye.

XIV. MARAMAROS Vármegye.
Comitatus Maramarosiensis.

Maramáros vagy on épen útóljára,
Melly kedves hazánkknak egyik fő határa.
Itt van Huszt, 's kősziklán épült erős vára,
Maramáros vára, melly állott sokára.

I. *Huszt* magas kősziklán épült erős várával ékes.

II. *Viske jó*⁷⁴⁸ *fonó szövő Németség lakják.*

III. *Róna-Széken* 2000. kő-sót ásnak esztendőnként.

IV. *Sziget* ékes a' Vármegye Székével, és oskolájával.

V. *Maramáros* erős vár.

Vagynak ezen kívül az országban még Jászok és Kunok.

I. A' JÁSZSÁG.
Regio Philistæorum, seu Jazygum,
itt vagy on:

I. *Árók-Szállás* népes kövér földű helység.

II. *Jász-Apáti* igen tágas szép hely.

III. *Jász-Berény* nagy helység, a' Léél kürtjéről hires.

II. NAGY KUNSÁG.
Cumania Major.

I. *Madarasz* népes hely.

II. *Kartzag-Uj-Szállás* kövér földű helység.

⁷⁴⁸ [Sic!]

III. KIS KUNSÁG. Cumania Minor.

I. *Kún Sz. Miklós.*

II. *Szabad-Szállás, és*

III. *Filép-Szállás* tágas és népes helységek.

MÁSODIK RÉSZ.

MAGYAR ORSZÁGNAK POLGÁRI ÁLLAPOTJÁRÓL.⁷⁴⁹

I. SZAKASZ.

§. I.

Magyar Ország, Polgári állapotjára nézve, két rendből áll, tudni-illik, a' Királyból, és az Ország Tagjaiból.

§. II.

A' KIRÁLYRÓL.

Ez időben birja és igazgatja kedves hazánkat, még pedig örökös jussal a' Felséges Austriai Ház. Melly örökös Jussába szállott Leopold Tsászár alatt 1687. mivel annak előtte a' Királyokat Pesten, a' Rákos mezején, szokták választani.

§. III.

Leopoldnak nagy érdeme és a' Magyarokhoz mutatott szivessége kényszerítette és indította a' Magyarat arra, hogy az Országot által-adná a' fiú ágra nézve Leopoldnak. Melly érdem és szivesség ebben állott: a' Magyar tehetetlen lévén meg-felelni a' Törökök fene karjoknak, melly Buda városát közel 150 esztendeig birta, Leopoldhoz folyamodott és nem minden haszon nélkül tőle segítséget kért; ki-is készen volt a' Magyarokat óltalmazni, és a' Törököket az Országból ki-hajtani.

§. IV.

Ezen szivességéért Leopoldnak 1687. esztendőben tsak a' fiú ággal közöltetett ez a' Hatalom, és ez az Ország: de VI. Károly Tsászár, nem hagyván maga után férjfit, az⁷⁵⁰ a' leány ággal-is közöltetett 1723.

§. V.

A' Király hatalma kiterjed a' következendőkre.

1. Ő tehet valami paraszt személyt Nemessé, a' Nemest Gróffá 's Bárová.

⁷⁴⁹ ÁLLPOTJÁRÓL. [Emendálva.]

⁷⁵⁰ azt [Emendálva.]

2. Ő adhat a' fő Papoknak Papi jószágokat, a' Nemes Embernek örökös fundusokat, és fő Tisztséget.

3. A' Király hirdethet Ország-gyűlést, katonákat fogadhat, és közönséges felülést parantsolhat az Országban; vagy frigyét köthet az ellenséggel.

4. Ő reá száll a' mag nélkül meg-holt Nemes Embernek egész öröksége, és a' Papi jószágának jövedelme.

5. Nem külömben a' pénz verés, a' sóval-való kereskedes, a' puskaapor készítés, és a' Postáknak, Harmintzadóknak felállítása a' Királyi magános jusra tartozik.

6. Egyedül ő adhat Gratztiát a' halálos raboknak.

§. VI.

Ezeket pedig, t. i: a' következőket az Ország Statusinak meg-egyeztésekből tselekszi:

1. Uj Törvényeknek szabását, vagy a' régieknek meg-változtatását.

2. A' Portiónak szaporítását, vagy kissebbitését.

3. A' Palatinus választását.

4. Az Idegeneknek a' Magyar Nemesek közzé-való vételet.

5. Valamelly Városnak Királyi várossá-való tételét.

II. SZAKASZ. AZ ORSZÁG TAGJAIRÓL.

§. I.

A' Király hatalma alatt vannak, mind a' Nemesek, mind a' Nemtelenek.

§. II.

A' Nemesek kétfélék, Papi és Világi Nemesek.

A' Papi Nemesek közzé számláltatik minden Római Catholica hiten lévő szerzetes, a' kiket rövideden Venerabilis Clerusnak neveznek.

A' Prælatusok alatt értetik: az Érsek, Püspök, Abbas és Præpost.

A' Clerus Privilegiuma ez.

1. Magok személyekben a' külső forumtól szabadosok.

2. A' közönséges adótól, és szolgálattól üresek.

3. A' Királyi Dézma őket illeti, mellyből Sedecimát adnak a' Plebánusoknak.

4. Az halálos raboknak van nálok menedék helyek.

A' Világi Nemesek közzé számláltatnak.

I. A' Magnások, a' kik Fejedelmek, Grófok, Bárók és Püspökök.

Ezeknek Privilegiumai a' következők:

1. Ők viselnek az Országban fő Tisztségeket, és első vokok vagyon a' Dietán.

2. Van Jus gladii, az az: Főben járó Törvény Székek a' Király engedelmeiből.

3. Magok Causájokban Prokátort tehetnek.

4. Különös Királyi levéllel hivatnak a' Diétára, ott a' fő Táblánál ülnek és díjok 400. forint.

II. A' köz Nemesek, a' kik, vagy Possessionatus Nemesek, az az, a' kiknek Jobbágyok van, vagy Ármálisták, kiknek Privilegiumai ezek:

1. Egyedül a' Királytól függenek.
 2. Meg-fogni, büntetni, 's jószágaikban meg-károstitani nem lehet, hanemha, tztáltatván, törvényesen meg-nyerettetnek.
 3. A' Portiótól, Katona tartástól, vámoktól, és egyéb szolgálatoktól üresek.
 4. Dézmát nem adnak; de magok 'soldjokon az Országért tartoznak hadakozni.
 5. Magok jószágokban annak hasznával szabadosan élhetnek.
 6. Jobbágyaiktól Kilentzedet vehetnek.
 7. Örökös jószágot birhatnak az Országban; Vármegyei Tisztségeket viselhetnek.
- Díjok 200. forint.
8. Ha idegen Országba tztáltatnék, nem köteles, hogy mennjen.

§. III.

A' Nemtelen háromféle. Ugy mint

1. Királyi Városnak lakosai.
2. Liberæ Migrationis, vagy Szabad menetelűek.
3. Subditi, Jobbágyones, Jobbágyok.

Ezek

1. Örökös jószágot személyek szerint nem birhatnak.
2. A' Nemes Emberrel nem törvénykezhettek: hanem a' Szabados Városbéliek helyett a' Tanács, a' Jobbágyok helyett a' Földes Urak folytathatják törvényesen azoknak ügyeket.

III. SZAKASZ. AZ ORSZÁG IGAZGATÁSÁRÓL.

§. I.

Az Ország igazgatásának háromféle módja van, t. i: az Ekklesiai, Hadi, és Polgári.

§. II.

AZ EKKLESIAI DOLGOKRÓL.

Az Ekklesiai dolgok igazgattatnak az Érsekek és Püspökök által, kik a' magok Dietzésiseikben Káptalanjaikkal együtt folytatják az Ekklesiát, házasságot, Testamentomokat illető dolgokat, és a' Papoknak életekre vigyáznak.

§. III.

A' HADI DOLGOKRÓL.

A' hadi dolgok igazgattatnak a' Bellicum Consilium által, a' melly mostan Bétsben vagyon.

§. IV.

A' POLGÁRI KÜLSŐ DOLGOKRÓL.

A' Polgári külső Dolgokat igazgatja:

1. A' Diæta.
2. A' Királyi Cancellaria.
3. A' Felséges Királyi Helytartó-Tanáts.
4. A' Királyi Kamarák.
5. Az Ország Törvény Székei.

§. V.

A' DLÆTÁRÓL.

Az Ország Gyűlése, avagy a' Diæta tartatott régenten Pesthez nem messze a' Rákos mezején; most pedig Posonyban, a' hová Királyi Levelekkel hivatatnak az Ország Statusai.

§. VI.

Az Ország Tagjai négy Statusokból állanak

1. Status Ven. Clerus vagy a' Papi Rend.
2. Status Magnatum, a' Méltóságos Urak.
3. Status Nobilium, a' Nemesek Statusa.
4. Status Regiarum & Montanarum Civitatum, a' Királyi és a' Bánya Városoknak Statusa.

§. VII.

Ezen Statusok különös palotában ülnek két Táblához. Mellyeknek egyike, t. i: a' Felsőbb vagy fő Rendek Táblájának; a' másika pedig az alsóbb, vagy Nemesek Táblájának neveztetik.

§. VIII.

I. A' Főbb Táblához ülnek illy renddel:

Első a' Tábla Præsese a' Palatinus, kinek jobb kezéhez ülnek a' két Érsekek, a' két Érsekek, a' Püspökök, a' Szent Márton fő Apátúr, és a' Paulinusok Generáljok. Bal kezéhez az Ország Bárói, a' Szent Koronának két őrizői, és a' fő Ispányok. Ugyan ezen palotában ülnek a' Magnások a' Táblán kívül.

II. Az Alsóbb Táblához ülnek.

Először a' Tábla Præsese a' Personalis, hol ül a' Királyi Tábla, a' Papi Rend, a' Vármegyéknek, és a' Királyi Városoknak Ablegatusi különös Táblákon.

§. IX.

A' Diætán folytatatnak

1. A' Király Propositíói.
2. A' Portió nagyobbitása, vagy kissebbitése.
3. Uj Törvény szerzés, vagy a' régi Törvénynek meg-változtatása, és más egyéb közönséges dolgai az Országnek. Mellyek mind a' Király helyben hagyása által végeztenek-el.

§. X.

A' kik a' Diätán meg-nem jelennek, ha Magnás, 800. forintot; ha Nemes, 400. forintot fizet; a' ki pedig engedelem nélkül a' Diätáról el-mégyen, két annyira büntetik.

§. XI.

A' CANCELLARIÁRÓL,

A' Királyi Cancellária Bétsben vagyon, melly az Országnak, mind közönséges dólgaít, (a' hadi dólgozon kívül) mind magános dólgaít folytatja; és a' Király nevében minden parantsolatokat ad-ki.

§. XII.

A' CONSILIUMRÓL,

A' Felséges Locumtenentiale Consilium Posonyban vagyon. Ennek Præsese a' Palatinus. Most Præsese a' Felséges Albert Hertzeg, lévén mellette⁷⁵¹ 22. Tanátsos Uri személyek.

§. XIII.

Ez viszi végbe,

I. A' Diäta végezéseit.

II. Az Országnak Majorkodasait, és Polgári dólgaít, a' Törvényes dólgozon kívül, ez szokta igazgatni.

§. XIV.

A' KIRÁLYI KAMARÁKRÓL,

A' Kamarák vigyáznak a' Királyi jövedelmekre, mellyek négy rendben vagynak.

1. A' *Posonyi Kamara*, melly vigyáz az Alsó Magyar Országnak jövedelmére.

2. A' *Szepesi Kamara*, a' melly Kassán vólt, ez vigyáz a' Felső Magyar Országnak Királyi jövedelmére.

3. A' *Körmötzi Kamara*, melly a' Bányákra, és pénz verésre vigyáz.

4. A' *Tömösvári Kamara*, melly vigyáz a' Banátban lévő jövedelemre.

§. XV.

A' Király jövedelme van,

1. A' Korona javaiból, mellyek a' Királyi Bánya Városok, a' Kunok, és Jászok, a' Diós-Győri, Ó-Budai, Vissegrádi, és egyéb Dominiumok.

2. A' *Fiscalis*, és vacans Püspöki jószágból.

3. A' Bányákból, Sóból, Harmintzadókból, Vámokból, és az Ország adójából.

§. XVI.

Az Ország Polgári Törvény Székei kétfélék: Nemeseké, és Nemteleneké.

⁷⁵¹ mellette. [Emendálva.]

§. XVII.

A' Nemeseknek négy Törvény-székek vagyon, ugy-mint.

1. A' *Septemvinalis Tábla*: a' melly kétszer esik egy esztendőben, a' mellyben a' Præsés, a' ki a' Palatinus, 18. Assessorokkal együtt a' Királyi Tábláról apelláltt Causákat végképpen decidálja; a' honnan fellyebb appellálni nem lehet.

2. A' *Királyi Tábla*, Tabula Regia, Pesten vagyon. Ennek Præsese a' Personalis, ki is több Assessorokkal együtt vi'ssgálja a' Nemeseknek fontos ügyeket; és mind azokat, mellyek az alsóbb Székekről ide hozatának.

3. A' négy *Dicasterialis Táblák*, az Országnek négy Kerületi szerént: az 1. Nagyszombatban 2. Kőszegen. 3. Eperjesen. 4. Debretzenben. Mindenik Tábla áll egy Præsesből, négy Assessorokból, és egy Notáriusból.

Ezekre a' Táblákra tartoznak kiváltképen ezek:

1. Az adósságnak vi'ssgálása, ha 1000. forintnál több.
2. A' jóságban való Successiók, és Divisiók, és
3. A' Tutorok tutorságának meg-vi'ssgálása.
4. A' Vármegye Táblai, mellyek minden Vármegyékben vagynak; mellyeknek fejei a' Fő-Ispányok.

§. XVIII.

A' köz lakosoknak Törvény Szekeik.

1. A' *Királyi Városbélieknek* az ott lévő Tanács, a' honnan a' Causák vitetnek a' Tárnok-székre, melly Budán vagyon, vagy a' Personalis eleibe.

2. A' *Mező Városbélieknek*, vagy falusiaknak első Törvény-székek az ott lévő Tanács, a' honnan appellálni lehet, vagy a' földes Urra, vagy a' Vármegyére:

§. XIX.

1. A' Magyarok élnek a' Tripartitummal, mellyet egyben szedett Verbőtzti István. Nevezik ezt Corpus Juris Hungaricinak. Ez approbáltatott 1514ben Felsőges Király Uladislaus által.

2. Az Diátán végezett Decretummal.

IV. SZAKASZ.

A' COMMUNITÁSOKRÓL ÉS HELYSÉGEKRŐL.

§. I.

Hazánkban a' Helységek háromfélék.

1. *Szabad Királyi Városok*, Liberæ Regiæque Civitates.
2. *Szabad és Mező-Városok*, Oppida, és *faluk* Possessiones.
3. *Jobbágy Helységek*, Prædia.

§. II.

A' Királyi Városok három rendben vagynak:

1. Királyi Bánya-Városok. Ezek katonákat nem tartanak.
2. Tárnok Mester alatt lévő Királyi Városok.
3. A' Personalis igazgatására bizott Királyi Városok.

§. III.

A' Királyi Városoknak Privilegiumi ezek:

1. Egyedül a' Királytól függenek.
2. Magok földöken tartatnak Nemeseknek, és a' Diætára különös Királyi levéllel hivattnak.
3. Törvénykezhetnek akármelly Nemesekkel, és köz név alatt örökös jószágot-is birhatnak, de már ez-is igen meg-szorittatott. 1542. Art. 33. és 34.
4. Van Jus gladii.
5. Vámot nem fizetnek.

§. IV.

A' Szabad Városok négy félek.

1. *Jász és Kun Helységek*, mellyek földes Urak és Vármegyék alatt nintsenek. Fő Birájok a' Palatinus, kinek képében egy Palatinalis fő-Kapitány, és három Districtualis alsóbb Kapitányok által igazgattatnak.
2. *Hajdú Városok*, Szabólt Vármegyében, a' kik különös Széket tartanak egy Kapitány alatt.
3. *Érseki Nemes Helységek*, vagy *Prædialisták*, mint Vajka, és Verebély, a' kiknek különös Palatinusok és Vitze-Ispányok vagyon.
4. Vagynak más szabados Helységek-is, a' kik magok Privilegiumokkal élnek, és nem a' földes Urtól, hanem a' Vármegyétől függenek.

§. V.

Jobbágy Helységek azok, a' mellyek földes Urak alatt vagynak, Nonát, Decimát, javaikból adnak, és mind a' Vármegyének, mind a' földes Uraknak, rendes szolgálatokat tenni tartoznak.

V. SZAKASZ.

A' RELIGIÓRÓL, VAGY VALLÁSRÓL.

§. I.

Négy különböző Vallás vagyon Magyar Országban, ugymint:

1. A' Romano-Catholica, vagy Pápista.
2. Az Evangelica, vagy Lutherána.
3. A' Reformáta, vagy Kálvinista.
4. A' Görög, vagy Orosz Vallás.

§. II.

A' Dominans, vagy helyesebben, a' Dominantis Religio a' Pápista, mellyet a' Papi Rend tanít és igazgat.

§. III.

A' Papi Rendre tartoznak a' következők:

I. Az Esztergomi Érsek, a' ki egyszer'smind Primás-is, ez alatt van hat Püspök, ugymint:

1. Egri.	4. Vátzi.
2. Nitrai.	5. Pétsi.
3. Győri.	6. Veszprémi.

II. A' Kalotsai Érsek, a' ki egyszer'smind Bátsi Püspök, ez alatt van három Püspök, ugymint.

1. Bátsi.
2. Várad.
3. Tsánadi.

III. Az Apátúrok, kik között fő a' Szent Márton, Abbates.

IV. A' Præpostok, Præpositi.

V. Káptalanok, Capitula.

VI. Konventek, Conventuales.

VII. Szerzetesek, Religiosi.

VIII. Plébánusok, Plebani.

IX. Apátza Szűzek, Virgines Claustrales.

§. IV.

Három Academiája van Hazánknak, ugymint,

1. Nagy-Szombati.
2. Búdai, és
3. Kassai.

§. V.

AZ EVANGELICA,

Avagy Lutherána Vallásról,

Második Vallás az Evangelica, mellynek hat főbb oskolája vagy, ugymint a'

1. Posonyi	4. Késmárki
2. Sopronyi	5. Lótsei
3. Eperjesi	6. Gömöri, és négy Superintendense.

§. VI.

A' REFORMÁTA,

Avagy Kálvinista Vallásról,

Az harmadik Vallás a' Reformata vagy Kálvinista, ennek van két főbb oskolája, tudni-illik, a' Pataki és Debretzéni.

A' Pataki Collegiumnak fő Curatora T. N. és Vitézlő Szathmáry Király György Ur, a' Professorai: Szentesi János,

----- Szent-Györgyi István,

----- Őri Filep Gábor, és

----- Szilágyi Márton.

A' Debretzéni Collegiumnak fő Curatora T. N. és Vitézlő Vay István Úr, a'
 Professorai: Szathmáry Paxi István,
 ----- Varjas János,
 ----- Hatvani István
 ----- Sinai Miklós:

És négy Superintendense. Vagynak ezen kívül négy kisebb oskolák, ugymint:

1. Losontzi.	3. Ketskeméti. és
2. Miskóltzi.	4. Körösi.

§. VII.

A' GÖRÖG VAGY OROSZ, VALLÁSRÓL,

A negyedik Vallás a' Görög, melyet többnyire a' Rátzok, Oroszok és Oláhok követnek. Ezek kétfélék:

I. Unitusok azok, a' kik a' Római Religióhoz állottanak, kiknek a' fejek a' Szvid-nitzai és a' Munkátsi Püspökök.

II. A' Dissentiensek azok, a' kik a' Római Valláshoz nem állottanak, és a' Karlo-vitziai Érsektől függenek.

§. VIII.

A' 'Zidó Vallásnak a' Királytól és az Országtól nyertt szabadsága nints, hanem csak a' földes Urak engedelmeiből gyakoroltatik; de a' Bánya-Városban a' 'Zidó nem lakhatik.

§. IX.

AZ ORSZÁG TZIMERÉRŐL.

Magyar Országnek tzimere egy kétfelé osztatott pais, mellynek veres mezejű jobb részén láttatik négy fejr linea, melly a' nagy négy folyó vizeket jelenti, ugymint: a' Dunát, Tiszát, Drávát, Szávát. A' pais veres mezejű, másik felén láttatik három hegyen egy korona, a' mellynek közepében áll egy fejr Érseki kettős kereszt.

§. X.

Most hatalmasan úralkodik, és hazánkat békességesen, és anyaikepen igazgatja Felséges MÁRIA THERÉZIA, Felséges első FERENTZ TSÁSZÁRNAK el-maradt özvegye, ki-is 1717. esztendőbeli Majusnak 13. napján születetett és Attya halála után a' Királyi székben ült 1740ben, meg-koronáztatván 1741ben nagy böltességgel kezdett az Ország igazgatásához, kinek Symboluma: Justitia, & Clementia, Igazsággal 's kegyelmességgel.

VÉGE.

JEGYZETEK

BEVEZETÉS

A jelen kötet szövegei több mint negyven évet fognak át. Az elbeszélt idő és keletkezéstörténet ideje is 1789-től 1831-ig tart. A szerző pályakezdő és utolsó éveihöz köthető időhatárok távolsága még tovább feszíthető, ha a függelékben adott diákkori szöveget is figyelembe vesszük. A kétnemzedéknyi idő a szerzői szándékra vagy a műfajra vonatkozó kérdésekkel kapcsolatban egyaránt óvatosságra int, és szükségessé teszi, hogy számot vessünk a kötet összeállításának főbb elvi lehetőségeivel: a szerzői szándék és a műfajiság, illetve a kiadástörténeti hagyomány szempontjainak érvényesíthetőségével.

A szerzői szándék és műfajiság

Kazinczy utazásokkal kapcsolatos élményeinek megírására, a szövegek csoportosítására, kiadására viszonylag kevés szerzői adat található. Az ezekből levonható következtetéseket egyébként is gyengíti, hogy bizonyára nem azt értette a fiatal Kazinczy *útleírás*on (*útirajzon*, *útilevélen*), mint az öreg Kazinczy. Az egyes szerzői életszakaszhoz köthető megnyilatkozások nem érvényesíthetők egy teljes pályát átfogó szövegcsoporthoz. A végső szerzői szándékot, az ultima manus elvét pedig kiadássorozatunk korábbi, önleletrajzi szövegeket közlő kötetei tették zárójelbe. Más, jobban dokumentálható szövegcsoporthoz megfigyelhető, hogy a szerzői szándék időben igen csak változékony Kazinczy esetében (l. például az *Erdélyi levelek* vagy a költemények szövegeit, újraírásait és az ezeket kísérő kommentárokat a kritikai kiadásukban). Mindezen kétélyek ellenére érdemes áttekinteni Kazinczy legfontosabb megnyilatkozásait.

A levelezésben egyetlen hely ismert, ahol Kazinczy a kötetünk címéhez hasonló megjelöléssel illette szövegei egy csoportját:

„Bécsből megszóllítottak, hogy a' Hotkóczi kert leírását tekintsem végig még egyszer, ha nem volna e kedvem valamit bővíteni, szűkíteni rajta, mert fel akarják venni a' Vaterlaendische Blätterekbe. Megköszöntem hogy hírem nélkül nem cselekedték, 's megígérttem, hogy egy pár más Magyarországi utazások Töredékjeivel felküldöm. Ezeknek a' Töredékeknek tárgya lesz:

1) Vámos-Pércs Debreczenig. (Egy Alföldi Gazda patriarchális élete számos gyermekekkel egy telken, számos cselédekkel. Egy szekér dinnye, 's a' magyar hospitalitás. A' Gazda a' Vendéget feltett süveggel fogadja 's azt vele is feltéti. Jó kenyérről 's dinnyével tractálja. Út a' Halápig angulus-kert forma Paradicsomon végig. Ennek a' gyönyörű erdőségnek festése. Az Útazó a' Halápon kifogat. Ott a' szín alatt fa kancsókból 3 Magyar iszik 's megrészegszenek. Külömbőség a' Magyar Ivó 's más nemzetbeli Ivó között.) Mind ezek a' magyar character 's szokás festése 's ismértetése végett.

2) A' Nyír, Lelesz tájéka, 's a' Tokaji hegy messzéről. (Ismét a' nemzeti szokás, a' természet bővölködése, kevés népesség 's semmi commercium. A' Tokaji hegy szépsége, mely észak felől, 's olly kék színben mint ez a' papiros, aethereus könnyűséggel látszik az erdők felett lebegni.) Ezt azért, mert ez egy felette szép képet ad.

3) A' Hegyaljai szüret.

4) Sáros, Szepes, Hotkóc." (KazLev, 9/2055, Kazinczy – Fazekas Istvánnak, 1811. aug. 17., 56.)

Az itt említett szöveg(terv)ek közül a hotkóci kertleírásról és a leleszi beszámolón bizonyára az alábbi szövegeket, illetve e szövegek átírását kell érteni: *Hotkóc, Anglus-kertek* (Hazai Tudósítások, 1806/I, 31–33. szám, 262–263, 268–271, 276–279; németül 1811. november 16-án jelent meg Rumy Károly György fordításában: *Reise von Széphalom nach Hotkocz in der Zipser-Gespanschaft im Jahre 1806.*, Vaterländische Blätter 1811, 92. szám – Váczy János jegyzete: KazLev, 9, 540); *Lelesz Zemplény Vármegyében* (Hazai Tudósítások, 1808/I, 35. szám, 276–277). A tervezet ebben a formában nem valósult meg, és a jelen kiadásban közölt szövegekről nem nyilatkozik természetesen, hiszen a szövegek többsége ezután keletkezett. E tervet kötetünk összeállításakor – a szerzői szándékra vonatkoztatott kétségeken túl – több okból sem vehettük figyelembe. Egyrészt azért, mert nem valósult meg: Kazinczy nem írta meg, illetve nem dolgozta át a szövegeket; másrészt, mert későbbi tervei felülírták; harmadrészt, mert az itt említett szövegek inkább országismerte-

tések, mintsem önéletrajzi jellegű utazásleírások. A „Magyarországi utazások” kifejezés valójában egy fordított útírajzot jelöl, hiszen a szerző nem egy számára ismeretlen tájról számol(na) be földijeinek, hanem idegenek számára ír(na) egy otthonként ismert tájról „a’ magyar character ’s szokás festése ’s ismértetése végett”. Az utazás célja nem új ismeretek és élmények szerzése, hanem egy ismeretterjesztő törekvés. A föld- és néprajzi, kulturális és antropológiai érdekeltségű ismeretkövetítés akár már a *Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása* című zsenyébe belelátható (FRIED 1996, 120).

Két évtizeddel később Kazinczy a *Pannonhalmi, Esztergom, Vác. 1831.* és a *Nógrád, Gömör, 1831.* című írásait az *Erdélyi levelekkel* és az 1828–1831-es pesti utazásokkal együtt kezelte: „Az Erdélyi, Pannonhalmi, Nógrádi Utak egy tónusban készek. Következik az 1801. és 1828, 29 és 31diki Pesti út.” (KazLev, 21/5374, Kazinczy – Szemere Pálnak, Széphalom, 1831. aug. 6., 615; – a kéziratok ma is egybekötve találhatók: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 52/II.; az említett *Erdélyi levelek*-változat: [*Utazások*] *Erdélybe. 1816.*, megjelenése és Szabó Ágnes kapcsolódó jegyzete: KAZINCZY, *Erdélyi* 2013, 438–517, 540.) Két nappal későbbre keltezett levele szerint Kazinczy a „Biographiá”-ját is hozzásatolta a tervhez, vagyis az [*Utazások*] *Erdélybe. 1816.* és az 1828–1831-es pesti élményeiből írt műveivel együtt akarta megjelentetni a [*Pályám emlékezete VI.*]-ot. A *Pályám emlékezete* újabb átírását azzal magyarázta, hogy a „Pannonhalmi út” sikerének hatására az önéletírás „tónus”-át meg akarja változtatni. „Most Biographiámnak adom azt a’ tónust, melly a’ Pannonhalmi útéhoz hasonlítson. Erdélyi Leveleim már készen állanak. Ez a’ Biographia így 3 Kötetet fog adni az 1828–1831. Pesti úttal.” (KazLev, 21/5378, Kazinczy – Szemere Pálnak és feleségének, Széphalom, 1831. aug. 8., 623–624; a [*Pályám emlékezete VI.*] kiadása és a vonatkozó jegyzet: KAZINCZY, *Pályám* 2009, 716–780, 842.) Feltehetően ez volt Kazinczy utolsó terve a szövegcsoporthoz kapcsolatban, mivel két héttel később meghalt.

Fontos, hogy „az 1828–1831. Pesti út” megjelölés egy ismeretlen, valószínűleg meg sem írt szövegre vonatkozik, hiszen az általunk ismert és a jelen kötetben kiadott pesti utazásleírások egyike sem fogja át ezt a négy évet. A [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*]-ra vázlatossága miatt nem gondolhattott Kazinczy, hiszen más kidolgozatlan naplószerű szövegét sem kívánta soha kiadni.

Az utolsó hetek tervei kizárólag az 1828–1831-es keletkezési idejű emlékeztetirásokkal számolnak: mellőzik a korábbi szövegeket (az 1789-es utazások), a cikkeket (*Hotkócz, Ánglus-kertek*, Hazai Tudósítások, 1806; *Lelesz Zemplény Vármegyében*, uo., 1808; *Töredék egy Utazó’ Leveléből*, Kedveskedő, 1824) és a keletkezéstörténeti előzményeket ([*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*]). E kiadási tervekben kimaradt természetesen a *Fogságom naplója*, habár a *Pályám emlékezete* és a fogsági napló „nemcsak keletkezésének időpontja miatt tekinthető egymással párhuzamosan készülő műnek, hanem a két mű szerkezetének a kialakítása is egymást kiegészítő formában történt. Ezt mutatja az is, hogy a nyilvánosság számára szánt [*Pályám*] [*Emlékezete*] nem tartalmazta a fogság időszakának részletesebb leírását: Kazinczy »utazásai«-nak keretébe illesztette be a különböző börtönök közötti szállítás eseményeit, s ezáltal hiperbolikusan – azaz kihagyások révén – őrizte meg élete ezen periódusának élményeit is önéletírása számára.” (Szilágyi Márton jegyzete: KAZINCZY, *Fogságom* 2011, 209. – Kiem. O. L.)

A szövegek válogatására az augusztus 8-i levélben kétszer is szereplő „Biographia” szó használata adhat magyarázatot. Az első előforduláskor egy adott szöveget, a [*Pályám emlékezete VI.*]-ot jelöli, míg másodjára már egy szövegcsoporthoz, amelynek része „az 1828–1831. Pesti út”, de talán az „Erdélyi, Pannonhalmi, Nógrádi Utak” is. Az utazásleírások és az önéletírások egyébként is bizonytalan műfaji határa elmosódik, az utazásleírások a Kazinczy-biográfia részeként válnak fontossá. A korai életéveket a *Pályám emlékezete*, a középső szakaszt az *Erdélyi levelek*, az utolsó éveket az utazások beszélik el ezen autobiográfia-tervben. Az önéletrajziság viszonylagos hiánya miatt nem fontosak az 1811-es levélben említett országismertetések vagy az 1824-es debreceni és nagyváradi beszámolók. Az 1789-es utazások részletei önéletrajzi elbeszélésként kerültek be a *Pályám emlékezete*-be.

Kazinczy a feltételezett tervét a kritikai kiadás sorozata nem valósíthatta meg, hiszen Kazinczy nem írta meg „az 1828–1831. Pesti út”-at, és nem véglegesítette sem az *Erdélyi levelek*, sem a *Pályám emlékezete* szövegét. Ezért a sorozatunk genetikus elveket érvényesítő kötetekben külön-külön adta ki a *Pályám emlékezete*, illetve az *Erdélyi levelek* szövegcsoporthait.

Kazinczy 1790. július 1-jén Aranka Györgyhöz írt levelében az Orpheusban közölt útleírásait kommentálja: „Tetszettek Tenéked utazásaim is; de azt mondd, hogy magam hánytatása nem illik koromhoz. – 'S miből áll ez a' hánytatás? – Az Itineratornak, az az hogy Magyarúl beszélljünk, mert sokat tudnék én Magyarúl ki tenni, ha akarnék, – az Utazásokat Irónak annyi Anzüglichest, annyi Interessirendest kell fonni levelébe, hogy minden sor valami újat mutasson, mint a' leg-először látott környék mutat a' valóban utazónak. Esmeretlen szók, esmeretlen emberek, esmeretlen ruházatok, épületek, szokások tolják magokat ennek elibe; úgy kell amannak elibe is, külömben sovány és ízetlen lessz az a' levél, a' mellyel az olvasót meg kínálja. Hidd el Barátom, én nem imádom magamat, de annyit tsak látok, hogy nem vagyok a' leg ostobább író.” (KazLev, 2/318, 79.) A levelet az útirajz műfajára vonatkozó Kazinczy-szöveggént idézi Debreczeni Attila az Orpheuskiadáshoz fűzött jegyzetében (ORPHEUS 2001, 433). E néhány sor a fiatal író önértékeléséről, szakmai felkészítettségéről és eszköztárának tudatos használatáról tanúskodik: az ismeretlen nyelvet, embereket, ruházatot, épületeket és szokásokat nemcsak észreveszi, hanem ezek leírásában az irodalmi hatás eszközeit is meglátja – akárcsak az életrajzi és önéletrajzi szövegeiben.

Az „Utazásokat Író” által szolgáltatott történetek, anekdoták, mikronarratívák fontosságát az olvasó érdeklődésének felkeltése miatt hangsúlyozza, ezért például az utazások nagy részét kitevő hosszú szekerutak unalmáról és viszontagságairól nemigen értesülünk. „Ma az agyagos sár miatt hat triumphális ökrökön jöttem-bé a' Városba, keresztül a' piaztzon. Paripáim, medve bőrral bévontt nagy bakom, 's a' kotsi hátuljára fel-kötött három szövetnekem figyelmetességre ragadták az Egrieket.” ([Az Orpheusban megjelent útirajzok] – *Utazások*. Eger. [1789. október. 22.]) Az egri útirajz nyitósorai nem az utazást mint utat jelenítik meg, hanem annak egy lehetséges értelmezését a kíváncsi egri szemlélődők alakjában. Arról nincs további, Kazinczytól független információnk, hogy a „való[ság]ban” milyen hatást is kelthetett az utazó, de az olvasói érdeklődés felkeltésére vonatkozó szerzői szándékról a fenti Aranka-level is beszámol. Az egri szemlélődők és az ideális olvasók figyelme egyaránt az utazóra irányul. Mindehhez hozzájárulhatott, hogy a hivatalos útján az érseki látogatásra ökr-paripákon érkező, a felekezeti fanatizmust (Szaicz Leó) gúnyoló ifjú alakja kedveséget nyerhetett az Orpheus olvasói előtt. Mivel ez az ifjú azonos az elbeszélővel és a szerzővel, létrejön egy olyan elbeszélői hang, amely a hitelesség érzetét nem a pontos és tárgyilagos leírással, hanem a személyességgel kelthette fel.

A megírt utazás nem a „való”-ban, hanem a nyelvben történik meg. Ebből következően a saját identitás építésére nem az utazás mint élmény ad alkalmat, hanem az utazás megírása. Mindez többszörös váltást feltételez: a valóság észlelése, értelmezése, az emlékek létrejötte és létrehozása, az emlékezés folyamata, a szöveg megírása egyaránt narratív természetű, de más-más közegben zajlik. Ebben az értelmezésben az utazás egy narratív lehetőség, egy szöveghely kialakítása, az írás pedig arra alkalom, hogy Kazinczy meg- vagy újraírasson és az értelmezést meghatározó kommentárokkal közöljön egy tudásanyagot. Ez a tudásanyag egy már birtokolt, emlékezeti vagy szóbeli elbeszélésekben kialakuló, de nem ritkán már írásban is rögzített anyag korábbiól már ismert személyekről, tájakról, eseményekről – hiszen nem járt számára ismeretlen helyeken vagy ismeretlen embereknél. Kassa például a lakóhelye volt.

Kovács Ida megállapította, hogy Kazinczy az *Utazásaiban* megadott időben, 1789. június közepén nem látogathatta meg Kassán Baróti Szabó Dávidot, hiszen ekkor betegágyban feküdt: „Kazinczy Széphalmy álnév alatt megjelentetett írása feltehetően összevon több Barótival való találkozást és közös élményt; ily módon fikciót rögzít, de olyan friss, riporter tónusban, hogy azt a benyomást kelti, mintha a szerző először járna Kassán, s először látná Barótit. [...] Kazinczy 1789-ben már negyedik éve kassai lakos, Barótival pedig, akit 1777-ben már bizonyosan ismer, kevéssel korábban még napi kapcsolatban vannak, mivel közösen szerkesztik a kassai *Magyar Museumot*.” (KOVÁCS 2010, 20, 66. l). – A teljesebb idézetet l. az 1789-es utazások keletkezéstörténeti részében.) Az utazásleírások alkalmiságának köszönhető frissesség élményszerűséget, és végső soron hitelességet adott Kazinczy történeteinek, amelyek valós életrajzi eseményként olvasva meghatározó szerepet kaptak a Kazinczy-identitást létrehozó szövegek világában.

Szükséges hangsúlyozni, hogy Kazinczy szövegei általában igen megbízható adatforrások. Az útleírások Fried István szerint „[c]sak annyira fikciók, amennyire a valóság tényeit tudatosan válogató, azok között fontossági sorrendet teremtő szerző elrendezi a látottakból-hallottakból összeálló él-

ményt. Kazinczy megállapításai harmonizálnak az egykorú, valódi levelekben kifejtett nézetekkel, egyrészt beszámolók egy jó ízlésű gondolkodó valóságos útjáról, másrészt ennek az ízlésnek jellegeről. [...] Az útleírások – egy ízlésforma önéletrajza.” (FRIED 1996, 127.) Az adatolható és így a jelen kötetben is jegyzetelhető tényekkel csak kivételes esetben kerülnek ellentmondásba e szövegek, a jelenségeket megfigyelő, leíró és értelmező elbeszélő hangsúlyos jelenléte („magam hánytatása”) pedig a szerzői hatáskör része. Éppen ezért meglepő, hogy az 1789-es útirajzok éppen a valóság egy objektíven leírható elemével, a tér-idő adataival kerülnek kimutatható ellentmondásba.

A kiadástörténeti hagyomány: kötetcím és szövegválogatás

A szerzői szándéokra és a műfaji szempontokra irányuló kétségek miatt a jelen kötet összeállítására az irodalomtörténeti hagyomány, a kiadás- és fogadtatástörténet vált irányadóvá. Kötetcímként a kiadástörténet által is használt – habár részben más szövegekre értett – *Magyarországi utak* kifejezést vettük át: e cím alatt a továbbiakban a jelen kötetben közölt szövegek összességét értjük.

A lehetséges címváltozatok közül számot kellett vetni az ’útilevelek’, ’útirajzok’ vagy ’útleírások’ megjelölésekkel. Ezeket részben Kazinczy is használta az egyes szövegekre, de összefoglaló kötetcímként egyik sem megfelelő. A bennük foglalt olvasási stratégia a formailag, megjelenésük közegét, a narrációt vagy éppen a kidolgozottságot tekintve igen különböző szövegeket közlő kiadványunkra összességében (és kizárólagosan) nem alkalmazható. Az *útilevelek* cím olyan formai megszorítást tesz, amelynek a szövegek többsége nem felelne meg. Az *útirajzok* vagy *útleírások* pedig olyan jelentéseket hordoznak, amelyek inkább ígérnek a valóság elemeire reflektáló tárgyilagos leírást, mint a főszereplő-utazó önéletrajzaként megírt művet. A Kazinczy-kiadások és -értelmezések hagyományát megjelenítő *Magyarországi utak* kifejezés független leginkább a műfaji előfeltevésektől. A „magyarországi” szó azt jelzi, hogy az *Erdélyi leveleket* nem tartalmazza a kötet.

Az 1789-es, 1824-es és 1831-es utazásleírásokat elsőként Bajza József és Toldy Ferenc szerkesztette egy kötetbe, egy erős, műfajt jelölő és így olvasást meghatározó cím alá: *KAZINCZY Ferencz’ Utazásai. KAZINCZY Ferencz’ eredeti munkái, Második kötet, Utazásai*, s. a. r. BAJZA József, SCHEDEL Ferenc, Buda, 1839. Belső címként szerepel az *Utazások* is. Kiadványuk *Magyarországi utak* alcím alá besorolva az 1789-es útirajzok Orpheusban megjelent szövegeit (városonként különválasztva), a Kedveskedőben megjelent szöveget (*Debrecen és Nagy-Várad, 1824* címmel), a *Pannonhalmi, Esztergom, Vác, 1831.* (a kéziratból) és a *Nógrád, Gömör, 1831.* című útleírásokat, továbbá az *Erdélyi leveleket* tartalmazta. Ez részben szűkebb, részben tágabb válogatás a jelen kötetben megjelentekhez képest, de kétségtelen, hogy Bajza és Toldy 1839-es kiadványa teremtette meg a Kazinczy-életmű e szövegcsoportját mint egységet. Az ő szövegválogatásukat vette át például Ráth Mór (*KAZINCZY, Utazásai* 1873; *KAZINCZY, Utazásai* 1885) és Kazinczy Gábor (*KAZINCZY, Magyarországi utak* 1895) kiadása, és a 20. századi szövegválogatások is e kánonhoz igazodtak (pl. Szauder Mária kiadása: *KAZINCZY, Művei I.* 1979). A hagyomány újraértelmezésére a [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] című szöveget és az 1828–1829-es pesti útleírásokat is közlő Busa Margit *KAZINCZY Ferenc utazásai 1773–1831* című kötetével nyílt lehetőség (a kiadványról: *KAZINCZY, Pályám* 2009, 810).

A befogadástörténet egyik legfontosabb szövege, Fried István tanulmánya már egy kanonizált szövegcsoport és műfaj olvasói tapasztalatára hívta fel a figyelmet: „Annyi azonban mindenképpen szembeűnhetett az 1839-es kötet olvasóinak, hogy létezett egy olyan – prózai – műfaj, amely Kazinczy pályájának minden szakaszában felbukkan: s ez az útleírás, amely úti levélként indult.” (FRIED 1996, 127.)

E hagyományt vették figyelembe a Kazinczy-életműkiadás megtervezői és megvalósítói is: „A könyv formában megjelenő kritikai kiadás az Akadémia által a 19. század végén, a Levelezéssel megindított életműkiadással vállal folytonosságot, vagyis az *Eredeti művek, Fordítások, Levelezés* hármasságára épül. Ez a döntés egyszerre tisztelgés és hagyománykövetés, valamint annak belátása, hogy az akkori hármasság elrendezése ma is optimálisnak látszik. [...] Az alcsoportokon belül, az egyes kötetek megnevezéseként részben meghagytuk az eredeti, Kazinczy által adott címeket, ha

ez lehetséges volt, amennyiben nem, akkor az adott műcsoport szabatos és konzekvens meghatározását igyekeztünk címként használni.” (DEBRECZENI Attila, BORBÉLY Szilárd, *Kazinczy Ferenc műveinek kiadása elé* = KAZINCZY, Pályám 2009, 13.) Ez a tervezet az *Első osztály, Eredeti művek, Önéletírások* alsorozatot még három kiadványban gondolta el: a *Pályám emlékezete*, a *Fogságom naplója* és az *Utazások*. Ez utóbbi kötet – összhangban a Bajza és Toldy nyomán kialakult gyakorlattal – az *Erdélyi leveleket* és a *Magyarországi utakat* egyben közölte volna. Bajzaék alcímekkel két részre osztották a kötetüket, ezzel megteremtették a *Magyarországi utakat* mint szövegcsoporthoz, de egyúttal el is választották az *Erdélyi levelektől*. A kritikai kiadás során az is láthatóvá vált, hogy az *Erdélyi levelek* szerteágazó szövegvilágát más szerkesztői eljárásokkal kell megjelentetni, mint a többnyire csak egy-két szövegváltozatban létező *Magyarországi utak* szövegeit. Ez indokolta, hogy végül önálló kötetet kapjon az *Erdélyi levelek* és a *Magyarországi utak*.

A Bajza-Toldy-kiadást követő szövegközlésekhez képest – az 1828–1829-es pesti útirajzok mellett – két hosszabb szöveggel is bővebb a jelen kiadás. A [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] című szöveget annak ellenére szükségesnek láttuk bevélogatni, hogy a kritikai kiadás-sorozat nyitókötete már közölte a *Naplók* szövegcsoporthoz (KAZINCZY, Pályám 2009, 330–386). A szöveg formailag leginkább naplónak tekinthető, nagyjából hiányos mondatokból áll, hosszabb szöveges egységek elszórva színesítik az időrendben adott hely- és személynevek és egyéb emlékek rögzítésére szolgáló adatok felsorolását. A szöveg autográf címe azonban útirajzra utal: „Pesti Útam. 1828.” Ezt a címet a szöveget 2009-ben kiadó *Pályám emlékezete* kötet nem tartotta meg, hiszen mind műfajilag, mind az elbeszélő idő megadásában félrevezetőnek, a szöveg egészére nézve érvénytelennek látta – ennek oka alapvetően az, hogy a szöveg több fázisban keletkezett (erről bővebben a *Keletkezésről* írtakban). Az emlényomok valódi narratív formát a többi (‘valódi’) útleírásban és a kapcsolódó levelekben kaptak. A [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] az 1828–1831-es tervezett és megírt utazásleírások keletkezéstörténeti előzményeként, egyfajta emlényom-gyűjteményeként, az utazási elbeszélések alapvázaként válik fontossá e kötet felől nézve.

A *Függelékben* adott *Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása* című diákori zsengét Fried István tanulmánya okkal olvasta az utazásleírások szövegeivel együtt (FRIED 1996), kötetünkbe való felvételét azonban a „maradék elve” is indokolja: a kritikai kiadás valamelyik kötetébe be kellett sorolni, hiszen Kazinczy szerzői neve alatt megjelent munka. Önállósága viszont igencsak kérdéses: ezt jelzi a *Függelék*-beli helye és a minimalista jegyzetanyag. Az alapos soronkénti jegyzetelés legfeljebb a forrásmunkákra adott volna érdemi információt, így a forrásokra és a feldolgozás minőségére vonatkozó néhány általános megjegyzésen túl a helynévmutatóhoz irányítjuk az olvasót.

A szövegközlésről

Kiadásunk betűhű forrásközlés. Ettől csak néhány ma már nem használatos (és Kazinczy által sem használt) betűforma esetében térünk el: ö = ő, ű = ū és a paleográfiai ‘s’ (f) helyett a mai betűformákat használtuk. E betűtípusokat az Orpheusban megjelent szövegek használták. Ugyancsak elhagytuk a folyóiratbeli közlésre utaló római sorszámkokat: ezeket az Orpheus, és nem az útirajz részének tekintettük. A *Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása* című nyomtatvány eredetileg speciális ékezetjelölést használt: kis ‘e’ betűk jelölték az ‘o’ és ‘u’ felett az ‘ö – ő’ és ‘ü – ū’ betűket. Ezeket a mai betűformákkal adtuk vissza, és mivel az eredeti szövegforrásban nincs megkülönböztetve a rövid és hosszú ö – ő, ü – ū, ezért a mai helyesírás szerinti alakot választottuk. A kiadványban használt paleográfiai ‘s’-t ‘s’ alakkal jelöltük.

A szövegek az elbeszélő idő rendjében vannak közölve, ez a sorrend többnyire egybeesik a keletkezési idő sorrendjével. Két kivétel van. Kazinczy a kassai utazásleírásait 1789. június 19., 20. és 21. napokra keltezte, ám az utóbbi szöveget jóval később, az 1789. október 22-i és november 3-i keltezésű egi és balatonfüredi útirajzok után közölte az Orpheusban. Kötetünk tehát az elbeszélő időt és nem a megjelenés – és feltehetően a megírás – időrendjét vette figyelembe. Ez bizonyosan egybeesik a szerzői szándékkal is, hiszen összeutalja a kassai szövegeket „(Lásd az Orpheus 1. Dar.

80dik old.)”, illetve az átdolgozás során is ebbe a „helyes” időrendbe kerültek át a szövegek ([*Az Orpheusban megjelent útirajzok átdolgozása*]). A [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] után következik a többi 1828–1831-es utazásleírás. E szövegek részben ugyanazon időszak eseményeit, élményeit dolgozzák fel. E szövegcsoporthoz tartozó belüli sorrend eltér a keletkezési időtől, hiszen a [*Napló...*] írása 1831 augusztusáig tartott. Az eltérést a keletkezéstörténet időbeli rétegzettsége indokolja: a [*Napló...*] egyes részeit bizonyosan hamarabb írta meg Kazinczy, mint az 1831-es szövegeket.

A jegyzetekről

Egyetlen szöveg vagy két, alapvetően azonos szerkezeti részekből felépülő szoros szövegszerű kapcsolatban lévő szöveg tárgyi és nyelvi jegyzetelésére a szokásos soronkénti magyarázatok a legcélszerűbbek. Az azonos jegyzetanyagot igénylő, de szerkezetileg és kidolgozást tekintve eltérő szövegek esetében alkalmasabb a *Pályám emlékezete* és az *Erdélyi levelek* kritikai kiadásában is használt *jegyzetmező* technikája. A jegyzetmező együtt jegyzeteli a legszorosabban összetartozó szövegeket, amennyire csak lehet, követve azok szerkezeti felépítését is. (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 797–798.) A most közölt szövegek és szövegcsoporthoz e tekintetben igen eltérőek, a következő típusokkal kell számolni: 1. egyetlen szövegforrás ([*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*; *Nógrád, Gömör, 1831.*]); 2. több szövegforrás kisebb átdolgozással (az 1789-es, az 1824-es és a pannonthalmi utak leírásai); 3. több szövegforrás, többnyire azonos tárgy, de jelentős szerkezeti és kidolgozásbeli eltérések (*Pestre. 1828.*; [*Pesten, 1828–1829.*] [I.]; [*Pesten, 1828–1829.*] [II.]; [*Pesten, 1828–1829.*] [III.]; [*Pesten, 1828–1829.*] [IV.]).

Kötetünk a *jegyzetmező* technikáját választotta, amely az egyszerűbb esetekben (1., 2.) a soronkénti jegyzeteléshez közelít, míg a 3. szövegcsoporthoz a *Pályám emlékezete* és az *Erdélyi levelek* kritikai kiadásához hasonlóan összetettebb felületet hozott létre. Itt a főszövegek melletti jegyzetekre mutató oldalszámok, illetve a jegyzetek előtti főszövegekre visszamutató oldalszámok segítenek eligazodni.

A [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*]-ban az elbeszélte időtartam 1828. február 11-től 1831. augusztus 16-ig tart, az emlékezeti anyaga pedig feltehetően háttérként szolgált a többi 1828–1831-es eseményt elbeszélő utazásleírásához. Habár ezek időköre beleesik a [*Napló...*] időszakába, többnyire mégis más történeteket olvashatunk bennük. A [*Napló...*] inkább az emberi és társadalmi kapcsolatok, Kazinczy perének és az akadémiai tanácskozások ügyeinek adatoló tér- és időképét adja, a további utazásleírások pedig – jegyzetelés szempontjából legalábbis – inkább művészettörténeti és irodalompolitikai jellegű elbeszélések. Együttes jegyzetelésük nem célszerű, ezért külön-külön jegyzetmezőket hoztunk létre a [*Napló...*], az 1828–1829-es pesti, a pannonthalmi és a nógrád–gömöri útleírások számára.

Az 1789-es és 1824-es utazások leírásaihoz egy-egy *összefoglaló tárgyi jegyzet* tartozik, amelyek általánosabb háttérmagyarázatokat és a vonatkozó életrajzi események adatait tartalmazzák. Lényegesen összetettebb jegyzetelést igényelnek az 1828–1831-es utak leírásai a szövegek terjedelme, tartalmi és formai eltérései (leíró, ábrázoló, illetve naplószerű feljegyzések) és az elbeszélte időtartam miatt. E szövegek előtt több olyan összefoglaló jegyzetet adtunk, amelyek ezen írások mindegyikére vonatkozhatnak konkrét jegyzethelyként vagy háttérmagyarázatként: ezek az összefoglaló jegyzetek több jegyzetmezőt szolgálnak ki.

Az 1828–1831-es utazásleírások viszonyrendszerét egy táblázat mutatja be (2. táblázat, 275–278). A szövegek néhány meghatározó részletének kiválasztása és bemutatása, az elbeszélte történetek kapcsolódási pontjainak feltérképezése elsősorban a keletkezéstörténeti érdekelttségű szövegösszevetést szolgálja, de a történetsegmentumok összeolvasásához és értelmezéséhez is segítséget nyújt.

A tárgyi jegyzetek a szövegekben előforduló utalásokat kívánják felfejteni, ezért nem adnak teljes történeti háttérmagyarázatot, nem tárják fel az összes lehetséges vonatkozó dokumentumot: azaz nem történetírói forrásként jegyzetelik a szövegeket. Ez magyarázza azt is, hogy személyek

esetén sem adnak teljes karriertörténetet, az 1831 utáni életpályára vonatkozó adatokat csak akkor említük, ha Kazinczy értéktételéhez vagy jóslatához viszonyítási pontként szolgálhattak, és nem közismert életpályákról (Széchenyi István, Vörösmarty Mihály) van szó. A személynév-magyarázatokhoz az alábbi kiadványok adatai szolgáltak bázisul: ABAFI/KAZINCZY 1884, DOMÁNSZKY *Vármegyegalériák*, FALLENBÜCHL 1994, KAZINCZY, *Pályám* 2009, KAZINCZY Béla 1910, KazLev, KEMPELEN, MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON, MAGYAR ZSIDÓ LEXIKON 1929, MÉL, ÚMIL, NAGYIVÁN, PALLAS, SZINNYEI, VÁRMEGYÉK I–III., VII., ZOVÁNYI 1977; ezeket az általánosan használt forrásokat a továbbiakban külön nem jelöltük.

A *Személy- és helynévmutató*ba az összes kötetünkben előforduló személy- és helységnevet felvettük. A helynevek közül külön is megjegyeztettük, illetve azonosítottuk az összes ma már nem Magyarországhoz tartozó és/vagy nem a mai hivatalos nevén említett helység-, ill. helység-résznevet (pl. Várad = Nagyvárad), és a nem mai magyar néven említett külföldi városokat.

A *Szótár*ba a háromnál többször előforduló és értelmezésre szoruló idegen és régies szavakat, kifejezéseket, rövidítéseket és mértékegységeket vettük fel. A *Szótár*on belül nyíllal (→) utaltuk össze az egymást kiegészítő tételeket.

A *szövegkritikai* jegyzeteket lábjegyzetben adjuk. A kéziraton található utólagos idegenkezű bejegyzéseket (kézirattári jelzetek, számozás) és a nyomtatványok szerkesztői beavatkozásait csak akkor említettük a jegyzetben, ha érdemi információt tartalmaznak. A *rövidítések*, *ligatúrák* és *emendálások* esetében az alábbiakhoz igazodtunk:

– A ligatúrákat írástechnikai sajátosságnak tekintettük, és jelöletlenül oldottuk fel.

– Az egyedi és az általánosan használt, nyomtatott forrásokban is megtalálható, rövidítéseket (tehát ahol pont zárja le a csonka szót) egyaránt változatlan formában közöltük, ezek feloldását a tárgyi jegyzetek között vagy a Szótárban adtuk meg.

– Nem jegyeztettük azokat a rövidítéseket, amelyek a szöveggörnyezetből egyértelműen feloldhatók (pl. néhány sorral korábbi személynév rövidített megismétlése).

– Néhány esetben a ligatúrákat is rövidítéseként értelmeztük: pl. a forintot vagy a krajcárt jelölő betűket (Ft., xr.) néha pont, néha ligatúrajelnek értelmezhető elhúzás zárja le: ezeket ma is rövidítve íránk az összeg után, a korabeli nyomtatványokban is ez volt az általános használat. Feltehetően Kazinczy gyakorlata is esetleges volt: több más szóalaknál is váltakozva használta a teljes kiírást, a rövidítést vagy a ligatúrát.

– A nyomtatott szövegforrásoknál azokat az emendálásokat nem jelöltük szövegkritikai lábjegyzetben, amelyeket sajtóhibaként, tehát a szerzőtől független véletlenként kezelhettük. Kétséges esetekben a szóalakokat összevetettük a levelezés és a kritikai kiadás eddig megjelent kötetinek anyagával.

– A [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] című szöveg több rövidítést, ligatúrát és ékezethibát tartalmaz, ennek ellenére (és éppen ezért) kevésbé lett emendálva, mint a publikált vagy publikálásra szánt prózák. Ez egyrészt jelzi a naplószerű feljegyzés töredékességét, gyors lejegyzését és nyilvánosság előli elzártságát, másrészt Kazinczy itt gyakran feloldhatatlan vagy többféleképpen feloldható szóalakokat használt.

– Nem változtattuk meg az írásképi sajátosságnak tekintett vagy a mai köznyelvtől eltérő kiejtést tükröztető, a szerző más szövegeiben is megfigyelhető szóalakokat.

Két szövegforrás emendálásáról külön is szólni kell.

A *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra* című nyomtatvány szövegét a *Pannonhalmá, Esztergom, Vác. 1831.* autográf kézirat szövege és Kazinczy egyéb szövegeinek szóalakjai alapján jelöletlenül emendáltuk: pl. *ilyenén* → *ilyenen*; *Andriews* → *Andrews*; *asszonyal* → *asszonnyal*; *emberrel*. *a'* → *emberrel*, *a'*; *társával* → *társával*; *össze* → *össze*; *szű-tésű* [sorhatáron] → *születésű*; *földön* → *földön*; *ízlésében* → *ízlésében*; *8chrott* → *Schrott*; *felszárasztáni* → *felszárasztani*. De: „persza” az autográfban is „persza” alakban található, így ezen nem változtattunk. A „gyengíteni” – „gyengülésének” alak kétszer is „gy”-vel van a kiadványban, az autográfban csak az első szó található meg „gyengíteni” alakban; mivel Kazinczy nem használta a „gyengít” alakot, így a „gyengít” formára javítottuk mindkét szót.

A *Függelékben* adott *Magyar Ország geographiában* csak a valóban értelemzavaró nyomtatási hibákat emendáltuk (pl. egy szó értelemzavaró különírása), az emendálásokat lábjegyzetben jelöl-

tük. Gyakori az ékezet mai köznyelvitől eltérő használata. Az önéletíró Kazinczy (*[Pályám emlékezete III.]* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 573) szerint a nyomtató cifrázgatta meg németességgel a szöveget, ez azonban a kézirat hiányában ellenőrizhetetlen, vagyis nem lehetetlen, hogy a gyermek-ifjú Kazinczy (vagy a sárospataki kollégium) nyelvjárási sajátosságait vagy tévedéseit tükrözi a kiadvány (pl. „Árad” = Arad [vármegye]); ezért ezeket a szóalakokat változatlanul hagytuk. Jelöletlenül javítottuk a más nyomtatványoknál is előforduló apróbb és tipikus sajtóhibákat (pl.: s' → `s).

A kötet sajtó alá rendezője megköszöni Debreczeni Attilának a kötet egészét meghatározó tanácsait, Czifra Mariann és Szilágyi Márton jegyzeteket pontosító adatait, továbbá Vaderna Gábor minden részletre kiterjedően alapos és rendkívül hasznos lektori véleményét.

A SZÖVEGFORRÁS ADATAI, KELETKEZÉSE ÉS MEGJELENÉSE

Az 1789-es utak

1. [Az *Orpheusban* megjelent útirajzok]
2. [Az *Orpheusban* megjelent útirajzok átdolgozása]

SZÖVEGFORRÁS

[Az *Orpheusban* megjelent útirajzok] kézírata ismeretlen, kiadásunk szövegforrása az *Orpheus*:

- ORPHEUS 1790–1792, 1. kötet, 1. szám, XVIII., 63–80. (*Útazások. Első Levél. Kassa. [1789. június 19.] – Második Levél. Kassa. [1789. június 20.]*)
- ORPHEUS 1790–1792, 1. kötet, 4. szám, VI., 365–378. (*Útazások. Kassa. [1789. június 21.]*)
- ORPHEUS 1790–1792, 1. kötet, 2. szám, XIV–XV., 161–183. (*Utazások. Eger. [1789. október. 22.] – Utazások. Füred. [1789. november 3.]*)

[Az *Orpheusban* megjelent útirajzok átdolgozása] autorizált kézírata: DRE RL, Szemere-tár, I. K. VI. a. 33–53 (*Kazinczy NN-bez; Kassa, Jún. 21. 1789.*); az 54. oldal üres; 55–68 (*Kazinczy NN-bez. Eger, Octob. 22dikén, 1789. [I., II., III.]*); 69–82 (*Kazinczy NN-bez. Veszprém, Nov. 3d. 1789.*).

A kéziratlapok közé több üres, eltérő színű és méretű, számozatlan lap van bekötve, ez a Szemere-tár egyéb szövegeinél is megfigyelhető.

A kézirat két kéz írása. A világosabb tintával írt szövegrészek egy azonosítatlan személy kézírásával készültek. Az időben második, sötétebb tintájú kézírás Kazinczyé. A két kézírás bizonyosan két különböző személytől származik: eltér az írásképe és a tinta színe is, továbbá más-más módon jelölik a szavak sorvégi elválasztását. Az első kéz két párhuzamos vízszintes kötőjellel (=), a második kéz dupla vesszővel (,,); ez utóbbi Kazinczy gyakorlata (l. pl. a 39. kéziratoldalt).

A kézíraton jelenleg két oldalszámozás fut. Az eredeti piros ceruzás és az utólagos (kézirattári) grafitceruzás. A kézirat eredeti számozás szerinti 26. oldalának utolsó sorában ezt olvashatjuk Kazinczy kézírásában sötétebb tintával: „Szabó und so weiter S. 27.” (‘és így tovább 27. oldal’). Ez az utasítás a kézirat következő lapjára vonatkozik, amelyen a 27-es oldalszám található. Ezen oldalszámok pirossal vannak írva (az átszámozás után ezek a grafitceruzás 34. és 35. oldalak). Az utasítás felett Kazinczy hat, sötétebb tintával írt sora található az oldal alsó, javításoknak fenntartott, eredetileg tehát üres felén. A 27. oldalon a másolat világosabb szövege folytatódik, de ennek első sorai át vannak húzva szintén sötétebb tintával (ezért bizonyos, hogy a törlést jelző négy ferde vonal „szerzője” is Kazinczy). A 26. oldalra Kazinczy kezével beírt és a 27. oldalon törölt szövegrészek egymást helyettesítő változatok. Ez és az ehhez hasonló német utasítások azt is jelzik, hogy Kazinczy e javított szöveget kiadásra szánta, de feltehetően egy tisztázás után.

A *Kazinczy NN-bez. Eger, Octob. 22dikén, 1789.* című szövegrészben a beírt, majd törölt nevek alcímként széttagolták, majd újraegyesítették a szöveget, a törlés előtti szövegállapotot Kazinczy életrajzi írásaira jellemző szöveget mutat. Ez az egység az *Orpheus*-beli szöveghez képest rövidebb, az utolsó két bekezdés hiányzik.

MEGJELENÉS

[Az Orpheusban megjelent útirajzok]

- KAZINCZY, *Utazásai* 1839, 3–38.
- KAZINCZY, *Utazásai* 1873, 7–28.
- KAZINCZY, *Utazásai* 1885, 7–28.
- KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 543–563.
- BUSA/KAZINCZY 1995, 39–58.
- ORPHEUS 2001, 29–33, 132–135, 59–65.

[Az Orpheusban megjelent útirajzok átdolgozása]

Kiadatlan.

KELETKEZÉS

[Az Orpheusban megjelent útirajzok] keletkezési idejét az elbeszélte események és a megjelenés ideje határozza meg. Az Orpheus 1. száma 1790. februárban, a 2. 1790. júniusban, a 4. 1790. szeptember–októberben jelent meg. (Debreczeni Attila jegyzetei: ORPHEUS 2001, 391–393, 475.)

A keletkezési és megjelenési idejét tekintve utolsó részlet az *Utazások. Kassa. [1789. június 21.]* volt, amely az elbeszélte időt tekintve középen helyezkedik el. Kiadásunk az elbeszélés idejét vette figyelembe, Kazinczy is visszautalt a korábbi kassai leírások utolsó oldalához, vagyis azok folytatásaként olvasandó: „Lásd az Orpheus 1. Dar. 80dik öld.”

[Az Orpheusban megjelent útirajzok átdolgozása] feltehetően úgy keletkezett, hogy Kazinczy lemásoltatta az Orpheusban megjelent szöveget egy ismeretlen személlyel, és e másolatot módosította saját kezű javításaival, törléseivel és kiegészítéseivel. A keletkezési idő lehetséges kezdőpontja az utolsó Orpheus-beli részlet megjelenése, 1790 szeptember–októberre, legkésőbbi zárópontja pedig nagy valószínűséggel a fogság kezdete: 1794 decembere lehet. A fogság előtti időszakra utal az adatok hiánya (letartóztatásakor sok levelet megsemmisített, illetve fogsága idején sok levél és irat elkallódott), és az, hogy volt egy másolója (tankerületi beosztott, diák, tanító).

E szöveg(csoport) az Orpheushoz képest hiányos, az első levelek nem ismertek. Az utolsó levélén alig javított Kazinczy, ami azt jelezheti, hogy a szövegalkítás munkája befejezetlen maradt. Ugyancsak a befejezetlenséget mutatja a címek következetlensége. A *Kazinczy NN-bez. Eger, Octob. 22dikén, 1789.* cím háromszor olvasható ([I., II., III.]): eldönthetetlen, hogy valóban három részre akarta-e tagolni Kazinczy az Orpheusban eredetileg egyben megjelent közleményt, vagy pedig a könnyebb áttekintés céljából, mintegy élőféként ismételte meg a címet. A *Kazinczy NN-bez; Kassa, Jún. 21. 1789.* cím alatt egy sorszám van: „IV.”, az egri szöveg címei alatt nincs, a *Kazinczy NN-bez. Veszprém, Nov. 3d. 1789.* alatt ismét olvasható: „V.” – ezt azonban törölte Kazinczy. A számok talán egy életrajzi sorozat tervének nyomai. E következetlenségek összességében arra utalnak, hogy a szöveg alakítása nem zárult le.

A másolat forrása az Orpheus szövegállapotát őrző, de némileg javított forrás, ami vagy egy – általunk ismeretlen – kézirat, vagy egy Kazinczy által átjavított – szintén ismeretlen – Orpheus-példány lehetett. A másoló ugyanis néhány olyan javítást érvényesít (ts → cs; egybeírás; magánhangzó-hosszúság), amelyek szerzői szándékot tükröztetnek. A nyomdahibák is javítva vannak többnyire a kéziratban: az Orpheus rontott „a’ nem Milton” és „1887” alakjai helyett a Szemere-tárban a helyes szórend és évszám olvasható (habár a Gessner-fordításnál az 1788-as évszám szerepel). Egy apróbb bizonytalanság is eltűnt: míg az Orpheusban „tehén úton tsammangónak” és „tehén úton tzammogót”, addig a Szemere-tárban „tehén úton csammangónak” és „<tehén úton> csammogót” kifejezések olvashatók. (Helyesebben „tzammangónak” vagy „czammangónak” kellene szerepelnie, hiszen az idézett Baróti-szövegben „a tehén úton tud czammogni” kifejezés olvasható.)

A *Kazinczy NN-bez. Veszprém, Nov. 3d. 1789.* című szövegből hiányzik a „[v]égre ki-buktunk a' szőlők közzül, 's Füredet, a' disztelen Füredet, magunk előtt láttuk” sor: ez akár másolási hibával, akár Kazinczynak a másolat szövegforrásában tett törlésével is magyarázható.

A világosabb tintát használó másoló talán tudott németül (amennyiben Kazinczy szövegbe írt német nyelvű utasításai neki [is] szólnak), de biztosan nem tudott görögül (hiszen betűtévésztesek vannak a görög szavakban). A másoló a kéziratoldalak alsó felét eleve üresen hagyta, bizonyára Kazinczy utasítására, azért, hogy a javításait ide írhasse be Kazinczy. E másoló is javított munkája során, de csak elírásokat, másolási hibákat.

A szöveg keletkezésének második szakasza Kazinczy átdolgozása volt. Kazinczy javításai sötétebb tintával készültek, ezért jól elkülöníthetően látszanak a szövegtestben, a lap szélén vagy a lap alján üresen hagyott helyen. Kazinczy javításai autorizálják a szöveg egészét, vagyis egyetlen és hiteles szövegállapotot őrző szövegforrásnak tekintendő a kézirat. A szöveg a javítások után nehezen áttekinthető, cenzorhoz vagy nyomdába így biztosan nem mehetett volna. Ezért feltételezhető egy harmadik munkafázis, a javításokat érvényesítő tisztázati létrehozása: ez azonban ismeretlen, vagy nem maradt fenn, vagy el sem készült.

Az 1824-es út

3. [A *Kedveskedőben* megjelent útirajz]

4. [A *Kedveskedőben* megjelent útirajz átdolgozása]

SZÖVEGFORRÁS

[A *Kedveskedőben* megjelent útirajz] kézirata ismeretlen, kiadásunk szövegforrása a Magyar Kurír melléklapja: *Kedveskedő*, 1824, 3. kötet, augusztus 3., 73–78, kiadta Pánczél Dániel és Igaz Sámuel, nyomtatta Haykul Antal, Bécs.

[A *Kedveskedőben* megjelent útirajz átdolgozása] Kazinczy autográf kézirata: MTA KIK, Magy. Nyelvtud. 4r41/I, 9a–10a.

MEGJELENÉS

[A *Kedveskedőben* megjelent útirajz]

– KAZINCZY, *Utazásai* 1839, 39–45. (Címváltozat: *Debreczen és Nagy-Várad, 1824.*)

– KAZINCZY, *Utazásai* 1873, 28–32. (Címváltozat: *Debreczen és Nagy-Várad, 1824.*)

– KAZINCZY, *Utazásai* 1885, 28–32. (Címváltozat: *Debreczen és Nagy-Várad, 1824.*)

– KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 563–567. (Címváltozat: *Debreczen és Nagyvárad. 1824. Májusban.*)

– BUSA/KAZINCZY 1995, 203–208. (Címváltozat: *Töredék egy utazó leveléből, Széphalom, 1824. máj.*)

[A *Kedveskedőben* megjelent útirajz átdolgozása]

Kiadatlan.

KELETKEZÉS

Kazinczy 1824. május–júniusban utazott Nagyváradra Debrecenen keresztül. Az utazások hátterében egy hagyatéki ügy állt: 1824. április 30-án meghalt Nagyváradon Kazinczy testvére, Diennes, aki a nagyváradi házáat és az adósságai rendezését bátyjára, Ferencre hagyta. (Erről részletesebben a *Tárgyi és nyelvi magyarázatokban*.)

[A *Kedveskedőben* megjelent *útirajz*] megírásának lehetséges kezdőpontját Kazinczy levelei adják meg: „Csokonainak alabastrom mellyképe és holmi egyéb felől talán a’ Tud. Gy.-ben, talán a’ Kedveskedőben fogok szállani. Mikor érek reá, nem tudom; sok dolog vár rám, és sok baj.” (KazLev, 19/4362, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1824. jún. 30., 139.) „Mostani Bihari útamat a’ Tud. Gyűjteményben fogod olvasni. De még egy betűt sem írtam.” (KazLev, 19/4365, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1824. júl. 1., 146.) Eszerint 1824. július 1-je után kezdett a szöveghez.

A lehetséges befejezést az augusztus 3-i dátummal megjelent Kedveskedő határolja be. A szöveg Bécsbe juttatására kell egy hetet számolni, tehát 1824 júliusában írta Kazinczy a Kedveskedőben megjelent útirajzot, az *átdolgozás* pedig augusztus első hete után lehetséges csak. (A Bécs–Széphalom távot 1824-ben egy hét alatt tette meg a levél: KazLev, 19/4332, Kazinczy – Dulházy Mihálynak, Széphalom, 1824. márc. 26. A folyóiratot augusztus 17-e előtt már olvasta Kazinczy: KazLev, 23/5872, Kazinczy – Jankovich Miklósnak, Széphalom, 1824. aug. 17.)

A Kedveskedőben *Töredék egy Útazó’ Leveléből* címen jelent meg a szöveg, ami szerkesztői címadásra utal, hiszen Kazinczyra nem jellemző a harmadik személyű forma használata. Nem találtunk arra adatot, hogy Kazinczy elfogadta e címet, ellenben az útirajz kimásolásakor és átdolgozásakor a Kedveskedő-beli cikke nem a címmel, hanem a szövegforrás megjelölésével utalt: „Kedveskedő. III. Köt. Nro 10. l. 73.”

Igaz Sámuel, a Kedveskedő szerkesztője július 16-án Bécsből írt levelében kérte Kazinczyt, hogy küldje el a szöveget: „Kérlek, ha céljaiddal megegyeztetheted, küld Kedveskedőmnek utóbbi utazásodnak leírását, mellynek már egyes vonásaiban is nagy gyönyörűségemet találtam.” (KazLev, 19/4373, 161. – Kazinczy levele, amelyre Igaz válaszolt, ismeretlen.) Részleteket („egyes vonásaiban”) tehát már olvasott Igaz, és most sürgeti a teljes írást. Kazinczy két nappal korábban kelt levelében már felhívta Guzmics figyelmét a hamarosan megjelenő cikkekre, ezért feltehető, hogy ő publikálásra alkalmasnak gondolta az Igaz által töredékesnek ítélt szöveget: „De tartsd szemmel a’ Kedveskedőt is, a’ Debreczen’ kincseiről.” (KazLev, 19/4372, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1824. júl. 14., 160.) Ha két hetet számolunk a levélváltásra, akkor Igaz július 16-i levelére július utolsó napjaiban elvileg megkaphatta volna a várt teljes kéziratot – ennek azonban nincs nyoma. Az időhatárok szűkössége miatt valószínűbb, hogy végül az Igaz által töredéknek minősített szöveg jelent meg. Ez megmagyarázza a közlemény címét, és egyértelműsíti, hogy az szerkesztői lelemény: „Töredék egy Útazó’ Leveléből.”

Az átdolgozásakor Kazinczy visszautalt a Kedveskedő-beli cikke („Kedveskedő. III. Köt. Nro 10. l. 73.”), ami tanúsítja a kiadvány → kézirat keletkezési sorrendet. Vagyis egy már publikált szöveget másolt le és írt át Kazinczy, hasonlóan az 1789-es vagy a pannonhalmi útirajzok átirásához. Ezt a keletkezési sorrendet mutatják a szövegkritikai jegyzetben látható javítások is. Néhány egyéb jellemző eltérést itt is kiemelünk:

1. *egyszerűsítés*: „szokatlan ’s botránkoztató mód” (kiadvány) → „fonákság” (kézirat).

2. *elhagyás*, vagyis a kiadványban van, a kéziratban nincs:

„Szegény Csokonai! ha te ezt tudod vala, nem növetted volna meg utolsó esztendeidben!”

„Elbájolva állék sok ideig a’ szépen gondolt, ’s igen szépen dolgozott fő szemléltében, ’s óhajtottam volna hazánknak azt az ifjú lelkes művészt szívemre szoríthatni. Mit fog ő adni ezután!”

„’S félnék az előljárók, hogy valamely gondolatlan ismét szennyet ejt a’ faragványon, mint az, mellyet valamely ügyetlen kéz a’ felállításkor a’ bajusz jobbfele mellett ejte.”

„Egyik szeglete már kész. Sok épületje Debreczennek ízetlenséget kiált, még ha czifra is, nagyrészt éppen azért, hogy czifra. Kevés érti itt, mint másutt, hogy a’ czifra rútít és nem szépit; és hogy aki az architektúrához nem ért, vétkezik, ha a’ jó architektust mesterezi.”

3. *bővítés*, vagyis a kiadványban nincs, a kéziratban van:

„A’ Collégium’ két frontonos és corinthuszi rendű oszlopokkal kevéskedő épületéhez Generális Péchy Mihály csinálta a’ rajzolatot. Ez is itten tanúlt.”

„A’ Templom elfedi a’ Collégium’ igen is pompás épületjét, ’s az Útazó meg nem fogja érteni, mint ejtethének illy fonákságot, holott azt <az 18. elégett Templom’ helyének üresen kellett volna hagyni, hely Templomnak elég lévén> minden más helytt állíthatták. Úgy akará a’ tiszteleire

külömben olly igen méltó Domokos Lajos Úr. Az nagy, és – ízetlen; két rézzel-fedett, igen magas vitorlájú tornyát látni irtóztató.”

„Nem sokára rá szorítja a’ kénytelenség, hogy újat állítsanak, melly eddig is nem rajtok múlt.

A’ nagy úczán egy gerendából rakott híd mégyen végig; a’ sár, nem a’ víz ellen. Az őszi ’s tavaszi holnapokban külömben itt lehetetlen volna járni.”

A kézirat a már megjelent cikk terjedelmének hozzátvetőleg a fele, ami arra utal, hogy befejezetlen.

Az 1828–1831-es utak

5. [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]
6. Pestre. 1828.
7. [Pesten, 1828–1829.] [I.]
8. [Pesten, 1828–1829.] [II.]
9. [Pesten, 1828–1829.] [III.]
10. [Pesten, 1828–1829.] [IV.]
11. Kazinczy’ útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra.
12. Pannonhalma, Esztergom, Vác. 1831.
13. Nógrád, Gömör, 1831.

SZÖVEGFORRÁS

A [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] autográf fogalmazvány: MTA KIK, K 763, [Napló-töredékek, jegyzetek], 8–34.

(A BUSA/KAZINCZY 1995 kötetben tévesen az „MTAKK jelz. K. 760. 8–32. f.” van megadva leldhelyként [467].)

A kézirat utolsó előtti 33. lapján a Magyar Tudós Társasághoz kapcsolódó 1831. februári feljegyzéseket találunk, noha előtte a 32. és utána a 34. lapon is 1831. júliusi adatok szerepelnek. Ez lehet egy utólagos, Kazinczy szándékától független elrendezés eredménye is, de ez ma már nem eldönthető; hasonló kérdéses státuszú szövegrész található a *Pestre. 1828.* végén.

1828. februártól 1830. októberig egységes az íráskép. A kézirat 21b oldalának a felső negyedén 1830. október végi jegyzések találhatók, míg az oldal nagyobbik részén dátumoktól elváló bejegyzések vannak. Ez arra mutat rá, hogy ezt az oldalt már egyszerre használta Kazinczy diáriumnak és vegyes jegyzetnek. Ugyanezt a vegyes alkalmazást látjuk a 22b oldalnál is (1830. dec.). A szöveg túl a kézirat maga is sajátos kollázsjellegű: a 23. és 24. lap tulajdonképpen a 24. lap néhány autográf sorából és az erre a lapra ráragasztott 5 idegen kézzel írt levélből, ill. cédulából áll. A 26. lap egy kis német nyelvű cetli, a 27b üres. A 31b oldalon a bejegyzések alatt más bejegyzések is olvashatók. A 32b oldal után talán a 34a oldalnak kellene következni; a 33. lapnak az írásképe is eltér, és 1830 februárjára vonatkozik. A 34a oldal bal felső és a 34b oldal jobb felső sarka hiányzik.

A 23–24. lapokon négy levél – Márton József 1830-ban Bécsből írt levelei Kazinczyhoz – és egy cédula található beragasztva, a levelek közlése: KazLev, 24/6177; uo., 6178; uo., 6179; uo., 6180; a levelek és cédula szövege: KAZINCZY, *Pályám* 2009, 863–864.

A *Pestre. 1828.* autográf kézirat: MTA KIK, K 612, 68–90.

A szövegforrás feltehetően több, eltérő időben keletkezett változat egybeszerkesztésével jött létre. Az eredeti számozás és az átszámozás alapján azonosítható szövegforrásrészek:

I. 1–15. oldal.

Az első 15 oldal után egy számozatlan üres oldal következik. A 15. oldal egy lap rektóján található, ennek a verzója üres, az autográf oldalszámozás átugorja az üres oldalt: 15. oldal, számozatlan üres oldal, 16. oldal. A 16. oldal száma azonban 13-ról lett átjavítva, vagyis itt két különböző keletkezésű szövegrész lett összeszerkesztve.

II. 16–19. és 17–19. oldal.

Az eredeti 13–16. oldalszámot átjavította Kazinczy 16–19-re. Az eredeti 17–19. számoknál elmaradt az átjavítás 20–22-re, így kétszer szerepel a 17., 18., 19. oldalszám. E második 19-es oldal lapjának a túldoldala üres és számozatlan, e szövegegység megírása itt félbeszakadt. A következő oldal szintén a 19-es számot viseli, ez tehát már a harmadik 19-es számú oldal. A két utóbbi, egymást követő 19-es számú oldalon az elbeszélrt történet ismétlődése is jelzi a különböző keletkezésű szövegek összeillesztésének határát:

„Fáy sok ízben előzé-meg immár kívánságimat, de ma olly örömet ada nekem, melyet reményleni nem mertem. Ebédre híva némelly Dietai Követeket, ’s ezek közt lelém – Ferenczit. Elragadtatva rohantam karjai közzé, ’s felejtém a’ Követeket.

[Ezután másfél oldal üres.]

Fáy nem léi határt, nem mértéket, barátsága’ bizonyításiban, ’s ismét ebédjéhez híva-meg. Ott lelék nehány Dietai Követeket is. Egyiknek jobbát minden szó nélkül nyomtam a’ fiam’ fejére. De melly öröm vára itt rám! itt lelém Ferenczyt, a’ Szobrászt. Elragadtatva rohantam karjai közzé, ’s felejtém a’ Követeket.”

III. 19–30. oldal.

A kézirat 29. számú oldalának az alsó fele és a lap 30. számú túldoldala is üresen maradt; a következő lap kezdő oldalszáma: 35.

IV. 35–43. oldal.

A szöveg utolsó része az akadémiai munkálatokkal foglalkozik, tehát nemcsak az oldalszámozás ugrása miatt, hanem tematikailag is elkölönül az előzőektől az „Azon Választottság’ tagjai [...]” kezdetű rész. Ennek ellenére a szöveg részének tekintendő, mivel az oldalszámozás következetlensége nem döntö ez esetben, illetve hosszabb új témájú leíró és adatoló szövegegységek beillesztése máshol is megfigyelhető a szövegek végén vagy elején (pl. a [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] utolsó oldalai; a [Kazinczynak Erdélyi Levelei Gróf Dessewffy Józsefhez. MDCCCXVI.] első oldalai = KAZINCZY, *Erdélyi* 2013, 215–235).

A szöveg befejezetlen, az utolsó kéziratoldal alsó harmada és a lap túldoldala üres, az utolsó lapon nem látszik számozás.

A [Pesten, 1828–1829.] [I.] autográf fogalmazvány, töredék: DRE RL, Szemere-tár, X. K., 37, 141–142, az eredeti oldalszám: 15–16.

A lelőhelyen a 125–154. oldalakon az alábbi, néha bizonytalan szöveghatárú autográf fogalmazványok találhatók:

125–128. oldal: KazLev, 24/6160, Kazinczy – Szentmiklóssy Alajosnak [?], Pest, 1829. április 26., 313–315. Ezen belül a 125–126. oldalon (eredeti autográf számozás: [1]–2) a KazLev, 21/4999, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1829. ápr. 27. levélhez közel álló szövegrészlet található. A 127–128. oldal (nincs eredeti számozás) valójában egy töredékes szövegrész Horvát Istvánról, amely a [Pesten, 1828–1829.] [III.] Horvátról szóló szövegrészhöz nagyon hasonló témájú és kidolgozású. A KazLev, 24. kiadása e két részt egyetlen levélfogalmazványnak tekintette, mivel egyetlen, négyoldalasra hajtott fólióra vannak írva. (A címzett azonosítása, a kézirat leírása: KazLev, 24, 717–718.)

129–130. oldal (nincs eredeti számozás): egy Döbrenteit támadó szöveg, témájában a KazLev, 20/4756, Kazinczy – Döbrentei Gábornak, Pest, 1827. márc. 2. levélhez köthető. Idegen kézzel a lap tetején: „Kazinczy Guzmichhoz.” Kezdeté: „A’ Muzáron’ III. és IV. Kötete eddig kezdedben van.”

131–141. oldal (eredeti autográf számozás: 5–15): a KazLev, 21/4999, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1829. ápr. 27. szövegváltozata, esetleg fogalmazványa. Fejezetszámozás: II–V. A szöveg elejének hiányát a kezdő oldal- és fejezetszámok hiánya mutatja. Lehetséges, hogy a 125–126. oldalakon található részlet folytatásaként készült, de ez a hiányzó lap (az eredeti számozás szerinti 3–4. oldalak) miatt nem eldönthető. A szöveghatárok bizonytalansága miatt egybeolvasható a 129–140. oldal mint Guzmichhoz (vagy fiktív személyhez) írt levél(montázs); e szemlélettel jelent meg: KazLev, 24/6159, 307–313.

141–142. oldal (eredeti autográf számozás: 15–16): [*Pesten, 1828–1829.*] [*I.*] Fejezetszámozás: I–II. (A fejezetszámok javításáról l. alább.)

143–146. oldal (eredeti autográf számozás: 1–4): a KazLev, 21/4999 szövegváltozata. Kezdeté: „GUZMICSHOZ KAZINCZY // I. // Pesten 1829. Ápríl. 27d.” Egyetlen fejezetszám van: I.

147–154. oldal (eredeti autográf számozás: [1]–8): a KazLev, 21/4999 teljes szövegváltozata, ez áll a legközelebb a KazLev-ben megjelent változathoz. Kezdeté: „GUZMICSHOZ KAZINCZY. // <I.> // Pesten, Ápríl. 27d. 1829.” Egyetlen törölt fejezetszám van: I.

A [*Pesten, 1828–1829.*] [*I.*] és az előtte található fogalmazvány (a KazLev, 21/4999 szövegváltozata) eredetileg folytatódóan lett beszámozva I-től VI-ig (az I-es fejezetszámot tartalmazó oldal hiányzik). Az „V.” fejezetszám olvasható a „Szemere rám bízám, hogy a’ mit csak magadnak akarék elmondani...” kezdetű bekezdés felett. E hárommondatnyi bekezdés utólag be lett keretezve – nem állapítható meg, hogy ez Kazinczy változtatása-e. Ennek azért van jelentősége, mert e bekarikázás vonala metszi az „V.”-ös fejezetszámot, azaz törlésnek is tekinthető. E sorok alatt utólag lett beírva az „I.”-es fejezetszám, ahogy utólag lett átjavítva a „VI.”-os „II.”-re a „Közelít az idő, édes barátom...” kezdetű rész felett. A fejezetszámok utólagos javítása kettéválasztotta az eredetileg egyetlen szövegidentitást: a II–VI. fejezetből álló egyetlen szövegből kettő, egy II–IV. és egy I–II. fejezettelágazású szöveg lett. Ezért tekinthető önálló, habár töredékes szövegnek a [*Pesten, 1828–1829.*] [*I.*]. A „Szemere rám bízám...” kezdetű bekezdést e szöveg részének tekintjük, mivel: 1. a bekarikázás vonala egyúttal törlésnek ítéltető; 2. az előző oldalakhoz szervesen kapcsolódik, hiszen bevezető és nem lezáró jellegű; 3. a [*Pesten, 1828–1829.*] [*IV.*]-ben hasonló tartalmú és szöveghelyű sorok olvashatók. (A szöveghatárok bizonytalansága az átírás és átszerkesztés lezáratlansága miatt alakult ki, az alkotói munkafolyamat más-más szakaszában más-más szövegidentitás kijelölésére adhat lehetőséget – és az sem kizárható, hogy a kéziratok elrendezése utólag módosította a kéziratlapon sorrendjét.) A cím nélküli szövegnek a [*Pesten, 1828–1829.*] [*II.*] mintájára adtunk címet.

A [*Pesten, 1828–1829.*] [*III.*] kézirata lappang vagy elveszett, szövegforrásunk az első közlés: *Aurora; hazai almanach*, Pest, 1834, szerk. SZEMERE Pál, kiadó TRATTNER-KÁROLYI István, 29–41.

Ebben az évben két *Aurora* jelent meg. Kisfaludy Károly halála után a szerzői-kiadói jogok körül vita támadt. A megjelentetés jogát Bajza József és Trattner-Károlyi is magáénak tekintette. Bajza ifj. Kilián Györgynél jelentette meg az *Aurorát*, Trattner-Károlyi pedig Szemerét bízta meg egy azonos című évkönyv szerkesztésével: ez utóbbiban jelent meg a Kazinczy-szöveg. (*A magyar irodalom története*, 1964, 3, 293.)

A Szemere-féle *Aurora* közleménye három szerzői név nélküli szöveget szerkesztett egybe, e szövegcsoporthoz vagy cikksorozat címe: *Pesten és körüle, hárman* (e cím a 27. oldalon van, a 28. üres). A Kazinczy-szöveg feletti alcím: *Első. 1828 és 1829.* Ezután még két hasonlóképpen Pesthez kötődő írás következik, az alábbi alcímekkel: „Második. 1800 és 1833.” (42–62. oldal.) „Harmadik. 1834.” (63–64. oldal.) A második egység (fiktív?) szerzőjéről annyi derül ki a szövegből, hogy vidéki nemes, aki 1780-ban született: „Pestet elhagyván, húsz esztendősen valék [1800-ban]: most [1833-ban] ötvenhárom.” A harmadik rövid részlet szerzőjéről még ennyi sem tudható meg az *Aurorából*. A szerkesztő tehát nem adott meg szerzői címeket és neveket, a cím és a Kazinczy-szöveg feletti alcím csak e megjelenési környezetben értelmezhető, ezért Busa Margit kiadásához (*Pesten. 1828–1829.*) hasonlóan kapott a szöveg címet. (E kiadvány tévesen adta meg az – ismeretlen – kézirat lelőhelyeként az MTA KIK, K 760, 33–38 jelzetet: BUSA/KAZINCZY 1995, 467.)

A [*Pesten, 1828–1829.*] [*III.*] autográf kézirattöredék: MTAK KIK M. Ir. Lev. 4r 118, IV. fogás, eredeti oldalszámozás: 17–22. A kézirat eleje hiányzik, a szöveg egy fél szóval kezdődik, a kézirat utolsó oldalának csak a felső harmada van beírva, a szöveg tehát eredetileg is eddig tartott. A cím nélküli szövegnek a [*Pesten, 1828–1829.*] [*II.*] mintájára adtunk címet.

A [*Pesten, 1828–1829.*] [*IV.*] autográf kézirat: MTAK KIK M. Ir. Lev. 4r 118, eredeti oldalszámozás: 7–18, a 18. oldal alsó fele üres.

A lelőhelyen két levélátírás található római számokkal (I., II.) jelölve, a szövegek folytatólagosan vannak írva. E szövegforrásból csak a májusi, II. számú levélátírást közölte a KazLev első pótkötete, mivel az I. szöveg változatát már Váczy János kiadta Guzmics Izidor másolatából: KazLev, 21/4999, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1829. ápr. 27. (Az I. levélátírás az 1–7. oldalakon található, de két 3. és 4. számú oldal van egymás után bekötve, ezeken az oldalakon részben a szöveg is azonos; e másolási hibából is látszik, hogy nem miszilis levél.) A két szövegegység közös címe: „Guzmicshoz Kazinczy”; kötetünkben a [*Pesten, 1828–1829.*] [II.] mintájára kapott címet.

A *Kazinczy’ útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra* kézirata ismeretlen, szövegforrásunk a Kazinczy által 1831-ben kiadott kötet.

Kiadásunk az OSZK példányát használta (Oct. Hung. 725), amely a bélyegző szerint „Horvát István könyvtárából” került a gyűjteménybe. E kötet első kötéstáblájának a belsején Kazinczy autográf megjegyzése olvasható az Árpád-eposzokra vonatkozó részhez: „Lap 45. kaján czélzást találá némelly Olvasó, ’s talán kajánságból. Az Író’t dévaj haragra gyúlasztá a’ hívatlanok’ esztelensége, kik nagy tűzzel hozzá fognak a’ Nemzet’ nagy Alkotójának magasztalásához, ’s későn látják hogy az nem olly könnyű mint képzelték. Így gyúlad fel az eszes ember a’ relígió ellen, mikor látja hogy a’ fanaticusnál mi a’ relígió; ’s Klopstock csendesesen hallá, ’s nem volt általa megbántva, hogy a’ Herrmann’ nyavalyás magasztalójit megvagdalták.” Látható még egy nyomdahiba javítása áthúzással (ezt az adott helyen lábjegyzetben jelöljük).

A *Pannonhalma, Esztergom, Vác. 1831.* autográf tisztázata: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 52/II, 176–213. (Az *Erdélyi levelek* egyik szövegével és a *Nógrád, Gömör, 1831.* című útirajzsal egybekötve; eredeti számozás nincsen.)

Az autográf tisztázata szintén kiadásra szánt szöveg, több, nyomtatónak adott utasítás található benne: „Emberi nagy nagyság zweymal das nagy, mi volnál [...]” (az aláhúzott rész bekeretezve). E kézirata azonosítatlan kézzel írt másolata is fennmaradt: OSZK Quart. Hung. 1237, 2–25 (a *Nógrád, Gömör, 1831.*-gyel egybekötve: 26–37). E másolat címdalán megtalálható az évszám (1837), Nagy Antal cenzor piros viaszpecséttel hitelesített engedélye és a cím: „Kazinczy’ (Ferencz) némelly újabb utazásai.” Ez a TOLDY 1839 szövegforrása, és így minden további szövegközlésé is, amely a Toldy-féle kiadást vette alapul. Az autográf kézirat, illetve a cenzori másolat és a Toldy-kiadás ugyanazt a szövegállapotot mutatja, csak helyesírásban és néhány másolási hibában térnek el egymástól (példák a jellemző eltérésekre alább, a *Nógrád, Gömör, 1831.* jegyzetében).

A *Nógrád, Gömör, 1831.* autográf szövege: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 52/II, 216–224. (Az *Erdélyi levelek* egyik szövegével és a *Pannonhalma, Esztergom, Vác. 1831.* című útirajzsal egybekötve.)

Fennmaradt Toldy Ferenc 1839-es kiadásának cenzori másolata azonosítatlan kéztől: OSZK Quart. Hung. 1237, 2–25 (a *Pannonhalma, Esztergom, Vác. 1831.* című útirajzsal egybekötve). Az autográf kézirat, illetve a cenzori másolat és a Toldy-kiadás ugyanazt a szövegállapotot mutatja, csak helyesírásban térnek el egymástól, ezért a másolat közlése szükségtelen.

Néhány jellegzetes eltérés: az autográfban: „pokrócz” – a cenzori másolatban és a Toldy-kiadásban: „pakrócz”; az autográfban: „Al-Ispány” – a cenzori másolatban: „Al-Ispány” – a Toldy-kiadásban: „alispán”. Az Ispány – ispány típusú szavak írásmódja az autográfban egységesen nagybetűs, a másolatban ingadozik, a Toldy-kiadásban pedig egységesen kisbetűs (és letűnik az „ny” is: „ispán”). A kiadásban található néhány elírás vagy nyomdahiba, pl.: „Miny” (93. oldal) a „Niny” helyett; „zoologiai” (100.) az „Oologiai” helyett (mind az autográfban, mind a másolatban a helyes szóalak olvasható).

Az autográf kézirat szövegjavításait már mindenhol érvényesíti a másolat és a Toldy-kiadás. Egy példa az autográfban végrehajtott javításra: „A’ hely <eggy szük> völgy’ <domb> oldalán fekszik” → „A’ hely keskeny völgy’ oldalán fekszik”; ugyanez a szöveghely a másolatban és a kiadásban: „A’ hely keskeny völgy’ oldalán fekszik” (*Nógrád, Gömör, 1831.*, 4. fejezet). (A cenzori másolatról fentebb a *Pannonhalma, Esztergom, Vác. 1831.* jegyzetében.)

MEGJELENÉS

[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]

- BUSA/KAZINCZY 1995, 240–251, 272–281, 307–320, 324–334. (Részletek.)
- KAZINCZY, *Pályám* 2009, 330–386. (A jelen kiadás ennek a javított újraközlése.)
- A szövegbe foglalt levelek: KazLev, 24/6177, 6178, 6179, 6180.

Pestre. 1828.

- KAZINCZY, *Pestre* 1929. (Részletek.)
- SZILÁGYI F./KAZINCZY 1987, 537–563.
- BUSA/KAZINCZY 1995, 215–240.

[Pesten, 1828–1829.] [I.]

- Kiadatlan.

[Pesten, 1828–1829.] [II.]

- BUSA/KAZINCZY 1995, 265–272.

[Pesten, 1828–1829.] [III.]

- Kiadatlan.

[Pesten, 1828–1829.] [IV.]

- KazLev, 22/5623 (5002/a), Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1829. május 27.

Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra.

- KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 568–593.
- KAZINCZY, *Pannonhalmán* 1993, 23–35. (Részletek.)
- BUSA/KAZINCZY 1995, 334–360.
- KAZINCZY' *útja* 1831/2005.

Pannonhalma, Esztergom, Vác. 1831.

- KAZINCZY, *Utazásai* 1839, 46–85.
- KAZINCZY, *Utazásai* 1873, 33–56.
- KAZINCZY, *Utazásai* 1885, 33–56.
- KAZINCZY, *Pannonhalmán* 1993, 23–35. (Részletek.)

Nógrád, Gömör, 1831.

- KAZINCZY, *Utazásai* 1839, 86–110.
- KAZINCZY, *Utazásai* 1873, 56–68.
- KAZINCZY, *Utazásai* 1885, 56–68.
- KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 594–606.
- BUSA/KAZINCZY 1995, 361–372.

KELETKEZÉS

[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]

Az 1828. februártól és 1831. augusztusig történt eseményeket megíró *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* több ütemben keletkezett 1830–1831-ben. (Kazinczy életeseményeit l. a *Tárgyi és nyelvi magyarázatokban*.) Erre az időbeli rétegzettségre az eltérő írásképp oldalakból és bekezdésekből, illetve több szöveghelyből is következtethetünk.

1828. februártól 1830. októberig egységes az írásképp, ami azt jelenti, hogy a keletkezési idő az elbeszélte idő végére esik, azaz a szöveg első, nagyobb része utólagos, 1830. október körüli kidolgo-

zás. A Kazinczy utolsó napjaira vonatkozó utolsó oldal(ak) – természetesen – egyidejűnek tekinthető(k), tehát 1831-es keletkezésű(ek). A kézirat utolsó lapján 1831. július végi és augusztusi feljegyzések találhatók, közte 1831. augusztus 6-án: „Hír, hogy megholt Kézy, Rozgonyiné.” Ugyan ezen az oldalon – néhány sorral feljebb – utólag van bejegyezve július 31-éhez Kézy, és augusztus 3-ához Rozgonyiné halála. Tehát a legutolsó kéziratlap sorairól bizonyos, hogy az eseményekkel és a hírek vételével egyidejű lejegyzés. Az utolsó oldalon csak két sor olvasható Kazinczytól, az oldal többi része üresen maradt, a Kazinczy halála előtt egy héttel, 1831. augusztus 16-án írt utolsó sor vége hiányzik.

Bizonyosnak látszik – a korábbi kritikai kiadás jegyzetében idézett példákából –, hogy részben vagy teljesen egy általunk nem ismert szöveg felhasználásával, utólag írta meg, illetve részben vagy teljesen utólag átnézte és átjavította a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*-at Kazinczy. (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 862–865.)

A szöveg jelen kötetbeli helyét nem a hosszú és rétegzett keletkezéstörténeti időszak vége határozta meg, hanem az a feltevés, hogy Kazinczy a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* anyagát folyamatosan feldolgozta az 1828–1831-es útirajzokhoz, amelyeknek tehát keletkezéstörténeti előzményének, egyfajta adat- és emléktárának tekinthető.

Pestre. 1828.

[Pesten, 1828–1829.] [I.]

[Pesten, 1828–1829.] [II.]

[Pesten, 1828–1829.] [III.]

[Pesten, 1828–1829.] [IV.]

Szövegszerű egyezések alapján ez az öt, 1828–1829-es pesti utazást megíró szöveg szoros keletkezéstörténeti kapcsolatban van egymással.

A folyamatosan, 1831-ig írt *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* adatai és emléknymai szolgálhattak e szövegek, továbbá a pannonhalmi és nógrád–gömöri utazásleírások alapjául. A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* 1828. december 9-i és 23-i bejegyzései, a „Dolgozom Biographiámat” és az „Elvégzém az Erd. Leveleket” azonosíthatóan a *[Pályám emlékezete II.]*-re és az *Erdélyi levelek* egyik kidolgozására, az 1831. április 22-i bejegyzés, az „Útamat írom” pedig feltehetően a *Kazinczy útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra* című szövegre vonatkozik. Az 1831. május 13-i megjegyzés, „a’ Muzáron’ számára” viszont vonatkozhat akár az 1828–1829-es pesti utazásleírások valamelyikére, akár egyéb közleményre is.

A *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*, a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*, a *[Pesten, 1828–1829.] [III.]* és a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]* (A továbbiakban: *[Pesten, 1828–1829.] [I–IV.]*) tartalmi, szövegbeli hasonlósága alapján feltételezhető, hogy egymással szorosabb keletkezési kapcsolatban vannak, mint a *Pestre. 1828.*-cal. A *Pestre. 1828.* bővebben adja elő az elbeszélte eseményeket, mint a másik három szöveg, de az elbeszélte időtartam szűkebb, csak 1828-as eseményeket írt meg benne Kazinczy.

A *[Pesten, 1828–1829.] [I–IV.]* megírásának lehetséges kezdő idejét az elbeszélte események, az említett személyekkel való találkozás (l. a lenti táblázatokban), továbbá a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]* dátuma (1829. május 27.) és a szövegek utalásai adják meg. A *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*-ben ez olvasható: „én azon tizenegy holnapra, mellyeket tavaly és ez idén itt éltem el”. Ez a tizenegy hónap úgy jön össze, ha Kazinczy mindhárom 1828–1829-es utazását figyelembe vesszük: 1828. február 18. – július 1., 1828. szeptember 14–29., 1828. december 1. – 1829. május 31. Eszerint 1829. május 31-e után keletkezett ez a szöveg. Két másik szöveghely ugyanezt erősíti meg: Kazinczy lerajzolta a Ráday-kastélyt („lerajzoltam azt, hogy Életemhez vignették metszethessem”), a rajzon olvasható a dátum: „Pécel, 1829. Mártz. 31d.” (MTA KIK K 630, 74.) A másik utalás, „a’ mi Palinénk, akkor még Fáy József’ özvegye” szintén behatárol egy időpontot: 1829. április 12-én házasodott össze Szemere Pál és Csoma Borbála.

A keletkezési idő lehetséges zárópontját adja meg, ha a fenti idézetben az „idén” időhatározót a megírásra és nem az elbeszélés idejére vonatkoztatjuk: eszerint a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*-t 1829. júniustól decemberig tartó időszakban írta meg Kazinczy.

A többi szövegek néhány utalása ugyanezt a feltételezést erősíti meg. A *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*-ben olvasható, hogy „a’ Ráday ház [...] két gyönyörű leányait virággal, sok századok’ lefolyta után is örömmel látjuk”. A két lány egyike báró Prónay Albertné Ráday Erzsébet, aki 1830. március 18-án súlyos beteg lett, 30-án meghalt, erről Kazinczy április 3-án értesült (l. a *[Napló...]* 1830. ápr. 3-i jegyzetét). Tehát ez a szöveg ez előtt keletkezett.

Kazinczy grófi titulus nélkül említette Vay Ábrahám nevét a *Pestre. 1828.*-ban, a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*-ben és *[IV.]*-ben. Vayt akkor emelte grófi rangra a király, amikor Bereg vármegye főispáni helytartójává nevezte ki: a beiktatás 1830. június 22-én történt. (VÁRMEGYÉK I., *Szabolcs vármegye*; KazLev, 21/5163, Vay Ábrahám – Kazinczynak, h. é. n. [1830. jún.].) Kazinczy bizonyára az elsők között értesült rokona, barátja és vármegyei előjárója előmeneteléről: tehát e szövegek írásakor még nem volt gróf Vay (a címetek másoknál megemlíti).

A szoros szövegszerű egyezések miatt ugyanazt a keletkezési időszakot feltételezhetjük a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*, a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*, a *[Pesten, 1828–1829.] [III.]* és a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]* esetében is. Amennyiben a – lentebb idézett – KazLev, 22/5624, [5002/b.], Kazinczy – Szemere Pálnénak, Széphalom, 1829. jún. 5. levél valóban a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*-re és/vagy *[IV.]*-re vonatkozik, úgy a keletkezési idő 1829 júniusára valószínűsíthető.

A keletkezési sorrend megállapítása érdekében az egyes szövegek összehasonlítható részleteit is megvizsgáltuk. E részletek alapján az útleírások szerkezeti felépítésében nem látható következetes egyezés vagy eltérés. Ezt szemlélteti az alábbi táblázat.

1. táblázat. Kísérlet a szövegek keletkezési sorrendjének, kapcsolatának megállapítására

(szövegeken át ismétlődő tematikus egységeket kerestünk, ezeket egyes szövegeken belül folytatólagoosan beszámoltuk: a számok tehát oszloponként adják meg a szegmentumok sorrendjét; az elbeszélte eseményeket dátumhoz rendeltük, ahol lehetett, és időrendbe állítottuk – a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]* nem került be a táblázatba)

Elbeszélte esemény	<i>[Pesten, 1828–1829.] [II.]</i>	<i>[Pesten, 1828–1829.] [III.]</i>	<i>[Pesten, 1828–1829.] [IV.]</i>	<i>Pestre. 1828.</i>
Szentgyörgyi János (1828. márc. 5–19.)	5	1 [töredék]	4	7
Schöfft/Scheff műhelyében		2	5	3
Ferenczy műhelye, művei (1828. jún. – 1829. máj. 3.)	2		6	2
1828. jún. 17. Richter festi Ferenczyt			7	5
Ferenczy-életrajz				1
1828. ápr. 16. Szentpéteri József		5	9	6
Szentpéteri József születési ideje		hely van kihagyva a dátumnak	utólag beírva	folytatólagoosan beírva
1828. ápr. 16., a Múzeum látogatása: Krafft, Ender képei	1		1	
Simó Ferenc (1828. márc. 12.; 1829. máj. 27.)	4		3	8
Heinrich Thugut (1828. szept. 25. – 1829. máj. 6–22.)	3	3	2	
Richter Filep Antal (1828. márc. 29. – 1829. máj. 31.)		4	8	4

E mintavételben látható, hogy szövegenként változó sorrendben bukkanak fel a szegmentumok – így természetesen a feltehető időrendet is megtörik. Néhány hely alapján úgy tűnik, hogy az Aurorában megjelent szöveg, a [Pesten, 1828–1829.] [II.] és a [Pesten, 1828–1829.] [III.] áll legközelebb egymáshoz, pl.: „Úgy bánék, mint a' költő, ki a' legsúlyosb gondolatot az utolsó sorra tartja” ([Pesten, 1828–1829.] [II.]) – „de úgy bánok, mint a' Költők, kik a' legsúlyosb gondolatot az utolsó sorra tartják” ([Pesten, 1828–1829.] [III.]) – e részlet nincs meg sem a [Pesten, 1828–1829.] [I.]-ben és [IV.]-ben, sem a Pestre. 1828.-ban. Mindez azonban a keletkezés sorrendjére nem döntő, hiszen az is lehetséges, hogy a két legközelebbi szövegállapotú szöveg között írt meg egy harmadik változatot Kazinczy.

A [Pesten, 1828–1829.] [I.] kidolgozását tekintve az Aurora közleményéhez, a szövegforrás szerkezetét, levélszerű formáját tekintve a [Pesten, 1828–1829.] [IV.]-hez kapcsolódik szorosan. Az Aurora szövegével majdnem szó szerint azonos részeket találunk a [Pesten, 1828–1829.] [I.]-ben. Jellemző eltérés a szerkesztő-barát neve ([Pesten, 1828–1829.] [I.], [IV.] és Pestre. 1828.: Szemere; [Pesten, 1828–1829.] [II.]: Pali), illetve a Rádayak titulusainak és családi viszonyainak részletesebb megadása a [Pesten, 1828–1829.] [I.]-ben, illetve elhagyása az Aurora szövegének III. fejezetében (a többiben nincs hasonló szöveghely). A Pályám emlékezete átdolgozásai során Kazinczy jellemzően egyre részletesebben, pontosabban adta meg az egyes személyek adatait (rokonságát, hivatalát), ennek analógiájára feltehető lenne, hogy a [Pesten, 1828–1829.] [I.] később keletkezett, mint az Aurora szövege. E részek hiánya azonban szerkesztői kihúzás is lehet, ahogy a név átírása (Szemere → Pali) is lehet az Aurora-számot szerkesztő Szemere beavatkozása. A kézirat hiányában ez eldönthetetlen.

A Szemerére való keletkezéstörténeti hivatkozás a [Pesten, 1828–1829.] [I.]-hez képest bővebben van kifejtve a [Pesten, 1828–1829.] [IV.]-ben, ahol az „előbbi levelem' folytatásaként” kitétel a kézirat előtt található és „I.” számmal jelölt szöveg(rész)re, a KazLev, 21/4999 szövegváltozatára utal. A lelőhelyek szövegkörnyezete is szoros keletkezéstörténeti kapcsolatot feltételez e két szöveg között (l. a Szövegforrásnál). A [Pesten, 1828–1829.] [I.] eredetileg folyamatos számozása egyetlen szöveggént hozta létre a két Guzmics-(ál)levelet, a javítások kettéválasztották ezt az egységet, a [Pesten, 1828–1829.] [IV.]-et pedig már eleve önálló számozás alatt írta meg Kazinczy. Ez is a keletkezési sorrendet mutatja meg.

A sorrend megállapítására két szöveghely összevetése volt döntő.

[Pesten, 1828–1829.] [III.]: „Szent-Péteri József Ezüstmíves. Született Rima-Szombatban, „ – A születés idejének hely van kihagyva, az adat nincs utólag pótolva.

[Pesten, 1828–1829.] [IV.]: „Született Szent-Péteri Rimaszombatban 1781. Apríl. 12dikén.” – Ez a mondat utólagos beírás az előző sor utáni helyre, és a sor alá.

Pestre. 1828.: „Ferenczyn kívül Rima-Szombat még egy Művészt szüle a' hazának (1781. Apríl. 12d.), Szent-Péteri József Ezüstmívest, a' Kigyó-úczában.” – A mondat folytatólagosan beírva, tehát az írás során már tudta Kazinczy az adatot.

[Pesten, 1828–1829.] [I.]: „Ismét láttam, 's annyi esztendők mulva régibb barátimat, <Vitkovicsot, Sztrokayt,> Prépost Fejér Györgyöt, Vitkovicsot, Sztrokayt; <Helmeczyt> itt az újakat, kiket látni olly igen óhajtottam, Kisfaludy Ká.” [A szöveg itt szakad félbe.]

[Pesten, 1828–1829.] [II.]: „Ismét láttam, 's annyi esztendők mulva, régibb barátimat, prépost Fejér Györgyöt, Vitkovicsot, Sztrokayt; itt az újakat, kiket látni olly igen óhajtottam, Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt, Fenyérit, Toldit és Bajzát, 's régibb ismerősömet Helmeczyt, hol magoknál, hol Palinknál, hol Bártfaynál.”

[Pesten, 1828–1829.] [III.]: nincs ilyen szöveghely.

[Pesten, 1828–1829.] [IV.]: „Ismét látám itt, 's tizenhárom eszt. után régibb társainkat, Prépost és Bibliothecárius Fejér György 's Prof. Schédius Lajos, Curialis Prokátor Vitkovics Mihály és Sztrokay 's Doctor Kovács Mihály Urakat, és a' kiket látni olly igen óhajtottam, a' még eddig nem látottakat, Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt, Fenyéryt, a' Poetai Kézi-Könyv' Kiadóját Toldyt, Bajzát, és az ezek' barátját, Helmeczyt [...]”

Pestre. 1828.: nem szerepel Helmeczy neve.

Szentpéteri születési adatának ismerete és felhasználása, illetve a bővítések és javítások alakulása (Helmecczi egyre hátrább kerülése) egyértelmű keletkezési sorrendet mutat, a két példásor adatai kiegészítik és megerősítik egymást.

A *Pestre. 1828.* a legbővebb kidolgozású szöveg, és Szentpéteri születési adata alapján a legkétszögesebbnek látszik. E besorolást azonban a szöveg néhány helye és a levelezés néhány adata elbizonytalanítja.

Idézetek a *Pestre. 1828.*-ból:

„Nála [Richternél – O. L.] töltött óráim bizonyosan azok között tartoznak, melyekről ha majd Pestet elhagyom, legtöbb örömmel fogok emlékezni.” E mondat szerint a szöveg írásakor még Pesten volt Kazinczy, ám Richter Filep Antallal 1828. március–júniusban, szeptemberben és 1829. májusban is rendszeresen találkozott, ezért nem tudható, hogy az 1828. február 18. – július 1., 1828. szeptember 14–29. és 1828. december 1. – 1829. május 31. tartózkodásai közül pontosan melyikre utalt. Tehát e három időtartam bármelyikére egyaránt datálható e megjegyzés alapján a szöveg keletkezése.

„A’ szegény Krech [1828. – O. L.] Áprilisban megholt” sort értelemszerűen csak 1828. áprilisban vagy ez után írhatta le Kazinczy. Az évszám leírását a címbe foglalt évszám teszi feleslegessé: az „1828.” feltehetően nemcsak az elbeszélte időt, hanem a keletkezés évét is mutatja.

Az utolsó elbeszélte élettörténeti esemény 1828. június 17-én történt, Richter ekkor festette le Ferenczyt (2. táblázat). Az elbeszélte események azonban csak a keletkezés lehetséges legkorábbi időpontját adják meg, a lehetséges záró időpontot nem.

A levelezés feltehetően e szövegre vonatkozó adatai:

1828. július 23-án azt írta Kazinczy Széphalomról Burián Pálnak, hogy: „Én mostani Pesti Útazásomat úgy írom meg hogy az Erdélyivel együtt valaha végre kiadhassam, mint Erdélyi Útazásomat. Ott akarok az Úr boltja ’s az Úr érdemei felől is szólni, mint Pestnek ’s Budának minden nevezetességei felől szólnom.” (KazLev, 20/4932, 523–524.) Eszerint már elkészült („szóllottam”) egy útirajz azon része, amely a pesti és budai nevezetességeket mutatja be. Burián válaszevele és útirajzokba illesztett életrajza egyaránt ismeretlen.

Egy nappal később Bitnicz Lajosnak is hasonló adatkérő levelet írt Kazinczy Széphalomról: „Pesten-létem’ historiáját írom, ’s tudnom kell tanácskozásink’ tagjai hol és mikor születtek. Bátorodom kérni az Urat Professor Urat, méltóztassék velem tudatni a’ maga születése’ napját. Válaszát Pesten fogom vehetni, hova Augustusnak elsőbb napjaiban már indúlok [...]” (KazLev, 20/4933, 524.) Bitnicz Szombathelyről 1828. augusztus 16-án kelt válaszeveleiben megadta a kért adatokat: „Becsés levelében kinyilatkoztatott akaratajának mentől előbb eleget tenni szoros kötelességemnek tartván, ezennel jelentem, hogy én *Ják* nevű és csupán Magyar ajkú helységben születtem Vas Vármegyében. Szombathelytől egy óra járásnyira, Julius’ 17dikén 1790ben.” (KazLev, 20/4935, 526.) Egyetlen ismert útirajzban, a *Pestre. 1828.*-ban található e levélváltással egybevágó szöveghely: „Bitnicz Lajos, Papja a’ Szombathelyi Megyének, ’s Mathes. és Magy. Nyelvet tanító Professor Szombathelytt, szül.” Itt a „szül.” után hely kihagyva a dátumnak, tehát Kazinczy be akarta írni, de még nem tudta az adatot. Eszerint Bitnicz válaszeveleének kézhezvétele előtt keletkezett e szövegrész. Bizonytalanságot okoz, hogy nem tudni, miért nem pótolta Kazinczy a hiányzó dátumot – ha valóban e szöveghely adathiánya a levélváltás oka, és nem egy ismeretlen útirajz.

A fenti adatok egyenként bizonytalanok, de az egymást kiegészítő információk alapján a *Pestre. 1828.* megírását 1828 közepére tehetjük. Legalábbis egy részének megírását, hiszen a Szentpéteri-ről szóló részletet a [*Pesten, 1828–1829.*] [I–IV.] utánra kell tenni. Ennek magyarázata a *Szövegforrás* c. részben bemutatott rétegzettség: a *Pestre. 1828.* több szövegből összeállított útirajznak bizonyul az oldalszámozások elcsúszásai és a Fáyra vonatkozó szövegrész ismétlődése miatt.

Összesítve a fentieket: a *Pestre. 1828.* több fázisban keletkezett, az oldalszámozás alapján négy szövegegység különíthető el; a Burián Pálnak írt levél alapján az utolsó rész (de talán az első is: „szóllottam”) 1828 július–augusztusában, a Szentpéteriről szóló (azaz a Fáy ebéd megismétlésével kezdődő rész, beleértve a Ferenczyről írtakat is) pedig a [*Pesten, 1828–1829.*] [I–IV.] után íródhatott. A szöveg jelen kötetbeli helyét nem a keletkezéstörténeti időszak vége határozta meg, hanem az elbeszélte esemény ideje.

A keletkezéstörténet fontos vonatkozása, hogy (egy időben) folyóirat-közleményként kívánta megjelentetni Kazinczy az útleírását. Ennek egy sajátos formai-szerkezeti megoldása a [*Pesten, 1828–1829.*] [I.] és [IV.], amelyek egy Guzmics Izidorhoz címzett levél formájában, a Muzáron nyilvánossága számára megírt útirajz fogalmazványai.

A [*Pesten, 1828–1829.*] [I.] és [IV.]-ben egy szerzői keletkezéstörténeti magyarázat is olvasható erről, utóbbit idézzük: „A’ mit egy más barátomnak egy két vonással mondtam el, úgy akarja Szemerénk, hogy mondjam el előbbi levelem’ folytatásaként néked, és ezt azért, hogy a’ Muzáron’ Olvasóji ismérhessék a’ kiket és a’ miket festek; különösen pedig az Artistai czikkelyt, ’s ezt bővecskébben, hogy a’ Művészség’ szeretetét terjessze. Úgy hiszi ő, hogy a’ mit a’ Nyelv’ dolgában (IV. Köt.) mondtam, azért tesz oly Olvasóknál, kik nem hasonlítanak Superint. Kisehez, kevesbb hatást, mert repülve megyek el tárgyaímon, ’s Olvasóimat elkészültebbeknek képezem mint illenek. Engedek hát akaratjának. –”

E szöveget a KazLev 1. pótkötetének szerkesztője levélnek tekintette (KazLev, 22/5623). A címzett személye, a nyilvánosság kérdése e besoroláskor nem volt lényeges, hiszen a KazLev más publikálásra szánt leveleket is közölt. A fenti idézet alapján folyóiratcikknek is tekinthető a szöveg, a pesti utazásleírásokkal való szövegszerű kapcsolata miatt pedig útirajznak is. A szöveg formai szempontból is nehezen meghatározható, hiszen nincs címzés és megszólítás a szöveg felett – a „Guzmicshoz Kazinczy” megszólítás az I. szöveg előtt található – és nincs aláírás sem. Keltezés található a szöveg felett, de ez nemcsak a levelek, hanem az útirajzok sajátja is.

Lehetséges, hogy a [*Pesten, 1828–1829.*] [I.]-re és/vagy [IV.]-re vonatkozik a következő levélrészlet: „Ma péntek van, én szerdán jöttem; sok dolog vár itt, és még is a’ Guzmicshoz szálló levelet dolgozám újra ma, hogy küldhessem mihelyt alkalmam lesz reá. Végye a’ mi kedves Palink ezen gondomat barátságom’ jeléül. Úgy hiszem mai dolgozásom inkább fogja megérdemleni javalását.” (KazLev, 22/5624, [5002/b.], Kazinczy – Szemere Pálnénak, Széphalom, 1829. jún. 5., 432.) Ez megadná a keletkezés pontos idejét: 1829. június 5. Az viszont biztos, hogy az átdolgozott Guzmics-levelek elsődleges címzettje nem Guzmics volt, hanem Szemere folyóiratának közönsége.

Guzmics 1829. június 28-i levele Kazinczy korábbi április 17-i és 27-i leveleinek (KazLev, 21/4995, 4999) témájára válaszolt: „Nem tudom azonban, az én utolsómat, mely épen akkor indula tőlem hozzád, mikor a te utolsó indulhatott én hozzád, Pesten vetted e vagy másutt, vagy sehol sem. Ott én, ha jól jut eszembe, tettem egy két szót Muzarion felől. Azolta Te nem irtál [...]” (KazLev, 21/5009, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhorma, 1829. jún. 28., 67.) Itt három állítás segíti a Guzmics által ekkor ismert levélváltás azonosítását: 1. Guzmics utolsó levele Kazinczy utolsó levelével egy időben íródott; 2. Muzarionról írt benne Guzmics; 3. azóta Kazinczy nem írt. Ezen állítások az áprilisi levélváltásra vonatkoznak, pontosabban Guzmics április 12-i (KazLev, 21/4992, 42: „Ugy olvasám a Muzariont, édes Barátom [...]”) és Kazinczy április 17-i levelére. Vagyis Guzmics levélként sem az április 27-i (KazLev, 21/4999), sem a május 27-i (KazLev, 22/5623; [*Pesten, 1828–1829.*] [IV.]) keltezésű szövegeket nem ismeri ekkor. A KazLev, 21/4999 Guzmics másolatában is fennmaradt, de ha a fenti érvelés helyes, akkor ezt csak később ismerte meg; a KazLev, 22/5623, azaz a [*Pesten, 1828–1829.*] [IV.] szövegének ismeretere nem találtunk adatot. E két utóbbi szövegről tehát feltehető, hogy nem elküldött levélként, hanem már eleve publikálásra szánt szöveggként hozta létre Kazinczy.

Guzmics Izidor 1829. augusztus 28-án Kazinczynak írt levelében ez olvasható: „mondá nékem jó Szemerénk, hogy Te engem egy írással készülsz meglepni, mely Muzarion közelebbi köteteit illetné”. (KazLev, 21/5036, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhorma, 1829. aug. 28., 103.) Az utalás feltehetően a KazLev, 21/4999-es levélre, továbbá a Guzmics nevéhez köthető többi levélformájú (DRE RL, Szemere-tár, X. K., 125–154) és utazásleírásnak tekinthető szövegekre vagy ezek változataira vonatkozik. Váczy János szerint ez az 1829. augusztus 28-i levél is publikálásra készült: „Guzmics e levelet oly czéllal írta, hogy a *Muzáron* újabb kötetében megjelenessen; azonban Szemere talán nem találta mindenben igazságosnak, elég az hozzá, hogy nem adta ki; de a *Muzáron* V. kötetének 1–98. lapjain közölt *Viszonyok* című elmefuttatás, a mely bírálat alá veszi a folyóirat III. és IV. kötetét, sokat merít Guzmicsnak és Kazinczynak erre vonatkozó leveleiből.” (KazLev, 21/5036, 672.)

Kazinczy és Guzmics – nyilván Szemere tudtával és ösztönzésével – egy cikksorozatot készült írni a Muzarionba, egymáshoz írt levél formájában. A sorozat nem készült el teljesen, de részletei fennmaradtak kéziratos formában, illetve Szemere felhasználta a Muzarionban és az általa szerkesztett Aurora-számban. A kéziratok egy része formája alapján levélnek tekinthető, ezért bekeült a KazLev-be is, a kéziratok némelyike utazásleírásnak tekinthető, ezért a jelen kötetben is kiadható, de egy Kazinczy–Guzmics–Szemere szerzőségű szövegcsoporthként is meghatározható lenne. Mindez átvezet a pannonhalmi útleíráshoz, hiszen annak nemcsak szereplője Guzmics és megidézett alakként Szemere, hanem Kazinczy szövegére éppígy Szemerének címzett, publikáció-ra szánt levél formájában válaszolt Guzmics (I. kötetünkben: *Szemere Pálhoz Guzmics Iszidor. [Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonhalmi Utjára]*).

A [*Pesten, 1828–1829.*] [IV.]-t ezért tekinthetjük folyóiratcikkeknek, pontosabban egy cikksorozat részének, hiszen a római számozás (I., II.) erre utal. E szemlélet magyarázza, hogy csak a II. számú szöveget adjuk ki a jelen kötetben, ahogyan az Aurorában megjelent szöveget is leválaszthattuk a cikksorozat másik két – más szerzőjű – szövegétől.

Csahinen Károly a *Kazinczynak egy eddig föl nem ismert műve* című cikkében ugyancsak amellett érvelt, hogy útirajznak tekintsük ezt a Guzmicsnak írt szöveget. Ő három útleírást mutatott be: a *Pestre. 1828.*-at, [*Pesten, 1828–1829.*] [II.]-t és a [*Pesten, 1828–1829.*] [IV.]-et. Utóbbiról írta: „Kazinczynak a kiadásban 5623. (5002/a) sz. alatt közölt, Guzmics Izidorhoz 1829. máj. 27-én írt levele (422–429. l.) valójában nem más, mint egy tervezett és Szemere Pál Muzarionában közlésre szánt utirajznak egy részlete.” (CSAHINEN 1936, 101.) Csahinen a keletkezési sorrendet is megadta. Szövegrészek összevetése és (általunk is idézett) levelek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a *Pestre. 1828.* 1828 júniusában készült, a Guzmics-szöveg 1829-ben, az Aurora közleménye szintén 1829-ben és ez „a harmadik átdolgozás Kazinczy pesti élményeinek végső szövegezése”. Ez utóbbi megállapításához azonban nem tudott meggyőző érveket csatolni, sem a levelezésből, sem a szövegösszevetésből. (CSAHINEN 1936, 102–104.)

Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra.

Pannonhalmi, Esztergom, Vác. 1831.

A *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra* című útirajzot 1831. április 19–24. között írta Kazinczy. A [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] 1831. április 23-i bejegyzése – „ÚTAMAT ÍROM” – összhangban van az útirajzzal egyidejű levelek állításával, pl.: „Én ezt Pécelen dolgozám Szemerénél Ápríl. 19d. és 24d. közt, míg ő a' szomszéd szobában Muzarionát.” (KazLev, 21/5318, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pécelen, 1831. ápr. 21 – máj. 1., 533.) Néhány nappal később már meg is jelent az útirajz. Kazinczy Mocsáry Antalnak 1831. május 18-án így ajánlotta a művet: „Nem nagy dolog; négy napomba került megírása [...]” (közölte BAKOS 1961; vö. KazLev, 24, 416).

A [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] 1831. április 30-i bejegyzése szerint e napon készült el a nyomtatvány: „Elkészül a' Typograph.” Ugyanezt a napot említette egy Kis Jánosnak írt levélben is: „A' nyomtató Ápríl. 30d. éjjel végzé el munkáját [...]” (KazLev, 21/5322, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. máj. 4., 537.)

A [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] 1831. május 1-i bejegyzéséből az is tudható, hogy 39 példányt vett át Landerer Lajos (1800–1854) nyomdájából Kazinczy, és azt is feljegyezte, hogy kiknek adott a kötetből: „14 exemplár velint és 25 ordinarius áltveszek a' Typogróból a' 14 velint és 15 expt a' Compactorhoz. 10 magamnak.

Guzmics.....1
Toldi, Bajza.....2
Vörösm. és Fenyéri 2.
Dezsőffy.....1.
Kisfaludy Sándor.....1.
Szemere.....1.
Rumy.....1
Szalay.....1”

A *Pannonhalmi, Esztergom, Vác. 1831.* című kézirat szöveg keletkezési idejét egy 1831. augusztus 6-án kelt Kazinczy-levél határoolja be: „Az Erdélyi, Pannonhalmi, Nógrádi Utak e g g y t o n u s b a n k é s z e k . K ö v e t k e z i k a z 1801. és 1828, 29 és 31diki Pesti út. –” (KazLev, 21/5374, Kazinczy – Szemere Pálnak, [Széphalom], 1831. aug. 6., 615.) Kazinczy a szövegkiadásunk forrásaként már megnevezett kéziratkötetre utalt. A nógrád–gömöri útírajznak ebben található meg az egyetlen ismert autográf szövege, az *Erdélyi levelek* esetében azonban sok (16) változat ismert. Az erdélyi útíreljárás átdolgozásainak számos oka lehetett, de legjobban a barátok és az érintett személyek elvárásainak ösztönző ereje dokumentálható. (Erről lásd Szabó Ágnes bevezető tanulmányát a kritikai kiadásban: KAZINCZY, *Erdélyi* 2013.) A pannonthalmi útíreljárás megjelenése után alig néhány hónapot élt már csak Kazinczy, de így is jelentős visszajelzéseket kapott. Feltehető, hogy elsősorban a visszajelzések hatására dolgozta át a már kiadott szövegét, az útírajzok tervezett újabb kiadásának egyseges tónusa csak járulékos nyeresége lehet e változtatásnak.

A pannonthalmi út két kidolgozása között a legszembevetőbb különbség az, hogy a második változathoz hiányzik az irodalmi vitát, az ún. *Conversations Lexicon*-i pört bemutató részlet. Ez tehát Kazinczy változtatása, és nem a szöveget elsőként kiadó Toldy Ferenc vagy Bajza József beavatkozása (KAZINCZY, *Utazásai* 1839). Az átdolgozás során általában kisebb javításokat végzett Kazinczy, az egyetlen nagyobb terjedelmű változtatás ezt az irodalmi vitákat érintő törlés. A szavak cseréje, a szöveg és egy-két félmondat megváltoztatása sokszor 'csak' a stílus színezi vagy a dramaturgiát erősíti, néhány helyen azonban bizonyos, hogy a Guzmics-szövegekben tükröződő vitákra felel az újírás (ezekről később lesz szó).

Néhány eltérés:

Az autográf tisztázatra jellemző az *ő-ző* szavak használata: „sötétvörösrre” (átírva ebből: „setétveresre”). Az 1831-es kiadásban: „setét-veresre”; tehát ez a javítás is jelzi, hogy a nyomtatvány szövegállapota a korábbi.

Szintén jellemző változtatás, hogy a kézirat magyarul adja az 1831-es kiadás idegen szavait: ovális → hosszaskerek; kicalculált → kipontozgatott; modulációhoz → zengésekhez; romántos völgy → regényes völgy; thronon → királyi széken; protestatiómmal → ellenkezéssel.

Néhány – talán sértőnek ítélt – szövegrész elmaradt az autográf tisztázathoz: „Az említett két asszony felfordíta egyg asztalt, 's annak üregében fekvék; az egyiknek férje, három taboureten, hitvese mellett”; „[a korábbi apát] készebb vala rossz felmenőn jární, mint új utat vonatni és csinál-tatni” – e megjegyzések csak kiadványban olvashatók.

Kazinczy kijavította többek között a téves *Astricus* (kiadásban) nevet a helyes Adalbertre (kéziratban). Erre az esztergomi hercegprímás Rudnay Sándor már májusban, az útírajz kézhezvételekor felhívta a figyelmét: „Nem ok nélkül sajnálom, hogy ittlétébe Tábla Biró Úr engem barátságos látogatásával nem szerencsésített, mely alkalommal némelly tévedéseknek, p. o. a' 44^{ik} lap, hogy Szent István Astrictól, nem pedig a' mint közönségesen tudva vagy Szent Adalberttől kereszteltetett meg, elejét vehettük volna.” (KazLev, 23/5932, Rudnay Sándor – Kazinczynak, Esztergom, 1831. máj. 24. – A névtévesztésről Rumynak is írt Kazinczy: KazLev, 21/5380, Kazinczy – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1831. aug. 8., 631.)

A *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra* megjelenésekor szorosan kapcsolódott egy irodalmi, irodalompolitikai vitához, a *Conversations*-pör szövegeihez és azok értelmezéséhez (a *Conversations Lexicon*-i pörről: 279), és – ettől bizonyára nem függetlenül – a nemzeti témájú irodalomról kibontakozó vitához. A már idézett levélben így írt Kazinczy a vitában érintett Toldy és Bajza reagálásáról: „[...] én Vasárnap reggel [május 1-én] Szemerével együtt mingyárt mentem Schédelhez és Bajzához. Az utolsóbbat Schédelnél találtuk. Áltadánk a' két exemplárt nekik, 's én kértem őket, hogy az említett szakaszt olvasnák fel fenn szóval. Bajza olvasta, 's nyugalomban, mintha Algír felől olvasott volna egy czikkelyt az Ujságlevelekből, 's elvégezvén ezt mondá, ismét hihetetlen nyugalomban: »Én felelni fogok.« – Valóságos duellánt! Irtózom az illy gonosz nyugalomtól, noha tudom, hogy ez a' nyugalom düh és nem nyugalom. – Schédel tűzbe jött, kifakadt, vádolt, hogy l. 45. hol haragom dévajságba csap által 's Árpádot *becsületes embernek* neveztem, Vörösmartyt bántom. De mind Szemere, mind én megmondánk, hogy magyarázgatni nem szabad, 's Vörösmartyra annál inkább nem, mert ők tudják, hogy én a' Zalán' futásán tanítottam fiamnak,

miben áll a' poetai beszéd' szépsége." (KazLev, 21/5322, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. máj. 4., 537.)

Döbrentei szintén e vita felől olvasta a művet – legalábbis Kazinczy szerint: „Döbr. tart mindentől a' mi tollamból foly, 's végig forgatta a' Teleki szobájában a' könyvet [1831. május 2-án]. Azt a' gyalázatos pert, mely a' Convers. Lexicon eránt folyt, én az ő büdös gögénének tulajdonítom; ha ő kevélyen, és a' mint szokott gondolatlan leczkékkel nem felelt volna a' Fenyéry' kérdéseire, nem volt volna ez a' láрма. Elég volt volna Fenyérit visszacsipkedni. – Hogy Gróf D[essewffy] elfelejté magát, nem lehet tagadnom." (Uo., 538.)

1831. május 2-án Kazinczy a kiadványt bemutatta az Akadémiának: „az Űlésben beadom" ([*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*], május 2-i bejegyzés); „Pannonhalmi Utamat bémutattam Máj. 2d. az Akademiának, 's ajándékul a' két Előülőnek is, és a' Casínónak." (KazLev, 21/5322, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. máj. 4., 538.)

Kazinczy egy igen kényes helyzetben találta magát. A pesti közegben nemcsak barátainak és íróársainak osztogatta a példányokat, hanem olyan személyeknek is, akiket akarva-akaratlanul megtámadott a szövegével. Ugyanezt tapasztalhatta majd meg Guzmics leveleiből: Pannonhalmán szintén megosztotta az olvasóit.

A pannonhalmi olvasókkal az alábbiakban hosszabban foglalkozunk, mivel meghatározó szerepük van nemcsak a fogadtatástörténetben, hanem a pannonhalmi útirajz újraírásában, tehát a *Pannonhalma, Esztergom, Vác. 1831.* keletkezéstörténetében. Szövegeik több helyütt értelmezik és magyarázzák Kazinczy szövegét, ezért tárgyi jegyzetként is olvashatóak.

Kazinczy pannonhalmi tartózkodásának első – általunk ismert – nem Kazinczy hangján megszólaló dokumentuma Pázmándi Horváth Endre levélkéje. A pannonhalmi barát, Guzmics Izidor felhívta a monostorba a pázmándi plébánost, akinek a válasza fennmaradt:¹

„1831. apr. 10.

Guzmicshoz.

Barátom!

Örvendetes hirt izentél! – Már kezdettem nem hinni, hogy Kazinczy lássa Pannonia halmát. A' szolgálat után igyekezem hozzátok. Addig is csókolom Kazinczynkat. A' Magány is szívesen vár benneteket.

Valete!

Pázmánd. Aprilis

10én. 1831.

Horváth Endre. mk.

most érkezett hozzám a Pápoczi Prépost ő Nagysága.

(Drezmiczer József.)

[A címzés a túldalalon:]

Nagy-tiszteletű Guzmics Izidór Professor Urnak a Szent Hegyen."

Ez az üzenet mindenben alátámasztja Kazinczy és Guzmics visszaemlékezését a Pázmándi Horváthtal történő találkozás időpontjára és helyszínére vonatkozóan, és talán az is érzékelhető, hogy Pázmándi Horváth örömmel készült a találkozásra.

A következő – általunk ismert – nem Kazinczy által megfogalmazott szöveg a pannonhalmi útról 1831. április 12–15-re van keltezve. Ez az első külső hangon megszólaló beszámoló az eseményekről egy Guzmics Izidor által Szemere Pálnak címzett levélfogalmazvány. A szöveg a Kazinczy-levelezés jegyzetei között Váczy János közlésében jelent meg.²

¹ DRE RL, Szemere-tár, 11. kötet, 152–153: Horváth Endre – Guzmics Izidornak, Pázmánd, 1831. apr. 10. Az autográf levélüzenet szövege egy kisebb méretű lapon van, Kazinczy utólag ráírt megjegyzései dőlttel jelölve; a lap túldalalán található a címzés.

² KazLev, 21, 733–734. Váczy János jegyzete a kéziratról: „eredetije a Sz. Benedek-rend pannonhalmi könyvtárában van. A levél egész terjedelmében itt következik". A pannonhalmi kézirat feltehetően csak fogalmazvány, emiatt, és mert a Szemere-tárban nem található meg az esetlegesen elküldött levél, bizonytalan a szöveg elküldése. (A Szemere-tárból egyébként hiányzik több olyan Guzmics-levél, amely a kéziratkatalógus adatai szerint megvolt.) A levelet Váczytól újraközölte Busa Margit: KAZINCZY, *Pannonhalmán* 1993, 36–37.

E levelet a dátum, a júniusi vásár és a folyóügyek említése szerint akkor kezdte el írni Guzmics, amikor még ott volt Kazinczy, és elutazása után fejezte be, de még az útirajz május elsejei megjelenése előtt. Gyanúra adhat okot azonban, hogy éppen a később nagy vitát kiváltó betűmetszéssel és Pázmándi Horváth látogatásával fogalkozik kiemelten. Ezért nem kizárható, hogy valójában a már megjelent útirajzra tett kritika, az ún. *Jegyzések* egyik első fogalmazványáról van szó. A *Jegyzések* szövegei ugyanis szintén a Guzmicstól Szemere Pálnak címzett levélformában íródtak, és *Jegyzékek*ként csak a Kazinczyhoz írt leveleiben nevezi meg e szövegeket Guzmics. Eszerint ez egy visszatádatumozott levélformájú cikk lenne, amelyben a megszólaló elbeszélő időbeli és műfaji pozíciója éppannyira fiktív vagy nem fiktív, mint Kazinczy útirajza.

Külön érdekessége azonban, hogy elárulja a Kazinczy-útirajzban titkolt betűt, sőt betűket, amelyet a széphalmi vendég Guzmics, Szemere, Török Sophie és a saját nevén túl vésett fel a pannonhalmi monostor kertjének fáira:

„Mindjárt a kerti erdő szélében áll egy Ailantus, veszi kését, és egy G. betűt vés kérgére csuda ügyességgel. Te mit csinálsz? kérdém. Csak várj, mond, s közel ott egy más fára B-et. – Ha én úgy tudnék, nevedet én vésném; vésd magad helyetted. Megyünk, és vés Sz-et, közel FK 1831-et, mindjárt mellette S-et, s a kettő között, de csak délután, ismét egy B-et, a két B titkai közzé tartozik.”

Vagyis még két B betűvel állított emléket Kazinczy, és a sejtetésekből biztosra vehető, hogy női ismerőseinek. Mivel az ismert női névnel (Sophie) a keresztnévet jegyezte fel, így elsősorban két olyan Borbálára gondolhatunk, akikkel a közelmúltban találkozott. Így az egyik talán Szemere Pálné Csoma Borbála (korábban Fáy Józsefné) (1793–1858); a másik talán – akivel szintén találkozott az út előtt 1831 márciusában –: gróf Ráday Gedeonné [IV.] gróf Teleki Borbála (1811–1841), gróf Teleki József lánya.

Guzmicsnak május elsején küldte el a kis nyomtatványt Kazinczy, a barát május 10-i levelében írt először a könyvről:

„Mit mondják? Te hő, Te igaz, de hideg is, s, talán igaztalan is vagy. [...] De mit vétett Szeder, hogy olly hidegen, mit Endre, hogy olly nem szépen, szólasz rólok? [...] – És Endre! minő arccal fogom én neki Utadat nyujtani. Már már feledte hogy egykor bántátok egymást, s a tied lőn. [...] S most neki Utadat, a nekem olly kedvest, a neki, mihelyest olvasandja, olly kellemetlent, én nyujtsam! Szeretném, ha Endrét nem említed vala.

És belőlem mit tevé? A coelibatus heves barátja! ha tudom, hogy ez tolladra jó, majd e tárgyról bővebb leczkét adok, melyet ha meghallál, a *heves barát* el fog maradni. [...] Tőlem, Kazinczy, sok új ideát! Ki hiszi ezt el? ki fogja valaha hinni? [...] De azt, mit azon Harczról beszélsz, Oedipusz értse; én, ki csak be vagyok e dologba avatva, beszédeden eligazulni nem tudok. Kik azok az Árpád tömjénzői?” (KazLev, 21/5325, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhalma, 1831. máj. 10., 543–544.)

Kazinczy május 12-i válaszlevelében (KazLev, 21/5328) igyekezett megnyugtani barátját, aki a következő, május 15-i viszontválaszában már némileg visszakozva írt a munkáról. De fenntartja véleményét, miszerint az útirajz nem festette elég híven Kazinczy lelkét, és többeket megsértett, különösen Pázmándi Horváth Endrét. Emiatt beavatkozás, egy mentőírás csatolása „szükséges a te lelked nyilvánabb kimutatására, s Endre, s másoknak lenyugtatásokra”. Guzmics június 22-i Kazinczynak írt leveléből idézzük a Pázmándi Horváth Endrére vonatkozó sorokat, hiszen ez lesz a kiindulópontja egy elhúzódo – és az útirajz átdolgozására szövegszerűen is ható – vitának, és úgy látszik, ekkorra már igen átgondolt véleménye volt Guzmicsnak és Pázmándi Horváthnak is:

„Endre, édes Barátom, felette bántva érzi magát általad, mint eleve gondoltam. Irni készül el- lened; iparkodtam lebeszélni őt, azzal biztatván, hogy én az egész dologt szépen el fogom igazítani. Ezt tenni eltökélt szándékom, igen tisztelt barátom. Nem Téged féltlek én Endrétől; őt magát magától féltem inkább. A dolog mulasztást nem szenved. Tudva lenni akarom, még minekelőtte összejövendünk, a mit irandok. Ehez szükséges a te lelked nyilvánabb kimutatására, s Endre, s másoknak lenyugtatásokra, hozzám írt leveleiből a következőket kivonnom. [...]

[Guzmics itt hosszan idéz Kazinczy korábbi leveleiből – O. L.]

Engedd édes Barátom e szép, e tiszta itéletekkel, gyönyörű érzésekkel előntött helyeket leveleiből Jegyzéseimbe, melyeket Utadhoz fogok írni, fűzhetnem. Törültsess, változtass, adass hozzá-

jok, hamiket jóknak találsz. Mert azon közben, hogy a félívet megírtam, s most e lapot írom, lent voltam Szederrel Endrénél. Minden elérjesztésünk haszontalan. Ő az én szelíd eligazítással nem elégszik meg. Már kész nála [a] Replica. Siess azért engedő vagy tiltó leveleddel, hogy tüstént küldhessem én is nyomtatás alá. Javalj, hol adjam ki? Nem volna e jó a Muzarionban? ha ugyan a Muzarion nem késik, és felveszi. Talán Szemere még ott van társaságodban; tanácskozzatok, javalljatok. – Nem tudod Te, mert számba venni alig juthatott eszedbe, mennyit mondál Endre bosszúságára mikor azt mondad, hogy lelke elevensége egészen elhagyta, és, többnyire szőlőjében lakik. Ellenben én tudom, hogy ez a te gondolatlan elmondásod Endrére semmi rossz következtetést nem vonz, mint talán ő képzei, s talán vonz is, ha maga fogja magát védni. Én a dolgot úgy fogom feladni a mint van, s hiszem, jó ember nem fogja neheztelve venni.” (KazLev, 21/5354, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhalma, 1831. jún. 22., 582–585.)

Guzmics tehát szükségesnek és halaszthatatlannak látta, hogy egy mentőírás csatoljon a pannonhalmi útirajzhoz. Ez az „eligazítás” azonos lehet azzal a levélformájú cikkel, amelyet két nappal későbbi dátummal ellátva Szemere Pálnak, a Muzarion szerkesztőjének fogalmazott: Guzmics Izidor – Szemere Pálnak, 1831. jún. 24. (Lelőhely: Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, BK 127/IV.1./3., 19 lap.) Kazinczy és Szemere ekkor már Nógrádban és Gömörben utazott (1831. június 12–29.). A Kazinczyhoz írt levelet és a Szemerének írt cikket nem kézbesíthette a kolerajárvány miatt a posta olyan gyorsan, ahogy Guzmics szeretne volna. (Utóbbi valószínűleg el sem küldte Szemerének, erről l. alább.) Kazinczy soron következő, július 10-i levelében (KazLev, 21/5357) nincs szó a pannonhalmi utazásról, csak július 16-án tudott válaszolni a fentebb idézett levelére Guzmicsnak. Ekkor eltiltotta a mentőírás közzétételétől:

„Én mióta haza érkezém Pestről, mely Jún. 30d. történt, ki nem léptem udvarom’ kerítésén, ’s tűröm az élet’ terheit, csak hogy okot ne adjak annak gyanítására, hogy a’ bajt oda a’ hol az nem volt, én hoztam be. Postára sem küldhetek, ’s csak tegnapelőtt vehettem azokat úgy, hogy a’ Zemplényi őrádát az Abaujnak.

[...]

Jelentsd hív tiszteletemet Méltós. Fő-Apát Urnak, [...]. Öleld nevemben Fábiánodat, és minden társaidat, ’s mondjad nekik hogy én soha sem fogok öröm nélkül visszaemlékezni Pannonhalmán töltött napjaimra. Fáj nekem, hogy Endre engem félre érthetett. Mint hiheti ő azt, hogy az a’ szív, mely Pannonhalmán annyi örömmel nyílt meg, érezhetett volna gyűlöletes érzéseket? Nem, édes barátom, a’ szíveket vizsgáló Isten tudja, hogy én Endrét nem csak tisztelem és becsülöm, hanem szeretem is. ’S bántás e azt mondani, hogy ő magányában lakik inkább, mert Plebaniája egészségtelen és szűk? ’s az, a’ kinek terhére van testessége, a’ kinek kint csinálnak lábai, olly eleven lehet e mint volt? [...]

Megolvasám leveledet, ’s szabadon hagyom hogy leveleim kiírt cikkeivel tedd a’ mit akarsz; de kérlek egyszersmind, hogy a’ két utolsó cikkelyt vagy egészen hagyd-el, vagy ne említsd V-t és társait. Nékik e m í t e t n i is kedvetlen volna. [...]

[...]

Úgy áldjon meg engem a’ szíveket vizsgáló Isten, hogy én nem tudom érteni, mint képzelheti magát E–általam megbántva.

Várd feleletemet leveledre, addig semmit ki ne bocsáss. Nemesen fogom viselni magamat.” (KazLev, 21/5362, 596–597.)

Guzmics egyszerre kapta meg Kazinczy július 10-i és 16-i levelét (21/5357, 5362): „Kettős leveledet, nagy tiszteletű Barátom, egymás után vettem nagy vigasztalásomra és örömemre [...]”. (KazLev, 21/5371, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhalma, 1831. júl. 27., 611–612. – A levél itt nem idézett soraiban említette a koleráról vett híreket, ez jelzi, hogy valóban Kazinczy fentebb említett leveleire utalt, és nem egy vagy két ismeretlen, a KazLev-ben kiadatlan levélre.) Kazinczy július 16-i levelében felhatalmazta barátját a levélidézetek felhasználására: „szabadon hagyom hogy leveleim kiírt cikkeivel tedd a’ mit akarsz”, de azt is határozottan kérte tőle, hogy „semmit ki ne bocsáss”-on. Az egymásnak ellentmondó engedélyből és tiltásból Guzmics a számára kedvezőt választotta ki: „Véven engedelmedet leveleiből a dologhoz tartozókat kivonhatnom, tüstént tisztáztam a Jegyzéseket; ma fogom az Apáttal közleni, s aztán sajtó alá küldöm. Reméllem,

te bántódva nem fogod általok érezni magadat, s Endre is meg fog elégedni velek, vagy hát neki mindent hijában mond az ember.” (Uo., 612–613.)

Guzmics július 27-i levelében a „tüstént tisztáztam a Jegyzéseket” kitétel az útirajzra tett megjegyzés keletkezésére világít rá. Vagyis Kazinczy levelének kézhezvétele előtt már volt egy fogalmazványa, majd ezután és a válaszlevél írása előtti napokban átírta a *Jegyzések* e fogalmazványát tisztáztá. Vagyis a július 27-e előtti nap vagy napok a *Jegyzések* két szövegének keletkezését behatároló időszak. A fogalmazvány ez előtt, a tisztázat ekkor készült. Ismert egy harmadik szövege is: amit elküldött végül Szemerének. Tehát a három *Jegyzések*, avagy Szemere Pálnak címzett levél adatai:

1. Autográf fogalmazvány: Guzmics Izidor – Szemere Pálnak, 1831. jún. 24. – Lelőhely: Pannonthalmi Főapátsági Könyvtár, BK 127/IV.1./3., 15a–19a. Kiadatlan.

2. Autográf tisztázat: Guzmics Izidor – Szemere Pálnak, 1831. jún. 24. – Lelőhely: Pannonthalmi Főapátsági Könyvtár, BK 127/IV.1./3., 1a–11b. Megjelent: KAZINCZY, *Pannonthalmán* 1993, 38–46.

3. Az elküldött autográf szöveg: Szemere-tár, 11. kötet, 246–274: *Szemere Pálhoz Guzmics Iszidor. (Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonthalmi Utjára)*. Boríték és mellékletek nélkül. Megjelenése: ORBÁN 2014. A szöveg a jelen kötetben: 383–390.

A pannonthalmi könyvtárban tehát két szöveg található. A tisztázat van előre sorolva, ez formailag is elkülönül, ugyanis széles margó van hagyva a javításoknak, továbbá fejezetszámok is vannak, míg a fogalmazványban egyik sincs. A 12. lap mindkét oldala üres, 13a–14a oldalakon egy religióról szóló fogalmazás található, amely formailag (széles margó) a tisztázattal rokon.

A pannonthalmi könyvtárban őrzött két szöveg keletkezési idejének meghatározását Kazinczy július 16-i levele és Guzmics július 27-i válaszelevele határozza meg. Kazinczy ezt írta: „kérek egyszersmind, hogy a’ két utolsó cikkelyt vagy egészen hagyd-el, vagy ne említsd V-t és társait.” (KazLev, 21/5362.) A fogalmazványban (1. szöveg) így idézte Kazinczy Guzmics: „A megverdetek belém akarának kapni, hogy én az Árpád hivatlan magasztalóji alatt Vörösmartyra, s Czuczorra, s most már Horvát Endrére, tettem a czélzást. De el némítanom őket könnyű volt; hogy mind a hármok érdemét ismerem és vallom s hirdetem.” A tisztázatban (2. szöveg) pedig ez olvasható: „Elnémítanom őket könnyű, mert kiket ők gyanújuk alá vettek, azoknak érdemeiket ismerem vallom és hirdetem.” Vagyis a nevet tartalmazó mondat elmaradt, vagyis Kazinczy 16-i levelének megfelelően törölte Guzmics. A szövegcsoporthoz keletkezési idejének kezdetét a június 22-i Guzmics-levél jelöli ki: „Engedd édes Barátom e szép, e tiszta ítéletekkel, gyönyörű érzésekkel előtött helyeket leveleiből Jegyzéseimbe, melyeket *Utadhoz fogok írni*, fűzhetnem.” (Kiem. O. L.)

Tehát a fogalmazvány 1831. június 22. és július 23. között (?) keletkezhetett, a tisztázat pedig 1831. július 23–27. között (?).³ A szövegben keltezőként megadott „Jun. 24d. 1831.” dátum nem a megírás pontos ideje. Ebben a formában a két szöveg egyikét sem küldhette el Guzmics Szemerének publikálásra, hiszen egyik sincs befejezve.

A tisztázat szövege a kézirat 11b oldal alján egy mondat közepén félbeszakad:

„Ezek K. Utjára jegyzéseim. Te Édes barátom, látod, mely könnyű tanult embernek is botlani, és botlása által, minden jó akaratja mellett is, izetlenségeket támasztani. Vajha megtanulánk egymás botlásán nem rágódni; azokat”

Ezen az oldalon még kb. 3–4 sornyi üres hely maradt, tehát a szöveg vége nem elveszett, hanem készült el. A 12ab üres. A 13a–14a oldalakon azonos szövegbeosztással (nagy margóval) és írásképpel egy töredékszöveg található a religióról, amelynek kezdete: „kifejtéséből, dajkálásából a keresztény religio, mely örök igazságon, önkénytelen s határtalan szereteten, s egy rendületlen bizodalmon, egy a földtől felemelő, a halhatatlanság tiszta boldog egébe kegyesen vezető reményen

³ A levelek kézbesítésének és nem megírásának idejét kell figyelembe venni, és a járvány miatt erre biztosan lehet egy hetet számolni: Kazinczy egy 1831. augusztus 8-án Pesten feladott levelet 16-án vett kézhez: KazLev, 24/6194 jegyzete, 754.

épült, s az emberiség jobb természetét úgy bírja, hogy zsenéjét is kémélve simítsa, s édes anyai kezekkel nemesítse? [...]»⁴

Ez, amennyiben nem véletlenül van a jelenlegi lelőhelyén, azt jelzi, hogy Guzmics érzékenységet sértette az útirajz profán leírása a szerzetesek közös asztali imájáról, az, hogy a szerzetesek regulájit házi szokásként értékeli, a bencés közösséget pedig világi közösségekhez méri. A lelőhelyén ezután következik a fogalmazvány. Itt, 18ab oldalakon *Mentségek* alcím alatt több – Guzmics fentebb idézett leveleiből ismert – idézet található Kazinczy leveleiből, amely hiányzik a tisztázatból.

Guzmics elküldött levele, azaz a kiadásra szánt *Jegyzések* kapcsolódó szövegforrásként teljes szöveggel jelenik meg kötetünkben: *Szemere Pálhoz Guzmics Iszidór. (Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonhalmi Utjára) (383–390)*. Ez az autográf Guzmics-kézirat a Szemere-tárban található meg, így a lelőhely alapján bizonyos, hogy ezt valóban elküldte Szemere Pálnak. A június–júliusi fogalmazvány és tisztázat után e szöveg augusztus 5-i keletkezése a leírás (letisztázás és/vagy megírás kezdetének) valószínű ideje lehet, a kézbesítés ideje azonban bizonytalan, a kolera miatt feltehetően késett a posta.

Guzmics ezen mentőírása kiadatlan maradt. Váczy János szerint: „Guzmicsnak ez a védelme nem jelent meg, a Muzarion V. kötete késett, s közben Kazinczy meghalt s egyéb gondoskodást tett szükségessé a hű barát szeretete: gondoskodni az özvegyről s árváiról.” (KazLev, 21/5354 jegyzete, 743.) A kortárs nyilvánosság éppen ezért, a hű barátok tapintata és szeretete miatt, bizonyára kéziratban sem ismerte meg.

A szöveg jelen közlését az indokolja, hogy számos tárgyi jegyzet értékű megjegyzést tartalmaz, és hogy Guzmics véleményét részben ismerte Kazinczy a levelekből, és ez bizonyosan hatással volt rá a pannonhalmi útleírás második kidolgozásakor.

Guzmics mentőírása a kortárs nyilvánosság előtt rejtve maradt, Guzmics hű barátjának bizonnyult, és Kazinczy árváiról, özvegyéről és irodalmi hagyatékáról példamutatóan gondoskodott. Barátja, Pázmándi Horváth Endre „replicá”-ja azonban elkészült és meg is jelent, de már Kazinczy halála után: 1832-ben *Felvilágosítás Kazinczy Útjának 25-d. lapjára* címen a Sas nevű folyóiratban.⁵ Ennek története ismert, a levelek formájában írt választ Váczy János a KazLev, 21/5354 jegyzetében részletesen ismertette egy Guzmics-levél jegyzetében. Eszerint Pázmándi először lemondott volna a replikáról a kolera és Kazinczy halála miatt:

„Az 1832. évben azonban Thaisz András örömet kiadta a Horváth Endre és Pátfalvi Márk között ez ügyben folyt levelezést a Sas X. köt. 3–10. 11. lapjain, a honnan Toldy kiadatlan *Glottomachusok* kötetébe is átvette.

Pátfalvi Márk [álnév?] Égvárról 1831. máj. 15-dikén írt levelében ezeket írja Horváth Endrének: »Beteges állapotodat régen tudtam és sajnálalak, de most még nagyobb aggodalomba ejtett, a mit Kazinczy Útjában felőled olvasék, hogy *lelked elevensége is egészen elhagyott*.«

Erre Horváth E. máj. 19-dikén így válaszol: »Kazinczy leírta útját? Még nem láttam. S egészségemről úgy szól benne, hogy te, becsült barátom, azon töprenkedel? [...] [...] megnyughatol tettem ép volta iránt. Meg, gondolnám, lelkem elevenségére nézve is. Látszhatik az ember néha s némely előtt kedve-vesztettnek, ámbár lelke belől eleven s vídám. Külömben is szarkaugrándozásokat, tudod, tenni nem szoktam, s az útját leszelezett látogató előtt se tettem. Az az ő sajátja. [...]«.

Máj. 25-diki levelében Pátfalvi ezeket írja: »Hála, hogy tested ép, s lelked, a mint látom, régi erejében. Kazinczy hát csak megint repkedett, facsaroskodott. Már a többi is, a mit felőled írt, gyanús előttem. [...] Sajnálom hogy az öreg Kazinczy ily gyermekes meggondolatlanságokat írka *Utjába*. Vagy mintha egyenesen ártólag dolgoznék ellened. Látd, nevezted volna el azt az odvas vén almafádat Ferenczfájának, akkor össze-meg-összedícsért volna. A hiú öregnek itt a bibéje. Lám némely mást hogy magasztal tömjéneiért!«

⁴ Busa Margit szövegkiadásában e két különböző szöveghez tartozó igen távoli, és nyelvtanilag sem egyeztetett félmondatot egygő olvaszva közölte. Kiadása egyébként is számos hibát tartalmaz.

⁵ Részben újra kiadta Busa Margit: KAZINCZY, *Pannonhalmán* 1993, 48–50. A kéziratot szövegváltozatát megtalálta és a nyomtatott szövegváltozattal együtt kiadta Dajkó Pál: Dajkó 2003, 75–107; l. még: Dajkó 2004.

Június 3-dikán írt válaszában Horváth E. sorról-sorra czáfolja mind azt, a mit Kazinczy *Pannonhalmi útjában* önmagáról olvasott. A csekélyebb kifogásokat mellőzve, a fontosabbak íme: »Hogy inkább a magányban, – írja Horváth E. – mint a faluban lakom, ez derék rágalmazás, mert soha oly keveset szőlőházamban nem laktam, mint ez idén, ámbár ez is mit ártana? mivel magányom is plébániámban vagyon. Megengedte a mélt. püspök is ott tartózkodnom, kinek ezt az engedelmet adni vagy megtagadni hatalmában áll.

»Mint van lelkem elevensége, Kazinczy ellenére is már megírtam. Dévajságra, úgy mint ő, nem lobbanok ki... de hallgatok az ő idomatlan dévajsággal, mert pirítók és nem az én ínyem szerint valók. Én megtartom férfias characteremet.

»Igaz hogy a mélt. főpát kérdezte: kapott-e Kazinczy neve tőlem fát? de én nem valék *kénytelen megvallani*, s így nem kénytelenségből – mert nem tudom, micsoda kénytelenséget gyaníthat itt a NAGY KAZINCZY, hanem csak megvallottam, hogy az most eszembe nem jut; a mint úgy is van. [...]

»Úgy van, a mint írod, kedves barátom; itt vagyon Kazinczy panaszának csomója: másnak nevét termő élő fa viselje itt, az övét ne. Holott a kifagyott helyébe Ferenczfa viríthatott volna. E miatt kelle fekete vérnek bugyborékolni.

»Mondd meg most, hogy lehessen a nem valóságokat író Ferencz Kazinczynak hinni Erdélyi Levelében, midőn a factumokat a maga felcsicsomázása kedvéért elforgatni nem bír. Effélék miatt ki ne kételkedjék az utazókban?» (Váczy János jegyzete: KazLev, 21/5354 jegyzete, 742–743.)

Pázmándi Horváth válaszlevelei Kazinczy halála után kerültek nyilvánosságra, amikor már Kazinczyt a nekrológok érinthetetlené tették. A Felső Magyar-országi Minerva július–augusztus–szeptemberi számában két írás is magasztalta az elhunytat: *Kazinczy Ferencz Emléke és néhány character-vonása* cím alatt Guzmics Izidor és egy S. F. monogramú személy, azaz Toldy/Schedel Ferenc írása jelent meg (GUZMICS–TOLDY 1831). Utóbbiében olvasható:

„Kazinczy alacsony, ’s e’ mellett karcsú termetű, és olly hajlékony testű volt, hogy őt külsejéből az ismeretlen külföldinek tartotta. Fiatalabb korában hosszasz arczát a’ néhány legnemesebb vonás, ’s a’ fejjérrel komolyan vegyült pirosság ékíté. [...] Megváltozott Kazinczy természetesen öregebb korában képére nézve, noha nem épen egészen; *testi elevensége azonban, és lelkének ereje megváltozni nem tudott.* [...] Ön munkáiról egész tartózkodással és futtában szóllott: másokéit ellenben; ha szépet látott benne, dicsérni szerette. A’ gyengébb írókat nem ocsárlotta; sőt böcsmérlesekét is restelte hallani.” (Uo., 494, 495. – Kiem. O. L.)

Pázmándi Horváth szövegei e megváltozott környezetben védhetetlenek lettek. Guzmics korábbi félelmeit („Nem Téged féltlek én Endrétől; őt magát magától félttem inkább”) Toldy valóra is váltotta Pázmándi Horváthról írva:

„Ez időben, 1831. aprílban látta őt Kazinczy Ferencz utolszor Pannonhalmán és pázmándi magányában, s ’Útja’-ban ezt írta róla: ’Lelke elevensége egészen elhagyta; ritkán lobban dévajságra, vagy csak erővel.’ E sor, Döbrentei sugallásai által balúl értelmezve, idézte elő Horvát Endre azon leveleit, melyeket amaz ’Pátfalvi Márk’ álnév alá rejtözve, a magáéival e cím alatt: ’Felvilágosítás Kazinczy Útjának 25-d. lapjára a ’Sas’ X. kötetében, 1832. júniusban, s így Kazinczy halála után, közzé tett, s melyek a sertett hiuság legaljasabb fegyvereivel, rágalom- és gúnynyal sértvén a szent öreg emlékezetét, mind a két írók örökre beszennyeztek.” (TOLDY 1876, IV, 34.) Czifra Mariann helyzetértékelése szerint Toldy teljes mértékben átveszi és hitelesíti Kazinczy kijelentéseit, amellyel Guzmics előtt védte útírajzát: „Horváth Endre életével kapcsolatban tehát Toldy fontosnak vélte elmondani, hogy Kazinczy minden kínos körülmény és félreértés ellenére barátjának érezte őt, és ezt az elköteleződést példával is alátámasztotta. Ennek következményeként a kettejük között történt méltatlan csetepatéban Kazinczy megdicsőült, Horváth Endre ugyanekkor az utókor tiszteltétől mentes örök feledésnek került átadásra: »S valóban, ezóta minden jobb érzésű visszavonult az egykor ünnepelt nyelv művésztől, ki már most ritkábban is járt fel az akadémiai gyűlésekre, s nem becstülve, nem szeretve múlt ki, mart. 7. 1839.«” (CZIFRA 2013, 193.)

Nehezen cáfolható azonban, hogy Kazinczy mégiscsak megvetően írt Pázmándi Horváthról a pannonhalmi út első kidolgozásában. Ennek legvalószínűbb oka egy félreértés volt: „Téti Takács József Győr Várm. Fő-Notáriusa (†) – Horváth Endre akkor téti, most Pázmándi Plebánus – és Verseghi Ferencz szoros barátok, ’s nagy hívei az Ypsilonismusnak, sok titkos játékot játszdogattak

ellenem. – Takács a' Tudom. Gyűjt. Redactorának Fejér Györgynek egy Értékezést küldte be a' Recenziókról, melyet ez 1818. Júniusban ki is ada. Hogy tévedjek meg annak Írójában, azt Verseghy írta le, és Verseghy adta be Fejérnek; Fejér pedig láttatá a' Manuscriptumot Szent-Miklóssy Aloyzzal, nyilván azért, hogy ez majd tudatni fogja velem hogy a' Verseghy' kezére rá ismert, 's én Verseghyt fogom bántani, 's ezeknek lesz mit nevetniük. De ki nem ismeri a' citatumok' özönében áradozni szerető Takácsot? és az ő stílusát ki ismerhette volna Verseghyének? – Csak azt kell még megjegyzennem, hogy Horvát Endre (úgy beszélé maga Szemerének) csak mostohájáról kapta a' Horvát nevet; nagyatyját 's talán még atyját is Füredinek hítták. A' név és a' Verseghire játszó Vida nem áll ok nélkül az Értekezés alatt, 's nékem e' hárommal volt bajom.”⁶ A *recenziókról* c. szöveget (Tudományos Gyűjtemény, 1818/6, 21–22) feltehetően Kisfaludy Sándor írta Füredi Vida álnéven.

Nem mellékes, hogy Toldy szerint a „szent öreg”-et Pázmándi Horváth nem egyedül, hanem Döbrentei Gáborral együtt „rágalmazta”. Toldy véleménye sikeres irodalomtörténeti pályát futott be, Horváth Jánoson át Busa Margitig elfogadták Döbrentei társszerző voltát.⁷ Dajkó Pál azonban Döbrentei nem szerzősége mellett érvelt 2003-as tanulmányában: „Pátfalvi és Döbrentei azonosítása teljesen megalapozatlan, bizonyítatlan”, szerinte „valójában Toldy Ferenc alaptalan vádja kapott irodalomtörténeti hitelesítést”. (DAJKÓ 2003, 80, 84.)

Toldy állításával szemben a Döbrentei–Pázmándi Horváth levelezést is idézte Dajkó: „[t]egyek a mit jónak látok, írad, a Pátfalvi Márk és köztted levő levelekkel” – írta Döbrentei, és ez valóban azt jelzi, hogy Döbrentei nem azonos Pátfalvival. De ezután Döbrentei 6 pontban felsorolta a változtatásait: „[t]eljes bizalommal ime azokkal ezt tevém:”, azaz címet adott, mottót cserélt, hosszan idézett Kazinczytól, bővített, példákat hozott, törölt, elhagyott és rövidített. (Uo., 86–87; a levelet eredetileg Jancsó Elemér adta ki: JANCsó 1943, 146–147.)

Dajkó közölte Pázmándi Horváth válaszában mindkét ismert szövegét: az általa az Országos Széchényi Könyvtárban megtalált kéziratot, amely feltehetően az eredeti szövegállapotot tükrözi és a Sas című folyóiratban megjelentet, amely már átment Döbrentei kezén. Ezért többé-kevésbé nyomon követhetők Döbrentei változtatásai.

Döbrentei beavatkozásának mértékére jellemző, hogy fenti levelének az a szerény megjegyzése, hogy: „[a] hol kelle bővítettem, s példákat hoztam belé”, legalább egy oldal terjedelmű beszúrást jelentett a szövegbe, akárcsak a hosszabb Kazinczy-idézetek beillesztése.⁸

Ugyancsak jelentőségteljesek az apróbb változtatások, amelyek feltehetően szintén Döbrenteire való tekintettel, vagy éppen Döbrentei által kerültek be a szövegébe. A kéziratban még „Döbrenteivel magával történt, kit te ismersz”, a kiadásban már „Döbrenteivel történt, kit te nem ismersz” áll (DAJKÓ 2003, 95, 100). A kéziratban hiányzik, a kiadásban már megtalálható két *Erdélyi Levelek*re vonatkozó bekezdés (DAJKÓ 2003, 100, 102; a hiány helyei: 95, 96). Ha ez utóbbiak valóban Döbrenteikhez köthető szöveghelyek, akkor magyarázatot kaphatunk a Kazinczy (és az útirajz mint műfaj) hitelességét általánosan megkérdőjelező mondatokra is: „Mondd meg most, hogy lehessen a' nem valóságokat író Ferencz Kazinczynak hinni erdélyi leveleiben, midőn a' factumokat a' maga felcsicsomázása kedvéért elforgatni nem pirul. E' félék miatt ki ne kételkedjék az utazókban?”⁹

⁶ Kazinczy autográf feljegyzése: MTA KIK K 633/V, 52a. Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* (I–XIV., Bp., 1891–1914) szerint Pázmándi Horváthot 1829-ben helyezték Pázmándra, tehát e feljegyzés 1829-es vagy ez utáni.

⁷ „Döbrentei a következő évben, 1832-ben, a *Sas* c. folyóiratban álnév alatt kiadta ez ügyben váltott levelezésüket, s ekkor, Kazinczy halála után, az abban, kivált a Pátfalvi Márk névvel álcázott Döbrentei leveleiben foglalt éles és bántó kifejezések már valóságos halottgyalázás színében tűntek fel.” (HORVÁTH 1955, 143.) „Döbrentei Gábor, Pátfalvi Márk álnév alatt” (KAZINCZY, *Pannonhalmán* 1993, 17).

⁸ L. DAJKÓ 2003 szövegközlésének a 103., illetve 98–99. oldalait, amelyek egyébként Pátfalvi név alatt szerepelnek.

⁹ Ez tehát a kiadott szövegváltozat: uo., 100. A kéziratban eredetileg: „Lásd Barátom, hogy higgyünk a' meszsze földön utazóknak, ha honn ily rövid utat tett ember ennyi költeményt akar nyakunkra kötni, noha tudgya, hogy ezren is általlátták a' hamis fogásokat. Aztán fog-e Kőrösi előttünk hitelt érdemelni, ha életben, és szerencsésen haza jó is?” (Uo., 95.)

Az MTA KIK Tört. 2r 21, *Kazinczy Ferencz műveinek, nevezetesen levelezésének kiadására vonatkozó Kazinczy Gábor és Toldy Ferencz gyűjtése* című csomó 22. lapja, Kazinczy Gábor tervezett, de meg nem jelent Glottomachus-kötet korrektúrájának egy lapja (347–348. oldal), amely egy részlet a Pázmándi Horváth–Pátfalvy Márk levelezéséből. Ezen a nyomtatott lapon ceruzával több bejegyzés is van (Kazinczy Gábortól?) arról, hogy mely változtatásokat tette Pázmándi és melyeket Döbrentei. Eszerint is Döbrentei legalább szerkesztőként beavatkozott a szövegbe.

Kazinczy hitelességét e vitairat igyekezett megkérdőjelezni. Ezért kell megjegyezni, hogy Pázmándi Horváth egyetlenegy ponton sem cáfolta Kazinczy tényközléseit, 'csupán' a tények értelmezését, Kazinczy túlzásait és „festéseit” kifogásolta, és vélt vagy valós szándékait nehezményezte. A fejezet elején idézett, Guzmicshoz írt 1831. április 10-i levélkéjéről azt állítottuk, hogy ez az üzenet mindenben alátámasztja Kazinczy és Guzmics visszaemlékezését a Pázmándi Horváthtal történő találkozás időpontjára és helyszínére vonatkozóan. Ezt igazolja a plébános utólagos szövege is, miszerint „nekem Guzmics czédulájában csak az volt tudtomra adva, hogy K. a' sz. hegyen vagyon és semmi több”. Ám Kazinczynak a 'tények'-hez toldott ártó szándékát Pázmándi Horváth is csak hozzátoldani tudta: „Azt mondja Kazinczy, engem a' fő apát ebédre hivatott, *kétség kívül* az ő kedvéért.”¹⁰ Vagyis éppúgy a túlzás és „festés” eszközével élt, mint a kritizált szöveg.

Pázmándi Horváth vitairata még Guzmics állításait is felülírja egy helyen, és érdekes módon Kazinczy szövegét hitelesíti. Guzmics szövegeiben a „fabérmálás”-nak egy Kazinczyétól merőben eltérő elbeszéléssel találkozhatunk, míg Pázmándi Horváth a pannonthalmi útleírással egyezően nyilatkozik erről is. Guzmicsnál Kazinczynak hirtelen támadt ez az ötlete a monostorban, Pázmándinál és Kazinczynál egyaránt az apát rákérdezése indította el a történetet (DAJKÓ 2003, 100).

Kazinczy e szövegeket nem ismerhette, sem Guzmics *Jegyzései*, sem Pázmándi Horváth szövege nem kerülhetett a kezébe. Egyedül Guzmics baráti levelei figyelmeztették a pannonthalmiak neheztelésére. Kazinczy nagyságát és „lelke elevenségét” bizonyítja, hogy élete utolsó heteiben úgy dolgozta újra a pannonthalmi útirajzát, hogy a sértődést kiváltó részeket következetesen átirta.

Néhány példa arra, ahogy Guzmics leveleinek hatására az áprilisi kiadás megfogalmazásait átformálta Kazinczy az augusztusi kézirat megírásakor:

– „**Lelke'** elevensége egészen elhagyta; ritkán lobban dévajásra, vagy csak erővel. Társainnak nehéznék tetszett gyalog menni vissza a' hegyre, 's két szekeret kértek ki, mellyen felmehessünk, 's Endre is feljött.” = Kiadás.

– „Sokat szenved lábaira, 's baját neveli **testessége**. Ritkán lobban dévajásra, vagy csak erővel.” = Kézirat; a „lelke” helyett a „testét” írja le.

– „**kénytelen** vala megvallani” = Kiadás.

– „megvallá” = Kézirat.

– „ő is **heves barátja a' Coelibátusnak**.” = Kiadás.

– „Guzmics sok holmit fejtegete, így a' **Coelibátus' cikkelyét** is” = Kézirat.

– „eggy **Kanádai-nyáréra az Endréét**” = Kézirat; sem a kiadásban, sem Guzmics szövegeiben, sem Pázmándi Horváth válaszában nincs említés arról, hogy Kazinczy Pázmándi Horváth neve kezdőbetűjét is felvéste volna – feltehetően ez az engesztelő emlék csak Kazinczy szövegében létezett és létezik.

(Vö. ORBÁN 2014.)

Nógrád, Gömör, 1831.

Az útleírás az 1831. június 12–29. közötti időszakról szól, a keletkezési időtartam lehetséges kezdetét az utazás vége, a hazaérkezés időpontja jelöli ki. Június 30-án érkezett Sátoraljaújhelyre Kazinczy, de a kolera miatti vesztézház alatt találta Széphalmot (a két település között húzóódott az abaúji és zempléni megyehatár), így csak néhány nap múlva jutott haza. Csak ezután kezdetett az út megírásához, és rövid időn belül a [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] szerint két fogalmazvány és egy tisztázat is elkészült július 17-re és 20-ra:

¹⁰ PÁZMÁNDI HORVÁTH, *Felvilágosítás...* = DAJKÓ 2003, 99. (Kiem. O. L.)

„[1831. július] 17. VASARNAP. 1. Nógrád és Gömör. Ma eloszor.

[...]

20. 1. Nográd és Gömör, újra is, le is tisztázva.” (A fogalmazványok elvesztek vagy lappanganak, a tisztázatot bizonyára azonos a szövegünk forrásával.)

A szöveg befejezéséről számolt be július 26-án Desseffy Józsefnek: „Megírtam Nógrádi és Gömöri útamat is.” (KazLev, 21/5369, Kazinczy – Desseffy Józsefnek, Széphalom, 1831. júl. 26., 608.) Majd augusztus 6-án Kazinczy elküldte a szövegek egyikét Szemere Pálnak: „Imhol van, édes Uram Öcsém, a’ mit dolgoztam. [...] Én úgy hiszem, hogy némelly szép helyei vannak, ’s ilyen a’ Tornallyai szirt, ilyen a’ Ludányi kőrös, ilyen az Etesi elválás Baranyaitól, ’s talán a’ Losonczi Gyűlés is.” (KazLev, 21/5374, Kazinczy – Szemere Pálnak, [Széphalom], 1831. aug. 6., 615.)

Függelék

11. Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása

SZÖVEGFORRÁS

A *Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása* kézírata ismeretlen, szövegforrásunk: *Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása, melyet egynehány fő-Geographusok munkájából ki-szedetett, és azoknak, a’ kik Hazájokhoz illendő szívességgel visel-tenek, szemeik eleibe terjesztett, Kazintzy Ferentz, Kassán, Landerer Mihály betűível, 1775.*

Szövegforrásunk az OSZK példánya (call number: 321.247), amelyben azonosítatlan kézzel az alábbi bejegyzések találhatók:

A címoldal alján: „1775.”

Zala vármegyéhez kapcsolt vers „Kanisán omlott-ki sok Töröknek vére” sora elé beírva: „Si-megre a Püspök mulató helyére.”

Zemplén vármegyénél: a „XV. Szada” és a „XVI. Szántó” áthúzva.

Közép-Szolnok vármegyénél: „Comitatus Exterior Szolnok” megnevezésben az „Exterior” áthúzva, és fölé írva a javítás: „Mediocris”.

Máramaros vármegyénél: „V. Maramáros erős vár” után beírva: „volt”.

„A’ RELIGIÓRÓL, VAGY VALLÁSRÓL” írt fejezetben „2. Az Evangelica, vagy Lutherána” mellé beírva „} Evangelicusok”.

MEGJELENÉS

Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása, melyet egynehány fő-Geographusok munkájából ki-szedetett, és azoknak, a’ kik Hazájokhoz illendő szívességgel visel-tenek, szemeik eleibe terjesztett, Kazintzy Ferentz, szerk. CSORBA Csaba, a Kazinczy Társaság és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár kiadása, [Miskolc, 1986], hasonmás kiadás.

KELETKEZÉS

A *Magyar Ország geographica...* keletkezéséről Kazinczy több önéletrajzi visszaemlékezése és levele is beszámol:

Gróf Ráday Gedeon, az Első... (= KAZINCZY, Pályám 2009, 28–29); *Ér-Semjén, 12. Jul. 1802. Ma találok régi papirosaim közt...* (= uo., 170); *Az én életem...* (= uo., 421); [*Kazinczy Ferencz’ saját kezével írt Autobiographiája 1785ig*] (= uo., 453–454); *Pályám’ Emlékezete [I.]* (= uo., 481–482); [*Pályám emlékezete III.*] (= uo., 572–573); [*Pályám emlékezete VI.*] (= uo., 731–732). A kap-

csolódó jegyzetek: uo., 931–933. A levelek közül l.: KazLev, 15/3428, Kazinczy – Szemere Pálnak, Széphalom, 1817. máj. 7.

Az első részletes megírása a keletkezés történetének az 1816-ban kelt *Az én életem...* c. önéletrrásban található, itt ezt idézzük:

„Az anyám 1775. emlékezett atyámnak parancsára, 's kívánta tőlem a' Gellert' Értekezését a' Vallás felől, hogy a' Júliusban tartandó examenre kinyomtatathassék. Elkészítettem azt, 's levitettem egyik Professoromhoz, 's kértem, tekintené-meg, hogy hibásan ne nyomtatassék. Az nevettem bohóságomat, 's a' nélkül hogy fordításomból csak egy sort is olvasott volna, visszaadta, 's azt tanácslá, hogy Gellertnek Meséjít fordítanám, hasonló versekben, melyre magamat még most is erőtlennek ismerem. Megírtam az anyámnak mindent, 's kértem, várná idejét, míg valami jót fogok adhatni. Valamit, akármi legyen az! ez vala felelete, 's Consil. Puky Ferencz Úrnak tanácsára, ki akkor épen Regmeczen múltata, meghagyá, hogy szándékomat senkivel ne tudassam. Én akkor, a' Kartigámok mellett, Magyar-országi Históriát tanultam, nem mivel hagyták, hanem mivel érzettem, hogy azt tanulnom illik, 's vezető nélkül, tanácsló nélkül lévén, Praynak Hunnusain kezdém olvasásomat! Nem tudván mihez kapjak, 's anyám által mindég unszoltatván, egy Magyar-országi Geographiát csináltam a' Losonczy István' Hármás Kis Tükkörének hasonlatosságára. Az anyám Júniusnak utolsó napjaiban beküldte bennünket Kassára, hogy adnám által a' munkát a' Typographusnak, 's kötelezzem hogy a' Julius' közepén tartandó examenig vele elkészülne. Meglett minden, 's az idétlen szülemény, Klein Ephraim Kassai Luth. Rector' bábasága alatt, ki azt még idétlenebbé tette, ez árnyék világot valóban meglátta, de, szerencsétlen atyjának nagy örömére, csak hamar el is hagyta, úgy hogy rövid itt voltának csak a' Cornides Dániel' Bibliotheca Hungaricájában (Pest, 1792.) fordúl-elő emlékezete.

Nagyatyám, nagyanyám 's anyám jelen valának az examenen, 's egy cseléd a' hátulsó székekben tartá csomóimat. Midőn Prof. Szent-Györgyi elvégzé cathedrájában a' kikérdezést, én előállék, 's ajándékimat kiosztogatám, 's elrejtežém. Azonban mihelytt csendesség leve, Superint. Szilágyi felkölt, idvezlette az új Auctorkát, 's elhalmozta magasztalásaival; tüzelte, hogy elkezdvén egyszer a' futást, abba ne hagyja; 's midőn majd izzadni és fázni fog, 's botolgatásaira reá ismer, el ne csüggedjen, sőt emlékezzék, hogy a' ki rosszúl nem kezd, nem fog jól végezni. – Ez a' megszólítás, tüzelés, nekem irigyekeket támaszta, 's barátokat.”

Az itt említett anyjához írt és tőle kapott egykorú levelek ismeretlenek. Az említett Gellert-értekezés: *Abhandlung über die Religion* ['Értekezés a vallásról'; = *Moralische Vorlesungen*, 1770, V. kötet]. Cornides Dániel (1732–1787) történész, egyetemi tanár, könyvtáros említett műve: *Bibliotheca Hungarica, sive Catalogus Scriptorum de rebus omnis generis Hungariae adnexarum provinciarum gentiumque finitimarum, tam typis publice editorum, quam manu exaratorum* (Pest, 1792).

Az alaplüként említett munka a számos kiadást megért és Sárospatakon is tankönyvként használt *Hármás kis tükkör, mely I. A szent historiát, II. Magyarországot, III. Erdély országot, annak földével, polgári állapotával, és historiájával, gyenge elmékhez alkalmaztatott módon, a nemes tanulóknak, summáson, és világosan elő-adja és ki-mutatja* (két térképpel; Pozsony, 1773). Szerzője Losonczy István (1709–1780) teológiai doktor, nagykőrösi református gimnáziumigazgató volt.

A *Hármás kis tükkör* szerkezete is azonos/hasonló, sokszor szó szerint vett át Kazinczy-sorokat, leírásokat, és az átfogalmazások mögött is meglátható a forrásmunka. Egy árulkodó elírás: a „Tiszántúl-való kerület” vármegyének számbavételekor a „III. Árad” és a „IV. Békés” után a „VI. Bihár” következik Kazinczynál. A *Hármás kis tükkörben* (51–52. oldal) a III. Árad, és a IV. Zárand után az V. Békés és a VI. Bihar következik. Eszerint Kazinczy kihagyta Zárand vármegyét, és ezért elcsúszott a számozás a forrásához képest. Kazinczy írásából Toldy Ferenc és Váczy János is szemelgetett elírásokat, tévedéseket, pl.: „[b]ajos megmondani, hogy a tudatlanság vagy sietés miatt ejt-e oly hibákat, mint midőn Magyarországot *nyugatról* Tótországgal határoltatja [...]” (VÁCZY 1915, 70; vö. TOLDY 1987, 199–201.) Ennek ellenére nem egyszerű másolatról vagy kijegyzésről van szó, hiszen néhol többletinformációkat is tartalmaz Kazinczy szövege – talán iskolai jegyzeteiből.

A szöveg részletes tárgyi jegyzeteléséről azért mondott le a jelen kiadás, mert valójában Losonczy István munkáját, a sárospataki kollégium tananyagát kellett volna jegyeztetni.

A nyomtató Klein Efraim (írói álneve: Fémer Kilián) kassai evangélikus rektor volt. Egyetlen ismert magyar munkája: *Mindennapi közönséges és barátságos levelek, a levélírásban gyakorlatlanoknak kedvéért s hasznokért követelésre való például kibocsátottanak Femer Kilián által* (Pozsony, 1776). A magyar nyelv tanítását egy latin nyelvű magyar nyelvtanban szorgalmazta: *Specimen enucleationis grammaticae Hungaricae* (Pozsony–Kassa, 1776). Az önéletíró Kazinczy szerint a nyomtató cifrázgatta meg németességgel a szöveget, ez azonban a kézirat hiányában ellenőrizhetetlen, csak Kazinczy állítására hagyatkozhatunk, vagyis nem látható a gyermek-ifjú Kazinczy (vagy a sárospataki kollégium) nyelvállapota/nyelvjárási sajátossága („Árad” = Arad [vármegye]).

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Az 1789-es utak

1. [Az *Orpheusban* megjelent útirajzok]
2. [Az *Orpheusban* megjelent útirajzok átdolgozása]

Kazinczy 1786-tól 1791-ig a kassai tankerület nemzeti iskoláinak felügyelője volt. E minőségében rendszeresen és sokat utazott, az 1789-es útirajzokban megírt utazások valójában hivatali utak voltak. A hivatali székhelye és lakhelye Kassán volt, innen indult és ide érkezett hivatalos útjai során. Egerbe, a püspöki székhelyre mint iskolaközpontba rendszeresen tett hivatali látogatásokat, a balatonfüredi látogatás pedig egy bécsi – szintén hivatalos – út kitérője volt. A pontos időrendben azonban több ellentmondás van a hivatalos beszámolók, az útirajzok, a magánlevelezés és az emlékező szövegek adatai között.

A kassai utazás kapcsán észlelhető időzavarra és az ebből adódó értelmezési lehetőségekre Kovács Ida hívta fel a figyelmet. Megállapította, hogy Kazinczy 1789. június közepén nem látogathatta meg Barótit, hiszen nehéz betegségében feküdt, így poétikai érdekltségű szövegalkotást feltételez a történeti hitelesség ábrázolása helyett: „Kazinczy Széphalmy álnév alatt megjelentetett írása feltehetően összevon több Barótival való találkozást és közös élményt; ily módon fikciót rögzít, de olyan friss, riporteri tónusban, hogy azt a benyomást kelti, mintha a szerző először járna Kassán, s először látná Barótit. Nem is rögzíthet konkrét eseményt, mivel a feltüntetett időpontban (1789. június 21.) Kazinczy halálos betegen feküdt Kassán. (KAZINCZY, *Jegyzetek elhánt régi Papirosaimból* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 174. Ugyanitt lásd az 1789. év júniustól decemberig tartó időszak nagyobb eseményeinek naptári bejegyzéseit.) Kazinczy 1789-ben már negyedik éve kassai lakos, Barótival pedig, akit 1777-ben már bizonyosan ismer, kevéssel korábban még napi kapcsolatban vannak, mivel közösen szerkesztik a kassai *Magyar Museumot*. (Vö. KazLev, 1, 541; KAZINCZY, *Pályám* 2009, 748.) A kassai úti beszámoló kapcsán Kazinczynak nem is állt szándékában száraz, a realitásokat végsőkéig tiszteltben tartó leírás készítése, éppen ellenkezőjét fogalmazza meg egy 1790-ben írott levelében [...]”. (KOVÁCS 2010, 20, 66. l). – Az említett Aranka Györgyhöz írt 1790. július 1-jei levél vonatkozó része a bevezetésben idézve; a hivatkozások a jelen kiadás-hoz igazítva.) A szintén Arankának írt, Kassán 1789. július 10-én kelt levél is az önéletrajzok adatait támasztja alá: „Az el múltt hónapnak 7-dikétől szinte 23dikáig, az életnek, sőt magoknak a’ leg kínosabb fájdalmainak érzésén kívül tompán és el ájúlva feküdtem [...]”. (KazLev, 1/221, 395.)

Soós István az októberi utazások időrendjében talált ellentmondásokat, megállapításait hosszabban idézzük: „az 1789. októberében tett útjáról készült elszámolásban [Reise XLI.] feltüntetett időpontok és úti állomások, illetve Kazinczynak erről az útjáról első ízben 1790-ben napvilágot látott írásai között ellentmondások fedezhetők fel. Kazinczy 1789. október 19. és október 30. között Borsod és Heves vármegyékben járt. Útja során felkereste többek között Miskolcot és Egeret. Az úti elszámolás szerint október 23-án érkezett meg Egerbe, és október 26-ig tartózkodott a püspöki városban. Úti élményeiről közzétett munkájában viszont október 22-ét jelölte meg a vármegyei székhelyre érkezésének időpontjaként. Ami pedig a hivatalos útját követő bécsi utazását illeti, arra Kazinczy szintén nem pontosan emlékezett. Aranka Györgynek 1789. december 20-án írott levelében többek között arról írt, hogy a császárvárosba október 18-dikán indult el [KazLev, 1/271, 517]. Úti rajzaiban pedig arról tájékoztatta olvasóit, hogy »Octobernek utolsó napja vala, amidőn én Budáról 29-ben indulván meg, Füredre értem« [BUSA/KAZINCZY 1995, 55; KAZINCZY, *Jegyzetek elhánt régi Papirosaimból* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 174]. Egyik életrajzi feljegyzése szerint pedig október 31-én még Egerben tartózkodott, miközben 29-én még Budán, Zichy Károlynál volt [KAZINCZY, *Engem illetők* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 321].

Ha a hivatalos útjáról beadott elszámolást hitelesnek fogadom el, akkor sem az előbbi, sem pedig az utóbbi időmegjelölések nem felelnek meg a valóságnak. Kazinczy Bécsbe csak október 30. után, azaz 31-én vagy november 1-jén utazhatott el, feltehetően hivatali székhelyéről, Kassáról, s

Pestet és Budát érintve egy kisebb kitérőt tett a Balaton partjára [BUSA/KAZINCZY 1995, 54–58]. Amennyiben november 1-jén kelt útra, nem valószínű, hogy két nap múlva már Balatonfüredre érkezett volna: azaz hogy a Kassa és Füred közötti távolságot két nap alatt megtette volna. Maga is utal rá, hogy Budáról két nap alatt ért a magyar tenger menti településre. Innen hajózott át Szántódra, ahol Pálóczi Horváth Ádám vendégszeretetét élvezte. A következő napon Tihanyt felkeresve visszatért ismét Füredre. Kazinczy szerint ez az utazás november 2-án és 3-án történt. A fenti források alapján ez aligha volt lehetséges.” (Soós István, *Kazinczy Ferenc Itineráriuma* = KAZINCZY, *Hivatalos levelek* 2013, 899. – A hivatkozások a jelen kiadáshoz igazítva.)

Az egri érkezés egynapos eltérése nem tűnik jelentősnek, az útirajzból is kitűnik, hogy csak 23-án fogadta Kazinczyt a püspök, tehát az út hivatalos része csak ekkor kezdődhetett. A balatonfüredi út időrendjében azonban feloldhatatlan ellentmondásokat találunk a különböző források egybeolvasásakor.

Ha a hivatalos elszámolások adatait hitelesnek fogadjuk el, valóban hiteltelenné válnak az útirajzok adatai. A hivatalos iratok szerint Kazinczy október 30-án még Kassán volt (KAZINCZY, *Hivatalos levelek* 2013, 917), és eszerint valóban lehetetlen volt 31-ére Balatonfüredre utaznia. De ha az úti elszámolásokat ellenőrző Helytartótanács elvárásait szöveghitelességet befolyásoló olvasói elvárásoknak tekintjük, akkor már nem feltétlenül lehet a hitelesség kérdésében kizárólagos döntést hozni a hivatalos és a szépirodalmi műfajok szövegei között.

Egy külső forrás, Pálóczi Horváth Ádám levelei szerint október 29-én még nem volt Kazinczy Szántódon, november 3-án pedig már elutazott (KazLev, 1/259 és 261, Pálóczi Horváth Ádám – Kazinczynak, Szántód, 1789. október 29. és november 3.). Ez a szűk időtartam teljesen igazolni látszik az útirajzok állításait. Az útirajz szerint 1789. október 29-én indult el Kazinczy Budáról, 31-én érkezett meg Balatonfüredre, 31-én este 11-kor ment át Szántódra, majd november 3-án utazott tovább. Ugyanezt a történetstort erősítik Kazinczy feljegyzései: ezeket l. a fenti idézetben. Ezen elbeszélés hiteléhez kétségbe kell vonnunk a hivatali beszámolók pontosságát.

Egyetlen zavaró adat marad, ezt bizonyára hibának lehet minősíteni: „[október] 31. Egerben vagyok” (KAZINCZY, *Jegyzések elhánt régi Papirosaimból* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 174). Kassától több mint 150 km-re van Eger, ez a távolság a korban több mint egy napi út lehetett, tehát a hivatalos változat szerint is kétséges a megtétele, noha nem lehetetlen: „[Miskolcra] nem tölt belé két óra, míg Szikszóra értem, noha azt ide egy Stationak tartják.” eszerint kb. 20 km-t tett meg 2 óra alatt, és már hajnali 3-kor úton volt (*Utazások. Első Levél. Kassa. [1789. június 19.]*).

Az Arankának írt levél állítását pedig egy rövidre zárt baráti kifogásnak kell tekinteni, ugyanis arra keres melegséget Kazinczy, hogy miért nem válaszolt korábban: „tulajdonítsd azt Bétsi útnak, hová 8bernek 18dikán meg-indulván, Xbernek 4ikén jöttem haza”. (KazLev, 1/271, Kazinczy – Aranka Györgynek, 1789. dec. 20., 517.)

Kazinczy 1789-es egri látogatását elbeszélő önéletrajzi szövegei:

Gróf Eszterházy Károly Egri Püspöknél = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 78–80; [*Világ' Nagyjai és kicsinyei: Taródi István*] = uo., 81; *Jegyzések elhánt régi Papirosaimból* = uo., 174; *Engem illetők* = uo., 321; *Pályám' Emlékezete [I.]* = uo., 511–513; [*Pályám emlékezete III.*] = uo., 614–617; [*Pályám emlékezete V.*] = uo., 690; [*Pályám emlékezete VI.*] = uo., 780. L. még a vonatkozó jegyzeteket: uo., 1028–1030. Kazinczy képzőművészeti és építészeti leírásai: KAZINCZY, *Mesterségek* 1812.

(Az Orpheus és a Szemere-tár szövegeit együtt jegyzeteltük az ORPHEUS 2001 vonatkozó jegyzeteinek felhasználásával.)

1. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 19.

1. [Az Orpheusban megjelent útirajzok]

- (9) *Szurdok*: Hernádszurdok.
- (9) *Enitzke*: Enyicke (Abaúj-Torna vm.), ma: Haniska pri Košiciach (SZK).
- (9) *Bártza*: Bárca (Abaúj-Torna vm.), ma Barca (SZK). Itt található a Bárczay család angolkertje és kúriája, a család egyik tagja, Bárczay Ferenc (1766–1836) Kazinczy sárospataki iskolatársa és jó barátja volt.
- (9) *statio* (lat.): útszakasz; egy postaállomásnyi útszakasz 1783-tól legfeljebb 16 km volt (KAMODY, 1989, 40, 45).
- (9) *égett-bor*: forralt bor.
- (9) *fertály* (ném., rég.): negyed.
- (9) *Carpathus*: Kárpátok.
- (9) *Eperjes* (Sáros vm.): ma Prešov (SZK). Az egyik kerületi tábla székhelye, 1781. januártól 1782. júliusig Kazinczy itt volt joggyakorlaton.
- (9) *Lőcse* (Szepes vm.): ma Levoča (SZK).
- (9) *ümeg* (táj.): ing.
- (9) *Etézia* (gör.): nyári szél.
- (10) *Gothiai munkájú*: gótikus.
- (10) *keresztet vagy kakast*: a katolikus és református templomok megkülönböztető jelét.
- (10) *mért föld* (rég.): mérföld; hosszmérték; a magyar mérföld 8354 méter (általában 7407 méter).
- (10) *Kézmárk* (Szepes vm.): Késmárk, ma: Kežmarok (SZK) Poprád-parti város.
- (10) *à la Rousseau* (fr.): 'Rousseau módjára'. Az utalás Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) francia író, filozófus *Émile ou de l'éducation* ('Emil, avagy a nevelésről') c. pedagógiai regényére vonatkozhat, amelyben a vidéki élet és a természetközeli nevelés helyességéről is írt. (A művet később szövegszerűen is idézi Kazinczy.)
- (10) *Szina*: Szin.
- (10) *Klopstock*, Friedrich Gottlieb (1724–1803): német költő. *Der Messias* (1748–1773; átdolgozta: 1780 és 1800) című eposzának egyik szereplője *Judás*; Kazinczy ezt a művet részben lefordította.
- (10) *rátz* (rég.): szerb.
- (10) *Rákóczy*: II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) erdélyi fejedelem (1704–1711), a Rákóczi-szabadságharc vezetője. *Regéc* 1654-től volt a Rákócziak birtoka. A szabadságharc bukása után a sárospataki uradalom (lat., rég.: *domínium*) kamarai birtok (ném.: *cameralisch*) lett.
- (10) *Semsey András* (1754–1814): a királyi tábla ülnöke (1786), a hétszemélyes tábla bírása, majd a királyi udvari kancellária (1789) és a császári kamara (1791) tanácsosa, később Ugocsa (1797–1807), majd Abaúj (1807–1814) vármegyei főispán, személynök (1802–1808), államtanácsos (1805), alkancellár (1808), kamaraelnök (1808–1804).
- (10) *tóth* (rég.): szlovák.
- (10) *en gout d'antique moderne* (fr.): 'modern antikos ízlésben'.
- (10) *Szalántz* (Abaúj-Torna vm.): Nagyszalánc, ma Slanec (SZK).
- (10) *Ujvár*: Abaújvár.
- (10) *Zsebes*: ma Kassa része, egykor önálló település volt.
- (10) *Chaussée* (fr.): országút.
- (10) *línea* (lat.): vonal.
- (11) *aber* (ném.): 'de'.
- (11) *néma Barátok*: karthauzi szerzetesek.
- (11) *klastrom* (rég.): kolostor.
- (11) *enyészetre fekvő*; *Nap-enyészeti*: nyugati.
- (11) *spectaculum* (lat.): látványosság.
- (11) *Nymphák*: a görög mitológiában a természet erőit megszemélyesítő fiatal istennők.
- (11) *Kellner* (ném.): pincér.

- (11) *szurdék* (táj.): kis helyiség, kuckó.
 (11) *Unter-Commissió* (ném.): albizottság.
 (11) *Friedrich*: II. (Nagy) Frigyes (1712–1786) porosz király (1740–1786).
 (11) *schnurgrad* (ném.): zsinóregyenesen.
 (11) *irreguláris* (lat.): szabálytalan.
 (11) *Centum capita appono* (lat.): 'száz fejet egy ellen'.
 (11) *punctum visus* (lat.): nézőpont.
 (12) *Bach* (ném.): patak.
 (12) *Bord* (ném.): part.
 (12) *B* – – –: az említett személyt nem tudtuk azonosítani.
 (12) *Surtout* (fr.): felöltő.
 (12) *frisirozott* (ném.): frissen fésült.
 (12) *frakk* (rég.): eredetileg a lovas katonaság színes kelméből készült kabátja, csak a 18. sz. második felében vált polgári viseletté.
 (12) *sang froid* (fr.): hidegvér.
 (12) *gardírozni* (fr.): megőrizni.
 (12) *cancellista* (rég.): írnok.
 (12) *kalmár* (rég.): kereskedő.
 (12) *pagát* (ol.): a tarokk legkisebb ütőerejű kártyalapja.
 (12) *egy szál dákovára hívtam-ki*: azaz biliárdoztak.

2. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 20.

1. [Az Orpheusban megjelent útirajzok]

- (12) *metzenzöfök*: egy Abaúj-Torna vm.-i település, *Metzenseifen* lakói.
 (12) *physiognomia* (lat.): külső fizikai megjelenés.
 (12) *architecturái* (gör.): építészeti.
 (12) *Baróti Szabó Dávid* (1739–1819): jezsuita szerzetes, pap, költő, a klasszikus triász tagja. Baróton, Háromszék vármegyében született (ma: Baraolt, R), 1757-ben Székelyudvarhelyen lépett a jezsuita rendbe, amelynek feloszlata után, 1773-ban világi pap lett. 1774-től Komáromban, 1777-től 1799-ig Kassán tanított (itt Kazinczy öccsét, Miklóst is). A klasszikus versformák híve, Kazinczy és Batsányi János mellett szerkesztője a Magyar Museumnak. A prozódiai vitában Rájnis József és Révai Miklós ellenfele. Említett művei: *Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei* (Kassa, 1777; 2. kiadás: *Vers-Koszorú*, Kassa, 1786; 3. kiadás: *Költeményes Munkái*, Kassa, 1789); *Ki nyertes a hangmérséklésben?* (Kassa, 1787; Balassa József szerint már 1783-ban készen volt: BALASSA 1886, 40).
 (12) *Szomólnok* (Szepes vm.): ma Smolník (SZK).
 (12) *Jászó* (Abaúj-Torna vm.): ma Jasov (SZK). Jászón a 13. sz.-ban alapították meg a premontrei prépostságot. 1786-ban II. József ezt a rendet is feloszlatta. Az egykor várként is használt templom 1792 nyarán leégett, de a szerzet visszaállításakor, 1802-ben újjáépítették.
 (12) *Praemonstratensis Praelatus*: a premontrei szerzetesrend főpapja.
 (12) *fundus Religionarius* (lat.): 'vallásalap'; a római katolikus egyház egyes kiadásait fedező pénzalap, amelyet II. József a feloszlott szerzetesrendek és eltörölt kolostorok vagyonából, illetve az 1733-tól létező Cassa parochorumból, a szegényebb plébánosok fizetését biztosító alaphozott létre 1786-ban.
 (12) *Cameralis Tisztek által administráltak*: kamarai tisztek igazgatják.
 (12) *ortás* (táj.): egy erdő fáinak tövestől való kiásása, erdőirtás.
 (13) *itze* (rég.): úrmérték; a magyar icce = kb. 0,85 liter, a bécsi icce = 0,7 liter.
 (13) *politia* (gör.): kormányzás, vezetés.
 (13) *tóth* (rég.): szlovák.
 (13) *Miszlóka*: ma Kassa része, korábban önálló település, szlovákul: Myslava, németül: Teutschen-dorf.

- (13) *nationalis* (lat.): nemzeti.
 (13) *lectica* (rég.): kocsi, kordé.
 (13) *facad* (fr.): homlokzat.
 (13) *a' Toskániai vagy Dóriai Rend simplicitása*: az etruszk, toszkán és a görög dór oszloprend egyszerűsége.
 (13) *altána* (ol.): erkély.
 (13) *capital* (lat.): oszlopfő.

3. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 21.

1. [Az Orpheusban megjelent útirajzok]

2. [Az Orpheusban megjelent útirajzok átdolgozása]

- (24) *NN*: a címzett neve helyén álló *NN* bizonyára a latin „nomen nescio”, azaz „ismeretlen személy” rövidítése, de nem kizárható, hogy egy fiktív vagy valós név monogramja. A fiktív címezést valószínűsíti a törlések alatt látható címváltozatok sora is.
- (14), (24) *Baróti Szabó Dávid*: l. 2. jegyzetmező.
- (14), (24) *breviarium* (lat.): imádságoskönyv; a római katolikus papok kötelező napi imáit és egyéb szent szövegeket, szövegrészeket tartalmazó könyv.
- (14) *compliment* (fr.–ném.): bók, tisztelegés.
- (14) *Emilé de Rousseau Tom. II. Livre IV.* (fr.): 'Rousseau Emilje, II. kötet, IV. könyv.' (Vö. fentebb; az idézet és fordítása pontos.)
- (14) *Archenholz*, Johannes Wilhelm von (1741–1812): német történetíró, említett útleírása: *England und Italien* (Leipzig, 1785).
- (14), (24) *Besztertze* (Zólyom vm.): Besztercebánya, ma Banská Bystrica (SZK).
- (14), (24) *Rauch Ignátz* (1741–1799): jezsuita szerzetes, a nagyszombati papnevelde igazgatója és tanára, majd a rend feloszlata után (1773) világi pap Besztercebányán.
- (14), (24) *Sined*: Michael *Denis* (1729–1800): osztrák (ex)jezsuita költő és bibliográfus, a császári könyvtár igazgatója, Klopstock barátja és bárdköltészetének követője. 1759-től a bécsi Theresianumban az esztétika és irodalomtörténet tanára. A *Sined* bárdköltői álneve.
- (14), (24) *hexameter* (gör.): az időmértékes verselés egyik legfontosabb, hat ütemből álló verssora.
- (14) *lyrikum*: költemény.
- (14), (25) *Eggy izmos tsatlós*: Baróti A' *Koporsó-írásokról* című verse (*Költeményes munkái*, Kassa, 1789, II, 198–200).
- (14), (25) *Imperiomban egy Prédikátor Tiszteletes Úr*: a *Prédikátor* című Baróti-vers (*Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei*, Kassa, 1777, 256).
- (14), (25) *Rájnís József* (1741–1812): jezsuita szerzetes, majd pap, tanár, költő, műfordító. 1773-ban elkészült klasszikus mértékű verseit csak 1781-ben jelentette meg Pozsonyban a *Magyar Helikonra vezető kalauz* c. kötetében, így Baróti Szabó (*Új mértékre vett...*, 1777) és Révai Miklós (*Elegyes versei...*, 1787) is megelőzte. A kötethez írt utószava indította el a prozódiai vitát Ráttal, Baróti Szabóval és Batsányival.
- (14), (25) *Hoschius és Wallius példája szerint*: Sidronius Hosschius (S. Hossche, 1596–1653) és Jacobus Wallius (Jacques van de Walle, 1599–1690) újlatin jezsuita szerzők, költeményeiknek közös kiadánya: *Poëmatum libri novem* (1697).
- (14) *Nonum prematur in annum* (lat.): 'kilenc évig tartsd vissza a műved'. Idézet Horatius *Ars Poeticájából* (Horatius, *Epistularum liber alter*: *Az episztolák második könyve*, 3, 388. sor, ford. Muraközy Gyula = HORATIUS 1961, 594–595).
- (14), (25) *Révai Miklós* (eredetileg Mátyás) (1750–1807): piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár. Jobbágycsaládban született, 1769-ben lépett a piarista rendbe, Nagyváradon rajztanár volt (1777–1781), 1778-ban pappá szentelték, 1783–1784 között a pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztője. 1802-től a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára. Mint a

- nyelvtörténeti módszer úttörőjét és a jottista (szóelemző) helyesírás hívét Kazinczy is nagyra becsülte. Említett műve: *Révai Miklós elegyes versei és néhány apróbb költetlen írásai. Függetlenül hozzájuk adatnak másoknak is némely hozzá iratott darabjaik, végre néhány régiségek is* (Pozsony, 1787; – tehát 1787-ben jelent meg).
- (14), (25) *prosodia* (gör.): a verstan hangsúllyal, a szótag hosszúságával és mértékével foglalkozó része, ill. az időmértékes verselés szabályainak rendszere.
- (15), (25) *verseiben úgy is meg-adott nekie*: Baróti Szabó T. Rájnis József úrhoz című verse a költeményeinek 3. kiadásában, a *Költeményes munkáiban* (Kassa, 1789, II. kötet, 55).
- (15), (25) *Ἀξιομενος, Διος υἱον, ἐκηβολον Ἀππολλωνα* (gör.): idézet Homérosz *Iliász*ából, Devecseri Gábor fordításában: „Zeus sarját tisztelve, a messzelövő nagy Apollónt.” (HOMÉROSZ: *Iliász*, 1, 21.)
- (15), (25) *a' RÉVAI által vissza-mondott tehén úton czammogót látom a' ki-nyertesben*: tehát először Baróti Szabó nevezte *Ki nyertes a hangmérséklésben?* (Kassa, 1787) c. írásában egy jegyzetben a szórenden „rágódó jámbor”-t olyannak, aki „még a derék magyar helységekkel nem igen isméretes és csak a tehén úton csammogni” tud (73). Révai válasza az *Elegyes verseinek* előszavában jelent meg szintén 1787-ben: „Én épen ezekben igen akartam volna, hogy valamely tehén úton csammogó, íze veszett, sava fogyott, nyelvrontó Baróti Bohó ott ne rágódjon valamin, a hol én nem vetettem.” (Mindkettőt idézi Balassa József, BALASSA 1886, 40.)
- (15), (26) *Batsányi János* (1763–1845): költő, író, szerkesztő. 1784–1786 között az Orczy családnál nevelő, 1787-től Kassán kamarai tisztviselő. Kazinczyval és Baróti Szabóval indította meg a Magyar Museumot (1788–1792). A Magyar Museum közös szerkesztésekor megromlott a kapcsolata Kazinczyval, ettől kezdve engesztelhetetlen ellenfelek. A prozódiai vitában Batsányi Baróti pártjára állt. Említett cikke: *Tóldalék a' Magyar Museum' III-dik Negyedéhez* (MAGYAR MUSEUM I, 2004, 153–187; vö. Debreczeni Attila jegyzete: MAGYAR MUSEUM II, 2004, 12–21.)
- (15) *ἐκηβολος* (gör.): 'messzelövő'; utalás a fentebbi Homérosz-idézetre.
- (15), (26) *napokban ki-jött Verseit*: Baróti Szabó *Költeményes Munkái*, I. fentebb.
- (15) *correctura* (lat.): javítás, igazítás (kézíraton, lenyomaton).
- (15), (27) *a' Komáromi Föld-indúlásról*: *Költeményes Munkái*, 198–224.
- (15), (27) *Vanier Mezei Gazdaságában*: Jacques Vanière (1664–1739) francia jezsuita író latin nyelvű tankölteményének fordításából Baróti egy mutatóváltást közölt a Magyar Museumban: *Péllda a' meg-jobbított Magyar Vanierből. A' paraszti majorságról* (MAGYAR MUSEUM I, 2004, 311–312; vö. Debreczeni Attila jegyzete: MAGYAR MUSEUM II, 2004, 170.)
- (15), (27) *B. Rádaynak Evirallájában (lásd az Orpheus II. darabját)*: idősebb gróf Ráday Gedeon (1713–1792) költő, irodalomszervező, országgyűlési követ; az Orpheusban megjelent fordítása: *Eviralla, Ossziánnak Tóldalékjából* (forrás: *Evirallen, Neu-entdeckte Gedichte Ossians*, Düsseldorf, 1787; ORPHEUS 2001, 41–46 és 440).
- (16), (27) *Gesznerem Idylliumi*: Salomon Gessner (1730–1788) svájci-német író, festő és idillköltő műve; Kazinczy számára a *Geszner' Idylliumi* c. fordítása hozta meg az írói sikert (Kassa, 1788 – az útirajzok szövegében az 1787-es évszám szerepel [pontosabban: az Orpheusban egy nyomdahiba miatt „1887”]).
- (16), (27) *garbontzáskodás* (rég.): viszálykodás. (Kazinczy máshol is e jelentésben használja, pl.: „Pesten vala Batsányi is, de oda nem hívatott. Esmerik garbontzáskodó Lelkét.” KazLev, 2/342, Kazinczy – Aranka Györgynek, Tokaj, 1790. november 2. – Talán a vihart támasztó garabonciás diák képzetéből.)
- (16) *orthographia* (gör.-lat.): helyesírás.
- (16) *Milton el-vesztett paraditsom-a*: John Milton (1608–1674) angol költő *Paradise Lost* (1667; 'Elveszett paradicsom') című eposzának első magyar fordítója Baróti Szabó volt. Néhány részlet a fordításból megjelent a Magyar Museum első számában is: *Milton' El-vesztett Paraditsom-ából, melly a' Deák ki-adás szerént hat Énekbe foglaltatott, egynehány példa* (MAGYAR MUSEUM I, 2004, 43–48; a fordítás Debreczeni Attila jegyzete szerint Ludwig Bertrand Neumann latin munkája nyomán készült: MAGYAR MUSEUM II, 2004, 101–102).
- (16) *epopæa* (gör.): eposz, nagyeposz.

- (16) *epitomisal; epitomator* (gör.): kivonatol; kivonatoló.
- (16) *Theologiai Systema* (gör.–lat.): teológiai rendszer.
- (16) *Iliász*: a hagyomány szerint Homérosz (i. e. 8. sz.) görög költő egyik eposza.
- (16) *Denís*, Michael: l. fentebb: *Sined*.
- (16) *Suprema papavera carpens* (lat.): 'mákfejeket szedő'. (Talán utalás Vergiliusra: *II. Ekloga*, 47. sor: „pallentis violas et summa papavera carpens”.)
- (16) *a' Pyber halálára írtt Asclepiadeusokra akadtam*: a *Pyber Ferencz' halálára* című verset egy Komárom vármegyei főjegyző emlékére írta (*Költeményes munkái*, II. 229). Baróti Szabó barátja és támogatója 1789. március 20-án halt meg. Baróti Szabó 1799-es nyugalomba vonulása után haláláig az egykori barát fiánál, Pyber Benedek (1758–1823) virti birtokán lakott.
- (16) *asclepiadeus* (gör.): aszklépiadészi verssor, illetve versszak.
- (16) *cadentia* (lat.): rím.
- (16), (28) *Trentsin*: Trencsén (Trencsén vm.), ma: Trenčín (SZK). A jezsuiták iskolát alapítottak és tartottak fenn a városban.
- (16), (28) *novitiátus* (lat.): a szerzetes próbaideje a szerzetesi eskü előtt.
- (16), (28) *Klimesch Tamás*: Thomas Klimesch (18. sz. vége): Bécsben élő morva származású festő. Kazinczy hívására jött Magyarországra 1787-ben, Kazinczyt négyszer is lefestette (kétszer-kétszer 1786-ban és 1788-ban, ezek a képek nem maradtak fenn). Ő készítette id. Ráday Gedeon portréját is 1788-ban. A tussal készített Baróti-portré a *Költeményes munkái*...-ban jelent meg.
- (16), (28) *Kohl*, Clemens (1754–1807): német rézmetsző.
- (16) *oestrum* (gör.–lat.): elragadtatás, ihlet.
- (16) *attitűd* (fr.): modor, póz.
- (17) *Óltöze nem sokkal jobb mint a' millyennek a' Keresztelő Jánosét festi az Evangyélom*: azaz szegényes: „Ennek a Jánosnak a ruhája pedig teveszőrből vala, és bőrvő vala a dereka körül, elesége pedig sáska és erdei méz.” (Mát. 3,4.)
- (17) *coperta* (rég.): boríték.
- (17), (28) *Tristis severitas in voltu est, in verbis fides*: az idézet Publius *Terentius Afer* (i. e. 195 v. 185–?) római vígjátékíró *Az androsi lány* című színjátékából való (857. sor): „zord komolyság lengi be arcát és szavának súlya van” (Kárpáty Csilla fordítása, *Római vígjátékok*, 1961, 361; Debreczeni Attila jegyzete: ORPHEUS 2001, 477).
- (17) *Simay Kristóf* (Simai; eredetileg: Sima Márton) (1742–1833): piarista rajztanár, író. 1778-tól a Kazinczy által felügyelt kassai nemzeti iskola rajztanára. Kelemen László társulata 1790-ben az ő vígjátékával nyitotta meg a budai és pesti színielőadásokat: *Igazházi, egy kegyes jó atya* (Kassa, 1790).
- (17) *Ossziánt fordítja*: Batsányi az *Osszián* prózai fordításához már a kassai éveiben hozzáfogott, a jelentősebb darabjainak verses fordításával az 1810-es évek közepére készült el. *Ossian*: ír és skót mondai hős, James Macpherson (1736–1796) skót költő műballadáinak hőse. A művet id. gróf Ráday Gedeon és Kazinczy is fordította, utóbbi megjelenése: *Ossziánnak minden énekei I–II.* (Kazinczy Ferencz' *Munkái*, 6–7. kötet, Pest, 1815).
- (17) *Ritter* (ném.): lovag.
- (17) *accentus* (lat.): kiejtés.
- (17) *Styriai*: stájer.
- (17) *expostulatio* (lat.): szemrehányás; utalás a Magyar Museumban megjelent *Tóldalékra* (l. fentebb).
- (17) *turniarmæssig/turniermassig* (ném.): harcra kész.
- (17) *Széphalmy*: Kazinczy írói neve.

4. jegyzetmező: Eger, 1789. október 22.

1. [Az Orpheusban megjelent útirajzok]
2. [Az Orpheusban megjelent útirajzok átdolgozása]

(17) *triumphális* (lat.): diadalmi.

(17) *szövétnék* (rég.): fáklya.

(17), (29) *a' Püspök*: gróf Eszterházy Károly (1725–1799): váci (1752-től), majd egri püspök és Heves vármegye főispánja (1761–1799). Pozsonyi és nagyszombati papneveldei tanulmányai után Rómába ment, ahol 1748-ban áldozópappá szentelték föl. Vácott a bazilika, *Pápán* a plébániatemplom, Egerben a líceum (gör.: *lyceum* – középfokú iskola) építtetője (1765–1785; ma az egyetem épülete) és a könyvtár (gör., rég.: *bibliotheca*) alapítója (1781). A Hell Miksa tervei szerint épített egri csillagvizsgálót (lat.: *specula*) angol műszerekkel szereltette fel. Támogatásával nyílt meg 1769-ben Egerben az ország első orvosi iskolája, a bábaiskola. Nagy befolyással rendelkezett Mária Teréziánál. II. József reformjait, így a protestánsok jogainak elismerését is ellenezte. Gróf Eszterházy Ferenc és Miklós testvére.

(17), (29) *Gróff Sztárayné*: gróf Eszterházy Eleonóra (1758–1820) (1777-től Niczky Istvánné, 1779-től Sztáray Mihályné) gróf Eszterházy Ferenc lánya. Férje: gróf Sztáray Mihály (1749–1798) Szabolcs (1782–1784, 1790–1791) vármegye főispánja, akit II. Lipót a legveszedelmesebb ellenzékiek egyikének tartott. Lánya, Sztáray Eleonóra később gróf Dessewffy József (1771–1843) felesége lett.

(18), (29) *a' Püspök Testvére*: gróf Eszterházy Ferenc (1715–1785) kancellár (1762–1785), horvát bán (1783–1785), aki II. Józseffel szemben védelmezte a nemesi és egyházi kiváltságokat; szabdközműves volt.

(18), (29) *Florentziai Vénus*: firenzei Uffiziben található márványszobor, a Medici Venus; a hellenisztikus görög szobor antik római másolata 153 cm magas.

(18), (29) *gemma* (lat.): metszett drágakő, alakos ábrázolással.

(18), (29) *naivete* (fr.): naivitás.

(18), (29) *raisoniroz* (fr.): válaszol, felel, vitázik.

(18), (29) *Pedanterey* (ném.): fontoskodás, merev okoskodás.

(18), (29) *eruditio* (lat.): műveltség, képzettség.

(18), (29) *fundamentum* (rég.): alap.

(18), (30) *Pápát is reménylem meg-látni [...] Temploma felől [...] majd akkor írok, ha meg-látom*: a pápai Árpád-kori templom helyén ma is álló Szent István vértanú plébániatemplomot 1774–1783-ban építette Fellner Jakab, 1776-ban szentelték fel a vértanú tiszteletére. Mennyezetképét Maulpertsch 1782–1783-ban, főoltárképét Maurer 1785-ben készítette. Kazinczy 1812-ben egy rövid cikket közölt a Hazai s Külföldi Tudósításokban *Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk* címmel, amelyben egy bekezdést szentelt a pápai templomnak: „A' Pápai Templom (Veszpr. Várm.) nem tartozik az Ország legnagyobb Templomainak számokba, de szebb izlettal épült, mint sok új nagy Templomaink, belső decoratiójára nézve pedig mind azokat a' mellyeket ismerék, felülmúlja. A' Fő-Oltárt Bécsi Prof. Maurer Hübér Úrnak egy első Martyr Szent Istvánja ékesíti, a' több Oltárokat a' Krakker' festései, kiról alább. A' Templomot építő Földes Úrnak, Gróf Eszterházy Károly Egri Püspöknek, tudatlan emberei a' Maurer' képén Vandalushoz illő vétket követtek-el: valamivel kissébb lévén a' ráma, mellyet a' Véső azalatt készíte, míg Maurer a' Tableaun dolgozott, mint a' megérkezett kép, készebbek voltak a' képet megnyirbáltatni, mint Uroknak erszényét új rámanak csináltatásával terhelni; 's így némelly figura olly formán jelen-meg a' képen, hogy a' ki a' történetet nem tudja, a' Mívész fogja vádolni. – A' Statuák ezen az Oltáron Prokóptól vannak. A' kit szerentséje Pápára vezérel, egy két pillantást vessen a' tabernakulum' zöld márványára is, melly egy föld alatt Veszprém-ben talált régi oszlopból szeldeltetett. Olly szépségű zöld márványt ritkán fog látni. – Az Oldaltemplom' Oltáran egy gyönyörű Madonna függ, melly első rá-nézéssel elfeledtetí mind azt a' mit a' néző a' nagy Templomban tudált. A' Püspöktől tudom, hogy az Cardinális Garampi' ajándéka: ellenben a' Püspök tölem tudta, hogy az Raphaelnek Copiája. Tomkins által metszett reze a' Purling Úr

- birtokában lévő Originálnak dolgozó-asztalom felett függ, 's nints olly borúlt momentuma életemnek, melyet fel ne derítsen." (KAZINCZY, *Mesterségek* 1812, 233.)
- (18), (30) *intolerans* (lat.): politikai vagy vallási értelemben türelmetlen.
- (18), (30) *a' Hierarchia' tekintete* (gör., rég.): az egyház vezetőinek tekintélye.
- (18), (30) *kemed*: a püspök általánosan használt megszólítása: „A' Püspök mindennek Kemed titulust ada, mert gyermekkorában ahhoz szokott volt. Azt neki közönségesen balúl vevék, 's így ha kit meg akara kímélni, azzal inkább németül szólla; a' *Sie* nem bántó." (KAZINCZY, *[Pályám emlékezete III.]* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 615.)
- (18), (30) *a' fekete Uniformist viselem*: a fölszentelt római katolikus papok reverendája fekete, a püspököké lila.
- (18), (30) *Apostolságra a' gyalom mellől, vagy vám keréktől hívattatott vólna*: utalás az apostolokra; Péter és András halász (*gyalom* [táj.]: kerítőháló), Máté pedig vámos volt.
- (19), (30) *examen* (lat.): vizsga.
- (19), (30) *a' Cathedrale Templom*: a mai Bazilika területén álló egykori Szent Mihály-plébánia-templom.
- (19), (30) *mathesis* (rég.): matematika.
- (19), (30) *ha a' Püspök szándéka nem bátraltatott vólna*: Eszterházy a líceumot (mint az orvosi iskolát is) eredetileg egyetemnek szánta, négy kar meg is kezdte működését, de II. József megakadályozta az egyetem létrehozását. A püspök törekvése az uralkodó központosító rendeleteivel, az ország egységesen irányított oktatási rendszerének létrehozásával – egyúttal Kazinczy munkájával – került szembe.
- (19), (30) *Normális Oskola*: a Mária Terézia által megreformált alapfokú oktatási rendszer része a nemzeti (nationális) és a falusi iskola mellett. Ebben az iskolatípusban egységes, szigorúan előírt tanrendben tanították az alapfokú ismereteket, mintát adva ezzel a többi iskolának is. Ezenfelül az alsóbb hivatali, gazdasági stb. pályákhoz szükséges gyakorlati ismereteket is oktattak, majd az utolsó, negyedik osztályban a leendő tanítókat képezték ki, akikkel az oktatási „norma” elméletét és gyakorlatát sajátították el. (Vö. KazLev, 25, 478–482.)
- (19), (30) *Krækker* (Kracker), Johann Lukas (1717–1779): morva-német festő. Fő művei a jászói premontrei templom falképei és az egri líceum tridenti zsinatot ábrázoló freskója, melyet Eszterházy Károly püspök megbízásából készített Joseph Zach közreműködésével 1778-ban, ill. a pápai Nagytemplom oltártáblái.
- (19), (30) *Tridenti Zsinat*: az ellenreformáció kezdetét jelentő katolikus zsinat (1545–1563).
- (19), (30) *architectura* (gör.): az épület formája.
- (19), (30) *groupp* (fr.): csoport.
- (19), (30) *drapperie* (fr.): drapéria, redőkbe rendezett kelme, öltözet.
- (19), (30) *Maulpertsch* (Maulbertsch), Anton Franz (1724–1796): osztrák festő. Magyarországi freskói többek között az egri líceumi kápolnában, a sümegi templomban, a székesfehérvári karmelita templomban, a váci és a győri székesegyházban, a pápai plébániatemplomban, a szombathelyi püspöki és a kalocsai érseki palotában láthatók.
- (19), (31) *Jászai Templom*: Jászón (Abaúj-Torna vm., ma Jasov, SZK) a 13. sz.-ban alapították meg a premontrei prépostságot. 1786-ban II. József ezt a rendet is feloszlatta. Az egykor várként is használt templom 1792 nyarán leégett, de a szerzet visszaállításakor, 1802-ben újjáépítették.
- (19), (31) *plaffond* (fr.): plafon, mennyezet.
- (19), (31) *Rubens*, Pieter Pauwel (1577–1640): flamand festő.
- (19), (31) *Norbert Grund* (1717–1767): Bécsben dolgozó cseh festő.
- (19), (31) *eggy Püspöki Templomot épít a' Római Péter Templomának hasonlatosságára*: a római Szent Péter-bazilika mintájára. A mai egri bazilikát 1831-ben kezdte építtetni Hild József tervei alapján Pyrker János László (1772–1847) egri érsek a „*Cathedrale Templom*”, azaz a Szent Mihály-plébániatemplom helyén.
- (19), (31) *profánus* (lat.): világi.
- (19) *religio* (lat.): vallás, hit.
- (19), (31) *Tantum religio poterat causare* (lat.): 'Mennyi mindent okozott a vallás!'

- (19), (31) *Vldik Pius* (eredetileg: Giovanni Angelo Braschi) (1717–1799): 1775-től pápa. 1782. március 22. és április 24. között a pápa Bécsben folytatott II. József szerzetesrendeket érintő januári rendeletéről sikertelen tárgyalásokat. A császár e rendelettel feloszlatta az oktatással, betegápolással vagy tudományok művelésével nem foglalkozó rendeket, és vagyonukat új plébániák létrehozására rendelte (1786-ig megszűnt a kamalduli, a kapucinus, a karmelita, a karthauzi, a klarissza, a bencés, a cisztercita, a domonkos, a ferences, a pálos és a premontréi rend).
- (19), (31) *Nem nézte ezt meg-indulás nélkül a' Pápa*: a pápa és a püspök egy másik találkozásáról is írt Kazinczy: „Midőn II. József ellenzé, hogy a Pápa veres kalapot adjon Eszterházy Károlynak, az Egri Püspöknek, ez magához hívatá Eszterházyt, 's fájdalomosan jelenté neki, hogy a' megígért Cardinalisság elműla. Ennek helyébe megparancsolá Card. Garampinak, hogy a' Püspököt Egerben látogassa-meg.” (KazLev, 18/4254, Kazinczy – Guzmics Izidornak, 1823. nov. 19.)
- (19), (31) *tonsura* (lat.): a klerikusok és szerzetesek fején a kör alakú hajkivágás.
- (19), (31) *a' Szent István Rend nagy keresztét 's tsillagát kapta ajándékban a' Fejedelemtől*: e magyarországi lovagrendet (kitüntetést) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására, három osztályában 20 nagykeresztes, 30 középkeresztes (commandeur) és 50 kiskeresztes tagja lehetett.
- (19), (31) *P[áter] Leo Mária Szaicz* (1746–1792): egri katolikus pap, hitszónok és író. Elmagyarosodott német családból származott, Bécsben tanult, majd visszatért Magyarországra. Máriafi István álnéven Berlinben kiadott vitairata: *Igaz magyar* (1785, 1788, 1789). Kazinczy szerint „Hazafiakat Hazafiak ellen ingerlő 's egyiptusi homályt terjesztő” műveket írt (Kazinczy lábjegyzete egy Péczeli József vershez: ORPHEUS 2001, 220). Kazinczy *P. Szaitz Leo Mariához* (1789 vagy 1790) című gúnyversében „Egri <MERZ!> FAST!”-nak nevezi Szaiczot (vö. a költemények kritikai kiadásával – sajtó alatt).
- (20), (31) *olvasó*: az ismételt imádságok számolására és tagolására használt rózsafüzér.
- (20), (32) *apologia* (gör.): felmagasztaló védőirat, védelem.
- (20), (32) *monasticus* (lat.): kolostori, szerzetesi.
- (20), (32) *beterodoxia* (gör.): más vélemény, tévhit.
- (20), (31) *P[áter] Fast*: Christian Fast (Fastl Kristóf) (1735–?): osztrák jezsuita, a rend feloszlatásáig hitszónok volt Judenburgban, Pozsonyban, Budán és Klagenfurtban. Az 1780-as években Bécsben a Szent István-templom egyik papja volt, fellépett a szabadkőművesek ellen. Kazinczy 1786-ban Bécsben bég látogatta, erről írt gúnyos beszámolóját l.: [Páter Fast] = KAZINCZY, Pályám 2009, 73–74.
- (20), (32) *Merz*, Aloys (1727–1792): német katolikus teológus, hitszónok.
- (20), (32) *hyperorthodoxia* (lat.): túlzó ortodoxa, egy hithez vagy tanhoz végsőig való ragaszkodás.
- (20), (32) *K* – *Ur*: Váczy János szerint Koppi Károly. Kazinczy néhány nappal Szaicz meglátogatása után levelet írt Kovachich Márton Györgynek (Kassa, 1789. nov. 5., KazLev, 1/267), és itt beszámolt tapasztalatairól is. Váczy a levél jegyzetében idézte az útirajz szövegét: „Erre nézve az *Utazások* harmadik levelében Szeitz Leóról beszélve így emlékezik meg: »Valóban mutatott egynehány levelet, a' mellyben K. — (e levélből tudjuk, hogy *Koppi* Károly) Úr tüzelte [...]«” (Uo., 596; Váczy azonosítását Busa Margit is elfogadta: BUSA/KAZINCZY 1995, 393.) Koppi Károly József (1744–1801) piarista pap és történész volt, aki Katona István utóda lett a pesti egyetemen (1785–1796). Szabadkőműves és jozefinista volt, de 1790 februárjában már röpiratban támadta az abszolutizmust és nemzeti király megválasztását javasolta. Hajnóczy József barátja, a Martinovics-per után elvesztette állását és kitiltották Pest-Budáról.
- A Kovachichnak írt levél szóban forgó helye: „In Erlau habe ich den honestum Scurram gesprochen. Er ist auf Sie fuchsteufel wild. Er las mir Ihren Brief u. seine Antwort vor. Katona in Gran flammt ihn immer mehr auf. Sagen Sie das dem Koppi, u. dass Leo über ihn flucht, weil er dem Hofmann zu seiner Geschichte der Päbste Materialien gab.” (Kazinczy – Kovachich Márton Györgynek, Kassa, 1789. nov. [?] 5., KazLev, 1/267, 512; ford.: „Egerben beszéltem az erkölcsös pojácával [azaz Szaiczcal]. Ő Önre dühös. Mutatta nekem az Ön levelét és a választ.

- Katona, Esztergomból, még tovább tüzei [Szaiczot]. Mondja meg Koppinak, hogy [Szaicz] Leo átkozza őt, mert ő [Koppi] Hofmann [Lipót Alajos]nak a Pápák Történetéhez anyagot adott.” Eszerint – és az életrajz adatai szerint – a „K – – Ur” inkább *Katona István* (1732–1811), aki jezsuita történetíró, apát-kanonok, 1770-től a nagyszombati (a későbbi budai és pesti) egyetemen a magyar történelem tanára volt 1784-ig.
- (20), (32) *Kovachich* Márton György (1744–1821): jogtörténész, egyetemi könyvtárőr, az első hazai tudományos hetilap, a *Merkur von Ungarn*... szerkesztője (1786–1787). 1784-től a királyi kincstár alkalmazottja. Gazdag könyvtárát gróf Széchényi Ferenc vásárolta meg (gyűjteménye a későbbi OSZK állományába került). Kazinczy levelezőtársa. Szabadkőműves. (Kazinczy a fent említett levélben beszámolt neki Szaicznál tett látogatásáról.)
- (20), (32) *Szabó Dávid*: Baróti Szabó Dávid: l. 2. jegyzetmező.
- (20), (32) *a' Nagy-Asszonyhoz tett Eucharisticonjai*: Baróti Szabó Szűz Máriát dicsérő *A Nagyszony tiszteletére serkentő* (1786) című hálaadó verse (gör.: *eucharisticonja*).
- (20), (32) *Batsányi*: utalás Batsányi János: *A' Magyaroknak vitézsege, régiek példáival megvilágítva* (Pest, 1785) című művére (Batsányi: l. 3. jegyzetmező.)
- (20), (32) *Révait az Eroticumokért*: „a Révai Miklós' Elegyes versei és néhány apróbb költetlen írásai (Pozsony, 1787) című kötetben néhány szerelmes vers is található”. (Debreczeni Attila jegyzete: ORPHEUS 2001, 450.) (Révai Miklós: l. 3. jegyzetmező.)
- (20), (32) *crisis* (gör.–lat.): válság.
- (20) *satisfactio* (lat.): megelégedés, elégtétel.
- (20) *Indusok Böltségei*: Patay Sámuel (1709–1795 k.) *A' régi indusok böltselkedések* (Eger, 1781) című fordítása, amelyet Eszterházy Károlynak ajánlott, és a „Püspöki iskola betőivel” jelent meg.
- (20) *Széphalmy*: Kazinczy írói neve.

5. jegyzetmező: Balatonfüred, Veszprém, 1789. november 3.

1. [Az Orpheusban megjelent útirajzok]
2. [Az Orpheusban megjelent útirajzok átdolgozása]

„Az útleírások ezen szakaszát Kazinczy a Horváth Ádámmal való találkozásnak szentelte. Az Orpheus első három számában közölt episztoláik közvetlenül ezen esemény előttről valók (1. *Tsalattatás, Keresztes Bálint*..., *A' Hajnal*).” (Debreczeni Attila jegyzete, ORPHEUS 2001, 450.)

- (21), (32) *(Pálóczi) Horváth Ádám* (1760–1820): író, költő, népdalgyűjtő. 1773-tól a debreceni református kollégiumban tanult, de 1780-ban elhagyta az intézményt, majd ügyvédi és mérnöki vizsgát tett. 1783-tól *Balatonfüreden* élt és gazdálkodott. Terjedelmes irodalmi munkássága országszerte ismert, népszerű költővé tette. A Keszthelyi Helikon mintájára megalakította a főként nőírókból álló „Göcseji Helikon”-t. 1790 után többször is országgyűlési követ. Csokonai bizalmas barátja. Kazinczy segítségével lett a pesti Nagyszívűséghez nevű szabadkőművespáholy tagja (1789), később barátságuk meghűlt és levelezésük is szünetelt. *Feleségei*: első felesége Oroszy Julianna (1782-től 1793-ig voltak házasok, majd elváltak); második felesége Sárközy Jusztna (1793-tól); harmadik felesége Kazinczy Klára (nem rokona Kazinczynak; Horváth 1806-ban örökre fogadta, mert lányának hitte, majd 1818-ban feleségül vette).
- (21), (32) *enthusiasmus* (gör.): lelkesedés, elragadtatás.
- (21), (33) *Gróff Széchényinek benn a' szőlő közt egy két sorú nagy épületje van*: gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) Somogy vármegyei főispán, helyettes országbíró, múzeum- és könyvtár-alapító; balatonfüredi emeletes kastélya 1781–1782-ben épült, ma kertészeti szakképző iskola működik az épületben (Szent Benedek Gimnázium Szakképző Iskola és Kollégium Balatonfüredi Széchényi Ferenc Tagintézménye).

- (21), (33) *Klopstock: Schön ist Mutter Naturja*: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő *Der Zürchersee* (1750) c. versének kezdő szavai: 'Szép az anyatermészet'.
- (21), (33) *Bodmer, Johann Jakob* (1698–1783): svájci-német költő, író, filológus.
- (21), (33) *Breitinger, Johann Jakob* (1701–1776): svájci-német író, filológus.
- (21), (33) *Geszner: Salomon Gessner* (1730–1788) svájci-német író, festő és idillköltő.
- (21), (33) *Hirzel, Hans Kasper* (1725–1803): német író, filozófus. Az idézett vers (*An Bodmer*, 1750) prózafordítása:
- 'A sors gyakran betölti, amit a remegéssel
Telt szív alig mer kívánni,
Mintha álomból ébrednénk, látjuk aztán boldogságunk,
Szemünkkel látjuk, és alig hisszük.
Ez a boldogság akkor lesz enyém, amikor először
Sietek HORVÁTH karjaiba.' (Ford. Orosz Beáta, ORPHEUS 2001, 450.)
- (21), (33) *Bárczaynak gondoltak, kit Urok, Munkátsról írt levelem után, ezekben a napokban várt vala: Bárczay Ferenc* (1766–1836) Abaúj vármegyei szolgabíró, Kazinczy egykori sárospataki iskolatársa, Kazinczy neki ajánlotta *Sztella* c. fordítását. Az említett levél ismeretlen, de Horváth Ádám válaszelevele szerint 1789. október 7-én Ungváron kelt, de Horváth csak október 28-án kapta kézhez. Kazinczy ebben megírta, hogy Bárczay 15-én indul rokonlátogatásra, de sem a pontos érkezést, sem a rokon pontos nevét és lakhelyét nem közölte. (KazLev, 1/259, Horváth Ádám – Kazinczynak, Szántód, 1789. okt. 29., 483.)
- (21), (32) *Aszalay János* (eredetileg: Szabó, nevét Kazinczy javaslatára változtatta meg) (1769–1796): író, Kazinczy barátja. Sárospatakon tanult, majd Kassán 1785–1786-ban házitanítója volt Kazinczy öccseinek, Józsefnek és Miklósnak. Kazinczy közbenjárására lett a kassai nemzeti iskola tanára, később Sárospatakon tanított. Németből fordított vígjátékait többször előadták. A Martinovics-per kapcsán 1795 márciusában letartóztatták és 3 évre ítélték; a grazi börtönben halt meg. Kazinczy hatására készített fordítása: *Lesszingnek meséi három könyvben* (Kazinczy Herder-fordításával egybekötve, Bécs, 1793; néhány mese korábban az Orpheusban is megjelent).
- (21), (33) *szövétnék* (rég.): fáklya.
- (22), (34) *Nulla ancilla fuit, quæ dicta foras evulget* (lat.): 'Nem volt semmiféle fehércseléd, aki a mondottakat elpletykálta volna.' (Szauder Mária jegyzete, KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 895.)
- (22), (34) *bol Kazinczynak halálán kesergett*: Horváth Ádám Kazinczy halálhírére, majd e hír cáfolatára írt név nélkül megjelent versei: *A' Kassai Kerületben a' Nemzeti Oskolák' Inspectorának Tek. Kazinczy Ferentz Úrnak haláláról hiteles hírt hallván egy jó Barátja, szomorúságának bizonyosságára, és egyszersmind soha sem látott kedves Barátja' emlékezetére ez egy néhány Sorokat írta 25. Julii 1789.*; és: *Ugyan azon jó Barát, meg-tudván hogy a' Kazinczy' haláláról vett hír nem igaz vólt; ez egy néhány sorban örvendi fel-gyógyulását; és egyszersmind a' Betegnek panaszára felel* (Mindenes Gyűjtemény 1789/1., 402–408, 409–420 [25. sz., szept. 23.; 26. sz., szept. 26.]).
- (22), (34) *elementum* (lat.): alapvető sajátosság.
- (22), (34) *defigüríroz* (fr.): elváltoztat, átalakít.
- (22), (34) *lineamentum* (lat.): (arc)vonás.
- (22), (34) *IV. Henrik* (Bourbon) (1553–1610): francia király. Második felesége Medici Katalin volt.
- (22), (34) *Rubens, Pieter Pauwel* (Peter Paul; 1577–1640): flamand festő. A királyi családot ábrázoló Medici-ciklusa ma a párizsi Louvre-ban látható.
- (22), (34) *Janinet, Jean-François* (1752–1814): francia rézmetsző. 1777-ben készítette el Rubens festménye nyomán IV. Henrik rézmetszetes portréját aquatinta eljárással, azaz a tusrajz látszatát keltő foltmarásos technikával.
- (22), (34) *zopf* (ném.): copf, hajfonat.
- (22), (34) *csombók* (rég.): csimbók, férfi hajfonat.
- (22), (34) *paszománt* (rég.): ruházatot díszítő zsinór.
- (22), (34) *kalpag* (rég.): kalap.
- (22), (34) *religiosum* (lat.): vallásosságra jellemző dolog, gondolat.

- (22), (34) *Lavater*, Johann Kaspar (1741–1801): svájci-német író, lelkész, a vallásos misztika jelentős képviselője. A fizionómia elméletének kidolgozójaként az arcvonásból és a fejformából következtetett az egyén jellemére.
- (22), (34) *phantasztaság* (gör.–lat.): képzelgés, álmodozás.
- (23), (34) *phantasma* (gör.–lat.): fantazma, látomás.
- (23), (34) *Cancellarius Gróf Teleky*: gróf Teleki Sámuel (1739–1822) főispán, erdélyi kancellár. Küküllő (1774–1778) és Máramaros (1792-től) vármegyék főispánja, a nagyváradi kerület királyi biztosaként Bihar vármegye főispánja is (1785–1787), majd 1790-től haláláig ismét bihari főispán. Erdélyi alkancellár (1787–1791), II. Lipót uralkodása alatt főkancellár. Szabadkőműves. A marosvásárhelyi kollégium támogatója, a 60 000 kötetes marosvásárhelyi Teleki Téka alapítója (erről Kazinczy cikke: *Erdélyi Cancellarius Gróf Teleki Sámuel Excell. Bibliothecája Maros-Vásárhelytől*, Tudományos Gyűjtemény, 1817/VII., 3–8.). A göttingeni, a varsói és a jénai tudományos akadémiák tiszteletbeli tagja.
- (23), (34) *Septemviralista B. Ráday, a' mi Rádaynknak fia*: az Orpheust is támogató idősebb gróf Ráday Gedeon (1713–1792) költő, irodalomszervező, országgyűlési követ fia: ifj. Ráday Gedeon (1745–1801) Hont vármegye főispáni helytartója (1783-tól), a királyi tábla bírása (1785-től), szeptemvir (azaz a hétszemélyes tábla bírása, 1786-tól), belső titkos tanácsos (1792-től), koronaőr (1798-tól). 1784-ben magyar színjátszó társulatot akart szervezni, de terve nem valósult meg; 1782-től báró, 1790-től gróf.
- (23), (34) *a' volt Tihani Apátúr*: Vajda Sámuel (1718–1795) tihanyi bencés apát 1761-től a rend feloszlataáig, 1787-ig; ezután Szombathelyre költözött.
- (23), (34) *a' Toilette mellett ülő borzas Lyányka*: „e hasonlatot Csokonai még egy jó évtized múltán is idézi egyik levelében (1. Cs/Lev. 277).” (Debreczeni Attila jegyzete, ORPHEUS 2001, 451.)
- (23), (34) *Cybele*: a kis-ázsiai eredetű Kübelé, a görög mitológiában Rhea Kübelé, a termékeny és teremtető természet istennője.
- (23) *Széphalmy*: Kazinczy írói neve.

Az 1824-es út

3. [A Kedveskedőben megjelent útirajz]

4. [A Kedveskedőben megjelent útirajz átdolgozása]

1824. április 30-án meghalt Nagyváradon Kazinczy Dienes (1761–1824), aki a nagyváradi házát bátyjára, Kazinczy Ferencre hagyta. Az 1824. május–júniusi utazások hátterében e hagyatéék ügyeinak az intézése állt: „Testvér Öcsém Consiliár. Kazinczy Dienes, Biharnak 1782. Vice-, tovább Fő-Notáriusa, végre 1803. második Al-Ispánja és 1808. Dietai Követe, April. 30d. meghala nő és gyermekek nélkül, 's Nagy-Váradon épített negyvenezeret megérő házát nekem hagyá, de azon teherrel, hogy adósságait kifizessem. E' történet, és a' miket ez maga után vona, engem arra kényszerítének, hogy Május 11dike olta tegnapig csak négy nap valék házamnál.” (KazLev, 19/4363, Kazinczy – Zádor Györgynek [Stettner György, Fenyéry Gyula], Széphalom, 1824. jún. 30., 139. – Kazinczy máshol azt állította, hogy Dienesnek 6 gyereke is volt két házasságon kívüli kapcsolattól: KAZINCZY, *Pályám* 2009, 873–874.)

Kazinczy május 20-án érkezett Debrecenbe és június 29-én tért haza Széphalomra: „Tegnap előtt estve értem haza, 's így csak 24 órája hogy itthon vagyok. [...] Debreczenben Május 20d. első dolog az volt hogy Prof. Sárvári Ur által magamat a' Csokonai mellyképéhez vezettetsem.” (KazLev, 19/4365, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1824. júl. 1.)

Kazinczy hirdetése a házról a Magyar Kurírban jelent meg (1824, 9. és 12. sz., júl. 30. és aug. 10.) az alábbi szöveggel: „Az Ápril. 30d meghalálozott Consiliarius Kazinczy Dienes Úr' Nagy-Váradai háza, mellyet a' Megholt ajándékképen Ferencz testvér bátyjának hagyott, ezennel eladónak hirdettetik. Áll az a' Püspöki Palota és a' Lazarétum' épülete között, több más Úri-lakások' szomszéd-

jában, de a' 3525 quadrát ölnyi telket minden oldalai felől úczák kerítik. A' ház mind bírja a' mit egy háztartásra kívánhatni, 's szép ízlésben épült 1790 után. Könnyíti a' megvételt, hogy az, teljes bátorság' előmutatása mellett, Contractusra is megszerezethetik. A' kiknek reá kedvek volna, intézzék leveleiket a' Legatariushoz Széphalomra, Újhely mellett, Zemplény Vármegyében." (Kazinczy újságkivágatai autográf megjegyzésekkel: MTA KIK, K 633/V, 162b, 163a.; GRANASZTÓI/KAZINCZY *Pandektái*.)

A harmincezer forint adóssággal terhelt nagyváradi hagyaték nem hozhatta helyre Kazinczy pénzügyeit: „főleg mivel Miklós öcsce, a ki szintén Nagyváradon lakott, nem épen atyafi szeretettel sáfárkodott a hagyaték körül úgy, hogy Dénes után voltaképp csak az ősi javak egy hatod részét örökölheti, a mi csak egy csepp a tengerben". (Váczy János, *Bevezetés*, KazLev, 19, XXXI.; itt és a következő oldalakon további adatok Kazinczy anyagi nehézségeiről.)

Az örökségre nagy szüksége lett volna Kazinczynak. A sógora, Török József ellen 1819-ben indított örökösödési per még mindig nem zárult le (l. a kázméri pert: 279), és az 1821–1823-ban felvett hitelei is súlyos adósságokkal terhelték (KazLev, 24, *Levélygyűjtemények*, 356–382, 762 skk.). 1824 áprilisában Kazinczy birtokait egy pert nyert hitelezője (Majoros Márton) már végrehajtással fenyegette: „Én régen bementem volna Kassára hogy Majorossal végezzek, 's az executiót megelőzzem, melly a' mint írtam, Május 14dikére van rendelve. De pénzem nincs; a' legiszonyúbb elakadásban vagyok. A' Sógorom csak húzni vonni akarja a' pert, nem gondol azzal hogy én és ez a' sok gyermek, hogy az ő jó testvére a' legnagyobb szegénységet, a' legnagyobb elakadást szenvedjük, 's a' legnagyobb megaláztatást." (KazLev, 19/4347, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1824. ápr. 28., 122. – A végrehajtást most még elkerülte Kazinczy.)

Közben Kazinczy írói jubileumát is igyekezett előkészíteni, 1825-ben lesz majd 50 éve az írói pályán: „Írói pályám' jubiléuma közelít; azt a' jövő eszt. hozza-fel nekem; 's én azt azzal óhajtanám nevezetessé tenni, hogy Erdélyi Leveleim, Sallustom, 's Cicerónak némelly Beszédi (a' Catilináriák, a' Milo, Deiotarusz, Ligáriusz, Archiasz mellett mondottak), 's a' Scipio' álma, 1825. jelenjenek-meg." (KazLev, 19/4352, Kazinczy – Döme Károlynak, Széphalom, 1824. máj. 8., 126–127.) 1824 áprilisában megjelent *Kazinczy' Előbeszéde az általa fordított Sallustiushoz. A' Cicero' első Catilináriájának első fejezetével és a Boufflers' levelei a' Schweitzből*.

Kazinczy az utazásról beszámolt leveleiben is, a fontosabbak:

KazLev, 19/4362, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1824. jún. 30.

KazLev, 19/4365, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1824. júl. 1.

KazLev, 19/4366, Kazinczy – Döme Károlynak, Széphalom, 1824. júl. 3.

KazLev, 23/5871, Kazinczy – Jankovich Miklósnak, Széphalom, 1824. júl. 7.

KazLev, 24/6130, Kazinczy – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1824. júl. 14.

Az örökség ügyeivel kapcsolatos levelek:

KazLev, 22/5588, Kazinczy Miklós – Kazinczynak, Nagyvárad, 1824. júl. 26.

KazLev, 22/5589, Laicsak Ferenc – Kazinczynak, Nagyvárad, 1824. aug. 5.

KazLev, 22/5590, Gordán János – Kazinczynak, Váradolaszi, 1824. aug. 8.

KazLev, 22/5591, Kazinczy Miklós – Kazinczynak, Nagyvárad, 1824. aug. 11.

KazLev, 22/5593, Juricskay László – Kazinczynak, Váradolaszi, 1824. aug. 25.

KazLev, 22/5594, Kazinczy Miklós – Kazinczynak, Nagyvárad, 1824. okt. 4.

KazLev, 22/5596, Péchy Sándorné – Kazinczynak, Érsemlyén, 1824. okt. 12.

KazLev, 22/5597, Péchy Sándorné – Kazinczynak, [1824?]

KazLev, 22/5600, Mészáros Sámuel – Kazinczynak, Érkeserű, 1824. okt. 25.

KazLev, 22/5604, Kazinczy Miklós – Kazinczynak, Nagyvárad, 1824. nov. 9.

6. jegyzetmező: Debrecen, Nagyvárad, 1824.

3. [A *Kedveskedőben* megjelent útirajz]
 4. [A *Kedveskedőben* megjelent útirajz átdolgozása]

(37), (40) *nyolcz esztendőök után*: 1816-ban erdélyi útja során utazott át Kazinczy Debrecenen.

(37), (40) *Sárvári* Pál (1765–1846): debreceni rajztanár. Debrecenben, majd három évig külföldi egyetemeken tanult. 1795-től filozófiát, matematikát és természettudományokat, később építészetet és rajzot is tanított a debreceni kollégiumban.

(37), (40) *Csokonai* Vitéz Mihály (1773–1805): költő.

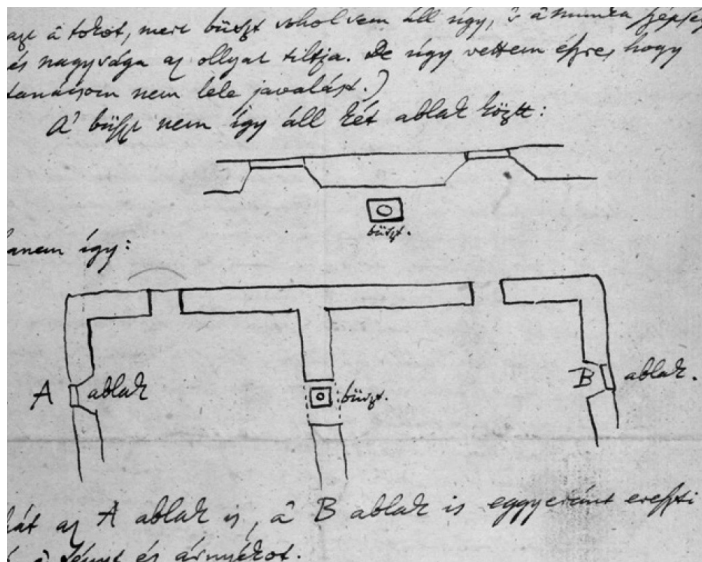
(37), (40) *Ferenczy István* (1792–1856): klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832). Rómában 1818 és 1824 között Thorwaldsen és Canova tanítványa volt. Csokonai mellszobrát 1818-ban Rómában készítette el, és 1823-ban ajándékozta a debreceni kollégiumnak (TAKÁCS 1988, 512). Első nem portrészzerű márványmunkájára, a *Szép mesterségek kezdete* (*Pásztorlány képe* vagy *A pásztorleányka* 1820–1822) című szobrára Kazinczy epigrammát írt: *Ferenczy' Graphídionára* (1823). Kazinczyról 1828-ban készült mellszobra több változatban is fennmaradt. (Bővebben írt róla Kazinczy az 1828–1829-es útirajzaiban, l. főképp: *Pestre. 1828.*)

A Magyar Kurír 1822. december 20-i számában megjelent Döbrentei Gábor név nélküli cikke, amely beszámolt arról, hogy Ferenczy két szobra, *A pásztorleányka* és a Csokonai-büszk Budára érkezett Rómából. (Magyar Kurír, 1822. dec. 20. [II. félév], 395; a szerző azonosítása a lentebb idézett Döbrentei levélben.) Kazinczy gyűjteményében megtalálható e cikk (kivágva és beragasztva: MTA KIK, K 630, 71), és egy hónappal később Ferenczynek írt leveléből tudható, hogy ez alapján írta a *Ferenczy' Graphídionára* című epigrammáját: „Ezen Epigrammára gyúlaszta engem az, a' mit az Úr' lyánkája felől az Igaz' barátom' Ujságlevelében olvastam, mert még nem látám a' szobrot.” (KazLev, 18/4150, Kazinczy – Ferenczy Istvánnak, Széphalom, 1823. jan. 17., 236.) A szoborról ekkor még képet sem láthatott, csak „1824 őszén, mikor Ferenczy Bécsbe érkezik, jelenik meg ott az 1825-iki Hébe, mely közli a *Pásztorleány* képét” (MELLER 1905, 171 – ugyanitt említi Meller Simon, hogy 1824-ben Szathmáry [?] és Kovácsóczy Mihály is verseket írt Ferenczyhez). Döbrentei sem látta a szobrokat a cikk írásakor: „Azon tudósítást melly az Urról és művészi munkájiról a' Magyar Kurírban kijött, 's mellyet ugy tudom Igaz Samuel barátom az Urnak megküldé, Rössler Budai Német ujság író után én írván, megbizonyítottam hogy az Ur talentumát mennyire becsülöm. Még inkább és inkább örvendettem pedig az Ur ügyességének, miolta a' mult Augusztusban az Ur pásztorleányát a' Budai Királyi várban láttam is.” (Döbrentei Gábor – Ferenczy Istvánnak, Bécs, 1823. dec. 4., MELLER, 118.) Kazinczy végül 1828. április 16-án látta meg *A pásztorleánykát* (KazLev, 20/4912, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 17.).

Kazinczy a Ferenczyhez írt 1823. január 17-i levelében véleményt formált az ekkor még nem látott Csokonai-büsztről is: „Szerencsés gondolat vala az is, hogy a' Csokonai' válla meztelen vagon ugyan hagyva, de lepelként rá veté a' mentét. Ez fog mentségére lenni a' bajusznak, mellyet szakál nélkül csak skláv és Mirmillo visele. A' ki Csokonait ismerte, azt a' kövön fel nem leli, mert rézbe vésett képe, melly után az Úr dolgozott, hozzá ugyan nem hasonlít. De a' Plastica' Műveiben nem hasonlítás, hanem nemesítés kíváncsít. Socratesznek csak az orra rút büszjtjén, 's ha ő ilyen volt volna, nem mondhatnánk hogy rút volt.” (KazLev, 18/4150, 236.) E leírás is Döbrentei cikke nyomán készült, Kazinczy tévedése („a' Csokonai' válla meztelen vagon”) erre vezethető vissza. A Magyar Kurír cikkének vonatkozó sorai: „Csokonai Vitéz Mihály' büszjtje igen tisztán és nagy szorgalommal készült. Homloka' fürtjét, mint jeles Költőnek, borostyán-koszorú keríti, orcáját mint Magyarnak bajusz férjfüsítja; nyaka egészen szabad minden kötő nélkül, mejjén nemzeti köntösünk, mente van. Ezen képet Ferenczy, hihetőleg a' Prof. Márton József Úr által rézre metszetett és kiadott után készítette.” (Döbrentei, i. m.)

Kazinczy 1824-es szoborleírásának főbb elemei (mente, meztelen nyak, koszorú, bajusz, rézmetszet, idealizálás) már a Ferenczyhez írt 1823-as levélben is megjelennek (a koszorú kivételével), nyilván Döbrentei 1822-es cikke nyomán, ahová pedig „Rössler Budai Német ujság író után” kerültek be.

- (37), (40) *plastica* (gör.): szobor; szobrászat.
 (37), (40) *büsz* (rég.): mellszobor.
 (37), (40) *szemcsillag* (rég.): pupilla, szembogár.
 (37), (40) *horizontális* (lat.): vízszintes.
 (37), (40) *imperátor* (lat.): az ókori Rómában győztes hadvezér; császár.
 (37), (40) *dolmány* (rég.): testhez simuló zsinóros magyar kabát.
 (37), (40) *kravát* (rég.): kravátli, nyakkendő.
 (37), (40) *mirmilló* (lat.): murmillo, gall fegyverzetű gladiátor az ókori Rómában.
 (37), (40) *John, Friedrich* (1769–1843): bécsi rézmetsző. Vincenz Georg Kininger rajza nyomán Kazinczy (1804), Friedrich Heinrich Füger után Batsányi János és II. József, valamint Erőss János debreceni rézmetsző és rajzoló portréja után Csokonai rézmetszetét is elkészítette (megjelent Márton József kiadásában: *Csokonai Vitéz Mihály nevezetesebb poétai munkái*, Bécs, 1816).
 (37), (40) *azon hely és azon szokatlan 's botrányoztató mód*: Csokonai szobra „[a] könyvespolcok előtt, külön, üvegezett vitrinben állt” (TAKÁCS 1988, 512). A mellszobor elhelyezését lerajzolta Kazinczy Dessewffynek küldött levelében:

- KazLev, 19/4365, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1824. júl. 1., 145 (az eredeti levélkézirat: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 33, 313. tétel; közli Busa Margit is: BUSA/KAZINCZY 1995, 205).
 (37) *Carrara*: olasz város Toszkána tartományban, világhírű fehér és kékesszürke márványt bányásznak környékén.
 (37), (40) *bibliothéca* (gör., rég.) könyvtár.
 (37), (40) *linea* (lat.): vonal.
 (37), (40) *Templom*: a debreceni református Nagytemplom. 1802. jún. 11-én Debrecenben tűzvész pusztított. A város a török idők óta a legsúlyosabb megpróbáltatást szenvedte el, elpusztult a *Kollégium* és a mai Nagytemplom helyén álló templom is. A fél várossal együtt Csokonai háza is leégett. A Nagytemplom felépítésével és a kollégium újjáépítésével a város *Péchy Mihály* (1755–1819) építész-hadmérnököt – Kazinczy egyik távoli rokonát – bízta meg. A Nagytemplom 1821-re, a kollégium 1818-ra készült el.
 (38) *szennyet ejt a' faragványon*: Kazinczy Dessewffy Józsefhez írt levele szerint: „Valamelly kuli-máz forma feketeséget kapott a' kép az orr jobb czimpája mellett le a' bajusz végéig; de az a' folt nem nagy folt, és Ferenczi kivetheti, ha haza jó Rómából.” (Kazinczy az utazásról részletesen

- beszámolt levelében barátjának is: KazLev, 19/4365, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1824. júl. 1., 145.)
- (38), (40) *Szombathy József* (Cseh-Szombathi; 1748–1815): országos főorvos. Pozsonyi, debreceni és külföldi egyetemi tanulmányait követően 1782-ben lett orvosdoktor, ezután Pesten telepedett le, 1784-től országos főorvos. Végredeletében a debreceni kollégiumra 25 000, a pesti református egyházra 4000 Ft-ot hagyott. A kollégium ebből az alapítványból állította fel 1823-ban az újabb természetrajzi tanszékét, amelyen magyarul tanítottak kémiát, ásványtant, „technológiát” és „botanikát” (GAÁL 1988, 611).
- (38), (41) *senior* (lat.): a diákönkormányzat választott, gazdasági ügyeket is intéző vezetője.
- (38), (40) *Donát* János (1744–1830): osztrák származású arcképfestő. Bécsben, majd 1810-től haláláig Pesten dolgozott, megfestette báró Orczy Lőrinc, Kazinczy (1812) és Virág Benedek (1815) portréját is. (A Szombathy Józsefről készített képről nincs adat.)
- (38), (41) *Varjas* János (1721–1786): debreceni tanár. 1752-től haláláig a teológia tanára a debreceni kollégiumban. Kölcsey és Szemere kigúnyolta a *Mondolatra írt Feleletben*. Nevezetes munkáját, a csupa 'e' magánhangzóval írt *Megtért embernek énekje. Mellyet nem régen szerzett és egy meg-keseredett de reménységgel tellyes lélek képében tett-fel egy nevezetes ember* c. elégiáját Kazinczy adta ki újra a *Magyar régiségek és ritkaságok* I. kötetében (Pest, 1808): *Prof. Varjas János E vocálison írt Éneke Debreczenben 1775*. Az elégia első kiadása: *Elégia veri nominis post tot secula ab elegis inventis si musis placet prima et ipsa Hungarica* (Debrecen, 1775).
- (38), (41) *Kocsi*: több Kocsi nevű tanár és lelkész is működött Debrecenben, talán – mivel Varjas után van említve –: Kocsi Sebestyén István (1761–1841) debreceni kollégiumi tanár (1792–1797), református lelkész (1797-től).
- (38), (41) *a' Város Erdőmestere, Szabó Ur: ?*
- (38), (41) *platanusz* (gör.–lat.): platánfa.
- (38), (41) *bignonia*: begónia.
- (38), (41) *Beregszászi Pál* (1790–1865): debreceni mérnök, rajztanár. 1819-től a rajzolás és építészet tanára a debreceni kollégiumban.
- (38) *Kis Sámuel* (1781–1819): debreceni rajztanár. Műveinek reprodukciói és katalógusa: SZ. KÜRTI 1995, 29–55.
- (38), (41) *Bek Pál* (Beck) (1758 v. 1761–1827): téglási földbirtokos, mérnök, kormánybiztos. Csonkai egyik pártfogója, a miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. 1790-ben a Habsburgok trónigényének jogosságát kétségbe vonó ellenzékiek egyik küldöttje a porosz és szász udvarnál. Az 1794–95-ös megtorlásokat elkerüli, 1798-ban jelentős birtokadományokat kap (vásárol). 1810-től királyi tanácsos. Téglási kastélya körül nevezetes angolkertet alakított ki. Debreceni „*nagystílú palotája*” a mai Piac utca Rózsa és Zamenhof utcák közötti szakaszán 1821–1835-ben épült, a régi városházától a Rózsa utca választja el. A palota eredetileg egyemeletes volt, ám az unoka, Tisza Kálmánné idején még egy emeletet építettek rá (Tisza-palota); az épületben ma a Magyar Államvasutak igazgatósága van.
- (38) *architectura; architectus* (gör.): építészet; építész.
- (38), (41) *A' Város-háza' kapuja felett látni az S. T. monogrammját, az Enyingi Török Istvánt, 's az 1558 esztendőit*: 1536-ban Szapolyai János enyingi Török Bálintnak adományozta (zálogbirtokba adta) Debrecen. Lehetséges, hogy Kazinczy tévesen következtetett Török Bálint unokájának, Istvánnak (Stephanus) a nevére (1564–1618). Zoltai Lajos szerint ugyanis nem bizonyítható, hogy az 1839-ben elbontott régi városháza helyén állt volna a Török család kastélya, ezért „ezt a monogrammot valamelyik jómódú debreceni polgártól”, leginkább Tar Istvántól származtatja, akinek a háza a városháza helyén állhatott (ZOLTAI 1932, 11–13).
- (38) *Német-úcza*: a mai Széchenyi utca.
- (38) *Fáy János* (1773–1833): debreceni tanácsos (lat.: *consul*; 1816-tól), polgármester (1822-től), műgyűjtő. Anyja: *Klimó Anna*, Klimó György (?–1777) pécsi püspök húga, apja: id. Fáy János (1716–1783).

Kazinczyt nagy értékű éremgyűjteménye bécsi értékesítésével és festmények vásárlásával bírta meg 1812 őszén: „Fáy János nekem 1812. Octób. negyven ezer bankó forintra becsült Numismatica Gyűjteményét kezembe adá azzal a' teljes hatalommal, hogy neki azon vásárlának

képeket. A' becsület 's a' belém vetett bizodalom úgy kívánta, hogy minekutána a' pénznek Bécsbe fel kelle menni, felvigyem ugyan, de a' nekem adott hatalommal ne éljek. Általadtam azt egy német-embernek, hogy tekintse meg, betsültesse-meg, 's érettek adjon képeket az én válsztásom szerint. (Ez Braun Festő volt, udvari Schätzmeister, az az képbecsülő, a' Vám miatt, mellyen sem ki sem be nem eresztettek képet az ő becsülése nélkül.); 's vissza vevén ismét tőle, Mélt. Referend. Vajna Urnál hagytam, mert Mélt. Fáy Ur akkor Bécsben nem volt. Általam és az én hibám által egy réz fillér sem vesze-el a' Gyűjteményből, sem más által nem, a' mennyire tudom. Minthogy Fáy azt bízta rám, hogy legelőbb a' Német ember képeit nézzem-meg, 's egy Fél-németét (Prof. Hess Mihály, Egri fi, ki velem mindég magyarul szólla), úgy osztán a' Tek. Urét 's Mélt. Vajna Úrét; legelőbb a' Németét, úgy a' Fél-németét, 's végre a' Mélt. Vajna Úrét tekintem-meg. A' Tek. Úr lakása távolabb vala szállásomhoz mint az övék, 's így történt hogy ide legkésőbb meheték. Fáynak megírtam ítéletemet, 's leginkább egy Gaudentis Ferrariénak mondott Nativitást szerettem-meg Consil. Vajna Úrnál. Ez egészen elfogott, 's ennek megvételét óhajtottam mindenképp felett. Fáyt még a' Hondekoeter' kakasától, tyúkjától 's csirkéjítől is igyekeztem elvonni, mellyet Fáy Vajnától csakugyan megveve, mert ha az a' kép igen szép kép volt is, a' tyúk és kakas nem emberi alak." (KazLev, 14/3203, Kazinczy – Kászonyi Dánielnek, Széphalom, 1816. máj. 3., 177–178.)

A Fáy-gyűjteményről Balkay Pál cikket írt a Tudományos Gyűjteménybe: *A Kép-írásról, annak gyakorlásáról és betséről* (1819/2, 58–74). *Gaudenzio Ferrari* művein túl „említi még Lazzarini: Cato halálát, Domenichino: Szenvedő félfürőjét, K. Chirstian Brand: Tél szánkózával, Kupeczky: Ébredő fiatalember című műveit. Sajnos, a gyűjtemény szétszóródott Fáy halála után, nem tudni, mi volt benne eredeti, mi másolat.” (Sz. KÜRTI 1990, 23.)

(38) *Nagy Gábor* (1770–1861): debreceni ügyvéd. Csokonai diáktársa, Kazinczy és Csokonai bizalmas barátja, a Kazinczy család ügyvédje. Kutatta és gyűjtötte a régi magyar irodalom emlékeit.

(38) *az 1811diki tűz*: 1811. áprilisban tűzvész pusztított Debrecenben.

(38) *az Erdélyi Múzeum' Olvasóji az én Epistolámból ismernek*: a *Nagy Gábor*hoz 1811-ben írt episztolájára utal Kazinczy: „Az a' rettentő tűz, melly Debreczennek / Őt nyolczadát vad lángja alá borítá [...]” (Erdélyi Múzeum, 1815/2, 97–100.)

(38) *Bodoni*, Giambattista (1740–1813): olasz kiadó, tipográfus, nyomdász, a Bodoni betűtípus készítője.

(39) *originál* (lat.): eredeti.

(39) *a' Sylvester' Magyar Grammaticája, mellyet én 1804 lopva másoltattam-le*: Sylvester (Erdősi) János (1504–1552) író, bibliafordító *Grammatica Hungaro-latina* (Újsziget, 1539) c. művének egyetlen, csonka példánya maradt fenn Sinai Miklós könyvtárában (innen a Fáy család birtokába, majd a [későbbi] OSZK-ba került). Ezt adta ki Kazinczy a *Magyar régiségek és ritkaságok* I. kötetében (Pest, 1808): *Sylvesternek Magyar-deák grammatikája*. Kazinczy több írásában is megemlékezik a lemásolásról, pl. a [*Kazinczy Ferencz „Diáriumá”*]-ban: „Az oskola Rectora, Obernyik József, leírta nekem Sylvesternek Grammaticáját.” (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 203.)

(39) *Stammbuch* (ném.): emlékkönyv.

(39) *Isaacus Newton*: Isaac Newton (1643–1727) angol fizikus, matematikus, csillagász, a mechanikus világkép kidolgozója.

(39) *az én iskolai kedves tanítóm, Samuel Werenfels és Joannes Alphonsus Turretinus*: svájci református teológusok: *Samuel Werenfels* (1657–1740), a bázeli egyetem tanára és *Jean Alfons Turretin* (1671–1737 vagy 1739) genfi teológus, aki munkásságával a reformátusok és evangélikusok egyesítésére törekedett. Kazinczy önéletírásaiban ellentmondó adatok vannak arról, hogy ismerte-e műveiket: „Karácsonyi vacatiókor Werenfelset ajánlotta; 's minthogy azt nem csak végig olvastam, de nagyon megszerettem is” (KAZINCZY, *Az én életem* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 426); illetve: „Török István [...] [h]a Werenfelset és Alphonsus Turretinust kívánta volna, ezeket gyönyörűséggel, 's nagy gyönyörűséggel olvastam volna.” (KAZINCZY, *Pályám' Emlékezete* [I.] = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 481.)

(39) *ifjabb Apafi Mihály* (1676–1713): erdélyi fejedelem, I. Apafi Mihály (1632–1690) fejedelem fia.

- (39) *Teleki Sándor*: talán az 1679–1754 között élt tordai főispán, az erdélyi gubernium tanácsosa, Teleki Sámuel bihari főispán apja.
- (39) *Bethlen Miklós*, gróf (1642–1717): erdélyi kancellár, önéletíró.
- (39) *Gaudentio Ferrarinak egy igen szép Nativitása, melyet Fáynak 1200 forinton én alkudtam-meg 1812.*: Ferrari Gaudenzio (1471–1546) olasz reneszánsz festő művének megvásárlásáról: „Osztán az az én érdemem, hogy Fáy János 1300 forinton veve meg egy Gaudentio Ferrarit a' hazának, melyet a' Bécsi Érsek alkudozott Erdélyi Referendárius Vajna Úrtól.” (KazLev, 16/3744, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1819. máj. 25., 395–396; l. még a fentebb idézett Kászonyi Dánielnek írt 1816. május 3-i levelet. – A vételár összege eltér e két forrásban.)
- (39) *Domenichinónak egy szép szenvedő Idvezítője 's Judithja*: Domenico (Domenichino) Zampieri (1581–1641) olasz barokk festő (számos bibliai tárgyú festményén szerepel Jézus és Judit alakja).
- (39) *Domokos László* (?–1853): Domokos Lajos unokája, Domokos Jakab bihari alispán fia.
- (39) *Fóris Otrókoci Ferencz* (Otrókoci Fóris Ferenc) (1648–1718): református lelkész és nyelvész. Az ellenreformáció idején gályarabságot szenvedett (1675–1676). A magyar és a zsidó nép rokonságát állító történelmi és nyelvészeti munkássága miatt bírálta Kazinczy.
- (39), (41) *Domokos Lajos* (1728–1803): debreceni főbíró. 1774–1786 között többször is főbírája Debrecennek, a debreceni református egyház és kollégium gondnoka. A kollégium önállóságának harcos védelmezőjeként szembekerült Kazinczy iskolafelügyelői tevékenységével. 1790-ben Bihar vármegye alispánja, az 1790/91-es országgyűlésen ellenzéki követe, a diétán fellépett a magyar nyelv ügyében. Bírálta Kazinczy nyelvújítási nézeteit, részt vett a debreceni *Magyar Grammatika* kiadásában.
- (39) *Telemach*: François de Salignac de la Mothe Fénelon (1651–1715) *Les aventures de Télémaque, fils d' Ulysse* (1699) c. államregénye Domokos Lajos fordításában, 1782-es (!) dátummal: *Telemachnak az Ulisses fiának történetei*. Ez az autográf tisztázata a debreceni kollégium nagykönyvtárában található: FEKETE-SZABÓ 1979, 79 (R 449/i). (A művet elsőként gróf Haller László máramarosi főispán fordította le: megjelent Kassán 1755-ben.)
- (39) *neologus* (gör.–lat.): nyelvújító.
- (39) *Várad*: Nagyvárad.
- (39) *Mesterség* (rég.): művészet.
- (39) *Báró Patatich Ádám* (Patachich) (1717–1784): nagyváradai püspök és Bihar vármegyei főispán (1759–1776), a váradai püspöki palota és székesegyház építtetője, 1776-tól kalocsai érsek. Mária Terézia 1777-ben a budai egyetemi tanács, 1779-ben a tanulmányi bizottság elnökévé nevezte ki.
- (39) *Schöpf (vagy talán Schröpf)*: Johann Nepomuk Schöpf (1733–1798) cseh festő, rézkarcoló. Az 1770-es években Magyarországon és Erdélyben dolgozott, többek között *Ráday* Gedeon (1713–1792) péceli kastélyában és a nagyváradai székesegyházban és püspöki palotában is készített freskókat.
- (39) *al fresco* (ol.): falfestés.
- (39) *Therésia*: Mária Terézia (1717–1780) magyar királynő; férje, I. (Lotaringiai) Ferenc 1765-ben halt meg.
- (39) *József*: II. József (1741–1790) német-római császár, magyar király.
- (39) *a' Szent-István Rendje*: e magyarországi lovagrendet (kitüntetést) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására.
- (39) *Hickel*, Joseph (1736–1807): bécsi udvari festő és rézmetsző. Az uralkodócsaládról több portrét is festett.
- (39) *Teleki Sámuel*, gróf (1739–1822): főispán, erdélyi kancellár (1791-től), könyvtáralapító.
- (39) *Ott áll most hazánk' Fejedelme és Nádora talpig, Krafft Pétertől 1822., a' fejek Isabey után*: I. (II.) Ferenc császár és király, illetve öccse, József (1776–1847), Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (1796–1847) életnagyságú olajképeit *Johann Peter Krafft* (1780–1856) osztrák festő készítette Jean-Baptiste *Isabey* (1767–1855) francia festő 1812-es akvarelljeit felhasználva 1822-ben. Krafft az 1810-es évektől több magyarországi megrendelést is kapott az uralkodócsalád portréjára.
- (39) *Feldmarschal* (ném.): tábornagy.

Az 1828–1831-es utak

5. [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]
6. Pestre. 1828.
7. [Pesten, 1828–1829.] [I.]
8. [Pesten, 1828–1829.] [II.]
9. [Pesten, 1828–1829.] [III.]
10. [Pesten, 1828–1829.] [IV.]
11. Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra.
12. Pannonhalma, Esztergom, Vác. 1831.
13. Nógrád, Gömör, 1831.

Kazinczy 1828-at megelőzően 1815 tavaszán járt utoljára Pesten, amikor feleségével és Eugenie lányával Bécsbe utazott (Bécsben 1815. április 25. és május 7. között voltak). 1828–1831-ben többször is hosszabb időt töltött el Pesten és környékén. Kazinczy 1828–1829-ben háromszor volt Pesten és Budán, elsősorban azért, hogy részt vegyen a Magyar Tudós Társaság megalapítását előkészítő választmány tanácskozásán, és hogy a kázméri per ügyeit intézze (ezekről l. alább). Kazinczy 1828-ban először február 18-tól június 1-ig tartózkodott Pesten és Budán, majd szeptember 13–29. és 1828. december 6. – 1829. május 31. között volt ott (az oda- és visszaút kb. egy-egy hét volt). 1828 januárjában Vörösmarty Mihály átvette a Tudományos Gyűjtemény szerkesztését, és az év folyamán négy részben kiadta Kazinczy *Pályám' Emlékezete* [I.] c. önéletírását (1828/I, II, XI, XII). 1828. augusztus 12-én Kazinczyt Torna vármegyében táblabírává választották.

1829 nyarától Kazinczy Széchalmon tartózkodott 1831 januárjáig. Az otthonát csak a pereit, a gazdasági teendőit, a megyegyűlések, illetve az egri utazásait (látogatás Pyrker János László egri érseknél) miatt hagyta el rövid időre. 1829. június 15-én Kazinczy adósságai miatt végrehajtás alá került a széchalmai birtok. 1830. júliusban Kazinczyt Bereg vármegye táblabírájává választották. 1830-ban többszöri átdolgozás után megjelent *Emília Galotti* c. fordítása Lessingtől (Bajza kiadásában, amit Kazinczy nem fogadott el sajátjának), és lefordította az egri érsek *Perlen der heiligen Vorzeit* c. művét: *A' Szent Hajdan' Gyöngyei* (Buda, 1830; ez a fordítás lett az ún. Pyrker-pör tárgya, l. alább).

1831. január 31-én útra kelt Kazinczy és 1831. február 9. és június 6. között ismét Pesten és Budán tartózkodott, hogy részt vegyen az alakuló Magyar Tudós Társaság ülésein és tanácskozásain. Eközben gyakori vendég volt Pécelen Szemere Pálnál. 1831. április 7–16. között Pannonhalmán járt, majd június 7–30. között Szemere társaságában Nógrád és Gömör vármegyéken keresztül utazott haza. 1831. június 30-án megérkezett Sátoraljaújhelyre Kazinczy. A kolera miatt már vesztegár alatt találta Széchalmot (a két település között húzódott az abaúji és zempléni megyehatár), így csak néhány nap múlva jutott haza. Augusztus 21-én megbetegedett kolerában és augusztus 23-án meghalt. Még aznap eltemették Széchalmon. (A járványról és lázadásról l. alább.) Kazinczy halála után jelent meg Sárospatakon a *Szent történetek az Ó és Új Testamentom könyvei szerint* c. munkája.

Az 1828–1831-es eseményeket Kazinczy levelekben, naplókban és útirajzokban írta meg. Az időtartam szempontjából a legátfogóbb szöveg a [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.], amelyben az elbeszélte időtartam 1828. február 11-től 1831. augusztus 16-ig tart. Ennek emlékezetanyaga feltehetően nemcsak az ismert – kötetünkben kiadott – többi utazásleíráshoz szolgált háttérként, hanem egy ismeretlen, valószínűleg meg sem írt átfogó útirajz egy kései tervéhez is: „Most Biographiámnak adom azt a' tönust, mely a' Pannonhalmi útéhoz hasonlítson. Erdélyi Leveleim már készen állanak. Ez a' Biographia így 3 Kötetet fog adni az 1828–1831. Pesti úttal.” (KazLev, 21/5378, Kazinczy – Szemere Pálnak és feleségének, Széchalmon, 1831. aug. 8., 623–624. – L. még kötetünk bevezetőjében.)

Az elbeszélte idő az 1828. februári megérkezéstől a Pestre. 1828.-ban június 17-éig, a [Pesten, 1828–1829.] [I.], [Pesten, 1828–1829.] [II.], [Pesten, 1828–1829.] [III.] és [Pesten, 1828–1829.] [IV.]-ben pedig 1828 szeptemberéig [III.], illetve 1829 áprilisáig–májusáig [I., II., IV.] tart. A

Kazinczy' útja Pannonbalmára, Esztergomba, Vácra és a Pannonbalma, Esztergom, Vác. 1831. című útleírásokban az 1831. április 7–16. közötti, a *Nógrád, Gömör, 1831.* c. útirajzában pedig az 1831. június 7–30. közötti eseményeket dolgozta fel Kazinczy. (L. alább a 2. táblázatot.)

Ezen utazásleírások időköre egyaránt beleesik a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* időszakába, többnyire mégis más történeteket olvashatunk bennük. A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* inkább az emberi és társadalmi kapcsolatok, Kazinczy perének és az akadémiai tanácskozások ügyeinek adatoló tér- és időképét adja, a további utazásleírások pedig – jegyzetelés szempontjából legalábbis – inkább művészettörténeti és irodalompolitikai jellegű elbeszélések. Együttes jegyzetelésük ezért nem célszerű.

Az 1828–1831-es szövegek néhány átfogó témáját kiemeltük a soronkénti jegyzetek elé. Kazinczy és feleségének pere, a Magyar Tudós Társaság alapításának és tagjainak adatai, a korszak irodalmi pörei és a kolera története átfogóan magyarázza e szövegeket. A soronkénti jegyzetek külön kezelik a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*-at a tematikus sajátosságai miatt, és külön-külön a pesti, a pannonthalmi és a nógrád–gömöri tartózkodást és utazást leíró szövegeket.

A következő táblázat az 1828–1831-es utazásleírások viszonyrendszerének sarkalatos szövegrészeit mutatja be. Ezen részletek kiválasztása és bemutatása a szövegösszevetést szolgálja, tehát nem életrajzi vagy eseménytörténeti kronológia, hanem a szövegek – és egyúttal az elbeszélt történetek – kapcsolódási pontjainak feltérképezése. A szegumentumok kronológiai rendjének alapja a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* és a levelezés adatai. Egyes utazásleírások részleteinek sorrendje az időrendbe állítás miatt megváltozott e táblázatban. Az elbeszélt esemény datálásáról: ha biztosan köthető időponthoz, akkor a dátum a sor elején van; ha bizonytalan (mert pl. több találkozás tapasztalatát írja egybe), akkor vagy zárójelben van a dátum, vagy az oszlopbeli helye adja meg az esemény feltehető idejét. A számok kötetünk oldalszámai, a szövegegyeségek meglétét jelzik.

2. táblázat

Elbeszélte esemény	[Napló, 1828–1831. Pesti Utam. 1828.]	Pestre. 1828.	[Pesten, 1828–1829.] [I.]	[Pesten, 1828–1829.] [II.]	[Pesten, 1828–1829.] [III.]	[Pesten, 1828– 1829.] [IV.]	Kazinczy' útja Pannónbalmára, Esztergomba, Vácra	Pannónbalmára, Esztergom, Vácra. 1831.	Nógrád, Gömör, 1831.
1828. febr. 11–18. út	43	101, 103							
1828. febr. 18. érkezés Pestre	43	103	122	126					
1828. febr. 18. fiaker-út Pesten		103, 105							
1828. febr. 18. szállás Szemerénél, betegség, Jankovits	43	105	122	126		131			
1828. febr. baráti látogatások	43	106	122	126		131, 132			
házak, utcák, Dunaferdő		105				133			
emlékezés 1815-re		108		123		133			
1828. képművek és metszetek		108		123		133, 134			
Müller Képművek		109							
a pesti vármegyeházi galéria		107, 108		123, 124		134			
1828. febr. 22. Fáy-nál ebéd: Ragályi, Ferenczy	44	110		124					
Ferenczy műhelye, művei (1828. jún.); (Graphidi- ont látja: 1828. ápr. 16., KazLev. 20/4912) (talál- kozás: 1829. máj. 3.)	49	107		124, 125		135			
Ferenczy-életrajz		110, 112							
1828. márc. 9–10. nádor, Himfy, Guzmics, Bitnicz, Kis János, Horváth Endre	44	115, 116				132			

Elbeszélt esemény	[Napló. 1828–1831. Pesti Útaz. 1828.]	Pestre. 1828.	[Pesten, 1828–1829.] [I.]	[Pesten, 1828–1829.] [II.]	[Pesten, 1828–1829.] [III.]	[Pesten, 1828– 1829.] [IV.]	Kazinczy' útja Pannónbalmná, Esztergomba, Vácra	Pannónbalmná, Esztergom, Vácra. 1831.	Nógrád, Gömör, 1831.
1828. márc. 9–12. Horváth János, Mednyánszky Aloyz, Bartal György	44–45					132			
1828. márc. 11. MTT: Dessewffy beszéde Telekihez	44–45	116		125		132			
1828. márc. 11. MTT: utazás Telekihez; névsor	44–45	116–118							
1828. márc. 13. MTT: a Prímásnál; a veszprémi püspöknél	45	118–119							
1828. márc. 15. MTT: első ülés a Királyi Tábla palotájában	45	119							
a Királyi Tábla palotája: a császár képe		119				134			
a Királyi Tábla palotája: képek		119							
1828. márc. 16. MTT: második ülés	46	119–120							
Szentgyörgyi János (1828. márc. 5., 8., 12., 19.)	44–45	114–115		125	128				
Schöff/Scheff műhelyében		112			128	135			
Hess; Szépitési Bizottság; Varsághi		112							
Pesky (1828. márc., ápr., szept. 23.)	50	112							
Clarot						135			
Kohn; Jankovits		113				135			
Kärgling; Egger		113							

Elbeszélte esemény	[Napló, 1828–1831, Pesti Útaz. 1828.]	Pestre, 1828.	[Pesten, 1828–1829] [I.]	[Pesten, 1828–1829] [II.]	[Pesten, 1828–1829] [III.]	[Pesten, 1828– 1829] [IV.]	Kazinczy' útja Pannónbálmán, Esztergom, Vácra	Pannónbálmán, Esztergom, Vác. 1831.	Nógrád, Gömör, 1831.
1828. Pest–Buda: 60 festő van		112				135			
Horvát István				126–127	129–130				
„Mint az élet szélén né- zünk vissza [...] falu az elementumunk/elemen- tumor.”			122	127		131			
1828. máj. 11. Horvát István: Hieroglyph írás	48	106–107							
1828. máj. 4., 11., 26. Stanislaus (Albach Szaniszló); Cleymann (1829. máj. 17., 28.)	48	109–110							
1828. jún. 17. Richter festi Ferenczyt		114				136			
1828. júl. 1. hazaindul, 6-án érkezik meg Széphalomra	49								
1828. szept. 13. újra Pestre érkezik	50								
1828. szept. 25. Heinrich Thugutnál Budán; Pesten: 1829. jan. 29.; festi: 1829. máj. 6–22.	50			125	128	136			
1828. szept. 27.: Schöff oltárképét megnézi a te- révárosi templomban	50								
1828. szept. 30. elhagyja Pestet (okt. 4. hazaér)	50								
1828. dec. 6. ismét Pestre érkezik	51								

Elbeszélte esemény	[Napló, 1828–1831. Pesti Utam. 1828.]	Pestre. 1828.	[Pesten, 1828–1829.] [I.]	[Pesten, 1828–1829.] [II.]	[Pesten, 1828–1829.] [III.]	[Pesten, 1828– 1829.] [IV.]	Kazinczy' útja Pannonbalmára, Esztergomba, Vácra	Pannonbalmára, Esztergom, Vácra. 1831.	Nógrád, Gömör, 1831.
1829. ápr. 10. akácultetés a péceli Ráday-kápolnában	54		121	126					
1829. május 27. készülődés Pestről Széphalomra			121			131			
[keletkezéstörténeti magyarázat: Szemere, Guzmics; „Muzáron”, Olvasóji.]			121			131			
1829. jún. 1. elindul Pestről Széphalomra (13-án érkezik meg)	55								
1831. febr. 9. Pestre érkezik Kazinczy	78								
1831. ápr. 7–16. között: út Pannonbalmára, majd vissza Pestre	90						138–154	155–171	
1831. jún. 10. Pestről Pécelre	93								
1831. jún. 12. elhagyja Pécelt	93								
1831. jún. 12–30. között Szemere társaságában Nógrád és Gömör vármegyéken keresztül utazott haza	93–95								172–179
1831. jún. 30. megérkezett Sátoraljtelepre, a kolera miatt vesztőzár alatt lévő Széphalomra csak néhány nap múlva jut be	95								179

A kázméri per

1810. június 23-án meghalt gróf Török Lajos, Kazinczy apósa. A hagyaték névlegesen az özvegy, valójában – Kazinczy állítása szerint – a fiúörökös, gróf Török József kezén maradt, aki az anyja 1817-es halála után sem adta ki a lánytestvérek (Sophie és Marie) részét. A fiúörökös vitatta a lánytestvérei örökösödési jogát a birtokhoz, mert Török Lajos a csak fiúágon örökölhető önödi birtok ellenértékéből vette a kázméri birtokot. Kazinczyék három év alkudozás után, 1819-ben végül pert indítottak, amit az eperjesi kerületi táblán (első fokon), a királyi táblán és a szeptemvirátuson (másodfokon) is megnyertek. Az ítéletet 1829. január 21-én hirdették ki, de Török József ügyvédje, Kossuth László az ítélet végrehajtását is késleltetni tudta egészen 1830. május végéig. Kazinczy szerint a végrehajtó a kázméri birtokra tett beruházásokat a tényleges értéken felül számolja el, így 12081 Ft-ot követelt előre a fejlesztések ellenértékéért a felperesektől. Közben Kazinczy hitelezői Török József biztatására már betáblázták követeléseiket a még meg sem kapott birtokrészre. Az adósságba és szegénységbe sodródott Kazinczy életében nem látott pénzt felesége osztályrészéből. Az özvegy gróf Török Sophie végül a megítélt egyharmad birtok és 25 000 Ft helyett csak 10 000 Ft-hoz jutott hozzá. Kazinczy kb. 53 000 Ft adósságot hagyott maga után, az özvegye ennek kb. tizedét ismerte el törvényesnek. (Vö. KazLev, 23/5919 jegyzete és e jegyzetben megadott további levelek; KAZINCZY, *Pályám* 2009, 1239; KazLev, 24/6104, 6118, 6127, 6135, 6144.; az adósságokról: KazLev, 24/6199–6209. sz. leveleket és a jegyzetekből főképp: 763–764.)

Conversations-Lexicon-i pör (1830)

Wigand Ottó pesti könyvkereskedő a sikeres német általános lexikon, a *Conversations-Lexicon* mintájára készült egy magyar lexikont megjelentetni. Az előkészítéssel és szerkesztéssel Döbrentei Gábort bízta meg. A kiadói felhívás kapcsán Stettner György (Fenyéri Gyula) több ponton is megkérdőjelezte a vállalkozást egy Tudományos Gyűjteményben megjelent írásában. A nyilvános vitát a Wigand neve alatt megjelent válasz szította fel. Ez Bajza József szerint valójában Döbrentei írása volt. Viszontválaszként megjelent Fenyéri röpirata: *Egy szó Döbrenteyhez* (Kassa); Bajza cikke: *Figyelmeztetés pesti magyar könyváros Wigand Ottó Tudományi s Mesterségi Közönséges Tárára* (Felső Magyar-Országai Minerva; Tudományos Gyűjtemény; különlenyomat); továbbá Bugát Pál több bírálata a mintaszócikkről (Tudományos Gyűjtemény). Döbrentei újabb válasza: *Ki a szerkesztője a Conversations-Lexikon magyar kiadásának?* Erre Bajza röpirata: *Válasz Döbrentey Gábornak a Conversations-Lexikon ügyében* (Székesfehérvár). Döbrentei védelmében – és Bajza szerint Döbrentei kérésére – ekkor gróf Dessewffy József is beszállt a Bajzáék elleni vitába: *Az országszerte ismeretes fiatal tudós Zajbaj úrhoz* (különlenyomat). Bajza válasza: *Észrevételek a Conversations-Lexiconi pörhöz Gr. Dessewffy József ellen* (Székesfehérvár, toldalék a Kritikai Lapokhoz, 1830). Kazinczy a vita kezdetén leveleiben Bajzáék mellett és Döbrentei ellen állt ki, de a személyeskedővé vált tollharc végén a megjelent pannonhalmi útleírásában már Bajza éles hangú kritikája ellen, és barátja, Dessewffy mellett szólalt fel (*Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra*, Pest, 1831. április; az útleírás átdolgozásakor ezt a részt törölte: *Pannonhalmá, Esztergom, Vác. 1831.*). Kazinczy májusban csatlakozni kívánt a munkához, és júniusban fel is kérték szócikkek írására a szerkesztők (KazLev, 24/6170, Otto Wigand [és egy ismeretlen] – Kazinczynak, Pest, 1830. június 7–12.) Bajzának a *Kazinczy' útja...*-ra adott válasza, a *Nyilatkozás Kazinczy' vádjaira* c. cikke már Kazinczy halála után jelent meg a Kritikai Lapokban. A viszályhoz a rossz előkészületek, az elhibázott kiadói felhívás, a mutaványcikk tartalmi-stiláris hibái, továbbá az ellentétes üzleti és személyes érdekek vezettek (Vörösmarty, Toldy és Bajza mellőzése). Bajza érvelése szerint a vita végső soron a társadalmi rangtól és tekintélytől független, színvonalas kritika érdekében folyt, de a Bajza–Toldy levelezést elemző Vaderna Gábor szerint Bajzáék karrierépítése is motiválta a tollharcot. Az első egyetemes magyar lexikon végül *Közhasznú Esmeretek Tára* címen jelent meg Döbrentei szerkesztésében (12 kötet, Pest, 1831–1834). Kazinczy igen jól ismerte a vita részleteit is, ezt mutatja a nyomtatványokból és levelekből álló tekintélyes gyűjteménye: MTA KIK K 630, 164–238. (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 1256; KazLev, 24, 726. – A pör újabb kritikái értelmezése Tóth Orsolyától és Vaderna Gábortól: TÓTH 2000, VADERNA 2013, 295–345.)

Pyrker-pör (1831)

Pyrker János László (1772–1847): egri érsek és Heves vármegyei főispán (1827-től), németül alkotó költő, drámaíró, mecénás, műgyűjtő. Művészeti gyűjteményét a Nemzeti Múzeumnak ajánlódokozta (ez lett az alapja a Szépművészeti Múzeum képtárának). Egerben tanítóképzőt és rajziskolát alapított. Németül írt hexameteres hőskölteményét, a *Perlen der heiligen Vorzeit*ot (Buda, 1821; második, bővített kiadás: Bécs, 1826) Kazinczy – Kisfaludy Károlyt megelőzve – prózában fordította le: *A' Szent Hajdan' Gyöngyei* (Buda, 1830; előszava: *Hárfához*). E fordítás lett az ún. *Pyrker-pör* tárgya. A nyilvános vita Toldy álnéven írt cikkével kezdődött: G. [Toldy Ferenc], *A' Szent Hajdan' Gyöngyei* (Kritikai Lapok, 1831, 13–23). Toldy kifogásolta a prózai fordítást, és azt, hogy egy németül író magyar főpap művével foglalkozott Kazinczy. Kazinczy válasza: *Igazítás. A' Szent Hajdan' Gyöngyei bírálatára* (Tudományos Gyűjtemény, 1831/2, 125–126). A vita a folyóiratok mellett a Kazinczy-szelektációban is folytatódott: Rummy Károly György Kazinczy, Bajza pedig Toldy mellett állt ki. (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 1276; a fordítás kritikai kiadása és jegyzetei: KAZINCZY, *Fordítások* 2009, 617–760, 855–878.)

Kolera (1831)

1830. december 28-án az ország északkeleti határát lezárták a Galícia felől fenyegető kolera miatt. 1831. január végén azonban feloldották a kolerazárakat, így a betegség behurcolását semmi sem akadályozta meg (későn, május 29-én zárták le újra a határt). A járvány terjedését a kereskedelem és az utazás korlátozásával igyekeztek megakadályozni, emiatt viszont éhínség fenyegette az alföldi gabonától és a mezőgazdasági munkák lehetőségétől elzárt Felső-Magyarországot. Július 17-én a Pesten rekedt éhező diákok áttörték a kordont, a rendbontás a városi szegénység csatlakozásával zavargássá szélesedett, amire a katonaság erővel válaszolt, többen meghaltak. Nyáron a járvány sújtotta vidékeken a szolgabírók és az orvosok erőteljes intézkedéseket hajtottak végre: a kutak vizébe bizmutport öntöttek (néhol túlادagolták), a fertőzött embereket (és a fertőzősejtnyúkat is) karanténba zárták. Az éhező és legyengült szegényeket nagyobb számban pusztította a járvány, ezért az elkeseredett és tájékozatlan emberek a megyei tisztviselőket, az orvosokat és a földesurakat szándékos kútmérgezéssel (bizmut) vádolták. Július 25-én a Zemplén vármegyei Szécskeresztúron a jobbágyok vasvillával kergették el a szolgabírót. Az északkeleti országrész jobbágyai fellázadtak, nemesi kúriákat támadtak meg és több nemeset meggyilkoltak. Augusztus 5-én a Zemplén vármegyei Terebesen a katonaság sortűzzel verte le a lázadás első hullámát. Augusztus 18-án a kolerazárak kivizsgálására a király teljhatalmú királyi biztossá nevezte ki báró Eötvös Ignácot: véres megtorlások következtek. A kolerazárakat október 3-án oldották fel.

A *kolera (cholera)* egy baktérium okozta betegség, amely testvéladékkal, szennyezett vízzel és élelmiszerekkel terjed, súlyos hasmenéssel és hányással jár, és ezáltal gyors kiszáradáshoz vezet. Az 1831-es járványban kb. 56 ezren haltak meg.

Kazinczy részletesen beszámolt leveleiben barátainak és rokonainak a koleráról és a lázadásról: KazLev, 21/5357, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. júl. 10.; uo., 21/5359, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Széphalom, 1831. júl. 10.; uo., 21/5361, Kazinczy – Kazinczy Klárának, Széphalom, 1831. júl. 15.; uo., 21/5362, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. júl. 16.; uo., 21/5363, Kazinczy – Kazinczy Thaliának, 1831. júl. 17.; uo., 21/5366, Kazinczy – Kazinczy Thaliának, 1831. júl. 25.; uo., 21/5369, Kazinczy – Gr. Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1831. júl. 26.; uo., 21/5370, Kazinczy – Bártfay Lászlónénak, Széphalom, 1831. júl. 26.; uo., 21/5375, Kazinczy – Kazinczy Thaliának, Széphalom, 1831. aug. 8–9.; uo., 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11.; uo., 21/5379, Kazinczy – Szalay Lászlónak, 1831. aug. 8.; uo., 21/5380, Kazinczy – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1831. aug. 8.; uo., 21/5381, Kazinczy – Szemere Pálnak és feleségének, 1831. aug. 10.; uo., 21/5382, Kazinczy – Szalay Lászlónak, Széphalom, 1831. aug. 14.; uo., 21/5383, Kazinczy – Szemere Pálnak, Széphalom, 1831. aug. 15.; uo., 21/5384, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 15.; uo., 21/5385, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Széphalom, 1831. aug. 15.; uo., 21/5387, Kazinczy – Ráday Gedeonnak, Széphalom, 1831. aug. 15.; uo., 21/5388, Kazinczy – Kazinczy Eugeniának, Széphalom, 1831. aug. 16. (?); uo., 21/5391, Kazinczy – Kis Jánosnak, Széphalom, 1831. aug. 18.; uo., 21/5392, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, 1831.

aug. 19.; uo., 21/5393, Kazinczy – Mocsáry Antalnak, Széphalom, 1831. aug. 20.; KazLev, 24/6195, Kazinczy – Jósika Jánosnak, Széphalom, 1831. aug. 15. vagy 18.

(KAZINCZY, *Pályám* 2009, 1289–1290; KazLev, 24, 755–756. Idekapszolódik még a dunántúli helyzetről beszámoló Sárközy István levele is: KazLev, 24/6197, Sárközy István – Kazinczynak, Nagybajom, 1831. aug. 30. – ezt már nem olvashatta Kazinczy.)

A Magyar Tudós Társaságról

1825. november 3-án a pozsonyi országgyűlésen gróf Széchenyi István a magyar nyelv ápolására, a tudományok és művészetek magyar nyelven való művelésére létrehozandó tudós társaságra 60 000 Ft-ot ajánlott fel. Az alapítóhoz Vay Ábrahám (8000 Ft), gróf Andrássy György (10 000 Ft), gróf Károlyi György (40 000 Ft) és kisebb összegekkel még mások is csatlakoztak. 1826-ban a pozsonyi országgyűlésen gróf Teleki József a testvéreivel együtt a családi könyvtár felajánlásával és 10 000 Ft-tal gazdagította a létesítendő tudós társaságot (1855-ben ezenfelül még kb. 100 000 Ft-ot adományozott az Akadémiának). Az Akadémia alapítását 1827. augusztus 18-án iktatták törvénybe: „A honi nyelv kimívelésére felállítandó Tudós Társaságról vagy is Magyar Akadémiáról” (1827. évi XI. törvénycikkely). József nádor az Akadémia „Alap-Intézetének és Rendszabásainak” kidolgozására bizottságot hozott létre, amelynek elnökévé gróf Teleki Józsefet kérte fel. A bizottságnak Kazinczy is tagja volt: „Az e’ végett megkívántató tanátskozosokban és ülésekben való részvételre Ő Császári Királyi Hertzegsége, szeretett Nádor-Ispányunk, – ki hazánkban minden jót buzgósággal kíván előmozdítani, – a’ Tekintetes Tábla-Bíró Urat is, – mint honni tudományosságunk’ buzgó kedvellőjét, hathatós előmozdítóját, – kinevezni méltóztatott.” (KazLev, 24/6149, Teleki József – Kazinczynak, Pest, 1828. január 13., 298. – A bizottság névsorát Toldy írta meg: KazLev, 20/4893, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Pest, 1828. jan. 21., 458.) A küldöttség 1828. március 15. és április 17. között huszonegy ülésen megalkotta a Magyar Tudós Társaság alapszabályát és működési rendjét. Az uralkodó 1830-ban elfogadta az alapszabályt, amely *A Magyar Tudós Társaság alaprajza és rendszabásai* (Pest, 1831) c. kiadványban jelent meg. Gróf Cziráky Antal országbíró elnöklete alatt 1830. november 17-én Pozsonyban tartotta alakuló ülését a Magyar Tudós Társaság. Az első közgyűlés 1831. február 4-én Pesten ült össze, itt választották meg az Akadémia első tagjait. A Magyar Tudós Társaság (MTT) a mai Magyar Tudományos Akadémia (MTA) jogelődje. (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 1239–1244; KazLev, 24, 700. Az Akadémia történetének tervezett megírására a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* 1831. május 14–15-i bejegyzései között találunk utalást: „M. Academia historiája.” Kazinczy anyaggyűjtéséről l. e sorhoz kapcsolódó jegyzetet.)

A kortárs akadémikusok naplói és feljegyzései közül több érintkezik Kazinczy tevékenységével. Bitnicz Lajos 1828-as naplója: *1828-ban Pestre, a m. tud. társaság alaprajzáának kidolgozására tett utazásom naplója* (BITNICZ 1871); Dessewffy József pesti útinaplója 1828-ból: *Testi erkölcsi és társalkodási élet Pesten 1828* (VADERNA 2012–2013; vö. VADERNA 2013, 215–230); Széchenyi István naplói (III–IV. kötet: SZÉCHENYI 1932; SZÉCHENYI 1934). A Széchenyi-naplók kiadásában számos vonatkozó dokumentum van közölve függelékben *A M. Tud. Akadémia alapítására vonatkozó iratok* című fejezetben (SZÉCHENYI 1932, 496–740), köztük: „A nádor által 1828-ban egybehívott küldöttség munkálatai” (680–729, ebben az ülések jegyzőkönyvei, az MTT alap- és működési szabályai), „Bitnicz Lajos naplója” (730–736) és néhány Kazinczy-levél részlete (736–740).

A Magyar Tudós Társaság (MTT, a későbbi MTA) alapítói, alapszabályának kidolgozói és említett tagjai (1831-ig). (A használt rövidítések: levelező [l.], rendes [r.], igazgatósági [ig.], tiszteleti [t.] és külső [k.] tagság; ezután adtuk meg a tagság elnyerésének évét.)

Andrássy György, gróf (1797–1872): a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830; t. 1833). Gömör (1838–1844) és Sáros (1842–1848) vármegye főispánja, országgyűlési követ. Gróf Széchenyi István barátja.

Bajza József (1804–1858): író, költő, kritikus, publicista, a reformkor irodalmi életének egyik vezéralakja, ügyvéd (l. 1831; r. 1832). (L. fentebb: *Conversations Lexicon-i pör.*)

Balászházi János (1797–1857): mezőgazdasági szakíró, ügyvéd (r. 1830). Zemplén vármegye alszolgabírája (1827–1830: lemond). Az 1831-es kolera idején kapitány volt, 1836-ban Debrecenbe költözött és Vay Ábrahám jószágigazgatója lett.

- Balogh Pál (Almási)** (1794–1867): orvos (l. 1831; r. 1835). A homeopata gyógyászat módszerének alkalmazója. Széchenyi István és Kossuth Lajos háziorvosa, a Tudománytár szerkesztője (1837–1844). Balogh Sámuel testvére.
- Bartal György** (1785–1865): jogtörténész, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830; t. 1858). Pozsony vármegye alispánja (1823–1827) és országgyűlési követe (1825), személynöki, majd nádori ítélőmester (1827–től).
- Bártfay László** (1797–1858): író, naplóról, irodalomszervező (l. 1831). Pesti ítélőtáblai jegyző (1817), a Károlyi család titkára (1819). Otthona a pesti Károlyi-palotában az irodalmi élet fontos helyszíne volt. Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Bajza, Toldy és Kazinczy barátja, a Kisfaludy Társaság egyik alapítója (1836). Kazinczy órá bízta a *Fogságom naplója* leírását és megőrzését.
- Bene Ferenc** (1775–1858): orvos, belgyógyász, egyetemi tanár, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (t. 1831). 1801-ben a pesti egyetem orvostanáraként kezdeményezte a himlő elleni védőoltást, 1802-től a bonctan tanára, 1806-tól kórházigazgató.
- Berzsenyi Dániel** (1776–1836): költő (r. 1830).
- Beszédes József** (1787–1852): vízepítő mérnök (l. 1831). Több folyó szabályozása történt a tervei alapján, így a Fehér, Tolna és Veszprém vármegyéket érintő Sárvíz szabályozása is (Sárvízi- vagy Nádor-csatorna).
- Bítnicz Lajos** (1790–1871): római katolikus pap (1847-től kanonok, 1868-tól püspök), matematikus, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1830; t. 1847). 1812-től a szombathelyi líceumban a matematika, majd a magyar irodalom tanára.
- Budai Ézsaiás** (1766–1841): református püspök, debreceni kollégiumi tanár, történész, klasszika-filológus, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (t. 1831).
- Bugát Pál** (1793–1865): orvos, nyelvész, egyetemi tanár, 1840-től az orvosi kar dékánja (r. 1830).
- Czirák Antal**, gróf (1772–1852): országbíró, jogtörténetíró (l. 1830). 1830. nov. 17-én az ő elnöklése alatt tartotta alakuló ülését Pozsonyban a Magyar Tudós Társaság. Vas vármegye adminisztrátora (1811–1825), Fejér vármegyei főispán (1825–1845), tárnokmester (1825–1827), országbíró (1828–1839), miniszter (1839–1848). 1828–1839 között a pesti egyetem elnöke. 1791-ben alakította jogászhallgatóként a nyelvművelő Pest Magyar Társaságot.
- Czuczor Gergely** (1800–1866): bencés szerzetes, költő, nyelvész (l. 1831; titkár 1835). A szónoklat tanára Komáromban (1830), az Aurora és az Athenaeum munkatársa.
- Deáki Filep Sámuel** (1784–1855): költő, író, műfordító (l. 1831). Az erdélyi kormányzók számvevő-tisztje (1826), az erdélyi udvari kancellária fogalmazója (1835–1852). Lefordította Barthélemy *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* (Párizs, 1788) c. művét: *Az ifjú Anacharsis utazása Görögországban* (Kolozsvár, 1820).
- Dessewffy József**, gróf (1771–1843): költő, író, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830; t. 1831). Kazinczy barátja.
- Dobovics Vaszily (Vazul)** (1783–1849): görög katolikus pap, alesperes (l. 1831).
- Döbrentei Gábor** (1785–1851): író, műfordító, irodalomszervező, az alapszabályt kidolgozó bizottság jegyzője (r. 1830; titkár 1831). A kolozsvári Erdélyi Múzeum szerkesztője (1814-től). 1804-től levelezett Kazinczyval, az ő ajánlásával lett (gróf Gyulai Ferenc halála után, 1808-ban) Gyulai Lajos nevelője. Baráti kapcsolata Kazinczyval idővel elmérgesedett. Az akadémiai titkári megbízatást Toldy és Kazinczy ellenében nyerte el. (L. még: *Conversations Lexicon*-i pör.)
- Döme Károly** (1768–1845): író, műfordító, pozsonyi kanonok (t. 1831).
- Ercsei Dániel** (1781–1836): filozófus, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (l. 1831: a tagságot egészségi állapota miatt nem fogadta el). 1805-től a debreceni kollégium filozófiatanára, 1821-ben debreceni tanácsos, Szabolcs vármegye és a tiszántúli egyházkerület táblabírója.
- Fáy András** (1786–1864): író (t. 1831; ig. 1845). A Kisfaludy Társaság első elnöke, 1835-ben Pest vármegye reformpárti országgyűlési követe.
- Fejér György** (1766–1851): az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja. Történész, író, katolikus pap, pestújhegyi prépost, a Tudományos Gyűjtemény első szerkesztője, a pesti Egyetemi Könyvtár igazgatója.

- Fenyéri Gyula** (eredetileg: *Stettner György*, 1848–től: Zádor György) (1799–1866): író, jogtudós (l. 1831; r. 1832). Vörösmarty szerkesztőtársa a Tudományos Gyűjteménynél (1828–1833), az Aurora-kör tagja, a Kisfaludy Társaság egyik alapítója. *Felesége*: Thaly Julianna.
- Fessler Ignác Aurél** (1756–1839): oroszországi (szaratovi; *Saratow*: orosz város) magyar történész, egyetemi tanár, evangélikus püspök (k. 1831). A kapucinus rendből kilépve lett evangélikus (1791). A lembergi egyetemen Martinovicssal egyidejűleg (1784), majd Péterváron (1809) volt a keleti nyelvek tanára. 1833-ban Szaratovban az oroszországi evangélikus németek szuperintendensükké választották. A hazai szabadkőművesség egyik vezető alakja. Magyarország történetéről külföldön több munkát is megjelentetett.
- Forgó György** (1787–1835): Pest vármegye főorvosa (l. 1831).
- Gebhardt Xavér Ferenc** (Gebhart, Gebhard) (1791–1869): orvos, egyetemi tanár (r. 1830).
- Gévay Antal** (1796–1845): orientalista, történész (l. 1831). A bécsi udvari könyvtár segédőre (1827-től), állami levéltáros (1840).
- Görög Demeter** (1760–1833): író, szerkesztő (t. 1831).
- Guzmics Izidor** (1786–1839): költő, műfordító, egyházi író, tanár, bencés szerzetes, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (l. 1830; t. 1838). 1832-től bakonybéli apát. Kazinczy bizalmas barátja (a pannonthalmi útleírás miatt kialakult vitájukról: *jelen kötet*, 383–390).
- Hammer-Purgstall, Joseph**, báró (1774–1856): osztrák Kelet-kutató, történész, író (k. 1831). Törökországi követ, udvari tanácsos, 1847–1849 között a bécsi akadémia elnöke.
- Helmezy Mihály** (1788–1852): író, műfordító és szerkesztő, 1830-tól a Magyar Tudós Társaság pénztárosa. A Kisfaludy Társaság alapító tagja. Az 1810-es évek elejétől Kazinczy pesti ügyeinek hűséges intézője, de a *Kazinczy Ferencz' Munkáját* beharangozó *Jelentése* (Hazai s Külföldi Tudósítások, 1814, Toldalék) ellenérzéseket váltott ki.
- Himfy I. Kisfaludy Sándor**
- Horvát István** (1784–1846): történész, nyelvész, egyetemi tanár, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja, a Magyar Tudós Társaság megválasztott tagja, de elvi különbségek miatt lemondott. Ürményi József országbíró gyermekeinek nevelője, majd 1820-ig titkára. Kulcsár István Hazai Tudósítások c. lapjának munkatársa. 1815-től haláláig a Nemzeti Múzeum őre, 1823-tól az oklevél- és címtan, 1830-tól a magyar nyelv és irodalom tanára a pesti egyetemen. Révai Miklós tanítványa, a hun-szittya őstörténeti elmélet híve. Kazinczy és Szemere Pál *Hat sonett* (Pest, 1811, [megjelent: 1812]) c. kötetének kiadója. Vitkovics Mihállyal és Szemere Pállal Kazinczy pesti triászának tagja.
- Horváth Endre (Pázmándi)** (1778–1839): költő, katolikus pap, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1830). A nyelvújítással vitába szállók egyike. Kazinczy a Füredi Vida álnév alatt sokáig őt sejtette (feltehetően Kisfaludy Sándor helyett), a pannonthalmi útleírás miatt viszonyuk végleg megromlott (a vitájukról: 383–390). Az Akadémia megalapítására készült említett verse: *Magyar Parthenon, örömversek a m. akadémia felállítására* (Aurora, 1829–30); az akadémiai jutalomban részesített eposza: *Árpád* (Pest, 1831).
- Horváth János** (1769–1835): egyházi író, római katolikus főpap, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (t. 1832). Veszprémi kanonok (1808), országgyűlési követ (1825), helytartói tanácsos (1826), címzetes bosoni püspök és a pesti egyetem hittudományi karának elnöke, székesfehérvári püspök (1831).
- Horváth József** (1794–1849): pesti, majd 1825-től Hont vármegyei orvos (r. 1830).
- Illésbázy István**, gróf (1762–1838): Liptó és Trencsén vármegyék főispánja (1800–1838), államtanácsos (1805), étektfogómester (1825–1838), országgyűlési követ (ig. 1830).
- Imre János** (1790–1832): katolikus pap, teológus, a pesti egyetem filozófiatanára (1822-től), Heves és Külső-Szolnok vármegyék táblabírája (r. 1830).
- Jankovics (Jankowich, Jankovich) Miklós** (1773–1846): könyv- és régiséggyűjtő, történész, bibliográfus, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (t. 1831). Nagy értékű kézirat-, könyv- és régiséggyűjteményét az országgyűlés 1836-ban vette meg a Magyar Nemzeti Múzeum számára.
- Károlyi György**, gróf (1802–1877): a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830; t. 1832). Katonatiszt, gróf Széchenyi István barátja. Gróf Károlyi József fia.

- KAZINCZY FERENC:** az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1830).
- Kemény József,** gróf (1795–1855): erdélyi történetíró (l. 1831; t. 1844). Tisztségviselő a nagyszombati kincstári hivatalnál, 1835-től az országgyűlések reformpárti politikusa, 1846-ban visszavonult a közéleti szerepléstől.
- Kis János** (1770–1846): evangélikus püspök, író, költő, műfordító, irodalomszervező, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1830). Kazinczy barátja. Említett műve: *Emlékbeszéd gróf Széchenyi Ferencz és gr. Festetics György felett (Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, I., 1833).*
- Kis Károly** (1793–1866): kapitány, hadtörténész, az Aurora munkatársa, a Kisfaludy Társaság tagja (l. 1831; r. 1840).
- Kisfaludy Károly** (1788–1830): író, drámaíró, költő, festő és rézkarcoló, a pesti Aurora c. zsebkönyv (1822–1837) szerkesztője (r. 1830; megválasztásáról halála miatt már nem értesülhetett). 1804-ben lett katoná, harcolt a napóleoni háborúkban, főhadnagy volt, amikor 1811-ben lemondott rangjáról. Kisfaludy Sándor testvére.
- Kisfaludy Sándor (Himfy)** (1772–1844): költő, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1830; t. 1835). Kisfaludy Károly bátyja. Kazinczy sértődést kiváltó recenziót jelentetett meg kötetéről, a *Himfi szerelmeiről* 1809 őszén a bécsi Annalen der Oesterreichischen Literatur und Kunstban, e tanulmány egy része az Erdélyi Múzeumban magyarul is megjelent 1814-ben. Feltehetően ő írta meg erre Füredi Vida álnéven *A recensiókról* c. választ (Tudományos Gyűjtemény, 1818/6, 21–22). Kapcsolatuk tovább rontotta Kazinczy nevezetes epigrammája, amely a *Tövis és virágok* kötetben 1811-ben jelent meg: *Himfy [DAYKA. Tűzbe felét...].*
- Kolozsvári (Kolossváry) Sándor** (1775–1842): veszprémi kanonok (ig. 1830; t. 1831).
- Kopácsy József** (1775–1847): veszprémi kanonok (1827-től), esztergomi hercegprímás (1838-tól), egyházjogász (t. 1831).
- Kölcsey Ferenc** (1790–1838): író, költő (r. 1830). Kazinczy távoli rokona.
- Köteles Sámuel** (1770–1831): a nagyenyedi református kollégium filozófiatanára (1818-tól) és rektora (1830) (r. 1830).
- Kövy Sándor** (1763–1829): jogtudós, tanár, tankönyvszerző, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja. 1793-tól haláláig a sárospataki református jogakadémia tanára volt, elsőként tanított hazai jogot, több tanítványa a reformkor meghatározó alakja lett.
- Krasznovics** (névtévesztés): Kresznerics Ferenc.
- Kresznerics Ferenc** (1766–1832): római katolikus pap, író, nyelvész (t. 1831). Szombathelyi tanár, Ságón 1812-től plébános, Kemenesalján 1822-től alesperes.
- Kultsár (Kulcsár) István** (1760–1828): tanár, újságíró, szerkesztő. Az alapszabályt kidolgozó bizottság meghívott tagja, de a munkálatokban halála miatt már nem tudott részt venni. 1786-ig bencés papnak készült, Pannonthalmán és Pozsonyban, majd a szombathelyi gimnázium tanára lett. 1806-ban megindította a Hazai Tudósítások címen az első folyamatosan megjelenő pesti folyóiratot.
- Mailáth György,** gróf (1786–1861): Pozsony vármegye alispánja (1817), országgyűlési követe (1811), helytartótanácsos (1821), ítélőmester (1822), személynök (1825), Hont vármegyei főispán (1828-tól) (ig. 1830). 1825–1847 között az ország egyik legbefolyásosabb politikusa. Mailáth György (1752–1821) királyi jogügyi igazgató (1798–1805), személynök (1808–1821), Tolna vármegyei főispán (1811–1821) fia.
- Márton József** (1771–1840): egyetemi tanár, szótáríró, nyelvész, szerkesztő (l. 1831).
- Mednyánszky Aloyz** (Alajos), báró (1784–1844): német nyelvű magyar író, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830; t. 1831). Nyitra és Trencsén vármegyék főispánja (1837–1844), főkincstárnok. Említett munkái: *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungern. Mit 12 (colorirten) Ansichten* ('Festői Útazás a Vág vizén'; Pest, 1826); *Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit* ('Elbeszélések, regék és legendák a magyar előkorból'; Pest, 1829; itt jelent meg Kazinczy Kiningertől festett arcképe).
- Nyíri István** (1776–1838): matematikus (l. 1831; r. 1832). A sárospataki kollégiumban a matematika (1806-tól), majd a statisztika, földrajz, neveléstudomány (1822-től) és a filozófia (1824-től) tanára.

Péchy Imre (1753–1841): a tiszántúli református egyházkerület és a debreceni kollégium főgondnoka (1801–1839), alnádor (1813-tól) és szeptemvir (1824-től) (ig. 1830). Korábban bihari, 1825/27-ben pesti országgyűlési követ. Kazinczynek anyai ágon rokona.

Perger János (1791–1838): jogtudós, történész (l. 1831; r. 1832).

Petrovics Frigyes (Friedrich) Keresztély (1799–1836): történész, jogtudós (r. 1830).

Prónay Sándor, báró (1760–1839): a Magyar Tudós Társaság támogatója (ig. 1830). Az evangélikus egyház első egyetemes felügyelője (1819–1839), királyi kamarás. Báró Prónay László fia, gróf Teleki Jeanette (Janka) férje, báró Prónay Albert nevelőapja, Kazinczy barátja.

Ragályi Tamás (1785–1849): író, szerkesztő (t. 1831). Borsodi országgyűlési követ (ellenzéki: 1825/27, 1830, majd konzervatív: 1832/36), alnádor, szeptemvir (1841).

Reviczky Ádám (1786–1862): alkancellár (1826–1828), főudvarmester (1827–1847), kancellár (1828–1836), borsodi főispán (1828–1848) (ig. 1830).

Schedel Ferenc: l. **Toldy Ferenc**

Schedius Lajos (1768–1847): nyelvész, esztéta, egyetemi tanár, rektor (1835), az alapsabályt kidolgozó bizottság tagja (t. 1831; ig. 1845). Győr, Pozsony, Sopron után Göttingenben tanult. A pesti egyetemen az esztétika és a nyelvészet tanára (1792-től), az első pesti magyar színház dramaturgja és Kármán József Urániajának munkatársa. A Kisfaludy Társaság alelnöke, a göttingeni (1802), jénai (1805) és harkovi (1810; *Charkow*: orosz [ma ukrán] város, egyetemét 1803-ban alapították) akadémiák tagja.

Suschter János (Schuster) (1777–1838): orvos, a pesti egyetem természetrajzi tanszékének tanára, rektor (r. 1831). A magyar kémiai szaknyelv megalkotója.

Stettner György: l. **Fenyéri Gyula**

Szalay Imre (1787–1848): római katolikus pap, teológus, egyetemi tanár (l. 1831; r. 1832; t. 1834). A pesti egyetemen a lelkipásztorság és egyházi szónoklat rendes tanára (1825–1834), veszprémi kanonok (1834-től).

Széchenyi István, gróf (1791–1860): a Magyar Tudós Társaság alapítója, az alapsabályt kidolgozó bizottság tagja, alelnök (1830–1850), (ig. 1830; t. 1838). 1808-tól katonaként szolgált (az említett orosz Vladimir-rendet 1813-ban kapta meg). A löversenyeket 1822-ben angol mintára honosította meg Pesten, és 1825-ben létrehozta az Első Lótenyésztő Egyesületet. 1827-ben megalapította a pesti Nemzeti Kaszinót. Említett műve: *Lovakrul* (Pest, 1828). Gróf Széchényi Ferenc fia.

Szeder Fábián János (1784–1859): bencés rendi áldozópap és tanár, néprajzkutató, nyelvjáráskutató (l. 1831–1838, tagságáról lemondott). Pannonhalmán 1830–1832 között a nevelés-, esztétika-, oklevéltan és tanmódszer tanára volt. (A Kazinczy pannonhalmi útleírása miatt kialakult vitában érintett volt.)

Szegedy Ferenc (1787–1848): Zala vármegyei alispán (1815–1819) és országgyűlési követ (1825), Szabolcs vármegye főispáni helyettese (1825–1829), szeptemvir (1829), Verőce vármegye főispánja (1842-ig), kamarás (ig. 1830).

Szemere Pál (1785–1861): költő, kritikus, szerkesztő, az alapsabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1831). A Kisfaludy Társaság (1840) tagja. A Tudományos Gyűjtemény egyik alapítója, az Élet és Literatura (később Muzáron) szerkesztője és szerzője, a *Felelet a Mondolatra* egyik írója. Kazinczy és Kölcsey bizalmas barátja.

Szenvey József (1800–1857): költő, műfordító, szerkesztő (l. 1831). 1827–1832 között Liptay Sándor maglódi ügyvédnél volt nevelő.

Szepesi Ignác, báró (1780–1838): erdélyi, majd pécsi püspök (1828-tól), teológus (ig. 1830; t. 1831). A pécsi líceum alapítója, könyvtárának támogatója, kormányzékai és belső titkos tanácsos. Szepesi Sámuelné fia.

Szilasy János (1795–1859): pedagógus, teológus, filozófus (r. 1830; t. 1858). A szombathelyi líceum (1819-től), majd a pesti egyetem tanára (1836-tól), nagyváradai kanonok (1851-től).

Szlemenics Pál (1783–1856): jogtudós (r. 1830). A pozsonyi jogakadémia tanára, Pozsony és Szatmár vármegyei táblabíró.

Teleki József, gróf (1790–1855): nyelvész, történész, az alapsabályt kidolgozó bizottság vezetője, az első elnök (1830. nov. 17-től haláláig), az egyik fő támogató. 1824-től a tiszamelléki egyház-

- kerület és a sárospataki kollégium főgondnoka, Csanád (1827–1830) és Szabolcs (1830–1843) vármegyék főispánja, második koronaőr (1838–1842), Erdély kormányzója (1842-től).
- Teleki Ferenc**, gróf (1785–1831): költő (t. 1831). *Paszmosi* birtokos (Kolozs vm., ma Posmuș; R), kamarás. Döbrentei Gábor egykori tanítványa, halála után Döbrentei adta ki verseit 1834-ben. (DÖBRENTÉI 1860, 48–58.)
- Thaisz András** (1789–1840): ügyvéd, lapszerkesztő (l. 1831). A Tudományos Gyűjtemény (1817–1827) és a Sas (1831–1833) szerkesztője.
- Tittel Pál** (1784–1831): csillagász, filozófus, római katolikus pap (r. 1830). A filozófia doktora (1807), az egri, majd a budai csillagvizsgáló igazgatója, a pesti egyetem asztronómiatanára (1824-től). Budán a kolerajárványban halt meg.
- Toldy Ferenc** (eredetileg: *Schedel Ferenc*) (1805–1875): irodalomtörténész, kritikus, orvos, egyetemi tanár (r. 1830; főtitkár 1835–1861; ig. 1871). 1829–1830-ban járt Weimarban, Londonban, Párizsban, Svájcban és Olaszországban. Álnéven kritizálta Kazinczy A' *Szent Hajdan*' gyöngyei c. fordítását (Pyrker-pörről l. fentebb). Kazinczy első monográfiája és kultuszának megalapozója, több munkájának kiadója.
- Vay Ábrahám**, gróf (1789–1855): a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830). Királyi kamarás (1815), Borsod vármegyei alispán (1825-től) és országgyűlési követ (1825/27), királyi biztos Szabolcsban (1828) és Beregben (1830–1832), Máramaros vármegyei főispán (1832). 1830-tól gróf. Vay József fia. Felesége: Kazinczy unokatestvére, *Kazinczy Sophie* (1810-től). Tizenkét gyermeke közül említve: *Eulalia* (Lila), *Erzsébet* és *Péter*.
- Vitkovics Mihály** (1778–1829): ügyvéd, költő, író, műfordító, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja. Otthonában rendezett irodalmi estéi hozzájárultak Pest szellemi központtá válásához. Horvát Istvánnal és Szemere Pállal Kazinczy pesti triászának tagja. A népies műköltészet egyik első alkotója, szerb népdalokat is fordított. A nyelvújítási harc programadó versét hozzá címezte Kazinczy: *Poetai epistola Vitkovics Barátomhoz* (Széphalom, 1811; erre érkezett válaszul a *Máté-Szalkai Hőgyész Máté válasza a poetai episztolára*).
- Vörösmarty Mihály** (1800–1855): költő, drámaíró, szerkesztő (r. 1830). A Tudományos Gyűjtemény szerkesztőjeként a *Pályám' Emlékezete* [I.] kiadója.
- Wesselényi Miklós**, báró (1796–1850): politikus, színműfordító (ig. 1830; t. 1831). Zsibói birtokos, a reformkorban a főrendiházi ellenzék egyik vezére. Gróf Széchenyi István barátja és útítársa Franciaországban és Angliában (1821 és 1822). Amikor az 1834-es országgyűlés után perbe fogták, Kölcsény vállalta a védelmét. Az 1838-as pesti árvíz hőse. Kazinczy 1809-ben egy episztolát írt hozzá: *Báró Wesselényi Miklós úrhoz*. Idősebb Wesselényi Miklós (1750–1809) fia.
- A Kazinczy és Török család említett tagjai:*
- Antonin**: Kazinczy Antonin (1813–1879 v. 1885), Kazinczy fia.
- Bálint**: Kazinczy Bálint (1818–1883), Kazinczy fia.
- D'Ellevauxné; Delvóné**; gróf Török Marie Susie (1783–?): Kazinczy sógornője, gróf Török Lajos lánya. Férje: *D'Ellevaux János*.
- Dercsényi János** (eredetileg: Weisz) (1755–1837): Zemplén vármegye főorvosa, Kazinczy húgának, Kazinczy Juliannának a férje (1785-től). Említett fia: *Dercsényi Pál* (1797–1843), földbirtokos, gazdálkodó, 1839-től báró.
- Emil**: Kazinczy Emil (Marcus Aemilius Ferenc) (1811–1890): Kazinczy fia, később huszár őrnagy.
- Fizsi**: Kazinczy Iphigénie (II.) (1817–1890): Kazinczy lánya, Iphigénie néven a második.
- ipam**: gróf Török Lajos (1748–1810): Kazinczy egykori felettese és apósa.
- Kárner Lászlóné l. Kazinczy Honoráta**
- Kazinczy András, III. (Andris)** (1803–?): Kazinczy unokatestvérének, Istvánnak a fia, Zemplén vármegye alispánja (1839–1848).
- Kazinczy Honoráta (Kárner Lászlóné)** (1769–?): Kazinczy András (II.) lánya.
- Kazinczy Klára** (Kraynik Józsefné [I.]) (1766–?): Kazinczy húga. Említett gyermekei: Hericz Józsefné (II.). *Kraynik Klára*; *Kraynik Pál*; *Kraynik József* (II.): Abaúj vármegyei főszolgabíró, majd alispán (1829), felesége *Irínyi Johanna*.

Kazinczy József, III. (1803–1852): Kazinczy testvérének, Józsefnek (II.) a fia, *Bay Cecília* férje.
Kazinczy Józsefné (II.): Ragályi Mária Magdolna (1778–1839), Ragályi József (I.) (1733–1804) Borsod vármegyei alispán lánya, Kazinczy testvérének, Józsefnek (II.) a felesége. Gyermekai: Máli, József (III.), Laci (II.).
Kazinczy Máli; Mália (Amália; Gencsy Pálné) (1806–?): Kazinczy testvérének, Józsefnek (II.) a lánya.
Kazinczy Mária; Mici (1808–1832): Kazinczy István és Józsa Mária lánya. Férje: *Turánszki Kálmán*.
Kazinczy Ottilia; Tili (Lónyai Gáborné [II.]) (1810–1883): Kazinczy István és Józsa Mária lánya. Férje 1828-tól: *Lónyai Gábor (II.)* (1805–1885), Zemplén vármegye szolgabírája (1827–1830).
Kraynik Imre (1803–1859): Kazinczy húgának, Kraynik Józsefné (I.) Kazinczy Klárának a fia, Kazinczy lányának, Eugeniának a férje.
Laci: Kazinczy László (II.) (1810–1841): Kazinczy testvérének, Józsefnek (II.) a fia.
Lajos: Kazinczy Lajos (1820–1849): Kazinczy fia.
Pepi: gróf Török József (III.) (1777–1830): Kazinczy *sógora*. Gróf Török Lajos fia. *Felesége*: báró Vécsey Mária („*Pepiné*”; gróf *Török Józsefné*), Vécsey Miklós (I.) Szatmár vármegyei főispán lánya. Említett gyermekei: *Bálint* (1806–1882), *Muki* (Nepomucénus, korábban: Napoleon: *Török Napi*) (1810–1898).
Sophie: gróf Török Sophie Antonia (1780–1842): Kazinczy *felesége*, gróf Török Lajos lánya.
Thalie: Kazinczy Thalia (1809–1863): Kazinczy lánya.
Zseni: Kazinczy Eugenia (1807–1903): Kazinczy lánya.
(L. még: KAZINCZY, *Pályám* 2009, 872–885.)

7. jegyzetmező: [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]

5. [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]

- (43) [1828. febr. 11.] *Wassermann Sámuel (Samu)* (?–1830): Kazinczyék zsidó bérlője, aki vallása miatt nem utazott 16-án szombaton. Feltehetően e levélben is róla írt Kazinczy: „Élünk mindnyájan, csak a’ szegény Samu Zsidónk hala meg, a’ ki a’ nagy fogadóban lakott.” (KazLev, 21/5105, Kazinczy Bálint és Kazinczy Ferenc – Kazinczy Ifigeniának, Széphalom, 1830. febr. 10., 209.)
- (43) *Brunár János*: (Kazinczy inasáról további adatot nem találtunk).
- (43) [1828. febr. 12.] *Liszka* (Zemplén vm.): Olaszliszka.
- (43) *Zombor* (Zemplén vm.): Mezőzombor.
- (43) [1828. febr. 13.] *Csaba* (Borsod vm.): Hejőcsaba, ma Miskolc része.
- (43) [1828. febr. 15.] *Szerdabelyi József* (1804–1851): színész, zeneszerző, operaénekes. 17 évesen szerződött Debrecenbe Udvarhelyi Miklós színtársulatához, 1827-ben saját operatársulatot alapított, 1828-ban a kassai társulatnál a pesti német színházban szerepelt. Alapításától (1837) kezdve tagja volt a Nemzeti Színháznak.
- (43) [1828. febr. 16.] *Orczy Lőrincz cifra báza*: a 18. sz.-ban épült gyöngyösi barokk Orczy-kastély átépítése 1826-ra fejeződött be, épülete ma a Mátra Múzeumnak ad otthont. Báró *Orczy Lőrinc* (1784–1847): Csongrád vármegye főispáni helytartója (1827–1830), Arad vármegye főispánja (1830-tól), a költő és tábornok báró Orczy Lőrinc unokája, Orczy József fia.
- (43) [1828. febr. 17.] *Gróf Dezsőffy Józsefnek ismer a’ fogadás*: Kazinczy az 1827–1828-ban írt *Pályám* Emlékezete [I.] szövegében Johann Jakob Stunder (1759–1811) dán festő 1791-es Kazinczy-portréja kapcsán említi, hogy: „ifjúságomban két asszonyság összetéveszthete Gróf Dezsőffy Józseffel, kihez most csak termete’ nem szálasságában hasonlítok”. (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 524.)
- (43) *Az igen nagy sár egyszerre fagyott meg*: Kazinczy a szintén 1828-ban írt *Fogságom naplóját* hasonló képpel nyitja: „Szombat és vasárnap közt egyszerre fagyott meg a’ sár [...]”. (KAZINCZY, *Fogságom* Naplója = KAZINCZY, *Fogságom* 2011, 63.)

- (43) [1828. febr. 18.] *Jankovics Miklóshoz kell vala szállanom [...], de Szemere látván hogy betegem vagyok, elfogott:* már az elindulása előtt megkérte Kazinczy Szemerét, hogy nála is megszállhasson Pesten: „Szemere azt izeni, hogy úgy intézd el dolgaidd otthon, hogy legalább martius 12-ig itt maradhass. Ha nála fogsz szállni, mint irád, s habár csak néhány napra is, ő és neje különösen fognak örvendeni; azután pedig, ha Jankowichhoz mennél is, Emílt legalább nagy örömmel látandja magánál bár meddig, mert Jankowichnak annyi alkalma nincsen.” (KazLev, 20/4902, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Pest, 1828. febr. 13., 468–469.)
- (43) *Trattner Máttyás* (1745–1828): nyomdász és könyvkereskedő. Fia, ifjabb Trattner János Tamás (1789–1824) nagykorúsága előtt és halála után volt a Trattner-nyomda vezetője. A nyomdát 1827-től veje, Károlyi István vezette, a nyomda a legnagyobb hazai kiadvállalattá fejlődött, Kazinczy több munkáját is megjelentette.
- (43) *Szemere Krisztina* (Kriska, író álnéve: *Képlaki Vilma*) (1792–1828): Szemere László lánya, Szemere Pál első felesége (1814-től).
- (43), (44) [1828. febr. 18., 22.] *vacsorára Fáy András* / *Fáy Andrásnál ebéd:* Fáy András (1786–1864) (l. fentebb) többször hívta ebédre Kazinczyt, vö. KazLev, 24/6154, Fáy András – Kazinczynak, Pest [?], 1828. február 18. – 1828. június 30. között [?], 305 és a jegyzet: 709.
- (43), (55) [1828. febr. 19.; 1829. jún. 1.] *Bártfayné; Bártfay Lászlóné* Mauks Jozefina (1794–1860), korábban Gosztonyi Istvánné.
- (44) *Speck (Spech) Lajos* (1803 k.–1869): a kalocsai érseki uradalmak főtisztje.
- (44) *homoeopathia* (gör.): homeopátia, hasonszenvi gyógymód.
- (44) [1828. febr. 20.] *Gróf Dezsőffy Józsefhez, ki az Országos Kiküldöttség miatt itt mulat:* Dessewffy „az 1825/27. évi országgyűlésen az 1827:8. törvénycikk által kiküldött országos bizottmány közjogi albizottságának” volt a tagja (VADERNA 2013, 233).
- (44) *Zsiday Sándor:* pesti ügyvéd. Kazinczy bizonyára a kázméri per kapcsán kereste fel. 1823-ban ugyanis az ő tanácsára avatkozott be a Kazinczy házaspár egy már folyó perbe, amelyet Kazinczy sógora, Török József indított az idegen birtokba került egykori családi birtokrészek iránt a Vécsey bárók, gróf Erdődy Györgyné Aspremont Mária, herceg Koháry Antal és gróf Almásy Ignác ellen. Ezek a birtokrészek Kazinczy szerint leányágon is örökölhetőek voltak, akárcsak a kázméri birtok. A perbeavatkozás értelme tehát az volt, hogy a már folyó ügy bírának gyorsan döntenie kellett a leányági örökösödésről is. Zsiday levele, amelyben tulajdonképpen rábeszéli Kazinczyt erre a jogi lépésre: KazLev, 18/4160, Zsiday Sándor – Kazinczynak, Pest, 1823. febr. 9. Hogy valóban erről lehet szó, azt Kazinczynak az 1828. december 6-i bejegyzése valószínűsíti: „Zsiday Urtól hír hogy az Ingressionális [beavatkozási] Onodi pert elbukánk [...]”. (Vö. Váczy János jegyzetei, KazLev, 18, XXI–XXIII. oldal; KazLev, 24 jegyzete, 678–679.)
- (44) *Jankovicsnak csak levélben jelentem hogy itt vagyok:* KazLev, 23/5897, Kazinczy – Jankovich Miklósnak, Pest, 1828. febr. 17. (A levél szövege arra utal, hogy febr. 19-én írta a levelet: „Én tegnap dél után értem be [...]”).
- (44) [1828. febr. 22.] *Ferenczy István* (1792–1856): klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832). Rómában 1818 és 1824 között Thorwaldsen és Canova tanítványa volt. Első önálló márványmunkájára, a *Szép mesterségek kezdetére (Pásztorlány képe)*, írta Kazinczy a *Ferenczy’ Graphídionára* (1823) c. epigrammáját. Kazinczyról 1828-ban készült mellszobra (rég.: *büaszt*) több változatban is fennmaradt. Ferenczy József testvére. (L. az 1824-es utazásleírásokat és jegyzeteit.)
- (44) [1828. febr. 23.] *Klauzál Imre* (1799–1847): mezőgazdász és szakíró, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1833), gróf Károlyi Lajos mintagazdaságának vezetője.
- (44) [1828. febr. 27.] *Kraynik Imre* (1803–1859): Kazinczy húgának, Klárának és Kraynik Józsefnek (I.) a fia, Kazinczy lányának, Eugéniának férje.
- (44) *Barkasi (Barkasy) Imre* (1805–?): pesti joggyakornok, Borsod vármegyei kancellista, Kazinczy levelezőtársa.
- (44), (50) [1828. febr. 27., szept. 9.] *Szathmári József (Király), II.* (1792–1833): jogi doktor, a tiszántúli kerületi tábla ülnöke. Szathmári József (Király) (I.) fia, *Biri* apja.
- (44) [1828. febr. 27.] *Markos Mihály* (1783–1846 után): ügyvéd és táblabíró.

- (44) [1828. febr. 28.] *Poppol (Popol) Ágoston*: piarista szerzetes, pesti hitszónok, nagyváradai kanonok (lat.: *concionator*).
- (44) *Bárczay Pál* (?–1829): Pest vármegyei alispán (1818–1829), királyi tanácsos. Felesége: Bay Judit, Bay Ferenc lánya.
- (44) *Pázmándy Dienes* (1781–1854): Komárom vármegyei ellenzéki országgyűlési követ (1825-től többször), alispán (1828-tól), a dunántúli református egyházkerület világi főgondnoka (1837-től), Fehér vármegyei főispán és főrendiházi tag (1848-ban).
- (44) [1828. febr. 29.] *Szilasy József* (1755–1836): zempléni főispáni helytartó (1825–1830), Torna és Zemplén vármegyei főispán (1827-től ill. 1828-tól), szeptemvir (1819).
- (44) [1828. márc. 1.] *Cleynmann (Cleinmann, Kleinmann) Károly* (1772–1833): német evangélikus lelkész, hitszónok, 1793-tól Bécsben, 1816-tól Pesten volt lelkész.
- (44) *Radvánszky Antal* (1769–1840): Zólyom vármegyei alispán, országgyűlési követ (1825), tanácsos, a bányai evangélikus egyházkerület felügyelője (1819–1837). Radvánszky János fia.
- [1828. márc. 5.] *Fizsi*: báró Prónay Iphigenie Sophie (gróf Csáky Augusztiné) (1807–?): báró Prónay Simon (1777–1825) és Hürgeist Anna (Nini) (1783–1825) lánya, Kazinczy keresztlányja.
- (44) *Szent-Györgyi János* (1793–1860): pesti festő. Kazinczy egyik 1828-as portréjának készítője.
- (44) [1828. márc. 6.] *Bese (Besse) János* (1765–1841): utazó. 1824-ben tért haza először Magyarországra (1790 óta), de 1829 tavaszán ismét útnak indult, hogy Alexander von Humboldt oroszországi expedíciójával az őshazát keresve beutazza az Urál vidékét.
- (44) *Lónyai Gábor, II.* (1805–1885): mezőgazdasági szakíró, a Pesti Hírlap szerzője, zempléni birtokos. Zemplén vármegye aljegyzője (1826), szolgabírája (1827–1830) és ellenzéki országgyűlési követe (1835-től többször). Lónyai Gábor (I.) fia, Ída apja. Kazinczy unokahúgának, Kazinczy Ottiliának (1810–1883) férje (1828-tól).
- (44) *Lónyai Gábor, I.* (1778–1824): zempléni birtokos, kamarás, Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809 után és 1820–1824), a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től). Királyi biztосként Zemplén vármegye tisztikarával 1823-ban összetűzésbe került és felfogatta azt. Lónyai Gábor (II.) apja.
- (44) [1828. márc. 8.] *Szirmay Ádám* (1781–1848): kamarás, a hétszemélyes tábla bírja (1844).
- (44) [1828. márc. 9.] *a' Palatínushoz, benyújtani a' Cons[iliarius] Kriebel Manuscriptumait*: Kazinczy a történetíró 10 kötetes *Historia Hungariae et adnexarum partium* egyik kötetének kéziratát (lat.: *manuscriptum*) juttatta el József nádorhoz: „Én a' Nádornál már Martz. 9d. magam valék penészes ábrázattal és rekedt hangon. Bémutattam 's általadtam a' Gubern. Consil. Kriebel barátom által írt, 's nekem az általadás végett Galiciából Ujhelybe küldött ajándékot: a' Regnicolaris Bibliotheca számára dolgozott *Historia Hungariae* hatodik kötetét (ab Andrea II. ad Mathiam I.)” (KazLev, 20/4911, Kazinczy – Cserey Miklósnak, Pest, 1828. ápr. 17.) A mű egyik ismert példánya tehát az OSZK-ban található, a másik, „helyenként javított és beszúrással tüzdelte példánya, az Ukrán Tudományos Akadémia Vaszilij Sztepanik nevét viselő Ivovi könyvtárának kéziratárában, az ún. Ossolinszki fond itt maradt részlegében maradt fenn. Az 1705–1830-as éveket tárgyaló nyolcadik, több mint ezer oldal terjedelmű kötet forrásszöveg-mellékletében (a 936–938. oldalon) találunk két eredeti levelet, amelyet a szerző mint a Zemplén és Veszprém megyei bizottmány által a munka megírásához szolgáló adalékot vett be a művébe. Az első Kazinczy írása, a második – 1816. szeptember 15-én datált – szintén német nyelvű levelet a Veszprém megyei bizottmány küldte Hosi Elek aláírásával.” (VÁRAD-STERNBERG 1978; vö. KazLev, 24/6058. [3077], Kazinczy – Kriebel Jánosnak, Széphalom, 1815. december 21. és a levél jegyzetei: 585–589.) *Palatínus*: József (Habsburg) (1776–1847) főherceg, Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (1796–1847). *Kriebel* János (?–1853): történetíró, halicsi kormányzékai tanácsos, galíciai kerületi kapitány, a Magyar Tudós Társaság (MTA) külföldi tagja (1833).
- (44) [1828. márc. 10.] *Eckstein Ferenc* (1769–1833): a pesti egyetem sebészet- és szülészettanára, a sebészeti klinika vezetője. Eckstein Jánosnak, a sebészet egyetemi tanárának öccse.

- (44) *Bitnicz Lajos jó hozzánk*: Bitnicz Lajos (l. fentebb az akadémikusok listájában) naplójában részletesebben írt a találkozásról: „D. u. Szalay [Imre] úrnál bevártam Horvát Endre és Guzmics urakat, kik barátságosan fogadtak s Szemere Pálhoz vezettek. Szemere helyett itt Kazinczyt találtuk, ki engemet különös tisztelettel és munkám említésével fogadott. Szemere megérkezte után mindannyian Horvát Endre és Guzmics urak közös szállására mentünk, hol az öreg, de tüzes Kazinczy a németek ellen egyre boszúságát s anyjának e mondását: »jó ember a n[éme]t, jó, csak akaszszák föl!« emlegetvén, különféle tárgyakról beszélt, névszerint Hajnóczi barátjáról, ki II. Leopold alatt fődirektorrá lett, e fejedelemmel volt tulajdon audenciájáról, Hajnóczi behatásáról Robespierre elvesztére, továbbá Martinovics s Fessler professzorokról, s az elsőt fekete lelkű embernek festette. Különös volt, hogy sem most, sem egyéb ily alkalommal, soha sem beszélt saját fogságáról, sőt azonnal félbeszakítá a beszédet, ha arról kellene szólnia.” (BITNICZ 1871, 886; e Kazinczyra vonatkozó naplórészletről: KAZINCZY, *Fogságom* 2011, 212. – Az adatra VADERNA Gábor hívta fel a figyelmemet.)
- (45) [1828. márc. 12.] *Símó Ferenc* (1801–1869): festő. Székelyudvarhelyen született, Bécsben tanult, majd Budán és később Kolozsvárott festett és tanított. Szentgyörgyi János 1828-as Kazinczy-portróját „igazította” meg.
- (45) [1828. márc. 13.] *Horváth János Bosoni titul. Püspök és Helytartói Tanácsos nincs köztünk*: a látogatásról Bitnicz Lajos naplója is beszámolt, amely szerint Horváth János távolmaradásának az az oka, hogy Dessewffy Józsefet választották Teleki József megköszöntésére március 11-én: „Szónoknak e végett gr. Dessewffy választatván, előre készített beszédét mind nekünk, mind a későbbben érkezett Horvát János püspöknek fölolvasta. Ezzel gr. Telekihez mentünk, ki bennünket kezét nadrágzsebében tartva fogadott és úgy is eresztett el. Horvát püspök ide nem jött el, mert nem tetszett neki, hogy őt nem választották szónoknak [...]. [...] Március 13-dikán reggeli kilenc órakor gr. Telekinél összejött az egész deputatió, honnan kocsikon (én Vitkovics úrral) átment Budára, a nádort megtisztelendő. Gr. Teleki itt szépen szólt latinul, és a nádor is ugyanúgy felelt. Gr. Telekinek a keze itt is a nadrághoz nyúlt. D. u. öt órakor gr. Telekinél összejöttünk és együtt – kivéve az ezt előre elvégzett Horvát püspök és Fejér prépost urakat – a gr. Széchenyi Istvánnál összegyűlt négy első alapítót tiszteltük meg.” (BITNICZ 1871, 886.) Az eseményről Dessewffy naplója is beszámolt: „Egy rövid beszédet készíték ’s felolvasám előttök. – El ment híre hogy Püspök Horváth el vagyon foglalva, és így nem gondoltam hogy meg bántódjék; azonban be lép a’ szobába mikor már indulni kezdénk; én ötet megkövetni magamat mentemetni a’ szó-szóllással meg-kinálni de ő azt mondá hogy az jó ajakakra van bízva; felolvastam hát előtte beszédetskémet melyet helyben hagyván el ménénk Gr[óf] Telekihez de ő nem jött velünk, úgy láttuk hogy sértve vala, én tehát azt javallám mennénk a’ Primáshoz is, és ott ő legyen a’ Szószólló, mivel a’ Primás az 1° Státusnak Feje és az Ország Fő Papja; mivel az Udvariaság soha sem árt, sőt használhat el mulasztása pedig árthat, a’ Papok pedig hatalmasak pénzben is másban is, és azon kell igyekezni hogy az Academiának Baráttyaivá nem ellenségeivé váljanak; ezt annyiával inkább kívánja a’ Politika, mivel több Protestáns vagyon a’ Tagok között.” (VADERNA 2012–2013, 288–289.) A jelenetet VADERNA Gábor értelmezi Dessewffy, Bitnicz és Kazinczy elbeszéléseit összevetve: VADERNA 2013, 226–227.
- (45) *a’ Primás*: Rudnay Sándor (1760–1831) esztergomi érsek (1819-től), hercegpriász (1828-tól), főkancellár.
- (45) *D[om]inationes, Vestrae sunt tanquam pisces in aequore* (lat.): ’Uraságtok oly sokfélék, mint halak a tengerben.’
- (45) *Ego rem non consilio, sed aere etiam meo adjuvabo*. (lat.): ’Én az ügyet nem tanáccsal, hanem tulajdon pénzemmel is segítem.’
- (45) *Valde consenuit* (lat.): ’Nagyon megöregedett.’
- (45) *Bene Gergely*: (a kertészről további adatokat nem találtunk).
- (45) *Orczy-kert*: a kert területét báró Orczy Lőrinc (I.) vásárolta meg 1783-ban, majd fiai, József és László megbízásából készült el Bernhard Petri tervei alapján 1794 és 1800 között a kert, amelyet aztán Pest városának ajándékoztak. A kertben álló Ludovika Akadémiát (Ludovicea) 1829-ben tervezte Pollack Mihály.

- (45) [1828. márc. 15.] *a' Kir. Tábla palotájában*: a királyi tábla és a szeptemvirátus együtt alkotta a királyi kúriát (a legfelsőbb bíróságot), amelynek a 18. sz. végén emelt pesti épülete a Ferenciek terén, a templommal szemben volt.
- (46) [1828. márc. 18.] *Debreczen, Patak és PÁPA*: a legjelentősebb magyarországi református kollégiumoknak otthont adó városok.
- (46) *Lánczy József* (1763–1841): királyi tanácsos, szeptemvir, Békés vármegyei főispán (1825–1836).
- (46) *Visontai Kovács*: talán Kovács József, aki aligazgató volt a királyi ügyigazgatóságnál (1820-tól), vagy fia, János (1795–1860), aki szintén itt viselt hivatalt.
- (46) [1828. márc. 20.] *Csáky Petronella*, grófnő (?–1861): Csáky Antal Vince (1784–1863) felesége.
- (46) *Homonna* (Zemplén vm.): ma Humenné (SZK).
- (46) *ebéd Telekinél*: Kazinczy egy levélben bővebben is írt az ebédéről: „A' luxus itt kimondhatatlanul nagy, sok és igen czifra ételben, mobiliákban, cselédekben, szekerekben, lovakban, ruházatokban. Gróf Telekinél tegnap olly ebédet ettem, hol soha sem tudtam, mi az a' mit előmbe hoznak, 's az asztal közepén egy olly ezüst mókus fogó állott, mint egy nagy spieltisch; a' ki ezeket látja, nem hiheti, hogy az Ország ki van szegényítve.” (KazLev, 24/6151, Kazinczy – Lyachovics Jánosnak, Pest, 1828. március 21., 301, a levélben további leírások vannak a pesti élményekről.)
- (46) [1828. márc. 22.] *Benyovszky*: talán gróf Benyovszky Zsigmond (1799 k.–1873), a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832), politikai és gazdasági cikkek szerzője.
- (46), (47), (51), (56), (60) *Sátorné*: (további adatokat nem találtunk).
- (46), (47), (51), (56), (60) [1828. márc. 23., ápr. 13., dec. 26., 1829. jún. 13., 1830. márc. 6.] *Vay Miklós, II.*, báró (1802–1894): kancellár, főrendiházi elnök, koronaőr. 1825-től Zemplén vármegye aljegyzője, 1827-től alispánja, 1830-ban országgyűlési követe. 1831-ben a koleralázadás idején kormánybiztos. 1831-től Borsod vármegye főispáni helytartója, később főispánja. 1840-től a tiszántúli református egyházkerület főgondnoka. Vay Miklós (I.) fia. Felesége: *Gaimüller (Gaymiller) Katalin*, egy bécsi bankár lánya. Fiuk: *Miklós (III.)* (1828–1886), a Lipót-rend lovagja, a sárospataki kollégium gondnoka, szobrász; és *Heinrich János László* (1830–1867).
- (46) [1828. márc. 24.] *convent* (lat.): tanácskozás, egyházi gyűlés.
- (46) *Pándi Pap*: Szabó József (Bártfai) (1794–1837) pándi református lelkész.
- (46) *perorál* (lat.): szónokol.
- (46) [1828. márc. 29.] *Richter Filep Antal* (a 19. sz. első fele): bécsi születésű festő, rajzoló, rézmet-sző és litográfus. 1804–1829 között Pesten működött, Kazinczyról 5 képet készített 1828-ban.
- (46) *Somogyi Ferenc* (?–1863): első felesége gróf Bethlen Róza, Bethlen Imre lánya.
- (46) *Bethlen Imre*, gróf (?–1834): királyi kamarás, Küküllő (1811–1817) és Alsó-Fehér (1817–1822) vármegyék főispánja, a nagyenyedi kollégium kurátora. Lánya: Somogyi Ferencné Bethlen Róza (?–1844).
- (46) [1828. márc. 30.] *Kulcsár István* (1760–1828): tanár, újságíró, szerkesztő.
- (46) [1828. ápr. 1.] *Casino*: a pesti Nemzeti Kaszinó, amelyet gróf Széchenyi István 1827-ben alapított a közművelődés és a társasélet fellendítésére. A Mária Dorothea utcai (ma Dorottya u. 5. sz. alatti) Vogel-ház első emeletén működött.
- (46) [1828. ápr. 2.] *Fordítom a' Statútumokat*: Kazinczy az Akadémia alapszabályát fordította le: „A Statútumok fordítását rám bízta az Elölülő (mert az deákul tétetett fel, hogy az Udvar elébe mehessen columnariter két nyelvben).” (KazLev, 20/4908, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 6.) *Statútum* (lat.): határozat.
- (46) [1828. ápr. 7.] *Dercsényi János* (eredetileg: Weisz) (1755–1837): Zemplén vármegye főorvosa. Kazinczy húgának, Juliannának a férje, Dercsényi Pál apja.
- (46) [1828. ápr. 8.] *Papp József*: a pozsonyi evangélikus főiskolán megalakított nyelvművelő diák-társaság vezetője (1821–1823), a Hadik, majd a Ráday családoknál nevelő.
- (47) [1828. ápr. 10.] *Sartóri Ferenc*, Bécsben működő újságíró, szerkesztő.
- (47) *Conversations Lexicon*: Friedrich Arnold Brockhaus (1772–1823) német könyvkereskedő 1809–1811-ben adta ki először általános lexikonát *Conversations-Lexicon* címen (6 kötet és 2 pótkötet), 1818–1820-ban már az 5. kiadás jelent meg (10 kötet). (Az ún. *Conversations Lexicon*-i porrról l. fentebb.)

- (47) *Domabídi Antal* (?–1839): Szatmár vármegyei aljegyző (1815), számvevő (1825).
- (47) *Pogány József*: (további adatokat nem találtunk.)
- (47) [1828. ápr. 11.] *Réz József Imre* (1756–?): orvos, szemész. A Martinovics-perben halálra ítélték, kegyelmet kapott, de csak 1804-ben szabadult. 1809-ben franciabarátság és felségsértés vádjával egy évre ismét börtönbe került.
- (47) *czukkerli* (ném., rég.): cukkedli, cukor.
- (47) *Dercsényi Pál*, báró (1797–1843): földbirtokos, gazdálkodó. Kazinczy hűgának, Juliannának és Dercsényi Jánosnak a fia. 1828-ban 100 arany pályadíjat tűzött ki a magyar mezőgazdaság javítására. 1839-től báró. Felesége: báró Geymüller Henrika.
- (47) *Rhédey József*: talán Rhédey Gedeonné fia.
- (47) *Hangyási Dávid* (1773–1828): Pest vármegyei főszolgabíró.
- (47) *Légrádi*: talán Légrádi Imre (1778–1848 után), Bécsben élő irodalompartoló ügyvéd és udvari ágens.
- (47) *consistoriális* (lat.): egyháztanácsos.
- (47) *Berető* (Zemplén vm.): Berettő, ma Bracovce (SZK). Kazinczy András (II.) birtoka volt.
- (47) *Urményi József Ministerné*: Urményi Józsefné Komjáthy Anna (1751 k.–1830), férje 1806–1825 között országbíró volt.
- (47) [1828. ápr. 15.] [*Teleki Mostoha anyja*: gróf Teleki József (IV.) apjának, gróf Teleki Lászlónak (II.) a második felesége: báró Mészáros Jeanette (Johanna) (1784–1843).
- (47) *Nádornénál*: Mária Dorottya (1797–1855), württembergi hercegnő, József nádor harmadik felesége.
- (47) *Ráday Erzsébet*, grófnő (?–1830): gróf Ráday Pál (II.) és báró Prónay Ágnes („őreg Rádayné”) (1773–1844) lánya. Testvérei: Anna (*Nina*; *gróf Nádasdy Lászlóné*); *László*; *Gedeon* (IV.). Férje: báró *Prónay Albert* (1801–1867), Pest vármegye főispáni helytartója, a Magyar Tudós Társaság igazgatótanácsának tagja (1840), koronaőr, szeptemvir, báró Prónay Lajos vér szerinti és báró Prónay Sándor fogadott fia.
- (47) *Krekk* (?–1828): (a festőről további adatokat nem találtunk).
- (47) [1828. ápr. 16.] *Szentpéteri József* (1781–1862): ötvös, 1818 óta Pesten működő ezüstművész. (L. lentebb az 1830. dec. 4-i jegyzetet.)
- (47) *Huber József* (1777–1828 után): pozsonyi szobrász, dolgozott a bécsi királyi palota és a párizsi Louvre épületének díszítésén is.
- (47) *Múzeum*: a Nemzeti Múzeum. Gróf Széchényi Ferenc 1802-ben ajándékozta a nemzetnek egy felállítandó nemzeti könyvtár alapjául szánva egyedülálló hungarikagyűjteményét. A nagycenki könyvtár több mint 18 ezer tételből álló kézirat-, könyv-, térkép-, metszet- és éremtárából jött létre a Széchényi Országos Könyvtár, mely a királyi kúria székházában kapott helyet. 1803. aug. 20-án megnyitották a nyilvánosság előtt. A könyvtár több jelentős magángyűjteményből és közadakozásból folyamatosan gyarapodott, Kazinczy az első között járult hozzá az állomány bővítéséhez. (A könyvtár neve 1949-től Országos Széchényi Könyvtár [OSZK]; 1985-ben a mai helyére, a Budavári Palotába költözött.)
- (47) *Zrínyi táblája*: „A’ Hébe’ Kiadója engem szállíta-fel, hogy Zsebkönyve’ számára dolgoznám a’ Szigethi hős Zrínyi Miklós’ Biographiáját; ’s most, midőn ezen Biographia’ íve elhagyá a’ sajtót, közli azt velem, a’ hős’ képével, melly Hébéje’ homloklapja mellé fog tétetni. Bizonyossá téssen, hogy ez azon réz után másolatott, melyet Gróf Festetics László Rahl által metszete, és hogy Krafft ezt viszi-által a’ Muzéumnak dolgozott historiai táblára. Elrémültem a’ híre, mert a’ réz Zrínyi Miklóst adja ugyan, de nem a’ ki Szigethnél, hanem a’ ki a’ Krusanecki erdőben veszett; nem a’ nagy hőst, hanem a’ nagy hős’ unokájának fiját, a’ Bánt, az Aranygyapjast, a’ Poetát. A’ kettőnek kora közt egy egész század teszi a’ külömséget: amaz 1566. hala-el a’ hazáért; ezt 1664. egy vadkan ölte-meg vadászatjában.” (KazLev, 19/4404, Kazinczy – József nádornak, Széphalom, 1824. okt. 10.) Johann Peter Krafft (1780–1856) osztrák festő *Zrínyi kirohanása* (1825) c. munkája tehát a költő gróf *Zrínyi Miklóst* (1620–1664) ábrázolta volna, de a tablóra végül a hadvezér Zrínyi Miklós került.

- (47) *Ender*, Johann Nepomuk (1793–1854): osztrák festő. 1818-ban gróf Széchenyi Istvánnal dél-európai körutat tett. 1823-ban festette meg gróf *Széchenyi Ferenc* (1754–1820) díszruhás álló portréját (ma: a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik).
- (47) [1828. ápr. 17.] *Eötvös*: talán: báró Eötvös Ignác (1763–1838) tisztviselő, királyi biztos.
- (47) [1828. ápr. 18.] *Kollár* János (Jan Kollar) (1793–1852): pesti evangélikus lelkész (1819-től), a bécsi egyetem szlavisztikatanára (1849-től).
- (47) [1828. ápr. 19.] *Melczer Lászlóné*: gróf Mailáth Mária. A Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület tagja, gróf Mailáth József lánya, Melczer Mária (Farkasné) anyja.
- (47) *Prónay István*, báró (1825 előtt–?): báró Prónay Simon (1777–1825) és Hirgeist Anna („*Nini*”) (1783–1825) fia.
- (47) [1828. ápr. 21.] *Gosztonyi Miklós* (1796–1857): királyi ügyigazgató (1825-től), udvari tanácsos (1843-tól), főtörvényszéki elnök (1849-től). (Arra nem találtunk adatot, hogy országbíró [lat.: *judex curiae*] lett volna.)
- (47) [1828. ápr. 25.] *Lakos János*, báró (1776–1843): katonatiszt (1835-től tábornok), író, a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagja (1832). Kis János barátja.
- (47) [1828. ápr. 27.] *Virág* Benedek (1754–1830): pálos szerzetes, pap, költő, történetíró, tanár.
- (47) *A' NÉGY FUNDÁTOR KINEVEZI A' DIRECTOROKAT*: a Magyar Tudós Társaság négy alapítója (Széchenyi István, Vay Ábrahám, Andrassy György és Károlyi György) az igazgatótanácsot nevezte ki.
- (47) *Nádor*: l. fentebb az 1828. márc. 9-i jegyzetet: *Palatínus*.
- (47) [1828. ápr. 28.] *Huszár* Elek: kapitány, a Pesti Casino könyvtárosa (1832-ig).
- (47) *Belanszky*: (további adatokat nem találtunk).
- (47) [1828. ápr. 29.] *en face* (fr.): előről, szemben.
- (47) [1828. ápr. 30.] *Jakab*: talán göncruszkai borkereskedő (a Kraynik család Göncruszskán lakott).
- (47) [1828. máj. 1.] *Zarka* János (1805–1856): Vas vármegye későbbi alispánja, majd követe (1839–1840), királyi ítélőmester (1840-től), királyi személynök (1847-től), udvari tanácsos (1849 után). (Kazinczyhoz írt sorai: KazLev, 24/6236.)
- (47) [1828. máj. 2.] *Káposztás-Megyer*: ma Budapest része.
- (47) *Brunek*: (a tisztartóról további adatokat nem találtunk.)
- (47) [1828. máj. 3.] *Gróf Károlyi Istvánné szül. Gróf Dillon Georgina* (?–1827): gróf Dillon Eduard ezredes lánya, 1820-tól volt férjénél. A férje 1828-ban márvány síremléket rendelt Ferenczy Istvántól a főtí sírra (l. [Pesten, 1828–1829.] [II.], [IV.]).
- (47) *Mericzei Antal*: helyesen: Mericzay Antal (1788–1854) 1830-tól mogoródi, majd hódmezővásárhelyi plébános, 1837-től váci kanonok, pesti főesperes-kanonok, a váci egyházmegye kormányzója (püspökhelyettese) 1849–1851-ben.
- (48) *Káposztás Megyer Schweitzerey, Fóton*: a rajzok Károlyi István birtokán készültek, ám Buda Attila szerint Kazinczyt „az aláírásokban megcsalhatta az emlékezete, mert a főtí »Schweitzerey« rajza valójában a kastélynak, s az általa rajzolt káposztásmegyeri épület pedig az ott található svájci típusú szarvasmarha-istállónak felelt meg, – legalábbis a korabeli leírások szerint.” (BUDA 1997, 7–8.) A „Schweitzerey” tehát a „svájci típusú szarvasmarha-istállóra” vonatkozik.
- (48) *Vues de Constantinople...* (fr., ang., lat.): 'Konstantinápolyi látképek, Melling által. / Milton Elveszett paradicsoma, Martin által / Egy malom látképe Athén közelében / Egy Apollón-templom látképe Delphoiban / festette Claude Lorraine / metszette J. A. Mauz.' Antoine Ignace Melling (1763–1831): francia rézmetsző, utazó. John Milton (1608–1674): angol költő, említett eposza: *Paradise Lost* (1667; *Elveszett paradicsom*; első magyar fordítója Baróti Szabó Dávid volt). John Martin (1789–1854): angol festő és rézmetsző, említett mezzotint modorú rézmetszete: *Paradise Lost* (1824–1827; kiadta Prowett, 1827). Claude Lorrain (eredetileg: Claude Gellée) (1600–1682): francia tájképfestő. J. A. Mauz: (további adatokat nem találtunk).
- (48) [1828. máj. 4.] *Stanislaus*: Albach József Szaniszló (1795–1853) ferences szerzetes, természet-tudós, németül alkotó egyházi író, 1825–1838 között Pesten működő népszerű hitszónok.
- (48) *a' Nádor leánya*: Erzsébet (Habsburg) (1821–1903) József nádor lánya.
- (48) [1828. máj. 5.] *Szathmári Mihály* (?–1828): talán azonos Csokonai barátjával.

- (48) [1828. máj. 5., 10.] *Lónyai János, I.* (?–1828): felesége 1827-től gróf *Vay Eulalia* (1812–?), Vay Ábrahám (II.) lánya. Lakhelyük: *Deregyő* (Zemplén vm.): ma Drahňov (SZK).
- (48) [1828. máj. 5.] *Farkas Sándor* (Bölöni) (1795–1842): királyi kormánysszéki fogalmazó, útleíró, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1834). Kazinczy verset írt hozzá (*Bölöni Farkas Sándor*, 1815 v. 1816) és ő ajánlotta be a Wesselényi családhoz. Wesselényi Miklós barátja. 1830–1832-ben tett amerikai útjáról írt műve: *Utazás Észak-Amerikában* (Kolozsvár, 1834).
- (48) *Kis Sámuel* (1796–1861): evangélikus lelkész, író.
- (48) [1828. máj. 7.] *Róth József* (1779–1831): ügyvéd, csongrádi országgyűlési követ (1826), a pesti egyetem rektora (lat.: *rector magnificus*) (1829-től).
- (48) [1828. máj. 8.] *Mihanovics Antal* (1796–1847 után): fiumei városi tanácsos és országgyűlési követ.
- (48) [1828. máj. 10.] *Köncs*: (a pesti ifjúról további adatokat nem találtunk).
- (48) [1828. máj. 11.] *Horvát István [...] Beszélli mint dechiftrózák a' francziák a' Hieroglyph írást*: az utalás részletes kifejtését l. Kazinczynak a *Pestre*. 1828. c. művében (106–107.). *Dechifriroz* (fr.–ném.): kibetűz. *Hieroglyph* (gör.): hieroglifa.
- (48) [1828. máj. 12.] *Rudas ferdő*: budai gyógyfürdő.
- (48) [1828. máj. 15.] *Beniczky Lajos*: Zólyom vármegyei alispán.
- (48) *Szirmay János*: Sáros vármegyei táblabíró, német nyelvű szonettek szerzője. Kazinczy szonettet írt hozzá: *Szirmay Jánoshoz* (1813).
- (48) *Nepomuk*: Szent János Nepomuk (1340 és 1350 között–1393) keresztény vértanú, Csehország védőszentje, az emléknapi május 16-án van.
- (48) [1828. máj. 17.] *papaver bracteatum* (lat.): murvásmák.
- (48) *Szijjártó Ferenc*: (további adatokat nem találtunk a *körmendi* lakosról).
- (48) [1828. máj. 18.] *Ambrózy Náni*: (további adatokat nem találtunk).
- (48) [1828. máj. 21.] *Mocsári András* (1791–1855): borsodi szolgabíró.
- (48) [1828. máj. 22.] *Kacskovics Károly* (1799–1880): nógrádi jogász, főügyész (1836–1839).
- (48) [1828. máj. 26.] *Bánffy László*, báró (1795–1839): Kraszna vármegye főispánja, az 1839-es országgyűlés ellenzéki tagja.
- (48) *Cleymann megszólít. Ich bitte.* (ném.): 'kérem'. A lelkész csendre intette Kazinczyt a templomban: „Özvegy Gróf Teleki Józsefnét 's leányát, a' jöendő Rádaynét, a' Reform. Templomban látám az én Cleymannom predikatioja alatt, kinél én szívem szerint valóbb Papot soha nem hallottam, soha nem ismertem. Az ő vallása az én vallásom, 's csupa láng; lehetetlen ötlet figyelem és öröm nélkül hallgatni; a' templomon kívül pedig nem *Pap* többé, hanem csak *ember*. Azonban tavaly a' Communiót osztogatva az asszonyoknak, 's látván hogy én B. Bánffy Lászlóval, a' Wesselényi leány férjével, az első székben Bethlen Gábor felől beszélgetek, rám kiált: *Ich bitte.* – Nem tűri a' templomban a' beszélgetést, 's jól teszi.” (KazLev, 21/5017, Kazinczy – Gr. Gyulay Karolinának, [h. é. n.], 78.)
- (48) [1828. máj. 27.] *Szirmay Terézia, II.*: 1828. május 27-től Ambrózy Lajosné (II.) (NAGYIVÁN tévesen Muslay Izabellát mondja báró Ambrózy Lajos [II.] feleségének).
- (48) *Ambrózy Lajos, II.*, báró (1803–1890): Temes vármegye főszolgabírája, alispánja (1835-től), főispáni helytartója (1845–1848), a soproni kerület helytartósági főnöke (1853–1858). 1838-tól báró. Ambrózy Lajos (I.) fia.
- (49) [1828. máj. 28.] *Kubinyi Ferenc* (1796–1874): természettudós, műgyűjtő, politikus, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti (1841), majd igazgatósági (1858) tagja. A hazai kulturális élet bőkezű támogatójaként segítette Kisfaludy Károly Aurorájának a megjelenését is. Részt vett a szabadságharcban, emiatt kilenc év várfogságra ítélték. Kubinyi András fia.
- (49) [1828. máj. 29.] *Úza Pál*: talán a Martinovics-perben elítélt egykori barátjára utal Kazinczy, aki 1824-ben meghalt.
- (49) [1828. máj. 30.] *Szemere Lászlóné (II.)*: Karove Erzsébet, Szemere Bertalan anyja.
- (49) [1828. jún. 3.] *a' Personalis*: Mailáth György (II.), l. fentebb.
- (49) [1828. jún. 6.] *Gyulai Lajos* gróf (1800–1869): erdélyi naplóíró, ellenzéki politikus, mecénás. 1807–1820 között Döbrentei Gábor volt a nevelője, aki Kazinczy ajánlásával került a Gyulai-házhoz. 1822–1830 között a bécsi erdélyi udvari kancellária tisztviselője, 1834-től több alka-

- lommall erdélyi ellenzéki országgyűlési követ, a pesti főrendiház tagja. Írásai és fordításai az Erdélyi Múzeumban jelentek meg. Gróf Gyulai Ferenc és Kácsándy Zsuzsanna fia.
- (49) [1828. jún. 10.] *Luby* Imre (1778–1851): koronaügyész (1829–1832).
- (49) *Homonnay Imre* (1784–1852 után): a losonci és rimaszombati református gimnázium tanára, nevelő.
- (49) [1828. jún. 11.] *Bezerédi György* (1779–1863): Vas és Veszprém vármegyék követe, államtanácsos (1805), alnádor, a dunántúli kerületi tábla elnöke (1829-től).
- (49) *Beóthy*: Beothy Imre (1744–1830), Bihar vármegyei aljegyző, ítélmester, szeptemvir, udvari tanácsos. Felesége: Nagy Teréz (Felsőbüki).
- (49) *Németh János* (Dömötöri) (?–1829): koronaügyész (1806–1824). Kazinczyhoz hivatalból írt levele, melyben a fogsági költségekre kiszámolt tartozás megfizetését sürgette: *KazLev*, 24/6064, Pest, 1816. április 14.
- (49) *Pauer*: (a szobrászról további adatokat nem találtunk).
- (49) *Kopper*: (a festőről további adatokat nem találtunk).
- (49) [1828. jún. 12.] *Kis János, II.* (1806–?): Kis János (I.) evangélikus püspök és író fia.
- (49) [1828. jún. 18.] *Bedekovics*: talán Bedekovics Lőrinc (1788–1857) jász kerületi földmérő.
- (49) [1828. jún. 19.] *Stern Budai Juvelír*: a budai ékszerészről (német.: Juwelier) további adatokat nem találtunk.
- (49) [1828. jún. 23.] *Winter* Ignác: pesti arany- és pecsétvéső (fr.: *graveur*).
- (49) [1828. jún. 27.] *Rosenthál*: (a kereskedőről további adatokat nem találtunk).
- (49) [1828. jún. 28.] *Juhász*: (további adatokat nem találtunk; lehet, hogy Juhász János, aki 1803-ban pesti egyetemista és Virág Benedek pártfogoltja volt.)
- (49) *Bruchstuhl*: (a csanádi papról további adatokat nem találtunk).
- (49) [1828. júl. 1.] *Rákos* (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.): a Rákos-patak menti terület, Rákosmező (a későbbi Rákospalota, Rákosszentmihály területe; ma Budapest részei).
- (49) [1828. júl. 3.] *Kövesd* (Borsod vm.): Mezőkövesd.
- (49) [1828. júl. 4.] *Aranyos* (Borsod vm.): Bükkaranyos.
- (49) [1828. júl. 5.] *Zsolca* (Borsod vm.): Alsó- vagy Felsőzsolca.
- (49) *Kisfalud* (Zemplén vm.): Bodrogekfalud.
- (50) [1828. szept. 6.] *Ruszka*: (Abaúj-Torna vm.): Göncruszka. Kazinczy húgának, Kraynik József-né Kazinczy Klárának lakhelye.
- (50) [1828. szept. 8.] *Kazinc*: Sajókazinc, ma Kazincbarcika része.
- (50) [1828. szept. 9.] *Jánosi* (Gömör és Kishont vm.): ma Rimavské Janovce (SZK).
- (50) [1828. szept. 10.] *Rimaszombat* (Gömör és Kishont vm.): ma Rimavská Sobota (SZK).
- (50) *Tóth Pápay János* (1754?–1831?): rimaszombati orvosdoktor, szemorvos és táblabíró. (SZINYI szerint: „1827-ben már nem élt; azon év nyarán házát Rimaszombatban elárvazték.”)
- (50) *Sárközy József*: (további adatokat nem találtunk).
- (50) *Ferenczy*: lakatosmester. Fiai: Ferenczy István, a szobrász (lat.: *statuárius*), és József.
- (50) *Ozsgyán* (Gömör és Kishont vm.): Osgyán, ma Ožd’any (R).
- (50) [1828. szept. 11.] *Losonc* (Nógrád vm.): ma: Lučenec (SZK).
- (50) *Hugyák* (Nógrád vm.): Hugyag.
- (50) [1828. szept. 12.] *Riba*: Ipolyszög korábbi neve.
- (50) [1828. szept. 13.] *Bata Bálint*: Bata Pál és Rolly Katalin fia (más adatot nem találtunk).
- (50) *Zrínyi*: pesti fogadó és kávéház, egykori épülete a mai Astoria Szálló helyén állt.
- (50) [1828. szept. 14.] *Zeyk Dániel* (1777–1846): királyi táblai ülnök (1804), később marosszéki főkapitány, főkományszéki tanácsos (1835-ig), Alsó-Fejér vármegye országgyűlési követe (1837-ben). Felesége Vay Kata, *Vay József (II.)* lánya.
- (50) *Szűcs* István: udvari ágens.
- (50) [1828. szept. 15.] *Manschgó János Thewrewknek fest engem, és B. Mednyánszkyt*: Thewrewk József 1828-as országjáró körútja során több nevezetes személyiség portréját is elkészíttette. Novemberben meglátogatta Manschgóval Kazinczyt széphalmi otthonában, aki ekkor Kazinczy feleségét és lányát is megfestette. (Vö. *KazLev*, 23/5905, Kazinczy – Szeder Fábiánnak, Széphalom, 1828. nov. 22.) *Thewrewk* József (Ponori) (1793–1870): régiséggyűjtő, író, kon-

zervatív publicista, a Thewrewk-kódex felfedezője, nevezetes gyűjteménye: *Magyar Pantheon* (1827; rézmetszetek, arcképek). Johann *Manschgo* (1800–1867): osztrák festő, Kazinczyról és feleségéről portrét festett.

(50) [1828. szept. 18.] *Tihanyi* Tamás (1750 k.–1834): Pest vármegyei alispán (1784-től), majd a királyi tábla ülnöke és szeptemvir, udvari tanácsos, Tolna vármegye főispánja (1825–1834). Tihanyi Ferenc apja.

(50) [1828. szept. 21.] *Menlé*: szilvási nevelőnő.

(50) *Theatrum*: a budai Várszínház (a volt karmelita kolostor).

(50) *Palat[inus] mély útjáig*: talán a sáncvonal, amely a Gellért-hegy lábánál húzódott [?].

(50) [1828. szept. 22.] *Bombárdi*: talán Bombardi Mihály topográfus.

(50) [1828. szept. 23.] *Peski* János (?–1863 k.): pesti festő, Kazinczyt 1828-ban festette.

(50) [1828. szept. 25.] *Heinrich Thugut* (1800–?): festő. Az 1820-as évektől dolgozott Pesten és Budán, az 1830-as években Münchenbe költözött. Kazinczyt 1829-ben festette, ez a kép Kisfaludy Károly tulajdonába került. (SZABOLCSI–GALAVICS 1980, 248.)

(50) *Krisztina-város*: budai városrész.

(50) *Törökné*: gróf Török Józsefné (II.) Horvát Borbála.

(50) [1828. szept. 27.] *Schöff* (Shoefft) József Károly (1776–1851): pesti oltárképfestő. A terézvárosi Avilai Nagy Szent Teréz-plébániatemplomban látható *Avilai Szt. Teréz és Szt. István halála* c. képeit 1828 körül festette.

(50) [1828. okt. 1.] *Árokszállás* (Jász-Nagykun-Szolnok vm.): Jászárokszállás.

(50) [1828. okt. 2.] *Kály* (Heves vm.): Kál.

(50) *Keresztes* (Borsod vm.): Mezőkeresztes.

(50) [1828. nov. 26.] *Olaszi* (Zemplén vm.): Bodrogolaszi.

(50) [1828. nov. 28.] *Puky István* (1779–1848): Csokonai egykori közeli barátja, támogatója, gesztelyi gazdálkodó.

(51) [1828. nov. 29.] *Miatovics* Aurél: miskolci ügyvéd.

(51) [1828. nov. 30.] *Patay Anna*: (további adatokat nem találtunk).

(51) [1828. dec. 1.] *rusz christián* (rég.): orosz (ortodox) keresztény.

(51) *török háború*: az 1828–29-es orosz–török háború.

(51) *Petersburg* (ném.): Szentpétervár (Oroszország).

(51) [1828. dec. 2.] *Ivánszky Antal* (1777–1850): az egi líceum magyar nyelv és irodalom tanára (1808-tól).

(51) *Az Érseket ma látom először*: Pyrker János László (1772–1847) egi érsek.

(51) *Pálma* Pál (1789–1866): bölcséleti doktor, esperes-plébános, egi irodaigazgató.

(51) *Makáry* György (1799–1857): egi ügyvéd és líceumi tanár, Heves vármegye táblabírája.

(51) *Balkay* Pál (eredetileg: Debralkay; 1782–1846): festő. Bécsi tanulmányai után 1808-ban Kazinczy hívására hazajött, 1817-től Egerben tanított rajzot. Kazinczyról és feleségéről portrét festett.

(51) [1828. dec. 3.] *Földváry* Ferenc (1790–?): Heves vármegyei alispán (1815-től), országgyűlési követ (1825–1826), később királyi táblai ülnök, több színmű fordítója.

(51) *Rottenstein* József (1777 k.–1833): Heves vármegyei főjegyző (1822-től) és alispán (1828–1833).

(51) *Durcsák János* (1771–1837): egi paptanár, a csillagvizsgáló őre, kanonok (1812-től).

(51) *Tulsiczky Ferenc* (1792 k.–1830): bölcséleti doktor, az egi líceum tanára, Heves és Külső-Szolnok vármegyéek táblabírája.

(51) *Rada*: (a hevesi ügyvédről további adatokat nem találtunk).

(51) *Adler*: (a patikusról további adatokat nem találtunk).

(51) [1828. dec. 6.] *ingessionális* (lat.): beavatkozási (per); l. az 1828. febr. 20-i jegyzetet.

(51) *Kárász*: talán Kárász Miklós, Csongrád vármegye alispánja (1820), királyi táblai ülnök és tanácsos (1825), országbírói ítélőmester, szeptemvir (1829).

(51) [1828. dec. 7.] *Jakabfalvy Dánielné Fáy Erzsébet*: (további adatokat nem találtunk).

(51) [1828. dec. 8.] *Estve Horváth János Püspökökkel sétálok*: a találkozásról Kazinczy *Horváth János Veszprémi Kánonok, titulás Püspök, és Helytartói Tanácsos* című autográf feljegyzése: „1828. December 8d. előkapott a’ Pesti úczán a’ Leopoldgasse végében a’ Városháza mellett, ’s

együtt sétálék vele a' hídig és szállásáig a' Leopoldúcán a' Majerfi házánál. Egy setét folyosón menénk szobájába. A' Tek. Urat így vitték a' quadumba, mondá nevetve. Nevetve feleltem én is, hogy nevetésem ÖRÖMET mutasson, ne MEGDÖBBENÉST. Verseghit hozta-elő, kit barátjának mondott, 's említette, hogy ez a' rossz ember még örvende szerencsétlenségének, mert az lágyabbá tette szívét, 's érzékenyebbé a' mások szerencsétlenségei eránt. Azt mondám hogy annak örülni nem vala szükség, mert a' jó ember azt a viszontagságok nélkül is érzi. Nála volt egy fiatal Pap, most Káplán Pesten, tovább két Theol. Prof. az Universitásnál, és a' Prímás Secretarius, végre Prof. Oswald, kit Jankowicstól ismertem. – Látván hogy a' Püspök szeretne holmit hallani fogságomról, szóllottam szabadon, de nem gondolatlanul. A' Káplán azt beszéllé, hogy bizonyos Plebánustól tudja, ki a' Martinovics degradatíóján Kondé Püspököknek adistált, hogy midőn Martinovicsnak ez olvastatott-fel *in obversum legum humanarum* igenelve hajtogatta fejét a' föld felé, de erre *et legum divinarum* a' fejét tagadozva csóválta, de minden szó nélkül.

Kapitány Novák nekem azt mondá, hogy midőn Kondé ezen degredatio alkalmával neki ezt olvasta-fel: *Vobis ergo Iudices hominem hunc, qui conspiravit contra Regem et Patriam*, Martinovics ezt kiáltá igen hangosan: *Non est verum; contra Patriam non, sed contra regem.* – Novák nem vala hazug, 's ezt nekem a degradatio után 3 holnappal mondá, 's az itt elmondott szavakkal, (a' degradatio volt Máj. 18d. 1796.) – a' Káplánnak, egy fiatal embernek, a' Plebános ezt 30 esztendő múlva." (Kazinczy autográf kézírata, MTA KIK, K 760, 82., kiadta Szilágyi Márton: KAZINCZY, *Fogságom* 2011, 50.)

(51) [1828. dec. 9.] *Dolgozom Biographiámat:* a [*Pályám emlékezete II.*]-t írta ekkor Kazinczy, l.: KAZINCZY, *Pályám* 2009, 868.

(51) [1828. dec. 11.] *Barcza* Ádám (?–1836 után): a pápai Eszterházy-uradalom (lat.: *dominium*) vezetője (lat.: *praefectus*).

(51) [1828. dec. 12.] *Mailáth János*, gróf (Muki) (1786–1855): német műveltségű író, konzervatív politikus, Kossuth Lajos Pest vármegyei ellenfele. *Magyarische Sagen und Märchen* (Brünn, 1825) c. művét lefordította Kazinczy: *Mailáth' Regéji. Magyar Regék és Mesélések* (kiadta Kazinczy Gábor, Pest, 1864; a kézirat 1828–1830-ban készült). Kazinczy barátja.

(51) [1828. dec. 16.] *Taxis*: talán báró Taxis Pál tábornok, aki 1827-ben nyert magyar nemességet.

(51) [1828. dec. 21.] *Beimel* József (1798–1856 után): könyvkereskedő, az első Esztergomban működő nyomda (1822-től) és könyvkötészet (1827-től) tulajdonosa.

(51) [1828. dec. 23.] *Erdélyi Levelek*: Kazinczy 1816-os erdélyi utazását megörökítő útleírása. Az első részletek 1817–1818-ban a Tudományos Gyűjteményben jelentek meg, de élete végéig folyamatosan dolgozott e művén is. (Kritikai kiadása: KAZINCZY, *Erdélyi* 2013.)

(51) [1828. dec. 31.] *Vulpéné*: (további adatokat nem találtunk).

(51) [1828. dec. 31., 1829. jan. 13.] *Dombyné*: Domby Mártonné Mészáros Zsuzsanna. Férje: *Domby* Márton (1778–1864): ügyvéd, Csokonai iskolatársa, barátja, munkáinak kiadója és életrajzírója (*Csokonay V. Mihály élete 's Némely még eddig ki nem adott munkái*, Pest, 1817).

(51) [1828. dec. 31.] *Elvégzém Sallustot*: Kazinczy Cajus *Sallustius* Crispus (i. e. 86 k. – i. e. 35 k.) római történetíró művének fordítását fejezte be. Erre vonatkozik a [*Pályám emlékezete II.*] utalása is, miszerint „utolszor itt Pesten 1828. Decemberben” dolgozta át (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 540). Ám a jelen napló további átdolgozásokról tudósít: 1829. aug. 10.: „Elvégzem Sallustot.” 1829. nov. 2.: „Ujra fordítom Szallusztot.” 1830. jún. 9. „Elvégzem Szallusztotnak most dolgozott fordítását.” (L. az 1829. aug. 10-i jegyzetet.)

(52) [1829. jan. 2.] *Jakabfalvi András*: abaúji táblabíró. Unokatestvére és felesége (1829-től) *Csoma Zsanett* (Johanna).

(52) [1829. jan. 10.] *Drescher* Frigyes: budai cenzor az 1820–30-as években.

(52) [1829. jan. 11.] *A' Carlsbádi vers kész*: Jean de Carro (1770–1857) svájci származású karlsbadi orvosdoktor Bohuslas Hasistejský z Lobkovic (1460 v. 1461–1510) *In thermas Caroli* c. versét fordíttatta le 22 nyelvre és adta ki az *Ode latine sur Carlsbad*... c. poliglott kötetben (Prága, 1829). Magyarra Kazinczy és Szemere Pál fordította le. Kazinczy munkáját Vörösmarty küldte el Carrónak, aki 1829. máj. 29-i levelében köszönte meg a fordítónak. Kazinczy magyarítása a Felső Magyar-Országai Minervában is megjelent: *A Karlsbadi feredőben* (1830).

- (52) [1829. jan. 12.] *Csománé*: Csoma Zsigmondné (1828-ban már özvegy), Szilasy Terézia, Szilasy József lánya, Ferenc (II.) és Mária (Péli Andrásné) testvére.
- (52) *Párizsi úca*: egykori pesti belvárosi utca a mai Párizsi udvar helyén.
- (52) [1829. jan. 15.] *Fáy László* (1791–1840): *Fáy András* testvére (őt l. az akadémikusok listájában).
- (52) [1829. jan. 16.] *Nagy Bence* (Benedek; Felsőbüki) (1790 k.–1835): kamarás, kancelláriai titkár.
- (52) [1829. jan. 18.] *Patay Pálné Pogány Zsuzsanna* (1783–?): apja: *Pogány Lajos (I.)* (?–1793) Máramaros vármegyei alispán, Bereg vármegyei adminisztrátor (II. József alatt), referendárus, a miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. Testvére: *Pogány Lajos (II.)*.
- (52) [1829. jan. 19.] *Péli, Péliné*: (Péli) Nagy András (?–1830) és felesége (Péli) Nagy Andrásné Szilassy Mária, aki Szilassy József lánya, Ferenc (II.) és Terézia (Csoma Zsigmondné) testvére.
- (52) [1829. febr. 2.] *Hosszufalusi Ignác*: (a *nyírábrányi* birtokosról további adatokat nem találunk).
- (52) [1829. febr. 4.] *Steinlein*: talán a bajor származású gróf Steinlen János Ede, aki 1827-ben nyert honfűsítést.
- (52) [1829. febr. 5.] *Wagenfallné*: (?–1829).
- (52) [1829. febr. 5., márc. 22.] *Csoma Biri* (Borbála, Borcsa; *Fáy Józsefné*, majd 1829-től Szemere Pál második felesége) (1793–1858): *Fáy Joanna* és *Albert (Berci)* anyja.
- (52) [1829. febr. 10.] *a' Pápa*: XII. Leo (eredetileg Annibale della Genga) (1760–1829), 1823-tól pápa. 1829. febr. 10-én halt meg.
- (52) [1829. febr. 13.] *Gyürky*: talán Gyürky Pál (II.) kamarás, Krassó vármegyei főispáni helytartó.
- (52) *Ibrányi Antal*: Ibrányi Károly fia, Ibrányi Farkas unokatestvére; Kazinczy távoli rokona (l. KAZINCZY, *Pályám* 2009, 874).
- (52) [1829. febr. 16.] *Gorove*: talán Gorove László (1780–1839) író, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1835).
- (53) [1829. febr. 20.] *Canning*, George (1770–1827): angol politikus. Küzdött a Szentszövetség ellen és a dél-amerikai spanyol gyarmatok függetlenségéért. Emlékére a franciák emlékpénzt (fr.: *medaill*) adtak ki 1828-ban.
- (53) *Liberté civile et religieuse dans l'Univers* (fr.): 'polgári és vallási szabadság a világban'.
- (53) *à la Concorde des peuples* (fr.): 'a népek egyetértésére'.
- (53) [1829. márc. 6.] *Horvát István éjjelkor megyen el tőlem. Beszéli a' Gróf Apponyi Magyar tánczát Párizsban*: Kazinczy még aznap éjjel megírta a történetet egyik levelezőpartnerének: „Eluté az éjjeli 12 órát, de holnap reggel indulván a' posta, nem fekszem-le addig, még a' Méltós. Urnak is el nem beszéltem, mely bált ada ezen a' farsangon Gróf Aponyi követünk Párizsban. Kicsinálá vendégeivel, hogy férfiak, asszonyok, fijaik és leányik ezen bála magyarba öltözve jelenjenek meg. A' férfiak mind Atila dolmányban, hozzá illő mentével és topánkásan; az asszonyok vállban, kötővel, pártával. Minden úr és assz. mellett egy egy apród kezében tartván egy hosszú pálczát, 's azon urának, asszonyának czimere. Táncz csak magyar, Muzsika csak Magyar, Bihari és Lavotta után, 's a' Veszprémi kótákból. A' dolog hihetetlen lármát csinál Párizsban, 's az Udvar azt kíváná Aponyitól, hogy repetáltassa az Udvarnál. Ezt a' követségnek egy tiszte irá a' Párizsból kevés holnap előtt haza jött Tesediknek, nekem pedig Bthecár, Horvát István, ki épen most megyen el tőlem. A' levél a' Tud. Gyűjt. lesz nyomtatva.” (KazLev, 23/5912, Kazinczy – ifj. Vay Miklósnak, Pest, 1829. márc. 6., 385; l. még: KazLev, 21/4969, Kazinczy – Fáy Andrásnak, [K. és h. n.]). Fekete Gáspár említett cikke: *Magyar Táncz Párizsban, 1829. Februárius' 9dikén* (Tudományos Gyűjtemény, 1829/2, 114; e cikket részben kívágta, részben javítva kimásolta Kazinczy, l. MTA KIK, K 624, 61a–67b.) Gróf *Apponyi Antal* (1782–1852): politikus, 1825-től haláláig párizsi követ.
- (53) [1829. márc. 7.] *Militz Fanny* (1811 k.–?): pesti táncosnő.
- (53) [1829. márc. 10.] *Mise pro felici electione Papae*: 'mise a szerencsés pápaválasztásért'.
- (53) *novo exemplo* (lat.): 'új példaként'.
- (53) [1829. márc. 15.] *Mikos Ferenc*, báró (?–1829): királyi tanácsos és királyi táblai bíró. Öngyilkos lett.

- (53) [1829. márc. 21.] *Szlávy János* (1772–1840): a Martinovics-per egyik elítélte, 1803 januárjában szabadult.
- (53) [1829. márc. 22.] *Polyák*: (további adatokat nem találtunk).
- (53) *Szepesi*: (az államtanácsosról további adatokat nem találtunk).
- (53) *Erdélyiné*: Erdélyi Jánosné; férje a Károlyi grófok jószágigazgatója.
- (53) *Uhlmann* (Ullmann) Mór János (1782–1847): pesti zsidó származású nagykereskedő és bankár, az első hazai hitelintézet kezdeményezője és első elnöke, 1825-től magyar nemes (ez előtt áttért katolikus vallásra). A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapítására 1830-ban tett javaslatot, de az intézet csak 1842-ben jött létre. 1834-ben palotát építtetett a mai Széchenyi téren (ez később az Európa Szálló épülete lett).
- (53) [1829. márc. 29.] *Tóbi Mihály* (Boros): péceli református lelkész (1809–1845).
- (54) [1829. ápr. 8.] *Bolla Márton* (1751–1831): történetíró, piarista tanár, 1809-től a kegyesrendiek magyarországi tartományi főnöke (lat.: *provinciális*).
- (54) *Aigel Glycérius*: Aigll (Aigl, Ajgl, Aigl) Glycerius (1761–1830. aug. 28): piarista szerzetes, a pesti piarista gimnázium igazgatója (1827–1830), a szerzet egyik tanácsosa (1823-tól) (KOLTAI 1998, 40).
- (54) *Kertész József* (1795–1852): piarista szerzetes, a pesti piarista gimnázium tanára (1827–1830) (KOLTAI 1998, 189).
- (54) *grand inquisitóre* (sp.): 'nagy inkvizítor'.
- (54) *Fáy Berczi*: Fáy Albert (1816–?) Fáy Joanna testvére, Fáy József és Csoma Borbála fia, Szemere Pál mostohafia.
- (54) *Ambrózy Lajos, I.* (1778–1830): Nógrád vármegye alispánja (1806–1817), királyi kamarás, helytartósági tanácsos (lat.: *[o]c[um]t[enentia]lis consil[iárus]*). Gyermekai István, Lajos (II.), György és Johanna.
- (54) *Majthényi Antal*, báró (?–1861 után): Hont vármegye alispánja és konzervatív országgyűlési követe (1825-től). Majthényi László (I.) fia, László (II.) apja.
- (54) *Kalchbrenner* (János) József (1776–1834): pest-budai evangélikus lelkész (1819-től).
- (54) *Majthényi László, I.* (?–1825): Hont vármegyei alispán, helytartói tanácsos, államtanácsos (1805). Majthényi Antal apja.
- (54) [1829. ápr. 10.] *Ráday kriptája*: Pécelen a református és a katolikus temetőben is van Ráday-kripta.
- (54) *Ráday Gedeon, IV.*, gróf (1806–1873): Nógrád vármegye főispánja. Ráday Pál (II.) és báró Prónay Ágnes („*öreg Rádayné*”) fia, Pál (III.) apja. Testvérei: Anna (*Nina*; gróf *Nádasdy Lászlóné*), *László* és *Erzsébet* (báró *Prónay Albertné*).
- (54) *Récsey*: talán Récsey Ádám (1775–1852) ezredes, testőrkapitány, 1813-tól báró. 1848-ban az udvar magyar miniszterelnökeknek nevezte ki.
- (54) *Fáy Mózes*: *Fáy György* (I.) apja, György (II.) nagyapja.
- (54) *Ottlik Sándor*: felesége: *Onodi Theresia*, Onodi Zsigmond lánya; gyermekük: Ottlik Géza.
- (54) [1829. ápr. 13.] *Vázsonyi Károly*: (a nevelőről [lat.: *praeceptor*] további adatokat nem találtunk).
- (54) [1829. ápr. 14.] *Högyész Julián orvosságot küldök ki*: fennmaradt Kazinczy levele, amelyet az orvossághoz mellékel: „Az orvosságot magam csináltatám meg a' Kígyó-útczai Patikában, 's küldöm azt a' Recepttel és a' nékem ott visszaadott 5 krral. Bár ez a' Tekint. Asszony szenvedésein enyhíthessen; bár az az örömem lehetne hogy mondhassam: eszköz voltam egy illy tiszteltes Asszonyság' 's két szép és jó gyermek' anyja 's nevelője egészségének helyre állításában.” (KazLev, 21/4994, Kazinczy – Högyész Juliánának, Pesten, 1829. ápr. 14., 45.) (*Högyész Julie, I.*, péceli lakosról és *Julie* [II.] és *Magdaléna* [Lilla] lányairól további adatokat nem találtunk.) *Vulgo* (lat.): általánosan (használt név).
- (54) [1829. ápr. 15.] *Mad. Schröder*: pesti színésznő, talán Schröder Károly (pozsonyi) német színész felesége.
- (54) [1829. ápr. 19.] *communicál* (lat.): úrvacsorát vesz.

- (54) **Humboldt**, Alexander von (1769–1859): német természettudós, útleíró, Wilhelm von Humboldt filozófus és író testvére. Európai és amerikai útjai után 1829-ben uráli expedícióra indult, melyhez csatlakozott **Bese János** (l. fentebb) is.
- (54) [1829. ápr. 24.] **Grassalkovics képe**: (nem találtunk további adatot arra, hogy melyik Grassalkovich képét kapta meg Kazinczy; l. alább az 1829. júl. 22-i jegyzetet).
- (54) [1829. ápr. 27.] **Blaskó Marie**: (nem találtunk további adatokat).
- (54) [1829. ápr. 28.] **Garzó Mihály**: kecskeméti exhadnagy, műfordító. Említett fordítása: *Publius Ovidius Názó Általváltoztatásokról írott munkájának magyar fordításából, példányúl. Első könyv. Fohászkodás*. (In Szépliteraturai Ajándék, 1823; Hasznos Multságok, 1823/I, 46. sz.) (Arról, hogy „13 darabját fordítá Koczebűnek”, azaz August Friedrich Germanus **Kotzebue** [1761–1819] népszerű német színműírónak, nem találtunk adatot.) **Göthe**: Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) német költő, író, drámaszerző.
- (54) [1829. máj. 1.] **Gróf Nádasdy Lászlóné (szül. Ráday Nina)** (Anna) (1794–1841): Ráday Pál (II.) és báró Prónay Ágnes („őreg Rádayné”) lánya. Testvérei: **László**, **Gedeon (IV.)** és **Erzsébet** (báró **Prónay Albertné**).
- (54) [1829. máj. 2.] **Fatovics István**: táblabíró, költő, Vitkovics Mihály barátja.
- (54) **jurium director** (lat.): jogügyi igazgató.
- (54) **Ráday Pál, I.** (1677–1733): a Rákóczi-szabadságharc vezető diplomatája, gróf Ráday Gedeon (I.) apja.
- (54), (66) (74) [1829. máj. 3., 1830. júl. 11., 1830. nov. 14.] **Ferenczy József** (1797–1873): református lelkész, teológiai doktor. Sárospatakon és Utrechtben tanult, 1830-tól sárospataki lelkész, 1836-tól kassai lelkész és egyházmegyei esperes. Ferenczy István testvére. Említett, **Wékey Károly** temetésén mondott beszéde nyomtatásban: *Halotti beszéd az időnek helyes használásáról, melyet... Vékey Károly... Zemplénmegye tiszteleti alügyészének... utolsó tisztességére a s.-a.-ujhelyi hely. vallást követőke templomában 1830. nov. 14. tartott* (Sárospatak, 1830).
- (55) [1829. máj. 4.] **Farkasné**: Farkas Antalné Melczer Mária, Melczer László és Mailáth Mária lánya.
- (55) **Paziási Mihály** (1802–?): német anyanyelvű pesti ügyvéd, költő, fordító.
- (55) **Tretter** (Járy) György (1804–1875): pesti ügyvéd, főbíró és országgyűlési követ (1843/44), udvari tanácsos.
- (55) [1829. máj. 10.] **Rogendorff kapu**: a budai Vár egyik kapuja.
- (55) [1829. máj. 13.] **Brunszvik Teréz**, grófnő (1775–1861): az első nőegylet és óvoda alapítója (Angyalkert, 1828). Gróf Brunszvik Antal unokája.
- (55) **a' Palatinus kertjében**: a Városligetben, amelynek alapjait József nádor vetette meg.
- (55) **cytízus** (lat.): aranyeső.
- (55) **cercis siliquastrum** (lat.): közönséges júdásfa.
- (55) [1829. máj. 15.] **illuminál** (lat.): kivilágít.
- (55) **raketli** (ol.–ném.): rakéta, tűzijáték.
- (55) [1829. máj. 17.] **a' Franciscánus**: Albach József Szaniszló (1795–1853) ferences szerzetes, természettudós, németül alkotó egyházi író, 1825–1838 között Pesten működő népszerű hitszónok.
- (55) **exhortator** (lat.): hitszónok. (**Poppolt** l. fentebb.)
- (55) [1829. máj. 19.] **Lovász**: talán Lovász Imre, Arad vármegyei alispán (1801) és királyi tanácsos (1825). Lovász Zsigmond testvére.
- (55) **Gyurkovics György** (1780–1848): könyv- és kéziratgyűjtő, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832), Pozsony városának tanácsosa (1818), törvényszéki ülnöke (1823) és országgyűlési képviselője (1825, 1830, 1832 és 1839).
- (55) [1829. máj. 20.; jún. 1.] **Wékey Károly** (1781 v. 1801–1830): Zemplén vármegye alügyésze. **Wékey Ferenc** fia.
- (55) [1829. máj. 22.] **Fortuna**: fogadó a budai Várban.
- (55) **Matolay Gábor** (1775–1855): Zemplén vármegyei ügyvéd, táblabíró, ellenzéki politikus.
- (55) [1829. máj. 23.] **Berta Antal**: (további adatokat nem találtunk).
- (55) **Bacsó Bálint** (1786–1854): debreceni gyógyszerész, orvos, sebész és állatorvos.

- (55) *Németh Lajos*: (további adatokat nem találtunk).
- (55) [1829. máj. 24.] *Széchi György*: (a péceli ügyvédről további adatokat nem találtunk).
- (55) *Fáy Zseni*: (további adatokat nem találtunk; lehetséges, hogy Fáy András és Kazinczy Eugénia neve került egymás mellé).
- (55) [1829. máj. 25.] *Prónay Máli* (Amália), bárónő: báró Prónay Simon és Hirgeist Anna (*Nini*) lánya. Említett testvérei: *Prónay Sarolta* és Almásy Józsefné (III.) *Prónay Tóni* (Antónia) (1810–1868).
- (55) *Elisabethinák*: az Erzsébet-apácarend tagjai.
- (55) *Almásy József, II.*, gróf (1773–1858): királyi táblai ülnök, szeptemvir, gömöri főispán (1825–1838). Első felesége Kohanyecz Fruzsina (1781–1833), Kohanyecz miskolci kereskedő lánya. *Fia*: gróf Almásy József (III.) (1802–1881) Heves vármegyei főszolgabíró, báró Prónay Antónia férje (1829-től).
- (55) [1829. máj. 27.] *miniatűr* (fr.): aprólékosan kidolgozott kis festmény.
- (55) [1829. máj. 28.] *Teleki Józsefné, II.*, grófné: gróf Teleki Zsófia. Gróf Teleki József (III.) testvére. Férje: gróf Teleki József (II.) (1777–1817) főkormányászei tanácsos. Lánya: gróf *Teleki Borbála* (gróf Ráday Gedeonné [IV.], 1829-től) (1811–1841).
- (55) [1829. máj. 29.] *Szerencsy István* (?–1850): Ung vármegyei főjegyző (1825–1827), helytartósági titkár (lat.: *palatin[us] secretarius*), királyi táblai ülnök (1830-tól).
- (55) *Grosschmid* Antal (1782–?): tarcali birtokos, arcképfestő. Bécsben tanult, az 1810-es években Tarcál környékén működött. Újradolgozta Kazinczy feleségének portréját.
- (55) *Lónyai Ida* (1829–1898): Lónyai Gábornak (1805–1885) és Kazinczy unokahúgának, Kazinczy Ottiliának (1810–1883) lánya.
- (55) *Woblfarth*: (a papról további adatokat nem találtunk).
- (55) [1829. jún. 1.] *Klobusiczky Matilde* (gróf Sztáray Ferdinándné) (?–1845): Klobusiczky József lánya, akit a Bártfay házaspár örökbe fogadott.
- (56) [1829. jún. 2.] *Kövesd* (Borsod vm.): Mezőkövesd.
- (56) *Balászházi János* (1797–1857): mezőgazdasági szakíró, ügyvéd.
- (56) [1829. jún. 3.] *Liszka* (Zemplén vm.): Olaszliszka.
- (56) [1829. jún. 8.] *Eperjesre. Hollóháza. Exequenst kéri*: Kazinczy a sógora, gróf Török József ellen megnyert per után kért végrehajtót (lat.: *exequens*) az eperjesi kerületi táblától: „Június’ 9dikén már Eperjesen voltam, melly hozzám másfél napnyira fekszik. Felküldvén a’ Septemvirátus’ Sententiáját, Lánchy Assessort, a’ Septemvir testvérét kértem tőle Exequensemnek. Nem őt adá hanem Zmeskált; ez pedig kimondá Prokátoromnak, hogy Augustus előtt nem jöhet. Kértem a’ Praesest, gondolja meg melly nyomorúságokba hozza a’ Sógorom meggyőzhetetlen makacssága, hogy hét gyermekem éhez, hogy 19 eszt. olta feleségem egy fillért sem von, hogy ostromoltatom hitelezőimtől ’s Junius 15d. exequálnak egy adósságomért. Azt mondá hogy ő Zmeskált vissza nem hívhatja, ’s hogy mi különbség van a’ közt, ha nem Aug. elsőjén, hanem Júl. 31d. lesz a’ Kázméri Executio? Azt mondám neki az okosság által tanácslott kémeléssel, hogy egy elgyötrött embernek az ő tréfája keserű. – Eljövék Eperjesről, ’s nem nyertem semmit.
- Zmeskál most önként monda le functiojáról, ’s én 13dikban másodszer Eperjestt valék, ’s megkapám Lánchyt. De annak csak a’ Terminus utolsó napján adák ki a’ pert. Így az Executio Július 27dikére halasztatott. Ha a’ Praesest ötöt küldé vala ki, midőn Pesti levelemet vette, insinualtathatott volna az, ’s most már executióm állana a’ Sógorom ellen.
- Engem itt mindenemmel, házammal, embereimmel, földjeimmel, réteimmel és ingó ’s ingatlan holmimmal exequálnak, ’s most mind azt arendában bírom, míg az Isten rá segéll, hogy a’ pénzt letehetem. Ezt köszönhetem a’ Sógorom istentelenségének.
- Mit mond Sógoromnak a’ lelki isméret ha meghallja hogy e’ gyalázaton is által kelle esnem? Rossz ember nem tudja mi a’ lelkiisméret. Azonban most azt hirdeti hogy ő Amicát keresett mindég, én nem akartam. Ezt a’ per meghazudtolja, azt bizonyítván, hogy én kétszer kértem Amicát a’ *perben* is; ő pedig azt vitatá, hogy leánytestvérinek semmi jusok, ’s ajánlott Amicát el nem fogadta.” (KazLev, 21/5012, Kazinczy – Guzmics Izidornak, 1829. júl. 7., 71; vö. még:

- uo., 23/5914, Kazinczy – Fáy Andrásnak, Széphalom, 1829. jún. 20.) (L. fentebb a kázméri pert.)
- (56) [1829. jún. 9.] *bérmálás*: megerősítés; a katolikus egyház hét szentsége közül a második (Kazinczy felesége és lányai katolikusok voltak).
- (56) [1829. jún. 10.] *anniversarium* (lat.): évforduló.
- (56) [1829. jún. 11.] *a' Praesesnél*: az eperjesi kerületi tábla elnökénél.
- (56) *Lemesány* (Sáros vm.): Lemes, ma Lemešany (SZK).
- (56) [1829. jún. 12.] *Szkáros* (Gömör és Kishont vm.): ma Skerešovo (SZK).
- (56) [1829. jún. 13.] *Vay Miklós*: l. 1828. márc. 23-i jegyzet.
- (56) [1829. jún. 15.] *Kolozsi (Kolosi) István* (1794–1840): a tiszáninneni kerületi tábla bírása.
- (56) *Broskó* József (?–1831): ügyvéd, Kazinczy hitelezője. A kolerázadáskor gyilkolták meg feleségével és egyik fiával együtt.
- (56) *Urbán (Orbán) István*: ügyvéd, debreceni tanácsos (1816).
- (56) *Executio itt*: Kazinczy adósságai miatt, tehát a kázméri pertől függetlenül történt végrehajtás (lat.: *executio*) a széphalmi birtokon (l. az 1829. jún. 8-ánál idézett levelet).
- (56) [1829. jún. 24.] *Rombauer János* (1782–1849): festő. Szentpéterváron, majd Eperjesen működött, 1825-ben Kazinczyt is festette.
- (56) *Toldy Ferenc* (eredetileg: *Schedel*) (1805–1875): irodalomtörténész, kritikus, orvos.
- (56) *gradual* (lat.): tudományos fokozatot ad.
- (56) *Lánczy Ferenc*: a királyi tábla bírájaként a kázméri per ítéletének végrehajtója (l. az 1829. jún. 8-ánál idézett levelet).
- (56) [1829. jún. 30.] *Toldy [...] Déákül és magyarul disputál*: „A' mai postával érkezett hírek szerint az én Schédelem (Toldy) Jún. 26d. szemorvosnak esküdött fel, Június 30d. Med. Drnak, 's az utóbbik nap deákül is, magyarul is disputála, a' mi példa nélkül volt eddig.” (KazLev, 21/5012, Kazinczy – Guzmics Izidornak, 1829. júl. 7., 72.)
- (56) [1829. júl. 4.] *Soos Pál, II.*: Zemplén vármegyei főbíró (1813-tól), alispán (1829-től).
- (56) [1829. júl. 22.] *érkezik a' Grasalkovics lithogr. képe*: gróf Grassalkovich Antalnak (I. [1694–1771] vagy II. [1734–1794]) két könyvmatos képét kapta meg Kazinczy (l. 1829. ápr. 24-i jegyzet; vö. KazLev, 21/5020, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, 1829. júl. 24.).
- (56) [1829. júl. 27.] *KÁZMÉRBA EXECUTIÓRA*: a nagykázméri végrehajtásról l. az 1829. jún. 8-ánál idézett levelet.
- (56) *Leo Stiller*: kassai ügyvéd.
- (56) *Kossuth László* (1762–1839): sátoraljaújhelyi ügyvéd. Kossuth Lajos és Johanna apja. Kazinczy kázméri perében gróf Török József (a sógor) ügyvédje.
- (56) *differalva* (lat.): elhalasztva.
- (56) [1829. aug. 2.] *Zámbo*: molnár (1805 és 1829 k.).
- (56) *Nervenfieber* (ném.): hagymáz, súlyos lázas betegség.
- (56), (58), (59), (65) [1829. aug. 10., nov. 2.; 1830. jan. 28., jún. 9.] *Elvégzem Sallustot / Ujra fordítom Szallusztot / Sallust. Novbr. / Elvégezem Szallusztinak most dolgozott fordítását*: Cajus Sallustius Crispus (i. e. 86 k. – i. e. 35 k.) római történetíró művének fordításáról l. az 1828. dec. 31-i jegyzet.
- (56) [1829. aug. 12.] *Vay Ábrahám, II.*, gróf (1789–1855): a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója és igazgatósági tagja (1830). Borsod vármegyei alispán (1825-től). Felesége Kazinczy unokatestvére, Kazinczy Sophie (1810-től).
- (56) *Fodor Pál*: (borsodi alispánról további adatokat nem találtunk).
- (56) *Reviczky Ádám* (1786–1862): alkancellár (1826–1828), főudvarmester (1827–1847), kancellár (1828–1836), borsodi főispán (1828–1848). A Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja (1830).
- (56) *Speijßen in Pest --- 45x*. (ném.): 'étkezések Pesten – 45 krajcár'.
- (56) *Fracht ----- 7 " 18*. (ném.): 'szállítási/útiköltség 7 [Ft] 18 [krajcár]'.
- (56) *Provision ----- 36* (ném.): 'jutalék 36 [krajcár]'.
- (56) *Porto ----- 50* (ném.): 'postaköltség, illeték 50 [krajcár]'.
- (56) *Trinkgeld ----- 12* (ném.): 'borravaló 12 [krajcár]'.
- (56) *9f 41x W[iener] W[ährung]* (ném.): '9 Ft. 41 krajcár [bécsi valutában, váltócédulában]'.

- (56) [1829. aug. 18.] *Stentzel Márton és Asszonya*: (további adatokat nem találtunk).
- (56) *Toronya* (Zemplén vm.): ma Trňa (SZK); Kazinczyéknek itt szőlőjük volt.
- (56) *Gróf Kún Lászlóné szül. Gróf Gyulai Constance levele Bártfáról Fizsi éránt*: (az említett levél elveszett vagy lappang.) *Gróf Kún Lászlóné Gyulai Constance*: gróf Gyulai Ferenc és Kácsándy Zsuzsanna lánya. *Bártfa* (Sáros vm.) ma: Bardejov (SZK); a város közelében híres fürdő van. *Fizsi*: báró Prónay Iphigenie Sophie (gróf Csáky Augusztáné) (1807–?), báró Prónay Simon (1777–1825) és Hirgeist Anna (Nini) (1783–1825) lánya, Kazinczy keresztlánya.
- (56) *Knautné Mária*: Kazinczyék szolgáloja, a Kazinczy gyerekek német zenetanárának, Friedrich Knautnak a felesége (1818-tól).
- (56) *Kér* (Abaúj-Torna vm.): Abaújkér.
- (57) [1829. szept. 4.] *publicus* (lat., rég.): a református kollégium világi pályára készülő felsőbb éves diákja.
- (57) *conjugista* (lat.): 'igeragozó', az egyik gimnáziumi osztály tanulója.
- (57) *Tordai Gábor*: (a köztanítóról [lat.: *publicus praeceptor*] további adatokat nem találtunk).
- (57) *Vitányi Gergely*: (a magántanítóról [lat.: *privatus praeceptor*] további adatokat nem találtunk).
- (57) *repetál* (lat.): ismétél.
- (57) [1829. szept. 6.] *Kövy Sándor* (1763–1829): jogtudós, sárospataki kollégiumi tanár.
- (57) *exequia* (lat.): gyászszertartás.
- (57) [1829. szept. 7.] *Gortvay János* (1796–1854): a sárospataki református jogakadémia tanára (1829–1853). (Kövy katedrájának örököse [lat.: *successor*].)
- (57) [1829. szept. 9.] *VITKOVICS MIHÁLY meghal Pesten*: Kazinczyt 1829. szept. 9-én Pestről Fáy András levélben tudósította Vitkovics Mihály haláláról (KazLev, 21/5045). *Vitkovics Mihály* (1778–1829): pesti ügyvéd, költő, író, műfordító.
- (57) *Püspök Horváthnak küldöm a' Catilina Oratiókat*: az említett levél: KazLev, 22/5625 [5044/a], Kazinczy – Horváth Jánosnak, Széphalom, 1829. szept. 9. Kazinczy Cicero *In Catilinam* (i. e. 63) c. művének fordítását küldte el *Horváth János* (1769–1835) római katolikus püspöknek.
- (57) *Rumynak a' Sípós Értekezését német és deák nyelven*: e napon Kazinczy két levelet is írt Széphalomról Romy Károly Györgynek: KazLev, 21/5043–5044. *Romy Károly György* (1780–1847): német anyanyelvű író, történész, tanár, Kazinczy egyik legszorgalmasabb levelezője. 1824-ben Bécsben áttért az evangélikus vallásról katolikusra. *Sípós Pál* (1759–1816): református lelkész, tanár, költő. Az említett értekezés feltehetően az, amelynek kiadásáról 1814-ben levelezett Kazinczyval: *Discursiones philosophicae e lucubrationibus hybernis* (1813, kéziratban maradt); erről és Kazinczy kapcsolódó munkájáról (*Discursiones philosophicae e lucubrationibus hybernis Pauli Sípós MDCCCXIII.*) l. KazLev, 24/6036, Sípós Pál – Kazinczynak, Tordos, 1814. május 10. és jegyzetei: 556–557.
- (57) *Leboczki Lászlóné Horn Tóni* (Antónia) (1807–?): Horn Ferenc testvére. 1828-tól házas.
- (57) [1829. szept. 14.] *Comáromy István* (Kóji) (1777–1845): Abaúj vármegye alispánja (1824-től), országgyűlési követe (1825–1827), főispáni helyettese (1838–1841).
- (57) *Kraynik József, II.*: Abaúj vármegyei főszolgabíró, majd alispán (1829). Kazinczy húgának, Klárának és Kraynik Józsefnek (I.) a fia.
- (57) [1829. szept. 15.] *Comáromy Náni* (Kóji) (Anna; Menszáros Lászlóné): Comáromy György (II.) (?–1807) abaúji főjegyző, országgyűlési követ lánya.
- (57) [1829. szept. 18.] *Kordos*: (további adatokat nem találtunk).
- (57) [1829. szept. 19.] *Vécsey Pál*, báró (1788 k.–1861): Bihar vármegyei aljegyző, Vécsey József fia.
- (57) *Szemere István* (1764–1829): Zemplén vármegyei alispán (másod: 1809–1813; első: 1813–1827), országgyűlési követ, tanácsos. A zemplén-ungi református egyházmegye gondnoka (1800–1814). Szemere László (I.) testvére.
- (57) *Azar* (Zemplén vm.): Kis- v. Nagyzsar, ma Malé v. Vel'ké Ozorovce (SZK).
- (57) [1829. szept. 29.] *Sz. Hajd. Gyöngyei*: Pyrker János László (1772–1847) egri érsek *Perlen der heiligen Vorzeit* (Buda, 1821; második, bővített kiadás: Bécs, 1826) c. hőskölteményét fordított-

- ta le Kazinczy: *A' Szent Hajdan' gyöngyei* (Buda, 1830; e mű előszava a *Hárfához*). Ez a fordítás volt az ún. Pyrker-pör tárgya: l. fentebb.
- (57) [1829. okt. 11.] *Horn* Ferenc (?–1846 után): kassai orvos, később Abaúj vármegye főorvosa. Kazinczy hitelezője. Horn Tóni testvére.
- (57) [1829. okt. 14.] *Moskovszki Antal* (1809 k.–1829): zempléni ügyvéd.
- (57) [1829. okt. 22.] *Bányi begy*: a tokaji borvidékhez tartozó Telkibánya (Abaúj-Torna vm.) hegye, Kazinczynak is volt itt szőlője.
- (57) [1829. okt. 25.] *Palágy* (Szatmár vm.): Nagypalád, ma Velika Palagy (U).
- (57) [1829. okt. 29.] *Vióka*: Széphalom melletti dűlő.
- (57) [1829. okt. 30.] *Keserű* (Bihar vm.): ma Cheşereu (R). Részben a Kazinczy család birtoka volt.
- (58) [1829. nov. 1.] *Sihulszki* Frigyes: Kassa város orvosa. Örököse és utódja Viczay József főorvosnak, akinek emlékére a kertjében emlékművet állított, amelynek feliratát gróf Dessewffy József készítette.
- (58) [1829. nov. 3.] *Samu*: talán Wassermann Sámuel (?–1830), l. az 1828. febr. 11-i jegyzetet.
- (58), (59) [1829. nov. 3., 1830. jan. 28.] *Zelinka viszi Szemerének a' Mailáth Regéjét / Mailáth Regéji*: gróf Mailáth János (1786–1855) *Magyarische Sagen und Märchen* (Brünn, 1825) c. művét fordította le Kazinczy: *Mailáth' Regéji. Magyar Regék és Mesélések* (kiadta Kazinczy Gábor, Pest, 1864; a kézirat 1828–1830-ban készült). Ezt küldte el *Zelinka* János pappal *Szemere* Pálnak. (Vö. KazLev, 21/5061, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Széphalom, 1829. nov. 6.; uo., 21/5230, Kazinczy – Toldy Ferencnek, h. é. n.)
- (58) [1829. nov. 4.] *Wagenfallné* (?–1829).
- (58) [1829. nov. 6.] *biquonia; bignónia*: begónia.
- (58) *gladicsia; gleditschia* (ném.): lepényfa (gleditsia triacanthos).
- (58) *clavier* (ném.): klavír, zongora.
- (58) [1829. nov. 9.] *Bartos* (?–1829): (a kőművesről további adatokat nem találtunk).
- (58) *Kárnerné*: Kárner Lászlóné Kazinczy Honoráta (1769–?), Kazinczy nagybátyjának, Kazinczy Andrásnak (1738–1804) a lánya. Férje: Kárner László (1759–1824) ungvári alispán, királyi tanácsos (1819).
- (58) [1829. nov. 12.] *Szent Mihály* (Szabolcs vm.): utóbb Büdszentmihály, ahol a Dessewffy család birtokai voltak, ma Tiszavasvári része.
- (58) [1829. nov. 29.] *Hotyka* (Zemplén vm.): Makkoshotyka.
- (58) [1829. nov. 30.] *Huta*: a Makkoshotyka–Kassa útvonalon több Huta nevű település is van: Háromhuta, Óhuta, Újhuta és Kishuta.
- (58) *Theréznel vacsora*: Szerencsy Józsefné Radvánszky Teréziánál, Kazinczy egykori kassai barátnéjánál vendégeskedtek: „Én a' perem miatt Novemb. utolsó napján Eperjesre jártam, 's ez nap Kassán haltam. Sophie velem volt. Mihelyt Kassára beértem, azonnal mentünk Mélt. Szerencsyné Asszonyhoz. [...] Negyvennégy esztendeje annak, hogy ez az imádást érdemlő Asszony erántam kegyességgel viseltetik, 's ifju esztendeimnek ő vala Védangyala. Ezen vallástémből megítélheti Nagysád, mint kelle magamat érzem, midőn őtet megöregedve, összeroskadva, nem minden szavainkat értve, és szemeivel gyakran pislongva láttam.” (KazLev, 21/5080, Kazinczy – Gr. Gyulay Karolinának, [Széphalom], 1829. dec. 26., 175.)
- (58) [1829. dec. 1.] *Kolosi József, II.* (1783–?): zempléni jegyző, szolgabíró (1829). Kolosi József (I.) fia.
- (58) *Rátkayak*: felsőregmeczi család.
- (58) [1829. dec. 3.] *Dobos János magáboz esketteti Ecsedi nét, szül. Kossuth*: a megjegyzés háttéréről: „[...] a' Lasztóczon lakó Dobos János, unokája a' Kazinczy Danielné, szül. Szirmay Therézia Regmeczi Tisztartójának, tiltott szerelemben élvén Ecsedinek özvegyével, a' Jesztrebi Kossuth László leányával, – megintvén hogy vagy vegye el vagy hajtsa el, – Decemb. 3d. copuláltatá végre magát.” (KazLev, 21/5073, Kazinczy – Kraynik Imrének, 1829. dec. 9., 162.) *Dobos János*: zempléni szolgabíró (1840-től). Felesége 1829-től: *Kossuth* Johanna (korábban *Ecsedi* Lászlóné), Kossuth László lánya, Kossuth Lajos testvére.
- (58) [1829. dec. 5.] *Rochfalva* (Gömör vm.): Rohovec, ma: Rochovce (SZK); 1774-től volt papírmalma.

- (58) *conceptpap[ír]* (lat.): fogalmazványpapír.
- (58) [1829. dec. 29.] *Szilvás* (Abaúj-Torna vm.): Szilvásapáti, ma Vyšné Opátske (SZK).
- (58) [1829. dec. 30.] *Toldy levele Berlínből*: l. KazLev, 21/5072, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Berlin, 1829. dec. 8.
- (58) [1829. okt. 15.] *tatárka*: tatárbúza, hajdina: sóskaféle, étkezésre és takarmányozásra is használt növény.
- (58) *mubar*: pázsitfű (takarmánynövény).
- (58), (59) [1830. jan. 6., 28.] *Miss Sára Sampson / Miss Sára*: Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) német író szomorújátéka (1755). Kazinczy fordítása: *Missz Szara Szampszon* (életében nem jelent meg).
- (58), (59) [1830. jan. 10., 28.] *Barnhelm Minna*: Lessing *Minna von Barnhelm* c. vígjátéka (1768). Kazinczynak fordítása: *Barnhelmi Minna vagy A katona-szerencse* (már a munkácsi fogsága alatt is fordította, életében nem jelent meg).
- (58) *Szentes József* (?–1830): talán Szentes(i) József kapitány, Szentesi János tanár fia, aki újrairndította a sárospataki nyomdát 1807-ben.
- (58), (59) [1830. jan. 11., 28.] *Sztóképző Regék*: Jean François *Marmontel* (1723–1799) francia író *Contes moraux* c. műve Kazinczy fordításában *Sztóképző Regék* c. alatt kétszer jelent meg életében: *Kazinczynak fordított Egyveleg Írásai* (I. kötet, Széphalom, 1808); *Kazinczy Ferencz' Munkái* (1. kötet, Pest, 1814); a regék 1830-as újradowolgozása kéziratban maradt.
- (58) [1830. jan. 14.] *Székelv József, I. [és] II.*: (további adatokat nem találtunk).
- (58) *Mibályi* (Zemplén vm.): Felsőmihályi, ma Michalok (SZK); vagy Alsómihályi, ma Michal'any (SZK).
- (59) [1830. jan. 22.] *Horvát István* (1784–1846): történész, nyelvész, egyetemi tanár.
- (59) *Somosi János* (1783–1855): sárospataki professzor, református lelkész.
- (59) [1830. jan. 23.] *Virág Benedék* (1754–1830): pálos szerzetes, pap, költő, történetíró, tanár.
- (59) *Nánit már úgye lelem. Fél esztdeig feküdt a' szoba' deszkáján párnái között mert forgatni kelle*: „Míg én betegeskedém, Mikóházán Comáromy Náni betegeskedék, 's nehezebben mint én. Öt hete miolta fekszik, 's nem ágyban, hanem a' szoba' deszkáján, hogy ne kellessék a' szűk helyen forgatni; 's annyi idő őrta étek és álom nélkül.” (KazLev, 21/5049, Kazinczy – Gr. Gyulay Karolinának, h. n., 1829. szept. 17., 126.) *Náni*; *Comáromy Náni*: Menszáros Lászlóné (Kóji) Comáromy Anna, Comáromy György (II.) lánya.
- (59) [1830. jan. 28.] *Wassermann Sámuel* (?–1830): Kazinczyék zsidó bérlője.
- (59) *dolgoztam Januariusbán tisztára írván...*: a tisztázatok *Miss Sara Sampson* és *Barnhelm Minna* kivételével ma egy kötetben találhatók az Akadémia kéziratárában az MTA KIK, K 619-es jelzetten. A kéziratkötet címe: *Marmontel' válogatott regéji. Boufflersnek levelével az anyjához, és La-Rochefoucauld'nak maximájával*. Tartalma: *Alcibiád vagy A' magam, A' négy palaczk, A' szamnumi menyegző, A' két szerencsétlen, A' kétség, A' szép Anikó, A' jó Anya, Az atyák' iskolája, Tódor és Flóra*; továbbá: *Boufflers' levelei a' Schweitzből és Herczeg De La Rochefoucauld' Maximái*. E fordításokat Kazinczy Pestre küldte el: „A' mi ezen kötetemben áll, Januariusbán 1830 dolgoztam újra [...]. [...] Csak az Atyák' Iskolája és Tódor és Flóra itt új, 's az utóbbikat sok szelídítésekkel adom, hogy a' Censor el ne tiltsa megjelenését. Visszavárom idővel, hogy magam tekinthessem meg, minekelőtte sajtó alá jut, 's előbeszédét megírhassem.” (KazLev, 21/5112, [Széphalom], Kazinczy – Zádor Györgynek, 1830. febr. 21., 224.)
- (59) *Bibliai Történetek*: Kazinczy *Szent történetek az Ó és Új Testamentom könyvei szerint* (Sárospatak, 1831. ősz; 1825-től írta) c. gyermekeknek szánt bibliai tankönyve. Kazinczy Johann Hübner (1668–1731) német író és pedagógus tankönyvét kívánta leváltani munkájával. Hübner bibliai történeteket feldolgozó számos kiadást megért *Zweimal 52 auserlesenen biblischen Historien und Fragen* (Halle, 1714) című könyvét a 19. sz. végéig tankönyvként használták Magyarországon is. Major József (1779–1830) sátoraljaújhelyi református lelkész e tankönyvet 1825-ben demitológizáló átírásban újra kiadta. Kazinczy ezzel az átdolgozással annyira elégedetlen volt, hogy megírta a *Szent történetek...*-et (a második kötetbe tervezett dogmatika, protestáns egyháztörténet és a térképek nem jelentek meg).

- (59) *Erdélyi levelek*: Kazinczy 1816. jún. 11.–szept. 10. közötti erdélyi utazását írta meg, az első részletek már 1817–1818-ban megjelentek a Tudományos Gyűjteményben. (Kritikai kiadása: KAZINCZY, *Erdélyi* 2013.)
- (59) *Ligarius*: Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) római szónok, író, politikus *Pro Ligario* c. műve.
- (59), (61) [1830. febr. 2., ápr. 3.] *de Carró könyve / de-Carro Carlsbadja*: l. az 1829. jan. 11-i jegyzetet.
- (59) [1830. febr. 18.] *Török Katinka*, grófnő (1811–?): férje 1830-tól *Holes (Holesch) Dániel*, szabolcsi birtokos, tarczali ügyvéd.
- (59) [1830. febr. 24.] *Szemere Bertalan* (1812–1869): politikus, útirajzíró, publicista, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1840). Borsod vármegye vezető ellenzéki politikusa, 1848-ban a Batthyány-kormány belügyminisztere, 1849-ben miniszterelnök. Kazinczy tanítványának tekintette. Szemere László (II.) fia.
- (59) [1830. febr. 25.] *Szeghi* (Zemplén vm.): egykor Bodrogkisfaludhoz tartozó pusztá; Szegi.
- (59) *Bekes*: (nem találtunk további adatokat.)
- (59) [1830. febr. 27.] *Baldovszki*: az Aspermont család tisztartója.
- (59) *Durcsák János* (1771–1837): egri paptanár, a csillagvizsgáló őre, kanonok (1812-től).
- (59) *Lonovics József* (1793–1868): egri kanonok (1829), csanádi püspök (1834), a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszteletbeli és igazgatósági tagja (1843), Pyrker János László egri érsek kinevezett utóda.
- (59) *Érsek*: Pyrker János László (1772–1847) egri érsek.
- (59) *Goczig Károly*: (az egri matematikaprofesszorról további adatokat nem találtunk).
- (59) *Makovszki József*: (a diósgyőri papról további adatokat nem találtunk).
- (59) *specula* (lat.): csillagvizsgáló.
- (59) *Schmitt*: (a pesti festőről további adatokat nem találtunk).
- (59) [1830. febr. 28.] *Kapitány Szabóné*: (Pyrker testvéréről további adatokat nem találtunk).
- (59) *Kapitány Rubendunstné, Dozler leány*: (további adatokat nem találtunk).
- (59) *Gróf Trautmannsdorfné szül. Majtbényi*: (további adatokat nem találtunk).
- (59) *Lengyel Miklós* (1802–1889): Pyrker László egri érsek udvari papja (1828), az egyházi jog és történelem tanára (1830), dulcignói püspök és főrendiházi tag (1873 után).
- (60) *Martini János*: volt tüzér (rég.: *artillarista*), egri tanácsos.
- (60) [1830. márc. 1.] *consistoriumozás* (lat.): tanácskozás.
- (60) [1830. márc. 2.] *Hosszufalusi Ignác*: (a *nyitrábrányi* birtokosról további adatokat nem találtunk.)
- (60) [1830. márc. 2.] *Szemere László, II.* (1772–1843): Kazinczy László katonatársa és barátja. Felesége: *Karove* Erzsébet. Szemere Bertalan apja. Lakhelye a borsodi *Vatta*. (Kazinczy szerint „László fíjok Gárdistának készül”, de *Szemere László* nevű fiáról nem tud sem NAGYIVÁN, sem KEMPELEN.)
- (60) *Wartensleben gyalogjai közt...*: Kazinczy *öccse*, László (1763–1807) katonai pályáját gróf Wartensleben Vilmos regimentjében kezdte 1782-ben.
- (60) [1830. márc. 5.] *Zombor* (Zemplén vm.): Mezőzombor.
- (60) *Szombathy István, II.*: (a szekeresről további adatokat nem találtunk).
- (60) [1830. márc. 6.] *Vay Miklós; Gaymiller Katalin; Heinrich János László*: l. az 1828. márc. 23-i jegyzetet.
- (60) [1830. márc. 9.] *Bermann ma convincáltat Eperjesen: Bermann*: Kazinczynak hitelező sátor-aljaújhelyi zsidó; bizonyára azonos Bergmann (Bermann) Mózes-szel, egy Kazinczy számára igen előnytelen 1822-es kölcsönügylet egyik résztvevőjével: l. KazLev, 24, [A *Behmer-dosszié*]. *Convincált* (lat.): bizonyít. (A hitelről és a végrehajtásról l. alább az 1830. ápr. 24-i jegyzetet.)
- (60) [1830. márc. 13.] *Prof. Márton József Bécsből jelenti levélben*: (az említett levél elveszett vagy lappang); *Márton József* (1771–1840): egyetemi tanár, szótáríró, nyelvész, szerkesztő.
- (60) [1830. márc. 14.] *rizma* (rég.): rizsma; 20 konc (kb. 500 ív) papír.
- (60) [1830. márc. 15.] *Levél Lánczy Ferencz Assessor Úrtól*: l. KazLev, 21/5120, Lánczy Ferenc – Kazinczynak, Eperjes, 1830. márc. 14.
- (60) [1830. márc. 19.] *Rhédey József*: talán Rhédey Gedeonné fia.

- (60) *Surány* (Bereg vm.): Beregsurány.
- (60) *Gróf Ráday Erzs, Bárá Prónay Albertné* (?–1830): Ráday Pál (II.) lánya. (L. az 1830. ápr. 3-nál idézett levelet.)
- (61) [1830. márc. 23.] *torzsás*: dülő Sátoraljaújhely és Széphalom között.
- (61) [1830. márc. 31.] *Kossuth András, II.*: sárospataki főügyész (1830). Kossuth András (I.) fia.
- (61) [1830. ápr. 1.] *Nyíri*: a Nyíri család több tagja is dolgozott Kazinczyék szolgálatában: Nyíri István kocsis, Nyíri János béres és talán Nyíri Ferenc.
- (61) [1830. ápr. 3.] *Pesti barátim levelei Major Barthosné Assz. kezéből*: „Barthos Majorné, kinél tegnap egy két pillantásra betértem, kezembe ad egy Pestről érkezett csomót. Abban van a’ Bártfayné levele is. Martz 18d. az ő (tudnillik Bártfayné) neve napja előestvéjén nála gyülekezének össze némellyek, ’s íme szalad a’ Bárá Prónay Albert cselédje, hogy Asszonya, a’ szép Ráday Erzs haldoklik [...] Ráday Erzs tehát Martz. 18d. Sándor napján meghala. [...] Ugyan ezen Barthosnétől vett csomóban vevék egy nyomtatványt, mely a’ szegény Gróf D–t ismét iszonyúan fogja bántani. Hála Istennek hogy mind az hírem nélkül történt. Szükség hogy tudd, addig is míg láthatod.” (KazLev, 21/5156, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Eugenának, [h. é. n.], 293.) *Major Barthosné*: Barthos Andrásné Xieczyk Zsuzsanna, Bártfay Lászlóné Mauks Jozefa barátja; férje: Barthos András (1767–1838) nyugalmazott őrnagy.
- (61) [1830. ápr. 8.] *spallér* (ném.): kerítésnek használt fasor.
- (61) *barkóczafa*: barkócaberkenye (lat.: sorbus torminalis).
- (61) [1830. ápr. 9.] *Schédel’ levele Londonból. Martz. 15d írta.*: l. KazLev, 21/5123, Toldy Ferenc – Kazinczynak, London, 1830. márc. 15.
- (61), (86), (99) [1830. ápr. 10., 1831. márc. 11., 1831. aug. 3.] *Dókus László* (1785–1858): Zemplén vármegye főügyésze (1825-től), 1830-tól alispánja, 1832/34-ben országgyűlési követe, 1841-től a hétszemélyes tábla elnöke, majd az eperjesi főtörvényszék elnöke. Kazinczyt a kázméri perben segítette.
- (61) [1830. ápr. 10.] *Gönczi Sámuel*: Bereg vármegyei ügyvéd és táblabíró (1830 k.).
- (61) *Inczédi Sámuel* (1780–1830 után).
- (61) [1830. ápr. 11.] *Reiner Móric*: (a festőről további adatokat nem találtunk).
- (61) [1830. ápr. 14.] *Szölöske* (Zemplén vm.): ma Viničky (SZK).
- (61) [1830. ápr. 20.] *Lasztóc* (Zemplén vm.): ma Lastovce (SZK); a Szemere és a Kazinczy család részbirtoka.
- (61) [1830. ápr. 24.] *Sophie ágyban. Köbög*: „Sophie Oktoberben bélgyulladásban feküdt, ’s az olly nyavalya hogy ezer beteg közül egy sem bírja ki.
Decemberben Eperjesre jára velem a’ legkegyetlenebb hidegben, Februáriusban hasonló pogány időben Egerbe, ’s ezen két út úgy megrontá, hogy most ismét tüdőgyulladásban fekszik. E napokban a’ halál révén volt, de már megfordult a’ nyavalya.” (KazLev, 21/5151, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, [Széphalom, 1830. ápr. 26.], 287.)
- (61) [1830. ápr. 24.] *Gróf Gyulai Lotti levele, hogy ő az nap (busvét másodikán) írta meg Kapitány B. Frimontnak, hogy övé lesz*: az említett levél elveszett vagy lappang; Kazinczy válasza: KazLev, 21/5152, Kazinczy – Gr. Gyulai Karolinának, Széphalom, 1830. ápr. 25. *Gróf Gyulai Lotti* (Karolina; báró Frimont Péterné 1830-tól) (1792?–1862): gróf Gyulai Ferenc és Kácsándy Zsuzsanna lánya, Rhédey Lajosné Kácsándy Terézia unokahúga; Kazinczyt bizalmas levelezés fűzte egykori szerelme lányához (SZABÓ 2010). *Bárá Frimont Péter-Ferenc* (1798–1840 után): kapitány, vadász-alezredes, Johann Maria Frimont fia. Házasságuk boldogtalan lett, Frimont elhagyta Lottit. (SZABÓ 2010; Hász-Fehér Katalin kommentárja a Gyulay-naplókhoz: <http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=12> [2009-04-17].)
- (61) *Bárczay Mihály Ur bozza a’ Bermann Abaujban már publicált Sententiáját*: „Tegnapelőtt nálam vala Szolgabíró Bárczay Mihály Ur, ’s közlé a’ Districtuális Tábla Sententiáját, melyben Bermann hatezer forint capitálisban, tíz esztendei interesével, és az Oppositionális perben már, convincáltatott. [...] Ez az átkozott, az egész világtól gazembernek ismert Zsidó azt gondolta hogy engem az Executio gyalázatjával elijeszt, ’s 1828. rámhozta Zmeskált, ’s opponáltam. Kijöven Zmeskállal, sorba járá embereimet, ’s elhirdette nekik, hogy holnap olta az övéi lesznek; kiszaladt a’ szobámból, megtekinté olomat, ’s elmondá pásztornak, hogy holnap olta ez a’

marha övé lesz; a' miért Zmeskálnak a' jelentésében Bermant meg is támadtam. Millyen lehet ez a' kilencz ezer és hatszáz forintos adósság, láthatod onnan, hogy elment a' sógoromhoz, és azt neki három ezer forinton árulta, nem hogy fizesse, hanem hogy interesre végye fel; nekem pedig három eszt. előtt *másfél ezer forinton*. Képzelheted hogy érte 9600 fntot adni nem fogok. De majd megmutatja az idő, mint bánok vele. – Executióval ijesztetni keserves dolog; de lehetetlen volt elkerülni a' bajt, a' vétkes lépéseket.” (KazLev, 21/5151, Kazinczy – Kazinczy Klárának, [Széphalom, 1830. ápr. 26.], 285–286.) Kazinczy az adósságot örököül hagyta, és valószínűleg erre vonatkozik Török Sophie feljegyzése, amelyben jogtalannak ítéli a követelést: „[Creditorok neve] B. // [Váltóban] 6000 // [A felvétel kelésének ideje] 1821. 1-ső februar // [Rf.] 3990 // Csak – 1900 – váltó ftot kaptunk kész-pénzt ezen summára; a' többit pedig nagyon felrótt vászony és gránátokban tolván ránk a creditor, – tetemesen meg csalt.” (Idézi: BALLAGI 1891, 462–463; []-ben a táblázatos szöveg oszlopai.) Eszerint 1821-es a tartozás. L. még: KazLev, 24/6175, Török Marie – Kazinczynak és Török Sophie-nak, Nagykázmér, 1830. november 9. és jegyzetei: 733–734. *Bárczay Mihály* (1806–1865): szolgabíró, abaúji követ, Bárczay Ferenc (II.) fia.

- (61) [1830. ápr. 25.] *Lánczy Assessor Urtól levél, hogy Május 24dikére tette által a' Kázméri Executiót*: l. KazLev, 21/5150, Lánczy Ferenc – Kazinczynak 1830. ápr. 24. Kazinczy kommentárját l. a fentebb idézett levélben: KazLev, 21/5151, Kazinczy – Kazinczy Klárának, [Széphalom, 1830. ápr. 26.]
- (62) [1830. ápr. 27.] *requiem* (lat.): rekviem, halotti mise.
- (62) *Eszterházy József*, gróf (1760–1830): nyitrai adminisztrátor (1795–1797), Zemplén vármegye főispánja (1797–1821), államtanácsos (1803), főajtónálló-mester (1827–1830).
- (62) [1830. ápr. 29.] *József Rozgnál*: talán Rozgonyi József (II.), Görgey Fanny férje (1830-tól).
- (62) [1830. ápr. 30.] *appetitus* (lat.): étvágy.
- (62) *Senfmebl mustár liszt* (ném., rég.): 'mustárliszt'; hánytatószernek és lábfürdőhöz is használt gyógyszer.
- (62) [1830. máj. 1.] *Burián Pál* (1790–1860): könyvkereskedő, Budán (1811-ben) és Kolozsváron (1819 k.) nyitott antikváriumot.
- (62) [1830. máj. 2.] *Stammbuch* (ném.): emlékkönyv.
- (62) *Bermann Iczik*: (további adatokat nem találtunk).
- (62) *Barthos András* (1767–1838): nyugalmazott őrnagy, Zemplén vármegyei táblabíró (1828), a kolera-lázadás idején a sátoraljaújhelyi gárda parancsnoka. Barthos Paulina apja. Bártfay László barátja.
- (62) *guga* (rég.): golyva, duzzanat.
- (62) [1830. máj. 3.] *Fő Notár[ius]*: Zemplén vármegye főügyésze 1825-től Dókus László volt.
- (62) *paroxysmus* (gör.–lat.): (lázas) betegség hirtelen visszatérése, rohama; önkívületi állapot.
- (62) [1830. máj. 4.] *RudaBányácska* (Zemplén vm.): ma Sátoraljaújhely része.
- (62) [1830. máj. 4., 5.] *connumeratio sessiorium; connumeráns* (lat.): telekösszeírás; összeszámláló.
- (62) [1830. máj. 7.] *praeafatio* (lat.): előszó, előbeszéd.
- (62) *Fekésházy Mihály* (?–1848): földbirtokos, kincstári uradalmi ügyvéd, a nyelvapoló Fekésházy-alapítvány létrehozója.
- [1830. máj. 8.] *Sztankó László*: Zemplén vármegyei segédlevéltárnok (1827-től).
- (62) *exhibeálja a' sógornak az Executio Insinuatoriáját* (lat.): 'átadja [Török Józsefnek] a végrehajtás írásbeli bejelentését'.
- (62) [1830. máj. 10.] *mixtura* (lat.): keverék, gyógyszerkeverék.
- (62) [1830. máj. 11.] *Czéke* (Zemplén vm.): ma Cejkov (SZK).
- (62) *fantazírozás* (gör.): fantáziálás, lázálom.
- (62) *Hericz József*: Kazinczy Klára (Kazinczy húga) és Kraynik József (I.) lányának, *Kraynik Klárának* a férje (1819-től) és *Kraynik Pál* sógora.
- (63) [1830. máj. 12.] *zsencicze* (rég.): savó, orda, a sajtkészítés mellékterméke.
- (63) [1830. máj. 13.] *kristély* (gör.–lat.): beöntés, ill. az erre szolgáló gyógyászati eszköz.
- (63) *Bodnár*: (további adatokat nem találtunk).
- (63) *liktarium* (lat.): kanalas orvosság.

- (63) *címer*: hús (comb vagy hátszín).
- (63) [1830. máj. 14.] *phlegma* (gör.–lat.): nyálka, köpet.
- (64) *effectus* (lat.): eredmény, hatás.
- (64) *Sztáray Kristófné*, grófné: báró Splényi Anna (Náni; korábban Csörgő Pálné), báró Splényi Gábor lánya. (Az említett *levél* elveszett vagy lappang.)
- (64) [1830. máj. 15.] *Dercsényi János* (eredetileg: Weisz) (1755–1837): Zemplén vármegye főorvosa, (1782), Bereg vármegyei táblabíró, tanácsos (1814), mineralógus, timsógyár-tulajdonos. Kazinczy húgának, Juliannának a férje (1785-től).
- (64) *Steer Ferenc*: (a kassai gyógyszerészről további adatokat nem találtunk).
- (64) [1830. máj. 18.] *Béres Gyurka*: (további adatokat nem találtunk).
- (64) [1830. máj. 19.] *gerli* (táj.): gerle, galamb.
- (64) [1830. máj. 21.] *Bajza szava Döbréhez érkezik*: utalás a *Conversations Lexicon* körül kibontakozó vitára (l. fentebb), Bajza József és a hozzá csatlakozó Fenyéri Gyula *Egy szó Döbrenteyhez* c. röpiratára (Pest, 1830): „Ugyan ezen Barthosnétól vett csomóban vevék egy nyomtatványt, mely a’ szegény Gróf D[er]sewffy József[et] ismét iszonyúan fogja bántani. Hála Istennek hogy mind az hírem nélkül történt. Szükség hogy tudd, addig is még láthatod.
- Az a’ pöffeteg Döbr. egy *Conversations Lexicon* dolgozására híva meg némelyeket, eltitkolván nevét, legalább nem tudatván a’ világgal, hogy ő benne a’ Redactor, és így Kormányozó. Minden igyekezete az lévén, hogy *pénzt és hírt* szerezzen, Gróf Széchenyit is társnak kéré meg, ’s hihetőleg Gróf –t is. Fenyéri látta mely zavar lesz az a’ *Convers. Lexicon*, ’s kérdéseket hirdettete ki a’ Munka eránt. Döbrentei elkapatá magát dölýfe által, ’s most az ifju lelkes és igen nagy culturájú Bajza szállala meg. A’ Gróf – neve a’ Bajza írásában elő nem fordul; de az itt következő sor azt gyanítatja velem, hogy a’ nyil ellene van löve.” (KazLev, 21/5156, Kazinczy – Kazinczy Eugeniának, [h. é. n.], 293–294.) *Bajza József* (1804–1858): író, költő, kritikus; *Döbrentei Gábor* (1785–1851): író.
- (64) *Én Szalaynak*: Kazinczy arra kéri levelében Szalay Lászlót, hogy *A szent hajdan gyöngyei* (Pyrker János László érsek munkájának fordítása) példányait vegye fel a nyomdából, majd segítsen elajándékozni és eladni (KazLev, 21/5157, Kazinczy – Szalay Lászlónak, Széphalom, 1830. máj. 21.) *Szalay László* (1813–1864): író, történész, jogász, a Magyar Tudós Társaság (MTA) későbbi titkára (1861). Alább említett munkája: *Észrevételek a Muzarion III. és IV. kötetéről* (Pest, 1830).
- (65) [1830. máj. 23.] *a’ Lánczy Assessor Ur levelével*: Lánczy Ferenc a királyi tábla bírása, és a kázméri per ítéletének végrehajtójaként (l. az 1829. jún. 8-ánál idézett levelet) hívta Kazinczyt a nagykázméri birtokra, hogy felbecsüljék az örökséget és a sógor eddigi értéknövelő beruházásait (l. KazLev, 21/5159, Lánczy Ferenc – Kazinczynak, Nagykázmér, 1830. máj. 23.; vö. uo., 23/5919, Kazinczy – Lánczy Ferencnek, Nagykázmér, 1830. máj. 26.). Lánczy először az értéknövekedés kifizetését kérte az eladósodott Kazinczytól és csak ezután akarta kifizettetni számára az örökrészt: „Execútióm Máj. 24–26. véghez ment, de irtóztatóan. 12,081 f. 34 5/6 xrt kell letennem, ’s úgy adják ki rátámat. Soha illy kegyetlenséget!” (KazLev, 21/5165, Kazinczy – Somosy Jánosnak, [h. n.] 1830. jún. 7., 303.)
- (65) [1830. máj. 24.] *Képes Sámuel*: Kazinczy ügyvédje a kázméri perben.
- (65) *exequens Assessor* (lat.): a ’végrehajtó bíró’, Lánczy Ferenc.
- (65) *Csik*: (az ügyvédről további adatokat nem találtunk).
- (65) [1830. máj. 25.] *Sophie levelét veszem*: (az említett levél elveszett vagy lappang).
- (65) [1830. máj. 31.] *Bermann és Kornstein itt*: 1822-ben Ber[g]mann Mózes és Kornstein Náthán közvetített egy zavaros kölcsönügyletben Kazinczy és báró Béhmer József között: „Bergmann Mózes Kulcsárom jelentést teve nálam Martiusban, hogy valamely Bélyben lakó Kornstein Náthán Zsidó által Báró Béhmer nekem ezer forint papiros pénzt akar adni, ha ezer forint pengő pénzt obligálok.” Kazinczy a hitelt utóbb tisztességtelennek ítélte, ezért nem fizette vissza, bizonyára ez ügyben járt most nála a két zsidó közvetítő. (KazLev, 24/6206–6209, [A Béhmer-dosszié], 378–382.)
- (65) [1830. jún. 1.] *Levél az Érsektől*: Pyrker János László említett levele elveszett vagy lappang.

- (65) *Sophie Apr. 12d. olta ma öltözik fel legelőbb:* a felesége gyógyulásáról: „Feleségem April. 19d. olta Június elsőjéig ágyban fekvő beteg volt. Tüdőgyulladás és Isten tudja még mi egyéb volt a' baja. Dr. Horn Úr, a' Kassai, Május 10d. nekem megmondta, hogy tartsam készen magamat; meg fog halni. Ugyan azt mondá Dercsényi Május 15d.; 's mindketten 14 napot adtak életének. Azonban Jún. 6d. felöltözött, és él és fel 's alá tipeg, szárazon, mint eggy elnyúlt kesztyű. Bízom az Ur Prof. Ur barátságához hogy e' híremet nem hallja örvendő nélkül.” (KazLev, 21/5165, Kazinczy – Somosy Jánosnak, [h. n.] 1830. jún. 7., 303.)
- (65) [1830. jún. 6.] *Verbőczy Domcsó András:* zempléni nemes.
- (65) *Parnabaj Gyurka:* (további adatokat nem találtunk).
- (65) [1830. jún. 7.] *Zmeskál József* (Domanoveczi és Lestinei) (1763–1833): kerületi táblai ülnök, királyi tanácsos. (L. az 1830. ápr. 24-i jegyzetben idézett KazLev, 21/5151 levelet.)
- (65) [1830. jún. 8.] *Levél Szalaitól:* (az említett levél elveszett vagy lappang); Kazinczy válasza: KazLev, 21/5167, Kazinczy – Szalay Lászlónak, [Széphalom], 1830. jún. 10.
- (65) [1830. jún. 9.] *Otto Wigandhoz levelem 1. Jun.:* (az említett levél elveszett vagy lappang, l. KazLev, 24, 727); *Otto Wigand* (1795–1870): német könyvkereskedő és kiadó. Kassán 1826-ban, majd Pesten 1827–1832 között volt könyvkereskedése, később visszaköltözött Lipcsébe, ahol a szász országgyűlésnek is tagja lett (1849–1850).
- (65) *Bowring*, Sir John (1792–1872): angol műfordító, politikus, utazó. Említett *Poetry of the Magyars* ('A magyarok költészete', Pest, 1830) c. antológiája, melyben népdalok és 25 másik költő mellett Kazinczy is szerepel, Rumi Károly György és Toldy Ferenc német fordítása alapján készült. A Magyar Tudós Társaság (MTA) 1832-ben külső tagjának választotta.
- (65) *Denkmäler des alten Roms 60 Kupfer 42 Vign. nach Barbault. fol. Augsb. 1816.* (ném.): 'Az ókori Róma emlékművei 60 réz[tábla] 42 kép Barbault után, fólióban, Augsburg, 1816.' Jean Barbault (1718–1762): francia festő és rézmetsző, illusztrációi Georg Christoph Kilian *Denkmäler des alten Roms* (Augsburg, 1767) c. könyvében találhatók. Ezt a könyvet Kazinczy egy későbbi levelében is kéri Zádor Györgytől (KazLev, 21/5196, Kazinczy – Zádor Györgynek, 1830. júl. 27.).
- (65) [1830. jún. 11.] *Bernáth Sámuel:* az 1831-es kolera idején kapitány. Bernáth József fia.
- (65) *Csányi László* (1790–1849): kormánybiztos és közlekedési miniszter 1849-ben, a szabadságharc vértanúja.
- (65) *Ondorkó György:* (további adatokat nem találtunk).
- (65) *Bertalan Imre:* (további adatokat nem találtunk).
- (65) [1830. jún. 16.] *Párisból a' Fekete Gáspár levele:* Kazinczy F. J. Dussault (1769–1824) francia kritikus Sallustiusról írt munkáját kérte Toldy közvetítésével *Fekete Gáspártól*, gróf Apponyi Antal párizsi nagykövet fiának nevelőjétől. A munkát e napon kapta meg. (KazLev, 21/5086, Kazinczy – Toldy Ferencnek, Széphalom, 1829. dec. 31.; uo., 21/5223, Kazinczy – Toldy Ferencnek, Sátoraljaújhely, 1830. okt. 5.; Fekete említett levele elveszett vagy lappang.)
- (65) [1830. jún. 17.] *Csillay:* (a professzorral további adatokat nem találtunk).
- (65) *Majoros:* talán Majoros András (1788–1854), sárospataki könyvtáros és tanár.
- (65) [1830. jún. 18.] *a' Sz. Hajdan eránt Bártfay:* Kazinczy a Pyrker-fordítás ellenértékének összegyűjtéséhez kérte Bártfay László segítségét: „Egri Kanonok Fő-Tisztel[endő] Lonovics József Úr veszen itt a' Szent Hajdan Gyöngyeiből 50 nyomtatványt. Ára ezeknek egyetemben, 6 fntjával, 300 ft. Váltó czédulában. – Alázatosan kéretik, méltóztassék a' pénzt megküldeni Pestre Tekint. Bártfay László Urhoz (a' Gróf Károlyi háznál, az Üllői úczában), és ezen Ur által magát a' pénz felvétele eránt megnyugtani. – Széphalom Jún. 18d. 1830. Kazinczy Ferencz.” (KazLev, 24/6172, Kazinczy – Lonovics Józsefnek, Széphalom, 1830. június 18.) Kazinczy három levelében is megemlíti, hogy „[m]a indul levelem Pestre, hogy a' Szent Hajdan' Gyöngyeit vegyék által, 's küldjék szélyel”. (KazLev, 21/5170, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1830. jún. 18.; uo., 21/5171, Kazinczy – Gr. Dessewffy Aurélnak, Széphalom, 1830. jún. 18.; uo., 21/5172, Kazinczy – Bajza Józsefnek, Széphalom, 1830. jún. 18.)
- (66) [1830. jún. 20.] *Dókus Úr levele:* (az említett levél elveszett vagy lappang).
- (66) *Scherl Jetti:* vélhetően hozzá írta Kazinczy *Belli emlékkönyvébe* c. versét.
- (66) [1830. jún. 22.] *Beregszász* (Bereg vm.): ma Berehovo (U).

- (66) [1830. jún. 23.] *Gyulaié*: gróf Gyulai Ferencné Kácsándy Zsuzsanna (1767–1826), Kácsándy Terézia húga, Kazinczy barátnéja, egykori szerelme.
- (66) [1830. jún. 27.] *Fáy Ferenc* (1781–?): Fáy Ábrahám fia, *Gyula Béla* (1828 előtt–?) és *Gyéza Ferenc* (1828–?) apja. Felesége: *Bernáth Anna*, Bernáth Ferenc lánya.
- (66) *Davidovics regementje*: báró Davidovics Pál (1737–1814) tábornagy ezredében szolgált 1806-tól Kazinczy öccse, László.
- (66) [1830. júl. 8.] *generális gyűlés* (lat.): általános (vármegye)gyűlés, nagygyűlés.
- (66) [1830. júl. 11.] *Teleki József, IV.*, gróf (1790–1855): a Magyar Tudós Társaság (MTA) első elnöke (1830-tól). 1824-től a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka.
- (66) [1830. júl. 11., nov. 14.] *Ferenczy József* (1797–1873): református lelkész, Ferenczy István testvére. (L. az 1829. máj. 3-i jegyzetet.)
- (66), (74) [1830. júl. 11.] *Ebédkor jó a' Török Napi levele*: Kazinczy sógorának, Török Józsefnek a fia volt Török Napoleon – Nepomucénusra változtatta a nevét – (1810–1898) országgyűlési képviselő (1861-ben): az említett levele elveszett vagy lappang.
- (66) [1830. júl. 12.] *Deáky Zsigmond* (1795–1872): győri kanonok, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező (1832), majd tiszteletbeli (1858) tagja. Bourbon Károly *luccai herceg* fiának, Ferdinándnak nevelője (1827–1841), számára írta az említett olasz nyelvű magyar nyelvtant: *Grammatica unghere a uso degl'italiani* (Róma, 1827).
- (66) *Szirmay Lajos*: (további adatokat nem találtunk).
- (66) [1830. júl. 13.] *Ragályi Zsigmond*: Ragályi Gedeon Gömör vármegyei alispán fia, *Ragályi Pál* testvére.
- (66) *Szilassy*: (további adatokat nem találtunk).
- (66) [1830. júl. 15.] *Szirmay Ádám, III.* (1781–1848): kamarás, a hétszemélyes tábla bírja (1844).
- (66) *Fáy Zsigmond*: ügyvéd (?), Kazinczy Bermann-féle adósságának ügyében járt el, l.: KazLev, 24/6175, Török Marie – Kazinczynak és Török Sophie-nak, Nagykázmér, 1830. november 9. (L. az 1830. ápr. 24-i jegyzetet.)
- (66) [1830. júl. 16.] *Ungvár* (Ung vm.): ma Uzshorod (U).
- (66) [1830. júl. 17.] *Kovács Kisassz. Gouvernante a' Klobusiczky József Kamarás Ur gyermekei mellett, egy pakétet hozott Pestről. 10 expl. Sz. Hajdan Gyöngyei. [...] Szent Miklós Szalay László Recenziója a' Muzáriónnak.*: „Tegnap előtt indult innét Ujhelynek Kovács Kisasszony, Klobusiczky District. Assessor s Kamarás leányainak Gouvernantejok; s vitte magával a Tek. Ur számára egy csomóban a Sz. Hajdan Gyöngyeinek 10 közönséges példányát, Szent Miklóssy Bökverseinek, Szalay Észrevételeinek s Thewrewk Tíz csapásának egy példányát.” (KazLev, 21/5191, Zádor György – Kazinczynak, Pest, 1830. júl. 16., 342.) *Kovács Rozalie*: Klobusiczky József gyermekeinek nevelője (fr.–ném.: *gouvernante*). *Klobusiczky József*: az eperjesi kerületi tábla bírja (kb. 1814–1838), kamarás, Klobusiczky Matilde apja. *Szentmiklósi* Alajos (Aloyz) (1793–1849) költő, ügyvéd, irodalmi pályafutását Kazinczy segítette.
- (67) [1830. júl. 18.] *Olaszi* (Zemplén vm.): Bodrogolaszi.
- (67) [1830. júl. 18., aug. 23.] *Lónyai Emma; Emmi* (1830–?): (további adatokat nem találtunk).
- (67) [1830. júl. 19.] *Sztáray Albert*, gróf (1785–1843): konzervatív politikus, publicista. Gróf Sztáray Mihály fia. Az első felesége: gróf Csáky Walburga (?–1813); a második: gróf Károlyi Franciska; a harmadik: gróf *Waldstein Mária* (1806–1865). Utóbbival közös fiuk: gróf Sztáray László (1830–?) katoná.
- (67) [1830. júl. 20.] *Érkezik a' Fenyéry levele a' Bajza ellen nyomtatott feleletével G. D. J. Urnak*: utalás a *Conversations Lexicon* körül kibontakozó vitára. *Fenyéri* Gyula (1799–1866): író, jogtudós, a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője. *Gróf Dessewffy József* (1771–1843): költő, író. (Az említett levél elveszett vagy lappang; a vitáról és az említett vitairatról l. fentebb.)
- (67) *Wächterné*: (nagyszobeni doktornőről további adatokat nem találtunk).
- (67) *ausschlägen* (ném.): kiütés (betegség).
- (67) *Így írja Gróf Gyulai Lotti*: a Prónay Iphigenie Sophie állapotáról beszámoló levél elveszett vagy lappang.
- (67) [1830. júl. 23.] *Lónyai János Bereg Vármegyei V.Ispány levele a' Vgye parancsából jelenti hogy ott Assessorrá tettem*: (az említett levél elveszett vagy lappang). *Lónyai János (II.)*

- (1796–1859): helytartói tanácsos (lat.: *loc[um]tenen[ti]a[li]s consiliárius*), Bereg vármegye alispánja és országgyűlési követe (1829-től), Bihar és Bereg vármegyék főispáni helytartója (1836–1840, ill. 1845). 1838-ban a pesti árvízkor királyi biztos. Lónyai Menyhért fia. Felesége: Lónyai Florentina. *Assessorrá téttem*: Kazinczyt Bereg vármegye táblabírájává választották.
- (67) [1830. júl. 25.] *Kerekes Ferenc* (?–1830): *Ibrányi Miklósné gróf Klobusiczky Mária* vadászbal-esetben elhunyt tisztartója. (Nem azonos a debreceni professzorral.)
- (67) *Jászó* (Abaúj-Torna vm.): ma Jasov (SZK).
- (67) *Szerdahely* (Zemplén vm.): Bodrogszerdahely, ma Streda nad Bodrogom (SZK).
- (67), (68) [1830. júl. 26.] *Fenyéri küldi ezeket...*: az említett könyveket Fenyéri Gyula juttatta el Kazinczyhoz: „Első alkalommal fogom küldeni a Sz. Hajdan többi példányait is, és azon könyveket, melyeket Szalay Hartleben és Wigand könyvárosoktól hozott, u. m. 1) Mednyánszky Sagen 2 ft 40 xr. 2) Galetti's Weltkunde 1823. 6 ft 48 xr. 3) Hormayr's Taschenbuch 1830. 4 ft. 4) Bowrings Poetry 6 ft. 5) Lovakrol (nyomtató papiros, mert velin nem volt) 1 ft 20 xr. mind ezüstben. Az 1829ki Taschenbuch nincs meg Hartlebennél, Wigand a régi Róma emlékeinek meghozatásokat megígérte. Szalay a neki küldött jegyzék szerint kérte a könyveket; de most látom a kezemnél levő utasításból, hogy onnan Gróf Majláth Magyar Historiája és a Bajor király versei kimaradtak; meg kértem hát Szalayt, hogy azokat is vegye által Wigandtól, 's a többekkel együtt küldeni fogom.” (KazLev, 21/5191, Zádor György [Fenyéri Gyula] – Kazinczynak, Pest, 1830. júl. 16., 342–343.) „22dikben indítottam el Tek. Bártfayné asszonyág közbenjárásával bizonyos Ujhelyi Kereskedőtől a második csomót, melyben a Könyvárosoktól vett könyvek 1) Galetti, 2) Bowring, 3) Hormayr's Taschenbuch 1830. 4) Gedichte Ludvigs von Bayern 2. B. 5) Mednyánszky Sagen és 6) Lovakrol foglaltatnak.” (KazLev, 21/5198, Zádor György [Fenyéri Gyula] – Kazinczynak, Pest, 1830. júl. 31., 353.) *Bowring Poetry*: l. az 1830. jún. 9-i jegyzetnél. Gróf *Széchenyi* István említett műve: *Lovakrul* (Pest, 1828). Joseph *Hormayr* (1782–1848) osztrák politikus, történetíró, bécsi udvari levéltári igazgató említett munkája: *Taschenbuch für vaterländische Geschichte* (Mednyánszky Alajossal közösen szerkesztett, magyar vonatkozású cikkeket is közlő évkönyv, 1811–1848; a X. kötetben [1829] Kazinczyról is olvasható egy rövid német életrajz). Johann Georg August *Galetti* (Galleti) (1750–1828) német történetíró említett atlasza: *Weltkunde* (1823). Báró *Mednyánszky* Aloyz (Alajos) (1784–1844) német nyelvű magyar író említett munkája: *Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit* ('Elbeszélések, regék és legendák a magyar előkorból'; Pest, 1829; itt jelent meg Kazinczy Kíninger által festett arcképe). *Gedichte des Königs v. Bayern* (német.): 'a bajor király versei'; Karl August Ludwig (1786–1868) bajor király verseskötete.
- (67), (68) [1830. júl. 26., aug. 5.] *Mailáth Antal*, gróf (1801–1873): Zemplén vármegye al- és főjegyzője (1820 és 1823), főispánja (1830–1839), a fiumei kormányzóság jegyzője (1823), alkancellár (1836–1839) és kancellár (1839–1847). Kazinczy cikke a Magyar Kurírban az aug. 5-i főispáni beiktatásról: *Gróf Majláth Antal beiktatása* (1830. aug. 20. és 24., 14–15. szám, 118–119, 129–132).
- (67) [1830. júl. 26.] *Malonyai János*, báró (1781–1837): szeptemvir, Zemplén vármegyei adminisztrátor (1821–1825), Nyitra vármegyei főispán (1825–1837), alkancellár.
- (67) *Anthologia Graeca. edidit Frid. Jacobs. Lips. 1813.* (lat.): 'Görög antológia, kiadta Friedrich Jacobs, Lipcse, 1813.' *Friedrich Jacobs* (1764–1847): német műfordító, filológus említett kiadása: *Anthologia Graeca* (12 kötet; Lipcse, 1794–1814).
- (68) *Grünfeld Dávid 1821.*: Kazinczy üzletfele, amikor 1821-ben egy zavaros borvásárlásba bonyolódott. Az üzlet lényege az lehetett, hogy a kötelezvényekért megvásárolt bor eladása után végül készpénzhez jusson Kazinczy. Kazinczy szerint azonban Grünfeld közvetítésével rossz minőségű bort adtak el neki: „David Grünfeld a Bodzay-bor eladásakor nemcsak a szokásos játékot játszotta, amely a zsidók sajátja, hanem valódi csalóként viselkedett.” (Kazinczy – Gastberg Jánosnak, Széphalom, 1821. nov. 19. Doncsicz Etelka fordítása, KazLev, 24, 766; az egész üzletről: KazLev, 24/6199–6205, [A Bodzay-dosszié], és a jegyzetek: 762–766.)
- (68) *Göncz Ruskai Jakab; Wolf Sámuel*: bizonyára a Kazinczy nyakán maradt Bodzay-féle borok eladása körül volt szerepük.

- (68) *pecsétemet kérte*: a pecsét feltehetően a boroshordók lezárásához kellett: „Én a’ 23 bort megkostoltam, megtölttettem, lepecsételttem, fenekére krétával ezt írtam: *November* hogy rá ismerhessek kezem írására, ’s mindenik hordóra felírtam a’ számot az 1től a’ 23ig.” A pecsétet azonban – alkalmanként – ki is adta a kezéből Kazinczy: „Grünfeld pedig ment, ’s a’ 24 hordót az én pecséttemmel lepecsételte, a’ nélkül hogy én a’ pinczébe beléptem volna.” (KazLev, 24/6199–6205, [A Bodzay-dosszié], 371, 369.)
- (68) *Moskó*: Kazinczy egyik emberének, Herskó Józsefnek a fia. Kazinczy tanúként hivatkozik rájuk a Bodzay-ügyben: „Hogy ez volt a’ conditio sine qua non, tudják Herskó József és a’ fija Moskó, ’s készek hittel bizonyítani.” (KazLev, 24/6199–6205, [A Bodzay-dosszié], 376.)
- (68) *Dordrehti Synodus*: az 1618–1619-es dordrehti egyetemes református zsinaton megalkotott 83 kánon a kálvinista ortodoxia alapja lett. A *Tridenti* zsinat az ellenreformáció kezdetét jelentő, legfontosabb katolikus zsinat volt (1545–1563).
- (68) *Leib Eldinger Kupecz in Lemberg, Krakkauer Vorstadt. Nro 187. 2tem Viertel. den 28sten Jul.* (ném.): ’Leib Eldinger kupec, Lembergben, Krakkó külvárosában, 187. szám alatt 2. kerületben. Júl. 28-án.’
- (68) *Ratio Studior[um] in Hungaria* (lat.): ’oktatásügyi rendszabály Magyarországon’.
- (68) *Theresia Zichy vidua Josephi Gotthardi Vondernoth.* (lat.): ’Zichy Terézia, Joseph Gotthard Vondernoth özvegye.’ Gróf Zichy Terézia férje Joseph Gotthard Vondernoth (Van de Nath).
- (68) *Rouget de Lille* (helyesen: Rouget de Lisle) (1760–1836): francia zeneszerző, mérnöktiszt, a *Marseillaise* (*Marseilli March*) szerzője (1792; magyarra Verseghy Ferenc fordította).
- (68) *Die Sprache* pag. 305. (ném.): ’a beszéd [szöveg] 305. oldal’.
- (68) [1830. aug. 4.] *Mailáth György, II.*, gróf (1786–1861): személynök (lat.: *personalis*) (1825), Hont vármegyei főispán (1828-tól).
- (68) *illuminatio* (lat.): kivilágítás.
- (68) *In hoc Signo Vincas* (lat.): ’e jelben győzni fogsz’; a hagyomány szerint a Maxentius ellen hadat vezető Nagy Konstantin előtt megjelent feszület (lat.: *crucifixus*) felirata.
- (68) *in gloria* (lat.): glóriában, dicsfényben.
- (68) *Bónis*: zempléni birtokos család.
- (68) *triumphalis kapu* (lat.): diadalkapu.
- (68) *Pallász*: Athéné, a görög mitológia fő istenasszonyának mellékneve.
- (68) *Génius* (lat.): védő istenség.
- (68) *Fábri*: (további adatokat nem találtunk).
- (68) *Ő Fels. a’ Magy. Academiát confirmálta*: az Akadémia alapításának jóváhagyásáról: „A’ béjövétel estvéjén Gróf Andrassy György össze jött velem a’ Fő Nótáriusnál, ’s meglátván, így kiálta fel: Nem is köszönök az Úrnak, hanem köszönés helyett csak azt beszélem el, hogy Ő Fels. megállapította a’ Magy. Académiát.” (KazLev, 21/5202, Kazinczy – Zádor Györgynek, 1830. aug. 10., 357.)
- (69) [1830. aug. 6.] *Levél Gr. Bethlen Imrétől és Fenyérytől*: Bethlen levele elveszett vagy lappang, Fenyéri levele: KazLev, 21/5198, Zádor György – Kazinczynak, Pest, 1830. júl. 31. Gróf *Bethlen Imre* (?–1834): királyi kamarás, Küküllő (1811–1817) és Alsó- és Felső-Fejér (1817–1822) vármegyék főispánja.
- (69) *phantasia* (gör.): látomás, lázálom.
- (69) [1830. aug. 11.] *Szirmay Antal, II.* (1785–?): Zemplén vármegyei táblabíró és országgyűlési követ (1830-tól). Apja: Szirmay Antal (I.) (1747–1812) történetíró, levéltáros és udvari tanácsos. Lakhelye és birtoka: *Véke* (Zemplén vm.): ma Vojka (SZK); a Szirmayak birtoka volt, a római katolikus templomában van eltemetve Szirmay Antal (I.).
- (69) *Horváth Náni*: (további adatokat nem találtunk).
- (69) [1830. aug. 12.] *Deputatio az Instructio csinálására* (lat.): ’küldöttség a [követ]utasítás csinálására.’
- (69) *Veron*: (további adatokat nem találtunk).
- (69) [1830. aug. 13.] *Volucsis*: (a főhadnagyról további adatokat nem találtunk).
- (69) *Isabella*: talán Kazinczy Isabella (1808–1809), Kazinczy öccsének, Miklósnak a lánya.

- (69) *Estve hír a' Barkasi Imre levelében Páris felől, hogy ott kiüttött a' Revolutio*: (az említett levél elveszett vagy lappang). *Barkasi Imre* (1805–?): pesti joggyakornok, Kazinczy levelezőtársa. *Revolutio*: 1830. júl. 28-án a párizsi forradalom megdöntötte X. Károly francia király hatalmát, utóda Lajos Fülöp orléans-i herceg lett.
- (69) [1830. aug. 14.] *Szerencsy István* (?–1850): Ung vármegyei főjegyző (1825–1827), helytartósági titkár, királyi táblai ülnök (1830-tól).
- (69) *Szőgyényi Ferenc* (1764–1852): Szabolcs vármegyei szolgabíró, Zemplén vármegyei alispán (1815–1827). Szőgyényi Zsigmond testvére.
- (69) [1830. aug. 19.] *Paulina*: Barthos Paulina (1819–?), Barthos András lánya.
- (69) [1830. aug. 20.] *Grün Seelig*: rozgonyi zsidó kereskedő, Kazinczy autográf feljegyzései szerint 1821-től üzleti kapcsolatban voltak. Grün Seelig 2000 Ft hitel közvetítésében vett részt: „Eggy valaki, de a' kit meg nem nevezhet, nekem ad kétezer Váltó Czédula forintot, ha neki hatezer fntról adok Cartabiancát, Grünnek pedig Plenipotentiát, hogy azt az alkut tehesse, a' mit a' szükség fog kívánni. [...] Azért kívánnak háromszor annyit mint adtak, mert a' törvénytelen interest a' Capitalishoz csapják.” (Kazinczy autográf feljegyzése: MTA KIK, RUI, 4r 261, 65. fogás, „Kazinczy Ferencznek a közte és Seelig Grün rozgonyi zsidó között folyt ügyletre vonatkozó sajtókező iratai 6 darab” [kézirattári cím], 282. – Kazinczy hasonló szerencsétlen üzleteiről: KazLev, 24, 6199–6205, [A Bodzay-dosszié]; uo., 6206–6209, [A Behmer-dosszié].)
- (69) [1830. aug. 23.] *Viski*: (a Hont vármegyei esperesről további adatokat nem találtunk).
- (69) *Lónyai Flóri*: talán Lónyai Florentina (Lónyai Jánosné [II.]) (1802–1885), Lónyai Gábor (I.) lánya.
- (69) *Szerény Alkalmat kivívtuk*: utalás a Mailáth Antal főispáni beiktatásán használt nyelvújítási szavakra: „NB. Mind a' Personális, mind a' Fő Isp. Beszéde (a' curális székben tartott) tele volt a l k a l o m m a l, s z e r é n n y e l, és k i v í v t u k az idő k' ostromaiból.” (KazLev, 21/5202, Kazinczy – Zádor Györgynek, 1830. aug. 10., 358.)
- (70) [1830. aug. 24.] *Berko Judkovics*: (további adatokat nem találtunk).
- (70) [1830. szept. 3.] *Lónyai Gábor (II.)* (1805–1885): Zemplén vármegye szolgabírája (1827–1830: lemond). Felesége 1828-tól: Kazinczy Ottilia (1810–1883), Kazinczy István és Józsa Mária lánya.
- (70) *Levél a' Patriarcha Érsektől*: Pyrker János László említett levele elveszett vagy lappang.
- (70) *de dato; d[e] d[at]o* (lat.): kelt.
- (70) *Rumytól, Esztergomtól*: (az említett levél elveszett vagy lappang).
- (70) *a' Prímás Cardin. Rudnay vette leveletem 's végre könyvemet is, mellyet a' levél mellől valaki elvett, (a' Sz. Hajdan Gyt)*: Kazinczy több mint két hónappal korábban küldte el Pyrkerfordítását az esztergomi érseknek, l. KazLev, 21/5175, Kazinczy – Rudnay Sándornak, Széphalom, 1830. jún. 23. *Rudnay Sándor* (1760–1831): esztergomi érsek (1819-től), hercegprímás (1828-tól), főkancellár.
- (70) *der bisherige Ceroniaire [...] secretaire Wiber* (ném.): 'az eddigi ceremóniamester [...] Wiber titkár'. (További adatokat nem találtunk.)
- (70) *Prinzessin Nidda* (ném.): 'Nidda hercegnő'.
- (70) *Hessen Darmstadt és Szendrei Török leánya*: Török Karolina Sarolta (Charlotte) (1786–1862): (*Szendrői*) Török András (?–1772): és Lanzer Karolina lánya, 1804-től herceg Georg von *Hessen-Darmstadt* (1780–1856) felesége és Nidda hercegnője (Prinzessin zu Nidda). Férje I. Lajos hesseni nagyherceg és Luise Henriette hessen-darmstadti hercegnő fia volt.
- (70) *Csillagkeresztes Dáma*: Kreutzdama; az ősi nemesi családból származó nők számára 1668-ban alapított osztrák rend tagja.
- (70) *Landgraf* (ném.): a grófi címnél magasabb német nemesi rang.
- (70) [1830. szept. 23.] *Deutsch Löbel*: (a sátoraljaújhelyi kereskedőről további adatokat nem találtunk).
- (70) *restál* (lat.): (adós) marad.
- (70) *Ecclesia Catholica occidentalis...* (lat.): 'A nyugati katolikus egyház hite szerint a Lélek az Atyától és a Fiútól származik. – A nem egyesült keletiek viszont úgy tartják, csak egyedül az Atyától.'

- (70) [1830. szept. 26.] *Velejbei* (?–1830): (a regmeci jobbágygazdáról további adatokat nem találtunk).
- (70) [1830. szept. 28.] *Zmeskál Consiliárius exequál Bermannak*: (l. fentebb az 1830. ápr. 24-i jegyzetet).
- (71) [1830. okt. 9.] *Vida*: (az ácsmesterről további adatokat nem találtunk).
- (71) [1830. okt. 10.] *Zemlény*: talán Zemplén (település, Zemplén vm.), ma Zemplín (SZK).
- (71) *Szapáry Péterné*, grófné: (további adatokat nem találtunk).
- (71) *Sztanrovszki István*: (a zempléni uradalmi tisztről további adatokat nem találtunk).
- (71) [1830. okt. 18–20.] *resignál* (lat.): lemond.
- (71) [1830. okt. 24.] *Balog Ábrahám*: (a Borsod vármegyei ügyvédről további adatokat nem találtunk).
- (71) *Pfannschmidt*: (a kapitányról további adatokat nem találtunk; Kazinczy ismeretségi köréhez tartozott Pfannschmidné Günther Teréz, esetleg az ő rokona lehetett: l. KazLev, 24/5969, Kazinczy – Pfannschmidné Günther Teréznek, Nagyvázmér, 1805. augusztus 17.)
- (71), (78) [1830. okt. 26., 1831. febr. 2.] *Vay Lila* (*Lilla*, Eulalie; Lónyai Jánosné [I.] 1827-től), grófnő (1812–?): *Vay Péter* (1813–?) és *Vay Erzsébet* (Gyürky Pálné) testvére. Apjuk: gróf *Vay Ábrahám* (1789–1855), a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója, anyjuk Kazinczy unokatestvére, Kazinczy Sophie (Zsófia).
- (71) *Szentes Józsefné*: talán Szentes(i) József kapitány felesége, aki Szentesi János tanár fia.
- (71) [1830. okt. 30.] *vide* (lat.): lásd!
- (71) *AN HERRN JOSEPH VON MÁRTON PROFESSOR auf der Landstrasse...* (ném.): 'Márton József professzor úrnak az Augustinus-templom melletti úton, Bécsben, 273. sz.'
- (71) *v[on] Haykul Anton. Obere Bäckerstrasse. Nro 755.*: 'Haykul Anton úr. Obere Bäcker utca. 755. sz.' Haykul Antal Bécsben élő erdélyi nyomdász, a Magyar Hírmondó (1802–1803) és a Magyar Kurír (1810–1834) nyomdása is. Kazinczy leveleiben többször panaszkodik rá, pl.: KazLev, 4/1085, Kazinczy – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. márc. 12.
- (71) *Barkasy Imre Ur leveléből. 1830. Aug. 27d.*: (az említett levél elveszett vagy lappang).
- (71) *Gramich*: (a bécsi litográfusról további adatokat nem találtunk).
- (71) *Pilizotti*: (a rajzólóról [?] további adatokat nem találtunk).
- (71) *Radmannsdorf*, Albert Riemensberg (1802–1860): német lovag, rajzoló.
- (71) *Laxenburg*: Bécs melletti angolpark, a császári család nyaralóhelye.
- (71) *Thewrewk* József (Ponori) (1793–1870): régiséggyűjtő, író, konzervatív publicista, a Thewrewk-kódex felfedezője.
- (71) *Devaux*: (a rajzólóról [?] további adatokat nem találtunk).
- (72) *Vajdahunyad* (Hunyad vm.): ma Hunedoara (R).
- (72) *Dob. papírosa*: (további adatokat nem találtunk).
- (72) *mustra* (rég.): minta.
- (72) *1828. Martz. a' tőke pénz volt 248,200 f....*: a Magyar Tudós Társaság alapításáról l. fentebb.
- (72) *Telekiek*: 1826-ban a pozsonyi országgyűlésen gróf Teleki József (1790–1855) az Akadémia első elnöke a testvérei és mostohaanyja nevében ajánlotta fel a családi könyvtárát és a 10000 Ft-ot (l. fentebb).
- (72) *Festetics László*, gróf (1786–1846): mecénás. Gróf Festetics György fia.
- (72) *Pálffy Ferenc, II.*: vagy gróf Pálffy Ferenc Alajos (1780–1852) Pozsony vármegyei főispán, királyi kamarás, vagy Pálffy Ferenc (1785–1841): királyi kamarás. A Magyar Tudós Társaságnak Pálffy Ferenc évenkénti 400 Ft-ot adományozott.
- (72) *mala mens, malus animus. Terent.* – *Ezt ő Aristophanestől vette*: *δολια ψυχαι, δολια φρενες*. – (lat.–gör.): 'gonosz elme, romlott lélek'. Az idézet pontosan: „*δολια ψυχαι, δολια φρενες*”; a források: Publius *Terentius Afer* (i. e. 195 v. 185–?) római vígjátékíró: *Andria* (I, 1, 137); *Aristophanes* (i. e. 450 k. – i. e. 385 k.), görög komédiaköltő: *Béke* (1067). (Balogh Piroska fordítása és adata.)
- (72) [1830. nov. 1.] *Kassay Sámuel*: sátoraljaújhelyi birtokos, levéltáros. Zempléni levéltári írnok (1810-től), segéd (1811-től), majd levéltáros (1827–1849). Kazinczy napidíjas levéltárosként együtt dolgozott vele.

- (72) *pro censura* (lat.): cenzúrára.
- (72) *M[anu]S[criptum]* (lat.): kézirat.
- (72) [1830. nov. 3.] *Lenbossek Mihály* (1773–1840): egyetemi tanár, Magyarország főorvosa.
- (72) *Suschter János* (Schuster) (1777–1838): orvosdoktor, a pesti egyetem természetrajzi tanszékének tanára, rektor, a Magyar Tudós Társaság (MTA) rendes tagja (1831), a magyar kémiai szaknyelv megalkotója.
- (72) *Wékey Károly szül. 1781. Febr. 4.*: a zempléni alügyész születési dátumáról egymásnak ellentmondó adatok találhatók a naplóban, néhány sorral lejjebb: „Wékey Károly Órmezőn meghal. szül. 1801. Febr. 4d.” A levelezés az utóbbit támasztja alá: „Született ő itt 1801. Febr. 4d. ’s megholt Órmezőn Nov. 8kán délután 3 és 4 óra között.” (KazLev, 21/5232, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Sátoraljaújhely, 1830. nov. 15.)
- (72) *Órmező* (Zemplén vm.): ma Strážske (SZK).
- (72) *Kovács József* (Háló) (1761–1830): református lelkész. 1772-től a debreceni kollégiumban tanult és tanított, ahol 1785-ben Csokonait is tanította. Nagykőrösi (1791–1815), majd (kiskun) halasi lelkész (1815–1826; szembetegsége miatt vonult vissza). Felesége: *Göböl Mária*, Göböl Gáspár református esperes lánya. Tizennyolc fogadott gyermeket neveltek.
- (73) *Szeldmayer József* (1762–?): Zemplén vármegye főlevéltárnoka (1820–1828), aki mellett Kazinczy napidíjért dolgozott.
- (73) *Lafayette*, Marie Joseph, márkí (1757–1834): francia tábornok és politikus. Az amerikai függetlenségi háború hőse, a francia forradalom idején az alkotmányos monarchia híve.
- (73) *Ampringen* (Ambringen, Abringen) János Gáspár (1619–1684): a Wesselényi-összeesküvés után Magyarország véreskezű kormányzója (1673–1681).
- (73) *Seraphinka* (1823–?): talán Bártfay László lánya.
- (73) *Péli Nagy András* (?–1830): (további adatokat nem találtunk).
- (73) *Török József* (1754–?): sátoraljaújhelyi várnagy (lat.: *castellanus*) (nem azonos Kazinczy sógorával). Testvére: *Török István* budai huszár őrnagy.
- (73) *Boronkay Gáspár* (1766–1831 után): felesége: *Szulyovszki Anna* (?–1830), Szulyovszky László lánya. Lakhelyük: *Rákócz* (Zemplén vm.): ma Rakovec nad Ondavou (SZK).
- (73) *Kisfaludy Károly* (1788–1830): író, költő, drámaíró, festő.
- (73) *Naturgeschichte. 13. Heft.* (ném.): 'Természettörténet. 13. szám'.
- (73) *der feine Gesellschafter* (ném.): Wigandnál megjelent könyv: *Der feine Gesellschafter: ein treuer Wegweiser sich in Gesellschaft...* (Pest, 1829).
- (73) *FerdKlugens Abendunterhalt[un]g[en] 20 x.* (ném.): Ferd[inánd] Klugens Wigandnál megjelent könyve: *Abendunterhaltungen mit seinen Kindern über seine eigene Lebensschicksale. Für protestantische Aeltern und ihre Kinder* (Kassa, 1824).
- (73) *Josephi, Worte des Ernstes.* (ném.): M. M. Josephi Wigandnál megjelent könyve: *Worte des Ernstes und der Kraft über verschiedene Gegenstände der Religion, der Sittenlehre und des menschlichen Lebens* (Kassa, 1828).
- (73) *Jetty*: talán Schertl Jetti: vélhetően hozzá írta Kazinczy *Belli emlékkönyvébe* c. versét.
- (73) [1830. nov. 8.] *mibi* (lat.): nekem, magamnak.
- (73) *Major József* (1779–1830): sátoraljaújhelyi református lelkész 1816-tól. Kazinczy a kinevezéséről tudósítást írt (Sárospatak, 1816). Hübner bibliai tankönyvét újra kiadta 1825-ben, ezzel a demitologizáló átírással Kazinczy elégedetlen volt. (L. 1830. jan. 28-i jegyzet.)
- (73) *Georg[ius] Lippay Ep[iscopu]s Veszprém et Cancell[ar] sub Ferdinand[o] II. 1636. Fasc[iculus] 152. N[ume]ro 207.* (lat.): 'Lippay György veszprémi püspök és kancellár II. Ferdinánd alatt, 1636. 152. iratcsomó, 207. szám.' (Utalás a sátoraljaújhelyi Zemplén vármegyei levéltárban található dokumentumra.) *Lippay György* (1600–1666): veszprémi, majd egri püspök, esztergomi érsek (1642), kancellár, természettudós; a Wesselényi-féle összeesküvés részese. *II. Ferdinánd* (Habsburg) (1578–1637): német-római császár, cseh és magyar király (1618-tól).
- (73) [1830. nov. 10.] *Strauss Jakob*: (további adatokat nem találtunk).
- (73) [1830. nov. 11.] *Horváth Gáspárné* (?–1830): (további adatokat nem találtunk).
- (73) *Spisák* György: Kazinczy inasa, majd a sátoraljaújhelyi kávéház bérlője (1823 k.).

- (73) [1830. nov. 13.] *Nyíri István* (1776–1838): matematikus, a sárospataki kollégium tanára, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tagja (1831).
- (74) [1830. nov. 14.] *Wékey Ferenc*: Wékey Károly apja. Felesége: *Kozma Ágnes*, *Kozma Miklós* Zemplén vármegyei szolgabíró testvére. (További adatokat nem találtunk).
- (74) [1830. nov. 18.] *Kelemen Erzsé*: (további adatokat nem találtunk).
- (74) *FARKAS UJHELYI ZSIDÓ Pesten, Váczi út. Arany Csillag. Madarasi ház. Winter Jakabnál.*: a Pestre áruért havonta járó sátoraljaújhelyi Farkas „a’ Váczi úton, az arany Csillagnál, Madarasi háznál, Winter Jakab Zsidónál” szállt meg, segítségükkel intézte Kazinczy a csomagküldést Sátoraljaújhely és Pest között. (Vö. pl. KazLev, 21/5237, Kazinczy – Szalay Lászlónak, Sátoraljaújhely, 1830. nov. 23.)
- (74) [1830. nov. 21.] *Bártfaynétlől levél*: (az említett levél elveszett vagy lappang).
- (74) *PESTEN MEGHAL KISFALUDY KÁROLY*: Kazinczy Toldytól értesült Kisfaludy Károly nov. 21-i haláláról (KazLev, 21/5240, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Pest, 1830. nov. 26.). Kisfaludyt gyászfátyol felkötésével gyászolta Kazinczy, és leveleiben felszólította a pesti írókat példája követésére.
- (74) [1830. nov. 24.] *Fancsika* (Bihar vm.): Érfancsika, ma Fäncica (R).
- (74) *Bodó Ferenc* (?–1830): (további adatokat nem találtunk).
- (74) [1830. nov. 25.] *Péchy Ferenc*: Péchy Gábor királyi tanácsos, szeptemvár, a kassai kerület iskolai főfelügyelője vagy Péchy Imre (1753–1841) szeptemvár fia. Utóbbi a tiszántúli református egyházkerület és a debreceni kollégium főgondnoka (1801–1839), alnádor (1813-tól) és szeptemvár (1824-től), a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja (1830), korábban bihari, 1825/27-ben pesti országgyűlési követ. A Péchy család Kazinczynak anyai ágon rokona volt.
- (74) *A’ tiszta lelket, a’ szerényt csodálta...*: Wékey e sírversét Kazinczy írta, Mezei Márta szerint anyagi nehézségei miatt vállalta a felirat elkészítését: „Levelezéséből derül ki, hogy az alkalmi költsézetet megvető Kazinczy most rákényszerül, hogy pénzért, megrendelésre vállaljon feliratverseket: ifjú Vay Miklós palotájának falára (XXI. 323.), Wékey sírkövére (XXI. 423.).” (MEZEI 1994, 173; vö. KazLev, 21/5241, Kazinczy – Somosy Jánosnak, 1830. nov. 28.; a verset nem közli a GERGYE/KAZINCZY 1998.)
- (74) [1830. nov. 26.] *Döbrentétől levél*: (az említett levél elveszett vagy lappang).
- (74) [1830. nov. 30.] *rheumatism[sus]* (gör.–lat.): reuma.
- (74) *VIII. Pius* (eredetileg: gróf Francesco Castiglione) (1761–1830): 1829-től pápa.
- (74) [1830. dec. 3.] *Husztí Ferenc*: (további adatokat nem találtunk).
- (74) *Polyák József*: (további adatokat nem találtunk).
- (74) *apprecalni* (lat.): sürgősen kérni.
- (74) [1830. dec. 3.] *Kelemen Bébi*: (további adatokat nem találtunk).
- (74) *Kozma Ferenc*: felesége: *Gosztonyi Borbála*. (További adatokat nem találtunk.)
- (74) *Levél Schedeltől, ut Döbrentei* (lat.): a Döbrentei egyetértésével írt Toldy-levél elveszett vagy lappang.
- (74) [1830. dec. 4.] *Kácsándy Mihály*: Zemplén vármegyei adószedő, táblabíró, jegyző, országgyűlési követ (1637/38).
- (74) *Butkay István*: Zemplén vármegyei alispán, országgyűlési követ (1637/38).
- (74) *decretum* (lat.): határozat, végzés.
- (74) *Corp. Juris Hungarici* (lat.): *Corpus Juris Hungarici*; a magyar törvénytár, az 1848 előtti magyarországi törvények egyre bővülő gyűjteményes kötete.
- (74) *antea* (lat.): azelőtt.
- (75) *Ausstellung in Wien, 1830.*: (ném.): ’kiállítás Bécsben, 1830’.
- (75) *Ermordung Caesars. Nach Füger, geschubt von Kininger* (ném.): ’Caesar meggyilkolása, Füger után, Kininger által.’ Friedrich Heinrich *Füger* (1751–1818): bécsi udvari festő, olajfestményének a címe: *Die Ermordung Caesars*. Vincenz Georg *Kininger* (1767–1851): bécsi festő, grafikus, rézmetsző.
- (75) *Maria Theresia (v. Neapol) nach Maron. [...] v. Joh Kovátsch*. (ném.): ’Mária Terézia Nápolyból Maron után [...] Kovátsch Jánostól.’ *Mária Terézia* (Bourbon) (1772–1807) nápolyi-szicíliai hercegnő I. (II.) Ferenc (1768–1835) magyar király és német-római császár második

- felesége volt. *Kovátsch József* [!] (1799–1836 után): bécsi magyar rézmetsző. (Maron[?]-ról további adatokat nem találtunk.)
- (75) *Gegend v. Fidisch. Eisenb[urg] Com[itat] Aquarel v. Job. Nep. Schödelberger.* (ném.–lat.): 'Tájkép Egyházasfüzesről. Vas vármegye. Vízfestés Johann Nepomuk Schödelbergertől.' Johann Nepomuk *Schödelberger* (1779–1853): bécsi tájképfestő.
- (75) *Ginofsky József* (Ginovszky) (1800–1857): eperjesi festő. 1825-től Bécsben tanult.
- (75) *Petter, Franz Xaver* (1791–1866): osztrák festő.
- (75) *Kuppelwieser*, Leopold (1796–1862): osztrák festő.
- (75) *portrait* (fr.): arckép.
- (75) *Karl Sales*: (további adatokat nem találtunk).
- (75) *Denbaurer*: talán Josef Danhauser (1804–1845), osztrák festő.
- (75) *B. Malonyai. u. Prof. Job. Ender*: talán báró *Malonyai* János (1781–1837): Zemplén vármegyei adminisztrátor (1821–1825), Nyitra vármegyei főispán (1825–1837), alkancellár. *Johann Ender* (1793–1854): osztrák festő, a Széchényi család több tagjának festője.
- (75) *Alexanders Ubergang uber den Granicus. – Jos. Szent Pétery* (ném.): 'Nagy Sándor átkelése a Granicuson.' *Szentpéteri József* (1781–1862): ötvös, 1818 óta Pesten működő ezüstművész. (L. Pestre. 1828.; [Pesten, 1828–1829.] [III–IV.], 114, 129, 137.)
- (75) *Portrait des Palatinus in Wachs[en] bossir v. Elias Hüter* (fr.–ném.): 'a nádor portréja viaszban megformálva, Elias Hütertől.' *Elias Hüter* (1775–1863): osztrák szobrász, említett munkája József nádor mellszobra (1825).
- (75) *Buste des Kaisers, aus Gyps. v. Jos. Klieber* (ném.): 'a császár mellszobra, gipszben, Joseph Kliebertől.' *Josef Klieber* (1773–1850): osztrák szobrász, festő, a bécsi képzőművészeti akadémia tanára. Említett munkája talán a Pannonthalmi Bencés Főapátságban látható I. Ferenc-szobor (1828).
- (75) *Nyelvtudomány...*: a Magyar Tudós Társaság (MTA) tagjait l. fentebb. (A szövegben a pontozás a betöltetlenül maradt helyeket jelöli.)
- (75) [1830. dec. 10.] *Cicero*, Marcus Tullius (i. e. 106–43): római szónok, író, politikus említett műve: *In Catilinam* (i. e. 63).
- (75) *Bäuerle*: (a litográfusról további adatokat nem találtunk).
- (75) *Albert Riemensberg Ritter von Radmannsdorf Lithograph. gedruckt bei Mannsfeld et Comp. Seitten-Stettengasse. Stadt Wien.* (ném.): 'Albert Riemensberg Radmannsdorf lovagja litográfus[us] nyomtatva Mannsfeld és Társánál Seitten-Stetten utca, Bécs városa.' A bécsi *Mannsfeld*-cég bizonyára a Kazinczynak is dolgozó Johann Georg Mansfeld (1764–1817) bécsi rézmetszőnek (ill. örököseinek) a cége.
- (75) [1830. dec. 13.] *Nagy Lázár Úrnál organisáljuk a' Casinót*: a Zemplén vármegye társadalmi életében később fontos szerepet kapó sátoraljaújhelyi kaszinót 1831. jan. 24-én alapították (székhelye 1834-től a mai Kazinczy Ferenc Múzeum épületében volt). (Vö. KazLev, 21/5257, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Sátoraljaújhely, 1830. dec. 17.) *Nagy Lázár*: zempléni alügyész (1820–1824).
- (75) *Hartay Cúria*: a kihalt zempléni Harthay család 17. sz.-i sátoraljaújhelyi háza.
- (75) [1830. dec. 14.] *epigrapha* (gör.): felirat.
- (76) [1830. dec. 20.] *Rozgonyi József*: felesége *Görgey Fanny*. (Nem azonos a sárospataki tanárral; további adatokat nem találtunk.)
- (76) *Ambrózy Lajos, I.* (1778–1830): Nógrád vármegye alispánja (1806–1817), királyi kamarás, helytartósági tanácsos (lat.: *locum[tenentia]lis consil[iarius]*).
- (76) [1830. dec. 26.] *Cserey Miklós* (1780?–1844): erdélyi kormányzó tanácsos (1819–1826), ellenzéki politikus, irodalompártoló birtokos. Cserey Farkas rokona.
- (76) *Bréd* (Szilágy vm.): Beréd, ma Brebi (R); postahely.
- (76) *Klitz* (Szolnok-Doboka vm.): Klics, Csúrfalva, ma Cliț (R); postahely.
- (76) [1830. dec. 31.] *Richter* Filep Antal (19. sz. első fele): bécsi születésű festő, rajzoló, rézmetsző és litográfus. 1804–1829 között Pesten működött, Kazinczyról több képet is készített 1828-ban.

- (76) *Cziráky Antal*, gróf (1772–1852): Fejér vármegyei főispán (1825–1845), országbíró (lat.: *judex curiae*) (1828–1839).
- (76) *Hormayer* (Hormayr), Joseph (1782–1848): osztrák történétíró, a bécsi udvari levéltár igazgatója. Említett munkája: *Österreichischer Plutarch* (politikai életrajzyűjtemény; I–XX. kötet, Bécs, 1807–1814); ebből az említett képek (metszette Blaschke): *V. Károly* (1500–1558), *I. Ferdinánd* (1503–1564), *II. Miksa* (1527–1576), *II. Rudolf* (1552–1612), *II. Mátyás* (1557–1619), *II. Ferdinánd* (1578–1637), *III. Ferdinánd* (1769–1824), *I. Lipót* (1640–1705), *VI. Károly* (1685–1740), *Mária Terézia* (1717–1780), *II. Lipót* (1747–1792), *I. Ferenc* (1768–1835) (Habsburg-uralkodók); *Savoyai Jenő* (1663–1736), Gideon Ernst *Laundon* (1717–1790), Wenzel Anton *Kaunitz* (1711–1794), Raimondo *Montecuccoli* (1609–1680), *Zrínyi* Miklós (1508 k.–1566) (Habsburg-szolgálatban állt politikusok, hadvezérek); *Hell* Miksa (1720–1792) és *Born* Ignác (1742–1791) (Bécsben működő tudósok).
- (76) [1830. dec. 31.] *PETRUS SZIRMAY et ANNA KECZER proles hoc ordine nominantur: Steph[anus] 2., Nicol[aus] 3., Petrus et Andreas. Protoc[ollum] A[ctum] N[ume]ro 9. pag[ina] 1113.* (lat.): 'Szirmay Péter és Keczer Anna gyermekeinek neve sorrendben a következő: István 2., Miklós 3., Péter és András. 9. számú jegyzőkönyv, 1113. oldal.'
- (76) *How do you do? olv. hau du ju du? quomodo az az Comment faites vous faire?* (ang., lat., fr.): 'Hogy van? Hogyan?'
- (76) *coronationale honorarium* (lat.): a koronának, azaz a királynak fizetett adó.
- (76), (79) [1830. dec. 31., 1831. febr. 13.] *V. Ferdinánd; V. Ferd.* (Habsburg) (1793–1875): császár, cseh és magyar király (1835–1848). 1830-ban koronázták meg. I. Ferenc fia.
- (76) *contributio* (lat.): adó.
- (77) [1831. jan. 1.] *Bodó*: (további adatokat nem találtunk).
- (77) *Pika*: talán Pika Gáspár, sátoraljaújhelyi lakos.
- (77) [1831. jan. 4.] *Kardos Sámuel*: (a tályjai postamesterről további adatokat nem találtunk).
- (77) *Ocskay Antal* (1795–1848): nagyváradi kanonok, a pesti egyetem tanára, kassai megyés püspök (1838-tól).
- (77) [1831. jan. 5.] *Kelemen Sámuel*: (további adatokat nem találtunk).
- (77) [1831. jan. 6.] *Maria Dorothea úcza*: ma Dorottya utca.
- (77) *Breczenheim* Ferdinand, herceg (?–1823): német származású birtokos, aki a hajdani Rákóczi-uradalom egy részét, így a sárospataki várat és Regécet is birtokolta. 1808. júl. 5-én iktatták be a birtokba (lat.: *statuálták*).
- (78) [1831. jan. 18.] *Gróf Teleki levele*: Teleki József a Magyar Tudós Társaság elnökeként tudatta Kazinczyval, hogy „az igazgató tanács a' Tekintetes Táblabíró Urat is rendes taggá neveztetésre igen érdemesnek vallván, a' Historia osztályában a' vidéki rendes tagok között elsőnek választotta”, és meghívta az Akadémia febr. 13-i ülésére. (KazLev, 21/5271, Gr. Teleki József – Kazinczy, Pest, 1831. jan. 15., 452.)
- (78) [1831. jan. 21.] *Budai András*: (az ügyvédről további adatokat nem találtunk).
- (78) [1831. febr. 1.] *Csanálos* (Zemplén vm.): Újcsanáros.
- (78) [1831. febr. 2.] *Ragályi Jánosné*: Kóji Comáromy Zsuzsanna.
- (78) *Zsolca* (Borsod vm.): Alsó- vagy Felsőzsolca.
- (78) *Vay Lajosné*: gróf Teleki Erzsébet. Férje: Vay Lajos (1803–1888) Borsod vármegye követe és főispánja (1848 és 1861), Vay Miklós (1756–1824) tábornok fia.
- (78) [1831. febr. 3.] *decretum* (lat.): határozat, végzés.
- (78) *Csoma Zsigmondné*: (1828-ban már özvegy), Szilasy Terézia. Szilasy József lánya. Testvérei: Szilasy Mária (Péli Andrásné) és *Szilasy Ferenc, II.* (1793–1841): Gömör vármegyei főszolgabíró, majd alispán (1827–1836).
- (78) *Bémer* László, báró (1784–1862): egri kanonok (1830-tól), a hétszemélyes tábla ülnöke, később nagyváradi püspök (1843-tól). Az 1849-es szabadságharc támogatása miatt öt év várfogságot szenvedett.
- (78) *Superintendens*: Szathmári Paksi József (1763–1848) 1823-tól tiszáninneni református püspök.
- (78) *Füzéresy*: (a *sepsi[szentgyörgyi]* plebánusról további adatokat nem találtunk).

- (78) [1831. febr. 4.] *Ragályi Tamás* (1785–1849): író, szerkesztő. Borsodi országgyűlési követ (el lennéki: 1825/27, 1830, majd konzervatív: 1832/36), alnádor, szeptemvir (1841).
- (78) *Lónyai László* (1791–1865): Borsod vármegye szolgabírája, országgyűlési követe, alispánja. 1848-ban nemzetőr őrnagy. Idősebb Lónyai László (1769–1805) Bereg vármegyei alispán fia. Felesége: *Bónis Teréz* (1791–1865).
- (78) [1831. febr. 5.] *magistrualis* (lat.): városi vagy vármegyei tanácsi előjáró.
- (78) *Weiss*: (a kapitányról további adatokat nem találtunk).
- (78) *Szalay*: (a huszár főhadnagyról további adatokat nem találtunk).
- (78) *Okolicsányi*: (a Borsod vármegyei főszolgabíróról további adatokat nem találtunk).
- (78) *Hutka István*: (az ügyvédrel további adatokat nem találtunk).
- (78) [1831. febr. 6.] *Bajkor József*: borsodi ügyvéd, kit a vármegye felesztendei fogságra ítél. A reformországgyűlések idején Bécsnek kémkedett: „Régen lengedezvén már itt a’ Bajkor Jó’séf titkos politzájsága felől a’ hír [...]” (KazLev, 19/4576, Barkassy Imre – Kazinczynak, 1826. jan. 6., 507.)
- (78) [1831. febr. 7., 13.] *Menzel János*: pesti szakács.
- (78) *Dercsényi Pál*, báró (1797–1843): földbirtokos, gazdálkodó. Kazinczy húgának, Juliannának a fia. 1828-ban 100 arany pályadíjat tűzött ki a magyar mezőgazdaság javítására. 1839-től báró. Felesége: báró *Geymüller Henrika*.
- (78) *Brudern József*, báró: a Brudern család 1791-ben nyert honfűsítást.
- (78) [1831. febr. 8.] *praedium* (lat.): nemesi birtok.
- (78) [1831. febr. 9.] *Ágyba mingyárt. Kovász.*: „Meghíva Febr. 14dikére a’ Magy. Academia’ dolgában, én már 9dikben beértem Pestre, de Gödölő körül tüdőgyűládásba estem, ’s betegen értem bé. Alig tudtam hangot adni midőn egy barátomhoz beléptem, ’s tőle *ágyat és nyilalásomra kovászt* kértem.” (KazLev, 21/5283, Kazinczy – Cserey Miklósnak, Pécel, 1831. márc. 4., 470.)
- (78) [1831. febr. 11.] *Nyomtatott jelentés a’ Kisfaludy Károly Munkái felől*: Kisfaludy Károly minden munkáit Toldy Ferenc adta ki (10 kötet, Buda, 1831; Toldy ismertetése: Felső Magyar-Országú Minerva, 1831, 225).
- (79) [1831. febr. 12.] *Szemere Pálné*: Csoma Borbála (korábban Fáy Józsefné) (1793–1858), Fáy Joanna és Albert anyja. 1829-től *Szemere Pál* (1785–1861) második felesége.
- (79) *Bajza olvassa Anti Döbrt*: utalás a *Conversations Lexicon* körül kibontakozó vitára, l. fentebb.
- (79) [1831. febr. 13.] *AMOR — PRINCIPIS / POPULI — FELICITAS* (lat.): ’A fejedelem szeretete a nép boldogsága.’ A kapcsos zárójellel összefűzött szavak sorrendjének megváltoztatásával a jelentés: ’A nép szeretete a fejedelem boldogsága.’
- (79) *Rischel*: „[...] B. Prónay Sándorral gyakran vagyok, kétszer ebédeltem is nála [...]. Ekkor egy külföldi Tudóst Doctor Rischel nevűt is, híva vendégül, ’s ezt azért, hogy Szemere és én lássuk, halljuk, ’s talán vezessük is a’ Magyar Grammatica dolgozásában. Ez Petersburgban, Stockholmban, Kopenhágában lakott, a’ három ott uralkodó nyelvet megtanulta, tudja a’ Keletiek is, ’s olly Magyar Grammatikát készül írni, a’ millyet attól várhatni a’ ki XIII nyelvet grammaticae ért.” (KazLev, 21/5296, Kazinczy – Lónyay Gábornak, Pest, 1831. márc. 22., 497.)
- (79) *Kir. Confrimatzio* (lat.): ’királyi megerősítés’, l. az 1830. aug. 4-i jegyzetet.
- (79) *Szentgyörgyi*: (fiktív személy?).
- (79) *Valót jövőndöle Iiumnak...*: a trójai mondakörhöz tartozó Kasszandra-történetet feldolgozó 9 sor egy Horvát Istvánhoz írt episztola részleteként készült. A vers tervezett folytatását nem ismerjük (nem közli a GERGYE/KAZINCZY 1998 sem). „A’ mit Recenzióban akartam vala mondani, Epistolában adom elő. Halld kezdetét: [itt a 9 verssor olvasható – O. L.] Itt legnevezeteseb paradoxumaidat kellene felhordanom, hogy onnan tehessem a’ fordulást, ’s ezt mondhasam: Ime ezeken botránkoztak meg azok a’ józan fejűek, azok a’ mindentudók; ezekről nem hiheték hogy igazak lehessenek; és – még is igazak. ’S innen leczke a’ szemteleneknek, a’ kik mást vádolnak, nem lévén elég tudományok megérteni a’ vádlottak’ okait.” (KazLev, 21/5228, Kazinczy – Horvát Istvánnak, h. é. n., 394.)
- (80) *Burchbhardt* (Burckhardt), Johann Ludwig (1784–1817): angol Afrika-utazó. Említett műve vélhetően: *Travels in Syria and the Holy Land* (1822; németül: 1823–1824, Weimar).
- (80) *Gesennius* (Gesenius), Wilhelm (1786–1842): német protestáns teológus, nyelvész.

- (80) *Strapparola* (Straparola), Giovanni Francesco (Gianfrancesco) (1480 k.–1557): olasz író, költő. A népmesékhez közel álló tündérirodalom jelentős alkotása a *Piacevoli notti* (1550–1553) c. novellafüzére. *Caravaggióban* született.
- (80) [1831. febr. 14.] *Gróf Telekinél első ülés....*: a Magyar Tudós Társaság tagjait l. fentebb.
- (80) *statútum* (lat.): határozat.
- (80) *a' Pozsonyi és itt tartott Gyűlések Protocollumai*: a Magyar Tudós Társaság első, alakuló ülése Pozsonyban 1830. nov. 17-én volt. *Protocollum* (gör.–lat.): jegyzőkönyv.
- (80) *exclusive* (lat.): kizárólagosan.
- (80) [1831. febr. 15.] *Szilasy József* (1755–1836): zempléni főispáni helytartó (1825–1830), Torna és Zemplén vármegyei főispán (1827-től, ill. 1828-tól), szeptemvir (1819).
- (80) *Personalis*: gróf Mailáth György (II.) (1786–1861): személynök (lat.: *personalis*) (1825), Hont vármegyei főispán (1828-tól).
- (80) *Cleinmann* (*Kleinmann*; *Cleymann*) Károly (1772–1833): német evangélikus lelkész, hit-szónok, 1793-tól Bécsben, 1816-tól Pesten volt lelkész.
- (81) [1831. febr. 16.] *Haliczki Antal* (1788–1837): a Nemzeti Múzeum régiségtárának őre (1814-től), majd megbízott igazgatója (1822-től).
- (81) *A' Sessióból írom meg a' hírt Szemerének....*: Kazinczy és Kölcsy együtt írta „[b]enn az Űlésben szerdán Február 16d. 1831"-én a levelet az éppen megválasztott Szemeréhez, amelyben – mint Kölcsy írja – „Édes Palim, Ide rekesztve kapod a' praesidiálist, mellyet mindjárt a' Sessio végével Döbrentei megírtt, 's G. Teleki aláírtt”. (KazLev, 21/5280, Kazinczy és Kölcsy Ferenc – Szemere Pálhoz, Pest, 1831. febr. 16., 466.) *Praesidiálist is expediáltatja* (lat.): 'elnökit is elküldi'.
- (82) *Báth. Gáb.*: Batory Gábor (1755–1842) pesti református püspök (1814-től).
- (82) *Agens*: talán Szathmári József, Szathmári Mihály ügyvéd fia: „Agens Tekint. Szathmári József Úr' [...], Pesten, a' Báró Brudern házához, áltaellenben a' postával.” (KazLev, 21/4993, Kazinczy – Berzsenyi Dánielnek, Pest, 1829. ápr. 14., 44.)
- (82) *Sánd.*: bizonyára I. Sándor (Romanov) (1777–1825) orosz cár (1801-től).
- (82) [1831. febr. 17.] *17 Febr.*: a Magyar Tudós Társaság tagjait l. fentebb.
- (82) *LEVELEZŐK VÁLASZTATNAK*: a Cserey Miklósnak írt levele szerint Kazinczy elégedetlen volt a levelezők tagok megválasztásával: „17dben 20 Levelezők, kiknek neveiket restellem leírni. Én ezek közzé projectáltam Gr. Dezsőffy Aurélt, de haszontalan volt tanácsom. Sokan nem ismerék. – Volt még egy valaki, a' kit ajánlottam; de nem ismerék, 's azt mondták, hogy nem ada ki semmit. Mondottam hogy dolgozott, és mit dolgozott. Az nem használt. Gróf Bethlen Imrének is kevés voksa volt; talán csak négy. Ellenben Gr. Kemény József elnyerte azt, holott a' Párizsból most érkező Kemény Domokostól azt hallom, hogy magyarul sem tud jól. – Megszerettem ezt a' Kemény Domokost.” (KazLev, 21/5283, Kazinczy – Cserey Miklósnak, Pécel, 1831. márc. 4., 472.)
- (82) *Dezsőffy Aurél* (Dessewffy), gróf (1808–1842): író, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1833-tól), a Kisfaludy Társaság alapító tagja, a Világ szerkesztője, a reformkori „fontolva haladók” vezetője. Gróf Dessewffy József fia.
- (82) *Dulhási Mihály* (1786–1856): gróf Dessewffy József titkára, a Felső Magyar-Országi Minerva szerkesztője (1825–1836).
- (82) *Thewrewk József* (Ponori) (1793–1870): l. az 1830. okt. 30-i jegyzetet.
- (83) [1831. febr. 18.] *Bánffy Pál*, báró (1798–1863): Borbély Gábor lányának, Amáliának (1803–1864) férje.
- (83) *Borbély Gábor* (Roffi) (1761–1830): Vay Janettel 1800-ban kötött házasságára írta Csokonai *A' Szépség' ereje a' bajnoki szívenn* c. költeményét.
- (83) *Kemény Domokos*, gróf: ellenzéki politikus (l. a fent idézett 1831. márc. 4-i levelet).
- (83) *Krainik*: Kazinczy valamelyik unokaöccse, azaz Kraynik Józsefné Kazinczy Klára (1766–?) egyik fia.

- (83) *Sztankovics János* (?–1848): a győri líceum igazgatója, győri kanonok, majd püspök (1838-tól), királyi táblai praelátus, udvari tanácsos. *Praelátus* (lat.): római katolikus papi rendfokozat, külső joghatósággal bíró pap.
- (83) [1831. febr. 20.] *a' Kir. Tábla' palotájában*: a Királyi Tábla és a Septemvirátus együtt alkotta a Királyi Kúriát (a legfelsőbb bíróságot), amelynek a 18. sz. végén emelt épülete a Ferenciek terén, a templommal szemben volt. (A fent idézett 1831. márc. 4-i levelében erről az ülésről is beszámolt Kazinczy Cserey Miklósnak.)
- (83) *Döbr. megvalasztatik első Titoknoknak 20 vokssal. Schédel 8. Rám 2., Imre 1.*: a választás háttéréről: „Gr. Dezsőffy újra megkérde, ha akarok e lenni Secretárius, mert dicsekedés, annál inkább pedig hazugság nélkül mondhatom, hogy ámbár Döbrentei mindent elkövetett, hogy az ő lehessen, engem őhajtottak annak. Megmondám fenn szóval, hogy én az lenni nem akarok; feleségemmel 's azzal a' sok gyermekkel Pestre nem jöhetnek. Így Döbr. megtéetett, minekutána Fenyéri és Bajza tavaly rajta azt a' tréfát ejték, Bajza pedig most ismét a' Kritikai Lapokban mind rajta, mind az őáltala védelemül kiáltott Gróf Dezsőffyn.” (KazLev, 21/5283, Kazinczy – Cserey Miklósnak, Pécel, 1831. márc. 4., 472.) Mezei Márta szerint Kazinczy visszalépésében az Akadémiával szembeni fenntartása és az elnök, gróf Teleki József tartózkodó magatartása is szerepet játszott (MEZEI 1994, 178–180).
- (84) *Károlyi István* (1794–1863): pesti nyomdatulajdonos, ügyvéd, táblabíró. 1824-től a Trattner-nyomda is birtokába került, 1837–1841 között a Tudományos Gyűjtemény utolsó szerkesztője volt.
- (84) *Grófné*: gróf Teleki Lászlóné báró Mészáros Jeanette (1784–1844), gróf Teleki Józsefnek, az Akadémia elnökének mostohaanyja. (Ugyanis ő lépett be a „47d. esztdejébe”.)
- (84) *redactor* (lat.): szerkesztő.
- (84) [1831. febr. 23.] *Cserei levele érkezik*: l. KazLev, 21/5279, Cserey Miklós – Kazinczynak, Klitzen, 1831. febr. 12.
- (84) [1831. febr. 24.] *Comáromy Györgyné* (1811–?): gróf Beleznay Julianna.
- (85) *Fenyéri ma láttatja velem a' Kritikai lapokat; – Kölcsynek már tegnap adta*: utalás a Pyrker-pörre (l. fentebb), Toldy (G.) cikkére: „S mit jelent az, hogy én a' Kritikai Lapokat 24 órával láttam később, mint a' velem egy fedél alatt lakó Kölcsy? Nem azt e, hogy az Urak látták, hogy ezek a' Kritikai Lapok nekem kedvetlenséget fognak tenni, de azzal nem gondoltak? Én illyet nem tehetek azokkal, a' kiket szeretek, 's áldom sorsomat, hogy a' midőn kedvetlen ítéleteimet akarám hallatni, még ha az embert nem szerettem is, írásmat még a' lenyomtatás előtt láttatám azzal, a' ki ellen felköltem.” (KazLev, 21/5284, Kazinczy – Zádor Györgynek [Fenyérynek], Pest, 1831. márc. 8., 474; vö. uo., 21/5282, Kazinczy – Kölcsy Ferenchez, Pécel, 1831. márc. 4[–10].) Kazinczy a cikk szerzőjének kilétében nem lehetett teljesen biztos: „A' Tekintetes Úr levele Fenyéryt, Toldyt (kit a' G. betű alatt lappangani vél, 's talán jól vél, talán nem) [...]” (KazLev, 21/5289, Bajza József – Kazinczynak, Pest, 1831. márc. 11., 488.) *Kritikai lapok*: 1830–1836 között összesen hét füzetet megért pesti irodalmi folyóirat, szerkesztői Bajza József és Kilián György voltak.
- (85) [1831. febr. 25.] *Ferdinándiné*: (további adatokat nem találtunk).
- (85) *Bártfayné*: Bártfay Lászlóné Mauks Jozefina, korábban Gosztonyi Istvánné.
- (85) [1831. febr. 26.] *Casino*: a pesti Nemzeti Kaszinó; l. az 1828. ápr. 1-i jegyzetet.
- (85) [1831. febr. 27.] *Gebler*: (a nórádi orvosról további adatokat nem találtunk).
- (85) *Domby Márton* (1778–1864): ügyvéd, Csokonai iskolatársa, barátja, munkáinak kiadója és életrajzírója (Csokonay V. *Mibály élete 's Némely még eddig ki nem adott munkái*, Pest, 1817).
- (85) *Jakabfalviné*: talán Csoma Zsanett (Johanna), Jakabfalvi András abaúji táblabíró unokatestvére és felesége (1829-től).
- (85) *Balog*: (további adatokat nem találtunk).
- (85) *a' Palatinus második fija*: Sándor (1825–1837), József főherceg és Mária Dorottya fia.
- (85) [1831. febr. 28.] *kalamárizs* (lat., rég.): tintatartó.
- (85) *Neue Zeit* (ném.): 'új idő'; talán az olmtüzi Neue Zeit c. folyóirat.
- (85) *Kassai József* (1767–1842): római katolikus plébános, nyelvész, lexikoníró, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1832). Az Akadémián 1831-ben mutatta be szótárírói munkás-

- ságát (kiadása: *Származtató, s gyökeresző magyar diák szókönyv...*, Pest, 1833–1836; második része kéziratban maradt.)
- (85) *Polycletus*: Kis János (1770–1846) evangélikus püspök fordította le Polükleitosz (i. e. 4–3. sz.) görög történetíró művét: *Polycletus Utazása, vagy Római Levelek de-Thais után* (2 kötet, in Felső Magyar-Országú Minerva, 1826–1833). „Az első ülésben Febr. 28d. [...] Superin. Kis mutatta be a’ Polyclétus Római utazását, magyarban, az kiadatott Petrovicsnak hogy adja véleményét.” (KazLev, 21/5305, Kazinczy – Somosy Jánosnak, Pest, 1831. márc. [?], 515.)
- (85) *Invalidenhaus*: a rokkant katonák ellátására épült pesti palota. A 18. század elején emelt épületet 1783-tól laktanyának használták (Károly kaszánya). (Ma a Főpolgármesteri Hivatal épülete, Városház utca.)
- (85) [1831. márc. 2.] *Periphrasisa a’ Magy. Verseknék. Károlynak Dayka eránt*: Dayka Gábor átjavított verseinek (*Üjhelyi Dayka Gábor’ Versei, Összeszedte ’s kiadta barátja Kazinczy Ferencz – Kazinczynak Poetai Berke*, Széphalom–Pest, 1813) kiadásáról lehetett szó közte és a nyomdász között. Egy kb. fél évvel korábbi levélben így írt: „Én úgy hiszem, hogy úgy a’ hogy én tettem a’ Dayka’ Verseivel, melléjek adván a’ Variánsokat, szabad.” (KazLev, 21/5192, Kazinczy – Szalay Lászlónak, Sátoraljaújhely, 1830. júl. 20., 344.) *Periphrasis* (gör.–lat.): körülírás.
- (85) *Kovács Zsigmond*: (további adatokat nem találtunk).
- (85) [1831. márc. 3.] *Fáy Mózes*: Fáy György (I.) apja.
- (85) [1831. márc. 5.] *Huszár Elek*: kapitány, a Pesti Casino könyvtárosa (1832-ig).
- (85) [1831. márc. 6.] *Szirmay Ádám* (1781–1848): kamarás, a hétszemélyes tábla bírása (1844).
- (85) [1831. márc. 7.] *A’ Pesten és Budán megjelent könyvek Laistroma (mense Január. et Febr.) kiosztatnak vélemény adás végett*: Kazinczy a Pesten és Budán 1831. január–februárban (lat.: *mense Január. et Febr.*) megjelent munkák közül Szalay László *Bimbóji* c. verseskötetének és Lassu István Horatius-kiadásának ismertetését vállalta el. Kazinczy igen kritikusan nyilatkozott e kötetek felől, Lassut egyenesen eltanácsolta a munka folytatásától. (A jelentések szövegei kéziratban: MTA KIK, K 601, 3–8. Vö. KazLev, 21/5287, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1831. márc. 11.; uo., 21/5295, Kazinczy – az MTA-nak, Pest, 1831. márc. 21.) *Szalay László* (1813–1864): író, történész, jogtudós, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tagja (levelező: 1836; rendes: 1838) és titkára (1861). Kölcey jurátusa, a centralista ellenzék egyik vezetője és a Pesti Hírlap szerkesztője (1844–1845) volt. Említett munkái: *Észrevételek a Muzarion III. és IV. kötetéről* (Pest, 1830); *Bimbók* (Pest, 1831). *Lassu István* (1797–1852): az udvari kancellária tisztviselője, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1833). Említett munkája: *Q. Horatius Flaccusnak ódái. A két magyar hazában lévő ifjuságnak és a római classica litteraturában gyönyörködőknek számára nemzeti nyelvén készített magyarázatokkal kiadta...* (Buda, 1829).
- (85) [1831. márc. 8.] *Stettnerhez a’ Gyöngyök Apologiáját*: utalás a Pyrker-pörre (l. fentebb); Kazinczy a válaszcikkét küldte el Stettner Györgyhez (azaz Fenyéri Gyulához), a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőjéhez.
- (85) [1831. márc. 9.] *Szalay László*: (l. fentebb az 1831. márc. 7-i jegyzetet).
- (85) *paraplü* (fr.): esernyő.
- (86) [1831. márc. 11.] *Engel*: talán Engel János Jakab orvos, Engel János Keresztély testvére, Cornides Zsuzsa férje.
- (86) *Dókus László* (1785–1858): l. az 1830. ápr. 10-i jegyzetet.
- (86) *Bálintnak, Lajosnak*: Kazinczy fiai: Kazinczy Bálint (1818–1883) és Kazinczy Lajos (1820–1849).
- (86) *Lajos Filep, Ferdinand. La Fayette*: Kazinczy 1830. december 3-án kérte Fenyérytól, hogy V. Ferdinánd magyar király, Lajos-Filep francia király és Lafayette képeit küldje el számára (KazLev, 21/5249, Kazinczy – Zádor Györgynek [Fenyérynek], 1830. dec. 3.). *Lajos Filep*: XIX. Lajos (Orléans) (1773–1850) francia király (1830–1848). Marie Joseph *La Fayette* márkai (1757–1834): francia tábornok és politikus. Az amerikai függetlenségi háború hőse, a francia forradalom idején az alkotmányos monarchia híve.
- (86) [1831. márc. 14.] *Hajós János*: (további adatokat nem találtunk).
- (86) [1831. márc. 17.] *licitatio* (lat.): árverés.
- (86) *Nagy Barnabásné*: (további adatokat nem találtunk).

- (86) *Miller, von Dresden. Pozsonyban Sattlergasse, Haus Kochmeister* (ném.): 'Miller Drezdából. Pozsonyban Szíjgyártó utca, Kochmeister ház.' *Miller*: további adatokat nem találtunk. *Kochmeister* egy pozsonyi volt gyógyszerész, aki házát kiadta (vö. KazLev, 2/438, Kazinczy – Kis Jánosnak, Regmec, 1794. márc. 17.).
- (86) [1831. márc. 20.] *Dezsöffy San[dor] Szécs. Andrásy*: bizonyára gróf Dessewffy József, gróf Sándor Móric (1805–1878), az „ördöglovas” néven ismert arisztokrata, gróf Széchenyi István és gróf Andrásy György. (Esetleg: Dessewffy Sámuel [1768–1847], József bátyja. – VADERNA 2013, 60.)
- (86) *Gr. Bethlen Imre érkezik Pestre*: az utalás háttéréről: „Ő Exc. Gróf Bethlen Imre, Fő Curátora az Enyedi Collégiumnak, Pestre ére Martz. 19d. – (Szegény atya megtudta a' mi Praesesünk leveléből hogy Pesten Teleki mellett jurátuskodó fija duellála a' Gróf Dezsöffy fijával, Emíllel, és hogy ez Bethlennek a' jobb hüvelykét csaknem egészen elszelte; 's repült Pestre, hogy fiját lássa, 's a' Palatínusnál 's Bécsben a' Császárnál a' bolond, de gavallér-tettet jóvá tegye.)” (KazLev, 21/5300, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. márc. 29., 503–504.)
- (86) [1831. márc. 21.] *Kúnné*: gróf Kún Lászlóné Gyulai Constance, gróf Gyulai Ferenc és Kácsándy Zsuzsanna lánya.
- (86) *Ma olvastatik fel az én Recenzióm a' Bimbókról*: l. fentebb az 1831. márc. 7-i jegyzetet.
- (86) [1831. márc. 23.] *Levél Kölcsyhez*: a levél keletkezése: 1831. márc. 24. (KazLev, 21/5298, Kazinczy és Szemere Pál – Kölcsy Ferenchez, Pécel, 1831. márc. 24.)
- (86) [1831. márc. 24.] *gróf Ráday Gedeonné [IV.] gróf Teleki Borbála* (1811–1841): gróf Teleki József (1777–1817) főkörmányszéki tanácsos lánya. Férje 1829-től: *gróf Ráday Gedeon (IV.)* (1806–1873) Nógrád vármegye főispánja, gróf Ráday Pál (II.) fia. Fiuk: *Ráday Pál (III.)* (1830–1879).
- (86) [1831. márc. 25.] *Dercsényi*: talán Dercsényi János (eredetileg: Weisz) (1755–1837) Zemplén vármegye főorvosa, Kazinczy hűgának, Juliannának a férje (1785-től). (Vagy valamelyik gyermeke.)
- (86) [1831. márc. 26.] *Toldytól visszakapom Verseimet*: Kazinczy két nappal korábban kérte vissza nyomtatásra szánt verseit Toldytól: „A' mi Szemerénk mostoha Fija Fáy Albert holnap csőtörtökön jő ki ide Pestről. Kérem alázatosan az Urat, méltóztassék általa nekem Verseim' csomóját kiküldeni az azokra tett jegyzésekkel, hogy láthassam, azokból mit fogadhatok el.” (KazLev, 21/5297, Kazinczy – Toldy Ferencnek, Pécel, 1831. márc. 24., 498.) Toldy még aznap válaszolt, de a versekhez írt megjegyzéseit nem küldte el: „Küldöm a' Tek. Úrnak a' kívánt csomót. Nem lehet eltitkolnom fájdalomamat, hogy az a' nyílt hang, mellyel észrevételeim' a' gyűjtemény' mostani állapotjáról egyik levelemben hallattam, vétkesnek találtatott. [...] Jegyzéseimet ide kapcsolnom nem lehet. Azok talán szájbéli előadást kívánnak, 's ohajtom, hogy egyszer szabad legyen legalább némelyeket szóval elmondanom.” (KazLev, 21/5299, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Pest, 1831. márc. 24., 501.)
- (86) [1831. márc. 27.] *VASÁRNAP. lásd a' következő lapot*: a kézirat következő, 30. lapján található az akadémikusok névsora, a 31. lapon a márc. 27-i dátum megismétlésével folytatódik a napi feljegyzés.
- (87) *Borosló*: Wrocław, sziléziai város (ma Lengyelország).
- (87) *Enyed* (Alsó-Fehér vm.): Nagyenyed, ma Aiud (R).
- (87) *Palatinus*: József (Habsburg) (1776–1847) főherceg, Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (1796–1847). II. Lipót fia.
- (86) *Szent István Commendansa*: a Szent István-rend középkeresztese (commandeur). E magyarországi lovagrendet (kitüntetést) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására, három osztályában 20 nagykeresztes, 30 középkeresztes (commandeur) és 50 kiskeresztes tagja lehetett.
- (88) *7vir* (lat.): szeptemvir; hétszemélynök, a hétszemélyes tábla bírja.
- (88) *Csaba*: Rákoscса (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.): ma Budapest része.
- (88) *Laffertné*: báró Laffert Antalné Prónay Antónia, báró Prónay Gábor lánya.
- (88) *Clementisz*: (az evangélikus predikátor özvegyéről további adatokat nem találtunk).
- (88) *Keresztúr*: talán Bodroghkeresztúr (Zemplén vm.).

- (88) [1831. márc. 28.] *Bobus Jánosné*: Szőgyényi Zsigmond főispáni helytartó lánya. Testvére: *Szőgyényi László* (1806–1893), később kancellár, Fejér vármegye főispánja, főkamrás, a főrendiház elnöke, főtárnokmester, országbíró.
- (88) [1831. márc. 29.] *Délig levelek*: csak egy levelet ismerünk e napról: KazLev, 21/5300, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. márc. 29.
- (88) *Liptay Sándorné báró Rudnyanszki Thérézia*: (további adatokat nem találtunk).
- (88) *Ottlík Sándorné Onodi Theresia* (1797–1875): a fia: *Ottlík Géza* (1830–1911) (az író Ottlík Géza nagyapja).
- (88) *Levél Rumitól, Dókustól, hazúlról*: (a három említett levél elveszett vagy lappang).
- (88) [1831. márc. 30.] *Patay Borbála*: gróf Wartensleben Gusztávné, Patay Pál lánya. (Férjét és apósát l. lentebb.)
- (88) *Born Ignác* (1742–1791): mineralógus, geológus, feltaláló, több akadémia tagja, a bécsi Zur wahren Eintracht ('Igaz egyetértéshez') nevű szabadkőműves-páholy szék mestere (vezetője). Kazinczy mindig nagyrabecsüléssel emlékezett meg róla (pl.: KAZINCZY, *Ignatius von Born; Pályám' Emlékezete I.*; [Pályám emlékezete III.]; [Pályám emlékezete VI.] = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 64–66; 495; 598; 765–766).
- (88) [1831. márc. 31.] *Academiai Jelentés a' Szalay Bimbóji és a' Lassú Horatziusra tett Jegyzései felől*: (l. fentebb az 1831. márc. 7-i jegyzetet.)
- (88) [1831. ápr. 1.] *Földvárinak szülő [...] Grófné levelét*: (a két – felcserélt – levél elveszett vagy lappang).
- (88) *convert* (lat.): boríték.
- (88) *Földvári Miklós* (1801–1837): Pest vármegye szolgabírája. Felesége: *Kubinyi Amália*, Kubinyi András evangélikus egyházkerületi felügyelő lánya.
- (88) [1831. ápr. 2.] *ebédre Péteribe*: l. KazLev, 21/5306, gr. Ráday Gedeon – Kazinczynak, Pécel, 1831. ápr. 2.
- (88) *Videfalva* (Nógrád vm.): ma Vidiná (SZK).
- (88) *Losonc* (Nógrád vm.): ma: Lučenec (SZK).
- (88) *Apátfalva* (Borsod vm.): Belpátfalva.
- (89) *Esztergályi*: (a péteri evangélikus lelkészről további adatokat nem találtunk).
- (89) *Wartensleben Károly*: gróf (1780–1835). Apja: gróf Wartensleben Vilmos (*Wilhelm*) (1734–1798) tábornok, a bródi és a gradiskai horvát-illír határőrezredek tábornokaként Kazinczy öccsének, Lászlónak (1763–1807) a felettese. Fia: gróf Wartensleben *Gusztáv* (1804–?) (NAGYIVÁN szerint a keresztnéve Ágost-L.), akinek a felesége Patay Borbála (*Borcza*), *Patay Pál* és *Pogány Zsuzsanna* (1783–?) lánya.
- (89) *Pogány Lajos, I.* (?–1793): Máramaros vármegyei alispán, Bereg vármegyei adminisztrátor (II. József alatt), referendárius. A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. Pogány Lajos (II.) és *Zsuzsanna* apja.
- (89) *A' templomban a' Generális és a' Generálisné 's Vay Wilhelm márvány köve*: az 1808-ban épült gyömrői református templom falában gróf Wartensleben Vilmos generális és felesége, gróf Teleki Klára (1750–1798) emlékére Canova márvány domborműve őrzi. *Vay Wilhelm*: (további adatokat nem találtunk).
- (89) *Genius* (lat.): itt: szellem.
- (89) *basrelief* (fr.): bas-relief, féldombormű.
- (89) *Handlung. Ich handle* (ném.): 'cselekvés, cselekszem'. [?]
- (89) [1831. ápr. 3.] *Fáy (Berczi) Albert* (1816–?): Fáy Joanna testvére, Fáy József és Csoma Borbála fia, Szemere Pál mostohafia.
- (89) [1831. ápr. 4.] *Prónay Albert*, báró (1801–1867): Pest vármegye főispáni helytartója, a Magyar Tudós Társaság (MTA) igazgatótanácsának tagja (1840), koronaőr, szeptemvir. Prónay Lajos fia, Sándor fogadott fia.
- (89) *Podmaniczky Károly*, báró (1772–1833): bányatanácsos, a dunántúli evangélikus egyház felügyelője (1826-tól). A Martinovics-mozgalom kapcsán gyanúba keveredett és Bécsbe internáltak, ahol orvosi, majd Selmezbányán bányászati tanulmányokat végzett. 1812-ben lemondott bá-

- nyatanácsosi állásáról, ezután aszódi birtokán és Pesten élt. Báró Podmaniczky Sándor (?–1786) fia.
- (90) [1831. ápr. 7–16.] *a' gőz hajón Neszmélyig...*: Kazinczy pannonthalmi útirajzait l. kötetűnben: *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra; Pannonhalmra, Esztergom, Vác. 1831.* Az utazásról összefoglalóan beszámoló levél: *KazLev*, 21/5315, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pannonhalmra, 1831. ápr. 11.
- (90) [1831. ápr. 7.] *Sadler József* (1791–1849): orvosdoktor, gyógyszerész, a Nemzeti Múzeum természetrajzi osztályának őre (1820-tól), a pesti egyetemen a növénytan tanára (1832-től). (Feleségéről nem találtunk adatokat.)
- (90) *Swobodáné*: talán Swoboda Károly felesége.
- (90) *commandírozó* (lat.): parancsnok.
- (90) [1831. ápr. 11.] *Zafiri* (Zaffiry): egy Ugocsa vármegyei család tagja.
- (90) *Baj*: (a szolgabíróról további adatokat nem találtunk).
- (90) [1831. ápr. 12.] *Apát*: Kovács Tamás József (1783–1841) bencés szerzetes (1803-tól), pap, győri gimnáziumi tanár, pannonthalmi tanár és a kolostor előjárója (perjel; 1827–1829), főapát (1829–1841).
- (90) [1831. ápr. 13.] *Fájsz József* (Faisz) (1776–1852): pannonthalmi bencés szerzetes, a tatai piarista gimnázium (ma: Eötvös József Gimnázium és Kollégium) tanára és rektora (1817–1844). (KOLTAI 1998.)
- (90) *Nequaszíl*: (a professzorról további adatokat nem találtunk).
- (90) [1831. ápr. 23.] *ÚTAMAT ÍROM*: a *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra* keletkezéstörténetét l. 241–250.
- (90) *Fáy György, I.*: Fáy Mózes fia, *György (II.)* apja. Felesége *Puky Borbála*.
- (90) [1831. ápr. 24.] *Ambrózy György*, báró (1807–1867): Temes vármegyei alispán (1845–1848) és követ. 1845-től báró. Ambrózy Lajos (I.) fia.
- (90) [1831. ápr. 25.] *Borcsa*: Szemere Pálné Csoma Borbála.
- (90) *Drescher* Frigyes: budai cenzor az 1820–30-as években.
- (90) [1831. ápr. 26.] *guerrock* (fr.–ném.): guerre rock, egyfajta katonai öltözet.
- (90) *D'Ellevaux* János: gróf Török Mária Zsuzsanna (1783–?) férje, Kazinczy sógora.
- (90) [1831. ápr. 28.] *Haberle* Károly Konstantin (1764–1832): német természettudós, bölcsélet- és orvosdoktor, egyetemi tanár. 1813-tól Pesten élt. A bécsi mezőgazdasági társulat (1827) és a regensburgi fűvészársaság (1828) tagja volt.
- (90) [1831. ápr. 29.] *Orczy-kert*: a kert területét báró Orczy Lőrinc tábornok és költő vásárolta meg 1783-ban, majd fiai, József és László megbízásából készült el Bernhard Petri tervei alapján 1794 és 1800 között a kert, amelyet aztán Pest városának ajándékoztak. A kertben állt a Ludovika Akadémia (*Ludovicea*), a magyar katonai tisztképző főiskola, amely 1830-ban nyílt meg, habár felállítását már 1808-ban elrendelték (tervezte: Pollack Mihály, 1829).
- (90) [1831. ápr. 30.] *Elkészül a' Typograph*: a *Kazinczy Utja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra* c. útleírásával készült el a nyomtató (l. alább az 1831. máj. 1-i jegyzetet.)
- (90) *Fáy György és Puky Borbála György fíjoknak halálára*: Kazinczy verse: *Sírvers Fáy Györgynek a György és Puky Borbála fíjának. 1831.*
- (91) [1831. máj. 1.] *Schedelnél Bajza. hozzájok*: Kazinczy a pannonthalmi útleírásában kritizálta Bajzáékat a *Conversations Lexicon*-i pör kapcsán. Az útleírásának ezt a részét olvastatta fel Bajzával: „A' nyomtató April. 30d. éjjel végzé el munkáját, 's én Vasárnap reggel Szemerével együtt mingyárt mentem Schédelhez és Bajzához. Az utolsóbbat Schédelnél találtuk. Áltadánk a' két exemplárt nekik, 's én kértem őket, hogy az említett szakaszt olvasnák fel fenn szóval. Bajza olvasta, 's nyugalomban, mintha Algír felől olvasott volna egy cikkeyt az Ujságlevelekből, 's elvégezvén ezt mondá, ismét hihetetlen nyugalomban: »Én felelni fogok.« – Valóságos duellánt! Irtózom az illy gonosz nyugalomtól, noha tudom, hogy ez a' nyugalom düh és nem nyugalom. – Schédel tűzbe jött, kifakadt, vádolt, hogy l. 45. hol haragom dévajságba csap által 's Árpádot *becsületes embernek* neveztem, Vörösmartyt bántom. De mind Szemere, mind én megmondánk, hogy magyarázgatni nem szabad, 's Vörösmartyra annál inkább nem, mert ők

- tudják, hogy én a' Zalán' futásán tanítottam fiamnak, miben áll a' poetai beszéd' szépsége." (KazLev, 21/5322, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. máj. 4., 537.)
- (91) *14 exemplár velint és 25 ordinariust áltveszek a' Typogróból*: Kazinczy a pannonhalmi útleírásának példányaait (lat.: *exemplar*) vette át Landerer Lajos (1800–1854) nyomdájából. *Velin* (fr.): selymes, finom papír; *ordinarius* (rég., lat.): rendes (nyomtatópapír).
- (91) *compactor* (lat.): könyvkötő.
- (91) *Rumy* Károly György (1780–1847): német anyanyelvű író, történész, tanár, Kazinczy egyik legszorgalmasabb levelezője, barátja.
- (91) [1831. máj. 2.] *az Űlésben beadom*: „Pannonhalmi Útamat bémutattam Máj. 2d. az Aca-
demiának, 's ajándékul a' két Elölülölnek is, és a' Casínónak. Az nap Telekinél valánk ebéden
mindnyájan. Döbr. tart mindentől a' mi tollamból foly, 's végig forgatta a' Teleki szobájában a'
könyvet. Azt a' gyalázatos pert, mely a' Convers. Lexicon eránt folyt, én az ő büdös gögijének
tulajdonítom; ha ő kevélyen, és a' mint szokott gondolatlan lecczékkel nem felelt volna a'
Fenyéry' kérdéseire, nem volt volna ez a' láрма. Elég volt volna Fenyérit visszacsipkedni. –
Hogy Gróf D – elfelejté magát, nem lehet tagadnom.” (KazLev, 21/5322, Kazinczy – Kis János-
nak, Pécel, 1831. máj. 4., 538.)
- (91) [1831. máj. 3.] *az Érseknek*: bizonyára Rudnay Sándor esztergomi, vagy Pyrker János László
egri érseknek küldött tiszteletpéldányt Kazinczy.
- (91) *Gróf Gedeonné*: gróf Ráday Gedeonné (IV.) Teleki Borbála (l. fentebb).
- (91) *Ludány* (Nógrád vm.): ma Ludányhalászi része; a 18. sz.-ban a Ráday és a Prónay család bir-
toka, nevezetessége a Ráday-kastély.
- (91) [1831. máj. 6.] *Almás* (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.): Tóalmás. Báró Prónay Sándor kb. 60 hold-
nyi területen itt hozta létre a Bócz-kertet.
- (91) [1831. máj. 7.] *Nádasdyné*: gróf Nádasdy Lászlóné Ráday Anna.
- (91) [1831. máj. 8.] *Ráday László*, gróf (1804–1868): gróf Ráday Pál (II.) fia. Említett testvérei:
gróf *Nádasdy Lászlóné Ráday Nina* (Anna) (1794–1841); gróf *Ráday Gedeon* (IV.) (l. fen-
tebb).
- (91) [1831. máj. 9.] *Róth* József (1779–1831): ügyvéd, csongrádi országgyűlési követ (1826), a pesti
egyetem rektora (1829-től).
- (91) [1831. máj. 11.] *Schmidt*: pesti festő.
- (91) [1831. máj. 12.] *Kún Ludovica*: (nem találtunk további adatokat).
- (91) *Tóbi Mibály* (Boros): péceli református lelkész (1809–1845).
- (91) [1831. máj. 13.] *a' Muzárion' számára*: talán az 1828–1829-es pesti utazásleírások valamelyi-
kére vonatkozik az utalás.
- (91) [1831. máj. 14., 15.] *M. Academia historiája; M. Acad. történ.*: Kazinczy kapcsolódó doku-
mentum-gyűjteményét l. fentebb. E megjegyzések és a gyűjtőmunka arra enged következtetni,
hogy Kazinczy meg akarta írni a Magyar Tudós Társaság alapításának és első éveinek a történetét.
- (91) [1831. máj. 16.] *Kovács Tamás* (?–1831): (további adatokat nem találtunk).
- (91) *Tänzer Lilla* (?–1850 után): a neves pesti lánynevelő intézet vezetője.
- (91) *Kraynik*: ?
- (91) *Grófné*: vélhetően: gróf Ráday Pálné (II.) báró Prónay Ágnes (1773–1844), Prónay László
lánya, gróf Ráday Gedeon (IV.) és Anna anyja.
- (91) *A' Jatekszíni darabok fordít.*: az utalás vélhetően arra vonatkozik, hogy a Magyar Tudós Tár-
saság részletes javaslatot tett a fordítandó színművekre és a fordítás módjára is (Döbrentei Gábor
– Kazinczynak, Buda, 1831. jún. 2., KazLev, 24/6191, l. még ugyanott a jegyzeteket: 749–752).
- (91) *Eckstein* Ferenc (1769–1833): a pesti egyetem sebészet- és szülészettanára, a sebészeti klinika
vezetője. Eckstein Jánosnak, a sebészet egyetemi tanárának öccse.
- (91) [1831. máj. 17.] *nankin* (kínai): vékony, élénk színű szövet.
- (91) *Szathm.*: (nem találtunk további adatokat).
- (91) *Tessedik* Ferenc (1800–1844): útirajzíró, ügyvéd, a francia földrajzi társaság tagja (1827), a
Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1832). 1827-ben európai utazást tett gróf Appo-
nyi Antal titkáraként. Tessedik Sámuel fia.
- (91) *Hőgyész*: (nem találtunk további adatokat).

- (92) [1831. máj. 19., 24.] *Dolgozom az Atlasz Papucsot; Béadom az Atlasz papucsot*: Kazinczy az Akadémia megbízásából véleményezte Setét Imre *Bársony Cipő* c. fordítását. Kazinczy a darabban annyira elégedetlen volt, hogy átírta. (Kazinczy bírálata, a *Bársony Cipő* és Kazinczy átdolgozása, az *Atlasz Papucs*: MTA KIK, K 601, 11–36; a bírálatot l. még KazLev, 21/5335, Kazinczy – az MTA-nak, 1831. máj. 24.)
- (92) [1831. máj. 21.] *Rbédely Lajos*, gróf (1760 v. 1763–1831): Bihar (1807–1825) és Bereg vármegyék adminisztrátora (1825–1830). Kácsándy Teréziának, Kazinczy ifjúkori barátnéjának férje. Kazinczy egy feljegyzésében a feleség megmérgezésével vádolta.
- (92) [1831. máj. 26.] *Tivoli* (rég.): előkelő nyaralóhely (az ókori Róma melletti Tivoli [Tibur] nevétől).
- (92) *Desseffy Bertalan*: (nem találtunk további adatokat).
- (92) *Tessediktől levél és könyv*: Tessedik a pannonthalmi útirajzot megköszönve küldte viszonzásul *Utazása Franciaország déli részeiben* (Pest, 1831) c. útirajzát (KazLev, 21/5339, Tessedik Ferenc – Kazinczynak, Buda, 1831. máj. 25.). Kazinczy a munkáról kivonatot készített az Akadémia számára.
- (92) [1831. máj. 27.] *Levél Guzmicstól*: az említett levél elveszett vagy lappang, Kazinczy válaszából azonban kiderül, hogy középpontjában a pannonthalmi útirajz fogadtatása állt. (KazLev, 21/5341, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1831. máj. 27.; l. a *Kazinczy' útja Pannonthalmára, Esztergomba, Vácra és a Pannonthalma, Esztergom, Vác. 1831.* keletkezéstörténeti jegyzetét: 241–250.)
- (92) *Bárczay Ferenc* (1766–1836): Abaúj vármegyei szolgabíró, Kazinczy sárospataki iskolatársa, barátja.
- (92) *Kaczkovics*: (nem találtunk további adatokat).
- (92) [1831. máj. 28.] *Jakabfalvi*: vélhetően Jakabfalvi András abaúji táblabíró, Csoma Zsanett unokatestvére és férje (1829-től).
- (92) [1831. máj. 29.] *Palatínusné*: Mária Dorottya (1797–1855) württembergi hercegnő, *József nádor* harmadik felesége.
- (92) *Telekiné*: vélhetően gróf Teleki Lászlóné (II.) báró Mészáros Jeanette (1784–1844), gróf Teleki József (az Akadémia elnöke) mostohaanyja.
- (92) *Marmont fr. Generális ma hagyja el Pestet*: herceg Auguste Frédéric Louis *Marmont* (1774–1852) francia tábornok 1796-tól volt Napóleon tisztje, de Napóleon bukása után a szövetségeseihez pártolt. Az 1830-as júliusi forradalom idején a párizsi felkelők közé lépett, majd elmenekült Franciaországból. „Marsal Marmont vasárnap méne el Pestről. A' bányavárosokat akarja látni. Rá fogák hogy a' Lengyelekhez szökök által, megszokván elárulni a' szolgált ügyet. – Midőn minap a' Casinóból, vagy lóversenyből, vagy nem tudom honnan, kiment, két magyar ifju kileste hol fog mellettek elmenni, 's midőn hozzájok ért, az egyik ezt kiáltá a' másikának: *traître, pourquoi avas vous trahi votre meilleur [!] ami?* (gazember, miért árulád el jóltevédet?) – Ó Ragúzai Herczegsége érthette hogy ez neki vala mondvá. – Én kárhoztatni Marmontot mert Napoleontól elállott 's tavaly Júliusban a' csoportra lövetett, nem merném. Hogy valakit kárhoztathassunk, nagyon kell ismerni az okokat és a' környülményeket. Vannak esetek, midőn az ember nem tudja mint tegyen, mert két kötelesség conflictusba jő.” (KazLev, 21/5343, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pécel, 1831. máj. 31., 570.)
- (92) *Kós Istvánné*: (nem találtunk további adatokat).
- (92) [1831. máj. 30.] *Markos Mihály* (1783–1846 után): ügyvéd és táblabíró.
- (92) *Grófné*: vélhetően: gróf Ráday Pálné (II.) báró Prónay Ágnes (1773–1844), Prónay László lánya, gróf Ráday Gedeon (IV.) és Anna anyja.
- (92) [1831. máj. 31.] *A' Grofné küldi a' Phigie válaszát*: (az említett levél elveszett vagy lappang). *Phigie*: báró Prónay Iphigenie Sophie (gróf Csáky Augusztiné) (1807–?), báró Prónay Simon lánya, Kazinczy keresztlánya.
- (92) [1831. jún. 1.] *Levél a' Btheca eránt*: Kazinczy gróf Ráday Pálnéhoz (II.) intézett levelében részletes gyakorlati tanácsokat ad a péceli Ráday-könyvtár értékesítéséhez. De előtte ezt írja: „Minekelőtte a' Bibliothéca eránt szólnék, engedje meg Nagyságod, hogy mondhasam el, mit tevék vala, ha megnyertem volna a' Bécsi Theátrum árát. [...] Nem mentem volna el addig Pé-

- czelről, míg Nagyságtokkal nem végzettem volna a' Bibliothéca eránt; megvettem volna azt, 's egy részét fidei commissumként hagytam volna maradéknak, a' többit pedig a' Pataki Colégiumnak ajándékoztam volna." (KazLev, 21/5345, Kazinczy – Gr. Ráday Pálnénak, 573.)
- (93) [1831. jún. 3., 6.] *Tessedik Ferencz Utazását kivonom / Felolvassák a' Tessedik Utazása kivonását*: l. fentebb az 1831. máj. 26-i jegyzetet.
- (93) [1831. jún. 4.] *Eckstein*: talán Eckstein Adolf ügyvéd.
- (93) [1831. jún. 5.] *inoculál* (lat.): beoltat.
- (93) [1831. jún. 6.] *S[ain]t Cloud*: Párizs peremvárosa, nevezetes kirándulólhely. A Kazinczy-hagyatékban található egy autográf rajz a táj látképéről: MTA KIK K 630, 152b.
- (93) [1831. jún. 7.] *Wurum* [?]: talán Wurum József (1763–1838) nyitrai püspök 1827-től.
- (93) *Kubinyi Ferenc* (1796–1874): természettudós, műgyűjtő, politikus, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti (1841), majd igazgatósági (1858) tagja. A hazai kulturális élet bőkezű támogatójaként segítette Kisfaludy Károly Aurorájának megjelenését is. Részt vett a szabadságharcban, emiatt kilenc év várfogságra ítélték. Kubinyi András fia, Ágoston testvére.
- (93) *Bibliai Történetek*: Kazinczy Szent történetek az Ó és Új Testamentom könyvei szerint (Sárosspatak, 1831. ősz; 1825-től írta) c. gyermekeknek szánt bibliai tankönyve. (L. 1830. jan. 28-i jegyzet.)
- (93) *angaria* (ol.): járandóság, illeték; a Magyar Tudós Társaság rendes tagjainak negyedévi fizetése.
- (93) [1831. jún. 8.] *Kraynik Imre* (1803–1859): Kazinczy húgának, Klárának és Kraynik Józsefnek (I.) a fia, Kazinczy lányának, Eugeniának férje. Testvére: *Kraynik László*.
- (93) *Tihanyi Tamás* (1750 k.–1834): Pest vármegyei alispán (1784-től), majd a királyi tábla ülnöke és szeptemvir, udvari tanácsos, Tolna vármegye főispánja (1825–1834). Tihanyi Ferenc apja.
- (93) *Csapó Dániel* (1778–1844): mezőgazdasági szakíró, Tolna vármegyei alispán (1827–1836) és országgyűlési követ, a Magyar Tudós Társaság (MTA) írnoka (1831) és levelező tagja (1832).
- (93) [1831. jún. 9.] *Sophie*: gróf Török Sophie Antonia (1780–1842), Kazinczy felesége, gróf Török Lajos lánya.
- (93) [1831. jún. 10.] *Fáy Ferencné*: Bernáth Anna, Bernáth Ferenc lánya.
- (93) [1831. jún. 11.] *Grófné*: vélhetően: gróf Ráday Pálné (II.; l. fentebb).
- (93), (95) [1831. jún. 12–29.] *Isaszegnek, Besnyőnek, Domony...*: l. Kazinczy *Nógrád, Gömör, 1831.* című útleírását és jegyzeteit kötetünkben.
- (93) [1831. jún. 12.] *Besnyő*: Máriabesnyő, Gödöllőhöz tartozó pusztá.
- (93) *Onody Zsigmond* (Onadi): felesége *Plathy Katalin* (korábban Kubinyi Károlyné), lánya Onodi Theresia.
- (93) [1831. jún. 13.] *Adonyi*: (a volt főszolgabíróról további adatokat nem találtunk).
- (93) *Acsa* (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.): a Prónay család birtokközpontja, ahol a családnak kastélya is volt.
- (93) *Franyó Dániel*: (az ügyvédről további adatokat nem találtunk).
- (93) *Nándor* (Nógrád vm.): Magyarnándor.
- (93) *Hirgeist Leopold* (?–1831 előtt): Hirgeist Ferenc (Kazinczy fogolytársa) és Anna (Nini, báró Prónay Simonné) apja. Báró Orczy László uradalmi alkalmazottja volt.
- (93) [1831. jún. 14.] *Gyurcsányi Gábor* (1787–1853): Nógrád vármegye alispánja (1818–1832) és országgyűlési követ (1825 és 1830), később a királyi tábla, majd a hétszemélyes tábla bírja lett.
- (93) *Kürtös* (Nógrád vm.): Kürtösújfalú, ma Nová Ves (SZK).
- (93) [1831. jún. 15.] *Nagy Kürtös* (Nógrád vm.): ma Vel'ky Krtíš (SZK).
- (93) *Ambrózy Lajosné* [I.] *Gyürky Erzsébet*: a férje Nógrád vármegye alispánja (1806–1817), királyi kamarás és helytartói tanácsos (lat.: *l[o]c[um]t[enentia]lis consil[iarius]*). Gyermekei: István, Lajos (II.), György és Johanna.
- (93) *[Ambrózy?] Erzsébet és Nani*: (nem találtunk további adatokat).
- (93) *Bouton*: (a franciatanáról nem találtunk további adatokat).
- (93) *Majthényi László, II.*, báró (1820–1891 után): Hont vármegyei alispán (1845–1848), majd adminisztrátor és főispán, a főrendiház konzervatív politikusa, a szabadságharc alatt császári

- tiszt. Apja: báró *Majthényi Antal* (?–1861 után) Hont vármegye alispánja és konzervatív országgyűlési követe (1825-től).
- (93) [1831. jún. 16.] *Pöstyén* (Nyitra vm.): Pieštany (SZK).
- (93) *Pap József*: (nem találtunk további adatokat).
- (93) [1831. jún. 17.] *Fizsi*: báró Prónay Iphigenie Sophie (gróf Csáky Augusztiné) (1807–?), báró Prónay Simon lánya, Kazinczy keresztlánya.
- (93) *Mocsári Borcsa*: (nem találtunk további adatokat).
- (93) *Gróf Bercsényi Miklós*: feltehetően névtévesztés, a család egyetlen élő (és egyben utolsó) tagja ekkor Bercsényi László (1781–1835), a kuruc generális Bercsényi Miklós (1665–1725) dédunokája.
- (93) [1831. jún. 18.] *Lapujtő* (Nógrád vm.): Karancslapujtő.
- (94) *Szabó István* (1801–1892): római katolikus plébános, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1839), a Kisfaludy Társaság tagja (1842). Karancskesziben volt káplán (1827–1834). Fordításai Kazinczy életében folyóiratokban, majd *Görög virágok az anthológiából* (Kassa, 1834) címen önálló kötetben is megjelentek. (A Veszprém vármegyei *Bakony-Szent-Királyon* született.) Szabó Kazinczy meghívására tett látogatást Karancslapujtőn (l. KazLev, 21/5348, Kazinczy – Szabó Istvánnak, Lapujtő, 1831. jún. 18.).
- (94) [1831. jún. 19.] *Manci*: talán Mocsári Magdolna.
- (94) *Kapy Józsefné (II.) Szentiványi Náni* (Anna-Mária) (1770 k.–1831 után): Szentiványi Ferenc főispán lánya.
- (94) *Baranyai Mihály* (1768–1831 után): joggyakornok volt, amikor a Martinovics-perben 5 év börtönrre ítélték. 1800 májusában szabadult.
- (94) *Fatovics István*: táblabíró, költő, Vitkovics Mihály barátja.
- (94) *Fráter Pál* (1808–?): Nógrád vármegyei alispán és országgyűlési követ. Idősebb Fráter Pál (?–1812) Bihar vármegyei főszolgabíró, érsemlyéni birtokos fia.
- (94) *Forgács Augustus*, gróf: (a nógrádi aljegyzőről nem találtunk további adatokat).
- (94) [1831. jún. 20.] *Tibanyi Ferenc* (?–1859): Nógrád vármegyei főszolgabíró (1818-tól) és alispán (1828–1836), majd a királyi, ill. a hétszemélyes tábla bírása, titkos tanácsos, Temes vármegyei főispán (1848-ig). Tihanyi Tamás fia.
- (94) *Metternich*, Klemens Lothar, herceg (1773–1859): osztrák politikus, az 1810-es évektől a bécsi politika legfőbb irányítója, a Szent Szövetség kezdeményezője.
- (94) *Prónay János* (1790–1844): Nógrád vármegye táblabírása és országgyűlési követe (1825–27, 1830, 1832–36) (VÖLGYESI/KÖLCSEY 2000, 320–321).
- (94) *Polignac*, Auguste Jules Armand Marie, herceg (1780–1847): francia politikus, X. Károly kormányának vezetője, akit az 1830-as júliusi forradalom űzött el.
- (94) *Szijártó*: talán Szijártó Mihály (1787 k.–1859), Nógrád vármegyei ügyvéd, táblabíró, törvényszéki ülnök.
- (94) *Kubinyi Ágoston Urhoz. hitvese Gosztonyi*: Kubinyi Ágoston (1799–1873) természettudós, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója (1843), a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszteleti (1843), majd igazgatósági (1853) tagja. Kubinyi András fia, Ferenc testvére. Felesége: *Gosztonyi Júlia* (1805–1832).
- (94) *oologiai* (gör.): tojásokkal kapcsolatos.
- (94) *numismaticai* (gör.): éremtani.
- (94) *mineralógiai* (gör.–lat.): ásványtani.
- (94) *Brudern József*, báró (1774–1834): műgyűjtő, Pesten és Gyöngyösön is volt gyűjteménye.
- (94) *Szélím Aga két levele*: Szélím aga Kubinyihoz írt két levele hatására Kazinczy is felvette a kapcsolatot az agával (KazLev, 21/5353, Kazinczy – Szélím agának, Losonc, 1831. jún. 21.). *Szélím aga* (korábban *Szölösi*): törökké lett erdélyi magyar. (L. Kazinczy *Nógrád, Gömör, 1831.* című útleírását és jegyzeteit kötetünkben.)
- (94) *Orsova* (Krassó-Szörény vm.): ma Orşova (R).
- (94) [1831. jún. 21.] *Podrecsány* (Nógrád vm.): Patakálja, ma Podrečany (SZK).
- (94) *Török János* (Szendrői) (1790 után–?): Nógrád vármegyei táblabíró, podrecsányi birtokos. Apja: *Török András* (?–1772) táblabíró; anyja: *Lanzer Karolina*. Felesége: *Holecz Carolina*,

Holecz Károly udvari tanácsos és Zólyom vármegyei alispán (1820-tól) lánya. Fiai: **Török Sándor** (1821–?) Nógrád vármegyei alispán (1861) és **Béla** (1826–?).

(94) **a' Reform. Collég. Azután a' Lutheranus examenbe...**: a losonci református kollégiumba és evangélikus gimnáziumba látogatott Kazinczy. A 17. században létrehozott losonci református középiskola 1831-től lett kollégium, 1833-tól pedig líceum. Az evangélikus gimnáziumot 1827-ben alapították.

(94) **Valenti**: (a sziráki diákról további adatokat nem találtunk).

(94) **Szirmay András** (1762–1811): pazdicsi birtokos. Szirmay Sándor (1704–1776) és Horváth Stansics Klára fia. Felesége: Horváth Stansics Anna, Berzeviczy Gergely unokatestvére, a Grádeczi Stansics-Horváth család birtokainak fiúsított örököse.

(94) **Pazdics** (Zemplén vm.): ma Pozdišovce (SZK). Főbb birtokosai: a Szirmay, a Péchy, a Szulyovszky és a Boronkay családok; itt lakott Kazinczy nagybátyja, András is.

(94) **Kub. Ág.**: Kubinyi Ágoston (l. fentebb a jún. 20-i jegyzetben).

(94) **Szentiványi Bogomér** (?–1867): szolgabíró.

(94) **Huszár József**: talán a Nagyváradon 1804-ben meggyilkolt báró Huszár Antal unokatestvére ([Kazinczy Ferencz „Diáriuma”] = KAZINCZY, Pályám 2009, 201). Első felesége gróf Teleki Bora, második gróf Mikes Róza (1831 k.).

(94) **Sréter János** (1806–1842): Nógrád vármegyei aljegyző (1826-tól), főjegyző, alispán (1839-től), műfordító.

(94) **Zimeskálné, Mariási Suzsanna**: Zimeskál Gáborné.

(94) [1831. jún. 22.] **Gácson. A' fabrikában.**: a gróf Forgách Antal tulajdonában lévő, 1767-ben alapított gácsi posztómanufaktúra 1792-től finom posztókat is gyártott, 1800-tól részvénytársasággá alakult át, 1807-ben már 2000 bedolgozója volt (BENDA 1978, 33). **Gács** (Nógrád vm.): ma Halič (SZK); a település mellett vár található.

(94) **Forgács**, gróf: (további adatokat nem találtunk).

(94) **Fabiánfalva** (Nógrád vm.): Fabiánka; település, ill. szabad puszta Gács közelében.

(94) **Zsigmond**: gróf Forgács Zsigmond (1787–?) kamarás. **Fia**: Forgács Kálmán (1820–?).

(94) **Ozgyán** (Gömör és Kishont vm.): Ozgyán, ma Ožd'any (R).

(94) **Luzsinszky János**, báró (1790–1857): kamarás, ezredes. Anyai ágon Szirmay-leszármazott.

(94) **Kevy József**: (a kapitányról további adatokat nem találtunk).

(94) **Korponayné szül. Mázsáry**: Korponay Gáborné Mázsáry Judit.

(94) **Malatinszky Júlie, elvált Kirinyiné**: Coburg ügyész második felesége (?).

(94) **Csemniczky**: helyesen: Csemiczky János (1788?–1840): Liptó vármegye aljegyzője, latin művek írója.

(94) **improvisál** (ol.): rögtönöz.

(94) **auf der gelebrten Reise** (ném.): 'a tanulmányi úton'.

(94) [1831. jún. 23.] **Rima-Szombat** (Gömör és Kishont vm.): ma Rimavská Sobota (SZK).

(94) **Bátka** (Gömör és Kishont vm.): ma Bátka (SZK).

(94) **SzentKereszt** [?]: több település neve is.

(94) [1831. jún. 24.] **Tornalja** (Gömör és Kishont vm.): ma Tornaľa (SZK).

(94) **Berzsi Mihály** (1767–?): tornaljai lelkész (1805–1838).

(94) **Balogh Sámuel (Almási)** (1795 v. 1796–1867): református lelkész (Sajókesziben: 1825–1832). Testvére: Balogh Pál (1794–1867) orvos, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (l. fentebb).

(94) **Sajókeszi** (Gömör és Kishont vm.): ma Kesovce (SZK).

(94) **Szontagh Ádám** (1751 v. 1759–1840): vastermelő, mint Gömör vármegye szolgabírája, a megye evangélikus egyházának és nemzeti iskoláinak felügyelője. Kazinczy patvarista társa volt. Szontagh Gusztáv apja.

(94) **Szontagh Gusztáv** (1793–1858): mezőgazdasági szakíró, kritikus, filozófus, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező (1832), majd rendes (1839) tagja, a Kisfaludy Társaság alapító tagja. 1813-ban katona lett, harcolt a franciák ellen, 1837-ben kapitányként vonult nyugalomba. Kisfaludy Károly barátja, Szontagh Ádám fia.

(94) **Tornaljai Károly** (1761–1822): Kazinczy sárospataki diáktársa. Tornaljai Márton testvére.

- (95) [1831. jún. 25.] *Újházy Sámuelné Radvánszky Polyxén* (?–1831 után): Radvánszky János lánya. 1794-től házas. Kazinczy 1788-tól ismerte, 1790 körül feleségül kívánta venni, verseiben és leveleiben a „poetai divatú” Blidli néven említette (TOLDY 1987, 208). Férje: *Újházy Sámuel*. Lánya: *Újházy Clementína (Draskóczy Sámuelné)* (?–1853).
- (95) *Draskóczy Sámuel* (1793–1843): evangélikus egyházmegyei főgondnok, 1830-ban Gömör vármegye országgyűlési követe, majd alispánja (1836–1843). Fiai: *Draskóczy László, Lőrinc és Gyula*: (1824–1873), aki 1848-ban kapitány lett a Bocskay-huszároknál, 1865–1868-ig Gömör vármegyei országgyűlési képviselő, 1871-től Sopron vármegye főispánja.
- (95) *Ránk* (Abaúj-Torna vm.): ma Rankovce (SZK); több híres gyógyforrása és fürdője van.
- (95) *Berzété* (Gömör és Kishont vm.): ma Brzotín (SZK).
- (95) *Losonczy Klári*, (egykor *Domokosné*): Losonczy József lánya.
- (95) *Máli*: (további adatokat nem találtunk).
- (95) [1831. jún. 26.] *Tornaljai Márton*: táblabíró (1815 k.). Kazinczy sárospataki diáktársa, Tornaljai Károly testvére. (Habár Kazinczy nőtlennek mondja, NAGYIVÁN ismerteti a leszármazását, eszerint:) *Antal*: Tornaljai Márton fia, felesége: *Losonczy Joanna*, Losonczy József lánya; *Lucián*: Tornaljai Márton fia, felesége: báró *Szörényi Amália*.
- (95) *Marichovszki*: vagy Marikovszky György (1771–1832): rozsnói orvos (1798-tól), Gömör-Kishont vármegyei főorvos (1806-tól), a jénai ásványtani társulat tagja (1804-től); vagy ennek fia, Marikovszky Gusztáv (1806–1892), aki szintén orvos (1829-től) és megyei főorvos (1834-től).
- (95) *Szuhai József*: Gömör vármegyei ügyész.
- (95) [1831. jún. 27.] *Szentpéter* (Borsod vm.): Sajószentpéter.
- (95) *Losonczy József*: Losonczy Károly fia, Joanna és Klári apja.
- (95) *Ragályi Tamás* (1785–1849): író, szerkesztő. Borsodi országgyűlési követ (ellenzéki: 1825/27, 1830, majd konzervatív: 1832/36), alnádor, szeptemvir (1841). A Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagja (1831).
- (95) [1831. jún. 28.] *Pálczi László* (1793–1861): ellenzéki politikus, Borsod vármegye országgyűlési követe (1825–27, 1830, 1832–36, 1839–40, 1843–44, 1848), főjegyzője, másodalispánja (1840–43). (VÖLGYESI/KÖLCSEY 2000, 289.)
- (95) *Apostol Pál* (1787–1860): miskolci lelkész (1827–1860), a tiszáninneni református egyházkerület főjegyzője (1831) és szuperintendense (1848).
- (95) *Németh József*: sárospataki kollégista, majd református lelkész, gróf Dessewffy József gyermekeinek egyik nevelője (VADERNA 2013, 63).
- (95) [1831. jún. 29.] *Somosi János* (1783–1855): sárospataki professzor, könyvtáros, református lelkész.
- (95) *Kolosi József, II.* (1783–?): zempléni jegyző, szolgabíró (1829). Kolosi József (I.) fia.
- (95) [1831. jún. 30.] *Ungvár* (Ung vm.): ma Uzshorod (U).
- (95) *particularis] congreg[atio]* (lat.): részleges megyegyűlés.
- (95) *Emil*: Kazinczy Emil (1811–1890), Kazinczy fia. (L. még: KAZINCZY, *Pályám* 2009, 873.)
- (95) [1831. jún. 30., júl. 2.] *Zseni*: Kazinczy Eugénia (1807–1903), Kazinczy lánya. (L. még: KAZINCZY, *Pályám* 2009, 873.)
- (95) *Thalie*: Kazinczy Thalie (1809–1863), Kazinczy lánya. (L. még: KAZINCZY, *Pályám* 2009, 873.)
- (95) *Deregyő* (Zemplén vm.): ma Drahňov (SZK).
- (95) [1831. júl. 1.] *a’ Pataki ifjuság szellyel oszlik a’ Cholera miatt*: a járványról I. fentebb. Az utalás hátteréről: „[...] a’ Pataki ifjuság, kiknek ma, Júl. 10d., volt volna exemenek, félvén hogy, ha Patak elzáratik, éhen fognak meghalni, a’ professorok által, már Júl. elsőjén szellyel mentek [...]” (KazLev, 21/5359, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Széphalom, 1831. júl. 10., 590.)
- (95) [1831. júl. 3.] *Lajos*: Kazinczy Lajos (1820–1849), Kazinczy fia. (L. még: KAZINCZY, *Pályám* 2009, 873.)
- (95) [1831. júl. 6.] *Erdélyi Leveleim*: Kazinczy 1816. jún. 11.–szept. 10. közötti erdélyi utazását írta meg, az első részletek már 1817–1818-ban megjelentek a Tudományos Gyűjteményben. (L. KAZINCZY, *Erdélyi* 2013.)
- (95) *Kraynik Pepie*: bizonyára Kazinczy testvéreinek, Kraynik Józsefné Kazinczy Klárának egyik leszármazottja (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 874).

- (95) [1831. júl. 9.] *Tamási József. Piarista Rector Úr nálam, hogy az Abauji örök be nem eresztik:* a kolera miatti vesztézáron nem mehetett át Tamási. „Csak hamar azután látám, hogy a' kishídon, mely házamtól 600 lépésnyire, Zemplényt és Abauj elválasztja, örök állítattak ki, 's a' bemirigylett Ujhelyből Abaujba senki nem bocsátott. Így valánk itt minden hírek nélkül, szinte Júl. 9dikéig. Akkor jöve fel hozzám az Ujhelyi Piaristák általam nagyon szeretett rectora Tamásy Úr, 's kért, parancsoljak az öröknek, hogy őt, szekerével és embereivel eresszék által a' hidon. Elébe terjesztém, hogy én azt nem tehetem, mert az ör tőlem nem függ, 's az áltjövést más is azon jussal fogná kívánhatni. Tamásy Urnak vissza kelle menni Ujhelybe, és Gálszécs felé kerülve ment Kékedre, a' ferdőbe, hová sokan a' mirígy előtt futottak, és a' hol, a' mint tegnap hallom, a' mirígy magát már kiütötte. Tamásy Úr akkor hozza ki nekem Ujhelyből leveleket, egyszersmind kérést Major Barthosné Asszonytól, hogy a' mi tojást és apró-marhát neki egy Abauji barátja hozzám küldeni fog, tétessem által a' hidon, 's egy Zemplényi lakossal küldjem be hozzám.” (KazLev, 21/5369, Kazinczy – Gr. Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1831. júl. 26., 606–607.) *Tamási József* (Calasantius) (1780–1858): piarista áldozópap és rendfőnök, tanár, a sátorlajújhelyi gimnázium igazgatója (1823–1835).
- (95) *Hoz leveleket Bártfától és Schédeltől:* az említett levelek: KazLev, 21/5355, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Pest, 1831. jún. 27.; uo., 21/5356, Bártfay László – Kazinczynak, Pest, 1831. jún. 27.
- (95) [1831. júl. 11.] *Nánitól levél:* (az említett levél elveszett vagy lappang; a feladó nevét nem tudtuk megállapítani).
- (95) [1831. júl. 17.] *Nógrád és Gömör:* Kazinczy 1831. jún. 7–29. között Szemere Pál társaságában Nógrád és Gömör vármegyékbe(n) utazott. Ezt a *Nógrád, Gömör. 1831. c.* útirajzában dolgozta fel (l. kötetünkben).
- (95) [1831. júl. 18.] *Rátkay:* talán Rátkay Pál, felsőregmeci lakos, Abauj vármegyei esküdt (1836), al- és főszolgabíró (1839–1842).
- (95) *Pesten történt lármát lásd itt ad 25m Jul.:* az említett júl. 25-i szöveghelyet nem tudtuk azonosítani. Kazinczy másolatában és hagyatékában fennmaradt azonban egy ismeretlen írójú levél, amely a pesti lázadásról és a lázadás véres szétveréséről számolt be: *Háborgás Pesten, a' cholera miatt, 1831* (MTA KIK, K 624, 68a–75b).
- (95) [1831. júl. 20.] *GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF szül. 1772. Febr. 13d....:* gróf Dessewffy József 1771. febr. 13-án született (Kazinczy egy 1810-es levél alapján számolhatta ki rosszul a dátumot: KazLev, 7/1666, Dessewffy József – Kazinczynak, Eperjes, 1810. febr. 13. – erről és a születési év pontos meghatározásáról: VADERNA 2013, 39–40). 1802-ben Sáros, 1805-ben és 1807-ben Zemplén, 1811-ben és 1825-ben Szabolcs vármegyék országgyűlési követe volt.
- (95) *Gróf Széchenyi István....:* a Magyar Tudós Társaság alapításáról, ill. az alapítóiról, alapszabályának kidolgozóiról és tagjairól l. fentebb.
- (96) *Bobuczki:* (a sajakirályi papról további adatokat nem találtunk).
- (96) *Sajókirályi* (Gömör és Kishont vm.): Králik (SZK), ma Tornalja része.
- (96) *Fülek* (Nógrád vm.): ma Fil'akovo (SZK).
- (96) *Kresznerics Ferenc....:* az akadémikusokat felsoroló következő egy kéziratlapnyi szöveg megtöri az időrend folytonosságát.
- (96) *Máriássy:* vélhetően Máriássy András (1759–1846) tábornagy. 1775-től vett részt a bajor örökösödési, majd a törökök (1789) és az összes franciák elleni háborúban. 1805-től a 60. sz. gyalogezred ezredese.
- (97) *Dervm.:* ?
- (97) *Az Alaprajz és a' Rendtartás nyomtatásban megjelentek:* az akadémiai szabályzat: *A magyar tudós társaság alaprajza és rendszabásai* (Pest, 1831).
- (97) *Barátim mellett felkelni....:* e bekezdés Kazinczynak a *Conversations Lexicon*-i pör kapcsán írt leveleit idézi, vö. KazLev, 21/5328, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1831. máj. 12.; uo., 21/5332, Kazinczy – B. Mednyánszky Alajosnak, Pécel, 1831. máj. 17. (A *Conversations Lexicon*-i pörről: l. fentebb.)
- (97) *Die wichtigsten Schicksale der evangelischen Kirche, Augsburgischen]... (ném.):* 'Az evangélikus egyház és az ágostai hitvallás legfontosabb sorsfordulói Magyarországon, az ezen or-

- szágban történt első megjelenésétől az [egyház] megalapításáig és jogainak ünnepélyes törvénybeiktatásáig, 1520-tól 1608-ig, megbízható tények, különösen hiteles kéziratok alapján, vázlatos történelmi próba, Lipcse C. H. F. Hartmann-nál 1828. 294. o.' (Ford. Szép Beáta.) A könyv Doleschall Mihály Dienes (1783–1846) evangélikus lelkész munkája.
- (97) *zoll* (ném.): hosszmérték: hüvelyk, kb. 3 cm, a láb egytized része.
- (97) *Libertas, inquit, populus...* (lat.): 'Ama nép szabadsága, melyet királyi kormányzás reguláz, megszűnik szabadságnak lenni; annak csak árnyképét őriznéd meg, ha parancsolni akarsz.' (LUCANUS, *Pharsalia III*, 145–148; Balogh Piroska fordítása és adata.) *Lucanus*, Marcus Annaeus (39–65): római költő.
- (98) *Historischer Etni, oder chronolog...* (ném.): 'Történelmi népek, avagy világ legfigyelemreméltóbb történéseinek időrendi áttekintése 1830-ig'.
- (98) *Gr.* (ném.): Groschen, német váltópénz, garas.
- (98) *Tacitus. Edidit Georg. Henr. Walther. IV. T.* (lat.): Publius Cornelius *Tacitus* (55?–120?) római történetíró munkájának említett kiadása: *Opera*, recensuit et commentarios suos adiecit Georg Heinrich Walther (4 kötet [lat. *Tomus*]; Halle, 1831).
- (98) *maj.* (lat.): maior: nagyobb; vagyis Tacitus nagyobb művei.
- (98) *Rthlr.* (ném.): Reichsthaler, német pénz, tallér.
- (98) *Wolf*, Friedrich August (1759–1824): német klasszika-filológus. Említett műve: *Encyclopaedie der Philologie* (Lipcse, 1830).
- (98) *Tbl.* (ném.): Thaler: német pénz, tallér.
- (98) *Morgenstern erhabene Stellen und Lebensregeln aus den Werken v. Franklin, Lampe, Knigge, Ehrenberg* (ném.): A Morgenstern által szerkesztett német antológia, többek között Benjamin Franklin (1706–1790) és Adolph Knigge (1752–1796) írásaiból válogatva.
- (98) *Ráday*: az ekkor élő és Kazinczyval kapcsolatban lévő Rádayak: gróf Ráday Gedeon (IV.) (1806–1873) Nógrád vármegye főispánja; és testvére: gróf Ráday László (1804–1868). Mindketten gróf Ráday Pál (II.) fiai.
- (98) *Rof* (Jász-Nagykun-Szolnok vm.): Tiszaróff.
- (98) *contumacionalis ház* (lat., rég.): karantén.
- (98) *Szemere* Pál (1785–1861): költő, kritikus, szerkesztő, Kazinczy barátja.
- (98) *Somosi* János (1783–1855): sárospataki professzor, református lelkész.
- (98) *extrahál; extractus* (lat.): kijegyzetel; kivonat, kijegyzés.
- (98) *Bárczay Mihály* (1806–1865): szolgabíró, abaúji követ. Apja: Bárczay Ferenc (1766–1836) Abaúj vármegyei szolgabíró, Kazinczy egykori sárospataki iskolatársa.
- (98) *[...]ks József*: (további adatokat nem találtunk).
- (98) *Palocsay* Tivadar, báró (1809–1835): Palocsay Ferdinánd fia.
- (98) *praetorium* (lat.): hadiszállás.
- (98) *Radvány* (Zólyom vm.): ma Radvaň (SZK); a Radvánszky család lakhelye és birtokközpontja volt.
- (98) *Szirmay Johanna, Szirmay Tamásné* (1772–1831): a családfát l. KAZINCZY, *Pályám* 2009, 881–882.
- (98) *[Pócsi] Elek* (1753–1831): ungvári püspök. *Ungvár* (Ung vm.): ma Uzshorod (U).
- (98) *[...]zné és Máli's Laczi*: (további adatokat nem találtunk).
- (98) *Kézy* Mózes (1781–1831): sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár, tankönyveiből 1818-tól tanítottak. Kolerában halt meg. Kazinczy feleségének jegyzete tanúskodik arról, hogy Kazinczyt mennyire megrázta barátja halála: „Szegény aldott férjem szívére vette Profesor Kézi halálát és a' lázadásokat Cholerába eset és 2<2>1 augustba meg betegedvén 23 meghalt.” („Dr. Leo gyógyszer a' Cholerában. 1831.” című Kazinczy-kéziraton Török Sophie feljegyzése, MTA KIK, K 621, 120b.)
- (98) *jóság eszmélet ádáz hasztalan. Fejedelem szerep*: e szavak Versegly Ferenc *Magyar Aglája, avagy Kellemesen mutató nyájaskodások külömbféle versnemekben* (Buda, 1806) c. munkájára utalnak. „Van e badarabb beszéd, mint az ő kedves Aglájájáé? 's nem magyartalan e az ollyik ember, és a' kihez tartozik ez a' ház, és ezek a' könyvek az Úr?

Neki nem magyartalan a' ded: de az á d á z , k a m a t , sőt maga az e s z m é l e t és a' f e l e d is magyartalanok, az az, nem magyarok.” (KazLev, 17/4006, Kazinczy – Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1821. aug. 20., 522; vö. még: uo., 20/4769, Kazinczy – Ságghy Ferencnek, Széphalom, 1827. ápr. 21.) Az 1829–1830-as önéletírásában is megfogalmazta ugyanezt Kazinczy Verseghyről: „az á d á z és eszmélet szót kitiltá a' nyelvből”. (KAZINCZY, [Pályám emlékezete V.] = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 707.)

(99) [1831. aug. 3.] *Rozgonyiné*: Rozgonyi József (1756–1823) sárospataki tanár özvegye kolerában halt meg.

(99) *Velejtén a' nép kivonja a' VIszán Dókus László kocsiját...*: az utalások kifejtése: „Zemplény Vármegyének új Vice Ispánya Dókus László Úr kiutván Ujhelyben a' Cholera, Júl. első napjaiban elhagyá Ujhelyt, és oda 2 mfdnyire, Velejtén a' Gróf Szapáryné üresen álló kastélyában szálla meg a' Vármegye pénztárával. – Elterjedvén a' gonosz hír, Aug. 3d. a' parasztság beszívárgott a' kastélyba korán reggel, talán hajnal előtt, kivonta a' Vice Isp. kocsiját a' szekérszínből, 's akkor felkölték 's kényszeríték hogy mingyárt menjen tőlök, mert megölik, ha nem megyen. – Mihályiban a' szegény sorsú nemesség és parasztság útját állák dorongokkal, vas villákkal, kaszával, sarlóval, verték lovaikat, cselédjeit, a' sarlókkal a' kocsiba vagdaltak, de talán ruhája őrzötte, 's kényszeríték hogy menjen. – Ez történt vele Legenyén – ez Kis-Toronyán. – Végre elesteveledett, 's az éj homályában bémehete Csörgőre, 's ott a' Cordonra ügyelő Kapitánynál meghalt. Mihelyt a' nép megtudta ott létét, azonnal 16 paraszt körülvette a' házat, hogy ha az udvarról kilép, megölik. – A' Kapitány más nap katonai őrizet alatt küldé Ujhelybe a' V. Ispányt, hogy az úton baj ne érje.” (KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11., 620.) *Velejte* (Zemplén vm.): ma Vel'aty (SZK). *Dókus László* (1785–1858): l. az 1830. ápr. 10-i jegyzetet.

(99) *emissárius* (lat.): titkos megbízott.

(99) *Mihályi* (Zemplén vm.): Felsőmihályi, ma Michalok (SZK); vagy Alsómihályi, ma Michal'any (SZK).

(99) *Legenye* (Zemplén vm.): ma Luhyňa (SZK).

(99) *Toronya* (Zemplén vm.): ma Trňa (SZK); Kazinczyéknak itt szülőjük volt.

(99) *Csörgő* (Zemplén vm.): ma Čerhov (SZK).

(99) *Hericz*: bizonyára Hericz József, Kazinczy rokona (l. 1830. máj. 11-i jegyzet).

(99) [1831. aug. 4.] *K[azinczy] László, Kozma Fer. Urral össze akadnak...*: az utalások kifejtése: „Mingyárt más nap (Aug. 4d.) Kiszte és Ujlak helységeinkből egy csoport nép virradatkor ráüte Gercselyben Geometra Kozma Fer. házára, ki egyike vala a' Bismuth osztogatójainak. A' sok vas villások számában volt egy puskás is. Az Kozmának lábán sebet ejte. Kozma kapta a' puskát és lelőtt közzülök ő t ő t . Erre azok eltávozván, Kozma lóra kapott, és nem az úton, hanem a' hegyeken, erdőkön Ujhelybe bement, magát mint kénytelen gyilkost a' Vármegyének feladta, 's a' szokott feltételek mellett eleresztetett, 's a' Deputatio Sanitatis két Wilhelm Regementjebeli huszárt ada mellé kik haza kísérjék. – Az öcsém fija magával Kozmával szóla a' réteken, mikor ez a' két Huszár védelme alatt haza ment Ujhelyből, 's ezeket tőle tudja.” (KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11., 620–621.) *Kozma Ferencről* további adatokat nem találtunk. *Kazinczy László* (1810–1841): Kazinczy testvérének, Józsefnek a' fia.

(99) *magisterium bismuthi* (lat.): a nitrogéncsoportba tartozó bizmut vegyülete, amelyet gyógyszerként használtak a kolera ellen.

(99) *Kiszte* (Zemplén vm.): ma Kysta (SZK).

(99) *Ujlak*: talán Abaújlak.

(99) *Wilhelmi R[e]g[imen]t*: a 10. huszárezred.

(99) *Deszcsicska Commissariust Terebesen addig verték, míg az vallást teve, hogy igen is, ez méreg*: az utalás háttéréről: „Terebes nagy helységünkben a' megvakultak megkapának egy Deszcsicska nevű Commissariust, a' Bismuthért, és azt addig kínzák, míg az (kénytelen-ségből) vallást tett, hogy a' Császár és Nemesség őket méreggel akarja kivesztetni. Ehhez még ígéretet teve, hogy csak ne bántsák, mindent megvall, 's megnevezi czinkos társait. – Erre neki állottak az Uraság' Tisztjeinek, Director Tomsics Uron kezdvén le az utolsóig, 's azokat meg-

verték, megkötözték, fogva tartották. Valamelly Plebánus vagy Orosz Pap keresztet veve kezébe, 's ezt azért, hogy a' kereszt tiszteletre emlékeztesse; de az nem használt; kevésbe múlt, hogy a' Papot is főbe nem verték mivel őket fel akará világosítani, hogy a' por orvosszer, és nem mérég." (KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11.) *Deszcsicska*: (a királyi biztostól további adatokat nem találtunk). *Terebes* (Zemplén vm.): Töketeres ma: Trebišov része (SZK).

- (99) [1831. aug. 6.] *Levél Szemerénétől ddi 28 Jul. Guzmicstól 27. – Rumitól 22. – Szalay Laczitól Júl. 26. és két Ujság*: az említett levelek közül elveszett vagy lappang a Rumytól és Szalaytól érkezett levél, a többi l.: KazLev, 21/5371, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhalma, 1831. júl. 27.; uo., 21/5372, Szemere Pálné – Kazinczynak, Pécel, 1831. júl. 28. A Szalayhoz írt válaszból kiderül, hogy Szalay egy joggyakornoki hely elnyeréséhez kérte Kazinczy segítségét, l. KazLev, 21/5382, Kazinczy – Szalay Lászlónak, Széphalom, 1831. aug. 14. *Szemeréné*: Szemere Pálné Csoma Borbála (korábban Fáy Józsefné) (1793–1858), Fáy Joanna és Albert anyja. *Guzmics* Izidor (1786–1839): költő, bencés szerzetes. *Rumy* Károly György (1780–1847): német anyanyelvű író, történész, tanár, Kazinczy egyik legszorgalmasabb levelezője. *Szalay László* (1813–1864): író, történész, jogtudós.
- (99) *Hír, hogy megbolt Kézy, Rozgonyiné*: az utalás háttéréről: „A' Szabólegény inasunk testvére asztalos Patakon; most ide jött. Beszéli hogy Patakon 365 ember holt meg; ezek közt Prof. Kézy, az öreg Rozgonyiné, Nagy Ferenczné, az öreg Tóthpápai, és az öreg Boros, 's Kaszner Szolgabíró." (KazLev, 21/5375, Kazinczy – Kazinczy Thaliának, Széphalom, 1831. aug. 8–9., 610.)
- (99) [1831. aug. 6., 8.] *Hír Ujhelyben hogy 14 krajnai falu jó Ujhely ellen [...] National Garda organisálja magát*: az utalás háttéréről: „Az lévén a' hír, hogy Varannó és Terebes tájáról XIII falu jó Ujhely felé, ölni, gyújtani, a' Megye segédre szolítá a' katonaságot. – Aug. 9d. három Compania gyalogság ment Ujhelyen keresztül, egy Compania pedig Kassáról, ellenek. – Aug. 10d. Ulánusok. Így elcsendesedett minden. Azonban Ujhely a' Vármegye háza előtt 400 nemes és nem nemes lakosait feleskette, Commandantjokká Major Barthos Urat nevezte ki. Ez alá Kapitányoknak két vitézkedett Urat. 1. Hidegkövy és Körtvélyesi Kapitányt, 3. Bernáth Sámuel és 4. Balásházit az Academicust." (KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11., 622–623.) *Krajnai* (rég.): ruszin, kárpátukrán. *Organisál* (lat.): szervez, alapít.
- (99) [1831. aug. 8.] *Barthos András* (1767–1838): nyugalmazott őrnagy, Zemplén vármegyei táblabíró (1828), a koleralázadás idején a sátorlajaujhelyi gárda parancsnoka.
- (99) *Gróf Forgácsné, B. Meskő Antalné, Kossuth József, a' Varannai Doktor és Patikarius agyon verve – Assessor Klobusiczky alig szabadul meg. Fiscalisa Hunyor nebezen épül fel. – Reviczky János és Szulyovszki József agyon löve*: „Hogy Assessor Klobusiczky Józsefet, a' Districtuális Eperjesi Táblánál szolgál, (fija a' Borsodi Fő Ispánnak – ez pedig testvére a' Kalocsai Érseknek) megtámadák tulajdon jobbágjai, megverték, de ez megnyitató nekik pinczéjét 's ez által elillanthata kalap és köpenyeg 's frakk nélkül, igaz. Azok elvitték 3000 fntját, ezüstjét, ruháját, tükreit, ablakait, aajtait összetörték. [...] Forgácsné, Meskóné, a' Varannai Doctort és Patikáriust, Kossuth József fiscalist, ki Kőszegen is practizált kevés eszt. előtt, főbe verték, 's halva hagyták, Reviczky János Szolgabíró és Szulyovszki Józsefet agyon lőtték, igaznak mondják most is." (KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11., 623.) Habár Kazinczy augusztus 10-én is úgy tudta még, hogy Forgácsné és Meskóné is meggyilkolták (l. KazLev, 21/5381, Kazinczy – Szemere Pálnak és feleségének, 1831. aug. 10.), e halálhírek tévesek voltak, és csak 14–15-én jutott hitelesebb hírekhez: „Gróf Forgácsné Varannón, és Bárá Meskóné Varannó mellett, élnek, de sokat szenvedtek. – Forgácsnének 20 eszt. oltá volt egy szakácsa, ezenfelül valamelly leányt nevelt. Ezek ketten társakat szedtek a' Grófné megtámadására. A' gonoszok fejszékkal, rudakkal törtek az ártatlan asszonyra, 's egyik el akará vágni ujját a' gyűrűért, de egy obsitos társok tartóztatá, 's nyugalomban vonatá le azt. – Szeghy Imre Urnak kitolák két szemét, 's vakon vitték Bárá Meskónéhoz, hogy ez iszonyodjék el, és vallja meg hol a' pénze. – Az Eperjesi Tábla Assessorára Klobusiczky Józsefre ebéd után fényes nappal törtek saját jobbágjai, elverték, elkínózták, 's megölték volna, de egyik jobbágja el-

szökteté. Húnyor nevű Fiscálisát elverték, egy fához kötötték, 's mezítelen, 's harmadfél nap hagyák ott éhen szomjan; egy Erdőmester katonákat hozott kiszabadítására. [...] Mernyiken Szulovszki [!] Józsefet, Asszonytestvérét, naturalis leányát, a' Luther. papot 's feleségét, a' Fő Szolgabíró Reviczky Jánost, midőn vacsoránál ültek, megtámadák, 's összekoncolák, mind-össze tizeneggy embert." (KazLev, 21/5384, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 15., 636–637.) Báró *Meskö Antalné*: Szeghy Imre anyósa. *Kossuth József* (?–1831): Kossuth András (II.) sárospataki főügyész fia. *Klobusiczky József*: az eperjesi kerületi tábla ülnöke (kb. 1814–1838), kamarás. Klobusiczky Matilde apja. *Hunyor József*: az eperjesi tábla jogásza. *Reviczky János* (?–1831): Zemplén vármegyei főszolgabíró. *Szulyovszky József* (?–1831): szolgabíró, a Martinovics-perben elítélt Szulyovszky Menyhért fia. *Gróf Forgácsné*: további adatokat nem találtunk. *Varannó* (Zemplén vm.): ma Vranov nad Topľou (SZK).

(99) *Abara* (Zemplén vm.): ma Oborín (SZK).

(99) [1831. aug. 9.] *Mátyás Kassára*: Kazinczy a lányának, Thaliának küldött levelet Kassára egy *Mátyás* nevű személlyel. Ebben arról tudósította, hogy a kolera megjelent Széphalmon is, de a Kazinczy család tagjai élnek, habár a fia, Lajos megbetegedett, és arról is, hogy a környező településeken mi történt. (KazLev, 21/5375, Kazinczy – Kazinczy Thaliának, Széphalom, 1831. aug. 8–9.)

(99) [1831. aug. 10.] *Hidegkövy Antal*: az 1831-es kolera idején kapitány.

(99) *Bernáth Sámuel*: az 1831-es kolera idején kapitány. Bernáth József fia.

(99) *Balásházi János* (1797–1857): mezőgazdasági szakíró, ügyvéd, a Magyar Tudós Társaság tagja (1830). Zemplén vármegye alszolgabírája (1827–1830: lemond). Az 1831-es kolera idején kapitány volt, 1836-ban Debrecenbe költözött és Vay Ábrahám jószágigazgatója lett.

(99) *Körtvélyesi István*: zempléni szolgabíró, 1831-ben a koleralázadás idején kapitány.

(99) *ulánus* (rég.): lándzsás könnyű lovaskatona.

(99) *compania* (fr.–ol.): katonai század.

(100) [1831. aug. 11.] *Má[n]yai Molnárné jó Kassáról, 's bírt hoz...*: vö. KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11. *Mánya* (Bars vm.): ma Maňa (SZK).

(100) *Szalánc* (Abaúj-Torna vm.): Nagyszalánc, ma Slanec (SZK).

(100) *Ujszálás* (Abaúj-Torna vm.): ma Nový Salaš (SZK).

(100) *armiroz* (fr.): fegyverkezik, harcra készül.

(100) *Nagysáros* (Sáros vm.): ma Vel'ký Šariš (SZK).

(100) [1831. aug. 16.] *Mikoháza 4x...*: a számítás Kazinczy Amália és Kazinczy közötti elszámolásra vonatkozik: „Minap a' Máli Contóját hirtelenében nem jól írtam, 's az 1 fnt ezüst pénzből 1 húszast a' levélben visszaküldöttem. A' Contó ez

küldött Máli 1 f. Conv.

Horn Úr fizetett 30 xr.

nagy levél 18

kis levél 6

54

visszaküldöttem 20

1 f. 14 xr.

és így nem én tartozom Málinak, hanem 14 xral ő nekem." (KazLev, 21/5388, Kazinczy – Kazinczy Eugeniának, Széphalom, 1831. aug. 16. [?], 641.) *Máli*: Kazinczy Amália (Gencsy Pálné) (1806–?), Kazinczy testvérének, Józsefnek a lánya. *Horn* Ferenc (?–1846 után) kassai orvos, később Abaúj vármegye főorvosa, Kazinczy hitelezője, Horn Tóni testvére. *Kálló*: Nagykálló, 1875-ig Szabolcs vármegye székhelye volt.

(100) *Levél Telekitől, hogy differálva van a' Nagy Gyűlés a' Cholera miatt*: Teleki a Magyar Tudós Társaság ülésének elhalasztásáról értesítette Kazinczyt (KazLev, 24/6194, Teleki József – Kazinczynak, Szirák, 1831. aug. 8.).

8. jegyzetmező: Pestre. 1828.; [Pesten, 1828–1829.] [I–IV.]

- 6. Pestre. 1828.
- 7. [Pesten, 1828–1829.] [I.]
- 8. [Pesten, 1828–1829.] [II.]
- 9. [Pesten, 1828–1829.] [III.]
- 10. [Pesten, 1828–1829.] [IV.]

Kazinczy életeseményeiről, a Magyar Tudós Társaság alapításáról, tagjairól, alapítóiról l. 281–286.

- (101) *Kövesd* (Borsod vm.): Mezőkövesd.
- (101) *Gödöllői Vadas*: Gödöllő a Grassalkovichok birtokközpontja volt, a barokk kastély 1744–1747-ben épült. Kertjében nevezetes vadaspark is volt.
- (101) *Besnyő*: Máriabesnyő; egykor puszta, ma Gödöllő része. Grassalkovich-birtok volt. A mai máriabesnyői Nagyboldogasszony-bazilikát egy 13. századi premontrei kolostor romjain építette Grassalkovich Antal (I.). A Grassalkovich családi kriptá a templom alatt van, a templom mellé egy kapucinus kolostort is telepített Grassalkovich, a kolostor szolgálatára pedig hét házat építtetett (ma: Hétház utca).
- (101) *topolya* (nép.): nyárfa.
- (102) *első és a' II. József által Herczeggé nevezett második Grassalkovichs: Grassalkovich Antal (I.)* (1694–1771), aki szegény nemesből Mária Terézia bizalmas híveként emelkedett báróvá, majd gróffá, és lett királyi személynök (lat.: *personális*; 1731), kamaraelnök (1748), koronaőr (1751), nógrádi főispán és – a Neoaquistica Commissio elnökeként – az ország egyik legnagyobb birtokosa. Első felesége: Lang Erzsébet; második: Klobusiczky Krisztina; harmadik: Klobusiczky Terézia. Utóbbtól született fia: herceg *Grassalkovich Antal (II.)* (1734–1794), Bodrog (1759–1794) és Zólyom vármegyék főispánja (1769–1790), koronaőr (1772–1783), főlovászmester (1783–1794). Őt 1784-ben emelte hercegi rangra II. József császár.
- (102) *vincz* (nép.): szilfa.
- (102) *eremitázs* (fr.): ermitázs, lugas (egy főúri kertben).
- (102) *Hellász' Mythographuszai* (gör.): az ókori Görögország mitológiaírói.
- (102) *alsóbb iskolájában énekelgetve koldúlá ablakok alatt mindennapi élelmét...*: „Az 1694-ben Úrményben született Grassalkovich Antal Pécsen járt iskolába, és mint a hagyomány és egyik rövid biographusa mondja, ott a ferences szerzetesek kegyméből nyerte tápláltatását; minek emlékeül azon három cserép-edényt, melyben ételeit haza szokta vinni, szerénysége jeleül még unokája is mutogatá a gödöllői hercegi kastélyban.” (NAGYIVÁN)
- (102) *a' Szent-István' Nagykeresztése*: e magyarországi lovagrendet (kitüntetés) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására, három osztályában 20 nagykereszt, 30 középkereszt (commandeur) és 50 kiskereszt tagja lehetett.
- (102) *Fessler* Ignác Aurél (1756–1839): történetíró, egyetemi tanár, püspök. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (102) *Saratow*: Saratov, Volga-parti orosz város.
- (102) *Voltaire mondat Tancredjével*: „Meg nem romlott szívnek ob melly szent a' haza.” / <„Minden jól termett szív mint> lángol a' hazáért!” / *) *A tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!*: idézet Voltaire *Tancrede* c. drámájából: „A tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!” (III. felvonás, 1. jelenet). Kazinczy ezt a sort ezzel az útirajzzal egy időben keletkezett [*Pályám emlékezete III.*] c. önéletírásában is idézi, a fogságának egy 30 évvel korábbi eseménye kapcsán: „Mi kedves vala nekem e' földön [Csehországban] szállhatni Orczy József felől, 's olly híreket hallani, mellyek hozzám nem férhettek! Az áltatás visszatett honomba, mellyet most már ötven kilencz holnap olta nem láttam. Mert – Minden jól termett szív mint lángol a' hazáért!” (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 659.) A Voltaire-idézet törölt változata tehát megegyezik az önéletírás sorával. (A *Nógrád, Gömör, 1831.* című útirajzában is idézi Kazinczy.)
- (102) *Aszód*: a Podmaniczky család birtokközpontja volt, itt áll a család két kastélya.

- (102) *a' Predikátor' bázánál, született [...] egygy férfi:* azaz Kazinczy barátja, Hajnóczy József (1750–1795) jogtudós, a Martinovics-mozgalom egyik kivégzett vezetője. Szabadkőműves. Magántitkár volt gróf Forgács Miklós (1774–1778) és gróf Széchényi Ferenc mellett, az utóbbi támogatásával Szerém vármegyei alispán (1786-tól II. József haláláig), majd magyar kamarai tisztviselő lett (1792-től). II. József rendeleteinek visszavonása után le kellett mondania hivatalairól. Apja Hajnóczy Sámuel aszódi evangélikus lelkész volt.
- (103) *a' miolta az a' SZÉP ÉS JÓ Györgyén lakott:* Tápiógyörgye a Prónay család birtoka volt, a „szép és jó”: Hirgeist Anna (Ninon) (1783–1825), Kazinczy fogolytársának, Hirgeist Ferencnek a húga. Kazinczy 1795-ben, budai fogságában látta először: „Felvirúlva Nini volt legszebb rózsája Pestnek és Budának. [...] Tettetett nyugalomban menék a' gyermek felé, de nyelvem rebege. Egy pár esztendővel később értette volna, mely zajgást rejt e' nyugalom.” (KAZINCZY, [Pályám emlékezete III.] = KAZINCZY, Pályám 2009, 647.) 1802-ben hozzáment báró Prónay Simonhoz, de Kazinczyhoz (és később Kazinczy feleségéhez) fűződő barátsága megmaradt. (L. alább *a' Margit' árnyékos szigetét...* jegyzet.)
- (103) *A' nagy Királyné által, titléte emlékére (176):* Mária Terézia 1751-ben három napot töltött Gödöllőn Grassalkovich Antalnál.
- (103) *vártabáz* (rég.): őrház.
- (103) *harmadik Grassalkovich:* herceg Grassalkovich Antal (III.) (1771–1841) kamarás, titkos tanácsos, Csongrád vármegye főispánja. Felesége: herceg Eszterházy Mária Leopoldina.
- (103) *Metropolisz:* nagyváros: Pest.
- (103), (121), (132) *Pécel:* a Rádayak birtokközpontja és Szemere Pál lakhelye volt; Kazinczy mind a Ráday-kastélyban, mind Szemere otthonában többször megfordult. (L. még lentebb.)
- (103) *Gróf Festetics János* (1763–1844): a keszthelyi Festetics György öccse, a Pest környéki rákosi mezők birtokosa.
- (103) *Rákos:* a rákosi pusztán fekvő Festetics-kastély az egykori Szentmihályon volt, a település 1902-től Rákosszentmihály, ma Budapest része; a kastély a mai Kerepesi út mellett van. (SZENTES 1970. – Az adatra Mohay Borbála és Vaderna Gábor hívta fel a figyelmet.)
- (103) *Obszervatóriumot a' Szent-Gellér' hegye' ormán:* a budai Gellért-hegyen 1815-ben adták át a csillagdat. Az Uraniae nevű obszervatórium az 1849-es ostromban semmisült meg, helyén ma a Citadella áll.
- (103) *Orczy-kert:* a kert területét báró Orczy Lőrinc vásárolta meg 1783-ban, majd fiai, József és László megbízásából készült el Bernhard Petri tervei alapján 1794 és 1800 között a kert, amelyet aztán Pest városának ajándékoztak. A kertben álló Ludovika Akadémiát (Ludovicea) 1829-ben tervezte Pollack Mihály.
- (103) *a' vadon bércezt, hova Gróf Mailáth János Collint kivivé, és a' mellyet osztán Collin egygy Ódájával teve nevezetessé:* gróf Mailáth János (1786–1855) német műveltségű író, konzervatív politikus, Kazinczy barátja. Heinrich Josef von Collin (1771–1811) osztrák drámaíró, költő 1810-ben járt Pesten és Budán. Említett műve: *An M.*, erről Kazinczy: „Ennek a' Gróf Mailáthnak nevét én legelőbb Collinnak Versei közt olvastam; Collin ehhez intéze egy mysticus Ódát, mellyben hazaszeretet, azaz Antigallizmus, és Vallásosság egymásba folynak.” (KazLev, 23/5817, Kazinczy – Szentmihály Alajosnak, 1817. aug. 25., 253.)
- (103) *a' Margit' árnyékos szigetét, 's ezer képzeletek, ezer édes és keserű emlékezetek:* a fentebb említett „szép és jó” Hirgeist Annával való találkozására utalt Kazinczy. 1800-ban osztrák tervületről Munkács várába szállították a fogoly Kazinczyt és társait, ezen az úton kötöttek ki a Margitsziget. Kazinczy – a *Fogságom naplója* szerint – egy újonccal üzent Pestre, hogy Nini és apja jöjjenek ki meglátogatni a szintén fogoly Hirgeist Ferencet: „Komáromban Lohrmiller egy megszökött kalmárlegénykét engagiroza katonai szolgálatot venni, 's ennek én örültem meg, ki már ekkor gondolkoztam, mint ízenjek majd Ninihez Pesten. [...] Kiköténk a' Margit-szigeten, 's az engagirozott katonácska bement a' városba.” (KAZINCZY, *Fogságom' Naplója* = KAZINCZY, *Fogságom* 2011, 126–127.) A találkozást önéletírásai mellett egy 1811. máj. 6-án írt verse is megörökítette: *A Margit-szigetén. 1800. Július' 30d. [Szompolygva tértem félre...]*. A jelen kötetben között pannonhalmi útirajzokban is írt a margitszigeti emlékről, l. 140, 157; a jegyzetek között idézve a [Pályám emlékezete III.] jelenete: 362.

- (103) *a' fogadómban*: a fogadó nevét nem adta meg Kazinczy, Csordás Lajos szerint „talán a Zrínyiben, a mai Astoria helyén” (CSORDÁS 2009).
- (103) *fiaker* (fr., rég.): bérkocsi.
- (103) *dialekt* (gör.–lat.): nyelvjárás, kiejtés.
- (103) *a' Magyar Theátrum' számára megvett telek*: a telek „a' Szépúcza' nyugot éjszaki szegletében”, tehát a mai belvárosi Szép és a Kossuth Lajos (akkor: *Hatvani*) utca sarkán volt (KAZINCZY, [Pályám emlékezete III.] = KAZINCZY, Pályám 2009, 619). Kultsár István sürgetésére már 1814-ben eldöntötte a Pest vármegyei közgyűlés, hogy telket vásárol a Magyar Theatrum számára, amit országos gyűjtés révén meg is vettek. 1828-ban azonban anyagi nehézségek miatt a vármegyei közgyűlés kénytelen volt azt Cziráky grófnak eladni: „[...] gr. Cziráky Antal országbíró 45000 váltóforintot ajánlott a telekért, azaz többet, mint amennyi eredeti vételára (43 772 váltóforint 22 6/8 krajcár) volt.” (KERÉNYI 2002, 108–118.)
- (104) *Szentgyörgyi-Horvát József*: a Horváth-kert tulajdonosa, Pest grátiszipolgára (1821) (HORVÁTH 1996, 116). Csordás Lajos cikke szerint „a Horváth-ház [...], amely 1815-ben, amikor [Kazinczy] utoljára erre járt, még nem volt ott (1817-ben épült fel). Ezen a sarkon egy fogadó állt régebben, az Arany Csillag, s az a hír járta, hogy a Nemzeti Múzeumot építik majd a fogadó helyére. De aztán találtak alkalmasabb telket: az Országúton (vagyis a mai Múzeum körúton). Ide pedig szentgyörgyi Horváth József kamarás felépíttette azt a bérházat, amely néhány év múlva helyet ad Landerer és Heckenast sajtógépeinek [...]” (CSORDÁS 2009.)
- (104) *a' telek 's ezen ház közt nyitott úczát*: a Szép utcát 1812-ben nyitották meg (SCHMALL 1906, 122).
- (104) *fronton* (lat.): homlokzat.
- (104) *Franciscánusok*: ferences szerzetesek; a Belvárosi Ferences-templom a mai Ferenciek terén.
- (104), (133) *Cúria*: a Magyar Királyi Kúria épülete a mai Curia utca és Ferenciek tere sarkán állt.
- (104), (122), (126), (131) *Jankowich / Jankovics Miklós* (Jankovich) (1773–1846): földbirtokos, műgyűjtő, történetíró. *Háza* az Urak utcáján, a mai „Petőfi Sándor utca 1. helyén állt a sarkon” (CSORDÁS 2009). (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (122), (126), (131) *Kéziratainak szobájában leszek szállva / ő engem Kéziratainak szobájába készűle szállítani*: a vonatkozó levélrészlet: „Lakhelyül, a' mint már meg írtam, Kézirataim – a' legbensőbb kintseim – szekrényét rendeltem, hogy a' Magyar Litteratura Veteranussát, Tudos Öseink Árnyéka környül véné, kényyére légyen az, mikor ezekkel, mikor az Élőkkel változtatva társalkodjon.” (KazLev, 20/4871, Jankovich Miklós – Kazinczynak, Pest, 1827. dec. 15., 425.)
- (104) *Báró Brúdern József* (1774–1834): földbirtokos, műgyűjtő, a pesti Párizsi udvart magába foglaló palota építője. A morva származású Brudern család 1791-ben nyert honfűsítést.
- (104) *a' Párizsi-úczát, melly a' Brúdern-házon keresztül, az Urak' úczájából a' Kígyó-úczába viszen*: a mai Ferenciek terén állt a Brudern-ház „Párizsi udvara”, amely a mai Petőfi Sándor utcából (*Urak utcája*) vezetett a Kígyó utcába: „ezen utca ugyan nem közterület, hanem a Brudern bárótól párisi mintára épített bazárépület átjárója” volt (SCHMALL 1906, 119). A mai Brudern-ház helyén állt tehát Brudern József 1817-ben Pollack Mihály tervei alapján építtetett háza, a „Párizsi ház”, amelynek belső udvarán egy fedett üzletsor volt.
- (104) *linea* (lat.): vonal.
- (104) *öl* (rég.): hossz mérték; 6 láb, kb. 1,9 méter.
- (104) *a' három emeletű Horváth Nepomuké*: gróf Horváth Nepomuk János (1774–1847) lovas őrnagy. „A ház beazonosításához elő kell venni az 1829-es Adressbuchot, s valóban benne találjuk *Horváth Nepomuk* házát 431. szám alatt a Herrengassén [az Urak utcájában – O. L.], amely a mai Petőfi Sándor utca 6.-nak felel meg. A mai Katona József Színház helye.” (CSORDÁS 2009.)
- (104) *A' Servíták' klastroma és kertje*: a 'Szűz Mária szolgálai' szerzetesrend pesti kolostora a mai Szervita téren.
- (104) *VI. Károly* (Habsburg) (1685–1740): német-római császár (1711–1740), spanyol király (1706–1714) és III. Károly néven magyar király. Mária Terézia apja.
- (104) *Fischer von Erlach rajzolatja szerint épült Invalidus-házat, melly most nem az többé*: Invalidenhaus: a rokkant katonák ellátására épült palota. A 18. század elején emelt palotában a

főhomlokzatra merőleges belső szárnyban kapott helyet a templom nagyságú kápolna. 1783-tól lakatnyának használták (Károly-kaszárnya), ma a Főpolgármesteri Hivatal található benne (ma: Városház utca). Az épület tervezője Anton Erhard Martinelli (1684 k.–1747) olasz származású bécsi udvari építész volt, Joseph Emanuel Fischer von Erlach (1693–1742) császári főépítész mint hivatali előjárója vehetett részt a tervezésben. (MÉL, Martinelli szócikk.)

- (104) *Váci-útcza*: ma is Váci utca a Belvárosban, itt volt a Rádayak pesti háza.
- (104) *Nagy-Hídútcza*: a mai Deák Ferenc utca.
- (104) *kerítése' falain*: a városfalon. Városrendezési okokból II. József idején kezdték elbontani a Pest növekedését akadályozó régi falat.
- (104) *Theátrum*: a mai Vörösmarty téren állt a Német Színház épülete (1812–1849).
- (104) *Magyar-Király*: szálló, 1814-ben nyílt meg (1937-ig állt).
- (104) *Maria-Dorothea útcza*: a mai Dorottya utca. Az utca névadója: Mária Dorottya (1797–1855), württembergi hercegnő, *József nádor* harmadik felesége.
- (105) *Vurum-udvar*: Wurm-udvar, Wurm-ház; Wurm János vaskereskedő eredetileg kétemeletes háza 1822-ben készült el (Dorottya utca 6. sz.).
- (105) *Vögel-ház*: Vogel Sebestyén Antal (1779–1837) asztalosmester és bútorgyáros háza és gyára (1826-tól), 1827-ben a Nemzeti Casino itt ülésezett. Ma a Pénzügyminisztérium áll a helyén (Dorottya utca 5. sz.). (MÉL; CSORDÁS 2009.)
- (105) *a' József-név, melyet a' Nádor is, nagybátyja is viselt*: József (1776–1847) Habsburg-főherceg, magyar nádor (1796–1847); nagybátyja II. József (1741–1790) német-római császár (1765–1790), magyar király (1780–1790).
- (105) *Börse*: 1826–1830 között épült a Duna-parton Hild József tervei alapján a Pesti Kereskedelmi Csarnok (Lloyd-palota, Kereskedők Háza). Az épület földszintjén kávéház volt, az első emeletén a gróf Széchenyi István alapította Casino, a másodikon a kereskedők kaszinója, a börze. (A II. világháború után lebontották, ma az Atryum Hyatt szálloda áll a helyén.)
- (105) *A' Börsével áttellenben egy új négyszeg*: a mai Széchenyi István tér.
- (105), (133) *Dunaferdő*: a Diana fürdő néven ismert fürdő- és lakóépület 1823-ban épült Hild József (1789–1867) építész (gör.: *architectus*) tervei alapján. 1827 körül az első emeleti fogadóban lakott Széchenyi István. Ma a Belügyminisztérium épülete.
- (105) *Lövőhely*: az 1824-ben épült Lövölde, amely „a Kálvin téri templommal szemben terpeszkedett a mai Vámház körül mentén, a Királyi Pál utca és a Fővám tér között”. (CSORDÁS 2009.)
- (105) *dóriai-rendű [...] oszlop*: görög dór oszlop.
- (105) *három fejedelmünk, József, Leopold, Ferencz*: II. József, II. Lipót, I. (II.) Ferenc császár és király.
- (105) *Mátyás [...] 's derék fíjatól*: Hunyadi Mátyás (1443–1490) magyar király (1458–1490) és házasságon kívül született fia, Corvin János (1473–1504).
- (105), (122), (128), (131) *Szemere [...] kért, kényszerített, erővel élt, maradnak nála / Szemere elfoga*: Szemere ösztönzéséről l. a fenti jegyzetet. Kazinczy e szöveggel (közel) egy időben írt önéletráisaiban, a *Pályám emlékezete*iben hasonlóképpen írt Szemere Pál ösztönzéséről: „Eljédék midőn Szemere megszólíta, kére, kényszeríte, hogy a' miket magam és dolgaim felől pályatársainknak elmondani mindenkor készen találá, mondanám-el egész Közönségünknek; azok, bár apróságoknak tetszenek, érdemlik a' tudást, mert festik emelkedésünket és a' múlt kort, 's nemelly hamis vagy hibás hírek csak így fognak elnémulni.” (KAZINCZY, *Pályám' Emlékezete* [I.] = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 496–497; ugyanitt megadva kapcsolódó szövegrészletek.)
- (105), (122), (126), (131) *Szemere* (1785–1861): péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő. A Tudományos Gyűjtemény egyik alapítója, az Élet és Literatura (1826; 1827. dec. után a címe: *Muzárium*) szerkesztője és szerzője, a *Felelet a Mondolatra* egyik írója. Kazinczy és Kölcsey bizalmas barátja. (L. az MTT tagjainál, 281–286; vö. még: *Szövegforrás és Keletkezés*: 236–241; *Pécel*: l. alább.)
- (105) *Jankowichnál egy levelkém mente-ki*: KazLev, 23/5897, Kazinczy – Jankovich Miklósnak, Pest, 1828. febr. 17.; l. a [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] 1828. február 17–20-i bejegyzéseit. Jankovich Miklós és Szemere Pál egyaránt meghívta Kazinczyt: „Én Januáriusban Pesten leszek. Jankowich Miklós már tavaly vendégének hívta-meg, de én inkább Szemeréhez ígérkezém. Most ismét meghíva, hogy Pesti három házainak egyikében végyek szállást. Ez a' jószág

- meghatott; készebb valék ellenni a' Szemere társasága nélkül, mint hálátlanság' gyanújába esni." (KazLev, 20/4869, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, h. n., 1827. dec. 13., 420.)
- (106) **Trattner** Mátyás (1745–1828): nyomdász és könyvkereskedő. Fia, ifjabb Trattner János Tamás nagykorúsága előtt és halála után volt a Trattner-nyomda vezetője.
- (106), (126), (132) **Toldy** Ferenc (eredetileg: Schedel Ferenc) (1805–1875): irodalomtörténész, kritikus, orvos, egyetemi tanár. Az említett „*Poetai Kézi-Könyve*” a szerzői életrajzokat is tartalmazó magyar költészeti antológiája: *Handbuch der ungrischen Poesie* (2 kötet, Pest–Bécs, 1828). (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (106), (126), (132) **Vörösmarty** Mihály (1800–1855): költő, drámaíró. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (106), (126), (132) **Fenyéri** Gyula (eredetileg: Stettner György, 1848-tól: Zádor György) (1799–1866): író, jogtudós. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (106), (126), (132) **Fáyéban, egygy Kazinczy' leány' unokájáéban / Fáy András [...] Kazinczy leány' dédunokáját / Fáy Andrást, és [...] Lászlót [...] dédunokáját egygy Kazinczy-leánynak:** Kazinczy első levelei egyikében írt Fáynak a rokonságukról: „Tudja e azt Uram Öcsém, hogy az Uram Öcsém ereiben is foly Kazinczy-vér? – Igen is, édes Uram Öcsém! Kazinczy Péter Rákóczy Györgynek az idejében már utolsó férfi vala familiájában, 's megkapattatván a' Német Katonák által, három izben váltotta-meg fejét és szabadságát pénzfizetéssel. Utolszor még valóságával is kéntelen volt megváltani. Akkor osztán Királyi Tábla Birájává tétetett, sőt továbbá osztán Protonotáriussá is, de még a' később hivatalba belé léphetett volna, megholt. Ennek egygy fija maradt, András, és két leánya, Desőffiné és Tusainé. Tusai tette a' sógorát ismét Kálvinistává, 's így a' Pápistaság bennünk gyökeret nem verhet. – Uram Öcsém, reményilem, gyönyörködve fog itt megismerkedni talán addig is amit tudott Eleiről, kiket én ugyan religiosus tisztelettel tisztellek. A' rokonság kössen öszve bennünket, még szorsbban, ha lehetséges, mint a' Szépnek szeretete. Én az Uram Öcsém' barátságát cultiválni fogom.” (KazLev, 23/5738, Kazinczy – Fáy Andrásnak, Széphalom, 1808. jan. 21., 146–147.) Kazinczy dédapjának, Andrásnak, két lánytestvére Tussay Mártonné Kazinczy Anna és Dessewffy Ádámné Kazinczy Erzsébet (1659–?) volt. A Fáy-családfán több Tussay és Dessewffy-lány található, de a nagy- és dédszülei foknál távolabb, és egyenes vonali leszármazás sem ismert (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 872; NAGYIVÁN). **Fáy László** Fáy András testvére, zeneszerző.
- (106), (122), (126), (132) **Kisfaludy Károly** (1788–1830): író, költő, drámaíró, festő és rézkarcoló, szerkesztő. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (106) **granadíros** (rég.): gránátos, magas termetőkből válogatott gyalogos katona.
- (106), (126), (132) **Bajza** József (1804–1858): író, költő, kritikus, publicista. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (106), (126), (132) **Bárfay** László (1797–1858): író, naplóíró, irodalomszervező. Otthona a pesti Károlyi-palotában az irodalmi élet fontos helyszíne volt. **Felesége:** Mauks **Jozefina** (1794–1860), korábban Gosztonyi Istvánné. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (106) **Szemerét születése' napján vacsorájához várja:** 1828. február 19-én volt Szemere Pál születésnapja, l. a [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] vonatkozó bejegyzéseit.
- (106) **A' Zalán' Éneklője:** Vörösmarty Mihály.
- (106) **Himfy:** Kisfaludy Sándor (írói neve: Himfy) (1772–1844) író, költő, katonatiszt. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (106) **scandált sorok** (lat.): időmértékes sorok.
- (106) **rhythmus:** ritmus.
- (106) **naturalista:** itt: született tehetség.
- (106) **Szobája tele van Vészeivel, a' Lutherbourg' izlésében:** vagyis a korban divatos viharábrázolásokkal. Philip James de **Loutherbourg** (1740–1812) angol–francia festő volt. Kisfaludy Károly legismertebb **Vész** c. olajfestménye Claude-Joseph Vernet (1714–1789) népszerű francia tájképfestő **Tempête** festménye nyomán készült.
- (106) **Báró Prónay Sándor** (1760–1839): az evangélikus egyház első egyetemes felügyelője (1819–1839), királyi kamarás. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (106) **Koronaőr Teleki:** gróf Teleki József (1738–1796) író, költő, református főgondnok, koronaőr. 1767-től az erdélyi királyi tábla bírja, békési adminisztrátor (1782), majd ugocsai főispán (1782–

- 1796), 1787-től pécsi tankerületi főigazgató, a dunamelléki református egyházkerület főgondnoka, 1790/91-ben országgyűlési követ, 1792-től titkos tanácsos, 1795-től koronaőr. Prónay Sándorné Teleki Jeanett apja.
- (106) **Báró Prónay László** (1734–1808): az első protestáns tanácsos a helytartótanácsnál (1783), II. József alatt zólyomi főispán, a beszercebányai kerület biztosa, majd nórádi al- és csanádi főispán (1790–1808). Kazinczy a *Hamlet* fordítását neki ajánlotta. Kazinczy dédanyjának, Róth Juliannának unokaöccse.
- (106) **Ráday Pálné**, grófné: báró Prónay Ágnes (1773–1844). Báró Prónay László lánya, Sándor testvére. Férje: gróf Ráday Pál (1768–1827), az eperjesi kerületi tábla bírása, a dunamelléki református egyházkerület világi főgondnoka, aki Kazinczyval 1790-ben egy magyar színjátszó társaságot szervezett (sikertelenül).
- (106), (126), (129) **Horvát / Horvát István** (1784–1846): történész, nyelvész, egyetemi tanár. Révai Miklós tanítványa, a hun-szittya őstörténeti elmélet híve. Schwartner ellen írt műve: *Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás, hies Magyar Királyoknak Védelmeztetések, a' Nemzeti Nyelv ügyében. Tekintetes Tudós Schwartner Márton Úr vádjai és Költeményei ellen; írta Horvát István T. N. Fejérvármegyének Tábla Birája* (Pest, 1815.) A [Pesten, 1828–1829.] [III.] Horvátról szóló szövegrészehez nagyon hasonló témájú és kidolgozású Kazinczy egy autográf fogalmazványa (DRE RL, Szemere-tár, X. K., 37 <ez a [Pesten, 1828–1829.] [I.] lelőhelye>, 125–128), amely egy levél részeként megjelent: KazLev, 24/6160, Kazinczy – Szentmiklóssy Alajosnak [?], Pest, 1829. április 26., 313–315. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (126), (129) **buszonbat évek/esztendő olta [...] még akkor iskolájában láttam:** az első találkozásukat több helyen is megírta Kazinczy, például egy Helmecczynek szóló levélben is: „[...] Horvát István [1803.] Jún. 16 és 17 közt szobámba hála: feljegyzém, melly igen sajnálom, hogy némelly jóknak intése – hogy féljek a' titkos Polizeytól, melly még barátimat 's dolgozó társaimat is hozzám és reám küldheti – sem ez éránt sem Révai eránt nem mutattam egész bizodalmat! Ki-pótolhatatlan örömeiktől fosztottak-meg!” (KazLev, 10/2267, Kazinczy – Helmecczy Mihálynak, Széphalom, 1812. apr. 2., 5–6.)
- (126), (129) **Révai Miklós** (1750–1807): piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár. 1783–1784 között a pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztője. Mint a nyelvtörténeti módszer úttörőjét és a jottista (szóelemző) helyesírás hívét Kazinczy is nagyra becsülte. Révai 1802-től a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára volt.
- (126), (129) **Révainak [...] ötlet kérte ki, annak jutalmául a' mit egész éltében teve, tanító székében követőjéül / Révainak [...] kérte ki, életének már utolsó órájában, követőjéül a' tanítói székben:** Révai Miklós 1807. március 17-én írt levelében kérte Ürményi József országbíró, hogy az egyetemi katedrán helyettesének és majd utódjának Horvát Istvánt neveztesse ki az egyetem vezetése által. E levelet Vitkovics Mihály másolta le Horvát Istvántól és küldte el Kazinczynak 1809. szeptember 25-én (KazLev, 6/1554). A KazLev ezt a levélmásolatot Kazinczy válaszevele után közli, mivel az MTAK KIK, Tört. Lev. 4r. 133 jelzetű lelőhelyen is így található: KazLev, 7/1579, Kazinczy – Vitkovics Mihálynak, Széphalom, 1809. november 10. Révai katedrájára 1808-tól Czinke Ferenc (1761–1835) került, aki Kazinczy nyelvi nézeteit kritizálta: „végezetül, az, általjában, tiszta magyarság, mellyet Mi, nem Szép-Halmon tanultunk”. (Tudományos Gyűjtemény, 1817/2, 122.)
- (126), (129) **diplomatika / diplomatica** (gör.): oklevéltan.
- (129) **Schwartner Márton** (1759–1823): statisztikus, 1788-tól a pesti egyetemen a diplomatika és heraldika tanára, egyetemi könyvtárnok. Több kiadást megért műve: *Statistik des Königreichs Ungarn* (Pest, 1798).
- (129) **tűzzel, egész maga elszánásával támadta meg:** Horvát és Schwartner vitájáról egy „CZ.” monogramú cikket közölt Szemere a Muzáionban, talán Kazinczytól: *Horvát István tűzzel támadá meg Schwartnert...* [Jellemkép] (1833/1, 2–3.)
- (126), (130) **Ádám törzsatyánk m a g y a r volt / Isten m a g y a r t teremte az első emberben:** Horvát István a *Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történeteiből* (Pest, 1825) c. könyvében állította, hogy az Ádám név az 'átadám' (ti. az almát Évának) szóból ered. A Biblia nemzeti nyelv felőli

- értelmezésének nemzetközi hagyománya volt, Halász Ignác tanulmánya holland, svéd, dán, baszk és perzsa nyelven 'megszólaló' آدمokra hoz példákat (HALÁSZ 1903, 19–20).
- (126), (130) *recensens* (lat.): kritikus.
- (130) *syntheticai út* (gör.): a részek, részletek összekapcsolásán alapuló logikai módszer.
- (126), (130) *analyticai út* (gör.): elemezve.
- (127), (130) *Báró Podmaniczky József* (1756–1823): főispán, királyi tanácsos és kamarás. Az 1790/91-es országgyűlésen a reformok támogatója, a tanulmányi bizottság tagja, Bács-Bodrog vármegye főispánja (1802–1823), a bécsi udvar párizsi tárgyalóbíztosa (1815–1817). (A Skóciára [Scótiá] vonatkozó kérdésre nem találtunk adatot.)
- (130) *etymologia' útján* (gör.): a szó eredetét vizsgáló módszer.
- (130) *philologia* (gör.): filológia, írott szövegek tanulmányozásának és megértésének módszere, ill. tudománya.
- (127), (130) *tribunál* (ném.): bíróság.
- (130) *a' mit Horvát itt monda a' Kaján szó felől*: Horvát István *A' kaján magyar szóról a' teremtés könyvéből* (Muzáron. Élet és Literatura, 1829/4, 323–352; különlenyomat is) című tanulmányában a bibliai Kain nevéből származtatta – a mai nyelvtörténeti szakirodalommal összhangban – a 'kaján' szót.
- (130) *Otrokoci* Főris Ferenc (1648–1718): református lelkész és nyelvész. Az ellenreformáció idején gályarabságot szenvedett (1675–1676). A magyar és a zsidó nép rokonságát állító történelmi és nyelvészeti munkássága miatt bírálta Kazinczy.
- (130) *Kalmár* György (1726–1783 után): költő, nyelvész. Debrecenben, majd 1749-től Oxfordban tanult. Keleti nyelvek kutatójaként több közel-keleti utazást tett.
- (130) *szidalmazóját [...] tisztársúl ajánlá maga mellé*: Kazinczy e Horvát Istvánról szóló szövegrészhez hasonló autográf fogalmazványában azonosítja a „szidalmazó”-t: „ön mozdultából, a' gondolatlan bántónak híre nélkül, még tisztársúl is ajánlani <'s a' nemes derék ifjainkat fénybe juttatni> (Endlicher) [...]” (DRE RL, Szemere-tár, X. K., 127–128; kiadása: KazLev, 24/6160, Kazinczy – Szentmiklóssy Alajosnak [?], Pest, 1829. április 26., 313–315.) Eszerint tehát: Endlicher István László (1804–1849), aki a papi pályát otthagynva 1828-tól a bécsi udvari könyvtárban dolgozott, később neves botanikus és bécsi egyetemi tanár lett. 1826 után foglalkozott magyar történelmi forrásokkal.
- (106), (122), (126), (132) *Vitkovics* Mihály (1778–1829): ügyvéd, költő, író, műfordító. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (106) *a' Francziák Egyiptusban mint dechiffrirozák a' Hieroglyph írást*: Bonaparte Napóleon 1798–1799-es egyiptomi hadjáratát elkísérő tudósok kezdték el a hieroglifák megfejtését.
- (106) *dechiffriroz* (fr.–ném.): kibetűz, megfejt.
- (106) *A' Rozettei kapu felett hieroglyphi, coptusi, és görög betűkben vala kitéve egy felülírás*: a Nílus deltájánál fekvő egyiptomi *Rosette* (Rashid) város mellett talált gránittáblán ugyanaz a szöveg, *V. Ptolemaiosz* (uralkodott i. e. 204–180) rendelete, háromféle írással van felvésvé: egyiptomi hieroglif, egyiptomi démotikus (tehát nem a rokon kopt [coptusi]) és görög írással. A franciák 1799. július 15-én találták meg a követ, amelynek segítségével – az 1820-as évekre – megfejtették a hieroglifákat. A francia hadjárat bukása után a kő angol tulajdonba került, és 1802-től a londoni British Museumban található.
- (107) *Denon*, Vivant (1747–1825): a Louvre első igazgatója. Vonatkozó munkája, melyet Kazinczy is ismert: *Voyage dans la Basse et Haute-Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte* (két kötet, 1802). 1831-ben a pannonhalmi könyvtárban is átlapozta a könyvet Kazinczy, l. *Kazinczy útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra*. (145, 162; l. még [Pesten, 1828–1829.] [II.], 123).
- (107) *boglár* (rég.): díszítmény.
- (107) *alphabétum* (gör.): ábécé.
- (107) *Megverettetvén Abukírnál a' Napoléon' serge*: az 1798-as abukíri (nílusi) csatában Napóleon flottáját megverte a Horatio Nelson admirális által vezetett angol hajóhad.
- (107) *anglus* (rég.): angol.
- (124), (134) *Gróf Széchenyi Ferenczet Ender festette a' Muzéum számára / Gróf Széchenyi Ferencznek szép képét alkotása, a' Muzéum, bírja Ender Jánostól 1821. festve*: Johann Nepomuk Ender

(1793–1854) osztrák festő, 1823-ban festette meg gróf Széchenyi Ferenc (1754–1820) díszruhás álló portréját, amely ma is a gróf által alapított *Muzéumban*, vagyis a Magyar Nemzeti Múzeumban található (l. lentebb).

(134) *Istvánunkat [...] Constantinápolyi 's Athénei útjában is kísérte*: gróf Széchenyi István (1791–1860) 1818–1819-ben Itálián és Görögországon keresztül Konstantinápolyba utazott, ezen az útján kísérte el *Ender*, aki Széchenyi naplója szerint „a legtehetségesebb és legjobb fiú, akit csak ismerek, egész életemben érdeklődni fogok iránta”. (SZÉCHENYI 1999.)

(124), (135) *attributum* (lat.): az ábrázolt személyre jellemző tárgy.

(107), (124), (134) *Nemzeti Múzeum / Muzéum*: gróf Széchenyi Ferenc 1802. november 25-én kelt alapító oklevelével ajándékozta a nemzetnek egy felállítandó nemzeti könyvtár alapjául szánva egyedülálló hungarikagyűjteményét. A nagycenki könyvtár több mint 18 ezer tételből álló kézirat-, könyv-, térkép-, metszet- és éremtárából jött létre a Széchenyi Országos Könyvtár. A József nádor fennhatósága alá helyezett intézmény a pesti pálosok egykori kolostorában, a Királyi Kúria székházában kapott helyet. 1803. augusztus 20-án megnyitották a nyilvánosság előtt. 1807-ben átköltöztették az egyetem épületébe. A nádor javaslatára 1808-ban az országgyűlés törvényt hozott a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) megalapításáról: a törvény a Széchenyi Országos Könyvtárat az MNM szervezeti keretébe illesztette, amely ettől kezdve a Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtára nevet viselte. A könyvtár több jelentős magángyűjteményből és közadakozásból folyamatosan gyarapodott, Kazinczy az elsőként közölt járult hozzá az állomány bővítéséhez. Az egyik legjelentősebb adományozó Pyrker János László érsek volt, nagyrészt az ő gyűjteményén alapult a később létrehozott Szépművészeti Múzeum, amelyből a Magyar Nemzeti Galéria önállósult 1957-ben. *Ferenczy István Pásztorlányka (Graphidion)* című szobra itt látható. (A Magyar Nemzeti Galéria 2012-től ismét a Szépművészeti Múzeumhoz tartozik.)

(107) *a' Ferenczy' Graphidionát: Ferenczy István* (1792–1856): klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832). Rómában 1818 és 1824 között Thorwaldsen és Canova tanítványa volt. Első önálló márványmunkájára, amelyre Kazinczy utal: *Pásztorlányka (Szép mesterségek kezdete; Pásztorlány képe; 1820–1822; ma: Magyar Nemzeti Galéria)*. Kazinczy ezt a művet említi *Graphidion* címen, és epigrammát írt tiszteletére: *Ferenczy' Graphidionára* (1823): ennek keletkezéséről l. [A *Kedveskedőben megjelent útirajz*] jegyzetét, 268. Kazinczyról 1828-ban készült mellszobra több változatban is fennmaradt. (Ferenczyről és műveiről l. még alább is.)

(134) *Pantheon*: a nemzet nagyjait bemutató csarnok (a római Pantheon után).

(107), (124), (134) *Krafft / Krafft Péter*: Johann Peter Krafft (1780–1856) osztrák festő. József nádor kezdeményezésére az 1820-as évek első felétől „a magyar rendek Peter Krafft osztrák festővel a Nemzeti Múzeum képgyűjteménye számára a hazai történelemből vett jeleneteket ábrázoló festményeket készíttettek”. Krafft festményei ismertek voltak a korabeli sajtónyilvánosságban: PAPP 2001, ugyanitt Papp Júlia által megadott folyóiratok: *Wiener Zeitung*, 1825. április 15., 374 [!]; *Ofner und Pester Zeitung*, 1825, 513–514, *Magyar Kurír*, 1825/1, 230–231; *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1818/1, 49. sz., 385–386 [!].

(107), (134) *az Universitas' épülete*: II. József idején költözött Budáról Pestre az egyetem, 1805-től a pálos nagyszeminárium háromemeletes épületében működött (az épület a mai Egyetem téren állt).

(107), (124), (134) *a' Zrínyi' vesztét és a' Ferencz' koronázását / Zrínyi Miklós és mostani Uralkodónak budai koronázatása / Zrínyi Szigetnél 's mostani Fejedelmünk' koronázása*: Krafft *Zrínyi kirohanását* (1825, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest) és I. Ferenc 1792-es magyar királlyá koronázását ábrázoló festménye. A kortársak előtt ismert volt mindkét kép: „[1825-ben] a formai és a tartalmi elemekre egyaránt kiterjedő, aprólékos ismertetést közölt a Ferenc császár budai koronázását, illetve Zrínyi kirohanását ábrázoló két elkészült festményről a *Wiener Zeitung* lelkes beszámolója alapján az *Ofner und Pester Zeitung* és a bécsi *Magyar Kurír*. A bécsi tudósító dicsérte a pesti Nemzeti Múzeum számára készült festmények jól sikerült kompozícióját, a kosztümökkel elért festői hatást, az életteli és világos kifejezést. A koronázási képen – írja – a szereplők méltóságteljes nyugalma, a Zrínyi kirohanását ábrázoló festményen ezzel

szemben a harci jelenet mozgalmassága, eleveisége ragadhatja magával a műértő szemlélőt. Megemlíti, hogy a császári pár tetszését is elnyerő képeket Pestre küldésük előtt a bécsi közönség – egy külön e célra a Biberbástya mellett kialakított ideiglenes építményben – 1 bécsi Forint belépődíj ellenében megtekinthette.” (Idézet Papp Júliától: PAPP 2001, 221–222; az idézetben megadott folyóiratok: Wiener Zeitung, 1825. április 15., 374 [!]; Ofner und Pester Zeitung, 1825, 513–514, Magyar Kurír, 1825/1, 230–231.)

Krafft a Zrínyi-kép festésekor – Kazinczy információi szerint – összekeverte a két Zrínyi Miklóst, ezt – úgy tűnik – Kazinczy fedezte fel: „A’ Hébe’ Kiadója engem szállíta-fel, hogy Zsebkönyve’ számára dolgoznom a’ Szigethi hős Zrínyi Miklós’ Biographiáját; ’s most, midőn ezen Biographia’ íve elhagyá a’ sajtót, közli azt velem, a’ hős’ képével, melly Hébéje’ homlok-lapja mellé fog tétetni. Bizonyossá téssen, hogy ez azon réz után másoltatott, mellyet Gróf Festetics László Rahl által metszete, és hogy Krafft ezt viszi-által a’ Muzéumnak dolgozott historiai táblára.

Elrémültem a’ hírre, mert a’ réz Zrínyi Miklóst adja ugyan, de nem a’ ki Szigethnél, hanem a’ ki a’ Krusaneczi erdőben veszett; nem a’ nagy hőst, hanem a’ nagy hős’ unokájának fiját, a’ Bánt, az Aranygyapjast, a’ Poetát. A’ kettőnek kora között eggy egész század teszi a’ külömbiséget: amaz 1566. hala-el a’ hazáért; ezt 1664. egy vadkan ölte-meg vadászatjában.” (KazLev, 19/4404, Kazinczy – József nádornak, Széphalom, 1824. okt. 10., 216; vö. *Pestre. 1828.*) Krafft 1824 novemberében és decemberében még dolgozott a festményen, és Igaz Sámuel tudósítása szerint Kazinczy hatására javított a képen, így a tablóra végül a hadvezér Zrínyi Miklós került: „Krafft a’ képet dolgozza. A’ nagy táblát ő elsőben kicsinyben festé, és ezen bizonyosan s z a k á l l a t l a n látám Zrinyit; de hogy Kaftanban e vagy mentében állott arra már nem emlékezem.” „Az általad ajánlott szakáll csakugyan kinőtt, ha mind röviden is és kukorán, rövid bodrokban. – [...] Elég hogy győztél ismét igaz ügyedben.” (KazLev, 22/5605 (4417/a), Igaz Sámuel – Kazinczynak, Bécs, 1824. nov. 23., 400–401; uo., 22/5606 (4431/a), Igaz Sámuel – Kazinczynak, Bécs, 1824. dec. 17., 401.)

(124), (134) *monotonia* (gör.): egyhangúság.

(134) *topánka*: könnyű cipő.

(124) *Krafft [...] lipcsei ütközete*: a napóleoni háborúk 1813-as csatáját 1817-ben festette meg Krafft, a kép ma a bécsi hadtörténeti múzeumban van (Heeresgeschichtliches Museum).

(107) *szála* (rég.): terem.

(107), (123), (134) *a’ most országlóé Krafftól / Mostani Uralkodónk’ képe / Krafft Pétertől most uralkodó Fejedelmünk*: I. Ferenc (1768–1835) magyar király (II. Ferenc néven német-római császár, ill. osztrák császár) portréját 1816-ban festette Krafft (olaj, vászon, Történelmi Képcsarnok, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest; vö. PAPP 2001, korabeli beszámoló: Hazai és Külföldi Tudósítások, 1818/1, 49. sz., 385–386 [!]).

(107), (123) *a’ Szent-István’ Rende’ Nagymestere / Szent István’ Rende’ talárisában*: a magyarországi lovagrendet (kitüntetést) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására; a balassagyarmati vármegyeháza számára I. Ferencet Nagy Iván szerint e lovagrend öltözetében festette meg Krafft 1820-ban (I. *Nógrád, Gömör, 1831.* jegyzetei).

(134) *I. Ferencz Római Császár*: I. (Lotaringiai) Ferenc (1780–1765) német-római császár és toszkán herceg, Mária Terézia (1717–1780) magyar királynő férje.

(107), (123), (134) *Sándor / a’ másik főherczeg nádorunk*: Magyarország első Habsburg-nádora Sándor Lipót (Leopold) (1772–1795) főherceg volt, 1790–1795 között. József nádor bátyja. I. (Lotaringiai) Ferenc és Mária Terézia unokája, II. Lipót német-római császár és magyar király fia.

(107), (123), (134) *József / Mostani nádorunk*: József nádor (1776–1847) Habsburg-főherceg, Magyarország nádora 1796–1847 között. I. (Lotaringiai) Ferenc és Mária Terézia unokája, II. Lipót német-római császár és magyar király fia.

(123) *Stunder*, Johann Jakob (Jean-Jacques, Jean Jaques [!]) (1760–1811): dán oltárkép- és portréfestő. Kazinczy révén érkezett Bécsből Magyarországra. Kazinczyról 1791-ben és 1797-ben (vagy 1801-ben?) is készített portrét.

- (107), (123), (134) **Wesselényi Ferenc**, gróf (1605–1667): nádor (1655–től). A vasvári béke után kibontakozó Habsburg-ellenes főúri összeesküvés vezetője, de a fegyveres fölkelés kiobbantása előtt meghalt. A pesti vármegyházán lévő arckép mellett egy marosvásárhelyi portréját is ismerte Kazinczy. A zempléni levéltárban az egyik Wesselényit ábrázoló rézmetszeten Kazinczy autográf feljegyzése olvasható: „A’ Pest Vármegyei Palotában áll képe veres dolmányban és veres nadrágban fekete csizmában, arany sarkantyúval. Maros-Vásárhelyt a’ Gróf Teleki Sámuel’ Bibliothecájában zöld bársony bővűjű dolmányban.” (Zemplén vármegye levéltára, Sátoraljaújhely, Autographa I–II; közli Hőgye István: HÖGYE 1990, 67, 88; HÖGYE/KAZINCZY 1992/I, 46. és 47. képmelléklet.) Kazinczy a Felső Magyar-Országi Minervában közölt Wesselényi-életrajzában szintén leírta a festményt (KAZINCZY, *Wesselényi* 1827, 1392).
- (107), (124) (134) **Eszterházy Pál / itt herceg Eszterházy Pál (ennek neve tévedéssel iratott atyja képe alá a’ Kassai Minerva’ egyik kötetében – Pál nem viselt szakállat, a’ szakálás szép fej Miklósé):** gróf **Eszterházy Miklós** (1583–1645) nádor; fia: herceg **Eszterházy Pál** (1635–1713) nádor. A Kassán megjelenő Felső Magyar-Országi Minervában 1825-ben jelent meg az említett könyomatú portré (3. negyed). Kazinczynak a zempléni levéltárban őrzött arcképgyűjteményében megtalálható a metszet, Kazinczy autográf magyarázataival, a kép felett: „Gróf Eszterházy Miklós, Nádor, atyja a’ Herczeggé lett Pálnak”; a kép alatt: „hibás az alá írás, mert Pált felcserélték az atyjával, Miklóssal”. (HÖGYE 1990, 66.)
- (107), (124) (134) **Pálffy Miklós / Pálffy Miklósé (Salistól):** több azonos nevű gróf közül bizonyára: **Pálffy Miklós** (1657–1732) nádor, császári hadvezér, akinek az arcképét közölte a Felső Magyar-Országi Minerva (1827, 1. negyed), így Kazinczy gyűjteményében is megvolt: „[...] Ellinger Ur engem ajándékozzon-meg a’ Minerva minden Cuprumaival még egyszer; a’ mit ada, azt mind az Archivum Autographonába ragasztám, általellenbe mindenikét a’ maga írásával. És minthogy én soha sem tudok kifogyni a’ kérésekből, szeretném ha az Ur a’ veres Minerváknak azon darabját is megnyerné számomra Ellinger Urtól, melyben a’ Pálffy Miklós képe van. Valami becsületes ember ellopta az asztalomról, ’s két holnap olta oda lévén az a’ Negyed, nem hihetem hogy visszahozza.” (KazLev, 20/4875, Kazinczy – Dulházy Mihálynak, 1827. dec. 19., 429.) (*Salis* nevű festőről nem találtunk adatot, talán toll- vagy nyomdahiba miatt téves a név.)
- (107), (124) (134) **János, a’ Szatmári Békekötő / itt a’ békekötő Pálffy János, duelluma óta nem huszár generalis többé / Pálffy János:** gróf **Pálffy János** (1663–1751) országbíró, nádor, a szatmári békét (1711) megkötő császári tábornagy. 1693-ban párbajban megölte János Frigyes württembergi herceget, mivel az a Pálffy-ezred két huszárját agyonlőtte egy kerti lopás miatt.
- (124) *allonge-paróka* (fr.): hosszú, fehérre púderezett főnemesi paróka.
- (107) *az Aranygyapj’ talárisa:* a Jó Fülöp által 1429-ben alapított lovagrend öltözete.
- (107), (124) (134) **Batthyáni Lajos:** talán gróf Batthyány Lajos (1696–1765) kancellár, nádor, akinek egy olajfestményét ma a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Arcképcsarnokában őrzik (<http://www.npg.hu/index.php/component/jcollection/item/999-batthyany-lajos>).
- (124) **Meynes:** ilyen nevű festőről nem találtunk adatot, talán toll- vagy nyomdahiba miatt téves a név, és helyesen: Martin van **Meytens** (1695–1770) flamand származású svéd bécsi udvari festő, a bécsi művészeti akadémia igazgatója, aki sok magyar főurat is megfestett. (Számos magyarországi vonatkozású képe azonosítatlan, de ismert pl. egy Batthyány Károly József portréja: <http://www.hung-art.hu/frames.html?magyar/m/meytens/index.html> – letöltve: 2014. júl. 28.)
- (107), (123) (134) **Albert Sax-Tescheni és Lengyel-Királyi Herceg Helytartónk / Krafft festé egykori helytartónkat Albert herceget is / Albert Sax-Tesseni Lengyel Királyi Herceg, egykori Helytartónk:** Albert Kázmér szász-tescheni (sax-tescheni) herceg (1738–1822) magyarországi helytartója (1765–1780). III. Ágost lengyel király fia és Mária Terézia veje volt.
- (107) *religiózus* (lat.): vallásos.
- (108) **Eugénius Szabaudiai Herceg:** Savoyai Jenő (François-Eugène de Savoie-Carignan; Eugen v. Savoy) (1663–1736) francia származású császári hadvezér.
- (108), (124), (134) **Gróf Barkóczy Ferencz:** Pest vármegye adminisztrátora, azaz főispáni helyettese 1802-től (a főispán a nádor volt). A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy

egykori szabadkőműves társa. Az azonos nevű esztergomi érsek unokaöccse. *Krafft* festménye: *Gróf Barkóczy Ferenc képmása* (1812, olaj, vászon, Történelmi Képcsarnok, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest).

(108) *a' Hamlet' szavaival felkiáltani: „Ez volt a' férfi!”*: a Shakespeare-mű Kazinczy fordításában: *Kazinczy Ferentz' kül-földi Játszó-színje, Első kötet, Hamlet-Stella-Missz Szara Szampson, Kassa, 1790.*

(108) *Gróf Barkóczy János* (1798–1872): Barkóczy Ferenc fia.

(108) *Gróf Dessewffy Aurél* (1808–1842): a reformkorban a „fontolva haladók” vezére, író, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1833-tól), a Kisfaludy Társaság alapító tagja, a Világ szerkesztője. 1827-től joggyakornok Pesten, majd Pest vármegye tiszteletbeli aljegyzője, 1828 végén fogalmazó gyakornok lett a bécsi udvari kancellárián. Gróf Dessewffy József és gróf Sztáray Eleonóra fia. A Barkóczy és a Dessewffy család „közel rokonságáról”: Barkóczy János nagyanyja Sztáray Leopoldina volt, akinek a testvére (Sztáray Mihály) Dessewffy Aurél anyai nagyapja volt. Dessewffy Aurél kevésbé volt jó véleménnyel Kazinczyról: egy levélre Kazinczy aláírása után – Váczy János jegyzete szerint – „valószínűleg gr. Dessewffy Aurél e szókat írta: Elender Schmeichler – falscher Fuchs du!” (KazLev, 20/4869, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, h. n., 1827. dec. 13., 422.)

(108) *indus*: indiai ember.

(108) *Bécsben a' Kohlmarkt, [...] a' Gráben*: forgalmas utcák Bécs belvárosában, a Graben az egyik fő útvonal volt.

(108), (123), (133) *geographiai mappa / geographiai abrosz* (rég.): térkép.

(108) *módi* (rég.): divatos.

(108), (123) *most négy Képkereskedésünk van / most négy bolt előtt vannak kifüggesztve a' legszébb réz és kőmetszetek*: Kazinczy nemcsak nézte, hanem vásárolta is a metszeteket: „Tizenhárom esztendeje hogy nem látám Pestet. Nem győzöm csudálni mint terjede-el azolta a Mesterség szeretete, és hogy midőn akkor még itt semmi Képkereskedés nem vala, most talán sok is van. Ezeknél sokat láttam, ezektől sokat vásárlottam, 's így ismerem a lithographiai jobb, közepszer, és éppen rossz munkákat.” (KazLev, 20/4908, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 6., 476.)

(123), (133) *Horace Vernet által festett 's Jazet által bánytott munkában dolgozott Arcole / Horace Vernet által festett, 's Jazet által igen szépen bánytott ARCOLE*: Émile Jean Horace Vernet (1789–1863) francia festő, Claude-Joseph Vernet (1714–1789) tájképfestő unokája. Említett festménye: *La Bataille du Pont d'Arcole* a napóleoni háborúk egyik itáliai csatáját ábrázolja, erről Jean-Pierre Marie Jazet (1788–1871) francia rézmetsző készített ún. hántoló (kaparó) eljárással metszetet. Az 1796-os arcolei híd csatájában Alvinczi József volt a császári seregek vezére, Napóleon kemény küzdelemben győzött.

(133) *Caesarem vehis!* (lat.): 'A császár veled van!' (A szállóigévé vált mondatot Julius Caesar mondta egy viharban a megrettent kormányosnak: 'Quid times? Caesarem vehis!' – 'Mit félsz? A császár veled van!')

(133) *tableau* (fr.): tábló, festmény.

(108) *Népkövet Generális Foy' képénél...*: Maximilien Sébastien La Foy (1775–1825) francia tábornok, politikus. Kazinczy egyik erdélyi ismerősének írt – az utazással egyidejű – levele a *képekről*: „A legnagyobb örömet szerzi itt nekem a rézmetszetek szemlélése; csodálva nézem Caning, Bolivar, Ney, La Foy és Napóleon képeit. Ha ön harminc forintot ki akarna adni, megszerezném önnek Napóleonnak, ennek a híres, halhatatlan embernek nagyon találó képét. Mellkép ez Eugène Bourgeois-tól, David híres tanítványától. Már sok rézmetszetet és képet vettem, s a jelzett Napóleon-képről sem fogok tudni lemondani.” (KazLev, 24/6150, Kazinczy – Baczka-Madarasi Kis József [?], Pest, 1828. márc. 19., 702 – a német forrásszöveg magyar fordítása Doncsicz Etelka munkája.) E képeket másnak is ajánlotta Kazinczy: KazLev, 24/6151, Kazinczy – Lyachovics Jánosnak, Pest, 1828. márc. 21.

(108), (123) *Canning*, George (1770–1827): angol politikus. Küzdött a Szent Szövetség ellen és a dél-amerikai spanyol gyarmatok függetlenségéért. Emlékére a franciák emlékpénzt adtak ki 1828-ban. Az említett litográfiát Nicolas Eustache Maurin rajza nyomán Godefroy Engelmann

készítette 1788-ban: „Csak vedd a *Canning* képét, Engelmanntól; azt értem, a mellyen jobbja egy felbontott levelet tart. Minthogy a kép egész-ív nagyságú, a lithographolás darabossága nagyon elveszett, s a kép a Művészség nemesbb darabjai közé tartozik. En Canning mellett semmi vagyok; nem egész, hanem fél ívet óhajtanék tehát képemnek.” (KazLev, 20/4908, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 6., 476.)

(108) *lithographolt* (gör.): könyvomas.

(108) *Engelmann*, Godefroy (1788–1839): német–francia rézmetsző, festő.

(108) *Maurin*, Nicolas-Eustache (1799–1850): francia litográfus, rézmetsző, rajzoló.

(108) *a' Reichstadti Herczeg*: Napóleon és Mária Lujza egyetlen fia, II. Napóleon (1811–1832). Napóleon bukása után néhány napig névlegesen francia császár volt, de megfosztották a trónöröklés lehetőségétől és a bécsi udvar neveltette. 1818-ban lett Reichstadt hercege, miután megfosztották a pármái hercegi címtől.

(108) *Bolivár*: Simon Bolivar (1783–1830): a dél-amerikai spanyol gyarmatok függetlenségét megteremtő szabadsághős.

(108) *Byron*, George Gordon, Lord (1788–1824): angol költő.

(108) *Walter Scott* (1771–1832): skót költő, író.

(109) *A' nagy Szerencsétlen' tableauja [...]*: Napóleont Mária Lujzával és fiával ábrázoló festmény (1811).

(109) *fekete-bét*: a katolikus nagyböjt ötödik, húsvét előtti hete. Vasárnapján a feszületet és a főoltárt egy fekete vagy lila lepellel takarják le.

(123) *X. Károly király* (1757–1836): francia király, az 1793-ban kivégzett XVI. Lajos francia király testvére. 1789-ben elhagyta a forradalmi Franciaországot, 1824–1830 között francia király, 1830. júl. 28-án forradalom döntötte meg uralkodását.

(123) *vonásos munka*: vonalazó stílusú rézmetszéstechika.

(123), (133) *Lichil* Károly (?–1875?): pesti üzlettulajdonos, zeneműkiadó, az Aurora kiadója. Pesten háza és cukorfinomítója is volt. 1822-től volt boltja a Váci utcában, több helyen is. (GAZDA 1988, 20–21.)

(123), (133) *Tomala* (Tomola) Ferdinánd (?–1842 után): pesti üzlettulajdonos, muzsik, zeneműkiadó. Boltja a Váci utcában volt. Kiadott egy nyolclapos rézkarcsorozatot: *Buda és Pesth városoknak 's környékeinek tekinteteik. Hozzá kaptsolt leírással*, Pest, 1827. (GAZDA 1988, 21–22; SEENGER–RÓZSA, *Pest-budai látképek*.)

(109), (113), (133) *Müller, a' Kis-Hídúcán / Miller*: Müller (Miller) Károly: pesti üzlettulajdonos, boltja a Kishíd utcán volt, 1830-ban a Nagyhíd és Váci utca sarkára költözött. Ő adta ki a *Musikalishes Magazint* 1828-tól. (GAZDA 1988, 21.)

(109) *A' Mártziusi 's Júniusi Vásárban*: március 19-én József napján és június 8-án Medárd napján tartottak vásárt Pesten tavasszal és a nyár elején.

(123), (133) *Conzi*: pesti üzlettulajdonos.

(134) *Claude Lorrainnek egy pár tájdarabja Vue d'un moulin près d'Athenes és Vue d'un temple d'Apollon à Delphi: Claude Lorrain* (eredetileg: Claude Gellée) (1600–1682) francia tájképfestő 'Egy malom látképe Athén közelében' és 'Egy Apollón-templom látképe Delphoiban' című képeit J. A. Mauz rézmetszeteiből ismerte Kazinczy a [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] 1828. május 3-i bejegyzése szerint, de pl. a *Pályám' Emlékezete [I.]* alapján a festő munkáiról készült metszeteket már 1791-ben Bécsben is látta, és talán meg is vásárolta (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 526).

(109), (123), (134) *Transfiguráció is, Morghentől / Raphael transfigurációjának Morghen Raphaeltól / Raphael' Transfigurációjá, Raphael Morghen által metszve: Raffaello Santi* (1483–1520) itáliai reneszánsz festő festménye: *Jézus színváltozása* (lat.: *transfiguratio*); erről készített metszetet *Raphael Morghen* (Raffaello) 1758–1833) olasz rézmetsző.

(109) *Napóleon*: Bonaparte Napóleon (1769–1821): francia hadvezér, császár (1804–1814).

(123) *Napoleonnak egyiptusi utazását*: Vivant Denon (1747–1825), a Louvre első igazgatójának munkája: *Voyage dans la Basse et Haute-Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte* (két kötet, 1802). 1831-ben a pannonhalmi könyvtárban is átlapozta a könyvet Kazinczy, I. *Kazinczy útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra* (145, 162).

- (109) *dessiné par Eugène Bourgeois élève de Mons. David, gravé sous la direction de Mons. David* (fr.): 'rajzolta Eugène Bourgeois, David úr tanítványa, a rézmetszet David úr felügyelete alatt készült'. *Eugène Bourgeois*: francia festő, említett mellképe: *Napoleon le Grand* (1814 k.). Jacques-Louis *David* (1748–1825): francia festő.
- (115), (123), (132) *Gróf Teleki József* (1790–1855): nyelvész, történész, a Magyar Tudós Társaság első elnöke (1830. nov. 17-től haláláig). 1824-től a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (123) *Voyage pittoresque en Sicile*: 'Festői utazás Szicíliában'; bizonyára: Achille-Étienne Gigault de La Salle: *Voyage pittoresque en Sicile* (Párizs, 1822–1826).
- (123) *Vigyázó Urnak gazdag gyűjteményében*: Vigyázó Antal (1793–1861) 1809-ben inszurrekciós kapitány, a család nevezetes gyűjteményének megalapozója (a gyűjteményt a család 1928-ban az MTA-nak adományozta).
- (123) *Rebell*, Josef (1787–1828): bécsi festő, 1824-től a Belvedere igazgatója.
- (123) *Spinoza*, Baruch (Benedictus; Despinosa; d'Espinosa) (1632–1677): zsidó származású holland materialista filozófus.
- (123) *Szent Benedek*: az utalás talán Spinozára vonatkozik (Benedictus), talán egy ismeretlen Kisfaludy-képre, esetleg arra, hogy Kisfaludy a pannonhalmi Szent Benedek-rend győri gimnáziumában tanult.
- (123) *Vay József*: talán az 1752–1821 között élt szeptemvir, helytartói tanácsos, aki a sárospataki kollégium főgondnoka volt.
- (109) *Páter Albach Szaniszló*: Albach József Szaniszló (1795–1853) ferences (*franciscánus*) szerzetes, természettudós, németül alkotó egyházi író, 1825–1838 között Pesten működő népszerű hitszónok.
- (109) *a' Fő-Herczeg Nádor és serdülni kezdő Herczegasszony leánya*: József nádor és lánya, Erzsébet (1821–1903).
- (109) *clérus* (gör.–lat.): a katolikus papok összessége.
- (109) *Herczeg-Prímás*: Rudnay Sándor (1760–1831), esztergomi érsek (1819-től), hercegprímás (1828-tól), főkancellár.
- (109) *Kalocsai Érsek*: Klobusiczky Péter (1752–1843) kalocsai érsek (1822-től).
- (109) *Patriarcha-Érseke Egernek*: Pyrker János László (1772–1847) egri érsek.
- (109) *Báró Szepesy Ignác* (1780–1838): erdélyi, majd pécsi püspök (1828-tól), teológus. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (109) *Veszprémi [püspök]*: Kopácsy József (1775–1847): veszprémi püspök (1825-től). (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (109) *cathedra* (gör.): szószék.
- (109), (133) *stúdium* (lat.): kutatás, tanulmány.
- (110) *Cleynmann* (Cleinmann; Kleinmann) Károly (1772–1833): német evangélikus lelkész, hitszónok, 1793-tól Bécsben, 1816-tól Pesten volt lelkész.
- (110), (118) *szollnoki* (rég.): szónoki.
- (110) *unctió* (lat.): kenet, szentség.
- (110) *Brockmann*, Johann Franz (1745–1812): német színész, 1789–1791 között a bécsi Burgtheater vezetője volt. Kazinczy látta és elismerte színészi játékát.
- (110) *neologusok* (lat.): újítók.
- (110) *Bobóbb népet mint a' mit Prometheus gyúra*: vagyis az emberiséget. Prometheus a görög mitológia egyik titánja, egyes szerzők az ember teremtetését is neki tulajdonítják.
- (110), (124) *Fáy [...] Ebédre hívva / Fáy ebédre hívott*: Fáy András (1786–1864) író, a Kisfaludy Társaság első elnöke. 1828. február 22-én volt az említett ebéd, l.: *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (110), (124) *Diétai Követeket [...] Eggyiknek jobbát / egy diétai követ barátomat*: a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* szerint: Ragályi Tamás (1785–1849) író, szerkesztő, borsodi országgyűlési követ (ellenzéki: 1825/27, 1830, majd konzervatív: 1832/36). (L. az MTT tagjainál, 281–286.)

- (110), (124) *a' fiam' / Emil fiam*: Kazinczy *Emil* (Marcus Aemilius Ferenc) (1811–1890), Kazinczy fia, később huszár őrnagy.
- (110), (124), (135) *Ferenczy István* (1792–1856): klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832). Rómában 1818 és 1824 között Thorwaldsen és Canova tanítványa volt. (A *Szép mesterségek kezdete [Pásztorlányka; Pásztorlány képe]* c. szobráról, amit Kazinczy *Graphidion* címen említ, l. fentebb.) Kazinczyról 1828-ban készült mellszobra több változatban is fennmaradt.
- (110), (129), (137) *Rima-Szombat*: Rimaszombat (Gömör és Kishont vm.), ma Rimavská Sobota (SZK). Ferenczy István és Szentpéteri József szülővárosa.
- (110) *atyja, egy jó birtokú Lakatos*: idősebb Ferenczy István (1761–1831) lakatosmester volt, az 1831-es kolerajárványban halt meg. (MELLER 1905.)
- (110) *Normális Iskola*: az alapfokú iskola.
- (110) *[Bécsben] a' Graveurök' iskolájába* (fr.): Ferenczy 1815-től 1818-ig járt a bécsi művészeti akadémia ércmetsző (fr.: *graveur*) osztályába. (MELLER 1905.)
- (110) *examen* (lat.): vizsga.
- (110) *Szólont készítte, aczélban*: Meller Simon monográfiája szerint Ferenczy „csekély szabad idejében lankadatlan buzgalommal dolgozott pályaművén, Solon fejének aczélba metszésén. Az év végére befejezte azt, s az 1817 április 24-ikén tartott vizsgán elnyerte vele az első díjat.” (MELLER 1905.)
- (111), (124), (135) *Canova*, Antonio (1757–1822): olasz szobrász, a kor legelismertebb klasszicista szobrásza.
- (111) *Bécsben az Augustiniánusoknál*: Canova egyik fő műve a bécsi Ágoston-rendi templomban található Mária Krisztina-síremlék, Döbrentei Gábor szerint Ferenczy „[a]z Augustinianusok templomába mind többször megy, 's vége nyugtának. Krisztina emléke ott Canovától megrendíté, 's az aczélra metszés mind inkább igen kisszerűnek és a' szabad mívészti tüzet lekorlátozónak tetszék előtte.” (DÖBRENTÉI 1832, idézi: MELLER 1905.)
- (111), (135) *Thorwaldsen*, Bertel (Thorvaldsen) (1770–1844): izlandi-dán szobrász, korának egyik legelismertebb képzőművésze. 1797-től Rómában dolgozott. (Kazinczy 1819-es feljegyzései Thorwaldsenről: *Thorwaldsen, a' Faragó* [= *Az én pandektám III.*, MTA KIK, K 633/III, 3a, *Thorwaldsen Albert* [= *A Méh I.*, MTA KIK, K 630.] – Granasztói Olga jegyzete.)
- (111) *tartaruga tedesca* (ol.): 'német teknősbéka'.
- (111) *Bonaparte Lúcián' leánya*: Lucien Bonaparte (Luciano Buonaparte; 1775–1840), Napóleon egyik öccse, ekkor Itáliában élt. Említett lánya: Bonaparte Christina Egyipta (1798–1847), 1818-ban ment hozzá Arvid Posse svéd grófhhoz. Thorwaldsen 1818-ban bízta meg az általa mintázott mellszobor márványba faragásával Ferenczyt: „12dik octobris kezdettem a principálisomtól előmbe adott modell után a Napoleon testvéröccscse Luciano Bonaparte leánya portraitjához, szerencsés előmenetellel, a melyet midőn kezembe kaptam (lakatososan szólván) ki volt stószolva és a principálisom nagylelkű módon fizeti és magát többekre igéri!” (Ferenczy öccséhez írt levelét idézi: MELLER 1905.)
- (111), (135), (136) *büszrt* (rég.): mellszobor.
- (111), (135) *Midőn a' Fő-Herczeg Nádor Rómában múltata, Ferenczy magyar nyelven szállítá-meg Gróf Eszterházy Kamarását / az ötet pártfogoló 's pénzzel segélő Nádornak*: József nádor 1819-ben meglátogatta Thorwaldsen műhelyét, ekkor találkozott Ferenczyvel. Erről a Tudományos Gyűjtemény is beszámolt: „Rómából érkezett hiteles közlésekből értjük, hogy Ó Ts. H. Magassága, Fő hertzeg Jósef, Országunk szeretett Nádor Ispányja Rómában a híres Kép faragónak, Dornwaldsohnnak (sic!) műhelyét meglátogatta, hol egy fiatal emberre talált, ki az Ó Magasságát kísérő Ts. K. Kamarás és M. K. Helytartói Tanácsos Urat, Gróf Pálffy magyar nyelven szállítá. Illy váratlan tüneménytől meglepve, tudakozóda Ó Ts. K. Magassága a' híres Mesternél, és ennek bizonyítása szerint az ifjú ember, ki magát Ferentzinek nevezi, és Rima-Szombatban született, egy nagyon ügyes, reménységgel telyes Képfaragó, kit Dornwaldsohn tovább is még tanít, és eránta igen nagy reményekkel viseltetik. Főhertzegi Nádorunk ott helyben e' magyar tanítványnak gyámolítására esztendei fizetést méltóztatott rendelni.” (Tudományos Gyűjtemény, 1819/1, 122, idézi: MELLER 1905.) Eszerint nem gróf Eszterházy, hanem

- gróf Pálffy volt a megszólított személy (talán: gróf Pálffy Ferenc Alajos [1780–1852] Pozsony vármegyei főispán, királyi kamarás). Ferenczy a nádortól évi 350 ezüstforintot kapott három évre, majd újabb két évre 600 Ft-ot.
- (111) *Csokonai' büszkje*: Ferenczy István Csokonai mellszobrát 1818-ban Rómában készítette el, 1822-ben küldte haza, egy ideig Budán volt kiállítva, majd 1823-ban került a mai helyére, a debreceni kollégiumba (TAKÁCS 1988, 512). (A szoborról részletesebben l. az 1824-es utazásleírásokat kötetünkben: 37, 40.)
- (124) *egymásnak Romába és Romából iránk*: a Kazinczy és Ferenczy közötti ismert leveleket kiadta a KazLev, 18–20, de Kazinczy olvasta Ferenczy öccséhez, Józsefhez írt leveleit is: „Én ennek minden leveleit olvastam, melyeket Pataki Togátus Öccsének ír. Valóságos Lakatosi levelek. De hány Művész ismerék Bécsben, a' ki illy leveleket ír, és még is nagy a' maga nemében.” (KazLev, 18/4162, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1823. febr. 13., 259.) Ferenczy öccséhez írt leveleiből Kazinczy kivonatokat készített, ezeket Váczy János közölte a KazLev jegyzeteiben: KazLev, 18, 521.
- (124), (136) *Dolgozójában áll / Dolgozója Budán*: a műhely és az alább említett műtárgyak hasonló leírását Kazinczy egy – tíz hónappal a találkozás után megjelent – cikkben is olvashatta: Petrócai Trattner Károly, *Hazai Művészség; Ferenczi magyar szobrász' (képfaragó) műterme Budán a' Vízivárosban* 62. sz. földszint, Tudományos Gyűjtemény, 1828/12, 127–136.
- (136) *Mátyás*: I. (Hunyadi) Mátyás magyar király.
- (111), (125), (136) *Prímásunk ötet szállítá-meg, hogy az Esztergomi Basilicához a' szobrokat készítse / Rudnyai / a' Cardinális Prímás Rudnayé... Esztergomi Basilica' számára...: Rudnay Sándor* (1760–1831) esztergomi érsek (1819-től), hercegprímás (1828-tól), főkancellár, Ferenczy mellszobrot készített róla, amely az esztergomi prímási könyvtárba került. Az érsek 1822-ben kereste meg Ferenczyt, hogy az épülő bazilika szobrait készítse el. Ferenczy csak a *Szent István vértanú* kápolna oltárszobrát készítette el, a további munkákban nem tudtak megegyezni.
- (111), (124), (136) *Szent-István, a' Protomartyr / István, a' protomartyr*: az első vértanú (gör.: *protomartyr*) Szent István (ApCsel 6,1–8,1). Az említett mű ma az esztergomi bazilika Szent István vértanú kápolnájában van.
- (111) *Haza érkezett 18* : Ferenczy 1824-ben érkezett haza Magyarországra, és telepedett le Budán. 1814–1818-ig Bécsben, majd 1824-ig Rómában élt.
- (111) *Csetnek* (Gömör vm.): ma Stútnik (SZK).
- (111) *Dognácska* (Krassó vm.): bányaváros, ma Dognecea (R).
- (111) *bákvány* (rég.): itt: kötömb, kőszál.
- (111) *Pároszi meg nem haladja, a' Carrári utól nem éri*: Párosz: görög sziget, Carrara: olasz város Toszkána tartományban, mindkét hely világhírű márványáról.
- (111), (125), (136) *Gróf Sándor / Gróf Sándor Moricz*: gróf Sándor Mór (1805–1878) lovasmutatványairól híres, külön főúr, Klemens Lothar Metternich veje. Az 1806-ban elkészült Sándorpalota a budai Várban található, ma a köztársasági elnök rezidenciája.
- (111), (124), (136) *a' Váli templom' számára / a' Váli templomot fogja ékesíteni*: a váli római katolikus templom a helység földesura, Ürményi támogatásával épült fel 1824-re, két Ferenczy-szobor található benne, Ürményi József mellszobra és *Az üdvözült lélek* című mű. (Ürményi József: l. alább.)
- (124) *génus* (lat.): védő istenség.
- (111) *resignatio* (lat.): lemondás, megnyugvás.
- (111) *religio* (lat.): hit, vallás.
- (111) *a' világ' sphaerájáról*: a földgömbről.
- (111) *génus* (lat.): védő istenség.
- (111) *szövétnék* (rég.): fáklya.
- (111), (125), (136) *Ürményi József* (1741–1825): országbíró (1806–1825), Bihar (1782–1785), Nyitra (1785–1790), Bács (1790–1802) és Fejér (1802–1825) vármegyék főispánja, a magyar *Ratio Educationis* (1777) egyik kidolgozója. Kazinczy életrajzot írt róla: *Ürményi Ürményi József*, Felső Magyar-Országi Minerva, 1826, 643–648.

- (124), (136) *Gróf Károlyi Istvánné született Gróf Dillon Georgina* (1798 v. 1799–1827): gróf Edouard Dillon ezredes, firenzei francia követ lánya. *Férje* 1820-tól: gróf Károlyi István (1797–1881) *főti* birtokos, a reformkorban Széchenyi István köréhez tartozott, a szabadságharcot egy huszárezred felállításával támogatta, pesti főispán lett, a szabadságharc bukása után fogságot szenvedett. A grófnő emlékére 1828-ban rendelte meg a domborművet, amely azóta eltűnt. (Vö. a [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] 1828. máj. 3-i bejegyzésével.)
- (124), (136) *basrelief* (fr.): féldombormű.
- (124), (136) *Folt / Fót*: Fót. 1808-tól a Károlyi család birtoka.
- (111), (125), (136) *Gróf Brunszvik József* (1750–1827): belső titkos tanácsos (1786), szeptemvir, királyi kamarás, Bihar vármegyei adminisztrátor (1790), államtanácsos (1805), Csongrád (1795–1808) és Nógrád (1806–1827) vármegyék főispánja, országbíró. Brunszvik Teréz és Ferenc nagybátyja.
- (111), (125), (136) *Beckers / Bekersz József*, gróf (1764–1840): altábornagy.
- (111), (125), (136) *Marczibánné / Marczibáni Asszonyság / Marczibán Úré 's Asszonyé*: Ferenczy, az öccse levele szerint, egy „Ifjú Marczibányiné Asszonyság”-ról készített mellszobrot. (KazLev, 19/4483, Ferenczy József – Kazinczynak, Miskolc, 1825. máj. 5., 334; Ferenczy-műve ma ismeretlen.)
- (125), (136) *plastica* (gör.): szobor; szobrászat.
- (112) *inconveniens* (lat.): nem illő, alkalmatlan, zavaró.
- (112) *a' bajusz szakál nélkül jelenjen-meg*: utalás lehet a Csokonai-büsztre.
- (125), (128), (135) *Heinrich Thugut* (1800–185?): bécsi festő. 1825-ben a Brunszvik család hívására költözött Budára, majd 1831-ben Münchenben telepedett le. Kazinczyt 1829-ben festette, ez a kép Kisfaludy Károly tulajdonába került. (SZABOLCSI–GALAVICS 1980, 248.) Kazinczy 1829-ben – az egyik levele szerint – „Heinrich Thuguttal együtt valami képes vállalatot” tervezett (Váczy János jegyzete: KazLev, 21/5000, Kazinczy – Heinrich Thugutnak, Pest, 1829. máj. 4., 665.)
- (128) *Kupeczky János* (1667–1740): cseh származású festő. Dolgozott II. Rákóczi Ferenc és VI. Károly császár udvarában, illetve Rómában, Bécsben és Nürnbergben is.
- (125) *Gróf Brunszvik Theréz* (1775–1861): az első nőegylet és óvoda alapítója (Angyalkert, 1828).
- (125), (128), (135) *Gróf Brunszvik Ferencz* (1777–1849): csellista, színházi vezető. Ludwig van Beethoven tanítványa és barátja. Brunszvik Teréz testvére. *Felesége*: Justh Szidonia zongorista (1801–1866?). A család kastélya *Martonvásáron* volt.
- (125), (128), (135) *grouppirozván / összegrouppolva* (fr.): csoportosítva.
- (113), (125), (128) *carmoisin* (arab): karmazsin, kékes árnyalatú élénkpiros.
- (128), (135) *carrió* (lat.): hússzín; a bőrszín megnevezése a festészetben.
- (128) *Guido / Guidó* Reni (1575–1642): itáliai festő, rézmetsző, szobrász, a bolognai iskola legjelentősebb mestere. Antik tárgyú klasszicista műveket alkotott.
- (128) *Furino*: Francesco Furini (1600–1646) firenzei festő.
- (112), (128), (135) *Scheff / Schöfft* (Shoefft; Schofft) József Károly (1776–1851): pesti oltárképfestő. Említett munkája feltehetően a terézvárosi Avilai Nagy Szent Teréz-plébániatemplomban látható 1828 körül festett *Avilai Szt. Teréz* (az oltártábla és Schöfft arcképe Rexa Dezső kiadásában: KAZINCZY, *Pestre* 1929, L. képtábla). *Apja*: Schöfft József (1745–1803 után) német származású festő; *fia*: Schöfft József Ágoston (1809–1888) festő, bejárta Nyugat-Európát, Indiát és Amerikát.
- (112), (128), (135) *Képiró-úca*: a budai Képiró utca 4-es számú ház falán ma emléktábla látható, a [Pesten, 1828–1829.] [IV.]-ből vett idézettel: „Schöfft Pesti születés, 's oltártáblákat fest. Festő vala már atyja is, 's olly tekintetű, hogy azon úca, mellyben lakott, Képiró-uczának tőle nevezetett.” (Az emléktábla szövegének forrása: KazLev, 22/5623 [5002/a], Kazinczy – Guzmicsnak, Pest, 1829. máj. 27.)
- (112), (128), (135) *carmelitszín / karmelita-színű scapuláré / scapuláré* (lat.): a karmelita apácák fekete és barna skapulárét, vagyis szerzetesi vállruhát viselnek.
- (112), (128), (135) *perpendicularis arányzatban/esésben/állásban* (lat., rég.): merőleges, függőleges irányban.

- (135) *Clarot*, Alexander (1796–1842): bécsi születésű festő. Az Aurora több rézmetszete az ő rajza nyomán készült, pl. az 1823-as kötet címlapja és az 1827-es kötet rajzai is.
- (112) *Hess*: talán Hess (Hesz) János Mihály (1768–1830) egri születésű festő, a bécsi katonai mérnöki akadémia tanára, képei pl. az egri székesegyházban és az esztergomi bazilikában láthatók; vagy Hess Ferenc (1777–1836 után): pesti festő, aki Pozsonyban a primási palota freskóit festette.
- (112) *Szépítési Biztosság*: az 1808-ban Pest építészeti megújítására, városrendezési munkákra létrehozott Szépítő Bizottság (Szépítő Bizottmány, Szépítési Egylet), amelynek egyik megalapítója József nádor volt. A bizottságnak nagy érdeme volt az 1838-i árvíz utáni újjáépítésben is. 1857-ig működött.
- (112) *Pesky*: több Pesky nevű festő működött a korszakban, Kazinczy bizonyosan Pesky József arckép- és oltárképfestőre céloz (1795–1862), akinek egy I. Ferenc-portréja megtalálható Szekszárdon (Wosinsky Mór Megyei Múzeum; forrás: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:I_Ferenc_Pesky_J%C3%B3zsef.JPG – letöltve: 2014. 08. 15.). Egy Pesky [József vagy János] nevű festő Kazinczy portréját 1828-ban megfestette.
- (112) *Vandyck*: Anthonis Van Dyck (1599–1641) flamand arcképfestő, Rubens tanítványa, angol udvari festő.
- (112) *a' Rembrandt' tiszteletes anyja*: Rembrandt Hermensz van Rijn (1606–1669) holland festő, anyjáról több festményt és rajzot is készített. A „tiszteletes” jelző talán a *Rembrandt anyja imádkozás közben* (*Imádkozó, idős asszony*) című képre utal.
- (129) *Kininger*, Vincenz Georg (1767–1851): bécsi festő, grafikus, rézmetsző. Készített tusrajzot Kazinczyról (1803; John 1804-ben erről készített rézmetszetet), Batsányiról és Virág Benedekről is.
- (129) *Stunder*: l. fentebb.
- (112), (129) *Kreutzing* (Kreuzinger), Josef (1757–1829): bécsi festő és rézmetsző. Az uralkodóház több tagját is megfestette, 1808-ban elkészítette Kazinczy arcképét (amely ma az MTA Művészeti Gyűjteményében található).
- (112) *Varsághi*: (Pesky sógoráról nem találtunk további adatokat).
- (112), (124), (128), (135) *manér / manír / manírozás* (fr.–ném.): modorosság, modor.
- (112), (128), (135) *Dónát* János (1744–1830): osztrák származású arcképfestő. Bécsben, majd 1810-től haláláig Pesten dolgozott, megfestette báró Orczy Lőrinc, Kazinczy (1812) és Virág Benedek (1815) portréját is.
- (112) *Prytanéumban tartassék* (gör.): közköltéségen lássák el (a Pritaneion egy ókori athéni középület volt, ahol vendégül látták az érdemes polgárokat és a követeket).
- (113), (135) *Kohn* Hermann (1797 vagy 1798–1865): nagymartoni születésű zsidó festő, főleg Bécsben dolgozott. Az 1830-as évek elején katolikus hitre tért és felvette az Alconière Tivadar (Theodor) nevet. (MAGYAR ZSIDÓ LEXIKON 1929, 22; a festő személyének azonosítása: GÁBOR 2005. – Említett képeiről nem találtunk adatot.)
- (135) *A' Királyi Tábla' palotájában mostani Uralkodónk, a' Szent István' talárisában, az ő munkája, [...] az arcz Krafft után*: a balassagyarmati vármegyeháza számára I. Ferencet e Mária Terézia által 1764-ben alapított lovagrend öltözetében festette meg Krafft 1820-ban (l. *Nógrád, Gömör, 1831. jegyzeteit*).
- (113) *az alföldi iskola*: a németalföldi (flandriai és hollandiai) festők csoportja, többek között: Rembrandt, Rubens, Van Dyck, Van Huysum, Bosch és a Brueghelek.
- (113), (133) *Kärgling / Kaergling* János Tóbiás (1780–1845): német származású csendélet- és arcképfestő. 1809-ben telepedett le Pesten. Többek között Virág Benedek, Berzsényi Dániel és Ferenczy István portréját is elkészítette.
- (113) *Egger* Vilmos (1792–1830): svájci születésű pesti festő. 1812-ben költözött Magyarországra, báró Vay Miklósnál volt háztartó, majd 1813-ban Pestre ment, és 1814-től rajz- és tornatanár volt. Említett festménye: I. Ferenc képmása (1824; Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok).
- (113) *Lampi*, Christian Johann (1751–1830): festő, a bécsi akadémia tanára (1786-tól), az osztrák és orosz arisztokrácia kedvelt festője.

- (113) *Krech*, Fridrich Johann (?–1828): német származású arcképfestő, 1820-ban költözött Pestre.
- (113) *horizontális* (lat.): vízszintes.
- (113) *a' kar' csuklyóji*: a vállak.
- (113) *Írisz*: a görög mitológiában a szívárvány megszemélyesítője.
- (113) *exequálva* (lat.): végrehajtva, megvalósítva.
- (113), (128), (136) *Richter* Filep Antal (a 19. sz. első fele): bécsi születésű festő, rajzoló, rézmetsző és litográfus. 1804–1829 között Pesten működött. Kazinczyról több képet készített 1828-ban, a képek rövid leírása: KazLev, 20/4917, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, 1828. ápr. 29.
- (113) *attitűd* (fr.): modor, póz.
- (113) *Staffeley* (ném.): festőállvány.
- (113) *ráma*: festőkeret.
- (113) *palet* (ol.): paletta, festékeverő lap.
- (114) *egy képet, a' Monarchia' egyik legnevezetesebb portraitírójától, másolná [...]*: Josef Kreutzinger (l. fentebb) 1808-ban elkészített Kazinczy-arcképére illik a leírás; *portraitíró*: portréfestő.
- (114), (137) *Thewrewk / Ponori Thewrewk József* (1793–1870): műgyűjtő, udvarhű író, a Thewrewk-kódex felfedezője, Kazinczy barátja. Említett gyűjteménye: *Magyar Pantheon* (1827; rézmetszetek, arcképek).
- (137) *Báró Lütgendorff Ferdinánd*: Ferdinand von Lütgendorff-Leinburg (1785–1858) német festő, rajzoló.
- (137) *Manschgó János* (Johann Manschgo) (1800–1867): osztrák festő, Kazinczyról 1828. szeptember 15-én készített portrét (Kazinczy feleségét és lányát is festette novemberben Széphalmon: KazLev, 23/5905, Kazinczy – Szeder Fábiánnak, Széphalom, 1828. nov. 22.).
- (114), (137) *en face* (fr.): előről, szemben.
- (114), (124), (128), (136) *profil* (fr.): arcél, oldalnézet.
- (114) *képet mint a' fiamé*: Kazinczy Antonin nevű fiát festette Richter: „[1828. szeptember] 29. Antonint Richter festi. Theatrum.” ([*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*]; ugyanebből a naptárból tudható, hogy Emilt is lefestette Kazinczy: „[1828. március] 8. Szent Györgyi festi Emilt.”)
- (114), (136) *A' kép Ferenczyt olly jól fogja adni... / Richter által nagy szerencsével festett képét...*: Richter festményéről nem találtunk adatot.
- (114) *...mint az Ehrenreiché nem jól*: Kärbling (Kaergling) János Tóbiás (l. fentebb) rajza nyomán készítette el *Ehrenreich* Sándor Ádám (eredetileg Móric; 1791–1844) pest-budai rézmetsző a portrét Ferenczyról. Ehrenreich zsidó származású katolikus hitre tért réz- és acélmetsző volt. 1825-ben Bécsbe költözött. (MAGYAR ZSIDÓ LEXIKON 1929, 215–216.) A képet közli: MELLER 1905, 35. kép. Ehrenreich munkáiról Kazinczy igen rossz véleménnyel volt, l. pl.: KazLev, 13/3047, Kazinczy – Sárközy Istvánnak, Széphalom, 1815. nov. 23.
- (114), (129), (137) *Szent-Péteri József* (1781–1862): ötvös, 1818 óta Pesten működő ezüstművész.
- (114), (129), (137) *Nagy-Sándor' és Dárius' csatázását, Le-Brünnnek ismeretes darabja után / Nagy-Sándor csatáját a' Granicus mellett LeBrünnnek / Nagy Sándor' csatáját a' Granicusnál, Le Brünnnek*: a 'Nagy Sándor átkelése a Granicuson' című munka Charles *Le Brün* (1619–1690) francia klasszicista festő képe, amely *Nagy Sándor* (Alexandrosz) *III. Dareiosz* perzsa uralkodó feletti győzelmét ábrázolja (i. e. 334-ben *Granikosz* mellett). Le Brün XIV. Lajos udvari festője volt, freskói a Louvre-ban és Versailles-ban is láthatóak.
- (129) *bas-relief* (fr.): féldombormű.
- (114), (129) *toreuma* (gör.): fém műtárgy, amely domborítással, véséssel vagy csiszolással készült.
- (129) *proportio* (lat.): arány, arányosság.
- (114), (125), (135) *Szent-Györgyi János* (1793–1860): csendélet- és portréfestő. Sárospatakon tanult, 1824-től Pesten dolgozott. A Lónyay család több tagját is megfestette, és ő is készített Kazinczyról egy portrét 1828-ban.
- (128) *[a' Mester]ségnek minden nemeire osztja fel*: feltehetően Szent-Györgyi János festő (a szöveg eleje hiányzik).
- (114) *Lónyay Gábor* (1778–1824): zempléni birtokos, kamarás, Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809

után és 1820–1824), a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től). Királyi biztosként Zemplén vármegye tisztikarával 1823-ban összetűzésbe került és lefogatta azt.

(114) *Bécsben tanítatá bat esztendeig, hogy idővel Patakon festést és architecturát tanítson*: Szentgyörgyi János bécsi festészeti és építészeti tanulmányait Lónyay Gábor saját költségén támogatta 1817–1824 között, hogy a sárospataki kollégium számára képzett tanárt nyerjen. Baráth Béla Levente szerint a terv részben finanszírozási gondok, részben „a patrónus-főkurátor 1824. május 8-i, tehát pár hónappal Szentgyörgyi augusztusra tervezett hazatérése előtti halála” miatt nem valósult meg. Így a „Kollégium alaposan és nagy költséggel kitanítatott »*Architectura professor*«-rajztanára végül Pesten telepedett le és vált korának kedvelt festőművészevé. Munkássága későbbi fázisában is élvezte a jómódú református nemesség támogatását. A Lónyay, Ráday és Teleki család tagjairól festett képei mellett tudunk Kazinczyról festett portréjáról is. A Duna partján lévő műtermében tett látogatásáról Kazinczy is megemlékezett leveleiben. Szoros baráti kapcsolatot ápolt Kisfaludy Károllyal, akinek egyik kötetéhez illusztrációkat készített. A Magyar Nemzeti Galériában több művét őrzik. Ismertek Pest-Budát ábrázoló városképei és kora általános színvonalából kiemelkedő virág- és gyümölcs csendéletei, amelyek mai aukciókon is fel-feltűnnek. Későbbi sárospataki kapcsolatairól nincsenek adataink.” (BARÁTH 2005, 31–32.)

(115) *Huysumok*: virágfestők. Jan Van Huysum (1682–1749) holland rokokó tájkép- és csendéletfestő volt.

(115), (125), (135) *Simó Ferencz* (1801–1869): festő. Székelyudvarhelyen született, Bécsben tanult, majd Budán és később Kolozsvárott festett és tanított. Szentgyörgyi János 1828-as Kazinczy-portréját „igazította” meg, tehát ő is készített egy festményt Kazinczyról. A kép elkészültét Kazinczy nem várta meg Pesten és nem fizette ki a munkát azonnal, ezért Fáy Andrást kérte meg az ügy elintézésére: „Ha Uram Öcsém egyszer Erzsinnél lesz, kérem menjen a’ fekete Elefánt felé; az Erzsi kapujától a’ második kapuban kell bemenni Simó Ferencz Erdélyi születésű Magyar Festő. A’ Tudományos Gyűjtemény Kiadójai képemet kívánák. Festetém vele magamat, de még meg nem száradt midőn eljöttem. Ne legyen gondokban. Méltóztassék megtudni az árát, ’s megírni nekem, hogy megküldhessem. Ne felejtse azt édes Uram Öcsém. Simó Ur a’ képet Május 30d. festette ’s én Június elsőjén elhagyám Pestet. Emlékeztesse arra is hogy Gróf Teleki József képét nekem copizálni ígerte plajbással. Nagyon kérem erre.” (KazLev, 23/5914, Kazinczy – Fáy Andrásnak, Széphalom, 1829. jún. 20., 888.) Kazinczy kellemetlen helyzetbe került, Dessewffy József gúnyverset írt az esetről, amelyet Döbrentei Gábor naplója örökölt meg: „Junius 14. Voltam künn gr. Dessewffy Józseffel a Császár feredőben, hol Marich Dávid, Szemere Pál, második feleségével. Onnan mentünk a Szép juhásznehéz. Éppen odaérkeztünkkor beszéllém, hogy a mint hallám Kazinczy Simóval s Heinrichel festette magát, de egyiknek se fizetett s elment. Gróf Dessewffy alig szállánk-le, leüle egy a szabadban levő asztal mellé s ezt írta:

»Csúf alakos pénzért, <s> a költő ingyen igyekszik

Erre ugyan híres példa Kazinczy Ferencz.

Mert e szerény költő mindenhol festeti képét

És festőjének rendre adója marad.

Igy ha magát pénzért a népek Bosco mutatja,

Költőcskénk ingyen szokta mutatni magát.«”

(Döbrentei Gábor Naplójegyzései. 1822-től másolat, MTA KIK, Ms 193, 24b.)

(Vö. KazLev, 24/6162, Fáy András – Kazinczynak, Pest, 1829. július 20. és jegyzete.)

(115), (125), (135) *Wesselényi / Báro Wesselényi Miklós*: mivel a még élő személyek portréjáról van szó a többi kép esetében is, ezért feltehetően: ifjabb báró Wesselényi Miklós (1796–1850) zsidói birtokos, színműfordító, a reformkor meghatározó politikusa. Kazinczy 1809-ben egy episztolát írt hozzá: *Báro Wesselényi Miklós úrhoz*.

(115), (125) *Gyulai Lajos*, gróf (1800–1869) erdélyi naplósíró, ellenzéki politikus, mecénás.

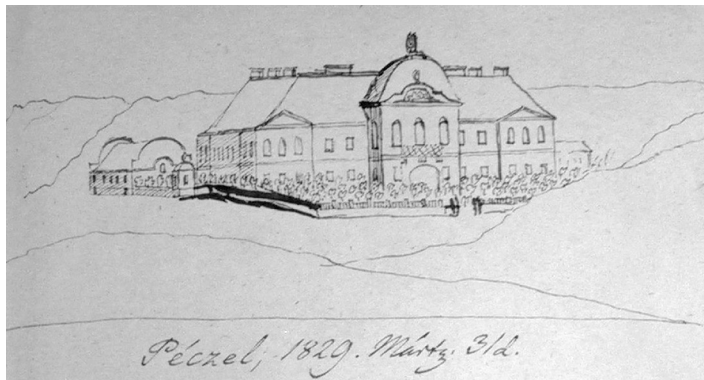
(115), (125), (135) *Horvát Endre* (Pázmándi) (1778–1839): költő, katolikus pap. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)

- (125), (135) *Gróf Mailáth János* (1786–1855) német műveltségű író, konzervatív politikus, Kazinczy barátja.
- (125), (135) *Döbrentei Gábor* (1785–1851): író. Kazinczy ajánlásával lett 1808-ban Gyulai Lajos nevelője. Baráti kapcsolata Kazinczyval idővel elmérgesedett. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (125) *Ruprecht János*: bécsi nyomdász, litográfus. Az említett Döbrentei-képe egy Bécsben kiadott könyvomatós (gör.: *lithographolt*) lap. (A kép az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban: <http://hdl.handle.net/10831/3681>. – Letöltve: 2014. 08. 01.)
- (125) *affectált* (lat.): mesterkélt.
- (125) *inscriptio* (lat.): felirat, azaz említett litográfia szövege.
- (115), (125), (135) *Gróf Teleki József*: Kazinczy fent idézett levele szerint gróf Teleki József arcképének másolatát is kérte Simótól. A több azonos nevű gróf közül valószínűleg az ekkor élő gróf Teleki Józsefről (1790–1855), a Magyar Tudós Társaság elnökéről van szó. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (115), (125), (132) *Dezsőffy / Dezsőffy József*: gróf Dessewffy József (1771–1843) költő, író, Kazinczy barátja. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (125), (132) *Virág Benedek* (1754–1830): pálos szerzetes, pap, költő, történetíró, tanár.
- (125) *Berzsenyi Dániel* (1776–1836): költő. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (115) *Hormayr' Zsebkönyvében, 1828.*: Freiherr von Joseph Hormayr (Hormayer) (1782–1848) tiroli származású osztrák politikus, történetíró, a bécsi udvari levéltár igazgatója (1803-tól). Egy Bécs elleni tiroli felkelés szervezése vádjával 1813-ban letartóztatták, és 13 hónapig Munkácsra fogva tartották. 1816-ben kinevezte a császár udvari történetíróvá. 1828-ban elhagyta Bécset és a bajor udvarnál lett miniszteri tanácsos. *Dessewffy* említett rézmetszete a *Taschenbuch für vaterländische Geschichte* 9. kötetébe van bekötve (1828, 422. oldal után, Peter Fendi rajza után Ignaz Krepp könyvomatában).
- (115) *Farkasfalvi Farkas Károly Táblabíró és Curialis Prókátor Urat. Szül. Fejér-Gyarmaton Szatmár Várm. 1785. Martz. 30d.*: bizonyára névtévesztés, helyesen: *Farkas Ferenc* (1785–1848 után) ügyvéd, egy bűvárharang feltalálója. Kazinczy egy levelében ezt írja ugyanis: „tegnap ismerkedém össze Farkas Károly Prokátor Urral, ki a Delphint feltalálta, s jövő eszt. vele Londonba megyen”. (KazLev, 20/4912, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 17., 500–501.) A „delphin” pedig a bűvárharang, amit Farkas Ferenc talált fel, és a születési évszám is megegyezik. (KazLev, 24/6153, Szemere Pálnak, 1828. ápr. 17., 304.)
- (115) *lepe*: lepke, pillangó.
- (115), (125), (132) *Azon Választottság' tagjai / azon Dicsőket / 1826. Novemb. 3dika írá be a' Haza' Évkönyveibe*: a Magyar Tudós Társaság alapításáról, említett tagjairól és alapítóiról, az alapítás körülményeiről összefoglalóan: 281–286.
- (132) *Vay Ábrahám pedig, a' nagy Vay József' fija, az atyám testvére' leányának Kazinczy Sophiának férje: Vay Ábrahám* (1789–1855), a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója (l. az MTT tagjainál, 281–286). Apja: *Vay József* (1752–1821) szeptemvir, helytartói tanácsos, a sárospataki kollégium főgondnoka. Felesége 1810-től *Kazinczy Sophie* (1794–?), Kazinczy unokatestvére, Kazinczy Péter (1747–1827) lánya.
- (115), (125), (132) *Mártziusnak 9dik napja / Mart. 11d. 1828. / tavaly Mart. 11dikén [...] Mart. 9dikén*: a napi eseményekről részletesebben: [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] szövege és jegyzete (44–45).
- (132) *Horváth János* (1769–1835): egyházi író, római katolikus főpap. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (132) *Báró Mednyánszky Aloyz* (1784–1844): német nyelvű magyar író. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (132) *Bartal György* (1785–1865): jogtörténész, ítélőmester. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (132) *Bitnicz Lajos* (1790–1871): római katolikus pap, matematikus. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (125) *Gróf Széchenyi István [apja]*: gróf Széchenyi Ferenc (1754–1820) Somogy vármegyei főispán, helyettes országbíró, múzeum- és könyvtáralapító.
- (116) *Azért legelső, mert legérdemesbb*: Kazinczy saját, *Báró Wesselényi Miklós úrhoz* című epistolájából van az idézett sor.

- (118) *a' nemzet' Védangyala*: a nádor.
- (125) *előlülő* (rég.): elnök.
- (118) *Dugonics* András (1740–1818): író, költő, matematikus, egyetemi tanár, piarista szerzetes. 1756-ban belépett a piarista rendbe, 1764–1765-ben a váci piarista Theresianumban tanított, 1774-ben kinevezték a nagyszombati (a későbbi budai és pesti) egyetemre a mennyiségtan tanárává. 1788-tól az egyetem rektora volt, 1808-ban visszavonult Szegedre. II. József nyelvredeletének ellenszegülve magyarul és latinul tartott órákat. A Kazinczytól élesen bíralt *Etelka* (I–II., Pozsony és Kassa, 1788) és más németből magyarított regényei, színdarabjai a kor népszerű írójává tették.
- (119) *Egger által festve, a' fej Krafft után*: l. fentebb.
- (119) *Száraz György*: királyi személynök (1724–1730), az udvari kancellária tanácsosa, 1731-től báró.
- (119) *Grasalkovics Antal*: Grassalkovich Antal (I.) (1694–1771): l. fentebb.
- (119) *Koller Ferenc*, báró (?–1786): Zólyom, majd Bars vármegye főispánja (1759–1785), királyi személynök (1762–1765), főpohárnokmester (1778–1786). Az említett portré, ahogy a többi említett személynök arcképe is, ma a Kiscelli Múzeumban (Budapest) található.
- (119) *Szvetics Jakab*, gróf (1703–1781): a Dunántúli Kerületi Tábla majd a királyi tábla ülnöke, királyi jogügyigazgató, tanácsos, Pest vármegye főispánja, királyi személynök (1765–1780).
- (119) *Fekete György*, gróf (1711–1788): királyi személynök (1748–1762), Arad vármegye főispánja (1751–1788), alkancellár (1762–1773), főudvarmester (1766–1773), országbíró (1773–1783), 1760-tól birodalmi gróf. A nagyszombati főiskola vezetője volt. Fekete János költő apja.
- (119) *Végh Péter* (1720 k.–1802): koronaügyész (1762–1765), királyi személynök (1779–1789), Baranya vármegyei főispán (1782–1802), tárnokmester (1789–1795), országbíró (1795–1802).
- (119) *Felső-Bükki Nagy József* (1742–1801): 1788-ban már a Szent István-rend vitéze, az udvari kancellária tanácsosa, 1795-től királyi személynök, 1796-tól Pest vármegye főispáni helyettese.
- (119) *Semsey András* (1754–1814): Ugocsa (1797–1807), majd Abaúj (1807–1814) vármegyei főispán, királyi személynök (1802–1808), államtanácsos (1805), alkancellár (1808), kamaraelnök (1808–1804).
- (119) *Aczél István*: 1791-ben nádori ítélőmester, 1808-ban királyi személynök, valóságos belső titkos tanácsos.
- (119) *Mailáth György*, gróf (1752–1821): királyi jogügyi igazgató (1798–1805), a királyi tábla bírāja, majd elnöke, azaz királyi személynök (1808–1821), Tolna vármegyei főispán (1811–1821). Ő szólította fel Kazinczyt 1802-ben, hogy a fogság költségei címén fizessen be 1068 és fél Ft-ot. (Azonos nevű fia [1786–1861] szintén királyi személynök lett 1825-ben.)
- (119) *Szögyényi Zsigmond* (1776–1826): a királyi tábla bírāja, majd elnöke, azaz királyi személynök (1821-től), Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni helytartója, az 1825-i országgyűlés elnöke, alkancellár és belső titkos tanácsos.
- (119) *personális* (lat.): királyi személynök, a király helyettesítője, a királyi tábla és az országgyűlés alsó táblájának elnöke, kinevezett főtisztviselő.
- (119) *Szemerének hitvesét, a' sok adományokkal megáldott Szemere Christínát, poetai nevével Képlaki Vilmtát [...]*: Szemere Krisztina (írói álneve: Képlaki Vilma) (1792–1828) Szemere Pál első felesége (1814-től). Kazinczy kérte meg barátja számára jegyese kezét 1813. aug. 19-én. Haláláról Kazinczy értesítette a családot: KazLev, 24/6152, Kazinczy – Szemere Lászlóné Vattay Krisztinának, Pest, 1828. március 26.
- (119) *Kulcsár* (Kulcsár) István (1760–1828): tanár, újságíró, szerkesztő. Ő az, „*ki rég olta betegeskedék*”, ezért nem vett részt a bizottság munkájában. (L. az MTT tagjainál, 281–286.) Ferenczy István készítette el a pesti Belvárosi Nagyboldogasszony-templomban lévő síremlékét (1829–1832 között). *Felesége*: Perger Anna-Mária, *fia*: István.
- (119) *plánium* (rég.): terv.
- (119) *statútum* (lat.): határozat. A [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] 1828. ápr. 2-i bejegyzéséből („Fordítom a' Statútumokat”) tudható, hogy Kazinczy az Akadémia alapszabályát fordította le (vö. KazLev, 20/4908, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 6.).

(121), (125) *Péczen a' mi Szemerénénk/Palinénk, akkor még Fáy József' özvegye*: Szemere Pál (1785–1861) péceli birtokos első felesége Szemere Krisztina, második Csoma Borbála (korábban Fáy Józsefné) (1793–1858) volt; utóbbit 1829. április 12-én vette feleségül. (Szemere Pál: l. fentebb.)

(121), (125) *lerajzoltam azt, hogy Életemhez vignettként metszethessem*: Kazinczy rajza:

A felírás: „Péczel, 1829. Mártz. 31d.”

(A rajz jelenleg nem a szöveg környezetében, hanem egy vegyes, többnyire képzőművészeti tárgyú kéziratgyűjteményben található: MTA KIK K 630, 74.)

(121), (125) *Péczel, hol három Rádayt ismertem*: Pécelt idősebb Ráday Gedeon tette a család központjává. Kazinczy beszámolója szerint a kastély alsó szintjén ő és felesége, felső szintjén fia (II. Gedeon) és menyee lakott (KAZINCZY, *Rádayak* 1827; a személyes kapcsolatról l. még: KAZINCZY, [Kazinczy Ferencz' saját kezével írt Autobiographiája 1785ig] = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 463). A harmadik Ráday az egyik unoka, Pál.

Báró, majd gróf *Ráday Gedeon (I.)* (1713–1792) költő, irodalomszervező, országgyűlési követ, aki kiterjedt levelezést folytatott korának íróival, támogatta Kazinczy irodalmi törekvéseit, a Magyar Museum és az Orpheus megjelenését személyes tekintélyével és műveivel is segítette. Felesége: *Szentpétery Katalin* (1720–1779). Fiuk: gróf *Ráday Gedeon (II.)* (1745–1801) Hont vármegye főispáni helytartója (1783-tól), a királyi tábla bírása (1785-től), szeptemvir (1786-tól), belső titkos tanácsos (1792-től), koronaőr (1798-tól). 1784-ben magyar színjatszó társulatot akart szervezni, de terve nem valósult meg. Felesége: *Fáy Zsuzsanna* (1749–1816). Fiuk: gróf *Ráday Pál* (1768–1827), az eperjesi kerületi tábla bírása, a dunamelléki református egyházkerület világi főgondnoka. Kazinczyval együtt szervezte az 1790-ben alakult Magyar Színjatszó Társaságot, Kazinczy Hamlet-fordításának színvonalas előadására jutalmat tűzött ki. Kazinczy hozzá írt episztolája: *Gróf Ráday Pálhoz* (1809).

(121), (126) *a' Kápolnát a' köz temetőben*: Pécelen a református és a katolikus temetőben is van Ráday-kripta.

(121), (126) *A' kastély' mostani ura, Gedeon*: gróf Ráday Gedeon (IV.) (1806–1873) Nógrád vármegye főispánja. Ráday Pál (1768–1827) és báró Prónay Ágnes fia. *Testvérei*: gróf Ráday *László* (1804–1868), gróf Nádasdy Lászlóné Ráday *Anna* (1794–1841), báró Prónay Albertné Ráday *Erzsébet* (?–1830. márc. 30. <l. a [Napló...] 1830. ápr. 3-i jegyzetét>).

(126) *tavaly lejttem Februáriusban*: 1828. februárban.

(122), (126), (131) *Fejér György* (1766–1851): történész, író, katolikus pap, pestújhegyi prépost, a Tudományos Gyűjtemény első szerkesztője, a pesti Egyetemi Könyvtár igazgatója. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)

(131) *Schédius Lajos* (1768–1847): nyelvész, esztéta, egyetemi tanár, rektor (1835). (L. az MTT tagjainál, 281–286.)

- (122), (126), (132) *Sztrókay* Antal (1780–1850): jogász, költő, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1832; rendes: 1835).
- (132) *Kovács Mihály* (1768–1851): pesti orvos, táblabíró, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja 1832-től.
- (126), (132) *Helmecczy Mihály* (1788–1852): író, műfordító és szerkesztő. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (126), (132) *Thaisz* András (1789–1840): ügyvéd, a Tudományos Gyűjtemény (1817–1827) és a Sas (1831–1833) szerkesztője. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (126), (132) *Kis Károly* (1793–1866): kapitány, hadtörténész, az Aurora munkatársa. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (132) *Imre János* (1790–1832): katolikus pap, teológus, a pesti egyetem filozófiatanára (1822-től). (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (132) *Bugát Pál* (1793–1865): orvos, nyelvész, egyetemi tanár. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (126) *curialis prokátor*: a Királyi Kúria jogásza; a kúria a királyi ítélőtábla (a fontosabb ügyekben és másodfokon ítélkező bíróság, elnöke a királyi személynök volt) és a hétszemélyes tábla (a legmagasabb szintű bíróság) közös elnevezése.
- (126) *Paziazi Mihály* (1802–?): német anyanyelvű pesti ügyvéd, költő, fordító.
- (126) *Tretter* (Járy) György (1804–1875): pesti ügyvéd, főbíró és országgyűlési követ (1843/44), udvari tanácsos.
- (126), (132) *Szalay László* (1813–1864): író, történész, jogtudós, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1836; rendes: 1838) és titkára (1861). Kölcsey jurátusa, a centralista ellenzék egyik vezetője és a Pesti Hírlap szerkesztője (1844–1845) volt.
- (132) *Gaal József* (1811–1866): pesti joghallgató, költő. Apja a gróf Károlyi család gazdatisztje volt. Később tagja lett a Magyar Tudós Társaságnak (levelező: 1837) és a Kisfaludy Társaságnak (1841).
- (132) *Klopstock' két neveltje Stolberg Christián és Friedrich-Leopold, Bürger, Voss, Miller, Boie, Hölty, egy időben valának Göttingában*: a Göttinger Hainbund német írói csoport tagjai, az 1770-től kiadott Göttinger Musenalmanach évkönyv szerzői: Friedrich Gottlieb *Klopstock* (1724–1803), gróf *Christian Stolberg* (1748–1821) és testvére gróf *Friedrich Leopold Stolberg* (1750–1819), Gottfried August *Bürger* (1747–1794), Johann Heinrich *Voss* (1751–1826), Johann Martin *Miller* (1750–1814), Heinrich Christian *Boie* (1744–1806), Ludwig Christoph Heinrich *Hölty* (1748–1776).
- (126), (132) *Szenvey József* (eredetileg: Kvicsola, majd Leiden; 1800–1857): költő, műfordító. 1827–1832 között Liptay Sándor maglódi ügyvédnél volt nevelő. A Felső Magyar-Országí Minerva 1828-ban közölt részleteket *Schiller*-fordításaiból: *Stuart Mária; Messzinai hölgy* (a teljes fordítás megjelent: Pest, 1836). A *Don Carlost* Kazinczy is fordította. Ugyancsak Schiller műve a *Resignation* c. vers, Szenvey fordításában: *Lemondás*. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)
- (126) *Pectus est, quod disertum facit* (lat.): 'Ez a szív, amely ékesszólóvá tesz.' (Quintilianus, *Institutio oratoria*, X, 7, 15.)
- (131) *barátom*: Guzmics Izidor.
- (131) *Guzmics Izidor* (1786–1839): költő, műfordító, egyházi író, tanár, pannonhalmi bencés szerzetes. Kazinczy bizalmas barátja. (L. az MTT tagjainál, 281–286; vö. még: *Szövegforrás és Keltetés*: 236–241.)
- (121), (131) *asszonyt 's négy fiamat és bárom leányomat / asszony' 's négy fiam' és bárom lyányom'*: Kazinczy felesége: gróf Török Sophie Antonia (1780–1842); fiai: Emil (1811–1890), Antonin (1813–1879 v. 1885), Bálint (1818–1883), Lajos (1820–1849); lányai: Thalia (1809–1863), Eugenia (Zseni, 1807–1903), Iphigénie (II.) (1817–1890). A részletes családfá: KAZINCZY, *Pályám* 2009, 872–885.
- (121), (131) *példátlan igazságtalanság / egy gonosz per*: l. a kázméri pert: 279.
- (122), (127), (131) *én azon tizenegy bolnapra, melyeket tavaly és ez idén itt éltem el, Szemerének/ Palinknak vendége / Pesten, Május 27d. 1829. [...] e' tizenegy bolnapomra [...] Szemerével*: 1828–1829-ben háromszor járt Kazinczy Pesten és Budán, illetve a környéken, mindegyik alkalommal Szemere Pál pesti szállásán vagy péceli birtokán lakott. (A pontos időrend: 273.)

(127) *barmadfél óra* (rég.): két és fél óra.

(122), (127), (131) *elementum* (rég.): otthonos közeg.

(131) *úgy akarja Szemerénk, hogy mondjam el előbbi levelem' folytatásaként néked, és ezt azért, hogy a' Muzáron' Olvasóji ismérhessék:* a [*Pesten, 1828–1829.*] [IV.] kézirata előtt található a „I.” számmal jelölt szövegrész, amely megjelent egy másik szövegforrásból, Guzmics Izidor másolatából: KazLev, 21/4999, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1829. ápr. 27. (L. a *Szövegforrás és Keletkezés:* 236–241.)

(131) *artistai* (rég.): művészeti.

(131) *a' Nyelv' dolgában (IV. Köt.) mondtam:* Kazinczy feltehetően Szontágh Gusztáv értekezésére válaszoló cikkére utalt: „A' miket itt Szontagh társunk a' minden Nyelvek' természete felől...” (Muzáron [Élet és Literatura], 1829/4, 152–163. – Ugyanitt jelent meg ugyancsak cím nélkül: „A' kit Istenek szeretnek ifjant hal el...” [Csokonairól írt recenzió], 58–74; „Szalluszt' beszéde”, 166–178; „Szallusznak historiographiai érdemei”, 178–182; „Szallusznak kiadásai, fordításai”, 182–189; „Heyne' ítélete a' fordítások' törvényeiről”, 189–191; válasza Báróczi Sándor egyik 1808-as levelére, 194–196; [Előbeszéd a Yorick' és Eliza' leveleihez], 206–214.)

(131) *Superint. Kis* János (1770–1846): evangélikus püspök, író, költő, műfordító, Kazinczy barátja. (L. az MTT tagjainál, 281–286.)

9. jegyzetmező: Pannonhalma, Esztergom, Vác, 1831.

11. Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra.

12. Pannonhalma, Esztergom, Vác. 1831.

Kazinczy életeseményeiről, a kor fontosabb és/vagy említett eseményeiről, személyeiről l. 273. Az utazásról összefoglalóan beszámoló levél: KazLev, 21/5315, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pannonhalma, 1831. ápr. 11.

L. még: *Szemere Pálhoz Guzmics Iszidór. (Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonhalmi Utjára)*, 383–390.

(138) *Báró Eötvös József* (1813–1871): politikus, író. Kazinczy az ajánlásról egy Guzmics Izidornak szóló levél utóiratában írt: „*Utóírás.* Itt lévén két esztendő előtt magasztaltatni hallám az Egyetem' Professoraitól az ifjú Báró Eötvöst. Felkerestem, 's összecsokolám. – Innen az Ajánlás.” (Autográf levélmásolat, az „*Utóírás*” törölve: Szemere-tár, 11. kötet, 181; a levél kiadása: KazLev, 21/5318, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1831. ápr. 28.)

(139), (155) *a' hajó:* Kazinczy a Franz I, azaz *Első-Ferenc* nevű gőzhajón utazott. A hajót az angol *John Andrews* (1787–1847) – a hajó *kapitánya* Kazinczy útján – és Joseph Pritchard hajóépítő vállalkozók által 1829-ben létrehozott bécsi székhelyű Császári-Királyi Szabadalmazott Első Dunagőzhajózási Társaság építtette. A tervrajz és a gőzgép Londonban készült, a hajótest Bécs mellett. A kb. 48 méter hosszú gőzöst 1830. július 23-án tették vízre. Bécs és Budapest között közlekedett rendszeresen, folyásirányban kb. 15 óra, felfelé 2 nap volt a menetideje. A hajót később többször átépítették, 1848-ban a szabadságharc hadigőzöse lett Mészáros [Ignác] néven. (A hajó 1 : 50 léptékű modellje a Közlekedési Múzeumban látható, a hajó műszaki adatai és rajza: CSILLAG–VARRÓ 1968.)

(139), (155) *Guzmics* Izidor (1786–1839): költő, műfordító, egyházi író, tanár, pannonhalmi bencés szerzetes, a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottság tagja, akadémikus (levelező: 1830; tiszteleti: 1838). 1832-től bakonybéli apát. Kazinczy bizalmas barátja.

(139), (155) [*Guzmics*] *társai:* a pannonhalmi bencések.

(139), (155) *életem' édes barátnéja:* bizonyára Kazinczy felesége, gróf Török Sophie Antonia (1780–1842).

(139), (155) *eggy Angyalét, ki úgy leve szép ideáljává öreg napjaimnak, mint első ifjuságomnak a' félszázad után is Szentül-tisztelt:* az „ideál”-ok, azaz a közeli barátnék neveit csak találgatni lehetne, hiszen hasonló érzelmi töltésű szavakkal pl. a viszonylag távoli ismerőst, Ráday Pálné

- báró Prónay Ágnes is megtiszteli: „Áldását kérem magamra Nagyságodnak, mint attól az Angyaltól, a’ ki előttem a’ szépség és jóság ragyogásában jelent meg, hogy öregségemet ifjúsággá bájolja.” (KazLev, 21/5345, Kazinczy – Ráday Pálnénak, Péczel, 1831. jún. 1.)
- (139), (155) *távollétemet nagy okok nem kívánnák*: célzás az Akadémia alapítására és a családi birtokperekre (l. [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] jegyzete: 273).
- (139), (155) *a’ kiseded Vulkán*: a gőzgép.
- (139), (155) *gépely*: gép.
- (139), (155) *a’ kedvünkért elbontott híd*: a hajóhíd a Dunán. Pestet és Budát 1767-től kötötte össze állandó hajóhíd (ezelőtt repülőhíd, azaz kötött pályán működő komp üzemelt), II. József idején a hajóhidat a régi (idővel elbontott) városfalon kívülre helyezték át.
- (139), (155) *Petersburg* (ném.): Szentpétervár (Oroszország).
- (139), (155) *Lübeck*: német város.
- (139), (156) *grádics* (rég.): lépcső.
- (140) *cabinet* (fr.): kis szoba.
- (140), (156) *konyhaczedula*: étlap.
- (140), (159) *Zs... Úr; Zsoldos*: feltehetően Zsoldos Ignác (1803–1885) jogász (ekkor szolgabíró, később kúriai tanácselnök, akadémikus), aki levelezésben volt Széchenyi Istvánnal (BICZÓ 1942).
- (140), (156) *Gróf Széchenyi* István (1791–1860): a Magyar Tudós Társaság alapítója, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja, alelnök (1830–1850), az MTA igazgatósági és tiszteleti tagja (1830; 1838). Említett műve: *Hitel* (Pest, 1830. január).
- (140), (156) *Gróf Dessewffy*: József (1771–1843) költő, író, a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottság tagja (MTA igazgatósági tag: 1830; tiszteleti tag: 1831). Kazinczy barátja. Említett, Széchenyi István reformtervezetével vitatkozó munkája: *A „Hitel” című munka’ Taglalatja* (Kassa, 1831; megjelent 1830 végén, l. KazLev, 21/5256, Kazinczy – Toldy Ferencznek, Sátoraljaújhely, 1830. dec. 17.). A Hitel-vitáról, Kazinczy időben és nyilvánosság viszonylatában is változó álláspontjáról: VADERNA 2013, 253–254.
- (140), (157) *a’ Margit-szigete [...] hol én és az idegen Óbester 1800. Július’ 30d. a’ Dunában megferdénk [...]*: 1800-ban osztrák és cseh–morva területről Munkács várába szállították a fogoly Kazinczyt és társait, ezen az úton kötöttek ki a Margitszigeten. Az „*idegen Óbester*” François-Clément Chipault (más néven Bezancourt) (1765–1809) francia ezredes (ném.: *obester*) volt, akit szintén Munkácsra szállítottak (hadi)fogolyként; ő 1801 februárjában szabadtul Munkácsról.
- (140), (157) *atyját váró társam a’ víz’ szélén járkála; kiesmerém a’ helyt, hol az, és gyönyörű leánya, mint egy újabb Vénus-Anadyomene, kilépének csolnakjokból, ’s a’ szép leány édes könyvek közt ölelé meg öt év olta nem látott testvérét, és mingyárt testvére után engemet*: a találkozás leírása a [Pályám emlékezete III.]-ban: „Az ifjabb idegen és én megferdénk a’ Dunában, ’s Ferencz a’ parton jára, ’s szüntelen aggódék, ha atyját megláthatja e. – De én nem tudtam, barátom, hogy vak is vagy azonfelül hogy hihetlenkedel; ám nézz a’ tulsó partra. – Atyja fiakeren repüle a’ sziget mellé, látta a’ kikötött hajót, kiszálla szekereből, ’s gyalog lépdelle a’ lovak előtt, várván hogy valaki intsen, mert nem mere hinni az izenetnek. – Ferencz kére, kiáltssak atyjára; az ő mellye gyengébb mint hogy azt tehetné.
- Kit keres az Úr? kérdém erős hanggal. A’ víz áltvivé hangomat. – Senkit, felele félénken. – Hazud az Úr, felelém neki tréfásan, hogy tréfám felvidítsa; Ferenczet keresi. Mellettem áll a’ víz’ szélén, én a’ Dunában vagyok. Menjen, ’s hozza Ninit, és vele egy csolnakost, mert az itt nincs.
- Az öreg felszökék szekérébe, ’s repült. Még nem váránk midőn látánk közelíteni a’ csolnakot. Nini mellette álla.
- Egy csoportban állánk mind a’ heten, ’s köztünk ferdő társam is. Nini, most tizenhatsz esztendő leány, teljes felvirultában, ’s szép mint Venus Anadyomene, kilépe a’ hajóból, ’s repüle megölelni bátyját. Én félrevonám magamat. A’ mi a’ gyermek eránt szabad vala, mondám, nem lesz szabad a’ felvirult eránt, ’s hajaim közt már ősz szálak fejejlének.

Nini kifejté magát bátyja' karjai közzül, 's nekem jött, megölelt, úgy társaimat; bennünket testvérekké teve a' sors. Az idegennek meghajtá magát." (KAZINCZY *Pályám*, 2009, 660.)

Az említett személyek: *Hirgeist Ferencz* (1774–1804) pesti joghallgató, Kazinczy barátja; a Martinovics-perben halálra ítélték, kegyelmet kapott, de csak 1802 szeptemberében szabadult. Apja: *Hirgeist Leopold*. Testvére: *Hirgeist Anna (Nini)* (1783–1825): báró Prónay Simonné 1802-től, gyermekei: Prónay László (1802–?), Amália (1805–1811), Iphigenie Sophie (gr. Csáky Augusztina, 1807–?), Ágnes Paulina Honorata (Kazinczy keresztlánya, 1808–?), Antónia Francisca Paulina (Almásy Józsefné, 1809–?), István, Sarolta. (A találkozásról l. még a *Pestre*. 1828. jegyzete: 333.)

(140), (157) *Vénus-Anadyomene*: Venus (Aphrodité) mellékeve a 'felemelkedő' jelentésű Anadyomené görög szó. A tengerből meztelenül kikelő istennő legismertebb képzőművészeti ábrázolása Botticelli festménye.

(140), (157) *angoly* (rég.): angol.

(140), (157) *grammatika* (rég.): itt: nyelvkönyv.

(140) *modulatio* (lat.): hangnem, hangszín, hanglejtés.

(140), (157) *Ik bin vitve, – und ábe – ájne zón – und szváj enkel* (ném.): „Özvegy vagyok – van nekem – egy fiam – s két unokám.” (Szauder Mária fordítása, KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 896.)

(140), (157) *mit felele Maria-Theresiának egygy [...] olasz Consiliárius*: (nem találtunk adatot).

(141), (157) *orientális* (lat.): keleti.

(141), (157) *Psycháron* (gör.): a görög 'psycé' szóból, az idillköltészetben kb. a 'szemérmes lány'-t jelenti: „S te szeretett Psycháron, a' ki magadat szemérmesen vonogattad-el csókaim elől, 's végre még is megcsókolál!” (Kazinczy Gessner-fordítása: *Az eltökélés* = KAZINCZY, *Szép Literaturára* 2012, 287.)

(141), (158) *a' Felicián' történetét*: a hagyomány szerint Zách Felicián (Záh nembeli Felicián) a lányán esett sérelmet akarta megbosszulni, amikor a visegrádi palotában 1330-ban rátámadt Károly Róbert királyra, a királynőre és gyermekeikre. A merényletet kegyetlenül megtorolta az uralkodó.

(141), (158) *a' Salamon Király' tornya [...], mellyet [...] a' Gróf Majláth' szép regéjéből ismerek*: a visegrádi vár romokban fennmaradt tornya, amelyben – a hagyomány szerint – I. (Szent) László fogva tartotta Salamont; erről szól gróf Mailáth Jánosnak (1786–1855) a *Magyarische Sagen und Märchen* (Brünn, 1825) c. kötetében megjelent regéje, amelyet 1828–1830-ban lefordított Kazinczy (kiadta Kazinczy Gábor: *Mailáth' Regéji. Magyar Regék és Mesélések*, Pest, 1864).

(141) *romántos* (rég.): romantikus, vadregényes (ahol a rege játszódik).

(141) *cajüt* (holland): kajüt, hálófülke hajón.

(141), (158) *tabouret* (fr.): tábori szék, alacsony támla nélküli szék.

(141) *polcsozat* (rég.): pad.

(141), (158) *alkóv* (fr.): hálófülke.

(141), (158) *Virtre, 's kápolnája előtt láttam a' keresztet, mellynek tövében a' bonhoz-bü Baróti fekszik*: Baróti Szabó Dávid (1739–1819) jezsuita szerzetes, pap, költő, a klasszikus triász tagja, Kazinczy és Batsányi János mellett szerkesztője a Magyar Museumnak. A jezsuita rend feloszlása után, 1773-tól világi pap, 1774-től Komáromban, 1777-től Kassán tanított (itt Kazinczy öccsét, Miklóst is). 1799-ben nyugalomba vonult, és haláláig Pyber Benedek (1758–1823) Komárom vármegyei táblabíró *virt*i (ma: Virt [SZK]) birtokán lakott.

(141), (158) „AVE!” (lat.): üdvöz légy!

(141), (158) *benedictínus* (lat.): bencés szerzetes.

(141), (158) *Czuczor* Gergely (1800–1866): bencés szerzetes, költő, nyelvész, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1831; titkár 1835). A szónoklat tanára Komáromban (1830), az Aurora és az Athenaeum munkatársa.

(142), (159) *L'habit est noir, mais l'ame est blanche* (fr.): „a ruha fekete, de a lélek fehér”. (Szauder Mária fordítása, KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 896.)

(142), (159) *episcopális* (lat.): anglikán (vallású).

(142), (159) *Cátó*: Marcus Porcius Cato Censorius (az idősebb Cato) (i. e. 234 – i. e. 149) római politikus, író, censorként a római erkölcsök védelmezője. Vagy: Marcus Porcius Cato Uticensis

- (az ifjabb Cato) (i. e. 95 – i. e. 46): puritán köztársasági politikus, stoikus filozófus, író, szónok, Marcus Porcius Cato Censorius dédunokája.
- (142), (159) *Helvétziai*: svájci.
- (142), (159) *Kapitány-Auditor* (lat.): hadbíró kapitány.
- (142), (159) *Gönyő*: Gönyű.
- (142), (159) *mint Manó Pál a' maga társával a' lóversenyben*: Széchenyi István 1822-ben honosította meg a lóversenyeket angol mintára Pesten, és 1825-ben létrehozta az Első Lótenyésztő Egyesületet. Busa Margit idézi az 1828-as lóversenykönyvet, amely Manó Pál lovas győzelmét említi: BUSA/KAZINCZY 1995, 496. (*Pesti Ló-versenykönyv. Irta... Gróf Széchenyi István és Döbrentei Gábor*, Pest, 1828.)
- (142), (159) *Zimony*: ma Belgrád városrésze: Zemun.
- (142) *decisis humilis pennis* (lat.): 'szárnyaszegetten'. (Horatius, *Epistularum liber alter*: Az epistolák második könyve, 2, 50. sor, ford. Muraközy Gyula = HORATIUS 1961, 564–565.)
- (142), (159) *Legjobb világ e ez, a' mint Pangloss Urak taníttják*: Voltaire (1694–1778) francia író *Candide ou l'Optimisme* (1759) c. művének filozófusalakja.
- (142), (160) *mik történtek e' sikon 1809. Június' 14dikén*: utalás a napóleoni háborúk győri csatájára: 1809. május 15-én a francia seregek Pozsonynál átlépték a magyar határt, Napóleon kiáltványt intézett a magyarokhoz, amelyben nemzeti király választására szólított fel (a proklamáció magyarra fordításában Batsányi János is részt vett). Június elején a francia csapatok Pápáig vonultak. Június 14-én János főherceg serege és a parancsnoksága alá rendelt magyar nemesi felkelők (kb. 21 ezer fő) Győrnél vereséget szenvedtek Eugène Beauharnais seregétől, a franciák 24-én elfoglalták Győr várát, 26-án Pozsonyt. (Kazinczy és Dessewffy József emlékműtervezete: KAZINCZY-DESSEWFFY 1817.)
- (142), (160) *bateria* (fr.): ágyúüteg.
- (143) *Canaider Úr*: helyesen bizonyára: Caneider, egy győri kereskedő család tagja, talán Caneider János (1801–1849).
- (143), (160) *Győrbe, a' Benedictínusok' háza*: a győri Szent Mór Bencés Perjelség, a Magyar Bencés Kongregáció önálló háza, a mai Kazinczy és a Czuczor Gergely utcák sarkán van.
- (143) *Szent Benedek' fíja*: azaz bencés szerzetes; Szent Benedek (480–543) a bencés rend alapítója.
- (143), (160) *superior* (lat.): előjáró.
- (143), (160) *Vekerle* Godfried Antal (1788–1836): bencés szerzetes (1804-től), pap (1811-től), győri gimnáziumi tanár (1816–1826), házfőnök és igazgató (1826–1839), dömölki apát (1832-től).
- (143), (160) *Bresztyenszky Adalbert* (Antal, Béla) (1786–1851): bencés szerzetes (1803-tól), pap és győri gimnáziumi tanár (1810-től), tihanyi apát (1838-tól), a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1836).
- (143), (160) *Maar Bonifác* (János) (1788–1855): bencés szerzetes (1804-től), pap (1811-től), győri gimnáziumi tanár (1821-től) és igazgató, történész.
- (143), (160) *e' kettőt Eperjesen már láttam*: Eperjes (Sáros vm., ma Prešov, SZK) az egyik kerületi tábla székhelye, Kazinczy bizonyára a peres ügyei intézésekor láthatta a két szerzetest.
- (143) *interesszás* (lat.): érdekes.
- (143), (160) *Kisfaludy Mihály* (1773–1852 [?]) Győr vármegyei főjegyző, alispán (1836), Kisfaludy Sándor és Károly testvére.
- (143), (160) *Schédius Kristóf*: Győr vármegyei jegyző (1822), levéltáros (rég: *archivárius*), Schedius Lajos testvére.
- (143), (160) *Püspök*: Juranics Antal (1768–1837): győri megyéspüspök (1825-től), helytartói tanácsos (1822-től).
- (143), (160) *Sztankovics* János (1871–1848): a győri szeminárium igazgatója és kanonok (1821-től), győri püspök (1838-tól), királyi táblai praelátus, udvari tanácsos.
- (143), (160) *praelátus* (lat.): római katolikus papi rendfokozat, külső joghatósággal bíró pap.
- (143), (160) *A' Vármegye-háza ezelőtt Franciscánusok' Klastroma volt*: a győri ferencesek kolostorát 1786-tól – a rend átmeneti feloszlásától – állami célokra használták, az épületet 1826-ban megvette a vármegye és átalakították vármegyeházává. Ma a megyei levéltár működik az épületben (Liszt Ferenc utca).

- (143), (160) *Casínója már Győrnek is van*: Széchenyi István 1827-ben alapította a Pesti (1830-tól: Nemzeti) Kaszinót a közművelődés és a társas élet fellendítésére, ennek mintájára hozták létre a győrit is 1830-ban (?).
- (143), (160) *Szent-Márton*: Géza fejedelem Szent Márton hegyén alapította meg a bencés monostort.
- (143), (160) *stakét* (ném.): cölöpsor, kerítés.
- (143), (160) *szelencze* (táj.): orgonafa.
- (143), (160) *Novák Chrysostóm* (Krizosztom; 1744–1828. okt. 20.): pannonhalmi bencés főapát (1802–1816). 1761-ben lépett be a bencésekhez, 1768-tól pap, 1770-től tanított Pannonhalmán, 1784-től bakonybéli apát. A rend 1786-os feloszlatásakor birtokaira vonult vissza. 1793-tól a pécsi tanulmányi kerület főigazgatója a rend 1802-es visszaállításáig és főapáti kinevezéséig. 1816-ban lemondatta a kancellária főapáti hivataláról. Említett munkája: *Vindiciae diplomaticae, quo S. Stephanus primus Hungariae rex monasterium S. Martini de S. Monte Pannoniae ord. S. Benedicti anno MI fundaverat* (Buda, 1780).
- (143), (160) *Azolta épült fel a' Monostor' éjszaki szárnya is, és a' fedelen túl nyúlt torony*: Novák Krizosztom utódja kormányzó apátként Horváth Pál tihanyi apát lett (1817–1829), az ő idején épült fel a székesegyház tornya és a könyvtár épülete. (Kazinczy nem említi meg a nevét és hivatalát.)
- (143), (160) *öl* (rég.): hossz mérték; 6 láb, kb. 1,9 méter.
- (143), (161) *Fő-Apát*: Kovács Tamás József (1783–1841) bencés szerzetes (1803-tól), pap, győri gimnáziumi tanár, pannonhalmi tanár és a kolostor előjárója (perjel; 1827–1829), főapát (1829–1841).
- (144), (161) *leblek*: szellők.
- (144), (161) *Horváth Endre (Pázmándi)* (1778–1839): költő, katolikus pap, a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottság tagja, akadémikus (rendes tag: 1830). A nyelvújítással vitába szállók egyike. Akadémiai jutalomban részesített említett eposza: *Árpád („Arpádiás”, Pest, 1831)*. Kazinczy a Füredi Vida álnév alatt őt (is) sejtette Kisfaludy Sándor helyett, a pannonhalmi útleírás miatt viszonyuk végleg megromlott. (Horváth sértettségéről Guzmics Izidor tudósította Kazinczyt: erről és Guzmics mentőírásáról, továbbá Horváth Kazinczy halála után megjelent replikájáról l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben.)
- (144), (161) *Szedér Fábán János* (1784–1859): bencés rendi áldozópap és tanár, író, költő, néprajzkutató, nyelvjáráskutató, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1831–1838, tagságáról lemondott). Pannonhalmán 1830–1832 között a nevelés-, esztétika-, oklevéltan és tanmódszer tanára volt. Az apátságban a pénz-, ásvány- és régiséggyűjteményt gondozta. 1832-től levéltáros, 1838-tól könyvtáros lett. Cikkeit és szépirodalmi szövegeit a korabeli folyóiratok és évkönyvek (Aurora, Tudományos Gyűjtemény, Felső Magyar-Országai Minerva stb.) közölték.
- (144) *elbérált fája*: Vargyas Endre 1879-es írása szerint „Kedves barátjának emlékül Horvát kertjének legszebb fáját »Gábor-fá«-nak nevezte el s a fa kérgebe következő hexameter lett bevésve: »Én Gábor-fa vagyok, nevemet Döbrönteit adta.« [!] Ez a fa még manap is áll.” (VARGYAS 1879, IX.) (A „fabérmálás” különböző elbeszéléseiről és értelmezéséről l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben.)
- (144) *a' sűrűség' partiájába*: az erdős részbe.
- (144), (161) *ailanthus* (lat.): feltehetően: bálványfa (*ailanthus altissima*; a köznyelvben: ecetfa).
- (144), (161) *Szemere Pál* (1785–1861): péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő, a Magyar Tudós Társaság (1831) és a Kisfaludy Társaság (1840) tagja. A Tudományos Gyűjtemény egyik alapítója, az Élet és Literaturá (később Muzáron) szerkesztője és szerzője, a *Felelet a Mondolatra* egyik írója. Tagja a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottságnak (1828). Kazinczy és Kölcsey bizalmas barátja, Kazinczy 1831-ben huzamosabb ideig vendégeskedett nála Pécelen.
- (144), (161) *gleditschia* (ném.): lepényfa (*gleditsia triacanthos*).
- (144), (161) *rhbus* (lat.): ecetfa, esetleg lakkszömörce (?).
- (144), (161) *S betűt*: Sophie-nak, Kazinczy feleségének kezdőbetűjét.

(144), (161) *Cresceti amores!* (lat.): 'Nőjetek, szerelmeim!' (Szauder Mária fordítása: KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 896.)

(144), (161) *Klopstock*, Friedrich Gottlieb (1724–1803): német költő.

(144), (162) *Negyedfél napot*: három és fél napot.

(144), (162) *a' Homonnai születésű Könyvtárnok Colomannus*: Klasz *Kálmán* (lat.: *Colomannus*) (1785–1839) 1803-tól tagja a bencés rendnek, 1814-től áldozópap, 1821-től haláláig könyvtárőr (gör., rég.: *bibliothécarius*). Születési helye: *Homonna* (Zemplén vm.), ma Humenné (SZK). (Váczy János jegyzete Zoltvány Irén közlése alapján: KazLev, 21, 736.)

(144), (162) *incunábula* (lat.): ősnymtatvány.

(144), (162) *sikárlott papiros*: 'csiszolt' papír.

(144), (162) *Le Gulistan et le Bostan de Saadi - Rosarium Muslahi Addini Saadi Siraschensis* (fr.-lat.): 'a Gulisztán és a Busztán Száditól – sirázi Muslah Addin Szadi Rózsáskertje' (KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 896). Szádi Sejk Muszlih al-Dín (1184? vagy 1213–1219 között – 1292), perzsa költő, *Sirázban* (Irán) született és halt meg. Említett, keleten klasszikussá vált és Európában is ismert munkái: *Gulisztán* ('Rózsakert'; költői próza), *Busztán* ('Gyümölcsöskert'; négy és fél ezer soros költemény). (VII)

A kötet jelenleg is az apátsági könyvtárban található (1293 120b B 21), az említett bejegyzések valójában különböző ismeretlen kéztől származnak. A lap kéziratossá bejegyzései így következnek egymás alatt: három törölt kéziratossor, majd: „Le Gulistan et le Bostan de Saadi”, ez alatt újabb törölt sor (talán a bejegyző neve?), ez alatt piros ceruzával újabb kéztől: „Dőry” (talán egy újabb tulajdonos neve?), ez alatt sötétebb tintával újabb kéztől arab írással két sor (a mű címe és a szerző neve), majd ugyanezzel a tintával a cím fordítása: „Rosarium Muslahi addini Sadi Schirasensis.” Végül a lap alján Kazinczy autográf bejegyzése:

„Bostan lingua persica hortum notat.

Fr. Kazinczy.

Sacro in Monte Pannoniae 1831. 12. April.”

(144), (162) *Hafiz*, Samszu'd-Dín Muhammad (1325 k.–1390): perzsa költő. Európában már a 17. századtól ismert volt, hazánkban Csokonaira is nagy hatással volt, majd 1824-ben megjelent Fábíán Gábor fordításkötete: *Persa Költő' Divánjából Gházélák 's Törödékek*.

(145), (162) *Denon' Egyiptusi útazása, melyet a' Gróf Teleki' Pesti Könyvtárából ismertem*: Vivant *Denon* (1747–1825), a Louvre első igazgatója, említett munkája: *Voyage dans la Basse et Haute-Egypte pendant les campagnes du général Bonaparte* (két kötet, 1802). Kazinczy többször is utal rá a kötetünkben kiadott szövegeiben: *Pestre. 1828.*, 107; [*Pesten, 1828–1829.*] [II.], 123 – utóbbi helyen említi a Teleki-könyvtárat. *Gróf Teleki* József (1790–1855): nyelvész, történész, a Magyar Tudós Társaság első elnöke (1830. nov. 17-től haláláig), az Akadémia egyik fő támogatója. 1824-től a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka, Csánád (1827–1830) és Szabolcs (1830–1843) vármegyék főispánja.

(145), (162) *ezt írásm [..] a' könyv' táblájára: „Emberi nagy nagyság, mi volnál te Ész, Rény, és Honszeretet nélkül!”*: Kazinczynak a Denon-könyvre írt megjegyzése:

„Láttam a' mit látni olly rég olta óhajtottam Pannonhalmon 1831. April. 12d.

Oh, emberi nagy nagyság! mi volnál te

Ész, Rény és Honszeretet nélkül!”

(A bejegyzés fotómásolata: OSZKK An. 11. 467; közölte: BUSA/KAZINCZY 1995, 344.) Ugyanez a bejegyzés: MTA KIK K 630/V 203a.

(145), (162) *rény*: erény, virtus (Kazinczy szóalkotása).

(145), (162) *öl* (rég.): hossz mérték; 6 láb, kb. 1,9 méter.

(145), (162) *a' belépő maga előtt látja Szent-Istvánt, az Alapítót, 's Ferenczet, a' Feltámasztót: I. (Szent) István* 1001-ben kelt kiváltságlevele (diplomája) szerint apja, Géza fejedelem alapította – feltehetően 996-ban – a monostort. I. István birtokokat, a somogyi tizedet és egyéb kiváltságokat adományozott Pannonhalmának. II. József 1786-ban több más szerzetesrenddel együtt eltörölte „a közügyre semmi hasznot nem hajtó” bencéseket is (KatLex, *Pannonhalmi Főapátság* szócikk). I. *Ferenc* (II. Ferenc néven német-római, ill. osztrák császár) 1802-ben visszaállí-

totta a rendet (a premontrei és cisztercita renddel együtt), amely ekkor vállalt oktatási feladatokat.

(145), (162) *Klieber József*: Josef Klieber (1773–1850) osztrák szobrász, festő, a bécsi képzőművészeti akadémia (*képelő academia*) vezető tanára. Említett, ma is látható munkái a Pannonhalmi Bencés Főapátság könyvtárának nagytermében: a mennyezetfreskó, amely *Minervát* ábrázolja; a nagyterem nyugati végében álló *Szent István-szobor* és *I. Ferenc-szobor* (1828).

(145), (162) *plasticus* (gör.–lat.): szobrász.

(145), (162) *büszk* (rég.): mellszobor.

(145), (162) *Schrott András*: Andreas Schroth (1791–1865) bécsi szobrász.

(145), (162) *harács* (török): adó; itt: a megszálló napóleoni sereg által kivetett adó.

(145), (163) *plafond* (fr.): plafon, mennyezet.

(145), (163) *stukk* (ném., rég.): stukatúr, bevakolt famennyezet.

(145), (163) *boglár* (rég.): díszes képkeret; eredetileg nemesfémbe foglalt ékkő.

(145), (163) *Verbőczy István* (Werbőczy) (1458 v. 1460–1541): királyi ítélőmester, személynök, majd nádor. Az általa szerkesztett *Opus Tripartitum juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae* (*Hármaskönyv*; Bécs, 1517) a magyar rendiség törvénykönyve volt 1848-ig.

(145), (163) *Hunyadi János* (1407–1409 között–1456): Magyarország kormányzója, hadvezér, I. Mátyás király apja.

(145), (163) *Mátyás, a' Király*: Hunyadi Mátyás (1443–1490) magyar király (1458–1490).

(145), (163) *Vitéz János* (1408 k.–1472): bíboros, esztergomi érsek.

(145), (163) *Révai Miklós* (1750–1807): piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár.

(145), (163) *Szabó Dávid* (Baróti) (1739–1819): jezsuita szerzetes, pap, költő, a klasszikus triász tagja.

(145), (163) *Zrínyi Miklós*, gróf (1620–1664): költő, hadvezér, horvát bán (1647–1664), a szigetvári hős dédunokája.

(145), (163) *Kálmán*: Könyves Kálmán (1074–1116) magyar király (1095–1116).

(145), (163) *Pázmány Péter* (1570–1637): esztergomi érsek, író.

(145), (163) *Gróf Gvadányi József* (1725–1801): generális, író.

(145), (163) *leányházaiban / A' Fő-Apát' kormánya alatt három Al-Apátság áll, a' Tihanyi, Bakony-Beeli, és Dömölki*: azaz Tihany, Bakonybél és Celldömölk apátságai(ban).

(145), (163) *praemonstratensisek* (lat.): a premontrei rend. Ezt a rendet is felosztatta II. József 1786-ban a kamalduli, a kapucinus, a karmelita, a karthauzi, a klarissza, a bencés, a *cisztercita*, a domonkos, a ferences és a pálos renddel együtt. I. Ferenc (II. Ferenc néven német-római, ill. osztrák császár) 1802-ben visszaállította a bencésekkel és cisztercitákkal együtt.

(145), (163) *Somogyi János*, gróf (1756 k.–1809): Veszprém vármegye alispánja (1787-ben), nádori ítélőmester (1792-ben), Zala vármegyei adminisztrátor (1797–1807), államtanácsos, alkancellár (1809). Kazinczy egy húsz évvel korábbi önéletírásában egyetértően idézte gróf Eszterházy József zempléni főispán elítélő véleményét Somogyiról a szerzetesrendek visszaállításáról: „Annyira jutottunk, hogy a' ki itt jót akar tenni, annak azt titkon kell tenni; különben nem megyen. Én megmondtam Status-Consil. Somogyi Urnak (ez később VCancellariusságig emelkedett), hogy nem véthetett nagyobb a' Haza ellen, mint hogy ezt a' három Papi-Rendet (Præmonstratens, Benedictus, Cistercit.) vissza hozatá, 's általok akar neveltetni Polgárokat. – (Mind jól van mondva; de különben Somogyi nem lett volna V. Cancellarius, quod erat faciendum. A' Papok ötet segéllék, hogy ő viszont őket segéllje.)” (KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY *Pályám*, 2009, 286.)

(145), (163) *iskolákat tanít a' Győri és Pozsonyi Acemiában, 's a' Győri, Komáromi, Kőszegi, Pápai, Sopronyi, Pozsonyi, Esztergomi, 's Nagy-Szombati Gimnáziumokban*: a rend 1802-es visszaállításakor középiskolai oktatást vállalt Nagyszombatban, Pozsonyban, Sopronban, Kőszegen, Győrben, Komáromban, Esztergomban és Pápán, majd 1816-tól a pozsonyi és győri akadémián is. (KatLex, *Pannonhalmi Főapátság* szócikk.)

(145) *tót* (rég.): szlovák.

(146), (163) *Páckh János Baptista* (Johann Baptist Packh) (1796–1839): osztrák származású magyarországi építész, mérnök. Az 1820-as években az esztergomi bazilika építésének vezetője

(halála után a munkát Hild József vette át) és – többek között – az esztergomi Szent Anna-plébániatemplom építője. A pannonthalmi apátság bővítését Engel Ferenc (1776?–1827) halála után ő vezette, így részben a könyvtárát (az alapkővet 1825-ben tették le) és a harangtornyot ő tervezte és építette (1833-ra készült el).

(146), (163) *architectura* (gör.): épület, építészeti megoldás.

(146), (163) **Kriebel János** (?–1853): történetíró, halicsi kormányzékai tanácsos, *brezáni* kerületi kapitány volt Galíciában. A Magyar Tudós Társaság (MTA) külföldi tagja (1833). Említett latin nyelvű munkája, amelynek csak a prospektusa jelent meg nyomtatásban: *Historia Hungariae et adnexarum Partium ad Annales universos adstructa, serié documentorum et monumentorum in ordine chronologico illustrata* (1817–1831). A kötet képanyagának összeállításában részt vett Kazinczy. (Szinnyei szerint „1819. szeptember 5. meglátogatta Kazinczyt Széphalmon”; vö. KazLev, 24/6058, Kazinczy – Kriebel Jánosnak, Széphalom, 1815. december 21., 181–183, a jegyzetek: 585–588.)

(146), (163) **Brzán**: Brezán, ma Berezsani (Ukrajna), korábban Brzeżany (Lengyelország); a város Lengyelország első felosztásakor 1772-ben került a Habsburg Monarchiához, Lembergől kb. 90 km-re van.

(146), (163) **Lemberg** (ném.) ma Lviv (Ukrajna), korábban Lwów (Lengyelország); a város Lengyelország első felosztásakor 1772-ben került a Habsburg Monarchiához, az egyetemét 1784-ben indította újra II. József.

(146), (163) *fac-simile* (lat.): hasonmás.

(146), (163) **a' Nádor**: (Habsburg) József (1776–1847) főherceg, Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (1796–1847).

(146), (163) **a' Magyar Múzeum' számára benyújtani VII-dik Kötetét**: Kazinczy a [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] szerint 1828. márc. 9-én nyújtotta be József nádornak Kriebel 10 kötetes *Historia Hungariae et adnexarum partium* 6. kötetének kéziratát (a vonatkozó jegyzetben idézve a kapcsolódó levél is: KazLev, 20/4911, Kazinczy – Cserey Miklósnak, Pest, 1828. ápr. 17.).

(146), (163) *regál papiros* (lat., rég.): finom papír.

(146), (163) *calligraphiai* (gör.–lat.): művészi szépségű kézírás.

(146), (164) *convent* (lat.): gyűlés (itt: a szerzetesek közössége).

(146), (164) *toastozzék* (rég.): pohárköszöntőt mondjon.

(146) *corporatió* (lat.): társaság, testület.

(146), (164) **A' hol sokan laknak együtt, 's kivált ha nem nyűg nélkül, ott ritkán kerülhetni el a' visszázkodásokat**: Kazinczy egyszer sem említi meg a főapát Kovács Tamás József nevét, és az útirajz néhány célzására (pl. csak a távozása után érkezik Kazinczy a szerzetesekkel) talán a főapát és a szerzetesek feszült viszonya lehet a magyarázat: „[Kovács Tamás] [k]ezdetől fogva rossz viszonyban volt a rendtagok többségével. A káptalanokra nem az egész rendet, hanem csak az általa kiválasztottakat hívta meg, és a házak is választhattak volna egy-két kiküldöttet, de nem éltek ezzel a jogukkal. Nagy volt befolyása a titkáranak, a képzett és erőskezű Czinár Mórnak, aki a főapát helyett is intézte az ügyeket.” (Forrás: a pannonthalmi Főapátsági Levéltár honlapja, *Történeti fogalom- és személynévtár*: <http://t3.osb.hu/static/leveltar/fogtar.htm#124> – letöltve: 2014. 08. 27.)

(147) **Fabián**: Szeder Fábán János (l. fentebb).

(147) **Maurus**: Czinár Mór Pál (1787–1875) bencés szerzetes (1802-től), pap (1811-től), tanár, a győri, majd a pozsonyi rendház főnöke (1824-től és 1826-tól), majd 1829–1842-ben a főapát titkára Pannonhalmán, ezután a főapátságban levél- és könyvtáros. A Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja 1858-ban. (Vö. KazLev, 21/5318 jegyzete.)

(147), (165) **Vincze**: **Farkas Vincze** (1784–1849): 1803-ban lépett be a bencés rendbe, 1812-től áldozópap. Rendi pápai, majd soproni igazgatója lett, 1828–1830-ig házfőnök (perjel) és bakonybéli jószágkormányzó, 1830–1831-ben lelkiatya, vagyis a rendtagok gyóntatását végző áldozópap (lat.: director *spiritualis*), 1831–38-ig pannonthalmi levél- és pénztárnok, ezután haláláig tihanyi perjel. (Vö. KazLev, 21/5318 jegyzete.)

(147), (164) **Guzmicsnak kedves ideája az Unió**: vagyis a katolikus és protestáns egyházak egyesítése; Guzmics ezt az állítást vitatja, l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben.

- (147), (165) *Herder*, Johann Gottfried (1744–1803): német író, költő, filozófus. Említett műve: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* ('Gondolatok az emberiség történetének filozófiájához', 1784–1791; az emberiség fejlődéstörténetét tárgyalva a magyarság közeli végét jósolja a mű egyik lapalji jegyzetében).
- (147), (165) *Coelibátus* (lat.): kötelező papi nőtlenség a római katolikusoknál; l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben Guzmics Izidor írását.
- (147), (165) *stúdium* (lat.): szakterület.
- (147), (165) *Fájsz József* (Faisz) (1776–1852): pannonhalmi bencés szerzetes, a tatai piarista gimnázium (ma: Eötvös József Gimnázium és Kollégium) tanára és rektora (1817–1844). (KOLTAI 1998.)
- (147), (165) *Nequaszil*: (a professzorról további adatokat nem találtunk).
- (147), (165) *Gróf Eszterházy' már 1803. látott kertjét*: gróf Eszterházy Ferenc (1746–1811) Nyitra vármegye főispánja (1790-től), kamarás, belső titkos tanácsos hozta létre a tatai angolkertet. Kazinczy 1803-as látogatásának leírása: „elmenék a' kertet nézni, melly a' helységnek Buda felé fekvő csúcsában van. Ott kukoriczás földek voltak, 's a' Grófot (Eszterházy Ferencz, Szisztóvi Békekötő 's Nápolyi Követ) egy gazdag vízbuggyanó 's a' gyönyörű tó voná az Angl. kert állítására, melly e' helyet messzére körülöleli Buda felől. Szébb vízi partiát képzelni sem lehet: de az erdőség 's rétség' partiái épen nem a' víz' nagy partiáihoz valók; a' szem sohol nem lél nagy nyugvót. Egy gazdag 's gyermeketlen ember felől fel lehet tenni, hogy a' kertet nem hagyá azon bábjátékok nélkül, mellyeket a' tudatlan az Ang. kertekben inkább becsül a' széplombú erdőzeteknél, a' selyem gyepnél, 's szép felosztásoknál. Gyönyörrel mulatván itt magamat sokáig, vissza mentem a' fogadóba, 's fogatni parancsoltam.” (KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY *Pályám*, 2009, 286. – Kazinczy a visszaúton balesetet szenvedett, szekere felborult.)
- (147), (165) *csalit* (nép.): cserjés, bokros terület.
- (147), (165) *Szent-Anna' Rotondája*: az esztergomi kerektemplom (lat.: rotunda), a Szent Anna-plébánia. Az épületet Rudnay Sándor hercegprímás megbízásából Packh János tervezte a római Pantheon mintájára, és 1828–1837-ben épült fel.
- (147), (165) *Cardinális Prímás*: Rudnay Sándor (1760–1831. szept. 13.) esztergomi érsek (1819-től), hercegprímás (1828-tól), főkancellár.
- (148) *Rómában az Agrippa' Pantheona*: Marcus Vipsanius Agrippa (i. e. 63 – i. e. 12) római hadvezér és konzul építette a Pantheont.
- (166) *Franciscus de Paula*: Paulai Szent Ferenc (1416–1507), itáliai remete, a paulánusok rendjének alapítója.
- (148), (166) *Toskáni oszlopozat*: a görög dór oszlop egyszerűbb római változata, amelyből a reneszánsz építészet kedvelt oszloprendje lett.
- (148), (166) *Prof. Félix, egyik szeretetre-méltó tagja a' Benedictínusok' Esztergomi házának*: talán Jankó Félix Gáspár (1790–1867) bencés szerzetes, tanár. Tanított a rend soproni, komáromi és esztergomi gimnáziumaiban.
- (148) *protestatio* (lat.): ellenkezés, ellenvetés.
- (148), (166) *Horátz*: Quintus Horatius Flaccus (i. e. 65 – i. e. 8) római költő.
- (148), (166) *Szaluszt*: Caius Crispus Sallustius (i. e. 86 k. – i. e. 35 k.): római történetíró, politikus. Kazinczy fordította műveit.
- (148), (167) *szurdék* (táj.): szurdok, patak vájta meredek völgy.
- (148), (167) *architectus* (gör.): építész.
- (148), (167) *Packh János Úr [...] testvérét*: Packh János Baptista (Johann Baptist Packh) (1796–1839) építész testvéréről nem találtunk adatokat.
- (148), (167) *a' modelt, melly az egész dombot azon állapotjában mutatja, mellyben a' nagy munka' teljes elvégzése után fog állani*: jelenleg a székesegyház 2. emeleti Panoráma termében látható a Kühnel Pál-féle, 1820-ban készült „Egyházi-központ” című makett. (Forrás: az Esztergomi Bazilika és Főszékesegyházi kincstár honlapja: <http://www.bazilika-esztergom.hu/index.php?oldal=19> – Letöltve 2014. 12. 08.)
- (148), (167) *Protomartyr' kápolnája*: az első vértanú (gör.: protomartyr) Szent István (ApCsel 6,1–8,1) nevét viselő kápolna az esztergomi bazilikában, főszobrai Ferenczy István (l. alább)

készítette el. A kápolna Szent István király emlékéét is őrzi, a hagyomány szerint e helyen keresztelték meg.

(148), (167) *Schrott András [...] a' Pannonbalmi torony' ajtaja' figúráját tapasztgatá...*: Schrott munkája az alapítás és az újrualapítás jelenetét együtt ábrázolta egy ólomból öntött domborművön. Ez a mű időközben az anyag súlya miatt tönkrement, így 1907–1909-ben egy mozaikkép készült helyette, amelyen ugyanez a jelenet látható.

(148), (167) *docete* (lat.): tanítsatok!

(149), (167) *Basilica [Esztergom]*: az esztergomi bazilika (Nagyboldogasszony és Szent Adalbert primási főszékesegyház) Magyarország legnagyobb egyházi épülete. A magyar katolikus egyház főszékesegyházát és az azt körülvevő épületegyüttest Rudnay Sándor érsek megbízásából tervezték és kezdték el építeni. A bazilika 1822–1869 között épült fel Kühnel Pál, Packh János (az előbbi unokaöcse), Hild József és Lippert József terve alapján, illetve építészeti vezetése alatt. 1831-re már elkészült az egyiptomi stílusú altemplom és részben már álltak az oldalfalak is.

(149), (167) *Váczi [bazilika]*: gróf Eszterházy Károly (1725–1799) váci püspöksége idején kezdték el építeni a bazilikát, a Nagyboldogasszony-székesegyházat, Franz Anton Pilgram tervei alapján, majd a következő püspök, gróf Migazzi Kristóf (l. lentebb) idején készült el az áttervezett épület (épült: 1761–1777).

(149), (167) *A' sírokhoz [...] a' két colossális Agyalt*: a bazilika Packh János által tervezett és kivitelezett (1822–1824) altemplomában az előcsarnokban áll Andreas Schroth (1791–1865) bécsi szobrász 1826-ban készített két allegorikus szobra, az *Utolsó ítélet* és az *Örök Élet*. (Forrás: az Esztergomi Bazilika és Főszékesegyházi kincstár honlapja: <http://www.bazilika-esztergom.hu/index.php?oldal=17> – Letöltve 2014. 12. 08.)

(149), (167) *Az ajtó felett ez olvastatik: PRINCIPIS A RUDNA SUCCESSORUMQUE SOPO-RI* (lat.): az altemplom kápolnájának felirata: 'hercegprimás Rudnaytól kezdve itt nyugszanak az utódai (ti. az esztergomi érsekek)'. (Vö: az Esztergomi Bazilika és Főszékesegyházi kincstár honlapja: <http://www.bazilika-esztergom.hu/index.php?oldal=19> – Letöltve 2014. 12. 08.)

(149), (167) *a' Bakács Tamás' kápolnája*: Bakócz (Bakács) Tamás (1442–1521) esztergomi érsek (1497–1521) építtette 1506–1507-ben a reneszánsz kápolnát. A bazilika helyén álló egykori Szent Adalbert-templom egyetlen fennmaradt épülete a Bakócz-kápolna, amelyet azonban Packh János az eredeti helyéről darabokra bontva áthelyeztetett a jelenlegi helyére 1824-ben.

(149), (167) *Ferenczy István (1792–1856)*: klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832). Rómában 1818 és 1824 között Thorwaldsen és Canova tanítványa volt, itt készítette el Csokonai mellszobrát (1818-ban, majd 1823-ban a debreceni kollégiumnak ajándékozta; TAKÁCS 1988, 512). Első nem portrészzerű márványmunkájára, a *Szép mesterségek kezdete (Pásztorlány képe, 1820–1822)* című szobrára Kazinczy epigrammát írt: *Ferenczy' Graphídionára* (1823). Kazinczyról 1828-ban készült mellszobra több változatban is fennmaradt. A *Protomartyr kápolnájában* az első vértanú Szent István szobrát készítette el (l. fentebb).

(149), (167) *Károly Ambrus Fő-Herceg Primásunk*: Károly Ambrus (Habsburg–Lotaringiai) (1785–1809) osztrák főherceg, modenai herceg, esztergomi érsek (1808-tól), hercegprimás. VII. Ferdinánd fia. Tatán halt meg 1809. szept. 2-án a győri csata után a sebesült katonák látogatása során elkapott tifuszban. Ő volt az első primás, akit a Szent István-kápolnában temettek el.

(149), (167) *Pisáni*, Giuseppe (1757–1839): itáliai szobrász, ő készítette el Károly Ambrus síremlékét 1826-ban.

(149), (167) *Carrari márvány*: Carrara olasz város Toszkána tartományban, világhírű fehér és kékesszürke márványt bányásznak környékén.

(149), (168) *Almás*: Dunaalmás; a Tardoson bányászott vörösmárványt részben Dunaalmáson dolgozták (és dolgozzák) fel.

(149), (168) *Prof. Rummy* Károly György (1780–1847): német anyanyelvű író, történész, tanár, evangélikus lelkész. 1813-tól 1816-ig a keszthelyi Helikon gazdasági tanára volt. 1824-ben katolizált. 1828-tól haláláig a magyar jog és statisztika tanára Esztergomban. Kazinczy barátja és egyik legszorgalmasabb levelezője.

- (149), (168) *presbytérium* (lat.): a római katolikus papság mint testület.
- (149), (168) *Homonnai Bálint*: Drugeth Bálint (1557–1609) zempléni főispán. A Bocskai-felkelés egyik tábornoka, később a császár hűségére tért. Máramarosi főispán és országbíró lett. Említett *naplójában* a Bocskai-felkelés történetét írta meg. A napló azonban Venásch Eszter szerint nem autográf: „Kulcsár [Péter] szerint az eredeti példányt az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzik. Ez azonban éppúgy másolat, mint az OSZK Kézirattárában fellelhető két példány” (VENÁSCH 2007, 19).
- (149), (168) *Hess Mihály*: Hess vagy Heszl János Mihály (1768–1833 után) egri születésű festő, a bécsi mérnökkari akadémián rajztanár. A bécsi képzőművészeti akadémián Hubert Maurernél tanult (1791–1794). Magyarországi oltárképei – többek között – Egerben, Esztergomban és főnemesi családi szobkákban találhatók. Fáy János debreceni műgyűjtő megbízásából 1812-ben felkereste Kazinczy Hess Mihályt Bécsben: „Fáy azt bízta rám, hogy legelőbb a' Német ember képeit nézzem-meg, 's egy Fél-németét (Prof. Hess Mihály, Egri fi, ki velem mindég magyarul szólla).” (KazLev, 14/3203, Kazinczy – Kászonyi Dánielnek, Széphalom, 1816. máj. 3., 178.) Említett művei: az esztergomi Kerektemplom (*Rotonda*), vagyis a *Szent Anna-templom főoltárképe* (1822 k.; a képen *Szent Anna* és első férje *Joachim és gyermekük*, Mária látható); az esztergomi bazilika főoltára számára festett *Vajk megkeresztelése* (1822–1828?) című képe – amely Szent István megkeresztelését ábrázolja – nem került a tervezett helyére (a szentély később készült el, a bazilika főhelyére végül Michelangelo Grigoletti *Mária mennybevételét* ábrázoló alkotása [1854; Tiziano nyomán] került). Hess utóbbi képét 1919-ben kettévágták, az alsó fele jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum Esztergomi Vármúzeumában látható. (Papp Júlia szócikke: <http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/magyar-muveszeti/go08.html>; és Prokopp Mária cikke: <http://uj.katolikus.hu/cikk.php?h=612> – Letöltve: 2014. 12. 10.)
- (149), (168) *Astricus*: Szent Asztrik (Anasztáz-Asztrik; Ascherik) (?–1034) pannonthalmi apát, esztergomi és kalocsai érsek; őt küldte követségbe I. István király II. Szilveszter pápához 1000-ban, ő hozta haza a Magyar Szent Koronát. 995-ben jött Magyarországra Adalberttel. Nem ő keresztelte meg Vajkot, hanem *Adalbert* (Prágai Szent Adalbert, 956 k.–997) prágai püspök 993-ban. Guzmics Izidor Szemere Pálnak írt levelében/cikkében kiigazította Kazinczy tévedését, erről l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben Guzmics Izidor írását.
- (149), (168) *infula* (lat.): püspöksüveg.
- (149), (168) *Geyza*: Géza (Geyza; Gyeücs; 940 k.–997) magyar nagyfejedelem (kb. 970-től haláláig), I. István apja. Az ő uralkodása idején kezdték meg a pannonthalmi apátság építését.
- (149), (168) *Sarolta* (Sarolt; 947 k.–1000 k.): Géza első felesége, I. István anyja.
- (149), (168) *oratórium* (lat.): a templom előkelőségek számára fenntartott helyisége.
- (149), (168) *Császár*: III. Ottó (980–1002) német-római császár.
- (149), (168) *az ifjú nagybátyja*: I. István apai nagybátyja *Mihály* (953 k.–990 után) herceg volt; ő is Adalbert keresztelte meg, kereszttség előtti neve ismeretlen. Az ő fia volt Vazul.
- (149) *styl* (lat.): stílus.
- (149) *Maurer*, Hubert (1738–1818): osztrák klasszicista portré- és oltárképfestő, 1785-től a bécsi Képzőművészeti Akadémia tanára (itt tanította Hess János Mihályt is). Magyarországi munkái a tornai és pápai templomban láthatóak, a pápai Nagytemplom főoltárképe Szent István első vértanú megkövezését ábrázolja. A homéroszi eposzokat illusztráló festményeket és rajzokat is készített (pl. *Hermes bei Calypso und Odysseus*).
- (149), (168) *az Olasz-iskola*: az itáliai reneszánsz festészet.
- (168) *Rubens*, Pieter Pauwel (Peter Pauli 1577–1640): flamand festő.
- (150) *Argauer Máté* (1787?–1840): esztergomi plebánus, alesperes, Komárom vármegye táblabírája.
- (150) *Kamenszky István* (1797–1858 előtt): Esztergom vármegye főorvosa (1828-tól) és táblabírája. Az Abaúj vármegyei Boldogkőváralján született.
- (150) *Örömeinket elkeserít egy tárgy, [...] az az undok pör*: ez az ún. Conversations Lexicon-i pör (1830), l. 279.
- (150) *a' párduczos Arpad' tömjénzőjítől végre borzadok [...]*: ezt a szövegrészt többen támadták, és Kazinczy védekezésre kényszerült leveleiben: erről l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben

idézett szövegeket és leveleket. Dávidházi Péter szerint a „párduczos Árpád” szókapcsolat „a beavatottak szemében [...] leginkább mégis Vörösmartyra vallott, mert a *Zalán futásában* vált gyakran ismétlődő jelzős szerkezetűvé, ahol nem kevesebb, mint huszonnégyszer fordul elő.” (DÁVIDHÁZI 2004, 467.)

- (150) *hexameter* (gör.): az időmértékes verselés egyik legfontosabb, hat ütemből álló verssora.
- (150) *Doctor Martin Luther az Ó-Testamentom’ egyik helyét e’ szókkal adja: Den Narren muss man mit Kolben lausen: Martin Luther* (1483–1546) német vallásreformátor, Ágoston-rendi szerzetes, Biblia-fordító szavai magyarul: 'A bolondok tetveit füttykössel fésüld ki.' (Vö. KAZINCZY, *Pályám* 2009, 1096.)
- (150) *szertetünket kívánható férfi ellen, kit a’ pörbe [...] kérés csavara be:* Bajza József szerint Dessewffy Józsefet Döbrentei Gábor kérte meg a Conversations Lexicon-i pörben való részvételre, ezt azonban Döbrentei és Dessewffy is tagadta (l. Vaderna Gábor összefoglalását: Vaderna 2013, 295–345).
- (150) *Virág Benedek* (1754–1830): pálos szerzetes, pap, költő, történetíró, tanár.
- (150) *Zrínyi, ha ez nem egyéb mint Horvát-országi Bán:* gróf Zrínyi Miklós (1620–1664) költő, hadvezér, horvát bán.
- (150) *Horátz a’ maga ajándékul kapott Sabínumban:* Quintus Horatius Flaccus (i. e. 65 – i. e. 8), római költő; *Sabínium:* Horatius megélhetését biztosító Róma melletti birtok, amelyet Maece-nástól kapott.
- (150) *Meczén:* Caius Cilnius Maecenas (i. e. 70 – i. e. 8): Augustus minisztere, 'mecénász'.
- (150) *Juvenál:* Decimus Junius Juvenalis (60 k.–138 után) római satíraszerző. Az egykori zsarnok császárokat és korának erkölcsi romlottságát ostromozó, a régi idők nagyságát a jelennel szembe-állító moralizáló satírái népszerű olvasmányok voltak a 18. században is. Kazinczy fordította először magyarrá.
- (150) *nagy érdemű ember, férje az Ország’ Cancellárja’ unokájának, egy angyal-lelkű leány’ és három nagy kimiveltetű fiu’ atyja:* gróf Dessewffy József (1771–1843): költő, író, országgyűlési követ, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszteletbeli tagja (1831). 1802-ben Sáros, 1805-ben és 1807-ben Zemplén, 1811-ben és 1825-ben Szabolcs vármegyék országgyűlési követe. A kassai Felső Magyar-Országai Minerva c. folyóirat alapítója. A Magyar Tudós Társaság megalapítását előkészítő bizottság tagja. Kazinczy bizalmas barátja és egyik legszorgalmasabb levelezője. Felesége: gróf Sztáray Eleonóra, akinek a szülei: gróf Sztáray Mihály és Eszterházy Eleonóra, akinek az apja a kancellár gróf Eszterházy Ferenc (1715–1785). A Dessewffy házaspár gyermekei: Virginie, Aurél, Marcell, Emil.
- (150) *nem kémélve sujtatik vissza egy ifjúsága’ napjait élő által:* az említett személy: *Bajza József* (1804–1858): író, költő, kritikus, publicista, a reformkor irodalmi életének egyik vezéralakja, ügyvéd, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1831; rendes: 1832). Az említett írása: *Észrevételek a Conversations-Lexiconi pörhöz Gr. Dessewffy József ellen* (l. fentebb).
- (151) *Berzsényi Dániel* (1776–1836): költő, a Magyar Tudós Társaság tagja (rendes: 1830).
- (151) *Kisfaludy Károly* (1788–1830): író, költő, drámaíró, festő és rézkarcoló, a pesti Aurora c. zsebkönyv (1822–1837) szerkesztője. A Magyar Tudós Társaság megválasztott tagja (1830; megválasztásáról halála miatt már nem értesülhetett). Kisfaludy Sándor testvére.
- (151) *Kölcsey Ferenc* (1790–1838): író, költő, politikus. A Magyar Tudós Társaság nyelvtudományi osztályának rendes tagja (1830).
- (151) *Vörösmarty Mihály* (1800–1855): költő, drámaíró. A Magyar Tudós Társaság tagja (rendes: 1830), a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőjeként a *Pályám’ Emlékezete* [L.] kiadója.
- (151) *gyászfátyolt kötek fel midőn a’ Kisfaludy Károly’ halála’ bírtét meghallám:* Kisfaludyt gyászfátyol felkötésével gyászolta Kazinczy, és leveleiben felszólította a pesti írókat példája követésére. (L. a [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] 1830. nov. 21-i bejegyzését.)
- (151) *a’ kinek szertelen érdemeit leginkább ő alkalmas megmérni:* feltehetően Berzsényire utalt Kazinczy (és Kölcsey).
- (151) *Kisfaludy Sándor* (írói neve: Himfy) (1772–1844): író, költő, katonatiszt. Tagja a Magyar Tudós Társaság megalapítását előkészítő bizottságnak, majd az Akadémiának (1830). Kisfaludy Károly bátyja. Kazinczy sértődést kiváltó recenziót jelentetett meg kötetéről, a *Himfi szerel-*

meiről 1809 őszén a bécsi Annalen der Oesterreichischen Literatur und Kunstban, e tanulmány egy része az Erdélyi Múzeumban magyarul is megjelent 1814-ben. Ezekre feltehetően ő írta meg Füredi Vida álnéven *A recensiókról* c. választ (Tudományos Gyűjtemény, 1818/6, 21–22). Kapcsolatukat tovább rontotta Kazinczy nevezetes epigrammája, amely a *Tövisék és virágok* kötetben 1811-ben jelent meg: *Himfy [DAYKA. Tűzbe felét...]*.

- (151) **Kis János** (1770–1846): evangélikus püspök (1812-től), író, költő, műfordító. Jobbágycsaládból származott, 1828-ban nyert nemességet. A Magyar Tudós Társaság (MTA) megalapítását előkészítő bizottság tagja, 1830-tól a Magyar Tudós Társaság tagja. Kazinczy bizalmas barátja.
- (151) **Fáy András** (1786–1864) író, a Magyar Tudós Társaság tagja (tisztelési: 1831; igazgatósági: 1845), a Kisfaludy Társaság első elnöke, 1835-ben Pest vármegye reformpárti országgyűlési követje.
- (151) **Szent-Miklós** Alajos (Szentmiklóssy) (1793–1849): költő, fordító. 1816-ban tett ügyvédi vizsgát, 1819-ben Nógrád vármegye második aljegyzője lett. 1826-ban megvált vármegyei hivatalától – Szinyei szerint italozó életmódja miatt. Irodalmi tehetségéhez Kazinczy és köre nagy reményeket fűzött. 1828-ban vitába szállt Bajza Józseffel (epigrammapör).
- (151) **a' Paszmosi lantos**: gróf Teleki Ferenc (1785–1831) költő, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagja (1831), kamarás. Döbrentei Gábor egykori tanítványa, halála után Döbrentei adta ki verseit 1834-ben. (DÖBRENTÉI 1860, 48–58.) Paszmosi birtokos; *Paszmos*: Kolozs vm., ma Posmuş; R.
- (151) **Szemere Pál** (1785–1861): péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő, a Magyar Tudós Társaság (1831) és a Kisfaludy Társaság (1840) tagja. A Tudományos Gyűjtemény egyik alapítója, az Élet és Literatura (később Muzáron) szerkesztője és szerzője, a *Felelet a Mondolatra* egyik írója. Tagja a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottságnak (1828). Kazinczy és Kölcsey bizalmas barátja.
- (151) **Fenyéry Gyula** (eredetileg: Stettner György, 1848-tól: Zádor György) (1799–1866): író, jogtudós, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1831; rendes: 1832). Vörösmarty szerkesztőtársa a Tudományos Gyűjteménynél (1828–1833), az Aurora-kör tagja, a Kisfaludy Társaság egyik alapítója.
- (151) **Toldy Ferenc** (eredetileg: Schedel Ferenc) (1805–1875) irodalomtörténész, kritikus, orvos, egyetemi tanár. A Magyar Tudós Társaság tagja (rendes: 1830; főtítkár: 1835–1861; igazgatósági: 1871). Álnéven kritizálta Kazinczy *A' Szent Hajdan' gyöngyei* c. fordítását (TOLDY 1831; Kazinczy válasza: KAZINCZY, *Igazítás* 1831). Kazinczy első monográfiája és kultuszának meg-alapozója, több munkájának kiadója.
- (151) **prosaicus** (gör.): prózaíró.
- (151) **Cserneczy József**: a Conversations-Lexicon egyik mutatóvancikkét (*Hunyadi Mátyás*) ő írta. Bajza a *Figyelmeztetés pesti magyar könyvtáros Wigand Ottó Tudományi s Mesterségi Közön-séges Tárára* c. cikkében mint a lexikon egyik szerkesztőjét is támadja.
- (151) **Én a' derék ifjúból, mingyárt első fellépésekor, igen sokat ígértem ügyünknek**: Kazinczy ez időben Cserneczynek írt levelében hasonlóképpen fogalmazott: „Én az Úrnak szíves és meleg tisztelője vagyok 's azon pillantat olta, a' hogy első nyomtatott sorait olvastam.” (KazLev, 24/6188, Kazinczy – Cserneczy Józsefnek, Pest, 1831. április 18., 335.)
- (151) **mesterség** (rég.): művészet.
- (151) **Pope, Alexander** (1688–1744): angol író, *An Essay on Criticism* című munkájának fordítása Kis Jánostól a Sasban jelent meg 1831-ben: *Pope próbája a kritikáról*.
- (151) **Horácz az ismért Epistolában**: bizonyára az *Ars Poeticára* történik utalás.
- (152), (169) **Az oktalán Bölcs titeket, Istenek [...]**: Kazinczy 1823-ban írt verse, *A' Hit' szava* (GER-GYE/KAZINCZY 1998, 58).
- (152), (169) **Újbely**: Sátoraljaújhely.
- (152), (169) **Hegyalják**: Tokaj-Hegyalja környéke.
- (152), (169) **Tellus**: a római mitológiában a Föld istenasszonya (a görögöknél: Gaia).
- (152), (169) **Zeüsz**: a görög mitológia főistene.
- (152), (169) **Enceladust leteríté az Etna**: Enkeladosz az egyik fellázadt gigász, akit Zeus villámmal lesújtott és az Etna alá temetett.
- (152), (169) **Phlegeton**: a görög mitológiában az egyik alvilági folyó, nevének jelentése: 'lángoló'.

- (152), (169) *Salvia splendida* (lat.): paprikavirág (*Salvia splendens*).
- (152), (169) *Migazzi*: gróf Migazzi Kristóf (Christoph Anton Migazzit) (1714–1803) osztrák származású váci püspök (1756) és bécsi érsek (1757). 1764-ben honpolgárságot nyert. A váci Nagyboldogasszony-székesegyház és diadalív építtetője (a bazilikát gróf Eszterházy Károly váci püspöksége idején kezdték építeni). Az említett *lak* talán a váci Theresianum, azaz magyar nemesi akadémia (1767–1784), amelyhez Migazzi a saját palotáját adta át, majd 1777-ben új épületet emeltetett számára.
- (152), (170) *succentor* (lat.): az éneklőkanonok helyettese.
- (153), (170) *tabernaculum* (lat.): a katolikus templomokban az oltáriszentség őrzésére szolgáló díszes zárt szekrényke.
- (153), (170) *Madonna della Seggiola*: Raffaello Santi (1483–1520) itáliai reneszánsz festő és építész *Madonna della Seggiola* ('Székes Madonna', 1510 k.) című festménye.
- (153), (170) *blasphemía* (gör.–lat.): istenkáromlás, a szentségek szándékos megsértése.
- (153), (170) *muztv-munkájú profilképe*: talán: mussziv, azaz aranyozott (hatású) arckép.
- (153), (170) *Vincze barátom*: Farkas Vincze (l. fentebb).
- (153), (170) *Misericordiánusok* (lat.): irgalmasrendiek (Borromei Szent Károly-rend). A legjelentősebb betegápoló férfirendet 1778-ban telepítette le Migazzi Kristóf Vácon az általa alapított kórház szolgálatára (ma: Jávorszky Ödön Városi Kórház). (KatLex, *váci irgalmasrendi kórház* szócikk.)
- (153), (170) *Az asszonyi-neműek Pesten gyógyítatnak, az Elizabethínáknál*: az elizabetánusok (Aacheni Erzsébet apácák) betegápoló nővérek 1785-től működtek a budai volt ferences kolostorban (II. József rendelete nyomán), ez volt az első női kórház Budán. 1806-ban Marczibányi István jelentősen támogatta a kórházat, 1828/29-ben már 75 ágy volt az intézményben. (KatLex, *budai Erzsébet apácák* szócikk.)
- (153), (170) *Siketnéma-k'Intézete*: az első magyar siketnéma-intézetet Cházár András (1745–1816) Gömör vármegyei főjegyző kezdeményezte 1802-ben. Kazinczy hozzá írt levele szerint nagyra becsülte (KazLev, 24/5947, Kazinczy – Cházár Andrásnak, Nagyvárad, 1794. március 4.), ezért különös, hogy nem említette meg itt a nevét. Schwartzter Antal – az igazgató, akivel tehát Kazinczy találkozott – az intézet történetét tárgyaló 1810-es munkájában sem említette meg Cházár Andrást, az iskola jelenlegi névadóját (KOVÁCS 2011, 16–17; l. ugyanitt a módszertanról is).
- (153), (170) *Schwartzter* Antal (1780–1834): a váci siketnéma-intézet tanára (1802), igazgatója (1808-tól haláláig). Szekszárdon született, Pesten tanult jogot, majd 1801–1802-ben Bécsben tanulmányozta a siketnéma-iskola módszertanát. Tankönyvet és módszertani szakkönyvet is írt az intézete tanulóit, illetve tanítóit számára.
- (153), (170) *Professor Királyi Úr*: (?)
- (153), (170) *vocális* (lat.): magánhangzó.
- (153), (170) *német jelek*: gót betűk.
- (153), (170) *consonáns* (lat.): mássalhangzó.
- (153), (170) *catechismus* (gör.): katekizmus, káté; kérdés-felelet formában írt (tan)könyv.
- (153), (171) *Kannst du tanzen?* (ném.): 'Tudsz táncolni?'
- (153), (171) *Gyurcsányi Gábor Úrnak egyetlen fia*: Gyurcsányi Gábor (1787–1853 v. 1855) Nógrád vármegye alispánja (1818–1832) és országgyűlési követe (1825 és 1830), később a királyi tábla, majd a hétszemélyes tábla bírója lett. (NAGYIVÁN nem tud a fiúról, csak három lányt nevez meg.)

10. jegyzetmező: Nógrád, Gömör, 1831.

13. Nógrád, Gömör, 1831.

Kazinczy életeseeményeiről, a kor fontosabb és/vagy említett eseményeiről, személyeiről l. még a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* vonatkozó bejegyzéseit és az ehhez fűzött jegyzeteket, illetve az összefoglaló jegyzeteket: 273–286, *különösen*: 280.

Kapcsolódó fontosabb levelek:

KazLev, 21/5352, Kazinczy – Gr. Ráday Gedeonnénak, Losonc, 1831. jún. 21.

KazLev, 21/5353, Kazinczy – Szélim agának, Losonc, 1831. jún. 21.

KazLev, 21/5361, Kazinczy – Kazinczy Klárának, Széphalom, 1831. júl. 15.

KazLev, 21/5369, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1831. júl. 26.

KazLev, 21/5374, Kazinczy – Szemere Pálnak, 1831. aug. 6.

(172) *Szemere Pál* (1785–1861): péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő, a Magyar Tudós Társaság (1831) és a Kisfaludy Társaság (1840) tagja. A Tudományos Gyűjtemény egyik alapítója, az Élet és Literatura (később Muzárium) szerkesztője és szerzője, a *Felelet a Mondolatra* egyik írója. Tagja a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottságnak (1828). Kazinczy és Kölcsény Ferenc bizalmas barátja.

(172) *Szemeréné*: Szemere Pál első felesége Szemere Krisztina, második Csoma Borbála (korábban Fáy Józsefné) (1793–1858) volt; utóbbit 1829. ápr. 12-én vette feleségül – tehát Kazinczy vele utazott.

(172) *Szemere azt, mellyet Orvosa' tanácsából tavaly Júniusban teve*: Szemere Pál meggyengült egészségi állapotáról a Kazinczy-levelezésben is olvashatunk: „De édes barátom, melly változás Paliban! Én meg nem ismerém vala az úczán. Fél teste oda van; jobb szeme rángatásokat szenved; olykor be is vonódik egészen.” (KazLev, 21/5185, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Sátoraljaújhely, 1830. jún. 29.)

(172) *Patak*: Sárospatak.

(172) *Aszód*: a Podmaniczky család birtokközpontja volt, itt áll a család két kastélya.

(172) *Acsán [...] a' két kastély'*: Acsa a Prónay család birtokközpontja, ahol a családnak két kastélya is volt. „[I. Prónay Gábor] építtette a középkori templom helyére időközben emelt fatemplom helyett a mostani evangélikus kőtemplomot, és közelébe, a hegytetőre, 1735–40-ben a négytornyú díszes kastélyt. I. Gábor birtokait fiai László és II. Gábor örökölték. Az előbbi a kastély közelében új emeletes kastélyt építtetett magának, míg II. Gábor a régi kastélyban alapját veti meg a ma 15 000 kötetes könyvtárnak.” (VÁRMEGYÉK II.)

(172) *Negyven esztendeje hogy nem voltam itt*: Kazinczy 1790-ben járt Acsán báró Prónay László helytartósági tanácsosnál, akinek a Hamlet-fordítását ajánlotta: KazLev, 2/342, Kazinczy – Aranka Györgynek, Tokaj, 1790. nov. 2.

(172) *Báró Prónay Gábor* (1748–1811): a pozsonyi iskolai kerület evangélikus főigazgatója II. József uralkodása idején, Bars vármegye főispáni helytartója (1787–1788) és Gömör vármegye főispánja (1789–1811). 1810-től az összes magyar iskolák felügyelője. Kazinczy dédanyjának, Róth Juliannának unokaöccse. Prónay László és Éva testvére.

(172) *[Báró Prónay] László* (1734–1808): az első protestáns tanácsos a helytartótanácsnál (1783), II. József alatt zólyomi főispán, a besztercebányai kerület biztosa, majd nógrádi al- és csanádi főispán (1790–1808). Irodalompártoló főúr, Kazinczy a *Hamlet* fordítását neki ajánlotta. Kazinczy dédanyjának, Róth Juliannának unokaöccse. Prónay Gábor és Éva testvére, Sándor, Lajos, Kálmán (rőla Nagyiván nem tud), Simon, Honorka, Ágnes (rőla Nagyiván nem tud), Prisca Tullia (Piroska) apja.

(172) *Cató*: Marcus Porcius Cato Censorius (az idősebb Cato) (i. e. 234 – i. e. 149) római politikus, író, censorként a római erkölcsök védelmezője. Marcus Porcius Cato Uticensis (az ifjabb Cato) (i. e. 95 – i. e. 46): puritán köztársasági politikus, sztoikus filozófus, író, szónok, Marcus Porcius Cato Censorius dédunokája.

(172) *rény*: erény, virtus (Kazinczy szóalkotása).

- (172) *a' Megye' országszerte tisztelt Al-Ispányát: Gyurcsányi Gábor* (1787–1853): Nógrád vármegye alispánja (1818–1832) és országgyűlési követe (1825 és 1830), később a királyi tábla, majd a hétszemélyes tábla bírója lett. (L. a [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] vonatkozó bejegyzéseit.)
- (172) *Gróf Brunszvik József* (1750–1827): belső titkos tanácsos (1786), szeptemvir, királyi kamarás, Bihar vármegyei adminisztrátor (1790), államtanácsos (1805), Csongrád (1795–1808) és Nógrád (1806–1827) vármegyék főispánja, országbíró. Brunszvik Teréz és Ferenc nagybátyja.
- (172) *Henriette leánya által olajban festett*: gróf Brunszvik Henriette gróf Chotek Hermann-né (1789–1857), csillagkeresztes hölgy, Brunszvik József lánya. 1822-től özvegy. A nógrádi vármegyeháza gyűléstermének egyik falán az uralkodóház tagjai, egy másik falán a főispánok képei fügtek (erről l. alább). Ezek sorában volt az említett kép. A kép leírását és az említett verset l. alább.
- (172) *Verseghy Ferenc* (1757–1822): pálos szerzetes, majd világi pap, nyelvész, költő, író, zeneszerző. A Martinovics-perben elítélték. Kazinczyval egykor jó barátok voltak, később viszonyuk megromlott. Az említett verset l. alább.
- (172) *Itt függenek a' régibb Fő-Ispányok is, nagy számban*: a nógrádi vármegyeháza főépületének emeletén volt a nagy gyűlésterem. Nagy Iván leírásában: „A terem hosszúsága mintegy 46, szélessége 85 ½, magassága 30 láb. Ablakai csak egy oldalról, az utcára nyílnak. Jobb és bal oldalról nyolc gömbölyű oszlopon álló széles karzata van, ezek egyike alatt a kisebb terembe nyíló ajtó, jobb oldalról pedig emezzel szemközt egy másik ajtó az oldalfolyosóra tárható fel. Az ablakokkal szemközt a főajtóval egy sorban a terem falait hét életnagyságu arckép fűdi. [...] A bal oldali karzat alatt a megye volt főispánjainak arcképei függenek. Az 1. kép barna, szakállas, bajuszos, nyílt magas homlokú férfit mutat sötét violaszín, zsinór nélküli, csupán mogyorónyi arany gombokkal díszített zekében, zöld övvel. Kardja nyakában függ arany kötőről. A kép jobb oldali felső szögletében a Forgách címere alatt e fölírat olvasható: *Ex. D. C. Adamus Forgách de Gyemes Sup. C. Comit. Novigrad. S. C. Rg. M. Cons. Com. Pincern. Judex. Cuae. Aet. suae. A. 80.* – A 2-ik kép Forgách Zsigmond nádoré, hosszú barna hajjal, bajússzal. Világosvörös dolmány tojásdad nagy arany gombokkal egy sorban, nyakában panyókásan fejeér prémes zöld bársony hosszú mente csügg. Kezében pecsétes levelet tart. Címere felett ez áll: *Ex. D. C. Sigismund. Forgács de Gyemes S. C. R. M. Cons. Rni. Hungae Palatin. et Judex Cum.* [helyesen: *Curiae – O. L.*] *Com. Novigrad*; Sáros et Zabolch Sup. Comes – A-o 1621. – 3-dik arckép tábornoki ruhában mutatja Forgách Ádámot. Felírása: *J. D. C. Adamus Forgách de Gyemes. Sup.* [Com. – O. L.] *C. Neogradiensis* [valójában: *Novigradiensis – O. L.*] *A. 1715.* A 4-dik is hasonló öltözetű ismét a Forgách családból, mint a fölíratból tudjuk: *Illust. D. C. Joannes Forgách de Gyemes, C. Novigrad. S. C. Rg. M. Camerar. Consiliarius A-o 1734.* – Az 5-ik mellkép gróf Grassalkovics Antal (1751–1777) főispánt, a 6-ik pedig gróf Batthyány József György főispánt mutatja. A 7-ik kép gróf Brunswik József az országbíróé, magyar díszruhában. Ezt leánya *Henriette* (később gr. Chotekné) festette, mint a ráma alján álló íme versek is tanúsítják:

„Ön kezével festett képe jó atyjának
Jegyen örök jele ragaszkodásának,
Melylyel Henriette Nógrádot dűcsíti,
Míg mellét a lélek életre hevíti. 1810.«

A 8-ik kép térdig tünteti föl gr. Keglevich Gábor volt főtárnokmestert, e vármegyének 1848-ig főispánját sötétkék bársony, gazdagon aranyozott magyar díszruhában.

A másik karzat alatt gr. Széchenyi István mellképe függött 1853-ig, s talán jelenleg is. Ugyanez oldalon látható az adakozásairól ismeretes néhai gróf Buttler János életnagyságú képe kék színű aranyos magyar öltözötben.”

Nagy Iván lábjegyzete a vershez: „Verseghy Ferenc készítménye.” (NAGY 1858, 327–328; idézi: FODOR *Nógrád*.) A portrék fotóit l. VÁRMEGYÉK III. (Nógrád vármegye, Főispánok fejezet), az eredeti képek a II. világháborúban eltűntek a Fodor Miklós által idézett leltár adatai szerint, l. FODOR *Nógrád*.

- (172) *Grasalkovics*: Nagy Iván fenti leírása szerint „[a]z 5-ik mellkép gróf Grassalkovics Antal (1751–1777) főispánt” ábrázolja (az 1777-es dátum bizonyára elírás). *Grassalkovich Antal (I.)*

(1694–1771) szegény nemesből Mária Terézia bizalmas híveként emelkedett báróvá, majd gróffá, és lett királyi személynök (1731), kamaraelnök (1748), koronaőr (1751), nógrádi főispán (1751–1771) és – a Neoaquistica Commissio elnökeként – az ország egyik legnagyobb birtokosa.

(172) *a' sok Forgács, 's ezek közt Zsigmond, a' Nádor*: Nagy Iván fenti leírása szerint: *Forgách Zsigmond* (1565–1621) nógrádi főispán (1592–1621), nádor (1618–1621); az ő fia: *Forgács Ádám (I.)* (1601–1681) nógrádi főispán (1621–1681), gróf lett 1640-ben; az ő fia: *Ádám (II.)* (1663?–1716) nógrádi főispán (1681–1714, a Rákóczi-szabadságharc idején elmenekült); és *János Ádám* (1691–1735 v. 1736), nógrádi főispán (1714–1735 v. 1736) látható a képeken.

(172) *Itten függ I. Ferencz is, 's József Fő-Herczeg Nádorunk [...]*: Nagy Iván képleírása szerint a császár a Szent István-rend öltözetében volt lefestve, a nádor képét Kazinczyhoz hasonlóan írja le: „Az ablakokkal szemközt a főajtóval egy sorban a terem falait hét életnagyságu arckép fűdi. A képsort balról kezdi 1. *Mária Terézia* szép nagy képe; a királyné arannyal áttört vörös bársony ruhában áll. Utána következik 2-or *I. Ferenc* királyunk a sz. Istvánrend sötét violaszín talárjában Krafft által festve Bécsben 1820-ban. 3-or *József* főhcg nádor tábornoki egyenruhában veres nadrag és dolmányban, feje mentével, szintén Krafftól. 4-er *V. Ferdinánd* király ő felsége szintén magyar tábornoki ruhában 1837-ben Bibla által festve. 5-ör *Ferenc* római császár, magy. orsz. helytartó, *Mária Terézia* királyné férje német császári díszruhában harisnya s csatos cipőben, fején háromszög alakra felkötött karimájú kalap. Festette Horváth Sámuel 1760-ban. 6-or *II. József* császár arcképe német tábornoki ruhában, ülőhelyzetben.” (NAGY 1858, 327; idézi: FODOR *Nógrád*, ugyanitt arról, hogy a II. világháborúban I. Ferenc képe eltűnt – tehát nem lehet eldönteni, hogy Kazinczy vagy Nagy Iván leírása pontosabb –, József nádor képét pedig az 1950-es években a Szépművészeti Múzeumba szállították.)

(172) *I. Ferenc* (1768–1835): magyar király (II. Ferenc néven német-római császár).

(172) *József Fő-Herczeg Nádorunk*: József (1776–1847) Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (1796–1847).

(172) *Johann Peter Krafft* (1780–1856): osztrák festő. Az 1810-es évektől több magyarországi megrendelést is kapott az uralkodócsalád portréjára.

(172) *Aranygyapj' talárisa*: Jó Fülöp által 1429-ben alapított lovagrend öltözete.

(173) *Szent-István' Rend*: e magyarországi lovagrendet (kitüntetést) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására, három osztályában 20 nagykeresztes, 30 középkeresztes (commandeur) és 50 kiskeresztes tagja lehetett.

(173) *scapuláré* (lat.): skapuláré, vagyis ünnepi vállruha.

(173) *Isabey*, Jean-Baptiste (1767–1855): francia festő.

(173) *A' Császár arcza mása annak, mellyet épen ez a' Művész a' Pest Vármegye' palotájának készíté, de valamelly változtatással: a' Fő-Herczegé Isabey után van festve*: a császár és a nádor életnagyságú olajképeit Krafft 1822-ben készítette Isabey 1812-es akvarelljeit felhasználva.

(173) *Ender*, Johann Nepomuk (1793–1854): osztrák festő. 1823-ban megfestette gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) díszruhás álló portréját (Magyar Nemzeti Múzeum).

(173) *Lieder* Frigyes (1786–1859): német arcképfestő, 1820-tól Magyarországon dolgozott.

(173) *Az elsőbből Títusi lélek pillant ki*: bizonyára utalás Pietro Antonio Metastasio bécsi olasz író *La clemenza di Tito* (1734; *Titus Kegyelme*sége) c. színművére, pontosabban arra, hogy ezt Kazinczy a budai fogságában fordította le először, hogy példát mutasson fel a jó uralkodó kegyelmességére. 1801-ben I. Ferenc kegyelméből szabadulhatott Kazinczy.

(173) *Stieler*, Joseph Karl (1811–1858): német festő.

(173) *azt az épületet, hol negyven rab gyapjat ecsetel és fon, 's azt pokrócczá szövi*: Kubinyi Ferenc a megyei politikai élet egyik vezetője 1830-ban hozta létre a balassagyarmati rabdolgoztató intézetet. (SZVIRCSEK 1980.)

(173) *Nagy-Kürtös* (Nógrád vm.): ma Velký Krtíš (SZK). Részben az Ambrózy család birtoka.

(173) *Ambrózy Lajos Úr tiszteletes özvegyénél: Ambrózy Lajos* (1778–1830) Nógrád vármegye alispánja (1806–1817), királyi kamarás, helytartósági tanácsos, felesége: *Gyürky Erzsébet*.

(173) *Ludány* (Nógrád vm.): ma Ludányhalászi része; a 18. sz.-ban a Ráday és a Prónay család birtoka, nevezetessége a Ráday-kastély. Itt született (I.) Ráday Gedeon, aki később a család

székhelyét Pécelre tette át (KAZINCZY, *Rádayak* 1827). E látogatás előtt Kazinczy 1803. július 28–29-én volt Ludányban Ráday Pálnál (II.) és feleségénél: I. KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY *Pályám*, 2009, 304. Ezen az útján 1831. június 16–17-én volt itt Kazinczy (I. a [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] vonatkozó bejegyzéseit).

- (173) *Ráday Pál birtoka, továbba az első, a' második, a' harmadik Gedeoné, a' második Pálé, most a' Lászlóé: Ráday Pál (I.)* (1677–1733), a Rákóczi-szabadságharc egyik vezető diplomatája, református főgondnok, országgyűlési követ, a Ráday-könyvtár megalapozója. Ő fogalmazta a szabadságharc *Recrudescent inclytæ gentis Hungaræ vulnera...* kezdetű kiáltványát.

Fia: báró, majd gróf *Ráday Gedeon (I.)* (1713–1792): költő, irodalomszervező, országgyűlési követ, Kazinczy ifjúkori irodalmi törekvéseinek legfőbb támogatója.

Ráday Gedeon (I.) fia: *Ráday Gedeon (II.)* (1745–1801) Hont vármegye főispáni helytartója (1783-tól), a királyi tábla bírja (1785-től), szeptemvir (1786-tól), belső titkos tanácsos (1792-től), koronaőr (1798-tól). 1784-ben magyar színjátszó társulatot akart szervezni, de terve nem valósult meg. 1782-től báró, 1790-től gróf.

Ráday Gedeon (II.) fiai: gróf *Ráday Gedeon (III.)* bányatanácsos (1797); és gróf *Ráday Pál (II.)* (1768–1827) az eperjesi kerületi tábla bírja, a dunamelléki református egyházkerület világi főgondnoka. Kazinczyval együtt szervezte az 1790-ben alakult Magyar Színjátszó Társaságot, Kazinczy *Hamlet*-fordításának színvonalas előadására jutalmat tűzött ki. Kazinczy hozzá írt episztolája: *Gróf Ráday Pálhoz* (1809).

Ráday Pál (II.) gyermekei: gróf *Ráday László* (1804–1868); gróf Ráday Gedeon (IV.; I. lenettebb); gróf Nádasdy Lászlóné Ráday Nina (Anna) (1794–1841); báró Prónay Albertné Ráday Erzsébet (?–1830).

Ráday Gedeon (I.) és a család történetét Kazinczy több írásában is feldolgozta, pl.: KAZINCZY, *Rádayak* 1827.

- (174) *özvegy Pálné: gróf Ráday Pálné (II.)* báró Prónay Ágnes (1773–1844), Prónay László lánya. Ráday Pálné ekkor vélhetően kikérte Kazinczy véleményét a péceli Ráday-könyvtár értékesítéséhez, legalábbis egy néhány héttel korábbi levelében tanácsokat ad ez ügyben Kazinczy: KazLev, 21/5345, Kazinczy – Ráday Pálnénak, Pécel, 1831. jún. 1.

- (174) *Niny: Hirgeist Anna* (Ninon, Niny, Nincsi; báró Prónay Simonné 1802-től) (1783–1825), Hirgeist Leopold lánya, Kazinczy fogolytársának, Hirgeist Ferencnek a húga.

- (174) *Báró Prónay Iphigénie; Fizsi* (Sophie; gróf Csáky Augusztáné) (1807–?): báró Prónay Simon és Hirgeist Anna lánya, Kazinczy keresztlánya.

- (174) *Megcsalt vala emlékezetem, midőn a' tiszteletes fát, [...] egy helyt nyárnak mondtam. Az kőrös, és nem nyár.:* Kazinczy *Az én naplóm* fent említett helyén írt a kőrösfáról is: „Jer, barátom, monda R., hadd láttassam veled azt a' kertet, mellynek Vitsch Rudolf most dolgozza rajzolatját. [...] A' kertben egy nagy, talán kőrös fa áll. Ez alatt akarok a' Nagy-Atyámnak emléket állítani. Ha meg nem csalatkozom, reám bízta, hogy csináljak valamely rajzolat és Epigraphét; 's úgy tetszik, küldöttem is, és olyat, a' mivel magam nagyon meg valék elégedve.” Kazinczy a [Pályám emlékezete III.]-ban (tehát 1828–1829-ben) nyárfaként emlékezett a fára: „Ráday kivive kertjébe, 's láttatá velem azt a' vén, azt az igen magasra 's vastagra nőtt nyárfát, melly alatt nagyatyjának atyja Pál, 's nagyatyja az első Gedeon, 's ez még gyermek, ült.” (KAZINCZY *Pályám*, 2009, 676.)

- (174) *Wartensleben Idda' Istvánja és Gedeona: gróf Ráday Pál (II.)* fiának, Lászlónak (1804–1868) a felesége: gróf *Wartensleben Ida* (1807–1864), gyermekeik: *Gedeon (V.)* (1829–1901) és Gábor (Istvánról nem tud KEMPELEN, talán az utód nélkül meghalt Gáborra kell gondolni).

- (174) *Gedeon' és a' Teleki Biri Palija: gróf Ráday Gedeon (IV.)* (1806–1873) Nógrád vármegye főispánja, gróf Ráday Pál (II.) fia, és felesége (1829-től) gróf *Teleki Borbála* (1811–1841), gróf Teleki József lánya. Fiuk: *Ráday Pál (III.)* (1830–1879).

- (174) *atyám nagyatyja is, András:* Kazinczy *András* (1660 v. 1662–1728), Kazinczy dédapja, alispán. Jezsuita neveltetése ellenére visszatért apja eredeti református vallására és a sátorlajújhelyi egyházközség bőkezű támogatója lett. Zrínyi Ilona és Thököly Imre udvarában, majd Zemplén vármegyéjénél lett tisztviselő, 1700-tól Ung vármegyei alispán. *II. Rákóczi Ferenc* (1676–1735) felkelésében a kezdetektől részt vett: Ung vármegye követe az 1705. szeptember 12. és október

2. közötti *szécsényi* országgyűlésen (*convent* [lat.]: tanácskozás), az adókövető bizottság tagja az ónodi országgyűlésen és a terebesi vármegyegyűlés kapitánynak választotta. A szabadságharc bukása után királyi kegyelemben részesült, és visszavonult a közélettől. Kazinczy az Orpheusban két versét közölte.
- (174) *Fizsi és barátnéja*: Prónay Iphigénie és Mocsári Borbála (l. a [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] vonatkozó bejegyzéseit).
- (174) *Ság* (Nógrád vm.): Ságújfalu.
- (174) *Lapujtó* (Nógrád vm.): Karancslapujtó.
- (174) *ómen* (lat.): (baljós) előjel.
- (174) *Bocsár*: egykor önálló település, később Lapujtóval egyesült. A Mocsári család nemesi előneve (lat.: *praedicatum*) Bocsári.
- (174) *Mocsáry Antal* (1757–1832): nógrádi főszolgabíró, költő, Kazinczy és Szemere Pál barátja, Kazinczy egyik levelezőpartnere. Felesége Darvas Mária (?–1803), Darvas Ferenc lánya. Említett munkája: *Nemes Nógrád vármegyének historiai, geographiai és statistikai esmertetése. Rézre metszett rajzolatokkal* (Selmec, 1826, négy kötet).
- (174) *Darvas Ferenc* (1740–1810): Nógrád vármegyei alispán (1773–1783), helytartói tanácsos (1784–(174) től), Pest vármegye ellenzéki országgyűlési követe (1790). A Martinovics-perben meggyanúsították, de nem ítélték el. Szabadkőműves, az Orpheus egyik szerzője, a Wesselényi-féle színtársulat támogatója.
- (174) *Puky Ferenc*: jogász, mérnök, Nógrád vármegyei főjegyző (1790-től), majd alispán (1792-től), tanácsos. Felesége Darvas Zsuzsanna, Darvas Ferenc lánya.
- (174) *gróf Berényi Miklós* (1773–1853 v. 1855).
- (175) *görög nyelven olvassa az Anthológiát, 's a' Meleáger' virágait magyar földre ülteti által*: a fennmaradt első görög epigrammagyűjtemény *Meleagrosz* (i. e. 2–1. sz.) *Sztephanosz* ('Koszorú') című gyűjteménye. A leghíresebb gyűjtemény az *Anthologia Graeca* volt (Friedrich Jacobs kiadásában 12 kötet, Lipcse, 1794–1814).
- (175) „*Hova is tévedtetek ide, görög lélek' szép művei!*” *ezt kiálthatnám fel a' Molière' ismert szavai után*: Kazinczy vélhetően Voltaire művére, egy Molière-életrajzra utal, a mondat a [Pályám emlékezete II.]-ben is megtalálható: *Hova tévede-el a' rény! ezt kiáltá hasonló esetben Moliere* (KAZINCZY Pályám, 2009, 537, és a jegyzet: 989, 991.)
- (175) *Szent-Királyi Szabó István* (1801–1892): római katolikus plébános, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1839), a Kisfaludy Társaság tagja (1842). Karancskesziben volt káplán (1827–1834). Fordításai Kazinczy életében folyóiratokban, majd *Görög virágok az anthológiából* (Kassa, 1834) címen önálló kötetben is megjelentek. (A Veszprém vármegyei Bakony-Szent-Királyon született.) Szabó Kazinczy meghívására tett látogatást Karancslapujtón (KazLev, 21/5348, Kazinczy – Szabó Istvánnak, Lapujtó, 1831. jún. 18.; vö. KazLev, 23/5933, Szabó István – Kazinczynak, Karancskeszzi, 1831. jún. 19.).
- (175) *esperest*: egyházmegyét, ill. kerületet vezető pap, lelkész.
- (175) *Kapy Józsefné* Szentiványi Anna-Mária (Náni) (1770 k.–1831 után): *Szentiványi Ferenc* (1731–1823) főispán és országbíró (1802–1806) lánya. Férje: Kapy József (1767–1823): bölcsészdoktor, Sáros vármegye országgyűlési követe (1790, 1792), majd jegyzője és alispánja, a tiszáninneni kerületi tábla ülnöke (1810), királyi tanácsos (lat.: *consiliarius*).
- (175) *Baranyay Mihály* (1768–1831 után): joggyakornok volt, amikor a Martinovics-perben 5 év börtönre ítélték. 1800 májusában szabadult.
- (175) *Losonc* (Nógrád vm.): ma: Lučenec (SZK).
- (175) *Gyurcsányi Gábor*: l. fentebb.
- (175) *Tihanyi Ferenc* (?–1859): Nógrád vármegyei főszolgabíró (1818-tól) és második alispán (1828–1836), majd a királyi, ill. a hétszemélyes tábla bírása, titkos tanácsos, Temes vármegyei főispán (1848-ig). *Apja*: Tihanyi Tamás (1750 k.–1834): Pest vármegyei alispán (1784-től), majd a királyi tábla ülnöke és szeptemvir, udvari tanácsos, Tolna vármegye főispánja (1825–1834).
- (175) *quo studium suum in rem publicam clarius esset* (lat.): 'hogy ezzel mutassa ki hazaszeretetét'. Idézet Caius Crispus Sallustius (i. e. 86 k. – i. e. 35 k.) római történetíró és politikus *Catilina* (*Catilina összeesküvése*) c. művéből. A szövegkörnyezet Kurcz Ágnes fordításában: „néhány

római lovag, aki a Concordia-templom körül állt fegyveres őrseget, a veszedelem hatására vagy felindulásában, karddal fenyegette meg a senatusból kilépő Caesart, hogy ezzel mutassa ki hazaszeretetét.” (SALLUSTIUS 1978, 49. bekezdés.)

(175) *Kubínyi Ferencnek szavára Prónay János Dietai szeretett Követ teve jegyzést, tűz nélkül, mire amaz kevés szóval felele: Kubínyi Ferenc* (1796–1874): természettudós, műgyűjtő, politikus, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti (1841), majd igazgatósági (1858) tagja. A hazai kulturális élet bőkezű támogatójaként segítette Kisfaludy Károly Aurorájának megjelenését is. Részt vett a szabadságharcban, emiatt kilenc év várfogságra ítélték. Kubínyi András fia. *Prónay János* (1790–1844): Nógrád vármegye táblabírája és országgyűlési követe (1825–27, 1830, 1832–36: helyére Kubínyi Ferencet választották 1835-ben [VÖLGYESI/KÖLCSEY 2000, 320–321]). A Nógrád vármegyei gyűlésen elhangzottakat l.: [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.], 1831. június 20-i bejegyzése.

(176) *Kubínyi Ágoston* (1799–1873) természettudós, a Magyar Nemzeti Múzeum későbbi igazgatója (1843), a Magyar Tudós Társaság tiszteleti (1843), majd igazgatósági (1853) tagja. Kubínyi András fia.

(176) *Videfalva* (Nógrád vm.): ma Vidiná (SZK).

(176) *oologiai* (gör.): tojásokkal kapcsolatos.

(176) *numismaticai* (gör.): éremtani.

(176) *mineralogiai* (gör.–lat.): ásványtani.

(176) *ornichtologiai* (gör.): madártani.

(176) *Gyürky Pál* (1781–1859): kamarás, belső titkos tanácsos, Krassó vármegyei főispáni helytartó.

(176) *Lugos* (Krassó vm.): Krassó vármegye székhelye volt, ma Lugoj (R).

(176) *Mehadiai ferdők*: Mehádia vagy Herkulesfürdő (1817-től), híres fürdőtelepülés Krassó vármegyében, ma Mehádia (R).

(176) *Orsova* (Krassó vm.): ma Orşova (R).

(176) *Szélim, bonjában, Erdélyben, Szőlősi vala*: (további adatokat nem találtunk).

(176) *contumátzionális ház* (lat., rég.): karantén.

(176) *szinte feketére füstöltek*: a kolera miatt lezárt területek határán a járvány elleni védekezés miatt füstölték a leveleket.

(176) *elementum* (lat.): alapvető sajátosság.

(176) *poltolék* (rég.): pótlék.

(176) *lelkemből feltolódék Voltairnek ismeretes szava: Meg nem romlott szívnek ob mi szent a' baza!*: idézet Voltaire *Tancrède* c. drámájából: „À tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!” (III. felvonás, 1. jelenet.) Kazinczy ezt a sort a *Pestre. 1828.* című útirajzában (102) és a [Pályám emlékezete III.] című önéletírásában is idézi.

(176) *Rá vevének, írjak neki*: az említett levél: KazLev, 21/5353, Kazinczy – Szélim agának, Losonc, 1831. jún. 21.

(176) *Szendrói Török János* (1790 után–?): Nógrád vármegyei táblabíró, podrecsányi birtokos. Török Sándor nógrádi alispán apja.

(176) *Podrecsány* (Nógrád vm.): Patakalja, ma Podrečany (SZK).

(176) *ángoly ízlésű kert*: angolkert.

(176) *Gács* (Nógrád vm.): ma Halič (SZK); a település mellett vár található. A gróf Forgách család tulajdonában lévő, 1767-ben alapított gácsi posztómanufaktúra (*posztóműhely*) 1792-től finom posztókat is gyártott, 1800-tól részvénytársassággá alakult át, 1807-ben már 2000 bedolgozója volt (BENDA 1978, 33).

(177) *Innen vevé el a' ház' urának testvérét, Gräfin Nidda nevezet alatt, a' Hessen-Darmstadti Herceg 1805 körül*: Török Karolina Sarolta (Charlotte) (1786–1862) 1804-től herceg Georg von Hessen-Darmstadt (1780–1856) felesége és Nidda grófnője (ném.: *Gräfin Nidda*). Férje I. Lajos hesseni nagyherceg és Luise Henriette hessen-darmstadti hercegnő fia volt.

(177) *Forgács Zsigmond Nádor*: l. fentebb.

(177) *mostani ura*: gróf Forgách Antal (1786–1851) császári kamarás.

- (177) *Losonc* (Nógrád vm.): ma: Lučenec (SZK). A 17. században létrehozott losonci református középiskola 1831-től lett kollégium, 1833-tól pedig líceum. Az evangélikus gimnáziumot 1827-ben alapították.
- (177) *Kovács Benjamin* (?–1859): református lelkész és tanár. A debreceni kollégiumban tanult, 1819-től a losonci kollégium tanára volt.
- (177) *mathesis* (rég.): matematika.
- (177) *Steller János*: losonci tanár (1815–1851 [?]) és igazgató.
- (177) *Cseh Miklós*: losonci református lelkész, tanár (1843-ig [?]).
- (177) *bibliothéca* (rég.): könyvtár.
- (177) *classis* (lat.): osztály.
- (177) *tót* (rég.): szlovák.
- (177) *declamálák*: szavalják.
- (177) *Kis János* (1770–1846): evangélikus püspök, író, költő, műfordító.
- (177) *Berzsenyi Dániel* (1776–1836): költő.
- (177) *a' két Kisfaludy*: Kisfaludy Sándor (írói neve: Himfy) (1772–1844) író, költő, katonatiszt, és testvére, Kisfaludy Károly (1788–1830): író, költő, drámaíró, festő.
- (177) *Vörösmarty Mihály* (1800–1855): költő, drámaíró.
- (177) *Dayka Gábor* (1769–1796): költő, gimnáziumi tanár. Említett verse: *A titkos bú* („Homályos bánat dúlja lelkemet...”).
- (178) *Ozsgyán* (Gömör és Kishont vm.): Ozgyán, ma Ožd'any (R).
- (178) *gyalogfenyő* (rég.): boróka.
- (178) *Rima-Szombat*: Rimaszombat (Gömör és Kishont vm.), ma Rimavská Sobota (SZK).
- (178) *A' János' fővételén*: Keresztelő Szent Jánost ábrázolja a kép.
- (178) *musculatúra* (lat.): izomzat.
- (178) *A' két oldaloltár a' Theresiáé és a' Nepomuké; czélzásúl a' Theresia alatt 's Karaba későbbi Rozsnyai Kanonok Urral történt dologra*: az oltár és a mellékoltárok leírása a Rimaszombati római katolikus plébánia honlapján: „A főoltáron díszes márványba ékelt kép Fisher bécsi tanár és udvari festő művészi alkotása. Keresztelő Szent János fejevételét ábrázolja. Heródiás modelljét maga a királynő Mária Terézia állta. Elöl, a jobb oldalon Nepomuki Sz. János mellékoltára áll, ismeretlen festőtől. A bal oldalon Avilai Sz. Teréz mellékoltára található. A képet a nagy-szombati Zannusti József művész festette 1781-ben.” (<http://rimavskasobota.fara.sk/hu/a-templom-tortenete/> – letöltve: 2014. 08. 21.) *Karaba* György (1733–1814) választott püspök, rozsnyói kanonok és nagyrépost. 1768. május 28-án mint római katolikus misszionárius beszédet tartott a református Rimaszombatban, a város lakosai a körmenetet szétverték és Karabát a Rima folyóba kergették. Emiatt per indult, és 1771-ben Mária Terézia visszaadta a katolikusoknak a 16. században reformátussá lett templomot, amelynek Karaba lett az első plébános. 1776-tól rozsnyói kanonok, 1784-től nagyrépost, 1812-től választott serviai püspök. (VÁRMEGYÉK III.; MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON, Karaba György szócikk.)
- (178) *Tornalja* (Gömör és Kishont vm.): ma Tornaľa (SZK).
- (178) *Tornaljai Károly* (1761–1822): Kazinczy sárospataki diáktársa. Tornaljai Márton testvére. *Felesége*: Losonczy Judit, *Losonczy Károly* és Ragályi Judit lánya. Gyermeük – NAGYIVÁN szerint – nem volt.
- (178) *Tornaljai Márton*: táblabíró (1815 k.). Kazinczy sárospataki diáktársa, Tornaljai Károly testvére. Fiai: *Antal*, *Losonczy Joanna (Janka)* férje; *Lucián*, báró *Szörényi Amália*; Gyula.
- (178) *Szontagh Ádám* (1751 v. 1759–1840): vastermelő, Gömör vármegye szolgabírája, a megye evangélikus egyházának és nemzeti iskoláinak felügyelője. Kazinczy patvarista társa volt Eperjesen (Sáros vm., ma Prešov, SZK – Kazinczy 1781. január 11. és 1782. július 2. között volt a kerületi tábla székhelyén joggyakorlaton). Szontagh Gusztáv apja.
- (178) *Szontagh Gusztáv* (1793–1858): mezőgazdasági szakíró, kritikus, filozófus, a Magyar Tudós Társaság levelező (1832), majd rendes (1839) tagja, a Kisfaludy Társaság alapító tagja. 1813-ban katona lett, harcolt a franciák ellen, 1837-ben kapitányként vonult nyugalomba. Kisfaludy Károly barátja, Szontagh Ádám fia.

- (178) *Draskóczy Sámuelné, született Ujbázy Clementína* (?–1853): Ujbázy Sámuel és *Radvánszky Polyxén* (?–1831 után) lánya. *Férje*: Draskóczy Sámuel (1793–1843) evangélikus egyházmegyei főgondnok, 1830-ban Gömör vármegye országgyűlési követe, majd alispánja (1836–1843). Fiai: Draskóczy *László*, *Lőrinc* és *Gyula* (1824–1873), aki 1848-ban kapitány volt a Bocskay-huszároknál, 1865–1868-ig Gömör vármegyei országgyűlési képviselő, 1871-től Sopron vármegye főispánja.
- (178) *Radvánszky Polyxén* (Ujbázy Sámuelné): Radvánszky János lánya volt, 1794-ben ment férjhez; Kazinczy 1788-tól ismerte, 1790 körül feleségül akarta venni, verseiben és leveleiben a „poetai divatú” Blidli néven említette (TOLDY 1987, 208).
- (178) *Gróf Pletrik (Pletrich) László* (1772–?): magyar királyi testőr.
- (178) *Balogh Sámuel (Almási)* (1795 v. 1796–1867): református lelkész (Sajókesziben: 1825–1832). A Magyar Tudós Társaság levelező tagja. SZINNYEI több Tudományos Gyűjteményben megjelent cikkét is említi. Balogh Pál testvére.
- (178) *Berzsi Mihály* (1767–?): tornaljai lelkész (1805–1838).
- (178) *partia*: részlet.
- (178) *Katalin*, II. (1729–1796): orosz cárnő.
- (178) *Péter*, I. (Nagy) (1672–1725): orosz cár (1672–1725).
- (178) *Péternek lovagszobra*: Étienne Maurice Falconet (1716–1791) francia szobrász bronz lovas szobra (1766–1782) egy hatalmas sziklán áll.
- (178) *Petersburg* (ném.): Szentpétervár (Oroszország).
- (179) *Jánosi* (Gömör és Kishont vm.): ma Rimavské Janovce (SZK).
- (179) *Rima-Szécs* (Gömör és Kishont vm.): ma Rimavská Seč (SZK).
- (179) *Dobicsány*: Dubicsány
- (179) *Kazinc*: Sajókazinc, ma Kazincbarcika része.
- (179) *Szentpéter* (Borsod vm.): Sajószentpéter.
- (179) *élet* (rég.): búza.
- (179) *Szemere Péter* (1795–1840): Zemplén vármegye főszolgabírója (1831). Kazinczy rokona: Kazinczy apai nagybátyjának, Péternek az unokája, l. KAZINCZY *Pályám*, 2009, 876).
- (179) *Tokajt bé akará záratni, mert a Máramarosból sőt szálakon hordó oroszok az Indiai epemirígyet (cholera morbus) oda is elhozák*: a koleráról l. [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.], jegyzete, 280.
- (179) *Tisza-Ujlak* (Ugocsa vm.): ma Vilok (U).
- (179) *Tárkány* (Zemplén vm.): Kistárkány (Malé Trakany) és/vagy Nagytárkány (ma: Velké Trakany) (SZK).
- (179) *Agárd* (Zemplén vm.): Zemplénagárd.
- (179) *Patak*: Sárospatak.
- (179) *Somosi János* (1783–1855): sárospataki professzor, református lelkész, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1834). Sárospataki tanulmányai után a kollégium alkönyvtárnoka lett (1808-ban), külföldi egyetemi tanulmányútja után a bölcészet (1815-től), majd a teológia (1818-tól) tanára, könyvtáros (1823-tól), esperes (1834–1854) és a kollégium aligondnoka volt.
- (179) *Kézy Mózes* (1781–1831): sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár, tankönyveiből 1818-tól tanítottak. Kazinczy barátja. Kolerában halt meg Kazinczy előtt néhány nappal.
- (179) *Nyíri István* (1776–1838): matematikus, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1831; rendes: 1832). A sárospataki kollégiumban a matematika (1806-tól), majd a statisztika, földrajz, neveléstudomány (1822-től) és a filozófia (1824-től) tanára.
- (179) *Ujhely*: Sátoraljaújhely.
- (179) *exámen* (lat.): vizsga.

KAPCSOLÓDÓ SZÖVEGFORRÁS

Aug. 5. 1831.

*Szemere Pálhoz Guzmics Iszidor.**(Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonhalmi Utjára)*

1.

Kazinczy, a mi tisztelt, szeretett barátunk, mint magad jól tudod, tisztelt Férfiu, leírta Utját, melyet e f. esztendő April hónapában ide Pannonhalomra Pestről Gőzhajón tett. A leírás nagyobb része festés, itt ott kellemes árnyékokkal bevonva; elöntve különféle színekkel, melyekben szerzője mindég olly igen gazdag, és soha nem fősvény; elöntve az Utazónak hő érzelmeivel, most dévajabb, de soha nem pajkos, majd komolyabb, de soha nem feszes, vonásával.

Te, ki barátságodat köztte s közttem jó vagy megosztani, szívesen veszed ezen Út felől jegyzéseimet, melyeket tennem nem egy ok indít: mert ha vannak, kik az Út leírásában gyönyörködve mulatnak, vannak, kik némelly helyein fenakadnak, botránkoznak és bosszankodnak is. S valljuk meg, nem egészen ok nélkül, miként ezt jegyzéseimből látni fogod. Bizonyosan Te is, maga Kazinczy is javalni fogjátok jegyzéseimet: Te, mert én teszem, s Kazinczyról teszem én; Ő, mert ember-szerető lévén, s nem makacs engedni ott, hol nem lelke indulatából, mint inkább nem vétkes gondatlanságból ira le olly dolgokat, melyek olly férfiúra vetnek árnyékot, kit ő maga is szeret, maga is tisztel; s ugy szeret¹¹ tisztának látszani, hogy más ne lássék nem annak.

2.

Hogy Februariusban Pesten egygütt valánk, megújítá Kazinczy egy már három esztendő s ígérétét, hogy Pannon halmot, hol még soha nem volt, meglátogatja. „Úgy végzénk – írja utób Pestről – Szemere és én, hogy a Husvétet Pannon halmán fogjuk töltetni, s ezt jelentem neked, édes barátom, nehogy azt retteg, hogy várásodat most is megcsalom.” Csak hamar ezután ír, hogy Te vele jöhetni nem fogsz. Már kezdék félni, maga is elmarad. A legfeszültebb várakozásban valék Nagyszombaton April 2dikán. Urunk feltámadása esti ünnepe végével, Szeder és én, aggódva beszélénk róla, ha jön, vagy nem jön? s íme egyik Írásunk lép be hozzánk, Kazinczynak Martz 29dikén irt levelével. Levele jött, kiálték, már bizonyos, nem jön. – Szomorún de mohón törém meg a pecsétet, s csak azt keresém benne, jön e később, vagy marad. –

Még minden levele kedves volt Kazinczynak, ezt az egyet szerettem volna nem látni, annál kevesbbé, mert Szeder, szokása szerint, kezdé már velem ellenkedni. De még is, nem egészen törle el az ígérétet, csak tovább hagyta remélnem, s én reméltem.

„A mult kedden – írja – a mi Szemerénkkal elhagyám Pestet, és ide (Pécelre) jöttem ki hogy dolgozhassam; de a szándék szándék maradt, nem káromra, hanem hasznomra és örömemre. Pali szüntelen talál valamit, a mi nekem kedves hallani vagy látni. – A fekete héten nem volt ülés. Husvét keddjén lesz, s én Szeredán indulok hozzád.”

Ezen utolsó tudósítása szerint cselekedett. Jövetelének nem én egyedül nézék örömmel elébe; egy sem volt köztünk, ki ne érdekeltetnék; egy sem, ki Hazája e nagy Litterátorát látni ne ojahtaná. Horvát Endre meghagyta nekem, a mit önként teendő valék, hogy érkezését jelentsem neki. Több ízben küldé Káplánját meglátni, nem érkezett e el a várva várt vendég.

3.

Ebédnél ülénk már, April 9dikén, hogy egy elkésett társam jelenté Kazinczy megérkezett. Futtattam elébe. A vendégpalota folyosóján jött késérőjével, mikor az ebédőlből kiléptem, s ölelkezésünk, nem a grádicson, mint ő írja, hanem épen a konyha előtt a folyosón történt. – Egyenesen a Fő Apáthoz ragadtam őt, ki nem különben forrón ojahtá meglátni a hozzám irt leveleiből s munkáiból

¹¹ szeret <...>

ismertet,¹² s most már ebédnél ült vendégeivel, kik Huszár Tisztek valának, s közöttök a mindnyájunktól igen kedvelt Fő Hadnagy Dunkovics Úr, ki ekkor evé itt búcsúzó ebédét, át levén téve Ferdinand Huszár¹³ regementéből¹⁴ a Szekeresekhez, hol már ezelőtt jeles szolgálatot tőn.

Engedj itt egykét jegyzést tennem Utja elbeszélésének azon részéről, mely érkezését illeti.

Mosolygva olvasám a 22dik lapon, hogy „Prof. Maar Úr¹⁵ egy majorjokban (Kismegyer a neve) megpihenteté lovait.” A major csak fertály óra Győrtől. Nem lópihentetés – mentsen Isten ilyen széllel béledt¹⁶ lovaktól! – volt tehát a megállapodás oka, hanem, hogy a vendég tekintén meg ezen helyet, mely az 1809diki franczia háborúban jeles szolgálatot tőn a miéinknek nem különben mint az ellenségnek. Sok derék osztriai nemzeti vitéz rekeszté ebben a magházban dicső elszánással életét az ellenség nem csekély kárával; és sokan feküsznek annak környékén illacrymabiles! – Itt adá sok magyar nemes Vitéz bajnok ügyességének, bátor elszánásának gyönyörű példáját. Itt halt el dicső halállal Nemes Festetics János, a Somogyi felkelt nemes sereg Kapitánya; ki utób a holtak közzül kikerestetvén itt Pannonhalmon a Szerzetnek Boldog Asszonyról nevezett templom alatti sirboltjába, Novák Chrysosztom Fő Apát megáldásával, tétetett le, nemes nemzetségének jelenlétében, s az itt feküdt¹⁷ nemes sereg katonai ünneplésével. – Én ezen esztendőben Győrről tanítám a Grammatikának egyik osztályát. A deákságnak megoszlásával, kiállván előbb a Győri ostromot, Szerzetem anyakeblébe vonám magamat, s a temetésen jelen voltam. Még csak próbálgatám a magyar versellést; most ez alkalommal eme darabos sírverset írák, mellyet, úgy mint van, veled itt közlök előszer:

Nagy Bajnok! nemes és bátor védője Hazádnak,
Festetits eltűntél, s föld üregébe menél.
Hérosi nagy szíved, s, ellenségünknek halála,
Job karod ellankadt, nem hevül az, nem öl ez.
Hamvaid itt e mély s feledékeny üregbe nyugosznak,
Lelked amott, vélem, a magas égbe ragyog
Nagy neved itt köztünk forog és él édes Hazánkban,
Életet így kettőt egynek helyébe nyerél.

A sírvers már 22 esztendeje hogy kész, csak kő kívántatik.

Az új építéshez, különösen a könyvtárhoz, minden kő Sósutról szállítattott hozzánk; a toronyhoz részt innen, részint Esztergam mellékéről a Hercz. Primás Cardinalis Ó Eminenziajának bányájából. A Könyvtár Építője pedig Engel volt, míg élhetett; Pack Ur csak a tornyat kezdte.

4.

Haggy most a mi barátunkról szólanom úgy, miként mi tekinténk őt köztünk.

Érkezte napjának délestét a Monostor belseje átnézésében, beszélgetésben tölténk. Későbbet lemenénk kertünkbe, s fel a már említett Boldog Asszony templom halmára, mely között s a Monostor halma között áll a három Keresztű Kalvaria halma, s e három teszi a hármashalmot (sacer Pannoniae Tricollis). A mi barátunk minden hirtelen szeret átfutni; mindent hirtelen veszen észre; mindentől érdekelve van; mindentől érdekelve mindenhez szól, érzékenyen inkább mint komolyan ítélve. –

¹² leveleiből ismertet, [Javítás a lap szélén.]

¹³ téve Huszár [Javítás a lap szélén.]

¹⁴ regementből [Javítás a szó felett.]

¹⁵ „<A major> Úr [Javítás a törlés felett.]

¹⁶ [Sic!]

¹⁷ fekvő [Átírás; az utolsó betű beszúrás.]

Én még az nap leizenék¹⁸ Endréhez, hogy az ohajtott vendég csak ugyan elérkezett. Ő más nap, Vasárnapon, ebédre jött fel Káplánjával, s az nap velünk maradt, lekésérvén bennünk¹⁹ magányába, s ismét feljövén velünk. Még egyszer feljött szomszédjával Péri Pléb. és Al-Esperest Szvretics²⁰ Urral s ennek Káplánjával, kik a nevezetes férfiút látni vágytak; de csak est felé, mikor mi, Kazinczyval Szeder és én, a Kertben folytattuk mindjárt ebéd után kezdett beszédünket Kazinczy életének azon szakaszáról, mely őt egészen nekünk adá, s mely nélkül az a mi most, nem fogott lenni, legalább nem abban az alakban és mértékben, az én ítéletem szerint.

Meg kell vallanom, s örömmel vallom meg, hogy ez a mi tisztelt barátunk tellyes nyíltsággal társalkodék velünk. Ő mindég tanul és mindég tanít, a nélkül hogy leczkértetne vagy leczkézne. Könnyebb, gyönyörködtetőbb, időszöktetőbb társalkodót én nem ismerek. Emlékezek kedves emlékezetű Vitkovicsunk mondására, Ki nem különben itt lévén, Endre magányában dalra megedt. Kazinczyra jót elé szó, s én mondtam: Ha itt volna Ő! Vitkovits felelé, ha ő köztünk volna feled-nénk az éneket. S úgy van. Kazinczy társaságában szeretne az ember egésze fül lenni. – A reggeli időt itt is mint otthon dolgozva tölté, dolgozva a délutánt is, de játszva: rajzolt, kertészkedett, barátkozott.

Mindnyájan csudáltak a koros férfiúnak, az élete pályáján folyvást munkálónak, sok bajjal küszködőnek,²¹ sokat tűrőnek, lelke derűtségét, teste könnyedségét, ki mint 20–30 esztendő fiatal ember szökele inkább mint lépék fel alá a gradicsokon, hegyen s völgyen. – Tizenegy óra után juta egyik napon eszébe hirtelen lemenni a kertbe. Kést vón tőlem, s futánk, inkább mint menénk csak ketten. Fél óra alatt a kert völgyében metszé a betűket, melyekről emlékezik.

De szavának könnyed folyama, beszédének tisztasága, rövidsége; könnyű s elmés fordulásai; majd komoly s erkölcsi érzéssel, majd kicsapó dévajssággal elegyített elbeszélései, melyek tanúji egyszersmind homálytalan, nem hanyatlott emlékezetének, voltak különösen azok, mik kinek kinek magokra vonák figyelmét, s nevelék aránta tiszteletét. Örömet hagytuk az annyi nyájasságu, annyi kellemű, annyi kellemű, s kegyű beszélőt magát beszélni; s félénk folyamát megakasztani, s türetlenül vevénk, haki ezt tevő, kivált hosszabb intermezzoival. – Egy ritka tulajdona az életét folyvást tanulásban, írásban töltött koros férfiúnak; ritka példa, hogy ugyanazonegy ember írásának szépségeiben találja beszéd közben is magát. S Kazinczy illyen.

5.

De a mi barátunk inkább meg volt lepve a még nem látott tárgyak különféleségöktől, s úgy lát-szik Utjában inkább szíve érzelmeit, mint hallásból s látásból gyűjtött ismereteit követte. A ki hamar s érzelve fog mindent fel, tapasztalásai ritkán tökéletesek, s mentek tévedéstől. Az ürességet a leleményes phantaszia tölti be. S a szépíró nem annyira nézi mit, hanem inkább miként ír. Neki a történet és tapasztalás csak vászon, melyre azt festi s úgy, a mit s mint teremő lelke sugalja. Ez a mi barátunk mindenkori sajátasága, s az, hogy megkedvelt képei lebegvén szüntelen lelke előtt, minden mást feled, vagy gondolatlanul röpül által rajta. Innen itt is némelly síkamlásai, gondatlanul vagy gondolatlanul tett vonásai, melyeket aránta is, mások aránt is tartozó tiszteletből kötelességemnek tartom megigazítani.

Minekelőtte ezt tegyem, annak, a mit most mondék, igazultságára, magát beszéltem Kazinczyt, ki imígy ír egyik levelében hozzám:

„Azt hiszi Szemere, hogy ezek a leveleim még jobbak, mint az Erdélyből irattak. Magam azt hiszem, hogy az én tollam minden érdeme a meleg ömledezés; s hol szólhatnék én melegebben, mint midőn Pannonhalm felől fogok ezentúl mindég szólani?” – Melly melegen van ez a vallás maga is irva! ha azt a *mindég*-et szorosán veszed, azt kell hinned, hogy ez a te barátod már ezentúl az egész világot feledi, s feje szíve egyedül Pannonhalmi ideákkal s képekkel vagyon tele.

¹⁸ leizenék [Az ékezet más tintával törölve.]

¹⁹ [Sic!]

²⁰ Szvret./cs [Átírás.]

²¹ küzködőnek, [Emendálva.]

Utóbb, előre megírván nekem az Utjában igen jól alkalmaztatott eme mondását: „Melly nem boldog a ki mindég bölcs!” így folytatja:

„Ezen hét utolsó szavam légyen paizsom mindég, mikor a bölcssek némelly örömeimen fenakadnak.” – Mindjárt ezután Vinczéről, neki utitársul jutott társamról így szól:

„Vinczénél nekem nem adhatatok kedvesb vezetőt. Szeretem azt a tiszta fejű tiszta lelkű férfit, s vigasztalhatatlan volnék, ha ő engem felejtetne. Melly szép órát ada ő nekem az által, hogy a Misericordiánusokhoz elvezetett. Sirtam örömben látván a szerencsétlenségű fiait, kiket a nevelés *emberekké* tevé. Más vendég ezeket érzékenyen s örömmel nézte volna, de én megtanultam, hogy az a legnagyobb jótétel, ha valaki nekünk örömet ad.” – „Higgy nekem, édes barátom, az életnek az a legjobb pillantása, midőn bajainkat elverhetjük nevetéssel. – De nem – még van egy szebb, egy jobb öröm: az, midőn tiszteletre méltó férfiakat vagy asszonyokat a legszentebb érzések között látunk magunk előtt.”

Egy későbbi levelében, mellyel küldé Utjának első ívét, a te ítéletedet közli e szavakkal:

„Szemere úgy hiszi, hogy lelkem és tollam sajátságait talán semmi egyéb dolgozásom nem láttatja inkább, s észtheticai fejtegetésekre ereszkedett; péld. hogy itt tavaszi derengéssel és borongással tűnik fel minden, mint maga a tavasz derengő és borongó napjaiban tett út; hogy itt komolyság s dévaj szesz; búslakodás és öröm, hűség szent ragaszkodás; neheztelés és harag, lágyság és tűz, gyűlölség és szerelem, örök cserében változtatják egymást, mint az a tündér táj, mellyen utam ment. Azt mondja, hogy Sternei humour ömlött el minden lapomon, mint leveleimen, mellyet ő és te, s Kis, és a lelkes, tudományai által tiszteletes Horvát István, és némelly mások örömmel fogadtok, míg gondolatlan s ágim on és gondolatlan s ágim on mások, azok a bölcssek! azok a józanok! még botránkoznak is.” Utána veti: „Kimondom bátran, s nem rettegvén hogy szavam játéknak fog vétetni, hogy én Szemerének ezt a magasztalását nem is értettem. Ha írásom érdemlené javallásokat, azt mondanám, hogy az benneteket azért érdekel, mert barátotokat, jó és nem jó oldalain tekintve, lepel nélkül látjátok. Annak mutatja magát a kicsoda, s nem igyekszik jobbnak látszani. Nekem elevenség jutott és meleg szív, s bennem egyyüveöntve áll a 72 esztendő öreg és a 27 esztendő ifju. Jól esik e ez,²² nem kérde; engem ez a mindég ifju lélek boldogít, s ti szerettek érte, s az nekem elég.”

6.

Örömmel írák le, édes barátom, e sorokat; szépek azok, s a mi barátunkat tökéletesen kharakterizálják. Nekem pedig az általírás visszaidézte azon érzelmeket, mellyekkel Kazinczy leveleit mindég olvasom. De ezek nem eleve feltett céljai az általírásnak, nem is keresett, ezek önként jött kedvtöltések. Az idézés egyetlen célja, innen értetni Kazinczy eséseit, s egy öröm, megengesztelni aránta azokat, kik Utja némelly helyei által magokat bántva érzik.

Olvastad, s lehetetlen hogy fenakadás nélkül olvashatád, miket a 25d. lapon Horvát Endrénről ír, hogy: „Ő szőlőházában lakik inkább, mint ben a faluban, mert plébánusi lakja egészségtelen és szük. Lelke elevensége e g é s z e n elhagyta; ritkán lobban dévajszágra, vagy csak erővel.”

„Az Apát tudni akará,²³ ha Endre adá e az én nevemet is valamelly fájának, a mit tenni szokott, midőn Író látogatja meg; s kénytelen vala megvallani hogy az most eszébe nem juta, ámbár ott szó vala arról, hogy egy elbérmált fája a mult télen kifagyott. Guzmics úgy akará hogy menjünk le a Pázmándi magányba még egyszer, hogy a mit Endre elmúlászta, helyre hozathassék, de én azt ohajtam inkább, hogy a Monostor kertje tartsa fen itlétem emlékezetét.” Itt a sikámlásokon kívül olyyak mondatnak, mellyek elmaradhattak, s ismét mellyeknek elmaradniok kellett volna.

Hogy Endre mostani falusi lakása szük és egészségtelen, igaz; azért készül az eféle czélokra mindég bőkezű Prépost és Fő Director Dresmitzer József Úr Ó Nagysága, ki itt Patrónus, a házat újra építeni. De azért Endre folyvást s állhatatosan a helységben lakik, bátor minden aggodalom nélkül magányában lakhatnék azért is, mert segédet tart; azért is, mert szólóje gyalogulva²⁴ is csak

²² esik ez, [Beszúrás a lap szélén.]

²³ Apát akará, [Beszúrás a lap szélén.]

²⁴ [Sic!]

félóra járásnyira esik a helységtől. Kazinczyt egy elbeszélésünk döntheté tévedésbe: a mult télen, éppen Döbrentei nálunk létekor, Endre rosszabbul érzé magát. Javalánk neki, hogy egy ideig magányába vonakoznék.²⁵ Három napot tölte ott, és szemlátomást javult. Azolta ismét csak a helységben lakik, magányát egyedül délutáni órákban látogatja; a mit bizonyosan mások is tesznek, kiknek szőlőjük olly közel esik lakásokhoz. És ez az a környülállás, melyet Kazinczynak el kell vala hallgatnia, habár a dolog úgy volna is, mert Endrének ez kárára lehetne azok előtt, kik a most felhozott környülményeket nem tudják, de azt igen, hogy a' Plébánost az Egyházi Törvények népe között az anyahelységben kötelezik állhatatos lakásra. De ki kívánhatja, hogy Kazinczy most az egyházi Törvényről emlékezzék? s ha emlékezett volna is, hogy az őt ennek leírásától elrezzentse, tudván, hogy itt a szőlők is tömve vannak lakókkal, kiknek a Plébános nem különben lelki pásztorok? Azonban az emberek szeretnek nyelveskedni, s ezzel pótolni, a mi hiájával vannak; de Kazinczy nem illyeneknek irta Utját.

Kazinczynak, mint 72 esztendősz tapasztalt férfiúnak kelle tudnia, mely nem jól esik bajlódó embernek hallani vagy olvasni maga felől, hogy lelki elevenségétől egészen elhagyatott; illyent mondani szembe az orvosok is szorgalmasan óvják magokat. S Kazinczy ezt az egész magyar világnak elmondá? Pedig Ő Endrét szomorítani, bizonyos vagyok benne, nem akará, nem akarhatá.

„Fáj nekem, így ír utolsó Jul. 16diki levelében, minekutána értette tőlem Endre neheztelését – „Fáj nekem, hogy Endre engem félre érthetett. Mint hiheti ő azt, hogy az a szív, mely Pannonthalmán annyi örömmel nyílt meg, érezhetett volna gyűlöletes érzéseket? Nem, édes barátom, a szíveket vizsgáló Isten tudja, hogy én Endrét nem csak tisztetem és becsülöm, hanem szeretem is. S bántás e azt mondani, hogy ő magányában lakik inkább, mert plébániája egészségtelen és szűk? s az a kinek terhére van testessége, a kinek kint csinálnak lábai, olly eleven lehet e mint volt?”

S itt a megütközés köve: ha Kazinczy Utjában ez lett volna csak: *nem olly eleven, mint volt*; Endre semmi bántást sem fogott gyanítani; de ez: *lelkének elevensége egészen elhagyta*, valamint felette nagyítva mondatik, úgy nem lehet nem bántó is. Hogy Endre nem az, a ki volt mintegy 12 esztendővel ez előtt, mikor²⁶ őt Kazinczy előszer látta Téten; vagy csak hárommal is, hogy²⁷ Pesten látá, Endre maga is tudja és vallja. Két esztendeje, hogy lábaival bajlódik, s a fájdalom első esztendőben felette megkinzá; de azolta annyira javult, hogy minden nagyobb alkalmatlanság nélkül jár-kél, s teszi hivatalos dolgait. Lelkét pedig a test nyavalyája éppen nem gyengíté: Árpád utolsó könyveit a legnagyobb fájdalomnak közepettők dolgozta, s éppen nyavalyájának köszönjük, hogy Árpád már készen van kezeink között; egészséges állapotában lassúbb fogott dolgozása lenni. Ugyan azon állapotjában szerzé Csesznek várát Aurórához, és a négyes Áldozatot Urániához. És Kazinczynak Csesznek vára kedves darabja.

De hát mi vezérelhette Kazinczy tollát azon kemény kifejezésre? Endre bajának első telében – ama gonosz 1829dikiben – mindeneknek ítéletök szerint csak igen is veszedelmes állapotban volt. Aggódásomat élete miatt közlém Kazinczyval. Ő azolta Endrét csak futólag és dolgok között látá Pesten, és most itt Pannonthalmon s a magányban, mely alkalommal Endre nem legnagyobb elevenséget mutatott, kedve mintha zavarva lett volna, úgy látszott; miért? én²⁸ nem kérde, tudván, hogy az eféleségnek maga sem tudja sokszor okát a szenvedő. De én egyenesen megvallom, szerettem ezt az esetet, mint Endrének szíves barátja: ő azolta vidámabb, tűzesebb; gyakrabban látogatja Győrt és szomszédait; s neki a kijárás és társalkodás legjobb orvossága.

A faelbérmlást Endre csak egyszer tette, mikor 1822ben Döbrentei Gábort előszer látánk, s előszer itt a hegyen s ott a magányban. Ez a fa az 1829diki szertelen hidege miatt néhány ágától megfosztatott, de ki, mint Kazinczy írja, nem fagyott; áll az, és most is hozza gyümölcsét Urának.

Endrének egy valaki azt is írá, hogy Kazinczy Árpád felrángatóji között Endrét is értette. De Endre ennek hitelt nem adott, mert Kazinczy itt létében nyilván vallá, hogy Árpádot még nem olvasta. – Kazinczy tudtomra már másodszor jár így kimondott csipős ítéletével. Különös! mások

²⁵ von<ná magát.> [Javítás a törlés felett.]

²⁶ esztendővel mikor [Beszúrás a sor felett.]

²⁷ is, <ezelőtt> hogy

²⁸ mi [Atrás.]

egész könyveket írnak ide oda csapozó szűrő epigrammákból és mesékből, és senki sem kérdezi, ki ellen vannak löve a nyilak, mert minden tudja, az epigrammista, a meseíró általán üldik²⁹ a vétkeket, s kémélik a vétkeéseket. Miért kell éppen Kazinczy általános feddő írásában találgatni, bizonyos személyre tett célzást keresni? Ha a feddő nem akarja tudatni a feddettet, miért akarjam én tudni? s miért magamra érteni, kívált ha magamat a feddésen felül tudom lenni. Vegye magára az, a ki érzi reá érdemét, mert ugyan csak ő ellene, és a hozzá³⁰ hasonlók ellen volt téve a vágás, s fordítsa hasznára. Endre jól tudja, hogy ő azt nem érdemlé, s Kazinczytól, ki Zircz Emlékét olly igen becsülte, éppen nem.

Kazinczy hallván a találgatóknak ide oda csapásaikat, ezt írja nekem: „Elnémítanom őket könyvű, mert kiketők gyanújuk alá vettek, azoknak érdemeiket ismerem, vallom s hirdetem. Nem ellensége az a religionak, ki a fanaticust veri; s midőn én az Árpád éneklőjét említvén mindent verék a ki Árpádot a maga sírjából felrángatja, látni hogy ezek számába nem számlálom azokat kiket tisztellek. A ki a hivatlan magasztalókat bántja, nem bántja a hivatalosokat. Klopstock csendes vérrel nézte, midőn a Hermann nyavalyás magasztalóját verték a németek.” – „Én senkire nem czéloztam, s általjában szólok azokról, a kik nem érzenek magokban erőt, és még is firkálgatják hexameteireiket.” Némű just én is tulajdoníthatnék itt magamnak: mert Árpádot én is szólítottam egyszer, az 1823diki Aurórában, még pedig egyenesen sírjából, s ismét sírjába ballagtattam vissza; de én e jussal örömet nem élek, mert Kazinczyt magát bizonyosan bántanám vele.

Én megolvastván a még egyedül nekem küldött példányt, láttam a kedvetlenségnek érdekelt helyeit, s érzékenyen tudatám Kazinczyval aggalmait. Ezen levelemet olvasád te is, édes Palim, mint hozzám irt igen becses leveled mutatja. Kazinczy eként felelt:

„Vádolsz, édes barátom, hogy Sz. felől *hidegen*, E. felől *olly nem szépen* szólottam. – Meglepe vádod, mert én ugyan sem az egyiket sem a másikat nem tudtam, s nem tudom, hogy tettem volna. Olly sokak felől szólván, s meleg szívvel mindenről, nem csuda, ha mindeneket külön nem magasztalhattam. Hogy Sz. t magáért is érett és szívesen szeretem, s szívesen tisztellek, azt ő maga is tudja.” – „Az pedig a mit E. felől irsz terhelőleg, olly portéka, a mivel én magamat nem szeretném vádolhatni. Becsületes ember nem emlékezik a mult kedvetlenségekről, midőn azt bizonyítja egész viseletével, hogy azokat felejt. Legyünk igazak kharakterünkben, s minden jól lesz; mutassuk nyugalmas hidegséggel hogy ezt vagy amazt nem szeretjük, ha nem szerethetjük.” – „Horvát Endrét én tiszta szivemből szeretem, becsülöm, tisztellek. Izlésem és az övé nem mindég egygyeznek, de az izlés, a gondolkodás e az a mérték, mellyel s a t?”

Kimondhatatlanul fájna nekem, édes Barátom, ha ezek, miket itt leirtam, Kazinczyt bántók, Endrének ki nem elégítők lennének. Én mind a két férfit szeretem, tisztellek, s mind a kettőnek barátsága kedves kincs előttem; nem szeretném egyiket a másik miatt elveszteni. Endre meggyőződhetik ezekből, hogy Kazinczyban nincs aránta rosszszívűség; s mi van ezen kívül mit egymásnak meg nem bocsáthatnánk? Kazinczy pedig érteni fogja, mennyire szükségesek voltak részemről az eligazítások.

7.

Minekutána elkezdtem jegyzéseimet tenni Kazinczy Utjára; jóllehet a célra eleget tettem eddig magamnak, a tárgy kiegészítése kívánja még is, hogy végig tegyem azokat.

„Sokan – így szól a 29d. lapon, – az István arczában papot találnak inkább mint királyt, s ez nem hiba.” Nem annyira papot, mint vagy egy régi, Diogeneshez hasonló philosophust, vagy egy mai tisztességes képtű, alázatossággal, buzgósággal telles lelkű koldust. Szóval: öreglik a Szerzet megerősítő Diplómáját fiatal korában (1001ben) adta királyt. Ha ez hogyan nem hiba, én nem tudom.

„Klieber azon nemből is mert valamit, mellyben magát nem gyakorlá; egy Minerva a plafondon neki dicsőséget nem csinál, sat.” Minerva telles testű³¹ s festésű, úgy hogy könnyen *pinguis Minervának* mondhatnók; de Klieber a távolságot tekinté, s nem minden kövér *pinguis Minerva* is egy-

²⁹ [Sic!]

³⁰ és hozzá [Beszúrás a lap szélén.]

³¹ [...] [Átírás.]

szersmind, s a sovány, azért mert sovány, nem bizonyos, hogy Jupiter agyából ugrott ki. Az sem bizonyos még, ha a *Stuck* le fog e vétetni; Minerva miatt bizonyosan nem. – Saul is prophéták között találhatik egyszer; így nálunk a tudósok között Hunyadi János, Mátyásnak, ki a koronások között első ragyog a tudományos égen, nemzöje. Zrínyi Miklós is, a Szigetvári hős nem magáért áll ott, mint inkább az öt megéneklő unokájáért, kinek Eposzát Kazinczyk új kiadással tisztel meg.

A 33d. lapon nem botlás, csak egy kis gyengeség van abban, hogy az étel előtti s utáni imádság Kazinczyt meglepé, s csak nem megzavará a mi barátunkat. S tüstént mentségül így szól: „De rendtartásai minden háznak, minden corporationnak vannak, s azon a bölcs, hanemha váratlanul látja, fel nem akad.” – Nem édes barátom, nem csak fel nem akad, de épül is azon a keresztény bölcs. Hajdan köz szokása volt ez az egész kereszténységnek, s még gyermek koromban nem egy tiszteséges háznál tapasztaltam. Jó érzékenynek lenni Isten adományi aránt, s kezéből mindent hálával vennünk. Lehet ugyan ezt minden szó nélkül is tenni; de a szó szív és lélek tolmácsa, s a kettő természetesen szól ott hol érez, vajha ott ne, hol nem érez! Hányszor szolgál nyelvünk egymás aránti hálakodásra, magasztalásra? Csak a minden jónak adója aránt legyen az kötve? Ha a templomokban összesereglett minden nemű, rangú, felekezetű kereszténység botránkoztatás nélkül ereszti meg nyelvét az Úr dicsősége zengésére, a monostorok templomok, a religio és tudomány templomi rendeltetésöknél³² fogva.

Abban a nyomorú régi szurdékban, az Esztergami Bazilika mellett nem az Architectus maga, hanem bátyja lakik³³ csak.

A 44dik lapon egy hisztóriai botlás történt: „Amott Vajk, keresztbe vetett karjaival, lehajtja fejét a medence felett, Asztricus erővel eltölt öreg, oltári igen gazdag öltözetében, infulás fővel, önti fejére a vizet.” Ez Adalbert Püspök, nem Asztricus³⁴ volt, kit amaz szentelt fel Apátnak.³⁵ Hasonló botlása ez a mi barátunknak egy másikhoz, melyet a F. M. O. Minervának egyik kötetében követett el, azt állítván, hogy a Sz. Istvántól a Pannonhalmi Apátságnak adott Diploma eredeti nyelve görög volt. A Veszprémi Apáczáknak adotról kell vala, s akará mondani.

Te tudod, édes Szemerém, s Kazinczy még inkább tudja, mennyire tisztetem én őt, s az ő barátságát szeretem, becsülöm, de nem kevésbbé szeretem s tisztetem a világosságot és igazságot. Ő ezért engem, bizonyosan tudom, nem csak el nem vet, sőt inkább fog szeretni.

Engedj még valamit magamról is mondani. Egyki megbotránkozott abban, hogy Kazinczy engem a Coelibatus heves védelmezőjének hirdetett; még pedig egy nemvárt, nem sejtett, s alig gondolható consequentiájával élven: hát társai és mások nem baráti a Coelibatusnak! Valóban ez annyi, mintha ezt mondta volna: G. nagy tisztelője K.nak; tehát te, édes Barátom, és mások, nem tisztelték őt. Megvallom, én Kazinczy ezen rólam tett állításában sem dicséretet sem kisebbitést nem találtam, s nem találok. Mint katolikus és szerzetes pap pirulás nélkül védelmezhetem azt az intézetet, melynek magam is alája adtam magamat, s ha teszem, vele igen nagy érdemet nem teszek. De nem emlékezem, hogy Kazinczy előtt azt védelmeztem volna, *hevesen* bizonyosan nem, mert *hevesen* vele semmiről sem szólottam, e tárgyról pedig még soha senkivel sem tüzeskedtem, s tüzeskedni nem fogok. Ismeretek előtttem a mellette és ellene vívó okok; jó és nem jó oldalai; de én szeretem itt a személyt és a hivatalt megkülönböztetni, és egészen Pál apostollal tartok: „*Akarom, legyetek valamennyen mint én; de kinek kinek meg van saját ajándéka Istentől.*” A³⁶ *nőteleneknek pedig és özvegyeknek mondom: jó nekik úgy maradniok, mint én; ha nem tartózkodhatnak, nősszenek; jobb nőzni mint égni sat.*” S nem lévén, ugyan azon Apostol szerint, reá isteni parancsolat, alapja egyedül azon meggyőződésen áll, hogy az egyházi hivatalnak teljesítését könnyíti, s foga-

³² templomi <ők> rendeltetésöknél

³³ hanem <testvére> lakik [Javítás a törlés felett.]

³⁴ Püspök, <nem> Astricus [Törlés és átírás.]

³⁵ szentelt fel <Pannonhalmi első> Apátnak. [Ez a mondat a lap alján található, utána a lap alsó sarkára feljegyezve, majd törölve: <[...] Fuxhoffer Monasteriologia pag. 34.>]

³⁶ a [Átírás.]

natosbbá teszi, mert jól mondja ismét azon Apostol: „A ki feleség nélkül van,³⁷ arról gondoskodik, mia³⁸ az Úré, miként tessék Istennek.”

Kazinczy tollából tehát a *heves* épen abból a nagyítani szeretésből ugrott ki, melyből az, a mi nyomban következik: „Én tőle (Guzmicstól) olly sok uj és nagy ideát kaptam, hogy felejtém magaméit, s érzettem, hogy a kinek nem studiuma a felvett tárgy, legbölcsebben bánik, ha azzal, a kinek az stúdiuma, nem ellenkezik, hanem attól a jót eltanulja.” Kazinczy Guzmicstól *sok uj és nagy* ideát kapott! már illyen valamit ki higgyen? én ugyan azt hiszem magam felől, hogy, ha az önszeretet legmagasb fellegrárában³⁹ lakoznék is lelkem, még sem tudnám ezt csak magamban is hinni pirulás nélkül. De az tökéletesen igaz, és soknak jó lecke, hogy a kinek mi nem studiuma, legbölcsebben cselekszik, ha azzal a kinek az studiuma, nem ellenkezik; vagy hát előbb tegye studiumává.

Kazinczynak köszönnünk kell, hogy a haragból támadt s mind nagyobb s nagyobb indulatossággal folytatott tollcsatába szólott. Ha valakit, őt fogják hallgatni mind a két fél emberei. Én a kritikai lapokban sok igazat nagy erővel mondva találtam; s csak azt ohajtottam, hogy bár szelídebb lélek, s toll nem olly igen kemény, uralkodnék bennök. De a lappangásnak ellensége vagyok, szilaj mérészségre ragadja az az író, s az olvasókban különféle gyanút támaszt. Az igazságszeretet⁴⁰ csak emberszeretettel épít, e nélkül pusztít; s kiben a kettő együtt van, annak nincs oka lappangnia. Neked nem kell mondanom, édes Barátom, hogy a G. betűvel jegyzett Recensio nem enyém, előttd ismeretesb tollam, s ennek vezére, lelkem, sem hogy hasonló vadságot tulajdoníts nekem.

Rekeszttem leveletem egy szép lélek szép mondásával: „Én Kazinczyra haragudni nem tudnék, bár mit tenne is.” –

³⁷ feleség<gel> van, [Törlés és sorvégi beszúrás.]

³⁸ [Sic!]

³⁹ fellegrárában [A kimaradt betű sor felett pótolva.]

⁴⁰ igazságszeretet<e>

SZÓTÁR ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

8br. (lat.): október.

administrator (lat.): főispáni adminisztrátor (*officii supremi comitis administratores*): 1. az örökös v. főpapi főispánok vármegyéiben a főispáni hatáskört ténylegesen betöltő tisztviselő 2. a II. József rendelete nyomán a vármegyék helyébe lépő tíz közigazgatási kerület egyikének kinevezett vezetője.

agens (rég.): udvari vagy országos kormányzóknél tevékenykedő ügyvivő, ügyintéző.

alispán: az első és második alispán a vármegyékbe összpontosuló közigazgatás vezetője, a vármegyeyei ranglétrán a főjegyző és főispán között helyezkedik el (e fő tisztséget vármegyénként eltérő szokásjog alapján, választással töltötték be).

anglus (rég.): angol.

assessor (lat.): ülnök, a vármegyeyei vagy a kerületi vagy a királyi tábla bírāja.

assz.: asszony.

b.: báró.

Btheca, bibliotheca (gör., rég.): könyvtár.

büszk (rég.): mellszobor.

C. M. (ném.): Conventions Münze; → *Ft.*

cancellár, cancellarius (lat.): cancellár, a *Cancellaria* vezető tisztviselője.

Kancellária (lat.): a Habsburg Birodalom egyes országainak Bécsben működő főkormányzója, a legfontosabb államügyeket intéző királyi hivatal. A Magyar Királyi Udvari Kancellária élén a reprezentatív szerepet betöltő főkancellár (a mindenkor esztergomi érsek) állt, mellette két alkancellár és tizenkét tanácsos dolgozott. (Hasonló felépítésű volt az Erdélyi és az Illír Udvari Kancellária is.)

comitatus (lat.): vármegye.

commissarius (lat.): megbízott, felügyelő.

communio, communio; communicál (lat.): a protestánsoknál az úrvacsora elnevezése (katolikusoknál oltáriszentség); úrvacsorát vesz.

conferál (lat.): tanácskozik, közöl.

confirmál; confirmáló (lat.): megerősít; megerősítő.

consil., consiliarius (lat., rég.): tanácsos (udvari, belső, titkos stb.; rang).

conv. (lat., rég.): conventiósi pénz, konvenciósi forint: → *Ft.*

copulál; copulatio (lat.): összeesköt; házasságkötés.

correctura (lat.): javítás, igazítás (kézirat, lenyomaton).

curia (lat.): a királyi kúria: a királyi ítélőtábla (a fontosabb ügyekben és másodfokon ítélkező bíróság, elnöke a királyi személynök volt) és a hétszemélyes tábla (a legmagasabb szintű bíróság) közös elnevezése.

d.: szám után: -dik.

dd^a, de dato (lat.): kelt.

declamál (lat.): szaval, versmértéket kihangsúlyozva ad elő.

deputatio; deputatus (lat.): küldöttség, választmány; küldött.

diaeta, diéta (rég.): (rendi) országgyűlés.

director (lat.): igazgató.

districtualis tábla (lat.): kerületi tábla; első fokon, főleg megyehatárokon átnyúló örökösödési és birtokügyekben ítélkező bíróság (1848-ig), feljebbviteli fóruma a → *királyi tábla*. Székhelyei: Nagyszombat, Kőszeg, Eperjes, Debrecen és Zágráb.

ecclesia (gör.-lat.): gyülekezet, egyházközösség.

élet (rég.): búza.

előülők (rég.): elnök.

etc. (lat.): et cetera ('és a többi').

examen (lat.): vizsga; a sárospataki kollégiumban július közepén, Debrecenben márciusban tartották az ünnepélyes (nagy) vizsgát, amely egyúttal évváró és társadalmi esemény is volt.

excellenciája (lat., rég.): excellencia, excellenciád, excellenciája; főméltóságok címe, megszólítása.

expl., exemplár (lat.): példány (könyv, kiadvány).

ferslag (ném.): nagyobb útíladá.

fertály (rég.): negyed (év).

fiscalis (rég.): (alkalmazott) jogász, ügyész.

főispán: a vármegye élére az uralkodó által kinevezett, ellenőrzési jogot gyakorló tisztségviselő.

főnotárius: főjegyző; választott tisztségviselő a vármegyében, az alispán és az aljegyző közötti vezető tisztség.

főszolgabíró: a vármegye egyik vezető tisztségviselője, bíró, a járás vezető hatósági embere.

főtáblabíró → táblabíró.

Ft., f., for, fnt.: forint. 1753-ban Mária Terézia a Habsburg Birodalomban a pénzrendszer stabilitása és egységesítése érdekében bevezette az értékálló *ezüst* alapú *konvencióspénzt*. Ez a Conventions Münze (C. M.) más néven rajnai forint, rénes forint, ezüst- vagy pengő forint. A hadi kiadások miatt 1796-tól fedezetlen bankjegykiadásra kényszerült az udvar. A 19. sz.-ban az ezüstpénzhez képest folyamatosan vesztett az értékéből a *papír bankjegy*: 1799-ben 100 ezüstforint még 103 papírforintot ért, 1810. júl.-ban 100 ezüstforint már 315 papírforintnak felelt meg. Ezért 1810 elején I. Ferenc az infláció megfékezésére *váltócédulát* bocsátott ki, ez volt a „bécsi valuta”, a Wiener Währung (W. W.). Kazinczy 1828-as naplója szerint 1828. ápr. 23-án 150 C. M. 375 W. W. forintot ért. (BENDA 1982/II., 617 skk.)

g., gr.: gróf.

gratzia (lat.): kegy, jóindulat.

helytartótanács: a Magyar Királyi Helytartótanács (Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum) 1723–1867 között (kisebb megszakításokkal) az ország legfőbb kormányszerve, amelyen keresztül a király a végrehajtó hatalmát közigazgatási ügyekben gyakorolta, élén a nádor állt. Legfőbb feladata a királyi rendeletek végrehajtása és közvetítése a vármegyékhez és a szabad királyi városokhoz. Székhelye Pozsonyban, majd 1786-tól Budán volt. II. József ideiglenesen egyesítette a Magyar Kamarával (→ *kamara*).

install., installál; installatio (lat., rég.): beiktat (hivatalba); beiktatás.

ipa (rég.): após.

ispán, ispány (rég.): 1. → fő-, ill. alispán 2. gazdatiszt.

iudex cur., iudex curiae (lat.): országbírája, országbíró (*iudex curiae regiae*): a nádor után következő méltóság, a *septemvirátus* és a *helytartótanács* tagja, a királyi kúria elnöke.

k.: királyi.

kamara: a Magyar Királyi Kamara (Camera Regia Hungarica) az állami pénzügyeket kezelő kormányszék, a pénzügyminisztérium elődje. II. József 1782-ben egyesítette a → *helytartótanáccsal* és Budára helyezte át, halála után ismét önálló hivatal 1848-ig. Külön kamarai igazgatóság volt a felső-magyarországi hatáskörrel rendelkező eperjesi, majd kassai székhelyű Szepesi Kamara.

kamarás: 1. udvari szolgálatot teljesítő személy 2. az uralkodó által adományozott kitüntető cím, amelynek díszjelvénye egy aranyrojtott függő aranykulcs.

kir.: királyi.

királyi tábla, királyi ítélőtábla: a felső szintű jogszolgáltatás szerve, elnöke a királyi személynök, fontosabb ügyekben indult perekben (pl. félértés, hűtlenség), ill. másodfokon ítélkezett. 1723-tól legalább 23 bíróval működött, a felsőbb fokú *septemvirátussal* együtt alkotta a királyi kúriát (→ *septemvirátus*, → *curia*).

köböl; köblös (rég.): 1. űrmérték (változó nagyságú: 62, 94, ill. 125 liter, ez utóbbit használták pl. a pesti piacon) 2. 1 katasztrális hold (nyi terület), 1600 négyszögöl.

láb (rég.): hosszsmérték; kb. 30 cm.

m.: magyar.

mélt.: méltóságos (megszólítás, titulus).

mente (rég.): zsinóros rövid magyaros férfikabát.

múlat (rég.): időt tölt vmivel, tartózkodik valahol.

nadály (rég.): pióca, a 19. sz.-i orvoslásban általánosan használt vérszívó.

nádor (rég.): palatinus; a magyar király közigazgatási, hadi, igazságügyi helyettese, a királyt követő legmagasabb méltóság, a → *septemvirátus* és a → *helytartótanács* elnöke. 1790-től e tisztséget Habsburg főhercek töltötték be.

notar., *notarius* (rég.): jegyző (→ *főnotarius*).

p.: pengő forint, ezüstforint: → *Ft*.

p.: páter.

pápista (rég.): római katolikus.

Patak: Sárospatak.

patvarista (lat., rég.): joggyakornok.

p. o.: példának okáért.

portio (lat.): rész, osztályrész a családi birtokból.

praeceptor (lat.; rég.): tanító, segédtanító.

praeses (lat.): előljáró, igazgató, elnök.

prókátor (rég.): ügyvéd.

recensió; *recensens* (lat.): bírálat, kritika; kritikus.

redactor (lat.): szerkesztő.

regement, *rgmt.* (rég.): ezred.

religio (lat.): vallás, hit.

restauratio (lat., rég.): tisztújítás, a megyei tisztviselői kar megválasztása.

réz (rég.): rézkarc, rézmetszet.

septemvir, *septemviralista*, *7Vir* (lat.): hétszemélynök, a hétszemélyes tábla bírása (→ *septemvirátus*).

septemviratus, *septemviralis tábla* (lat.): Tabula Septemviralis, hétszemélyes tábla. A → *királyi tábla* feljebbviteli fóruma, a végső fokú döntési szerv, amely eredetileg 7 (a nádor, három báró és három főpap), 1723-tól 15 országos méltóságból, főrendű bíróból állt. A királyi tábla és a septemvirátus együtt alkotta a királyi kúriát: → *curia*.

sessio (lat.): ülészak (gyűlés, országgyűlés).

staféta (ném.): gyorsfutár, rendkívüli postajarat.

status (lat.): 1. állam 2. állapot, társadalmi rang 3. nemesi rend, nemesség.

superint., *superintendens* (lat.): protestáns püspök, az egyházkerület vezetője, egyházi főfelügyelő.

szbíró, *szolgabíró*: vármegyei választott tisztviselő, aki törvényszéki (bírói) és közigazgatási feladatokkal látott el.

t.: tiszteletbeli, tiszteleti.

t., *tiszt.*: tiszteletes (megszólítás, titulus).

t., *tekint.*: tekintetes (megszólítás, titulus).

tekintetben (rég.): értelemben.

táblabíró: 1. a kerületi tábla bírása 2. a vármegye által adományozott kitüntető cím, tiszteletbeli állás.

tekintet (rég.): tisztelet, tekintély.

tót (rég.): szlovák.

typographia; *typographus* (gör.–lat.): nyomda; nyomdász.

udv.: udvari.

Ujhely: Sátoraljaújhely.

x., *xr.*: krajcár; rézpénz, nevét a rajta lévő keresztről kapta; 1 Ft = 3 márvás = 20 garas = 60 krajcár.

Xbr.: decemberis (lat.): december.

váltócédula: váltóforint: → *Ft*.

véka (rég.): 1. űrmérték 2. mérőedény.

velin (fr.): selymes, finom papír.

v. (rég.): vice-, al-.

VIspány, *Vice Ispány*, *VIsp*: viceispán → *alispán*.

Vgy, *Vgye*, *Vrgy*: vármegye.

W. W. (ném.): Wiener Währung, 'bécsi valuta'; váltócédula: → *Ft*.

Intézmények

DRE RL	Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MTA KIK	Magyar Tudomány Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár

BIBLIOGRÁFIA

- ABAFI/KAZINCZY 1884 – KAZINCZY Ferenc, *Magyar Pantheon. Életrajzok és életrajzi jegyzetek* (Nemzeti Könyvtár, Kazinczy Ferenc összes munkái [művei], V. kötet), kiad. ABAFI (AIGNER) Lajos, Bp., [1884.]
- A magyar irodalom története, 1964, 3 – *A magyar irodalom története; 1772-től 1849-ig*, (3. kötet), főszerk. SÓTÉR István, szerk. PÁNDI Pál, Bp., 1964.
- BAKOS 1961 – BAKOS József, *Kazinczy Ferenc ismeretlen ajánló sorai „Kazinczy útja Pannonhalmára...” c. könyvének Mocsáry Antalhoz küldött példányában* = *Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve*, 7., szerk. BAKOS József, 1961, 641–644.
- BALASSA 1886 – BALASSA József, *A prosodiai harcz Szabó D., Rájnis és Révai közt*, Egyetemes Philológiai Közlöny, 1886, 26–51.
- BARÁTH 2005 – BARÁTH Béla Levente, *Vizuális nevelés Sárospatakon 1797–1902 között*, Zempléni Múzsza, 2005/3, 29–42.
- BENDA 1978 – BENDA Kálmán, *Emberbarát vagy hazafi? Tanulmányok a felvilágosodás korának magyarországi történetéből*, Bp., 1978.
- BENDA 1982/II. – *Magyarország történeti kronológiája, II. kötet, 1526–1848*, főszerk. BENDA Kálmán, szerk. PÉTER Katalin, SOMOGYI Éva, Bp., 1982.
- BICZÓ 1942 – BICZÓ Ferenc, *A Legnagyobb Magyar; Három eddig kiadatlan Széchenyi-levél; Gondolatok Széchenyi műveiből* = *Széchenyi-émlékfüzet*, összeáll. BICZÓ Ferenc, Kaposvár, 1942, 3–20.
- BITNICZ 1871 – *Bitnicz Lajos hátrahagyott kézírataiból*, közli LIPP Vilmos, Fővárosi Lapok, 1871. aug. 23., 886–887; 1871. aug. 24., 890–891.
- BUDA 1997 – BUDA Attila, *Gróf Károlyi István vendégei Fóton*, Újpesti Helytörténeti Értesítő, 1997/11, 7–12.
- BUSA/KAZINCZY 1995 – KAZINCZY Ferenc utazásai 1773–1831, s. a. r. V. BUSA Margit, Bp.–Miskolc, 1995.
- CZIFRA 2013 – CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc és az ortológusok: Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában*, Bp., 2013.
- Cs/Lev. – *Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Levelezés*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Bp., 1999.
- CSAHINEN 1936 – CSAHINEN Károly, *Kazinczynak egy eddig föl nem ismert műve*, ItK, 1936, 101–104.
- CSILLAG-VARRÓ 1968 – CSILLAG Miklós, VARRÓ József, „*Franz I*” a Császári-Királyi Szabadalmazott Első Dunagőzhajózási Társaság Első Gőzhajója, Bp., 1968.
- CSORDÁS 2009 – CSORDÁS Lajos, *Kazinczyval kalandozunk 1828 és 2009 Pestjén*, Budapest [folyóirat], 2009/10 [október], <http://www.budapestfolyoirat.hu/archivum/2009/10/180-kazinczyval-kalandozunk-1828-es-2009-pestjen> (Letöltve: 2014. 08. 04.)
- DAJKÓ 2003 – DAJKÓ Pál, „*midőn majd esztendő mulva a betűk hasításaiba macska méz fakad*”: Egy lábjegyzet megtisztítása = *klasszikus–magyar–irodalom–történet*, szerk. DAJKÓ Pál, LABÁDI Gergely, Szeged, 2003, 75–107.
- DAJKÓ 2004 – DAJKÓ Pál, *Corpus auctorior = Nympholeptusok. Test, kánon, nyelv és költőiség problémái a 18–19. században*, szerk. SZÜCS Zoltán Gábor, VADERNA Gábor, Bp., 2004, 152–176.
- DÁVIDHÁZI 2004 – DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Bp., 2004.
- DOMÁNSZKY Vármegyegálériák – DOMÁNSZKY Gabriella, *A vármegyegálériák Magyarországon*, szerk. BASICS Beatrix, SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella, elektronikus kiadás: <http://arpadhos-magzatjai.com/a-varmegyegalerialak-magyarorszagon/> (Letöltve: 2014. 07. 27.)
- DÖBRENTAI 1832 – DÖBRENTAI Gábor, *Ferenczy István életrajza* = *Közhasznú Ismeretek Tára*, kiad. WIGAND Ottó, Pest, 1832/4, 494.

- DÖBRENTAI 1860 – DÖBRENTAI Gábor, *Emlékbeszéd Gr. Teleki Ferencz t[iszteleti] t[ag] felett. Elmondá Az Akadémia XV. köz ülésében dec. 20. 1846.* Döbrentei Gábor r[endes]tag = *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, 8. kötet, szerk. TOLDY Ferenc, Buda, 1860, 48–58.
- FALLENBÜCHL 1994 – FALLENBÜCHL Zoltán, *Magyarország főispánjai, 1526–1848*, Bp., 1994.
- FEKETE–SZABÓ 1979 – FEKETE Csaba, SZABÓ Botond, *A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Debrecen) kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok*, Bp., 1979.
- FODOR Nógrád – FODOR Miklós, *Nógrád vármegye galériájáról*, szerk. BASICS Beatrix, SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella, elektronikus kiadás: <http://arpadhosmagaztai.com/nograd/> (Letöltve: 2014. 07. 27.)
- FRIED 1996 – FRIED István, *Kazinczy Ferenc útleírásai* = FRIED István, *Az érzékeny neoklasszicista. Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül*, Sátoraljaújhely, 1996, 115–128.
- GAÁL 1988 – GAÁL Botond, *A természettudományok oktatása és művelése a kollégiumban = A Debreceni Református Kollégium története*, szerk. BARCZA József, Bp., 1988, 592–626.
- GÁBOR 2005 – GÁBOR György, *Kohn, a festő*, 2000, Irodalmi és társadalmi havilap, 2005/12, 18–28.
- GAZDA 1988 – GAZDA István, *Könyvkereskedők a régi Váci utcában a pesti könyvnyomtatás első száz évében*, Bp., 1988.
- GERGYE/KAZINCZY 1998 – KAZINCZY Ferenc Összes költeményei (RMKT, XVIII. század, II.), s. a. r. GERGYE László, Bp., 1998.
- GRANASZTÓI/KAZINCZY Pandektái – KAZINCZY Ferenc Pandektái (elektronikus kiadás), a kéziratokat feldolgozta: GRANASZTÓI Olga, <http://deba.unideb.hu/deba/pandektak/> (Letöltés: 2014. 07. 24.)
- GUZMICS–TOLDY 1831 – *Kazinczy Ferencz' Emléke és néhány character-vonása*; GUZMICS Izidor, *Kazinczy Ferencz' Emléke* [alcím], S. F. [= TOLDY Ferenc], *Kazinczynak néhány character-vonásai* [alcím], Felső Magyar-Országú Minerva, 1831/3, 485–493, 494–496.
- HALÁSZ 1903 – HALÁSZ Ignác, *A magyar szöfejtés és történeti fejlődése (I.)*, Nyelvstudományi Közlemények, 1903. március 1–44.
- HOMÉROSZ: *Iliász* – HOMÉROSZ, *Iliász*, ford. DEVECSERI Gábor: <http://mek.oszk.hu/00400/00406/html/> (Letöltve: 2014. 07. 11.)
- HORATIUS 1961 – *HORATIUS Összes Versei. Opera Omnia HORATI*, szerk. BORZSÁK István, DEVECSERI Gábor, Bp., 1961.
- HORVÁTH 1955 – HORVÁTH János, *Kisfaludy Károly és íróbarátai*, Bp., 1955.
- HORVÁTH 1996 – HORVÁTH J. András, *Díszpolgárok Pest-Budán és Budapesten (1819–1947) = Tanulmányok Budapest múltjából*, XXV, szerk. SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella, Bp., 1996, 115–154.
- HÖGYE 1990 – *Kazinczy Ferenc és családjára vonatkozó iratok, dokumentumok Zemplén vármegye levéltárában (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek 30.)*, összegyűjtötte HÖGYE István, Sátoraljaújhely, 1990.
- HÖGYE/KAZINCZY 1992/I – *Kazinczy Ferenc Metszetgyűjteménye Zemplén levéltárában*, I. sorozat, gyűjtötte és összeállította HÖGYE István, szerk. B. BALSÁI Jolán, Sátoraljaújhely, 1992.
- JANCSÓ 1943 – JANCSÓ Elemér, *Döbrentei Gábor levelei Buczy Emilhez és Horvát Endréhez: Második közlemény*, ItK, 1943/2, 140–154.
- KAMODY 1989 – KAMODY Miklós, *Levelezés és utazás Kazinczy Ferenc korában = Széphalom, A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve*, 1989 (2. kötet), szerk. KOVÁTS Dániel, 33–60.
- KAZINCZY, Erdélyi 2013 – *Kazinczy Ferenc művei, Erdélyi Levelek*, s. a. r. SZABÓ Ágnes, Debrecen, 2013.
- KAZINCZY, Esztergomban 1878 – KAZINCZY Esztergomban, Esztergom [újság], 1878, 38–41 (254–255. sz.).
- KAZINCZY, Fogságom 2011 – *Kazinczy Ferenc művei, Fogságom naplója*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Debrecen, 2011.
- KAZINCZY, Fordítások 2009 – *Kazinczy Ferenc művei, Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig. Önállóan megjelent fordításkötetek*, s. a. r. BODROGI Ferenc Máté, BORBÉLY Szilárd, Debrecen, 2009.
- KAZINCZY, Hivatalos levelek 2013 – *Kazinczy Ferenc hivatalos levelei és iratai*, s. a. r. SOÓS István, Debrecen, 2013.

- KAZINCZY, *Igazítás* 1831 – KAZINCZY Ferenc, *Igazítás. A' Szent Hajdan' Gyöngyei bírálatára*, Tudományos Gyűjtemény, 1831/2, 125–126.
- KAZINCZY, *Magyarországi utak* 1878 – KAZINCZY Ferenc, *Magyarországi utak*, Bp., 1878 (Olcsó könyvtár 53.)
- KAZINCZY, *Magyarországi utak* 1895 – KAZINCZY Ferenc, *Magyarországi utak. Utirajzok*, kiadta KAZINCZY Gábor, Bp., 1895. (Olcsó Könyvtár 53.)
- KAZINCZY, *Mesterségek* 1812 – KAZINCZY Ferenc, *Mesterségek. Festés, faragás nálunk*, Hazai s Külföldi Tudósítások, 1812/1, 233–234, 241–242, 248–250.
- KAZINCZY, *Művei I.* 1979 – KAZINCZY Ferenc *Művei (Magyar Remekírók)*, I. kötet, a válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek SZAUDER Mária munkája, Bp., 1979.
- KAZINCZY, *Pannonhalmán* 1993 – KAZINCZY Ferenc *Pannonhalmán*, összeállította BUSA Margit, Győr, 1993.
- KAZINCZY, *Pályám* 2009 – KAZINCZY Ferenc *művei, Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, 2009.
- KAZINCZY, *Pestre* 1929 – REXA Dezső (szerk.), *Pestre, Töredék Kazinczy Ferenc utazásaiól 1828-ban*, Bp., 1929.
- KAZINCZY, *Rádayak* 1827 – KAZINCZY Ferenc, *A' Rádayak*, Felső Magyar-Országi Minerva, 1827, 1225–1233.
- KAZINCZY, *Szép Literaturá* 2012 – KAZINCZY Ferenc *művei, Szép Literaturá*, s. a. r. BODROGI Ferenc Máté, Debrecen, 2012.
- KAZINCZY, *Utazásai* 1839 – KAZINCZY Ferenc' *eredeti munkái, Második kötet, Utazásai [Utazások]*, s. a. r. BAJZA József, SCHEDEL (TOLDI) Ferenc, Buda, 1839.
- KAZINCZY, *Utazásai* 1873 – KAZINCZY Ferenc *utazásai*, kiadja RÁTH Mór, Pest, 1873. (A KAZINCZY, *Utazásai* 1839 újraközlése.)
- KAZINCZY, *Utazásai* 1885 – KAZINCZY Ferenc *utazásai, B. Eötvös József Kazinczy Ferencz fölött tartott emlékbeszédével bővített kiadás*, kiadja RÁTH Mór, Bp., 1885. (A KAZINCZY, *Utazásai* 1839 újraközlése.)
- KAZINCZY' *útja* 1831 – KAZINCZY' *útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra*, Pest, 1831.
- KAZINCZY' *útja* 1831/2005 – KAZINCZY' *útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra*, Budapest, 2005. (Hasonmás kiadás.)
- KAZINCZY, *Wesselényi* 1827 – KAZINCZY Ferenc, *Hadadi Gróf Wesselényi Ferencz...*, Felső Magyar-Országi Minerva, 1827, 1387–1392.
- KazLev – *Kazinczy Ferenc levelezése*, 1–21, kiad. VÁCZY János, Bp., 1890–1911; 22 (1. pótkötet), kiad. HARSÁNYI István, Bp., 1927; 23 (2. pótkötet), kiad. BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza, Bp., 1960; 24 (3. pótkötet), KAZINCZY Ferenc *művei*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, 2013; 25 = KAZINCZY, *Hivatalos levelek* 2013. (Kiadásunk a „kötet/levél-szám”-ot adja meg, mindkettőt arab számmal.)
- KAZINCZY–DESSEWFFY 1817 – *Cserneki és Tárközi Gróf Dessewffy József és Kazinczi Kazinczy Ferencz' Kiküldött Táblabíráknak Vélemények a' Tek. Zemplény Várm. Rendeihez a' Győrnél 1809. Jún. 14kén elesett Vitézeknek állítandó Emlék' dolgában. Octob. 16dikán 1809. – Felülratok. – Határozás*, Erdélyi Múzeum, 1817/6, 180–189.
- KAZINCZY Béla 1910 – KAZINCZY Béla, *A kazinczi és alsóregmeczi Kazinczy család 2-ik korszakáról*, Debrecen, 1910.
- KEMPELEN – KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, I–XI. kötet, Bp., 1911–1932.
- KERÉNYI 2002 – KERÉNYI Ferenc, *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)*, Bp., 2002.
- KOLTAI 1998 – *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997*, LÉH István adatgyűjtését s. a. r. KOLTAI András, Magyar Piarista Tartományfőnökség – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Bp., 1998 (METEM Könyvek, 21).
- KOVÁCS 2010 – KOVÁCS Ida, *Bepillantás a szentélybe: Az írónál tett látogatás mint kommunikációs ceremónia az írói kultusz formálódásában*, PhD-értekezés, ELTE BTK, 2011 – <http://doktori.btk.elte.hu/hist/kovacsida/diss.pdf> (Letöltve: 2015. 09. 01.)

- KOVÁCS 2011 – KOVÁCS Ildikó, *Egy sajátos probléma megoldása magyar oktatásügyben a XIX. században: Siketek és vakok intézményes oktatásának kezdetei*, szakdolgozat, Debreceni Egyetem, 2011 – <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/101432> (Letöltve: 2015. 09. 01.)
- MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON – *Magyar katolikus lexikon I–XV.*, főszerk. DIÓS István, szerk. VICZI-ÁN János, Bp., 1993–2010. (A Magyar katolikus lexikon kísérleti internetes változata: <http://lexikon.katolikus.hu/> – Letöltve: 2013–2015.)
- MAGYAR MUSEUM I–II, 2004 – *Első folyóirataink: Magyar Museum I. (Szöveg), II. (Kommentár) (Csokonai Könyvtár. Források 11.)*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, 2004.
- MAGYAR ZSIDÓ LEXIKON 1929 – *Magyar zsidó lexikon*, szerk. UJVÁRI Péter, 1929. (Internetes változat: szerk. NAGY Péter Tibor, 2006: <http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/> – Letöltve: 2014. 08. 15.)
- MÉL – *Magyar életrajzi lexikon*, I–IV., főszerk. KENYERES Ágnes, Bp., 1967–1994.
- MELLER 1905 – MELLER Simon, *Ferenczy István*, Bp., 1905. (<http://mek.oszk.hu/05600/05644/html/#d1e219> – Letöltve: 2014. 08. 13.)
- MEZEI 1994 – MEZEI Márta, *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*, Bp., 1994.
- NAGY 1858 – NAGY Iván, *Balassa-Gyarmat. Második közlés*, Új Magyar Múzeum, 1858/VII, 306–338.
- NAGYIVÁN – NAGY Iván, *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, I–XII. és pótkötet, Pest, 1858–1868.
- ORBÁN 2014 – ORBÁN László, *A mellékszereplők lázadása: Guzmics Izidor és Pázmándi Horváth Endre Kazinczy pannonhalmi útirajzáról = Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 24. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 2014, 263–286.
- ORPHEUS 1790–1792 – Orpheus, szerk. KAZINCZY Ferenc, Kassa, 1790–1792, 8 szám. (A fakszimilék: ORPHEUS ELEKTRONIKUS.)
- ORPHEUS 2001 – *Első folyóirataink: Orpheus (Csokonai Könyvtár. Források 7.)*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, 2001.
- PALLAS – *A Pallas nagy lexikona*, 1–18, Bp., 1893–1904.
- PAPP 2001 – PAPP Júlia, *A Hazai és Külföldi Tudósítások beszámolója Peter Krafft I. Ferencet ábrázoló festményéről 1818-ból*, Magyar Könyvszemle, 2001/2, 220–232.
- Római vígjátékok, 1961 – *Római vígjátékok / Plautus, Terentius*, ford. DEVECSERI Gábor, KÁRPÁTY Csilla, Bp, Európa, 1961.
- SALLUSTIUS 1978 – C. SALLUSTIUS Crispus *Összes művei*, ford. KURCZ Ágnes, szerk. ZSOLT Angéla, Bp., 1978.
- SCHMALL 1906 – SCHMALL Lajos, *Buda-Pest utcái és terei. Adatok a buda-pesti utcák és terek elnevezéséhez és történetéhez*, Bp., 1906.
- SEENGER-RÓZSA, *Pest-budai látképek – Pest-budai látképek a tizenkilencedik századból Seenger Ervin és Rózsa György munkája alapján*, elektronikus kiadás: <http://www.btmfk.iif.hu/seenger.php> (Letöltve: 2014. 07. 26.)
- SZ. KÜRTI 1990 – SZ. KÜRTI Katalin, *A Városi Képtártól a Medgyessy és Holló Emlékmúzeumig = A Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleményei*, 50. sz., szerk. GAZDA László, Debrecen, 1990, 23–33.
- SZ. KÜRTI 1995 – SZ. KÜRTI Katalin, *Kiss Sámuel (1781–1819), a debreceni „rajzoskola” első professzora*, Debrecen, 1995.
- SZABÓ 2010 – SZABÓ Ágnes, „S ezzel a fináléval ért véget a’ szép scéna”: *Kazinczy Ferenc és Gyulay Lotti kapcsolatáról = Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, 2010, 465–472.
- SZABOLCSI–GALAVICS 1980 – SZABOLCSI Hedvig és GALAVICS Géza (szerk.), *Művészet Magyarországon 1780–1830. Katalógus*, Bp., 1980.
- SZÉCHENYI 1932 – Gróf SZÉCHENYI István naplói, III. kötet, 1826–1830, szerk. és bevezetéssel ellátta dr. VISZOTA Gyula, Bp., 1932 (Gróf Széchenyi István Összes Munkái, XII. kötet).
- SZÉCHENYI 1934 – Gróf SZÉCHENYI István naplói, IV. kötet, 1830–1836, szerk. és bevezetéssel ellátta dr. VISZOTA Gyula, Bp., 1934 (Gróf Széchenyi István Összes Munkái, XIII. kötet).

- SZÉCHENYI 1999 – SZÉCHENYI István *Keleti utazása, 1818–1819*, ford. GYÖRFFY Miklós, Bp., 1999.
– <http://mek.oszk.hu/01000/01074/html/> (Letöltve: 2015. 11. 26.)
- SZENTES 1970 – SZENTES Lajosné, *A rákosszentmihályi Fesztetics kastély*, Budapest (folyóirat), 1970/1, 32–33.
- SZILÁGYI F./KAZINCZY 1987 – KAZINCZY Ferenc, *Az én életem (Nemzet és emlékezet)*, összegyűjtötte, szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta SZILÁGYI Ferenc, Bp., 1987.
- SZINNYEI – SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV., Bp., 1891–1914.
- SZVIRCSEK 1980 – SZVIRCSEK Ferenc, *A balassagyarmati „szűr posztó csinálás intézete”: adatok Nógrád megye ipartörténetéhez = A Nógrád megyei múzeumok évkönyve*, h. n., 1980, 135–160.
- TAKÁCS 1988 – TAKÁCS Béla, *Kollégium múzeumai = A Debreceni Református Kollégium története*, szerk. BARCZA József, Bp., 1988, 499–533.
- TOLDY 1831 – TOLDY 1831: G. [TOLDY Ferenc], *A' Szent Hajdan' Gyöngyei*, Kritikai Lapok, 1831/1, 13–23.
- TOLDY 1876 – TOLDY Ferenc, *A magyar költészet kézikönyve a mohácsi vésztől a jelenkorig, vagyis az utóbbi negyedfél század kitünőbb költői életrajzokban és jellemző mutatóványokban*, I–V, Bp, 1876.
- TOLDY 1987 – TOLDY Ferenc, *Kazinczy Ferenc és kora; Életrajzi emlék 1859–1860*, a kötetet összeállította, a szöveget gondozta SZALAI Anna, Bp., 1987.
- TÓTH 2000 – TÓTH Orsolya, *A Conversations-Lexikon-i pör és az írásos hagyomány = A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. TAKÁTS József, Bp., 2000, 89–100.
- ÚMIL – *Új magyar irodalmi lexikon*, 1–3, főszerk. Péter László, Bp., 1994.
- VÁCZY 1915 – VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc és kora, Első kötet*, Budapest, 1915.
- VADERNA 2012–2013 – VADERNA Gábor, *Gróf Dessewffy József pesti útinaplója 1828-ból = Lymbus; Magyarságtudományi forrásközlemények*, szerk. UJVÁRY Gábor, Bp., 2012–2013, 275–292.
- VADERNA 2013 – VADERNA Gábor, *Élet és irodalom. Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében*, Bp., 2013.
- VÁRADI-STERNBERG 1978 – VÁRADI-STERNBERG János, *Kazinczy Ferenc és Kriebel János*, ItK, 1978/5–6, 673–680.
- VARGYAS 1879 – VARGYAS Endre, *Horvát Endre százados emlékünnepe = Emlékkönyv Pázmándi Horvát Endre születése százados évfordulati ünnepélyének emlékére*, kiad. NOGÁLL Károly, Győr, 1879, III–XXIX.
- VÁRMEGYÉK I–III. – *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monográfiája)*, szerk. SZIKLAY János és BOROVSKY Samu, Bp., 1896–1914.
- VENÁSCH 2007 – VENÁSCH Eszter, *Homonnai Drugeth Bálint hadinaplójának kiadatlan része = Lymbus; Magyarságtudományi forrásközlemények*, szerk. UJVÁRY Gábor, Bp., 2007, 19–46.
- VIL – *Világirodalmi lexikon*, 1–19, főszerk. Szerdahelyi István, Bp., 1970–1996.
- VÖLGYESI/KÖLCSEY 2000 – KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési napló*, s. a. r. VÖLGYESI Orsolya, Bp., Universitas, 2000.
- ZOLTAI 1932 – ZOLTAI Lajos, *A debreceni városháza 400 éves története*, Debrecen, 1932.
- ZOVÁNYI 1977 – ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, Bp., 1977. (3. kiad.)
<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3> (Letöltve: 2015. 09. 10.)

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Abafi Lajos 225, 395
 Aba nádor 199
 Aczél István 119, 358
 Adler (patikárius) 51, 296
 Adonyi (főszolgabíró) 93, 329
 Ágost, III. 347
 Agrippa, Marcus Vipsanius 148, 369
 Aigel (Aygll) Glycérius 54, 299
 Albach József Szaniszló (Stanislaus) 48, 50, 109, 110, 277, 293, 300, 350
 Albert császár 193
 Albert Kázmér főherceg 107, 123, 134, 184, 211, 347
 Alconière Tivadar → Kohn Hermann
 Alexander → Nagy Sándor
 Almási Józsefné (II.) → Kohanyecz Fruzsina
 Almásy Ignác 288
 Almásy József, II. 55, 301
 Almásy József, III. 301
 Alvinczi József 348
 Ambrózy család 377
 Ambrózy Erzsébet (?) 93, 329
 Ambrózy György 90, 92, 299, 326
 Ambrózy István 299, 329
 Ambrózy Johanna 299, 329
 Ambrózy Lajos, I. 54, 55, 76, 173, 294, 299, 318, 326, 329, 377
 Ambrózy Lajos, II. 48, 294, 299, 329
 Ambrózy Lajosné, I. → Gyürky Erzsébet
 Ambrózy Náni (Anna) 48, 93, 294, 329
 Ampringen (Ambringen, Abringen) János Gáspár 73, 316
 András (apostol) 262
 András, II. 202, 289
 Andrássy György 45, 46, 68, 86, 116, 118, 119, 125, 132, 281, 293, 313, 324
 Andrews, John 139, 140, 155, 157, 158, 225, 361
 Apafi Mihály, I. 271
 Apafi Mihály, II. 39, 271
 Apostol Pál 95, 332
 Apponyi Antal 53, 298, 310, 327
 Aranka György 221, 254, 255, 259, 375
 Archenholz, Johannes Wilhelm 14, 258
 Argauer Máté 150, 371
 Aristophanes (Arisztophanész) 72
 Árpád vezér 244, 246, 388
 Aspremont (Aspermont) család 59, 306
 Aspremont Mária (Erdődy Györgyné) 288
 Aszalay János 21, 33, 265
 Augustus 372
 B. (Kassa, 1789) 12, 257
 Bacsó Bálint 55, 300
 Baczka-Madarasi Kis József (?) 348
 Baj (szolgabíró) 90, 326
 Bajkor József 78, 320
 Bajza József 43, 64, 67, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 91, 96, 106, 126, 132, 150, 151, 222, 223, 233, 238, 241, 242, 273, 279–282, 309–311, 320, 322, 326, 342, 372, 373, 397
 Bakács (Bakócz) Tamás 149, 167, 370
 Bakos József 241, 395
 Balásházi János 56, 71, 75, 80–84, 87, 99, 281, 301, 336, 337
 Balassa család 188
 Balassa József 257, 259, 395
 Baldovszki (tisztartó) 59, 306
 Balkay Pál (Debralkay) 51, 55, 271, 296
 Ballagi 308
 Balog (tanár) 85, 322
 Balog Ábrahám 71, 315
 Balogh Pál (Almási) 82, 94–96, 282, 331, 382
 Balogh Piroska 315, 334
 Balogh Sámuel (Almási) 94, 95, 178, 282, 331, 382
 B. Balsai Jolán 396
 Bánffy László 48, 49, 294
 Bánffy Lászlóné → Wesselényi Polixénia
 Bánffy Pál 83, 321
 Bánffy Pálné → Borbély Amália
 Baranyai Mihály 94, 175, 251, 330, 379
 Baráth Béla Levente 356, 395
 Barbault, Jean 65, 310
 Barcza Ádám 51, 297
 Barcza József 396, 399
 Bárczay család 10, 256
 Bárczay Ferenc 21, 33, 92, 256, 265, 308, 328, 334
 Bárczay Mihály 61, 98, 307, 308, 334
 Bárczay Pál 44, 46, 289
 Bárczay Pálné → Bay Judit
 Barkasi (Barkasy) Imre 44, 69, 71, 77, 288, 314, 315, 320
 Barkóczy család 198
 Barkóczy Ferenc (érsek) 200, 348
 Barkóczy Ferenc (főispánhelyettes) 108, 124, 134, 347, 348

- Barkóczy János 108, 348
 Báróczi Sándor 361
 Baróti Szabó Dávid (Szabó Dávid) 12, 14–17, 20, 24–28, 32, 141, 145, 158, 163, 221, 227, 228, 254, 257–260, 264, 293, 363, 367
 Bartal György 45, 46, 49, 116, 119, 132, 276, 282, 357
 Bártfay László 46–49, 65, 66, 78, 82, 83, 85, 86, 91, 92, 95, 96, 106, 114, 126, 132, 238, 280, 282, 301, 302, 304, 308, 310, 316, 318, 322, 333, 342
 Bártfay Lászlóné → Mauks Jozefina
 Barthélemy, Jean Jacques 282
 Barthos András 62, 66, 69, 74, 77, 99, 307, 308, 314, 336
 Barthos Andrásné (Xieczyk Zsuzsanna) 61, 64, 66, 307, 309, 333
 Barthos Paulina 69, 308, 314
 Bartos (kőműves) 58, 304
 Basics 395, 396
 Bata Bálint 50, 295
 Bata Pál 295
 Bata Pálné Rolly Katalin 295
 Báthory család 205
 Báthory István 204
 Báthory Zsófia 198, 204
 Bátor → Báthory
 Batory Gábor 82, 321
 Batsányi János 15, 17, 20, 26, 28, 32, 257–260, 264, 269, 354, 363, 364
 Batthyány család 191
 Batthyány József György 376
 Batthyány Károly József 347
 Batthyány Lajos (nádor) 107, 124, 134, 347
 Batthyány Lajos (miniszterelnök) 306
 Bäuerle (litográfus) 75, 318
 Bay Cecilia (Kazinczy Józsefné) 60, 69, 70, 287
 Bay Ferenc 289
 Bay Judit (Bárczay Pálné) 289
 Beauharnais, Eugène 160, 364
 Beckers (Bekersz) József 112, 125, 136, 353
 Bedekovics (Lőrinc?) 49, 295
 Beethoven, Ludwig 353
 Béhmer József 309
 Beímel József 51, 297
 Bekes (?) 59, 306
 Bek Pál 38, 41, 270
 Béla, II. 185
 Béla, III. 184
 Belanszky („Palatinus fiscális”) 47, 293
 Beleznay Julianna (Comáromy Györgyné) 84, 86, 322
 Beleznay Mihály 189
 Beleznay Miklós 189
 Bémer László 78, 319
 Benda Kálmán 331, 380, 392, 395
 Bene Ferenc 45, 81, 88, 116, 119
 Bene Gergely 45, 290
 Beniczky Lajos 48, 294
 Benyovszky (Zsigmond?) 46, 291
 Beothy (Beóthy) Imre 49, 295
 Bercsényi László 330
 Bercsényi Miklós 93, 330
 Beregszászi Pál 38, 41, 270
 Berényi Miklós 174, 379
 Béres Gyurka 64, 309
 Berko Judkovics 70, 314
 Berlász Jenő 397
 Bermann (Bergmann Mózes?) 60, 61, 65, 68, 70, 306–309, 311, 315
 Bermann Iczik 62, 308
 Bernáth Anna (Fáy Ferencné) 66, 311, 329
 Bernáth Ferenc 311, 329
 Bernáth József 310, 337
 Bernáth Sámuel 65, 99, 310, 336, 337
 Berta Antal 55
 Bertalan Imre 65, 310
 Berzeviczy Gergely 331
 Berzsényi Dániel 75, 87, 125, 151, 177, 282, 321, 354, 357, 372, 381, 382
 Berzsi Mihály 94, 178, 331, 382
 Bese (Besse) János 44, 54, 289, 300
 Beszédes József 82, 96, 282
 Bethlen Gábor 294
 Bethlen Imre 46, 69, 86, 291, 313, 321, 324
 Bethlen Miklós 39, 272
 Bethlen Rózsa (Somogyi Ferencné) 291
 Bezerédi György 49, 295
 Biblia (festő) 377
 Biczó Ferenc 362, 395
 Bihari János 298
 Bitnicz Lajos 44, 45, 75, 80–84, 87, 116, 119, 120, 132, 239, 275, 281, 282, 290, 357, 395
 Blaschke János 319
 Blaskó Marie 54, 300
 Bocskai István 371
 Bodnár (orvos?) 63, 308
 Bodó 77, 78, 319
 Bodó Ferenc 74, 317
 Bodmer, Johann Jakob 21, 33, 265
 Bodoni, Giambattista 38, 271
 Bodrogi Ferenc Máté 396, 397
 Bodzay Sámuel 312
 Bohuczki (pap) 96, 333
 Bohus Jánosné (Szőgyényi) 88, 325
 Boie, Heinrich Christian 132, 360

- Bolivar, Simon 108, 348, 349
 Bolla Márton 54, 299
 Bombárdi (Mihály?) 50, 55, 296
 Bonaparte, Christina Egypta 111, 351
 Bonaparte, Lucien 111, 351
 Bónis család 68, 313
 Bónis Teréz (Lónyai Lászlóné) 78, 320
 Borbély Amália (Bánffy Pálné) 321
 Borbély Gábor 83, 321
 Borbély Szilárd 223, 396
 Born Ignác 76, 88, 92, 319, 325
 Boronkay család 331
 Boronkay Gáspár 73, 316
 Boronkay Gáspárné → Szulyovszky Anna
 Boros (?) 336
 Borovszky Samu 399
 Borzsák István 396
 Bosch, Hieronymus 354
 Bosco 356
 Bossányi Ferenc 252
 Bossányi Ferencné Kóji Comáromy Julianna 252
 Bossányi Zsuzsanna (Kazinczy Józsefné) 252, 290
 Botticelli, Sandro 363
 Boufflers, Stanislas Jean 305
 Bourgeois, Eugène 109, 348, 350
 Bouton (franciátanár) 93, 329
 Bowring, John 65–67, 310, 312
 Brand, K. Christian 271
 Braun (bécsi festő) 271
 Brezenheim, Ferdinand 77, 319
 Breiting, Johann Jakob 21, 33, 265
 Bresztyenszky Adalbert 143, 160, 364
 Brockhaus, Friedrich Arnold 291
 Brockmann, Johann Franz 110, 350
 Broskó József 56, 302
 Bruchstuhl (pap) 49, 295
 Brudern család 340
 Brudern József 78, 94, 104, 320, 321, 330, 340
 Brueghel (flamand festőcsalád) 354
 Brunár János 43, 287
 Brunek (tisztartó) 47, 293
 Brunszvik Antal 300
 Brunszvik család 125, 128, 353
 Brunszvik Ferenc, I. 353
 Brunszvik Ferenc, II. 125, 128, 135, 353, 376
 Brunszvik Ferencné, II. Justh Szidonia 125, 128, 135, 353
 Brunszvik Henriette (Chotek Hermann-né) 172, 376
 Brunszvik József 112, 125, 136, 172, 353, 376
 Brunszvik Teréz 55, 125, 300, 353, 376
 Buczy Emil 396
 Buda Attila 293, 393, 395
 Budai András 45, 78, 319
 Budai Ézsaiás 81, 88, 117, 119, 282
 Bugát Pál 48, 75, 87, 132, 279, 282, 360
 Burchhardt (Burckhardt), Johann Ludwig 80, 320
 Burián Pál 62, 239, 308
 Busa Margit 222, 228, 229, 231, 233, 235, 243, 247, 249, 254, 255, 263, 269, 364, 366, 395, 397
 Butkay István 74, 317
 Buttler János 376
 Bürger, Gottfried August 132, 360
 Byron, George Gordon 108, 349
 Caesar, Caius Julius 75, 348, 380
 Caneider (Canaider) (János) 143, 364
 Canning, George 53, 108, 123, 298, 348, 349
 Canova, Antonio 111, 124, 135, 268, 288, 325, 345, 351, 370
 Carro, Jean de 59, 61, 297, 306
 Cato (M. P. Censorius vagy M. P. Uticensis) 142, 159, 172, 363, 364, 375
 Chipault, François-Clément (Bezancourt) 140, 157, 362
 Cicero, Marcus Tullius 75, 267, 303, 306, 318
 Clarot, Alexander 135, 276, 354
 Claude Lorrain 48, 134, 293, 342, 348, 349
 Clementisz (papné) 88, 324
 Cleyermann (Cleinmann, Kleinmann) Károly 44, 48, 55, 80, 82, 86, 110, 277, 289, 294, 321, 350
 Coburg (ügyész) 331
 Collin, Heinrich Josef 103, 339
 Comáromy György 305
 Comáromy Györgyné → Beleznay Julianna
 Comáromy István 57, 303
 Comáromy Náni (Kóji, Menszáros Lászlóné) 57, 59, 63, 303, 305
 Conzi 123, 133, 349
 Cornides Dániel 252
 Cornides Zsuzsa (Engel János Jakabné) 323
 Corvin János 341
 Czázár András 374
 Czifra Mariann 226, 248, 395
 Czinár Mór Pál (Maurus) 147, 368
 Czinke Ferenc 343
 Cziráky Antal 47, 53, 76, 79, 83, 87, 97, 118, 119, 281, 282, 319, 340
 Czuczor Gergely 48, 82, 96, 141, 142, 158, 159, 246, 282, 363

- Csahinen Károly 241, 395
 Csáky (Tsáky) érsek 189
 Csáky Antal Vince 291
 Csáky család 10, 192
 Csáky Petronella (Csáky Antal Vincéné) 46, 48, 291
 Csáky Walburga (Sztáray Albertné) 311
 Csányi László 65, 310
 Csapó Dániel 93, 329
 Cseh Miklós 177, 381
 Csemniczky János 94, 331
 Cserey Farkas 315, 318
 Cserey Miklós 76, 84, 289, 318, 320–322, 368
 Cserneczky József 151, 373
 Csik (ügyvéd) 65, 309
 Csillag Miklós 361, 395
 Csillay (professzor) 65, 71, 310
 Csokonai Vitéz Mihály 37, 38, 40, 72, 111, 230, 264, 266, 268–271, 293, 296, 297, 316, 321, 322, 352, 353, 361, 366, 370, 395
 Csoma Borbála (Fáy Józsefné, majd Szemere Pálné, II.) 52–55, 66, 79, 95, 99, 121, 125, 172, 220, 236, 237, 240, 244, 273, 298, 299, 320, 325, 326, 336, 356, 359, 375
 Csoma Zsanett (Johanna, Jakabfalvi Andrásné) 52, 85, 90, 98 (?), 297, 322, 328
 Csoma Zsigmondné → Szilasy Terézia
 Csorba Csaba 251
 Csordás Lajos 340, 341, 395

 Dajkó Pál 247, 249, 250, 395
 Danhauser (Josef?) 75, 318
 Dareiosz, III. (Dárius) 114, 355
 Darvas Ferenc 174, 379
 Darvas Mária (Mocsári Antalné) 379
 Darvas Szuszsanna (Puky Ferencné) 174, 379
 Dávidházi Péter 372, 395
 David, Jacques-Louis 109, 348, 350
 Davidovics Pál 66, 311
 Dayka Gábor 177, 323, 381
 Deáki Sámuel 82, 96, 282
 Deáky Zsigmond 66, 311
 Debreczeni Attila 221, 223, 226, 228, 259, 260, 264, 266, 395, 398
 D'Ellevaux János (Dellvo, Delvó) 58, 59, 66, 90, 286, 326
 D'Ellevaux Jánosné (Dellvoné, Delvóné) → Török Marie Susie
 Denhauser → Danhauser
 Denis, Michael (Sined) 14, 16, 24, 27, 258, 260
 Denon, Vivant 107, 145, 162, 344, 349, 366
 Dercsényi János (Weisz) 46–48, 52, 64, 86 (?), 92, 286, 291, 292, 309, 310, 324
 Dercsényi Jánosné → Kazinczy Julianna
 Dercsényi Pál 47, 78, 286, 291, 292, 320
 Dercsényi Pálné → Geymüller Henrika
 Dessewffy Ádámné Kazinczy Erzsébet
 Dessewffy Aurél 82, 108, 310, 321, 348, 372
 Dessewffy Bertalan 92, 328
 Dessewffy Emil 324, 372
 Dessewffy József 43, 44, 45, 52, 67, 75, 81–84, 86, 88, 91, 95, 97, 115–119, 125, 132, 140, 150, 151, 156, 230, 232, 241, 243, 251, 261, 266, 267, 269, 270, 272, 276, 279–282, 287, 288, 290, 304, 307, 309, 311, 321, 322, 324, 327, 332, 333, 342, 243, 348, 352, 356, 357, 362, 364, 372, 375, 397, 399
 Dessewffy Józsefné → Sztáray Eleonóra
 Dessewffy Marcell 372
 Dessewffy Sándor 324
 Dessewffy Virgine 372
 Deszcsicska (commissarius) 99, 335, 336
 Deutsch Löbel 70, 314
 Devaux (festő) 71, 75, 315
 Devecseri Gábor 259, 396, 398
 Dillon, Eduard 293, 353
 Dillon Georgina (Károlyi Istvánné) 47, 124, 136, 293, 353
 Diogenész 388
 Diós István 398
 Dobos János 58, 304
 Dobos Jánosné → Kossuth Johanna
 Dohovics Vaszi (Vazul) 82, 96, 282
 Dókus László 61, 66, 68, 71, 74, 77, 86, 88, 99, 307, 308, 310, 323, 325, 335
 Doleschall Mihály Dienes 334
 Domahídi Antal 47, 292
 Dománszky Gabriella 395, 396
 Domby Márton 52, 54, 85, 297, 322
 Domby Mártonné → Mészáros Szuszsanna
 Domcsó András 65, 73, 76, 310
 Domenico (Domenichino) Zampieri 39, 271, 272
 Domokos Jakab 272
 Domokos Lajos 39, 41, 231, 272
 Domokos László 39, 272
 Donát (Dónát) János 38, 40, 47, 112, 128, 133, 135, 270, 354
 Doncecz Etelka 312, 348
 Dozler (Rubendunstné) 59, 306
 Döbrentei Gábor 45, 64, 74, 79–85, 87, 93, 97, 117, 119, 125, 135, 232, 243, 249, 250, 267, 268, 279, 282, 286, 294, 309, 317, 320–322, 327, 351, 356, 357, 364, 365, 372, 373, 387, 395, 396
 Döme Károly 81, 88, 267, 282
 Dóry (?) 366

- Draskóczy Gyula 95, 178, 332, 382
 Draskóczy László 95, 178, 332, 382
 Draskóczy Lőrinc 95, 178, 332, 382
 Draskóczy Sámuel 95, 178, 332, 382
 Draskóczy Sámuelné → Újházy Clementíne
 Drescher Frigyes 52, 90, 297, 326
 Drezmiczer (Dresmitzer) József 243, 385
 Dugonics András 118, 119, 358
 Dulházi Mihály 82, 230, 321, 347
 Dunkovics (főhadnagy) 384
 Durcsák János 51, 59, 60, 296, 306
 Dussault, F. J. 310

 Eckstein (Adolf?) 93, 329
 Eckstein Ferenc 44, 91, 93, 289, 327
 Eckstein János 289, 327
 Ecsedi László 304
 Egger Vilmos 113, 119, 276, 354, 358
 Ehrenreich Sándor Ádám 114, 355
 Eldinger, Leib 68. 313
 Ellinger István 347
 Ender, Johann 47, 75, 124, 134, 173, 237, 293, 318, 344, 345, 377
 Endlicher István László 344
 Engel Ferenc 368, 384
 Engel János Jakab 86, 323
 Engel János Jakabné → Cornides Zsuzsa
 Engel János Keresztély 323
 Engelmann, Godefroy 108, 348, 349
 Eötvös (Ignác?) 47, 293
 Eötvös Ignác 280
 Eötvös József 138, 361
 Ercsei Daniel 45, 82, 96, 117, 119, 282
 Erdélyi Jánosné 53, 299
 Erlach, Joseph Emanuel Fischer von 104, 340, 341
 Erőss János 269
 Erzsébet (Habsburg) 48, 109, 293, 350
 Erzsi (Pest, 1829) 356
 Esztergályi (lelkész) 89, 325
 Esterházy → Eszterházy
 Eszterházy (?) 111, 351
 Eszterházy család 184, 191, 192, 297
 Eszterházy Eleonóra (Sztáray Mihályné, korábban Niczky Istvánné) 17, 29, 261, 372
 Eszterházy Ferenc 18, 29, 147, 165, 261, 369, 372
 Eszterházy József 62, 308, 367
 Eszterházy Károly 17–20, 29–31, 200, 255, 261–264, 370, 374
 Eszterházy Miklós 124, 188, 261, 347
 Eszterházy Pál 107, 124, 134, 347
 Eugenius herceg

 Fábián Gábor 366
 Fábri 68, 313
 Fájsz József (Faisz) 90, 147, 165, 326, 369
 Falconet, Étienne Maurice 382
 Fallenbüchl Zoltán 225, 396
 Farkas (sátoraljaújhelyi zsidó) 74–76, 317
 Farkas Ferenc (tévesen: Károly) 115, 357
 Farkas Sándor (Bölöni) 48, 294
 Farkas Vince 147, 153, 154, 165, 170, 171, 368, 374, 385
 Fast, Christian (Fastl Kristóf) 20, 32, 263
 Fatovics István 54, 94, 300, 330
 Fáy Ábrahám 311
 Fáy Albert (Berci) 54, 89, 298, 299, 320, 324, 325, 336
 Fáy András 43, 44, 46–52, 54, (55), 79–85, 88, 97, 106, 110, 114, 124, 126, 132, 151, 232, 239, 275, 282, 288, 298, 301–303, 342, 350, 356, 373
 Fáy Bertalan
 Fáy család 53
 Fáy Erzsébet (Jakabfalvi Dánielné) 51, 53, 296
 Fáy Ferenc 66, 311
 Fáy Ferencné 93
 Fáy Gyéza Ferenc 66, 311
 Fáy György, I. 54, 90, 93, 299, 323, 326
 Fáy György, II. 90, 299, 326
 Fáy Györgyné, I. → Puky Borbála
 Fáy Gyula Béla 66, 311
 Fáy János, I. 270
 Fáy János, II. 38, 39, 270–272, 371
 Fáy Joanna 54, 298, 299, 320, 325, 336
 Fáy József 121, 125, 299, 325, 359
 Fáy Józsefné → Csoma Borbála
 Fáy László 52, 132, 298, 342
 Fáy Mózes 54, 85, 299, 323, 326
 Fáy Zseni (?) 55, 301
 Fáy Zsigmond 66, 311
 Fáy Zsuzsanna (Ráday II. Gedeonné) 121, 359
 Fazekas István 219
 Fejér György 45, 46, 90, 117–119, 122, 238, 249, 282, 290, 359
 Fekesházy Mihály 62, 308
 Fekete Csaba 272, 396
 Fekete Gáspár 65, 298, 310
 Fekete György 119, 358
 Fekete János 358
 Fellner Jakab 261
 Fendi, Peter 357
 Fénelon, François de Salignac de la Mothe 272
 Fenyéri Gyula (Stettner György, Zádor György) 43, 44, 54, 55, 67, 69, 76, 78, 82, 84, 85, 91,

- 96, 106, 126, 132, 151, 241, 243, 266, 279,
285, 305, 309–314, 322, 323, 327, 342, 373
Fenyéri Gyuláné (Thaly Julianna) 47, 283
Ferdinánd, I. 76, 194, 319
Ferdinánd, II. 73, 76, 184, 316, 319
Ferdinánd, III. 76, 319
Ferdinánd, V. 77, 79, 82, 86, 319, 323, 377
Ferdinánd, VII. 370
Ferdinándiné 85, 322
Ferdinánd luccai herceg 311
Ferenc, I. (Lotaringiai) 107, 134, 215, 272, 346,
377
Ferenc, I. (II.) (Habsburg–Lotaringiai) 39, 76,
79, 105, 107, 110, 112, 113, 118–120, 123–
125, 134, 135, 145, 148, 162, 167, 172, 237,
272, 281, 313, 317–319, 324, 335, 341, 345,
346, 354, 366, 367, 377, 392
Ferenczy István (lakatosmester) 50, 110, 111,
295, 351
Ferenczy István (szobrász) 37, 38, 40, 44, 49,
50, 54, 107, 110–112, 114, 125, 128, 135–137,
149, 167, 232, 237–239, 268, 275, 277, 288,
293, 295, 300, 345, 351, 352–355, 358, 369,
370, 395, 398
Ferenczy József 54, 66, 73, 74, 288, 295, 300,
311, 351, 352
Fessler Ignác Aurél 83, 97, 102, 283, 290, 338
Festetics család 192
Festetics György 315, 339
Festetics János 103, 339, 384
Festetics László 72, 292, 315, 346
Fisher (bécsi festő) 381
Fizsi → Kazinczy Iphigénie (II.)
Fodor Miklós 376, 377, 396
Fodor Pál 56, 302
Forgács (gróf) 94, 331
Forgács Ádám, I. 376, 377
Forgács Ádám, II. 376, 377
Forgács Antal 177, 331, 380
Forgács Augustus 94, 330
Forgács család 176, 188, 380, 185
Forgács János Ádám 376, 377
Forgács Kálmán 331
Forgács Miklós 339
Forgácsné (grófné) 99, 336, 337
Forgács Zsigmond 94, 177, 331, 376, 377, 380
Forgács → Forgács
Forgó György 44, 55, 82, 96, 283
Fóris Otrókoci → Otrókoci Fóris
Foy → La Foy
Földvári Miklós 88, 92, 325
Földvári Miklósné → Kubinyi Amália
Földváry Ferenc 51, 296
Fülöp Géza 397
Francesco Furini 128, 353
Franklin, Benjamin 98, 334
Franyó Dániel 93, 329
Fráter Pál, I. 330
Fráter Pál, II. 94, 330
Fried István 220–223, 396
Frigyes, II. (Friedrich, Nagy) 11, 257
Frimont, Johann Maria 307
Frimont Péter-Ferenc 61, 307
Furino → Francesco Furini
Füger (Fuger), Friedrich Heinrich 75, 269, 317
Füzéresy (pap) 78, 319
Gaál Botond 270, 396
Gaal József 132, 360
Gábor György 354, 396
Gaimüller Katalin (Vay Miklósné) 47, 60, 291,
306
Galavics Géza 296, 353, 398
Galetti (Galletti), Johann Georg August 67,
312
Garampi, Giuseppe 261, 263
Cs. Gárdonyi Klára 397
Garzó Mihály 54, 300
Gastberg János 312
Gaudenzio Ferrari 39, 271, 272
Gazda István 349, 396
Gebhard (Gebhart, Gebhardt) Ferenc 75, 80–84,
87, 283
Gebler (orvos) 85, 322
Gellert, Christian Fürchtegott 252
Gergye László 317, 320, 373, 396
Gesennius (Gesenius), Wilhelm 80, 320
Gessner, Salomon (Gesznér) 16, 21, 27, 33, 228,
259, 265, 363
Gévay Antal 82, 96, 283
Geymüller Henrika (Dercsényi Pálné) 78, 292,
320
Géza (Geysa) fejedelem 149, 168, 185, 193, 365,
366, 371
Ginofsky József (Ginovszky) 75, 318
Goczig Károly 59, 306
Goethe (Göthe), Johann Wolfgang 54, 300
Gordán János 267
Gorove (László?) 52, 298
Gortvay János 57, 303
Gosztonyi Borbála (Kozma Ferencné) 74, 317
Gosztonyi Istvánné
Gosztonyi Julianna (Kubinyi Ágostonné) 94, 330
Gosztonyi Miklós 47, 293
Gőből Gáspár 316
Gőből Mária (Kovács Józsefné) 72, 316

- Gönczi Sámuel 61, 66, 74, 307
 Gönczy Monika 398
 Görgey Fanni (Rozgonyi Józsefné) 76, 99, 236, 308, 318
 Görög Demeter 81, 88, 283
 Göthe → Goethe
 Gramich (litográfus) 71, 315
 Granasztói Olga 267, 351, 396
 Grassalkovich 54, 56, 300, 302
 Grassalkovich I. Antal 101, 102, 119, 172, 189, 302, 338, 339, 358, 376
 Grassalkovich II. Antal 102, 302, 338
 Grassalkovich III. Antal 103, 339
 Grassalkovich I. Antalné, I. (Lang Erzsébet) 338
 Grassalkovich I. Antalné, II. (Klobusiczky Krisztina) 338
 Grassalkovich I. Antalné, III. (Klobusiczky Terézia) 338
 Grassalkovich III. Antalné (Eszterházy Mária Leopoldina) 339
 Grassalkovich család 200, 338
 Grigoletti, Michelangelo 371
 Grosschmidt (Grossschmied) Antal 55, 301
 Grund, Norbert 19, 31, 262
 Grünfeld Dávid 68, 312, 313
 Grün Seelig 69, 70, 314
 Guido Reni 128, 353
 Guzmics Izidor 44, 45, 75, 79–84, 86, 91, 92, 99, 115, 117, 119, 131, 139, 143, 144, 146, 147, 151, 155, 160–162, 164, 165, 230, 232–235, 238, 240–248, 250, 263, 267, 275, 278, 280, 283, 290, 301, 302, 310, 323, 328, 333, 335–337, 353, 360, 361, 365, 368, 369, 371, 375, 383, 386, 390, 396, 398
 Gvadányi József 145, 163, 367
 Győrffy Miklós 399
 Gyulai Constantia (Kún Lászlóné) 56, 86, 303, 324
 Gyulai család 294
 Gyulai Ferenc 282, 295, 303, 307, 324
 Gyulai Ferencné → Kácsándy Zsuzsanna
 Gyulai Karolina (Frimont Péterné) 294, 304, 305, 307, 311, 398
 Gyulai Lajos 49, 115, 125, 282, 294, 356
 Gyulai Lotti (Lolotte, Karolina; báró Frimont Péterné) 61, 67
 Gyurcsányi Gábor 93, 94, 153, 171, 172, 175, 329, 374, 376, 379
 Gyurkovics György 55, 300
 Gyürky (Pál?) 52, 298
 Gyürky Pál 176, 380
 Gyürky Erzsébet (Ambrózy Lajosné, I.) 93, 173, 329, 377
 Haberle Károly Konstantin 90, 326
 Hadik család 291
 Hafíz, Samszu' d-Dín Muhammad 144, 162, 366
 Hajnóczy József 102, 263, 290, 339
 Hajnóczy Sámuel 102, 339
 Hajós János 86, 323
 Halász Ignác 344, 396
 Haliczki Antal 81, 321
 Haller László 272
 Hammer (Hammer-Purgstall), Joseph 83, 97, 283
 Hangyási Dávid 47, 292
 Harsányi István 397
 Hartay család 75, 318
 Hartleben Konrád Adolf 312
 Hartmann, C. H. F. 97, 334
 Hász-Fehér Katalin 307
 Hatvani István 215
 Haykul Antal 71, 229, 315
 Heckenast Gusztáv 340
 Heinrich, Thugut 50, 52, 54, 55, 125, 128, 135–137, 237, 277, 296, 353, 356
 Hell Miksa 76, 261, 319
 Helmeczy Mihály 43, 52, 75, 78, 79, 83–85, 87, 97, 122, 126, 132, 238, 239, 283, 343, 360
 Henrik, IV. (Bourbon) 22, 34, 265
 Herder, Johann Gottfried 147, 165, 265, 369
 Hericz József 62, 64, 99, 308
 Hericz Józsefné → Kraynik Klára
 Herskó József 313
 Hessen-Darmstadt, Georg 70, 177, 314, 380
 Hessen-Darmstadt, Luise Henriette 314, 380
 Hess Mihály (Hesz János Mihály) vagy Ferenc 112, 276, 354,
 Hess Mihály (Hesz János Mihály) 149, 168, 271, 371
 Heyne, Christian Gottlob 361
 Hickel, Joseph 39, 272
 Hidegkövy Antal 99, 336, 337
 Hild József 133, 262, 341, 368, 370
 Himfy → Kisfaludy Sándor
 Hirgeist Anna (Prónay Simonné, Nini) 47, 55, 103, 140, 157, 174, 289, 293, 301, 303, 329, 339, 362, 363, 378
 Hirgeist Ferenc 93, 140, 157, 174, 329, 339, 362, 363, 378
 Hirgeist Leopold 93, 140, 157, 174, 329, 362, 363, 378
 Hirzel, Hans Kasper 21, 33, 265

- Hocsi Elek 289
 Hofmann Lipót Alajos 264
 Holecz Karolina (Török Jánosné) 94, 330
 Holecz Károly 94, 331
 Holes (Holesch) Dániel 59, 65, 306
 Homérosz 259, 260, 396
 Homonnai Bálint (Drugeth) 149, 168, 370, 399
 Homonnay Imre 49, 295
 Hondekoeter, Melchior 271
 Horatius (Horátz), Quintus H. Flaccus 88, 148, 150, 151, 166, 258, 323, 325, 364, 369, 372, 373, 396
 Hormayr (Hormayer), Joseph 67, 76, 115, 312, 319, 357
 Horn Ferenc 57, 61, 62, 69, 100, 303, 304, 310, 337
 Horn Ferencné 62, 64
 Horn Tóni (Antónia; Lehoczki Lászlóné) 57, 303, 304, 337
 Horváth Ádám (Pálóczi) 21–23, 32–35, 255, 264, 265,
 Horváth Ádámné (I.) Oroszy Julianna 264
 Horváth Ádámné (II.) Sárközy Jusstina 264
 Horváth Ádámné (III.) Kazinczy Klára 264
 Horváth Endre (Pázmándi) 44, 45, 75, 80–84, 86, 115, 117, 120, 125, 135, 144, 161, 243–250, 275, 283, 290, 356, 365, 383, 385–388, 396, 398, 399
 Horváth Gáspárné 73, 316
 Horváth J. András 340, 396, 396
 Horváth János 45, 51, 53, 55, 57, 117, 119, 132, 276, 283, 290, 296, 303, 356
 Horváth János (irodalomtörténész) 249, 396
 Horváth József (orvos) 75, 80–83, 87, 283
 Horváth Náni 69, 313
 Horváth Nepomuk János 104, 340
 Horváth Pál 365
 Horváth Sámuel 377
 Horváth Stansics Anna 331
 Horváth Stansics család 331
 Horváth Stansics Klára 331
 Horvát Borbála (Török Józsefné) 296
 Horvát István 44, 45, 47–49, 52, 53, 59, 75, 81, 84, 87, 96, 106, 107, 116, 117, 119, 126, 127, 129, 130, 232, 234, 277, 283, 286, 294, 298, 305, 320, 343, 344, 383, 386
 Horvát József → Szentgyörgyi-Horvát József
 Hoschius, Sidronius (Hossche, Hosschius) 14, 25, 258
 Hosszufalusi Ignác 52, 60, 298, 306
 Hőgye István 347, 396
 Hőgyészi 91, 327
 Hőgyészi Julie (I.) 54, 299
 Hőgyészi Julie (II.) 54, 299
 Hőgyészi Magdaléna (Lilla) 54, 93, 299
 Hölty, Ludwig Christoph Heinrich 132, 360
 Huber József 47
 Humboldt, Alexander 54, 289, 300
 Humboldt, Wilhelm 300
 Hunyadi János 145, 163, 367, 389
 Hunyadi László 189
 Hunyadi Mátyás → Mátyás
 Hunyor József 99, 336, 337
 Huszár Antal 331
 Huszár Elek 47, 85, 293, 323
 Huszár József 94, 331
 Huszár Józsefné (I.) → Teleki Bora
 Huszár Józsefné (II.) → Mikes Róza
 Huszti Ferenc 74, 317
 Hutka István 78, 320
 Huysum, Jan Van 114, 354, 356
 Hübner, Johann 305, 316
 Hütter, Elias 75, 318
 Ibrányi Antal 52, 298
 Ibrányi Farkas 298
 Ibrányi Károly 298
 Igaz Sámuel 229, 230, 268, 346
 Illyesházy család 185
 Imre János 47, 52, 75, 80–85, 87, 132,
 Inczédi Sámuel 61, 74, 307
 Irinyi Johanna (Kraynik Józsefné, II.) 65, 286
 Isabey, Jean-Baptiste 39, 173, 272, 377
 István, I. (Szent; Vajk) 39, 145–148, 162–164, 166–168, 183, 185, 189, 193, 194, 202, 242, 366, 370, 371, 389
 Ivánszky Antal 51, 296
 Jacobs, Friedrich 67, 379, 312
 Jagello Wladislaus → II. Ulászló
 Jakab (borkereskedő) 68, 293, 312
 Jakabfalvi András 52, 54, 86, 92, 297, 322, 328
 Jakabfalvi Andrásné → Csoma Zsanett
 Jancsó Elemér 249, 396
 Janinet, Jean-François 22, 34, 265
 Jankó Félix Gáspár (?) 148, 166, 167, 369
 Jankovics Miklós (Jankowich) 43–45, 47, 49, 55, 81–84, 86, 88, 104–106, 113, 119, 120, 122, 126, 131, 135, 230
 János (Habsburg főherceg) 364
 János Frigyes (würtembergi herceg) 347
 Jazet, Jean-Pierre Marie 123, 133, 348
 Jó Fülöp 347, 377
 John, Friedrich 37, 40, 269, 354
 Josephi, M. M. 73, 316
 Jósika János 281

- Józsa Mária (Kazinczy Istvánné) 287, 314
 József, II. 19, 31, 39, 102, 105, 257, 261–263, 269, 272, 298, 325, 338, 339, 341, 345, 366, 367, 374, 375, 377, 392
 József nádor 39, 44, 45, 47, 48, 75, 87, 105, 107, 109, 111–113, 115, 116, 118–120, 123, 134, 135, 146, 148, 163, 167, 172, 272, 281, 289, 292, 293, 300, 318, 322, 324, 328, 341, 346, 350–352, 354, 358, 362, 368, 377
 József nádor 3. felesége → Mária Dorottya
 Juhász (János?) 49, 295
 Juranics Antal 143, 160, 364
 Juricskay László 267
 Juvenalis, Decimus Junius 150, 372
- K. → Katona István
 Kácsándy Mihály 74, 317
 Kácsándy Terézia (Rhédey Lajosné) 307, 311, 328
 Kácsándy Zsuzsanna (Gyulai Ferencné) 66, 295, 303, 307, 311, 324
 Kacskovics Károly 48, 294
 Kaczkovics 92, 328
 Kaergling (Kärgling) János Tóbiás 113, 133, 354, 355
 Kalchbrenner (János) József 54, 299
 Kálmán (Könyves) 145, 163, 367
 Kalmár György 130, 344
 Kamenszky István 150, 371
 Kamody Miklós 256, 396
 Kapy József 175, 379
 Kapy Józsefné → Szentiványi Anna
 Karaba György 178, 381
 Kárász (Miklós?) 51, 296
 Kardos Sámuel 77, 319
 Karl August Ludwig (bajor király) 312
 Kármán József 285
 Kárner László 304
 Kárner Lászlóné → Kazinczy Honoráta
 Károly, V. (Nagy) 76, 184, 319
 Károly, VI. (Habsburg) 76, 104, 189, 207, 215, 319, 340, 353
 Károly, X. 123, 314, 330, 349
 Károly Ambrus (Habsburg–Lotaringiai) 149, 167, 370
 Károly luccai herceg 311
 Károlyi család 53, 201, 205, 353, 360
 Károlyi Franciska (Sztáray Albertné) 311
 Károlyi György 44, 45, 47, 86, 116, 118, 119, 125, 132
 Károlyi István 353
 Károlyi István → Trattner-Károlyi István
 Károlyi Istvánné → Dillon Georgina
 Károly Róbert 363
- Karove Erzsébet (Szemere Lászlóné) 49, 60, 294, 306
 Kárpáty Csilla 260, 398
 Kassai József 85, 322
 Kassai Sámuel 72, 315
 Kaszner (szolgabíró) 336
 Kászonyi Dániel 271, 371
 Katalin, II. 178, 382
 Katona István 20, 32, 263, 264
 Kaunitz, Wenzel Anton 76, 319
 Kazinczy Amália (Máli; Gencsy Pálné) 60, 63, 64, 70, 78, 98, 100, 287, 337
 Kazinczy András, I. 378
 Kazinczy András, II. 174, 378, 286, 292, 304, 331
 Kazinczy András, III. 44, 49, 60, 78, 286
 Kazinczy Anna (Tussay Mártonné) 342
 Kazinczy Antonin 50, 56–58, 64, 65, 286, 355, 360
 Kazinczy Bálint 57, 58, 61, 62, 86, 286, 287, 323, 360
 Kazinczy Béla 225, 397
 Kazinczy Dienes 229, 266, 267
 Kazinczy Emil 43, 44, 46, 48, 50, 56–58, 60–62, 66, 73, 95, 110, 124, 232, 286, 288, 332, 351, 355, 360
 Kazinczy Erzsébet (Dessewffy Ádámné) 342
 Kazinczy Eugénia (Zseni; Kraynik Imréné) 58, 62–64, 65, 70, 95, 273, 280, 287, 301, 307, 309, 329, 332, 337, 360
 Kazinczy Gábor 222, 250, 297, 304, 363, 397
 Kazinczy Honoráta (Kárner Lászlóné) 44, 58, 67, 76, 286, 304
 Kazinczy Iphigénie (II., Fizsi) 56, 67, 286, 287, 360
 Kazinczy Isabella (?) 69, 313
 Kazinczy István 286, 287, 314
 Kazinczy Istvánné → Józsa Mária
 Kazinczy József, I. 60, 67, 265, 287, 337
 Kazinczy József, II. 60, 69, 70, 287
 Kazinczy Józsefné, I. 64
 Kazinczy Józsefné, II. → Bay Cecília
 Kazinczy Julianna (Dercsényi Jánosné) 286, 291, 292, 309, 320, 324
 Kazinczy Klára (Kraynik Józsefné, I.) 280, 286, 288, 295, 303, 307, 308, 321, 329, 332, 375
 Kazinczy Lajos 57, 58, 61, 62, 64, 86, 95, 99, 287, 323, 332, 337, 360
 Kazinczy László, I. 89, 306, 311, 325
 Kazinczy László, II. 78, 98, 99, 287, 335
 Kazinczy Mária (Turánszki Kálmánné) 44, 64, 65, 76, 287

- Kazinczy Miklós 257, 265, 267, 313, 363
 Kazinczy Otilia (Lónyai Gáborné) 44, 47, 58, 60, 64, 65, 287, 289, 301, 314
 Kazinczy Péter 342, 357, 382
 Kazinczy Sophie (Vay Ábrahámné) 46, 132, 286, 302, 315, 357
 Kazinczy Thalie 57, 58, 64, 70, 95, 280, 287, 332, 336, 337, 360
 Kazinczy Zsuzsanna (Péchy Sándorné) 267
 Keczer Anna (Szirmay Péterné) 76, 319
 Keglevich család 199
 Keglevich Gábor 376
 Kelemen Bébi 74, 317
 Kelemen Erzsébet 74, 317
 Kelemen László 260
 Kelemen Sámuel 77, 319
 Kemény Domokos 83, 321
 Kemény József 82, 96, 321
 Kempelen Béla 225, 306, 378, 397
 Kenyeres Ágnes 398
 Képes Sámuel 65, 309
 Kerekes Ferenc (tisztartó) 67, 312
 Kerényi Ferenc 340, 397
 Keresztelő János → Szent János
 Kertész József 54, 299
 Kevy József 94, 331
 Kézy Mózes 98, 99, 179, 236, 334, 336, 382
 Kininger, Vincenz Georg 28, 75, 129, 269, 284, 312, 317, 354
 Kinizsi Pál 192
 Királyi (tanár) 153, 170, 374
 Királyiné
 Kisfaludy Károly 43, 44, 51, 55, 73, 75, 78, 79, 81–86, 97, 106, 119, 122, 123, 126, 132, 151, 177, 233, 238, 280, 282, 284, 380, 381, 294, 296, 316, 317, 320, 329, 331, 342, 350, 353, 356, 364, 372, 380, 381, 396
 Kisfaludy Mihály 143, 160, 364
 Kisfaludy Sándor (Himfy) 44, 45, 75, 80, 83, 86, 91, 106, 115–117, 125, 132, 135, 151, 177, 241, 249, 283, 381, 284, 342, 364, 365, 372, 381
 Kis János (püspök) 44, 45, 49, 75, 80, 82–85, 87, 97, 116, 117, 119, 131, 151, 177, 240, 241, 243, 295, 327, 373, 381
 Kis János ifj. 49, 295
 Kis Károly 82, 96, 126, 132
 Kis Sámuel 38, 48, 270, 294, 398
 Kilian, Georg Christoph 310
 Kilián György 233, 322
 Klasz Kálmán (Colomannus) 144, 162, 366
 Klauzál Imre 44, 288
 Klein Efraim 252, 253
 Kleinmann → Cleynmann
 Klieber, Josef 75, 145, 162, 163, 318, 367, 388
 Klimesch, Thomas 16, 28, 260
 Klimó Anna 39, 270
 Klimó György 39, 270
 Klobusiczky József 66, 99, 301, 311, 336, 337
 Klobusiczky Mária (Ibrányi Miklósné) 67
 Klobusiczky Matilde (gróf Sztáray Ferdinándné) 55, 301, 311, 312, 337
 Klobusiczky Péter 109, 350
 Klopstock, Friedrich Gottlieb 10, 14, 21, 24, 33, 132, 144, 161, 234, 256, 258, 265 360, 366, 388
 Klugens, Ferdinand 73, 316
 Knaut, Friedrich 303
 Knautné (Mária) 56, 58, 303
 Knigge, Adolph 98, 334
 Kochmeister (gyógyszerész) 86, 324
 Kocsi Sebestyén István (?) 38, 41, 270
 Koczebű → Kotzebue
 Kohanyecz (kereskedő) 301
 Kohanyecz Fruzsina (Almási Józsefné, II.) 301
 Koháry család 188
 Koháry Antal 288
 Kohl, Clemens 16, 28, 260
 Kohn Hermann (Alconière Tivadar) 113, 135, 276, 354, 396
 Kollár János 47, 293
 Koller Ferenc 119, 358
 Kolonits család 184
 Kolosi (Kolozsi) István 56, 302
 Kolosi (Kolozsi) József, I. 304, 332
 Kolosi (Kolozsi) József, II. 57, 58, 95, 304, 332
 Kolozsvári (Kolossváry) Sándor 81, 96, 284
 Koltai András 299, 326, 369, 397
 Kondé püspök 297
 Kopácsy József 45, 81, 88, 109, 119, 276, 284, 350
 Kopper (festő; K.) 49, 295
 Koppi Károly 263, 264
 Kordos (ügyvéd) 57, 303
 Kornstein Náthán 65, 309
 Korponay Gáborné → Mázsáry Judit
 Kós Istvánné 92, 328
 Kossuth András, I. 307
 Kossuth András, II. 61, 307, 337
 Kossuth Johanna (Ecsedi Lászlóné, majd Dobos Jánosné) 58, 302, 304
 Kossuth József 99, 336, 337
 Kossuth Lajos 282, 297, 302, 304
 Kossuth László 56, 57, 279, 302, 304
 Kotzebue, August Friedrich Germanus 54, 300
 Kovachich Márton György 20, 32, 263, 264

- Kovács (Visontai; József vagy János) 46, 49, 291
 Kovács Benjámin 177, 381
 Kovács Ida 221, 254, 397
 Kovács Ildikó 374, 398
 Kovács József (Háló) 72, 316
 Kovács Józsefné → Gőből Mária
 Kovács Mihály 132, 238, 360
 Kovacsóczy Mihály 268
 Kováts Dániel 396
 Kovátsch József 75, 317, 318
 Kovács Rozalie 66, 311
 Kovács Tamás 91, 327
 Kovács Tamás József 90, 143–146, 161, 163–165, 245, 247, 326, 365, 367, 368, 383, 385
 Kovács Zsigmond 85, 88, 323
 Kozma Ágnes (Wékey Ferencné) 74, 317
 Kozma Ferenc 74, 99, 317, 335
 Kozma Ferencné → Gosztonyi Borbála
 Kozma Miklós 74, 317
 Kölcsy Ferenc 75, 79–88, 151, 270, 284–286, 321–324, 330, 332, 341, 360, 365, 372, 373, 375, 380, 399
 Köncs (pesti ifjú) 48, 294
 Kőrösi Csoma Sándor 249
 Körtvélyesi István 99, 336, 337
 Köteles Sámuel 75, 87, 284
 Kövy Sándor 45, 53, 57, 117, 119, 284, 303
 Krafft, Johann Peter 39, 107, 108, 113, 119, 123–125, 134, 135, 172, 237, 272, 292, 345–348, 354, 358, 377, 398
 Krakker (Kracker), Johann Lukas 19, 30, 31, 261, 262
 Kraynik (?) 83, 86, 91, 321, 327
 Kraynik család 293
 Kraynik Imre 44, 47, 93, 287, 288, 304, 329
 Kraynik Jakab 47
 Kraynik József, I. 57, 286, 288, 303, 308, 321, 329
 Kraynik József, II. 65, 286, 303
 Kraynik Józsefné (I.) → Kazinczy Klára
 Kraynik Józsefné (II.) → Irinyi Johanna
 Kraynik Klára (Hericz Józsefné) 63, 286, 308
 Kraynik László 93, 329
 Kraynik Pál 62, 286, 308
 Kraynik Pepie 95, 332
 Krech, Fridrich Johann 113, 239, 355
 Krekk (festő) 47, 292
 Krepp, Ignaz 357
 Kresznerics Ferenc (tévesen Krasznovics) 81, 96, 284, 333
 Kreutzinger, Josef 112, 129, 354, 355
 Kriebel János 44, 146, 163, 289, 368, 399
 Kristina főhercegné 184
 Kubínyi Ágoston 94, 176, 329–331, 380
 Kubínyi Ágostonné → Gosztonyi Júlia
 Kubínyi Amália (Földvári Miklósné) 88, 325
 Kubínyi András 294, 325, 329, 330, 380
 Kubínyi Ferenc 49, 93, 94, 175, 294, 329, 330, 377, 380
 Kulcsár (Kultsár) István, I. 46, 117, 119, 136, 283, 284, 291, 340, 358
 Kulcsár (Kultsár) István, II. 119, 358
 Kulcsár (Kultsár) Istvánné, I. → Perger Anna-Mária
 Kulcsár Péter 371
 Kunigunda (III. Béla felesége) 184
 Kún Lászlóné → Gyulai Constantia
 Kún Ludovica (?) 91, 327
 Kupeczky János 128, 271, 353
 Kuppelwieser, Leopold 75, 318
 Kurcz Ágnes 379, 398
 Kühnel Pál 369, 370
 Sz. Kürti 270, 271, 398
 Labádi Gergely 395
 Laczi (?) 98, 334
 Lafayette, Marie Joseph 73, 86, 316, 323
 Laffert Antalné → Prónay Antónia
 La Foy, Maximilien Sébastien 108, 348
 Laicsak Ferenc 267
 Lajos, I. (hesseni nagyherceg) 314, 380
 Lajos, I. (Nagy) 184
 Lajos, II. 165, 194, 195
 Lajos, XIV. 355
 Lajos, XIX. (Lajos Filep; Orléans) 86, 314, 323
 Lakos János 47, 293
 Lampe, John Frederick 98, 334
 Lampi, Christian Johann 113, 354
 Lánczy Ferenc 56–58, 60, 61, 65, 301, 302, 306, 308, 309
 Lánczy József 46, 291, 301
 Landerer Lajos 138, 241, 327, 340
 Landerer Mihály 181, 251
 Lanzer Karolina (Török Andrásné) 70, 94, 314, 330
 La Rochefoucauld, François 305
 La Salle, Achille-Étienne Gigault de 350
 Lassu István 88, 323, 325
 László, I. (Szent) 39, 203, 363
 László, IV. (Kun) 202
 László, V. 193
 Laudon, Gideon Ernst 76, 319
 Lavater, Johann Kaspar 22, 34, 266
 Lavotta János 298
 Lazzarini, Gregorio 271
 Le Brün, Charles 114, 129, 137, 355

- Léél → Lehel vezér
 Légrádi (Imre?) 47, 292
 Lehel vezér 206
 Lengyel Miklós 59, 306
 Lenhossek Mihály 72, 316
 Leo pápa, XII. 52, 53, 298
 Leo (orvos) 334
 Leopold → Lipót
 Lessing, Gotthold Ephraim 273, 305
 Lichtl Károly 123, 133, 349
 Lieder Frigyes 173, 377
 Ligarius, Quintus
 Lipót, I. 76, 195, 207, 319
 Lipót, II. 76, 105, 261, 266, 290, 319, 341, 346
 Lippay György 73, 316
 Lippert József 370
 Lipp Vilmos 395
 Liptay Sándor 285
 Lobkovic, Bohuslas Hasistejnský z 297
 Lohrmiller (Lohrmüller), Philipp 339
 Lonovics József 59, 306, 310
 Lónyai család 355, 356
 Lónyai Emma 67, 69, 311
 Lónyai Ferenc 203
 Lónyai Flóri (Florentina; Lónyai Jánosné) 69, 312, 314
 Lónyai Gábor, I. 44, 114, 289, 314, 355, 356
 Lónyai Gábor, II. 44, 47, 58, 60, 70, 71, 287, 289, 301, 314, 320
 Lónyai Gáborné (II.) → Kazinczy Ottilia
 Lónyai Ida 55, 289, 301
 Lónyai János 48, 67, 77, 294, 311, 314
 Lónyai László 320
 Lónyai László, II. 78, 320
 Lónyai Lászlóné, II. → Bónis Teréz
 Lónyai Menyhért 312
 Losonczy István 252
 Losonczy Joanna (Tornaljai Antalné) 95, 178, 332, 381
 Losonczy József 95, 332
 Losonczy Judit 178, 381
 Losonczy Károly 178, 332, 381
 Losonczy Klári (Domokosné) 95, 332
 Louthembourg (Lutherbourg), Philip James de 106, 342
 Lovász (Imre?) 55, 300
 Lovász Zsigmond 300
 Lyachovics János 291, 348
 Luby Imre 49, 54, 295
 Lucanus, Marcus Annaeus 98, 334
 Lutherbourg → Louthembourg
 Luther, Martin 150, 372
 Luzsinszky János 94, 331
 Lütgendorff Ferdinánd 137, 355
 Maar Bonifác 143, 144, 160, 161, 364, 384
 Macpherson, James 260
 Madarasi (?) 74, 317
 Maecenas, Caius Cilnius 150, 372
 Mailáth Antal 67–69, 77, 312, 314
 Mailáth György, I. 119, 284, 358
 Mailáth György, II. 49, 68, 69, 80, 83, 284, 294, 313, 321, 358
 Mailáth János 51, 58, 59, 91, 103, 115, 125, 135, 141, 158, 297, 304, 339, 357, 363
 Mailáth József 293
 Mailáth Mária (Melczér Lászlóné) 47, 55, 293, 300
 Major József 73, 305, 316
 Majoros (András?) 65, 310
 Majoros Márton 267
 Majthényi (Trautmannsdorfné) 59, 306
 Majthényi Antal 54, 93, 299, 330
 Majthényi László, I. 54, 299
 Majthényi László, II. 93, 299, 329
 Makáry György 51, 296
 Makovszki József 59, 306
 Malatinszky Júlie (Kirinyiné) 94, 331
 Máli (?) 95, 332, 334
 Malonyai János 67, 75, 312, 318
 Mannsfeld, (Johann Georg) 75, 318
 Manó Pál 142, 159, 364
 Manschgó János (Johann Manschgo) 50, 53, 55, 137, 295, 296, 355
 Mansfeld, Johann Georg 75
 Marczibányi István 136, 353, 374
 Marczibányiné 112, 125, 136, 353,
 Mária Dorottya (József nádor 3. felesége) 47, 92, 105, 292, 322, 328, 341
 Mária királyné, I. 199
 Mária Krisztina 351
 Mária Lujza 109, 349
 Mária Terézia (Bourbon) 75, 317
 Mária Terézia (Habsburg) 39, 76, 103, 140, 157, 178, 184, 189, 196, 200, 215, 261–263, 272, 319, 324, 338–340, 346, 347, 354, 363, 377, 381, 392
 Máriássy (András?) 96, 333
 Máriássy Zsuzsanna (Zimeskál Gáborné) 94, 331
 Marich Dávid 356
 Marichovszki (Marikovszky) György vagy Gusztáv 95, 332
 Markos Mihály 44, 48, 92, 288, 328

- Marmont, Auguste Frédéric Louis 92, 305, 328
 Marmontel, Jean François
 Maron (festő) 75, 317, 318
 Martinelli, Anton Erhard 341
 Martin, John 48, 293
 Martini János 60, 306
 Martinovics Ignác 283, 290, 297
 Márton József 60, 71, 72, 75, 77, 82, 96, 231, 268, 269, 284, 306, 315
 Máté (apostol) 262
 Matolay Gábor 55, 300
 Mátyás (inas?) 99, 337
 Mátyás, I. (Hunyadi) 105, 136, 145, 163, 184, 186, 189, 192, 193, 289, 341, 343, 352, 367, 389
 Mátyás, II. (Habsburg) 76, 319
 Mauks Jozefina (Bártfay Lászlóné) 43, 52, 55, 74, 85, 106, 132, 280, 288, 301, 307, 312, 317, 322, 342
 Maulpertsch (Maulbertsch), Anton Franz 19, 30, 261, 262
 Maurer, Hubert 149, 261, 371
 Maurin, Nicolas-Eustache 108, 348, 349
 Mauz, J. A. 48, 349, 293
 Maxentius 313
 Mázsáry Judit (Korponay Gáborné) 94, 331
 Medici Katalin 265
 Mednyánszky Aloyz (Alajos) 44–46, 50, 67, 81, 83, 91, 96, 97, 117, 119, 132, 276, 284, 295, 312, 333, 357
 Melcer László 300
 Melcer Lászlóné → Mailáth Mária
 Melcer Mária (Farkas Antalné) 55, 293, 300
 Meleagrosz (Meleáger) 175, 379
 Meller Simon 268, 351, 355, 398
 Melling, Antoine Ignace 48, 293
 Menlé (nevelőnő) 50, 296
 Menzel János 78, 80, 320
 Mericzay Antal (Mericzai) 47, 293
 Merz, Aloys 20, 32, 263
 Meskó Antalné 99, 336, 337
 Meskó család 10
 Mészáros Jeanette (Teleki Lászlóné) 47, 92, 292, 322, 328
 Mészáros Sámuel 267
 Mészáros Zsuzsanna (Domby Mártonné) 51, 54, 297
 Metastasio, Pietro Antonio 377
 Metternich, Klemens Lothar 94, 330, 352
 Meynes → Meytens
 Meytens, Martin van 124, 347
 Mezei Márta 317, 322, 398
 Miatovics Aurél 51, 296
 Migazzi Kristóf 152, 153, 169, 170, 370, 374
 Mihály (I. István nagybátyja) 149, 168, 371
 Mihanovics Antal 48, 294
 Mikes Róza (Huszár Józsefné, II.) 331
 Mikos Ferenc 53, 298
 Miksa, II. 76, 319
 Militz Fanny 53, 298
 Miller → Müller
 Miller (drezdai) 86, 324
 Miller, Johann Martin 132, 360
 Milton, John 16, 27, 48, 228, 259, 293
 Mocsári András 48, 294
 Mocsári Antal 174, 241, 281, 379
 Mocsári Borbála 93, 174, 330, 379
 Mocsári Magdolna (Manci?) 94, 330
 Mohay Borbála 339
 Molière 175, 379
 Molnár Albert (Szenci) 184
 Montecuccoli, Raimondo 76, 319
 Morgenstern, A. 98, 334
 Morghen → Raphael Morghen
 Moskó (Herskó József fia) 68, 313
 Moskovszki Antal 57, 304
 Muraközy Gyula 258, 364
 Muslay Izabella 294
 Müller (Miller) Károly 109, 113, 133, 275, 349
 (NN 24, 29–32, 258, 261, 264)
 Nádasdy László 121
 Nádasdy Lászlóné → Ráday Anna
 Nagy András (Péli) 52, 73, 298, 316
 Nagy Andrásné (Péli, Szilassy Mária) 52, 298
 Nagy Antal 234
 Nagy Barnabásné 86, 323
 Nagy Benedek (Felsőbüki) 52, 298
 Nagy Ferencné 336
 Nagy Gábor 38, 271
 Nagy Iván 225, 306, 325, 332, 338, 342, 346, 374–377, 380, 398
 Nagy József (Felsőbüki) 119, 358
 Nagy Konstantin 313
 Nagy Lázár 75, 318
 Nagy Péter Tibor 398
 Nagy Sándor (Alexander) 75, 114, 129, 137, 189, 355
 Nagy Teréz (Felsőbüki, Beothy Imréné) 295
 Náni (?) 95, 333
 Napóleon 107, 109, 123, 284, 328, 344, 346, 348–351, 364, 367
 Napóleon, II. (Reichstadt herceg) 108, 109, 349
 Nelson, Horatio 344
 Németh János (Dömötöri) 49, 53, 295e
 Németh József 95, 332

- Németh Lajos 55, 301
 Nequaszil (professzor) 90, 147, 165, 326, 369
 Neumann, Ludwig Bertrand 259
 Newton, Isaac 39, 271
 Ney, Michel 348
 Nini → Hirgeist Anna
 Nogáll Károly 399
 Novák Chrysostóm 143, 145, 146, 148, 160, 163, 164, 167, 365, 384
 Novák Ignác 297
- Nyíri (István kocsis, vagy János, vagy Ferenc) 61, 307
 Nyíri István 73, 82, 96, 179, 284, 317, 382
- Ocskay Antal 77, 319
 Okolicsányi (főszolgabíró) 78, 320
 Ondorkó György 65, 310
 Onodi Theresia (Ottlik Sándorné) 54, 88, 93, 299, 325, 329
 Onodi (Onadi) Zsigmond 93, 299, 329
 Onodi Zsigmondné → Plathy Katalin
 Orbán László 246, 250, 397, 398
 Orczy család 45, 259
 Orczy József 287, 290, 326, 338, 339
 Orczy László 290, 326, 329, 339
 Orczy Lőrinc, I. 270, 287, 290, 326, 339, 354
 Orczy Lőrinc, II. 43, 287
 Orosz Beáta 265
 Oswald (tanár) 297
 Otrokocsi Fóris Ferenc 39, 130, 272, 344
 Ottlik Géza 88, 299, 325
 Ottlik Géza (író) 325
 Ottlik Sándor 54, 299
 Ottlik Sándorné → Onodi Theresia
 Ottó, III. 149, 168, 371
 Ovidius (Ovid), Publius Naso 54, 300
- Óri Filep Gábor 214
- Packh (János testvére) 148, 167, 369, 389
 Packh János 146, 148, 163, 167, 367, 369, 370, 384, 389
 Pálffy család 184
 Pálffy Ferenc (vagy Ferenc Alajos) 72, 315, 351, 352
 Pálffy János 107, 124, 134, 184, 347
 Pálffy Miklós (tábornok) 107, 124, 134, 193, 347
 Pálma Pál 51, 296
 Palocsay Ferdinánd 334
 Palocsay Tivadar 98, 334
 Pálóczi Horváth Ádám → Horváth Ádám
- Pálóczi László 95, 332
 Pánczél Dániel 229
 Pándi Pál 395
 Pápay Sámuel 335
 Pap József 93, 330
 Papp József 46, 54, 84, 291, 371
 Papp Júlia 346, 398
 Parnahaj Gyurka 65, 310
 Patatich (Patachich) Ádám 39, 272
 Patay Anna 51, 296
 Patay Borbála (Borcza; Wartensleben Gusztávné) 88, 89, 325
 Patay Pál 89, 325
 Patay Pálné → Pogány Zsuzsanna
 Patay Sámuel 264
 Pauer (szobrász) 49, 295
 Paziazi Mihály 55, 126, 300, 360
 Pázmándy Dienes 44, 289
 Pázmány Péter 145, 163, 184, 203, 367
 Péchy család 317, 331
 Péchy Ferenc 74, 317
 Péchy Gábor 74 (?), 317
 Péchy Imre 44, 47, 52–55, 74 (?), 83, 86, 97, 285, 317
 Péchy Mihály 41, 230, 269
 Péchy Sándorné → Kazinczy Zsuzsanna
 Péczeli József 263
 Péli → Nagy (Péli)
 Pepi → Török József
 Perényi család 205
 Perger Anna-Mária (Kultsár [Kulcsár] István-né) 136, 358
 Perger János 82, 96, 285,
 Peski János 50, 112, 276, 296, 354
 Péter (apostol) 262
 Péter, I. (Nagy) 178, 382
 Péter Katalin 395
 Péter László 399
 Petri, Bernhard 290, 326, 339
 Petrovics Frigyes (Friedrich) 75, 80–84, 87, 285, 323
 Petter, Franz Xaver 75, 318
 Pfannschmidt (kapitány) 71, 315
 Pfannschmidtné Günther Teréz 315
 Pika (Gáspár?) 77, 319
 Pilgram, Franz Anton 370
 Pilizotti (rajzoló) 71, 315
 Pisani, Giuseppe 149, 167, 370
 Pius, VI. 19, 31, 263
 Pius, VIII. 74, 317
 Plathy Katalin (Onody Zsigmond) 93, 329
 Pletrik László 178, 382
 Plautus 398

- Pócsi Elek 98, 334
 Podmaniczky család 102, 189, 338, 375
 Podmaniczky József 127, 130, 344
 Podmaniczky Károly 89, 325
 Podmaniczky Sándor 326
 Pogány József 47, 292
 Pogány Lajos, I. 52, 89, 298, 325
 Pogány Lajos, II. 298, 325
 Pogány Zsuzsanna (Patay Pálné) 52, 89, 298, 325
 Polignac, Auguste Jules Armand Marie 94, 330
 Pollack Mihály 290, 326, 339
 Polyák („Fáy háznál lakó Polyák nevű Zsidó”) 53, 299
 Polyák József 74, 317
 Pope, Alexander 151, 373
 Poppol (Popol) Ágoston 44, 55, 289, 300
 Posse, Arvid 351
 Pray György 252
 Prinyi → Perényi
 Pritchard, Joseph 361
 Prokopp Mária 371
 Prónay Ágnes (Netty; gróf Ráday Pálné, II.) 47, 91–93, 174, 292, 299, 300, 327–329, 343, 359, 362, 363, 375, 378
 Prónay Albert 47, 89, 90, 285, 292, 303, 325
 Prónay Albertné → Ráday Erzsébet
 Prónay Amália (Máli) 55, 301, 363
 Prónay Antónia (Laffert Antalné) 88, 324
 Prónay Antónia (Tóni) (Almásy Józsefné) 55, 301, 363
 Prónay család 327, 329, 339, 375, 377
 Prónay Éva 375
 Prónay Gábor, I. 375
 Prónay Gábor, II. 172, 324, 375
 Prónay Honorka 375
 Prónay Iphigenie Sophie (Fizsi, Phigie; Csáky Augusztiné) 44, 92, 93, 174, 289, 303, 311, 328, 330, 363, 378, 379
 Prónay István 47, 293, 363
 Prónay János 94, 175, 330, 380
 Prónay Kálmán 375
 Prónay Lajos 292, 325, 375
 Prónay László 106, 172, 174, 285, 327, 328, 343, 363, 375, 378
 Prónay Piroska 375
 Prónay Sándor 44, 46, 47, 79, 83, 86, 97, 106, 285, 292, 320, 325, 327, 342, 343, 375
 Prónay Sándorné → Teleki Jeanett
 Prónay Sarolta 55, 301, 363
 Prónay Simon 289, 293, 301, 303, 328, 330, 339, 375, 378
 Prónay Simonné → Hirgeist Anna
 Prowett (kiadó) 293
 Ptolemaius, V. (Ptolomaeus) 107, 344
 Puky Borbála (Fáy Györgyné, I.) 90, 93, 326
 Puky Ferenc 174, 252, 379
 Puky Ferencné → Darvas Zsuzsanna
 Puky István 50, 296
 Purling, J. 261
 Pyber Benedek 260, 363
 Pyber Ferenc 16, 28, 260
 Pyrker János László 51, 59, 65, 70, 109, 262, 273, 280, 296, 303, 304, 306, 309, 310, 314, 327, 345, 350
 Quintilianus, Marcus Fabius 360
 Rada (ügyvéd) 51, 296
 Ráday Anna (Nina; Nádasdy Lászlóné) 54, 55, 91, 93, 121, 292, 299, 300, 327, 328, 359, 378
 Ráday család 46, 54, 98, 121, 125, 238, 291, 299, 327, 341, 356, 377
 Ráday Erzsébet (Prónay Albertné) 47, 60, 121, 237, 292, 299, 300, 303, 307, 359, 378
 Ráday Gábor 378
 Ráday I. Gedeon (1713–1792) 15, 23, 27, 34, 39, 121, 172, 174, 259, 260, 266, 272, 300, 359, 377, 378
 Ráday II. Gedeon (1745–1801) 23, 34, 121, 172, 266, 359, 378
 Ráday III. Gedeon 172, 378
 Ráday IV. Gedeon (1806–1873) 54, 88, 89, 91, 92, 121, 126, 174, 280, 292, 299, 300, 325, 327, 328, 334, 359, 378
 Ráday V. Gedeon (1829–1901) 174, 378
 Ráday I. Gedeonné → Szentpétery Katalin
 Ráday II. Gedeonné → Fáy Zsuzsanna
 Ráday IV. Gedeonné → Teleki Borbála
 Ráday (István) 174, 378
 Ráday László 47, 91, 121, 173, 174, 292, 299, 300, 327, 334, 359, 378
 Ráday Lászlóné → Wartensleben Ida
 Ráday I. Pál 54, 173, 300, 378
 Ráday II. Pál 173, 292, 299, 300, 327, 334, 343, 359, 378
 Ráday III. Pál (1830–1879) 86, 88, 93, 174, 299, 378
 Ráday Pálné (II.) → Prónay Ágnes
 Radmannsdorf, Albert Riemensberg 71, 72, 75, 315, 318
 Radvánszky Antal 44, 47, 289
 Radvánszky család 187, 334
 Radvánszky János 382, 289, 332
 Radvánszky Polyxén (Újházy Sámuelné) 95, 178, 332, 382

- Radvánszky Terézia (Szerencsy Józsefné) 58, 304
 Raffaello Santi 123, 134, 261, 349, 374
 Ragályi Gedeon 311
 Ragályi Jánosné (Kóji Comáromy Zsuzsanna) 78, 319
 Ragályi József 287
 Ragályi Judit 381
 Ragályi Mária Magdolna (Kazinczy Józsefné, II.) 287
 Ragályi Pál 66, 311
 Ragályi Tamás 44, 78, 81, 95, 96, 110, 124, 275, 285, 320, 332, 350
 Ragályi Zsigmond 66, 311
 Rahl (rézmetsző) 292, 346
 Rájnis József (Rajnis) 14, 15, 17, 25–27, 29, 257–259, 395
 Rákóczi Ferenc, I. 198
 Rákóczi Ferenc, II. 10, 174, 184, 197, 256, 353, 378
 Rákóczy György 342
 Rákótz → Rákóczi
 Raphael Morghen 109, 123, 134, 349
 Raffaello → Raffaello
 Ráth Mór 222, 397
 Rát (Ráth) Mátyás 258
 Rátkay (Pál?) 95, 333
 Rátkayak 58, 304
 Rauch Ignác 14, 24, 258
 Rebell, Josef 123, 350
 Récsy (Ádám?) 54, 299
 Reiner Mór 61, 307
 Rembrandt Hermensz van Rijn 112, 354
 Rexa Dezső 353, 397
 Révai Miklós 14–16, 20, 25–27, 32, 126, 129, 145, 163, 257–259, 264, 283, 343, 367, 395
 Reviczky Ádám 49, 56, 285, 302
 Reviczky János 99, 336, 337
 Réz József Imre 47, 292
 Rhédey Gedeonné 292, 306
 Rhédey József 47, 60, 292, 306
 Rhédey Lajos 92, 328
 Richter Filep Antal 46, 47, 49, 50, 55, 76, 113, 114, 128, 129, 136, 137, 237, 239, 277, 291, 318, 355
 Rischel (nyelvész) 79, 320
 Robespierre, Maximilien 290
 Rogendorff Kajetán (Cajetán)
 Rombauer János 56, 302
 Rosenthál (kereskedő) 49, 295
 Róth Julianna 343, 375
 Rottenstein József 51, 296
 Rouget de Lisle (tévesen: Rouget de Lille), Claude Joseph 68, 313
 Rousseau, Jean-Jacques 10, 14, 256, 258
 Rozg[onyi József?] 62, 308
 Rozgonyi József (I., nem a tanár) 76, 318
 Rozgonyi József (II., tanár) 335
 Rozgonyi Józsefné (I.) → Görgey Fanni
 Rozgonyi Józsefné (II.) 99, 335, 336
 Rózsa György 349, 398
 Rössler (újságíró) 268
 Róth József 48, 53, 91, 294, 327
 Rubens, Pieter Pauwel 19, 22, 31, 34, 168, 262, 265, 354, 371
 Rudnay Sándor 45, 53, 70, 91, 109, 111, 118, 125, 136, 147, 149, 165–167, 242, 276, 290, 314, 327, 350, 352, 369, 370, 384
 Rudnyanszki Terézia (Liptay Sándorné) 88, 325
 Rudolf, II. 76, 319
 Rummy Károly György 57, 70, 88, 91, 92, 149, 150, 168, 219, 241, 242, 280, 303, 310, 314, 325, 327, 336, 370
 Ruprecht János 125, 357
 Saadi → Szádi
 Sadler József és felesége 90, 326
 Sággy Ferenc 335
 Salamon 363
 Sales, Karl 75, 318
 Salis (festő) 124, 347
 Sallustius (Szalusz), Caius Crispus 148, 166, 297, 302, 310, 361, 369, 379, 398
 Sambuk János → Zsámboky János
 Samu (?) 58
 Sándor (Habsburg főherceg) 322
 Sándor, I. (Romanov) 82, 321
 Sándor Lipót nádor 107, 123, 134, 346
 Sándor Mór 111, 112, 124, 125, 136, 324, 352
 Sarolta (Géza felesége) 149, 168, 371
 Sárközy István 281, 355
 Sárközy József 50, 295
 Sartóri Ferenc 47, 291
 Sárvári Pál 37, 40, 266, 268
 Sátoriné 46, 291
 Saul 389
 Savoyai Jenő (Eugen v. Savoy) 76, 108, 189, 319, 347
 Schédel Ferenc → Toldy Ferenc
 Schedius Kristóf 143, 160, 364
 Schedius Lajos János 45, 54, 81–84, 91, 96, 118, 119, 131, 238, 285, 359, 364
 Scheff → Schöff

- Schertl Jeti 66, 73, 310, 316
 Schiller, Friedrich 126, 132, 360
 Schmall Lajos 340, 398
 Schmidt (Schmitt; festő) 59, 91, 306, 327
 Schödelberger, Johann Nepomuk 75, 318
 Schöff (Scheff) József 112, 128, 135, 237, 353
 Schöff (Scheff) József Ágoston 112, 353
 Schöff (Scheff, Shoefft) József Károly 50, 112, 128, 135, 237, 276, 277, 296, 353
 Schöpf, Johann Nepomuk 39, 272
 Schrott András (Andreas Schroth) 145, 148, 162, 167, 367, 370
 Schröder (Károlyné?) 54, 299
 Schuster → Suschter
 Schwartzner Márton 129, 343,
 Schwartzner Antal 153, 170, 374
 Scott, Walter 108, 349
 Seenger Ervin 349, 398
 Semsey András 10, 119, 256, 358
 Seraphinka (Bártfay?) 73, 316
 Setét Imre 328
 Shakespeare, William 348
 Sigmond → Zsigmond
 Sihulski Frigyes 58, 304
 Simay Kristóf 17, 28, 260
 Simó Ferenc 44, 46, 55, 115, 125, 135–137, 237, 290, 356, 357
 Sinai Miklós 215, 271
 Sined → Denis, Michael
 Sípós Pál 57, 303
 Soliman → Szulejmán
 Somogyi Ferenc 46, 291
 Somogyi Katalin 395
 Somosi János 59, 61, 66, 72, 74, 95, 98, 145, 148, 163, 167, 179, 305, 309, 310, 317, 323, 332, 334, 367, 382
 Sonntagh → Szontagh
 Soós István 254, 255, 396
 Soos Pál 56, 73, 302
 Sótér István 395
 Speck (Spech) Lajos 44, 288
 Spinoza, Baruch 123, 350
 Spisák György 73, 316
 Splényi Gábor 309
 Sréter János 94, 331
 Stanislaus → Albach József Szaniszló
 Steer Ferenc 64, 309
 Steinlein (János Ede?) 52, 54, 298
 Steller János 177, 381
 Stentzel Márton 56, 303
 Stentzel Mártonné 56, 303
 Stern (ékszerész) 49, 295
 Sterne, Laurence 385
 Stettner György → Fenyéri Gyula
 Stieler, Joseph Karl 173, 377
 Stiller, Leo 56, 302
 Stolberg, Christian 132, 360
 Stolberg, Friedrich Leopold 132, 360
 Strapparola (Straparola), Gian Francesco 80, 321
 Strauss Jakab 73, 316
 Stunder, Johann Jakob 123, 129, 287, 346, 354
 Suschter János (Schuster, Suster) 81, 83, 84, 96, 285, 316
 Swobodáné (Swoboda Károlyné?) 90, 326
 Sylvester, II. 183
 Sylvester (Erdősi) János 39, 271
 Szabó (debreceni erdőmester) 38, 41, 270
 Szabó Ágnes 220, 242, 307, 396, 398
 Szabó Botond 272, 396
 Szabó Dávid → Baróti Szabó Dávid
 Szabó István 93, 175, 330, 379
 Szabó József 46, 291
 Szabolcsi Hedvig 296, 353, 398
 Szabóné (Pyrker) 59, 306
 Szádi (Saadi) Sejk Muszlih al-Dín 144, 162, 366
 Szaicz Leó Mária 19, 20, 31, 32, 221, 263, 264
 Szalai Anna 399
 Szalay (huszár főhadnagy) 78, 320
 Szalay Imre 52, 64, 65, 82, 84, 85, 96, 285, 290
 Szalay László 67, 85, 86, 88, 91, 92, 99, 126, 132, 241, 280, 309–312, 317, 323, 325, 336, 360
 Szapáry Péterné 71, 315, 335
 Szapolyai (Zápolya) János 196, 270
 Száraz György 119, 359
 Szathm. (?) 91, 327
 Szathmáry (?) 268
 Szathmáry Biri (Király) 50, 288
 Szathmáry György (Király) 214
 Szathmáry István (Paxi, Paksi) 215
 Szathmáry József (?) 82, 321
 Szathmáry József (Király), I. 288
 Szathmáry József (Király), II. 44, 50, 51, 288
 Szathmáry József (Paxi, Paksi) 78, 319
 Szathmáry Mihály 48, 293, 321
 Szauder Mária 222, 265, 363, 366, 397
 Széchenyi család 318
 Széchenyi Ferenc 21, 23, 33, 34, 47, 116, 125, 134, 264, 284, 285, 292, 293, 339, 344, 345, 357, 264, 377
 Széchenyi István 44–46, 50, 67, 75, 79–87, 92, 95, 97, 105, 116, 118, 119, 124, 125, 132–134,

- 140, 156, 225, 281–283, 285, 286, 290, 291, 293, 309, 312, 324, 333, 341, 345, 353, 357, 362, 364, 365, 376, 395, 398
- Széchényi Mária 199
- Széchi György 55, 301
- Szeder Fábán (János) 82, 96, 144, 146, 147, 161, 162, 164, 244, 245, 285, 295, 355, 365, 368, 383, 385, 388
- Szegedi Ferenc 83, 97, 285
- Szeghy Imre 336, 337
- Székely József, ifj. és/vagy id. 58, 61, 62, 65, 305
- Szeldmayer József 73, 316
- Szélím (aga; Szőlősi) 94, 176, 330, 375, 380
- Szemere Bertalan 59, 294, 306
- Szemere család 307
- Szemere István 57, 303
- Szemere Krisztina (Szemere Pálné, I., Képlaki Vilma) 43, 46, 119, 288, 358, 359, 375
- Szemere László, I. 60, 288, 303
- Szemere László, II. 60, 288, 306
- Szemere Lászlóné, I. → Vattay Krisztina
- Szemere Lászlóné, II. → Karove Erzsébet
- Szemere Pál 43–47, 49–55, 58, 59, 66, 78, 81–86, 88, 90, 91, 93–96, 98, 105, 106, 114, 118, 119, 121, 122, 125–127, 131, 132, 144, 151, 161, 172, 174, 178, 179, 220, 233, 238, 240–247, 249, 251, 252, 270, 273, 273, 275, 278, 280, 283, 285, 286, 288, 290, 297–299, 304, 320, 321, 324–326, 333, 334, 336, 339, 341–343, 356–361, 365, 371, 373, 375, 379, 382, 383, 385, 386, 388, 389
- Szemere Pálné, I. → Szemere Krisztina
- Szemere Pálné, II. → Csoma Borbála
- Szemere Péter 179, 382
- Szent Adalbert (Prágai) 168, 242, 371, 389
- Szent Asztrik (Astricus) 149, 242, 371, 389
- Szent Benedek 123, 143, 350, 364
- Szentes Lajosné 339, 399
- Szentes János 305, 315
- Szentes József 58, 305, 315
- Szentes Józsefné 71, 315
- Szentesi János 214
- Szent Ferenc (Paulai) 166, 369
- Szentgyörgyi (fiktív személy?) 79, 320
- Szentgyörgyi István 214, 252
- Szentgyörgyi János 44, 45, 47, 114, 115, 125, 135, 237, 276, 289, 290, 355, 356
- Szentgyörgyi-Horvát József 104, 340
- Szent Hieronymus 192
- Szent István → István (I. Szent)
- Szent István (vértanú) 352, 369
- Szentiványi Anna (Anna-Mária; Náni; Kapy Józsefné) 94, 175, 330, 379
- Szentiványi Bogomér 94, 331
- Szentiványi Ferenc 175, 330, 379
- Szent János (Keresztelő) 17, 28, 260, 381
- Szent János Nepomuk 48, 294
- Szent Márton 191
- Szentmiklósi Alajos (Aloyz) 67, 151, 232, 249, 311, 339, 343, 344, 373
- Szent Pál 389
- Szent Péter 19, 31
- Szentpéteri József 47, 75, 114, 121, 129, 137, 237–239, 292, 318, 351, 355,
- Szentpétery Katalin (Ráday I. Gedeonné) 121, 359
- Szenvey József 53, 82, 85, 96, 126, 132, 285, 360
- Szép Beáta 334
- Szepesi (államtanácsos) 53, 299
- Szepesi Ignác 81, 96, 109, 285, 350
- Szepesi Sámuelné 285
- Szerdahelyi István 399
- Szerdahelyi József 43, 287
- Szerencsy István 55, 69, 301, 314
- Szétsényi → Széchényi
- Szijjártó (Mihály?) 94, 330
- Szijjártó Ferenc 48, 294
- Szilágyi Ferenc 235, 399
- Szilágyi Márton (sárospataki professzor) 214, 252
- Szilágyi Márton 220, 226, 297, 396
- Szilasy (?) 66, 311
- Szilasy Ferenc 78, 298, 319
- Szilasy János 75, 80–85, 87, 91, 285
- Szilasy József 44, 46, 49, 50, 52, 54, 289, 298, 319, 321
- Szilasy Mária (Péli Andrásné) 298, 319
- Szilasy Terézia (Csoma Zsigmondné) 52, 78, 298, 319
- Szilveszter, II. 371
- Szinnyei József 225, 249, 295, 368, 382, 399
- Szirmay Ádám 44, 66, 85, 289, 311, 323
- Szirmay András 76, 94, 319, 331
- Szirmay Antal, I. 69, 313
- Szirmay Antal, II. 69, 77, 313
- Szirmay család 331
- Szirmay István 76, 319
- Szirmay János 48, 294
- Szirmay Jeanette (Johanna, Szirmay Tamásné) 98, 334
- Szirmay Lajos 66, 311
- Szirmay Miklós 76, 319
- Szirmay Péter, I. 76, 319
- Szirmay Péter, II. 76, 319
- Szirmay Péterné, II. → Keczer Anna
- Szirmay Sándor 331

- Szirmay Terézia (Ambrózy Lajosné, II.) 48, 294
 Szlávy János 53, 299
 Szlemenics Pál 75, 81–84, 87, 285
 Szókratész 268
 Szolón 110, 351
 Szombathy István 60, 306
 Szombathy József 38, 40, 270
 Szontagh Ádám 94, 178, 331, 381
 Szontagh Gusztáv 94, 178, 331, 361, 381
 Szőgyényi → Bohus Jánosné
 Szőgyényi Ferenc 69, 314
 Szőgyényi László 88, 325
 Szőgyényi Zsigmond 119, 314, 325, 358
 Szőrényi Amália (Tornaljai Luciánné) 95, 178, 332, 381
 Sztankó László 62, 308
 Sztankovics János 83, 84, 143, 160, 322, 364
 Sztanrovszki István 71, 315
 Sztáray Albert 67, 311
 Sztáray Albertné → Waldstein Mária
 Sztáray Eleonóra (Dessewffy Józsefné) 261, 348, 372
 Sztáray Kristófné Splényi Anna (Náni) 64, 309
 Sztáray László 67, 311
 Sztáray Leopoldina 348
 Sztáray Mihály 261, 372, 311, 348, 372
 Sztáray Mihályné (korábban Niczky Istvánné) → Eszterházy Eleonóra
 Sztrokay Antal 122, 126, 132, 238, 360
 Szuhai József 95, 332
 Szulejmán, I. (Szolimán, Soliman) 165, 194, 195
 Szulyovszky Anna (Boronkay Gáspárné) 73, 74, 316
 Szulyovszky család 331
 Szulyovszky József 99, 336, 337
 Szulyovszky László 316
 Szulyovszky Menyhért 337
 Szűcs István 50, 295
 Szűcs Zoltán Gábor 395
 Szvetics Jakab 119, 358
 Szvircsek Ferenc 377, 399
 Szvretics (plébános) 385

 Tacitus, Publius Cornelius 98, 334
 Takács Béla 268, 269, 352, 399
 Takács József (Téti) 248, 249
 Takáts József 399
 Tamási József 95, 333
 Tánzer Lilla 91, 327
 Tarcal (Turzol) vezér 182
 Tar István 270
 Taródi István 255
 Taxis (Pál?) 51, 297
 Teleki Bora (Huszár Józsefné, I.) 331
 Teleki Borbála (Ráday Gedeonné, IV.) 55, 86, 88–91, 174, 244, 294, 301, 324, 327, 331, 375, 378
 Teleki család 72, 315, 356
 Teleki Erzsébet 319
 Teleki Ferenc 82, 96, 151, 373, 286, 373, 396
 Teleki Jeanett (Prónay Sándorné) 285, 343
 Teleki József, I. (1738–1796) 106, 116, 342
 Teleki József, II. (1777–1817) 301, 324, 378
 Teleki József, III. (1778–?) 301
 Teleki József, IV. (1790–1855) 44–47, 50, 53, 66, 75, 78–84, 87, 93, 97, 100, 115, 116, 118, 119, 123, 125, 132, 135, 145, 162, 243, 276, 281, 285, 290–292, 311, 315, 319, 321, 322, 324, 327, 328, 337, 350, 356, 357, 366
 Teleki Józsefné (II.) Teleki Zsófia 55, 294, 301
 Teleki Klára 325
 Teleki László 92 (?), 116, 292
 Teleki Lászlóné → Mészáros Jeanette
 Teleki Pál 86, 174
 Teleki Sámuel 23, 34, 39, 266, 272, 347
 Teleki Sándor 39, 272
 Terentius, Publius Afer 17, 28, 72, 260, 315, 398
 Tessedik 298
 Tessedik Ferenc 91–93, 327–329
 Tessedik Sámuel 327
 Thaisz András 82, 97, 126, 132, 247, 286, 360
 Thewrewk József (Ponori) 50, 53, 71, 82, 137, 268, 291, 295, 315, 321, 348, 349, 355, 357, 358
 Thorvaldsen (Thorvaldsen, Thornwaldsen) Bertel 111, 135, 268, 288, 345, 351, 370
 Thököly (Tökölyi) család
 Thököly Imre 184, 378
 Tihanyi Ferenc 94, 175, 296, 329, 330, 379
 Tihanyi Tamás 50–54, 93, 175, 296, 329, 330, 379
 Tisza Kálmánné 270
 Tittel Pál 52, 75, 80–84, 87, 93, 286
 Tiziano, Vecellio 371
 Tóbi Mihály 53, 54, 91, 299, 327
 Toldy Ferenc (Schédel) 43, 47, 55, 56, 58, 61, 74, 75, 77, 78, 80–86, 91, 95, 97, 106, 114, 126, 132, 151, 222, 223, 234, 238, 241, 242, 247–250, 252, 279–282, 285, 286, 288, 302, 305, 307, 310, 317, 320, 322, 324, 326, 332, 333, 342, 362, 373, 382, 395, 396, 399
 Tomala (Tomola) Ferdinánd 123, 133, 349
 Tomkins, P. W. (rézmetező) 261
 Tomsics (uradalmi tiszt) 335
 Tordai Gábor 57, 303
 Tornaljai Antal 95, 178, 332, 381

- Tornaljai Antalné → Losonczy Joanna
 Tornaljai Gyula 381
 Tornaljai Károly 94, 178, 331, 332, 381
 Tornaljai Lucián 95, 178, 332, 381
 Tornaljai Luciánné → Szőrényi Amália
 Tornaljai Márton 95, 178, 331, 332, 381
 Tóth Ferenc
 Tóth Orsolya 279, 399
 Tóth Pápay (?) 336
 Tóth Pápay János 50, 295
 Tökölyi → Thököly
 Tökölyi Imre
 Török András 70, 94, 314, 330
 Török Andrásné → Lanzer Karolina
 Török Bálint 57, 270, 287
 Török Béla 94, 331
 Török István (Enyingi) 38, 41, 270
 Török István (őrnagy) 73, 316
 Török János 94, 176, 330, 380
 Török Jánosné → Holecz Karolina
 Török József (I., Pepi) 56–58, 62, 66, 267, 279, 287, 288, 301, 302, 308, 309, 311, 316
 Török József (várnagy) 73, 316
 Török Józsefné (I.) → Vécsey Mária
 Török Józsefné (Horváth Borbála) 50, 296
 Török Karolina Sarolta → Török Sarolta
 Török Katinka (Holes [Holesch] Dánielné) 59, 65, 306
 Török Lajos 66, 279, 286, 287, 329
 Török Marie Susie (Mária Zsuzsanna; D’Ellevaux Jánosné, Dellvoné, Delvóné) 57–59, 61, 62, 65, 66, 279, 286, 308, 311, 326
 Török Napoleon (Napi) (neve később: Török Nepomucénus [Muki]) 57, 66, 287, 311
 Török Sándor 94, 176, 331, 380
 Török Sarolta (Karolina, Charlotte; Georg von Hessen-Darmstadt felesége) 70, 177, 314, 380
 Török Sophie (Kazinczy Ferencné) 49, 55–67, 69–71, 73, 74, 77, 78, 91, 93, 144, 161, 244, 273, 279, 287, 296, 301, 304, 307–311, 329, 334, 339, 355, 360, 361, 365
 Trattner János Tamás 288, 342
 Trattner Károly (Petróza) 352
 Trattner-Károlyi István 84, 85, 233, 288, 322, 323
 Trattner Mátyás 43, 106, 288, 342
 Tretter (Járy) György 55, 126, 300, 360
 Tsáky → Csáky
 Tuliczky Ferenc 51, 296
 Turánszki Kálmán 76, 287
 Turretinus, Joannes Alphonsus (Jean Alfons Turretin) 39, 271
 Turzol → Tarcal vezér
 Tzéglédi István 184
 Udvarhelyi Miklós 287
 Uhlmann (Ullmann) család 53
 Uhlmann (Ullmann) Móric János 53, 299
 Újházy Clementína (Draskóczy Sámuelné) 95, 178, 332, 382
 Újházy Sámuel 332, 382
 Újházy Sámuelné → Radvánszky Polyxén
 Újvári Péter 398
 Újváry Gábor 399
 Ulászló, II. (Jagello) lengyel király 196
 Ulászló, II. (Jagello) magyar király 212
 Urbán (Orbán) István 56, 302
 Úza Pál 49, 294
 Ürményi József 111, 112, 119, 124, 125, 136, 283, 292, 343, 352
 Ürményi Józsefné (Komjáthy Anna) 47, 292
 Váczy János 219, 234, 240, 243, 247, 248, 252, 263, 267, 288, 348, 352, 353, 366, 397, 399
 Vaderna Gábor 226, 279, 281, 288, 290, 324, 332, 333, 339, 362, 372, 395, 399
 Vajda Sámuel 23, 34, 266
 Valenti (diák) 94, 331
 Van de Nath → Vondernoth
 Van Dyck, Anthonis 112, 354
 Vanière, Jacques (Vanier) 15, 16, 27, 259
 Vargyas Endre 365, 399
 Varjas János 38, 41, 215, 270
 Vajna (tanácsos) 271, 272
 Váradi-Sternberg János 289, 399
 Varró József 361, 395
 Varsághi (festő) 112, 276, 354
 Vattay Krisztina (Szemere Lászlóné, I.) 358
 Vay Ábrahám 45, 46, 56, 66, 78, 116, 118, 119, 125, 132, 237, 281, 286, 293, 294, 302, 315, 337, 357
 Vay Ábrahámné 78
 Vay Erzsébet (Gyürky Pálné) 46, 78, 286, 315
 Vay Eulalia (Lila, Lilla, Eulalie; Lónyai Jánosné) 48, 71, 78, 286, 294, 315
 Vay Heinrich János László 60, 291, 306
 Vay István 215
 Vay Janett 321
 Vay József 50, 116, 123, 132, 286, 295, 350, 357
 Vay Kata 295
 Vay Lajos 319
 Vay Lajosné (Teleki Erzsébet) 78, 319
 Vay Miklós, I. (1756–1824) 291, 319, 354

- Vay Miklós, II. (1802–1894) 46, 47, 51, 60, 61, 69, 77, 78, 291, 298, 302, 306, 317
 Vay Miklós, III. (1828–1886) 51, 56, 291
 Vay Miklósné, II. → Gaimüller Katalin
 Vay Péter 71, 286, 315
 Vay Wilhelm (?) 89, 325
 Vazul 371
 Vázsonyi Károly 54, 299
 Vécsey család 288
 Vécsey József 303
 Vécsey Mária (Török Józsefné, I.) 56–58, 287
 Vécsey Miklós 287
 Vécsey Pál 57, 303
 Végh Péter 119, 358
 Vekerle Godfried Antal 143, 160, 364
 Velejbei (jobbágygazda) 70, 315
 Venásch Eszter 371, 399
 Verbőczy (Verbőtz, Werbőczy) István 145, 162, 212, 367
 Vergilius, Publius Maro 260
 Vernet, Claude-Joseph 342, 348
 Vernet, Horace 123, 133, 348
 Veron (?) 69, 313
 Verseghy Ferenc 172, 248, 249, 297, 313, 334, 335, 376
 Vesselényi → Wesselényi
 Viczay József 304
 Viczián János 398
 Vida (ács) 71, 315
 Vigyázó Antal 123, 350
 Virág Benedek 47, 59, 125, 126, 132, 150, 270, 293, 305, 354, 357, 372
 Viski (esperes) 69, 314
 Viszota Gyula 398
 Vitányi Gergely 57, 58, 303
 Vitéz János 145, 163, 367
 Vitkovics Mihály 45, 47, 49–52, 57, 106, 114, 118, 119, 122, 126, 132, 238, 283, 286, 290, 300, 303, 330, 343, 344, 385
 Vitsch Rudolf 378
 Vitzy család 193
 Vogel Sebestyén Antal 341
 Voltaire, François-Marie Arouet 102, 176, 338, 364, 379, 380
 Volucsics (főhadnagy) 69, 313
 Vondernoth (Van de Nath), Joseph Gotthard 68, 313
 Voss, Johann Heinrich 132, 360
 Völgyesi Orsolya 330, 332, 380, 399
 Vörösmarty Mihály 43, 75, 78, 80–84, 86, 91, 106, 126, 132, 151, 177, 225, 238, 241, 242, 245, 246, 273, 279, 282, 283, 286, 297, 326, 342, 372, 373, 381
 Vulpéné 51, 297
 Vurum → Wurm, Wurum
 Wächterné (doktorné) 67, 311
 Wagenfallné 52, 58, 298, 304
 Waldstein Mária (Sztáray Albertné) 67, 311
 Wallius, Jacobus (Jacques van de Walle) 14, 25, 258
 Walther, Georg Heinrich 98, 334
 Wartensleben Gusztáv 89, 325
 Wartensleben Gusztávné → Patay Borbála
 Wartensleben Ida (Ráday Lászlóné) 174, 378
 Wartensleben Károly 89, 92, 325
 Wartensleben Vilmos (Wilhelm) 60, 89, 306, 325
 Wassermann Sámuel 43, 59, 287, 304, 305
 Wécsey → Vécsey
 Weiss (kapitány) 78, 320
 Wékey Ferenc 74, 300, 317
 Wékey Ferencné → Kozma Ágnes
 Wékey Károly 55, 72–74, 300, 316, 317
 Werenfels, Samuel 39, 271
 Wesselényi család 204, 294
 Wesselényi Ferenc 107, 123, 134, 199, 316, 347
 Wesselényi Miklós, id. 286, 379, 397
 Wesselényi Miklós, ifj. 44, 49, 81, 92, 93, 96, 115, 125, 135, 286, 294, 356, 357
 Wesselényi Polixénia (Bánffy Lászlóné) 294
 Wiber (titkár) 70, 314
 Wigand, Otto 65, 279, 310, 312, 316, 395
 Wilhelmy (generális)
 Winter Ignác 49, 51, 295
 Winter Jakab 74, 317
 Wohlfarth (pap) 55, 301
 Wolf Sámuel 68, 312
 Wolf, Friedrich August 98, 334
 Wurm (Vurum) János 341
 Wurum (Vurum) József (?) 92, 329
 Zách Felicián 141, 157, 363
 Zach, Joseph 262
 Zádor György → Fenyéri Gyula
 Zafiri (Zaffiry; ugocsai nemes) 90, 326
 Zámbo (molnár) 56, 302
 Zannusti József 178, 381
 Zápolya → Szapolyai
 Zarka János 47, 293
 Zelinka János 58, 304
 Zeyk Dániel 50, 295
 Zichy Károly 254
 Zichy Terézia 68, 313
 Zmeskall (Zmeskál) József 65, 70, 72, 301, 307, 308, 310, 315

-
Zoltai Lajos 270, 399	Zsámboky János (Sambuk, Sambucus) 184
Zoltvány Irén 366	Zsiday Sándor 44, 51, 288
Zoványi Jenő 225, 399	Zsigmond (Luxemburgi) 195, 196, 203
Zrínyi Ilona 378	Zsoldos (Ignác) 140, 142, 159, 362
Zrínyi Miklós, I. 47, 76, 107, 124, 134, 292, 319, 345, 346, 389	Zsolt Angéla 398
Zrínyi Miklós, II. 145, 150, 163, 292, 345, 367, 372, 389	[...]ks József (?) 98, 334
	[...]zné (?) 98, 334

HELYNÉVMUTATÓ

- Abara 99, 337
 Abaújkér (Kér) 56, 303
 Abaújlak (?Ujlak) 99, 335
 Abaújszántó (Szántó) 197, 251
 Abaújvár (Ujvár) 10, 199, 256
 Ábrahámfalva (Abrahams Dorf) 196
 Ábrány → Nyírábrány
 Abukír 107, 344
 Acsa 93, 172, 329, 375
 Agárd → Zemplénagárd
 Almás 201
 Almás → Dunaalmás
 Almás → Tóalmás
 Alsókubin (Kubiny) 186
 Alsó Metzenzöf → Mecenzöf
 Alsóregmec (Regmec) 47, 64–66, 70, 99, 252, 304, 315, 324
 Alsó- vagy Felsőstubnya 186
 Alsózsolca → Zsolca
 Apátfalva → Bélapátfalva
 Arad 202
 Aranyos → Bükkaranyos
 Aranyosmeggyes (Medjes, Aranyos-Medjes) 205
 Árokszállás, Árok-Szállás → Jászárokszállás
 Árva (Árvaváralja) 186
 Aszaló 200
 Aszód 102, 172, 188, 189, 326, 338, 339, 375
 Athén 48, 134, 167, 293, 345, 354
 Augsburg 65, 310
 Azar 57, 303

 Babócsa (Bábotsa) 194
 Bács 190, 214
 Bag 43, 78, 101
 Baja 190
 Bajmóc 185
 Bajom → Biharnagybajom
 Bakonybél 145, 163, 283, 367
 Bakonyszentkirály (Szentkirály) 93, 175, 330, 379
 Balassagyarmat (Gyarmat) 93, 172, 188, 354
 Balatonfüred (Füred) 21, 23, 32, 34, 35, 229, 254, 255, 264
 Bánréve 179
 Bányihegy
 Bárca (Bártza) 9, 10, 256
 Barót 16, 28, 257
 Bars 187
 Bártfa 56, 196, 197, 303

 Bátka 94, 331
 Bátorkészi 193
 Báts → Bács
 Bazin 183, 184
 Beckó (Betzkov) 185
 Bécs (Béts) 11, 18, 19, 30, 31, 47, 60, 64, 65, 71, 75, 77, 96, 108–112, 114, 115, 122, 123, 125, 127–131, 133–137, 139, 140, 145, 149, 150, 155–157, 162, 168, 172, 173, 193, 209, 211, 219, 229–231, 254, 255, 258, 260, 261, 263, 265, 268–273, 280, 283, 284, 289–294, 296, 301–303, 306, 312, 315, 317–321, 324–326, 328, 330, 341, 342, 344–357, 361, 367, 370, 371, 373, 374, 377, 381, 391–393
 Békés 202
 Békéscsaba 202
 Békésszentandrás (Szent András) 202
 Béla → Szepesbéla
 Bélapátfalva (Apátfalva) 88, 325
 Belgrád 142, 159, 364
 Bély 309
 Beréd (Bréd) 76, 318
 Beregsurány (Surány) 60, 69, 307
 Beregszász 66, 78, 206, 310
 Berettő 47, 292
 Berkesz → Berkeszpataka
 Berkeszpataka 204
 Berlin 11, 58, 141, 142, 158, 159, 263, 305
 Berzéte 95, 332
 Besnyő → Máriabesnyő
 Besztercebánya (Beszterce) 14, 16, 24, 28, 187, 258
 Beszttertze → Besztercebánya
 Béts → Bécs
 Betse → Törökbecse
 Betzkov → Beckó
 Bihar 203
 Bihardiószeg (Dioszeg) 203
 Biharnagybajom (Bajom) 203
 Birinke → Mezőberény
 Blatnica 186
 Bocsár 174, 175, 379
 Bodrogkeresztúr (Keresztúr) 88, 197, 324
 Bodrogkisfalud (Kisfalud) 49, 295, 306
 Bodrogolaszi (Olaszi) 50, 55, 67, 78, 296, 311
 Bodrogszerdahely (Szerdahely) 67, 68, 312
 Boroszló → Wrocław
 Botza → Szentivánboca
 Bozók (Bozzok) 188

- Böszörmény → Hajdúböszörmény
 Bréd → Beréd
 Breznóbánya 187
 Broskó
 Brezán (Brzán, Berezsani) 146, 163, 368
 Brünn 304, 363
 Buda 21, 32, 50, 59, 73, 78, 81, 88, 101, 103, 105, 110–112, 117–119, 124, 125, 128, 135, 136, 141, 149, 158, 167, 182, 188, 189, 193, 207, 211, 212, 214, 222, 254, 255, 263, 264, 268, 273, 280, 282, 286, 290, 292, 294–297, 299, 300, 303, 304, 308, 316, 319, 320, 323, 326–328, 334, 339, 345, 349, 352, 353, 355, 356, 358, 360, 362, 365, 369, 374, 377, 392, 396–398
 Budapest 249, 293, 295, 324, 339, 345, 346, 348, 358, 361, 395–399
 Bugyi 98
 Buják 188
 Búdszentmihály (Szentmihály, Nagy-Mihály, ma Tiszavasvári része) 58, 117, 304
 Bükkaranyos (Aranyos) 49, 295

 Caravaggio 80, 321
 Carlsbad
 Carrara 37, 111, 149, 167, 269, 352, 370
 Cegléd (Tzegléd) 189
 Céke 308
 Celldömölk (Dömölk) 145, 163, 191, 367
 Charkow → Harkov
 Cigánd 179

 Csaba → Hejőcsaba
 Csaba → Rákosc Csaba
 Csábrágvarbók (Tsabrag) 188
 Csáktornya (Tsak-tornya) 192
 Csanád (Tsanád) 202, 214
 Csanálos → Újcsanáros
 Csetnek (Tsetnek) 111, 199, 352
 Csókakő (Tsóka-kő) 194
 Csongrád (Tsongrád) 201
 Csörgő, Csörge 99, 335
 Csúrfalva (Klitz, Klics) 76, 318
 Csütörtökhely (Tsötörtök) 196

 Debrecen 37, 38, 40, 41, 46, 59, 65, 117, 177, 203, 212, 214, 215, 219, 229, 230, 264, 266–268–272, 281, 381, 282, 285, 287, 291, 300, 302, 312, 316, 317, 337, 344, 352, 370, 371, 381, 391, 392, 396–399
 Delphoi 48, 293
 Derecske 203
 Deregnő 48, 95, 294, 332
 Dévény (ma Pozsony része) 183
 Diósgyőr 59, 199, 211
 Dioszeg → Bihardioszeg
 Dobicsány → Dubicsány
 Dobsina 199
 Dognácska 111, 352
 Domony 93, 172, 329
 Dordrecht 68, 313
 Dorog → Hajdúdorog
 Dömölk → Celldömölk
 Dreza 47, 86, 324
 Drusbak → Ruzsbach
 Dubicsány (Dobicsány) 179, 382
 Dunaalmás (Almás) 141, 149, 158, 168, 370
 Dunaföldvár (Földvár) 194
 Durand-falva: Duránd 196

 Eger 17, 20, 29–31, 39, 51, 59, 60, 79, 87, 101, 109, 200, 214, 221, 254, 255, 261–264, 271, 273, 280, 296, 306, 307, 310, 354
 Egerszeg → Zalaegerszeg
 Egres 202
 Egyházasküzes (Fidisch) 75, 318
 Emőd 60
 Enyed → Nagyenyed
 Enyicke (Enitzke) 9, 10, 256
 Eperjes 9, 56, 58, 60, 143, 160, 178, 196, 197, 212, 214, 256, 301, 302, 304, 306, 307, 318, 333, 364, 381, 391
 Erdőd (Szatmár vm.) 205
 Érfancsika (Fancsika) 74, 317
 Érkeserű (Keserű) 57, 65, 74, 267, 304
 Érkörös (Körös)
 Érsekújvár (Ujvár) 185
 Érsekvadkert (Vad-Kert) 188
 Érsemlyén (Érsemjén, Semlyén) 73, 267, 330
 Esztergom 51, 70, 90, 111, 138, 145–151, 155, 163, 165, 166, 168, 184, 187, 188, 193, 214, 242, 264, 284, 290, 297, 314, 316, 327, 348, 350, 352, 354, 367–371, 384, 389, 391, 396, 397
 Etes 94, 175, 251
 Etsed → Nagyecsed

 Fábiánfalva (Fabiánka) 94, 331
 Facsád (Fatsád) 201
 Fancsika → Érfancsika
 Fehérgyarmat 115, 357
 Felka 196
 Felsőbánya (Szatmár vm.) 205
 Felsőhosszúfalva (Hosszúfalva)

- Felső Metzenzöf → Mecenzöf
 Felsőregmec 58, 304, 333
 Felsőzsolca → Zsolca
 Féltorony (Halbturn) 191
 Fertőszentmiklós (Szent Miklós) 191
 Fidisch → Egyházasfüzes
 Filép-Szállás → Fülöpszállás
 Firenze 261
 Fiume 48, 294
 Forró 10, 50
 Fót (Folt) 47, 48, 124, 136, 293, 353, 395
 Földvár → Dunaföldvár
 Fraknó 191
 Futak 190
 Fülek 96, 188, 333
 Fülöpszállás (Filép-Szállás) 207
 Füred → Balatonfüred
- Gács 94, 176, 177, 331, 380
 Galánta 183, 184
 Galgóc 185
 Gálos 191
 Gálszécs 333
 Garadna 9, 10
 Garamszentbenedek (Szent Benedek) 187
 Garamszentkereszt (Szent Kereszt) 187
 Gercsely 335
 Gesztely 50, 101, 296
 Gimes (Ghymes) 185
 Gnézda (Kniz [=Kniesen]) 196
 Golop 51
 Gonyu → Gönyű
 Göd 78
 Gödöllő (Gödöle) 43, 49, 58, 78, 93, 101, 103, 188, 189, 320, 329, 338, 339
 Gömör 199, 214
 Gönc (Göntz) 13, 198
 Göncruszka (Ruszká) 50, 68, 293, 295, 312
 Gönyű (Gönyő, Gonyu) 90, 142, 159, 364
 Göttingen 96, 132, 266, 285, 360
 Granikosz 75, 129, 137, 318, 355
 Graz 265
 Güssingen → Németújvár
- Gyarmat → Balassagyarmat
 Gyomaendrőd (Gyoma) 202
 Gyömrő 89, 325
 Gyöngyös 43, 49, 51, 55, 78, 200, 287, 330
 Győr 72, 90, 117, 139, 142, 143, 145, 155, 159–161, 163, 192, 193, 214, 262, 285, 321, 364, 365, 367, 384, 387, 399
 Györgye → Tápiógyörgye
 Gyula 202
- Hadad 204
 Hajdúböszörmény (Böszörmény) 205
 Hajdúdorog (Dorog) 205
 Hajdúhadház (Hatház) 205
 Hajdúnánás (Nánás) 205
 Hajdúszoboszló (Szoboszló) 205
 Hála → Halle
 Haláp 219
 Halas → Kiskunhalas
 Halle (Hála) 305, 334
 Harkov (Charkow) 96, 285
 Harsány 49, 50, 59, 78
 Hatház → Hajdúhadház
 Hatvan 43, 49–51, 102, 103, 200
 Hédervár 193
 Hejce (Héjtze) 13
 Hejőcsaba (Csaba, ma Miskolc része) 43, 287
 Helmec → Korláthelmec
 Hernádszurdok (Szurdok) 9, 256
 Hidasnémeti (Hidas-Némethi) 10
 Hódmezővásárhely (Vásárhely) 201, 293
 Holics 185
 Hollóháza 56, 301
 Homonna 46, 144, 162, 291, 366
 Hosszúfalu → Felsőhosszúfalu
 Hotkóc 219
 Hotyka → Makkoshotyka
 Hugyag (Hugyák) 50, 295
 Huszt 206
 Huta (Háromhuta, Óhuta, Újhuta, Kishuta) 58, 304
- Igló 196
 Illava 185
 Iklad 93
 Ipolyszög (Riba) 50, 295
 Isaszeg 93, 329
- Ják 239
 Jánoshida 200
 Jánosi 50, 179, 295, 382
 Jászapáti 206
 Jászárokszállás (Árok-Szállás) 50, 206, 296
 Jászberény 206
 Jászó 12, 19, 31, 67, 198, 257, 262, 312
 Jéna 266, 285, 332
 Jeruzsálem 51
 Judenburg 263
- Kaba 203
 Kál (Kaly, Kály) 50, 296
 Kalló → Nagykálló
 Kalocsa 188–190, 214, 262, 288

- Kaly, Kály → Kál
 Kanizsa → Nagykanizsa
 Kapnikbánya 204
 Kápolna 43, 49, 51, 78
 Kaposvár 194, 395
 Káposztásmegyer 47, 48, 293
 Kapuvár 191
 Karancsberény 93, 174
 Karancskeszi 93, 175, 379
 Karancslapujtő (Lapujtő, Bocsár) 93, 174, 330, 379
 Karánsebes 201
 Karcag (Kartzag-Uj-Szállás) 206
 Karlovice 215
 Kassa 9–14, 16, 24, 27, 28, 56, 58, 62, 64, 67, 72, 85, 99, 100, 124, 177, 181, 184, 196, 198, 211, 214, 221, 251–260, 263, 265, 272, 287, 302, 304, 309, 310, 316, 330, 336, 337, 347, 348, 358, 362, 363, 379, 392
 Kazincbarcika (Kazinc, Sajókazinc) 50, 179, 295, 382
 Kázmér → Nagykázmér
 Kecskemét 54, 189, 215, 300
 Kéked 333
 Kemence 70
 Kemenesalja 96, 284
 Kér → Abaújkér
 Kerepes 50, 51, 103
 Keresztes → Mezőkeresztes
 Keresztúr → Bodrogkeresztúr
 Keserű → Érkeserű
 Késmárk 10, 196, 214, 256
 Keszthely 192, 339
 Ketskemét → Kecskemét
 Kézsmárk → Késmárk
 Királyfalva 183, 184
 Kisfalud → Bodrogkisfalud
 Kiskunhalas (Halas) 72, 316
 Kismarton
 Kismegyer 384
 Kisszeben (Szeben) 196, 197
 Kistoronya 99, 335
 Kis-utza Ujhely → Kiszucaújhely
 Kisvárdá (Várda) 205
 Kiszte 99, 335
 Kiszucaújhely (tévesen Kis-utza Ujhely) 185
 Klagenfurt 263
 Klitz → Csűrfalva
 Kniz → Gnézda
 Kolozsvár 282, 290, 308, 356
 Komárom 15, 16, 27, 28, 96, 141, 145, 158, 163, 193, 257, 282, 339, 363, 367
 Komját (Nyitra vm.) 185
 Konstantinápoly 48, 134, 345, 293
 Kopornak (Zala vm.) 192
 Koppan → Törökkoppány
 Koppenhága 320
 Korláthelmec (Helmec) 206
 Korpona 187
 Köpcsény (Köptsin) 190
 Körmend (Körmönd) 48, 191, 294
 Körmöcbánya 187
 Köröm 50, 56, 60
 Körös → Érkörös
 Körös, Körös → Nagykörös
 Kőszeg 145, 163, 191, 212, 336, 367
 Kővár 204
 Kövesd → Mezőkövesd
 Krakko 68, 313
 Krasznahorka 199
 Kubiny → Alsókubin
 Kunmadaras (Madarasz) 206
 Kunszentmiklós (Kún Sz. Miklós) 207
 Kún Sz. Miklós → Kunszentmiklós
 Kürtösújfalú (Kürtös) 93, 329
 Lapujtő → Karancslapujtő
 Lasztóc 61, 304, 307
 Laxenburg 71
 Lében 190, 191
 Lednic 185
 Legenye 99, 335
 Légrad 192
 Leibic (Lubitz) 196
 Leipzig → Lipcse
 Lelesz 197, 219
 Lemberg → Lviv
 Lemes (Lemesány) 56, 58, 302
 Lendva (Lindva) 192
 Leopold-Vára, Leopold-Stadt → Újvároska
 Letava (Lietava) → Zsolnalitva
 Létavértes (Nagy-Léta)
 Léva 187
 Lévárd → Nagylévárd
 Libetbánya 187
 Lindva → Lendva
 Lipcse (Lipsia, Leipzig) 67, 97, 98, 258, 310, 312, 334, 346, 379
 Lippa 201
 Lipsia → Lipcse
 Liptószentmiklós (Szent-Miklós) 186
 Liptse → Németlipcse
 Liptse → Zólyomlipcse
 Liszka → Olaszliszka
 London (Londínium) 30, 45, 61, 78, 114, 129, 286, 307, 357, 361

- Losonc 50, 88, 94, 175–177, 188, 215, 251, 295,
 325, 330, 331, 375, 379–381
 Lőcse 9, 196, 214, 256
 Lubitza → Leibic
 Lublyó → Újlubló
 Ludány (Ludányhalászi) 91–93, 173, 175, 251,
 327, 377, 378
 Lugos 176, 201, 380
 Lübeck 139, 155, 362
 Lviv (Lemberg) 68, 146, 163, 283, 313, 368

 Mád 197
 Madarasz → Kunmadaras
 Maglód 53, 88, 93, 126, 132, 285
 Magyaránádor (Nándor) 93, 329
 Majland → Milánó
 Makkoshotyka (Hotyka) 58, 304
 Makó 202
 Mánya 100, 337
 Máramaros (Maramáros) 61, 179, 206, 251, 382
 Máramarosziget (Sziget) 206
 Margitta 203
 Máriabesnyő (Besnyő) 93, 101, 102, 329, 338
 Máriavölgy (Pozsony vm.) 184
 Marosvásárhely 266, 347
 Mártonfalva 50
 Martonvásár 135, 191, 353
 Mátyásfalva 196
 Mayland → Milánó
 Mecenzőf (Felső- és Alsómecenzőf, Metzensei-
 fen, Mecenzéf, Metzenzöf) 12, 13, 198, 257
 Medjes → Aranyosmeggyes
 Mehida (Herkulesfürdő) 176, 380
 Ménhárd (Menyhard-falva) 196
 Mernyik 337
 Metzenseifen → Mecenzőf
 Mezőberény (Birinke) 202
 Mezőkeresztes (Keresztes) 50, 199, 200, 296
 Mezőkövesd (Kövesd) 49, 50, 56, 59, 60, 78, 101,
 295, 301, 338
 Mezőtelegd (Telegd) 203
 Mezőzombor (Zombor) 43, 50, 60, 197, 287, 306
 Mihályi (Felső- vagy Alsómihályi) 58, 99, 305,
 335
 Mikóháza 50, 56, 59, 64, 65, 69, 99, 100, 337
 Milánó (Majland, Mayland) 48, 142, 149, 160,
 167
 Miskolc 9, 10, 43, 51, 59, 60, 78, 95, 179, 199,
 200, 215, 251, 254, 255, 296, 301, 325, 332,
 395
 Miszlóka (ma Kassa része) 13, 257
 Modor (Modra) 183, 184
 Mogyoród 47, 293
 Mohács 195
 Mór 194
 Mosóc 186
 Mosonmagyaróvár (Mosony; O-vár) 190
 Moszkva 77
 Munkács 21, 33, 206, 215, 265, 339, 357, 362
 Murány (Murányalja) 178, 199
 München 51, 107, 296, 353

 Nagybjom 281
 Nagybánya 205
 Nagyecsed (Etsed) 205
 Nagyenyed (Enyed) 87, 284, 324
 Nagyfalu (Velicsna) 186, 204
 Nagyfalu → Szilágynagyfalu
 Nagykálló (Kalló) 100, 205, 337
 Nagykanizsa (Kanizsa) 192, 251
 Nagykároly 205
 Nagykázmér (Kázmér) 57, 58, 61, 65, 66, 273,
 288, 301, 302, 307–309, 311, 315
 Nagykőrös (Kőrös, Kőrös) 72, 189, 215, 252,
 316
 Nagykürtös 93, 173, 329, 377
 Nagy-Léta → Létavértes
 Nagylévárd (Lévárd) 183, 184
 Nagymarton 354
 Nagy-Mihály → Búdszentmihály
 Nagypalád (Palágy) 57, 304
 Nagy-Sarló: Nagysalló 187
 Nagysáros (Sáros) 100, 197, 337
 Nagyszalanc (Szalanc) 10, 13, 100, 256, 337
 Nagyszében 284, 311
 Nagyszombat 145, 163, 183, 184, 212, 214, 261,
 264, 358, 367, 381, 391
 Nagyszőlős 205
 Nagytapoltsán (Nagytapolcsány) 185
 Nagyváradi 39, 203, 214, 225, 229, 258, 266, 267,
 272, 285, 331, 374
 Nagyvázsöny (Vászony, Vásonykő) 192
 Nánás → Hajdúnánás
 Nándor → Magyaránádor
 Nápoly 166
 Necpál (Netzpál) 186
 Németlipcse (Liptse) 186
 Németsóvár (Sóvár, ma Eperjes része) 197
 Németújvár (Güssing[en]) 191
 Neszmély 90, 141, 158, 193, 326
 Netzpál → Necpál
 Nezsider (Nezider, Neusiedel) 191
 Nitra → Nyitra
 Nógrád 188
 Nürnberg 353

- Nyergesújfalú 148, 166
 Nyírábrány (Ábrány) 52, 60, 298, 306
 Nyírbátor 205
 Nyitra (Nitra) 185, 214
- Ó-Árad → Arad
 Óbuda 55, 211
 Olaszi → Bodrogolaszi
 Olaszi → Szepesolaszi
 Olaszliszka (Liszka) 43, 50, 56, 69, 197, 287, 301
 Ónod 199, 200
 Oroszvár (ma Pozsony része) 190
 Oroszvég (ma Munkács része) 198
 Orsova 94, 176, 201, 330, 380
 Osgyán (Ozsgyán) 50, 94, 178, 188, 295, 331, 381
 O-vár → Mosonmagyaróvár
 Oxford 344
- Öcsöd (Ötsöd) 202
 Órmező 72, 73, 316
- Palágy → Nagypalád
 Palánk (Ó- és Újpalánka) 202
 Pálóc (Palótz) 198
 Palota → Várpalota
 Pancsova (Pantsova) 201, 202
 Pánd
- Pannonhalma ([Győr]szentmárton) 90, 96, 117, 138, 139, 143–148, 151, 155, 160, 163–168, 192, 193, 214, 240–248, 250, 273, 274, 284, 285, 318, 326–328, 336, 339, 344, 349, 350, 360, 361, 365–371, 383–385, 387, 389, 395, 397, 398
 Pápa 18, 30, 46, 145, 163, 192, 243, 262, 291, 364, 367
 Pápóc 243
 Párizs 53, 65, 69, 78, 83, 105, 114, 127, 129, 130, 265, 282, 286, 298, 310, 314, 329, 350
 Párkány 193
 Paszmos 96, 286, 373
 Pataj 189
 Patak → Sárospatak
 Patakalja (Podrecsány) 94, 176, 330, 380
 Pazdics 94, 331
 Pázmánd 243, 248, 249
 Pécel 45, 46, 47, 52–55, 85, 86, 90–93, 95, 98, 103, 118, 121, 125, 127, 131, 132, 172, 243, 272, 273, 299, 301, 320, 322, 324, 325, 327, 333, 339, 341, 359, 360, 378, 383
 Pécs 96, 195, 214, 236, 241, 365, 270, 285, 338, 373
 Pécsvárad (Várad) 195
- Pest 43, 47, 49–51, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 66, 67, 70, 74–78, 85–89, 91–93, 95, 96, 98, 99, 101, 103, 105, 108–113, 115, 117–119, 121–123, 127–129, 131–135, 137–139, 144, 145, 151, 153, 155, 156, 161, 162, 165, 166, 168, 170, 172, 173, 176, 177, 183, 188, 189, 207, 210, 212, 232–234, 236, 239, 243, 245, 246, 255, 258, 260, 263, 264, 270, 271, 273, 279–330, 333, 338–350, 353–366, 368, 372–374, 383, 387, 392, 395–399
 Pestújhegy
 Péteri 88, 92, 325
 Petersburg → Szentpétervár
 Péts → Pécs
 Pilis 189
 Pinka-felda → Pinkafő
 Pinkafő 191
 Podolin (Podolintz) 196
 Podrecsány → Patakalja
 Polgár 205
 Poprád 196
 Poroszló 200
 Pozsony (Posony) 15, 74, 79, 80, 86–88, 116, 145, 163, 172, 183, 210, 214, 252, 253, 258, 259, 261, 263, 264, 270, 282, 284, 285, 299, 300, 321, 324, 354, 364, 367, 392
 Pöstyén 93, 330
 Prága 297
 Privigye 185
 Puhó (Puchov) 185
 Putnok 95, 179, 199
- Ráckeve (Rátkövi) 189
 Rad 76
 Radvány (Radván, ma Besztercebánya része) 98, 187, 334
 Rahó 188
 Rákóc 73, 74, 316
 Rákosmező (Rákos) 49, 189, 207, 210, 295
 Rákoscсаba (Csaba) 55, 88, 93, 103, 324
 Rákosszentmihály 339
 Ránk 95, 332
 Rátkövi → Ráckeve
 Regéc 9, 10, 256, 319
 Regmec → Alsőregmec (vö. Felsőregmec)
 Riba → Ipolyszög
 Rimaszécs 179, 382
 Rimaszombat 50, 94, 110, 114, 137, 178, 179, 188, 238, 295, 331, 351, 381
 Rochfalva → Rohovec
 Roľ → Tiszaroff
 Rohonc 191
 Rohovec (Rochfalva) 58, 304

- Róma 19, 31, 37, 40, 110, 111, 124, 129, 135, 148, 150, 261, 262, 166, 170, 268, 269, 288, 310–312, 328, 345, 351–353, 369, 372
- Rónaszék 206
- Rosenberg → Rózsahegy
- Rosette (Rozette, Rashid) 106, 344
- Rózsahegy (Rosenberg) 186
- Rozsnyó (Rosnyó) 178, 381, 199, 332
- Rudabányácska (ma Sátoraljaújhely része) 62, 308
- Rudina 117
- Ruszka → Göncruszka
- Ruszkín (Ruskontz) 196
- Ruszt (Rust) 191
- Ruzsbach (Alsó- és Felsőruzbach, Drusbak) 196
- Ság → Ságújfalu
- Ságújfalu 93, 96, 174, 188, 284, 379
- Saint Cloud (Párizs peremvárosa) 93, 329
- Sajókeszi 94, 178, 331, 382
- Sajókirályi 96, 333
- Sajószentpéter (Szentpéter) 95, 179, 332, 382
- Saratow → Szaratov
- Sáros → Nagysáros
- Sáros Nagy Patak → Sárospatak
- Sárospatak (Patak, Sáros Patak, Sáros Nagy Patak) 10, 43, 46, 50, 57, 58, 60–62, 65–67, 69, 73–77, 95, 98, 114–117, 136, 172, 177, 179, 197, 214, 256, 265, 273, 284, 286, 289, 291, 300, 303, 305, 307, 310, 316, 329, 332, 334, 336, 355, 356, 375, 382, 392, 393, 395
- Sasvár (Sassin) 185
- Sátoraljaújhely (Újhely) 49, 56–58, 61, 62, 64–67, 69–74, 76–78, 99, 117, 147, 152, 165, 169, 179, 182, 197, 250, 267, 273, 289, 305–308, 310, 311, 314, 316, 317, 323, 333, 335, 336, 362, 373, 375, 382, 393, 396
- Sebes (ma Kellemes része) 197
- Selmecbánya (Selymetz Bánya) 188, 325
- Selye 185
- Sepsiszentgyörgy (Sepsi) 78, 319
- Siklós 195
- Simontornya 194
- Solymár (Sólmár) 189
- Solymos → Solymosvár
- Solymosvár 202
- Somlyó → Szilágysomlyó
- Somogy (Somogyvár?) 194
- Sopron 117, 145, 147, 163, 165, 191, 214, 285, 367
- Sóskút 384
- Sóvár → Németsóvár
- S. Patak → Sárospatak
- Stockholm 320
- Strázsa (Strása Michelsdorf; ma Poprád része) 196
- Stridóvár (Stridon) 192
- Stuben → Alsó- vagy Felsőstubnya
- Sukoró 91–93
- Surány → Beregsurány
- Sümeg 192, 251, 262
- Świdnica (Szvidnica) 215
- Szabadszállás 207
- Szabolcs 70
- Szada → Taktaszada
- Szakolca 185
- Szalánc → Nagyszalánc
- Szala-vár → Zalavár
- Szántó → Abaújszántó
- Szántód 21, 22, 33, 34, 255, 265
- Szaratov (Saratow) 97, 102, 283, 338
- Szarvas 202
- Szatmárnémeti (Szathmár-Németi) 205
- Szeben 67
- Szeben → Kisszeben
- Szécsény 188
- Szécskeresztúr 280
- Szeged 201, 358, 395
- Szegi 59, 306
- Székelyhíd 203
- Székelyudvarhely 135, 257, 290
- Székesfehérvár (Fejérvár) 91, 194, 262, 279, 283
- Szekszárd 194, 354, 374
- Szenc (Szentz) 183, 184
- Szendrő 199
- Szent András → Békésszentandrás
- Szent Benedek → Garamszentbenedek
- Szentes 201
- Szentgotthárd 191
- Szentgyörgy (Pozsony vm.) 183, 184
- Szentivánboca (Botza) 186
- Szent Jób → Szentjobb
- Szentjobb (Bihar vm.) 203
- SzentKereszt (?) 94, 331
- Szent Kereszt → Garamszentkereszt
- Szentkirály → Bakonyszentkirály
- Szent Márton → Pannonhalma
- Szent-Márton → Turócszentmárton
- Szentmihály → Búdszentmihály
- Szent-Miklós → Liptószentmiklós
- Szent Miklós → Fertőszentmiklós
- Szentpéter → Sajószentpéter
- Szentpétervár (Petersburg) 51, 54, 139, 140, 155, 156, 159, 178, 283, 296, 302, 320, 362, 382
- Szentz → Szenc

- Szepesbéla (Béla) 196
 Szepesolaszi (Olaszi) 196
 Szepesszombat (Szombat-hely Georgenberg) 196
 Szepesvár → Szepesváralja (Várallya) 196
 Széphalom 50, 56, 66, 69, 73, 78, 117, 220, 230, 237, 239, 240, 242, 250–252, 266–268, 271–273, 277, 278, 280, 281, 286, 287, 289, 293, 295, 302–305 307–310, 312, 314, 315, 323, 332, 333, 335–337, 342, 343, 346, 352, 355, 356, 368, 371, 375
 Szepsi 199
 Szerdahely → Bodrogszerdahely
 Szerencs 50, 78, 95, 179, 197
 Szétsény → Szécsény
 Sziget → Máramarossziget
 Sziget, Szigetvár 194, 195
 Szíhalom 43
 Szikszó 9, 10, 13, 198, 255
 Szilágynagyfalu (Nagy-Falu)
 Szilágysonmlyó (Somlyó) 204
 Szilice (Szilitze) 199
 Szilvásapáti (Szilvás) 58, 61, 305
 Szin (Szina) 10, 256
 Szirák 94, 331, 337
 Szkáros 56, 302
 Szklabnyitza: Szklabinya 186
 Szoboszló → Hajdúszoboszló
 Szolnok 200
 Szombathely 87, 96, 116, 191, 239, 262, 266, 282, 284
 Szombathely, Georgenberg → Szepesszombat
 Szomolnok 12, 196, 257
 Szőlőske 61, 307
 Szőny 142, 160
 Szurdok → Hernádszurdok
 Szvidnica → Świdnica

 Taktaszada (Szada) 197, 251
 Tálya 77, 197
 Tápiógyörgye (Györgye) 103, 339
 Tarcál (Tartzal) 61, 62, 182, 197, 301, 306
 Tardos 370
 Tárkány (Kis-, Nagytárkány) 179, 382
 Tasnád 204
 Tata (és Tatabánya) 90, 147, 165, 193, 326, 369, 370
 Téglás 270
 Telegd → Mezőtelegd
 Telkibánya 304
 Temesvár 201
 Terebes → Töketerebes
 Tét 117, 248, 387
 Tetétlen 84
 Thúr (Torontál vm.) 200
 Tihany (Tihan) 21–23, 32–34, 145, 163, 192, 255, 266, 367
 Tiszaroff (Rof) 98, 334
 Tiszaújlak 179, 382
 Titel (Titul) 190
 Tivoli (Tibur) 92, 328
 Tóalmás (Almás) 91, 327
 Tokaj 60, 179, 182, 197, 219, 259, 375, 382
 Tolcsva (Tóltsva) 61, 197
 Tolna 194
 Tordos 303
 Torna 49, 50, 199
 Tornalja 94, 178, 251, 331, 333, 381, 382
 Toronya 56, 303
 Torzsás
 Tótvárad 202
 Töketerebes (Terebes) 99, 197, 280, 335, 336
 Tököl 189
 Tömörd 90
 Törökbecse (Betse) 200
 Törökkoppány (Koppan) 194
 Trencsén (Trentsin) 16, 28, 185, 260
 Trident 19, 30, 68, 262, 313
 Trieszt 51
 Tsaba → Békéscsaba
 Tsabrag → Csábrágyvarbók
 Tsak-tornya → Csáktornya
 Tsanád → Csanád
 Tsetnek → Csetnek
 Tsóka-kő → Csókakő
 Tsongrád → Csongrád
 Tsötörtök → Csütörtökhely
 Turdossin (Twardossin) 186
 Turócszentmárton (Szentmárton) 186
 Twardossin → Turdossin
 Tzepléd → Cegléd

 Uj-Árad → Arad
 Újbánya (Bars vm.) 187
 Újcsanáros (Csanáros) 78, 319
 Újhely, Ujh, Uj → Sátoraljaújhely
 Újlak → Abaújlak (?)
 Újlubló (Lublyó) 196
 Uj-Palánka → Palánk
 Újszálás 99, 337
 Újsziget 271
 Újvár → Abaújvár
 Újvár → Érsekújvár

- Újvároska (Lipótvár, Leopold-Vára, Leopold-Stadt) 185
 Ungvár 57, 58, 66, 95, 98, 198, 265, 311, 332, 334
 Utrecht 300

 Vác 50, 90, 138, 149, 152, 155, 167, 169, 170, 188, 189, 214, 261, 262, 293, 358, 370, 374, 397
 Vadas (Wadas) 117
 Vad-Kert → Érsekvadkert
 Vágújhely 185
 Vajdahunyad 72, 315
 Vajka 183, 184, 213
 Vál 111, 124, 136, 352
 Valkó-vár: Valkóvárálja 204
 Vámspércs (Vámos-Pirts) 205, 219
 Vámosújfalú 50
 Várad → Nagyvárad
 Várad → Pécsvárad
 Váradolaszi 267
 Várallya → Szepesvár; Szepesvárálja
 Varannó 99, 336, 337
 Várda → Kisvárda
 Vári (Bereg vm.) 206
 Várna
 Várpalota (Palota) 192
 Varsó 77, 266
 Vásárhely → Hódmezővásárhely
 Vásony, Vásonykő → Nagyvázsony
 Vatta (Vata) 60, 306
 Vátz → Vác
 Véke 69, 313
 Velejte 99, 335
 Velence (Olaszország) 72, 142, 159
 Velitsna → Nagyfalu
 Verbic (ma Liptószentmiklós része) 186
 Verbitza → Verbic (ma Liptószentmiklós része)
 Verebély 187, 213
 Verona 142, 160
 Versec (Versetz) 201
 Veszprém 21, 32, 73, 88, 93, 96, 117, 192, 214, 261, 284, 285, 298
 Videfalva 88, 94, 176, 325, 380
 Vinna 198
 Vióka (dúlő) 57
 Virt 141, 158, 260, 363
 Visegrád (Vissegrád) 141, 143, 152, 157, 160, 169, 189, 211
 Visk (Viske) 206

 Weimar 286, 320
 Wrocław (Boroszló) 87, 324
 Württemberg 105

 Zágráb 391
 Zalaegerszeg (Egerszeg) 192
 Zalavár (Szala-vár) 192
 Zámba
 Zemplén (Zemlén, Zemplin, Zemplény) 71, 197, 315
 Zemplénagárd (Agárd) 179, 382
 Zilah (Zilaj) 204
 Zimony (ma Belgrád része) 142, 159, 364
 Znio → Znióvárálja 186
 Zólyom 187
 Zólyomlipcse (Liptse) 187
 Zombor → Mezőzombor
 Zombor 197
 Zürich 21, 33

 Zsebes (ma Kassa része) 10, 256
 Zsibó 286
 Zsolca (Zsoltza, Alsó- vagy Felsőzsolca) 9, 49, 50, 78, 295, 319
 Zsolnalitva (Letava, Lietava) 185

